Statist. O.
997
86

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

A BUDAPESTI HÁZASSÁGOK

ÍRTA

Dr SZÉL TIVADAR

86. KÖTET 4. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

Stat. O. 997/86.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK
SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

A BUDAPESTI HÁZASSÁGOK

ÍRTA
Dr SZÉL TIVADAR

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA

300353

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
I. sz. Növedéknapló
1937. 665.

Bevezetés.

Házasság?! »Divini ac humani iuris communio« mondotta a római jog. Isteni és emberi jogon való egyesülés a jövő nemzedék érdekében, melynek érdekét a házasfeleknek a maguké fölé kell helyezniök. A házasságra lépőket a lemondás s az altruizmus szellemének kell eltöltenie, hogy e kötelesség teljesítése édes öröm és boldogság legyen, amelynek minden más érdek alá van rendelve, önként, fennkölt erkölcsiségből. A házasság a kereszténység szerint is isteni intézmény, a katolikus egyház meg épen a szentségek sorában tiszteli azt. Állandónak és felbonthatatlannak tartja, hisz a házasélet célját csak úgy érheti el, ha az az egész életre szól. Mások szabadosabb erkölcsűek s ma a polgári házasságkötés idejében a házasságot csak puszta magánjogi kapcsolatnak szeretnék tekinteni, puszta szerződésnek s annak minél könnyebb felbonthatósága érdekében küzdenek. (Szabad válás?!) Külsőleg, ma a polgári házasságkötés mai alakjában a házasság felbontása már tényleg könnyebb is, mint volt a mai házassági törvényt (1894. évi XXXI. t.-c.) megelőző időkben. Elmult századokban az ős-kereszténység felfogása volt még korlátlan uralmon, mely az ókori Róma utolsó korszakában oly gyakori elválások helyébe a házasság felbonthatatlanságát állította. Néhány évtizedje csak, hogy oly sűrű és könnyű az elválás, nem úgy, mint egykoron nagyapáink vallásos és erkölcsös, régi romantikus korszakában, amelynek tisztultabb, nemes szellemét a profán, legújabb kor szabados világnézete egyre tépi ... egyre töri ... Aláásva a családi élet bensőségét, a multak emlékei közé süllyesztve egykori gyermekbőségét. Vele megtámadva a vesztes háború s méltatlan békekötés által porig alázott nemzet jövő fejlődését is. A házasság, a legrégibb idők homályába vesző eredettel bíró életközösség, kétségtelenül több, puszta magánjogi kapcsolatnál, több, puszta életformánál, több, egyszerű gazdasági közösségnél, több ma is annál, amikor pedig mind többen kötik anyagias indokoktól vezettetve, gazdasági, vagyoni tekintetektől vagy örökösödésjogi eredményeket várva. Jelentősége messze túlnő a magánjog keretein: elsőrendű jelentőségű a közre nézve is. A házasság, s család, nagyfontosságú az egész nemzetre nézve; a szaporodásnak a házasságkötések sűrűsége, a közvetett népmozgalom alakulása, irányító jelentőségű tényezője. Ha a család a gyermekek tekintetében kötelességét kellőképen

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR

nem teljesíti, az állami élet alapjaiban rendül meg, a jövő nemzedék forog veszélyben. A házasság e fontos feladatának kérdésére, a termékenységre, a budapesti statisztika alapján már külön kötetet szenteltünk, mely időközben már meg is jelent[1]), jelen könyvünkben csak magával a házassággal, azok számával s az abban változást előidéző közvetett népmozgalom alakulásával foglalkozunk.

A házasság eredete az emberiség őskorába vész, mai monogám formájában a kereszténység szellemének terméke s tovább, a már az ókorban monogám zsidóság társadalmi rendjében gyökerezik. A többi ókori kultúrnépek, a rómaiak, az ókori görögök stb. túlnyomóan polygámok. Az Európán kívül fekvő más emberfajok pedig — mint azt más világrészbeli vad törzseknél ma is látjuk — részben nemcsak polygámok, illetve helyesebben polygynek, hanem részben még polyandriások is voltak, bár szórványosan ezek körében is voltak és vannak ma is monogámok. A házasság eltérő szerkezete mellett is mindenkor egyforma nagyjelentőségű volt a népek életében a család, mert ez teljesítette a szaporodás tekintetében a népek fennmaradásának nagy feladatát. Azt azon kívül megoldani mindmáig utópiának bizonyult. Olyan a nemzetfenntartó jelentősége e tekintetben ma is, mint máshol, vagy akár az ókori Rómában: a gyermekek nemzése és felnevelése, a jövő nemzedék létesítése és sorsa elsősorban az ő kezébe, a törvényes házasság keretében élő szülők kezébe van letéve.

A házasság budapesti statisztikájával ezen évezredes multú életközösségi formának, ezen messze az emberiség őskorába visszanyuló kapcsolatoknak csak kis körben való megnyilvánulását vizsgáljuk. Kis töredékét látjuk munkánkban az ilynemű tömegjelenségeknek még akkor is, ha e jelenségek fejlődését visszakövetjük a vonatkozó statisztikai adatgyüjtések kezdetéig s adatainkat más nagyvárosok és más országok vonatkozó statisztikájával is egybevetjük, mert hiszen a rendszeres statisztikai adatgyüjtések is elenyésző csekély töredéket képviselnek nemcsak a nemzet vagy az emberiség évezredes fejlődésének idejéből is, de még a főváros s az európai nagyvárosok többszázados történetéből is. Az emberi család történetéből csak a mai monogám házassággal foglalkozunk s még a házasságon kívül levő törvénytelen együttélések s azok termékenysége is kívül esik vizsgálódásaink körén, nemhogy más családformákkal a pátriárkális vagy a syndasmikus családdal, avagy a korlátlan promiszkuitásnak fajrontó jelenségével foglalkozni feladatunknak tarthatnánk.

Elsősorban a legújabb kor s legfeljebb néhány azt megelőző évtized statisztikai adatgyüjtéseinek elemzése útján fogunk a mai monogám polgári házasságkötések tömegjelenségével, számuk különböző néprétegek szerint való megoszlásával, gyarapodásának intenzitásával, megszűnésük módjaival

[1]) L. *Széll T.*: »A házasságok termékenysége Budapesten.« Szfőv. Statisztikai Közlemények. 60. Köt. 2. sz. (Budapest, 1931.)

foglalkozni. Elsősorban az a kérdés merül fel, változik-e a fővárosban a lakosság házasságkötési hajlandósága, gyarapodik-e a budapesti házasságkötési arányszám? Az erre vonatkozó statisztika azt igazolja, hogy a budapesti házasságok száma s az évente kötött új házasságkötések aránya legújabban némikép gyarapodóban is van. A házasságkötési hajlandóság maga fővárosunkban tehát nem gyengül. Budapesten csak a házasságok termékenysége kisebbedik, csak a gyermekáldás gyérül, egyre gyérül... Az emberekben nem csökken sem az érzékiség, sem az élettárs után való vágy, amelyeknek kielégítésére elsősorban az ősrégi törvényes keret: a házasság szolgál. Az urbanizálódásnak Trianon óta egyretartó stagnálásával a régebben a városokba tódult nőtlen elemek is mind sűrűbben lépnek a házasok soraiba. A hadiözvegyek új házasságkötései is emelik a házassági arányt, mert hiszen már egyszer házasodottaknak legújabban történt új házasságainak számát emelik, gyarapítva a palingam házasságkötések számát és arányát. Különösen a nagyvárosokban válnak egyre sűrűbbé az elválások is, ami az elváltaknak, főleg az elvált férfiaknak gyakori új házasságkötései révén, a házastársaknak ma mind gyakoribb cserélgetését, vagyis a házasságkötéseknek fővárosunkban régebbi időkkel szemben gyakoribbá válását jelentik. A gyermekáldás gyérülésével a házasságra képes korosztályok a népességben viszonylag, vagyis az egész népességhez viszonyítva, erősödőben is vannak — különösen a fővárosban, ahol a születési arány az országosnál mindig alacsonyabb volt s annál most is rohamosabban csökkenő — így azután az egész népességhez való viszonyításnál a házasságkötési hajlandóságnak erősödése székesfővárosunkban már e miatt is jelentkezik. Erősbödésben marad azonban a fővárosi házasságkötési hajlandóság mutatója a csak a házasságra képes korban lévőkhöz viszonyító tiszta arányszámokban s a kor szerint való megoszlásban levő különbségeket teljesen elimináló standardszámítás után is. A fővárosban a házasságkötési hajlandóság minden korrekciós számítás után is félszázad óta egyre erősödőben marad. A legutolsó népszámláláskor Budapesten a házasok aránya is magasabb volt, mint bármely régebbi számbavétel idején. Látni fogjuk azonban, hogy a házasságkötések országos arányai nem erősödnek, bár a vonatkozó országos tiszta arányszámok ma is magasabb színvonalon állanak, mint a budapestiek.

Fontos a házasságkötések gyakoriságának nemzetközi összehasonlítása s a többi nagyvárosok megfelelő adataival való egybevetése is, mert ez mutatja meg népünk nagy házasságkötési hajlandóságát s a fiatalkorú házasulók nálunk magas arányát. Azt, hogy Budapest a vidékkel, de még a vidéki magyar városokkal szemben is kedvezőtlenebb helyzetben van, a magyar tj. városok közvetett népmozgalmának vizsgálata igazolja. A fővárost gyűrűszerűen övezik a házasoknak nála magasabb és magasabb arányát felmutató falvak. A városrészek közül is a külső, szegényebb

— kevésbbé városias — kerületekben több a házas, több a család, különösen a III. és a X. kerületben, mint a város belsejében, különösen a cytiben, Budapesten a IV. kerületben, hol a házasok népszámlálásbeli aránya minimum.

A házasságkötések havonkint való alakulása ily mély bepillantást enged majd a házasságkötések gyakoriságára hatással levő fiziológiai, gazdaságtársadalmi, vallási és egyéb tényezőkbe. A házasulók kora, vallása, anyanyelve s a vőlegény foglalkozása szerint való részletezésből pedig kikereshetők azok a néprétegek, amelyek házasságkötési hajlandósága jó s azoké, amelyeké népesedéspolitikai szempontból gyámolításra szorul. A vőlegény foglalkozásának statisztikáját a menyasszony apjáéra vonatkozóval kombinálva a különböző társadalmi osztályok összeházasodásának alakulását figyelhetjük meg. A vérrokonok házasságait pedig főleg annak következményei tekintetében érdemes vizsgálni, hogy annak fajbiológiai és örökléstani szempontból káros voltához szolgáltassunk majd némely újabb adalékot.

Az elválások egyre emelkedő aránya a városokban magasabb is, mint a vidéken, ami, amint láttuk, egyúttal az ismételt, a palingam házasságkötéseknek gyakoriságát is emeli, főleg a nagyvárosokban. A városi népesség van a válás lehetőségének jobban tudatában s ez szüli a választ. A városi népesség önzése, élvezeteket és pénzthajhászó, gyermeket alig, vagy nem akaró szabados erkölcse a házasság tisztaságát, céljainak teljesítését veszélyezteti: a házasságkötések váltogatására, ismétlésére vezet a mind sűrűbb elválások útján. Moralstatisztikusaink az elválást az öngyilkosokkal szokták együtt emlegetni! Elválni annyi lenne majdnem, mint öngyilkosságra vetemedni s tényleg a két szimptoma rokon annyiban is, hogy mindkettőnek arányszáma egyszerre szokott emelkedni vagy süllyedni a társadalomerkölcs átalakulásával párhuzamosan s annak színvonalára mindkettő hasonló következtetéseket enged.

A kettőben — az elválóban és az öngyilkosban — van is rokonság: mindkettő szakít eddigi életkörével, elválik szeretteitől, nem kell neki a régi élete: nem az öngyilkosnak s az elválónak sem. Mert, hogy az elválás is akaratlagos és tudatos cselekvés, mint az öngyilkosság, azt mindenki tudja, bár törvényeink az elválás jogerős kimondását nem az elválni akaráshoz, hanem a vétkességhez kötik. Csak az akarattól függ az elválás is rendszerint azért, mert a törvény rendelkezését színlelt hűtlen elhagyással vagy készakarva s megegyezéssel rendezett házasságtöréssel az elválni akarók mindenkor és széltében kijátsszák.

A budapesti közvetett népmozgalommal, a házasságok kötésének és megszűnésének alakulásával, azután ezek következményeivel különösen a kötött házasságok többletének s a házasok népszámlálásbeli arányának színvonalával fogunk jelen munkánkban foglalkozni. Atörténeti és nemzetközi összehasonlítások törvénypecsételő jellegűek lesznek a budapesti számokból

leolvasott szabályszerűségekre. Legelőször azt fogjuk ismertetni, hogy a házasságok hol gyakoriak, mely néprétegekben sűrűek, hol ritkábbak. Itt látjuk meg, hogy miként alakul a fennálló házasságkötések számára hatással levő tényezők, egyrészt az új házasságkötések gyakorisága, másrészt a halál és az elválás által felbomlottak aránya. Ezek egybevetése mutat azután reá majd arra, hogy a népesség családi állapot szerint való megoszlása a jövőben majd miképen fog alakulni s melyek ennek okai.

Amikor azután úgy a rendelkezésünkre álló, mint a jelen munka részére az ősanyagból külön készített statisztikai anyag tanulságait leszűrtük, átadjuk munkánk eredményét a politikusnak, hogy a tudományos tanulságokon kívül a sok fáradsággal készült statisztikáknak gyakorlati eredményei is legyenek. Azon részben népesedéspolitikai, részben gazdasági természetű eszközök részletes kidolgozása, amelyekkel a házasok száma emelhető s vele a nemzet szaporodása előmozdítható, már nem a statisztikusnak, hanem a népesedéspolitikusnak feladata. A valóságot megfigyelő statisztika tanulságaiból kell a politikusnak meglátnia azt, hogy hol és miképen kell cselekednie. Mert munkánk tanulságai igazolják, hogy cselekedni kell, központi irányítás és gyámolítás szükséges a házasok számának emelése, az elharapódzó elválási láz megfékezése, a családi élet bensőségének erősítése, tisztaságának megvédése és a jövő magyar nemzedék erősítése céljából.

A Trianonnal megtört, maroknyi magyarság életereje és fennmaradása súlyos próbára van téve. A minket környező s velünk szemben ellenséges magatartást tanusító utódállamok nemcsak nagyobb népességűek, mint hazánk, de születési arányuk s természetes szaporodásuk üteme is jobb a mienkénél! Míg hazánk mai csonka területének népessége az 1930. évi december 31.-i népszámlálás szerint csak 8,688.740 fő, addig Romániáé az ugyanezen évi (december 29.-i) népszámlálás szerint több mint kétszer akkora, 18,025.237 lélek. Cseh-Szlovákia 1930. évi népszámlálási adata is 14,732.644, Jugoszláviáé pedig az 1931. évi tavaszi, március 31.-én végrehajtott népszámlálás szerint 13,930.918 fő. E mellett e nagyrészt nagyszaporaságú szláv s fajiságuk s fellach jellemük miatt is kedvező születési arányú népek, épen úgy, mint az átlagos népműveltségnek a mi népünkénél alacsonyabb fokon álló oláhok és rácok, gyorsabban is szaporodnak hazánknál. Amíg ugyanis hazánk népessége a tíz év előtti népszámláláshoz képest csak 8·7%-os szaporodást mutatott, azzal szemben Románia 15·5%-os, Jugoszlávia pedig 16·0%-osat; csak az egy Cseh-Szlovákia mutatott a tíz év alatt velünk szemben ellenséges magatartást tanusító környező utódállamok közül a mienkéhez hasonló mértékű gyarapodást (8·4%-osat). Így a trianoni békével létrejött kedvezőtlen erőviszonyok még csak egyre kedvezőtlenebbé válnak. Amíg a nagy világbirodalmakat, pl. Angliát Malthus félelme, a túlságos szaporodás aggodalma tölti el, addig a nemzet fennmaradásának nálunk való követelménye épen ellenkezőleg csak a szaporodás erősítésének politikája lehet s erre kényszerít

a vesztett háború s a minket környező államok egy részének alakulása és magatartása. A születések oroszlánrésze nálunk több, mint 9/10-ed része a törvényes házasságokból származván, a családalapítási hajlandóság erősítése és gyámolítása nemcsak morális és nemzeti szempontból, hanem a szaporodás szempontjából is fontos állami érdek. Fennmaradásunk és egész jövőnk függ attól, hogy népünk házasságkötési hajlandósága változatlanul erős maradjon, hogy az elválások, a házastársak cserélgetései gyakoriabbá ne váljanak. Kedvezésekkel a gyermekáldás szaporítására, a gyermekek felnevelésének megkönnyítésére kell törekedni és ezzel a házasodási kedv is erősödni fog. Büntetésekkel a bűnös magzatelhajtások, a szaporátlanság, a gyermektelenség, az aggleányi és agglegényi állapot egyaránt üldözendő. Néprétegenkint részletezve fogjuk úgy a házasságkötések, mint az elválások alakulásának tömegjelenségeit feltárni s a székesfővárosi állapotokat az országosokkal egybevetni. A családi életet élőkre és számuk változásaira vonatkozó e statisztikáink mutatják meg a házasságon kívül élők néprontó demoralizációjának budapesti fészkeit és irányítják figyelmünket a jövő magyar nemzedék erősítéséért folytatott küzdelmünkben szükséges azon teendőkre, amelyek a házasok számának erősítése s a családi élet bensőségének emelése érdekében állanak.

A) A házasságkötések és a házasok.

1. §. A házasságkötésekre és a házasokra vonatkozó statisztika forrásai; az adatgyüjtés módszere.

A házasságkötések s vele a házasulók statisztikáját úgy a fővárosban, mint az országban az anyakönyvvezetők által minden új házasságkötésről külön kiállított »házassági lap« (lásd az 1. táblázatot) szolgáltatja. A fennálló házasságok, illetve a házasok számbavételét pedig a népszámlálások nyujtják: a családi állapotra vonatkozó kérdés révén.[1]) A felvétel módszere tekintetében a székesfőváros és az ország között nincsen különbség, a népszámlálás felvételi lapjai a családi állapot felvétele tekintetében mindig azonosak voltak, a házassági lapok pedig tartalmilag egyezők. Az országos népmozgalmi statisztikában a házasságkötések számbavételére használt felvételi lapnak ugyanis csak a színe más (rózsaszín, míg a fővárosi kék), meg a kérdések sorrendjében van némi eltérés. A fővárosi házassági lap 4. kérdése az országosban az 5. és a 6. mögé kerül. Annak sincs módszertani jelentősége, hogy az országos felvételi lap a házasulók születésének még a napját is megkérdezi, míg a fővárosi csak az évét és hónapját. A feldolgozásnál az országos statisztika a házasulók (külön a vőlegény és külön a menyasszony) korát különben is csak korcsoportokba foglalva mutatja ki, míg a főváros hivatala behatóbb részletezést ad: mindkét házasuló korát évről-évre korévenkint részletezi a 13 évesektől kezdve fel egészen a 86 éves korban házasulókig. A házasságkötések adatainak feldolgozása — melyet a két hivatal: a fővárosi és az országos, vagyis a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal külön-külön végez — azonban a megegyező felvétel ellenére is több más tekintetben is eltér egymástól. Az országos statisztikának szükséges s neki részben negyedévenkint (a »Statisztikai Havi Közlemények« negyedéves füzetei számára) részben évről-évre (az évkönyvek s a népmozgalmi kiad-

[1]) A házasságok statisztikájáról szólunk, de a fennálló házasságok számát pontosan nem ismerjük: a népszámlálások csak annak időpontjában az országban, illetve a fővárosban tartózkodó házasokét kérdik meg, külön a házas nőkét és külön a házas férfiakét. A kettő nem egyezik; a házasságok egy részében a férfi, a másikában a nő van távol. Azt, hogy mekkora a fennálló házasságok száma, pontosan nem tudjuk, pontosan csak a házasokét ismerjük.

ványok részére) beszolgáltatandó részletezéseken kívül a budapesti statisztikai hivatal több más különleges kombinatív feldolgozást is végez, amelyek a házasságkötések országos statisztikájából hiányzanak. A fővárosi évkönyvek így évről-évre kimutatják a házasulók hónapok szerint való megoszlását a házasulóknak a házasságkötést megelőző családi állapotával s vallásával is kombinálva, míg az országos statisztika csak az összes házasságokat részletezi hónapok szerint. A budapesti hivatal évkönyve a vegyesvallású házasságkötéseket is tovább részletezi a házasulók családi állapo a s az ily házasságkötéseknek az év hónapjai között való megoszlása szerint is, ami az országos évkönyvből szintén hiányzik. A fővárosi évkönyvekben rendszeresen megadott, az országosakból meg hiányzó egyéb kombinatív feldolgozások még: a kereső és eltartott menyasszonyok dihotomiája, a vegyesvallású házasságoknál az apa és az anya javára kötött megegyezéseknek a szülők vallása szerint egyidejűleg külön-külön való kimutatása, a házasulók vallásának életkorukkal, nemzetiségükkel és családi állapotukkal való kombinálása, ugyanazok nemzetiségének hasonlóképen életkoruk és családi állapotuk szerint való részletezése, a protogam és palingam házasságkötéseknek a házasulók kora szerint haladó kimutatása. A házasságoknak a vőlegény foglalkozása szerint való feldolgozása is hiányzik az országos évkönyvekből, bár a népmozgalmi kiadványokban ezen többéves eredményeket összefoglalva, időnkint ezt később azonban az országos statisztika is közzéteszi. A házasságkötések budapesti statisztikája az országosnál azért is bővebb, mert a Központi Statisztikai Hivatal a »házassági lap« némely kérdését, például azt, amelyik a csatolt 1. táblázaton a 6. (az országos felvételi lapon az 5.) s mely a házasulóknak a házasságot megelőző lakóhelyére vonatkozik, sohasem dolgozza fel. Ezzel szemben a fővárosi statisztika ezt is rendszeresen feldolgozza és külön részletezi tj. városok és megyék szerint, sőt a fővároshoz közel levő községek szerint is kombinálja a feldolgozást a másik házastárs megelőző lakóhelyével. A vidéknél vármegyénkint megkülönbözteti a jelenlegi Magyarországhoz tartozó s az elcsatolt részeket. E szerint a székesfővárosi házasságkötési statisztika csak a rendes, folyó feldolgozásokat említve is bővebb, nem is szólva az egészen rendkívüli feldolgozásokról. Rendkívüli feldolgozások pedig a Székesfővárosi Statisztikai Hivatalban gyakoriak. Ilyenek jelen dolgozat részére is készültek. Például a vőlegény foglalkozásának életkorával való kombinálása, a különböző foglalkozású társadalmi osztályok összeházasodásának statisztikája a különböző foglalkozású vőlegények számának a menyasszonyok atyjának foglalkozása szerint való megoszlása útján, a rokoni házasságkötéseknek a házasulók vallásával való egybevetése stb. E legutolsó kivételes feldolgozást munkánk részére az országos hivatal is elvégeztette, melynél a felvételi lapok azonossága révén egyébként is megvan mindazon kombinációk elkészítésének lehetősége, mint amelyek a budapesti hivatalnál elkészíttetnek.

1. Budapest székesfőváros statisztikai hivatalánál jelenleg használatos házassági lap.

Házassági lap.

Anyakönyvi kerület:

1. A házasságkötés ideje és a bejegyzés f. sz.:

193.....év.....hó.....nap.....fsz.

2. Ha a házasság külföldön köttetett, hol?

.....

3. A vőlegény neve: .....

	Vőlegény:	Menyasszony:
4. Vallás:		
5. Állás és foglalkozás:		
6. Lakóhely (a házasság megkötése előtt):		
7. A születés ideje:	1.....évi .....hó	1.....évi .....hó
8. Családi állapot (a házass. megkötése előtt):	*nőtlen, özvegy, törv. elvált*	*hajadon, özvegy, törv. elvált*
9. *a)* Anyanyelv		
b) Ha nem magyar anyanyelvű, beszél-e magyarul?	*igen — nem*	*igen — nem*

10. A menyasszony atyjának foglalkozása:

.....

11. Rokonsági kötelék: *elsőfokú unokatestvérek, nagybátya és unokahug, unokaöcs és nagynéne.*

12. Ha a házasulók különböző vallásúak, vagy felekezeten kívül állók, jött-e létre köztük **szabályszerű** megegyezés a gyermekek vallása iránt és mily értelemben?

.....

A 8., 9/*b* és 11. rovatokban a megfelelő szó aláhúzása által kell a választ megadni.

A házasságkötések ma állandóan folyamatban levő ú. n. folyó népmozgalmi statisztikáját hazánkban 1895. év október hó elseje óta készítjük a most leírt módon, ú. n. *egyéni felvételi lapok útján.* Ugyanis ekkor lépett nálunk érvénybe az állami anyakönyvvezetésről szóló törvény : az 1894. évi XXXIII. t.-c. Ezelőtt az adatokat a házasságkötésekre vonatkozólag is, épen úgy, mint a többi népmozgalmi ágak — a születések vagy az elhalálozások — statisztikájában a lelkészek szolgáltatták. A felekezetek egyházi anyakönyvein nyugvó ez az adatgyüjtés persze a házasságkötések demografiája szempontjából — épenúgy, mint a többi népmozgalmi ág jelenségeinek tekintetében — szintén igen kezdetleges volt. Az alkotmánynak 1867-ben történt visszaállítása után pedig a mi statisztikánk a népmozgalom alakulását mindjárt számbavette, különösen pedig akkor kezdett foglalkozni vele, amikor a magyar statisztika két főhivatala egymásután (a fővárosi 1869-ben, az országos 1871-ben) létesült s amikor a népesség fejlődése tényezőinek rendszeres számonkérése megindult s amikor egyidejűleg néhány évre visszamenőleg is közzétették az akkori népmozgalom alakulását. Ebben az időben pedig egészen 1895. okt. 1-ig csak a lelkészek kezdetleges, csak kevés szempontot megfigyelő adatgyüjtése állott rendelkezésre. Közben, 1876-ban ugyan némileg részletesebb, a tudományos követelményeknek megfelelőbb lajstromok használatát léptették életbe, de ezek a kimutatások számos rovatuk mellett is (bár 9 nagy tábla volt 200-at meghaladó számú rovattal) a lajstromok tulajdonságai miatt csak nagyon kevés demográfiai ismérvet számbavevő, szűkkörű, korlátolt s további fejlesztésre meg épen nem használható anyagot nyujtottak. A kombinatív kutató eljárást végző régi statisztikusaink kezét e lajstromok gúzsba kötötték, a lelkészekre fárasztó munkát róttak, e mellett elháríthatatlanul lassú és felette gyakran hibás is volt a lelkészek által szogáltatott régi egyházi lajstromos házasságkötési statisztika. Méltán sürgetik népesedésstatisztikai íróink, így *Kőrösy* József, *Ráth* Zoltán [1]) és mások is már a mult század nyolcvanas éveiben, a külföldön akkor már széltében elterjedt egyéni lapok behozatalát, mely rendszerváltoztatással a házasságkötésekre s általában az egész népmozgalomra vonatkozó adatszolgáltatás terhe egyúttal a lelkészek vállairól is levehető lenne. Az állami anyakönyvvezetés (az említett 1894. évi XXXIII. t.-c.) életbeléptével 1895. évi október 1-évl azután megtörtént a reform s azóta a már előbb, az 1894. évi XXXI. t.-c.-vel módosított polgári házasságkötésekről mindmáig az állami anyakönyvvezetők szolgáltatják a minden egyes házasságkötésről külön kiállított »házassági lap«-okat. Ezáltal az adatgyüjtés bővült, részletesebbé vált. A legfontosabb újonnan megfigyelt szempontok, amelyeket azelőtt a házasságkötések lajstromos egyházi statisztikája nem vett számba s amelyekre vonatkozólag adatokkal így csak 1896 vagy 1897

[1]) L. *Ráth* Z. javaslatát az 1890. és 1891. évi hivatalos népmozgalmi kiadvány 4. l., vagy *Kőrösy* J. »A fővárosi születési statisztika újjáalakítása«. Budapest, 1890, 1. l.

óta rendelkezünk: a házasulók nemzetiségének, vagyis anyanyelvének (1896 óta fel is dolgozva) és a vőlegény foglalkozásának (csak 1897-től dolgozták fel) számbavétele. Új, azelőtt nem ismert szempontok voltak az új házassági törvény (1894. évi XXXI. t.-c.) szerint felmentéshez kötött rokoni házasságok, valamint ugyancsak a polgári házasságkötés létrejötte óta lehetséges keresztény-zsidó házasságkötések, meg a vegyesházasságoknál a gyermekek vallására nézve kötött egyességek is. Az ezekre vonatkozó adatgyüjtés 1895-ben indult meg.

Az adatgyüjtésnek bár lényegében — mint említettük — ma is ugyanaz a rendszere áll fenn, mint amely a kilencvenes évek közepén, 1895. évi okt. 1-én életbelépett, mégis kisebb változások, úgy a felvételi lapon, mint a feldolgozásban azóta is történtek. Így először 1897 jan. 1-én, amikor a lapok kibővültek s a kérdések jobban igazodtak az anyakönyv rovataihoz, majd 1901-ben és 1903-ban, utóbb részben már azon céllal, hogy az anyakönyvvezetők terhe könnyíttessék, de ismételten azért is, hogy a házassági statisztika a demográfiai tudományos követelményeknek jobban megfeleljen. Nevezetes volt végül az anyakönyvi módosító törvényt (1904. évi XXXVI. t.-c.) életbeléptető 1906. évi 80.000. sz. belügyminiszteri utasítás is, melynek rendelkezései a népmozgalmi statisztikai adatgyüjtésre ma is irányadók. Az egyéni-lapos rendszer kérdéseiben, behozatala óta történt változtatások közül a budapesti házasságkötési statisztikában legnevezetesebb, hogy a fővárosi »házassági lap«-on régebben, így különösen a kilencvenes évek második felében több oly kérdés volt a házasulók származására és lakására vonatkozólag, amelyeket azután elhagytak s helyette másokat rendszeresítettek. Így (1897. és 1898-ból) a régi fővárosi évkönyvek a házasulók letelepedési helyét (a házasságkötés után való közös lakóhelyet) is közölték s 1896—1898-ig a házasulók születési helyét is. Ma a »házassági lap«-on már nincs erre vonatkozó kérdés. Helyükbe lépett azután a budapesti házasulók között a hazásságkötést megelőzően nem budapesti lakosok számbavétele, melyre vonatkozó eredmények a fővárosi évkönyvekben 1906 óta közöltetnek. Régebben a házasulók műveltségére vonatkozólag is tettek fel kérdést, mint azt pl. Berlinben ma is tudakolják. Berlinben erre vonatkozólag a házassági statisztikai lapon azt kérdik, hogy aláírták-e a házasulók a házassági oklevelet, vagyis, hogy tudnak-e írni. A régi magyar házassági lapon e tekintetben pedig az a kérdés állott, hogy

$$\textit{tud-e} \begin{cases} \textit{írni?} \\ \textit{olvasni?} \end{cases}$$

A házasságkötések statisztikájában használt felvételi lapok nemzetközi összehasonlítását, az európai nagyvárosok vonatkozó felvételi lapjainak bemutatását elsősorban azzal a céllal végezzük, hogy az amúgy is magas színvonalon álló budapesti statisztika további fejlesztésének legészszerűbb

— másutt már kipróbált — útjaira reámutassunk. Ez az egybevetés azonban másrészről azt is megmutatja, hogy más metropoliszok, különösen az angolok, de Bécs is és némely tekintetben mások is, minő elmaradottak a vonatkozó tömegjelenségek budapesti statisztikájának színvonalával szemben.

Bécsben a házasságkötések regisztrálását végző anyakönyvvezetőség nem küld a statisztikai hivatalnak minden házasságkötésről külön kiállított egyéni felvételi lapot, hanem csupán havonta egy-egy összefoglaló lajstromot. (L. a 2. táblázatot.)

Ez a bécsi városi statisztikai hivatalban (51. Magistratsabteilung) feldolgozott havi lajstrom tehát a házasságkötéseknek távolról sem vezet olyan részletes statisztikájára, mint a mi egyéni lapos rendszerünk. Ez természetes is, mert hiszen lajstromokkal mindig csak sokkal kevesebb ismérvet lehet számbavenni, mint egyéni felvételi lapokkal. A bécsi városi hivatalban feldolgozott lajstrom nem is vesz mást számba, mint a házasságkötések számát s azoknak a bécsi közigazgatási kerületek (21 van) szerint való megoszlását. Csak arra helyez súlyt, hogy a nem bécsi idegen lakosok bécsi házasságkötései levonhatók legyenek, meg arra, hogy a bécsi lakosok vidéken kötött házasságai is számbavehetők legyenek s így az egyes városrészek lakosságának valódi házasságkötési hajlandóságát is meg lehessen állapítani. Ez azonban a bécsi házasságkötéseknek nem egyedüli statisztikája ; ott a bécsi városi hivatalon kívül az osztrák országos hivatal (Bundesamt für Statistik) is külön számbaveszi a bécsi házasságkötéseket is. E célra a bécsi városi hivatal kér a bécsi anyakönyvvezetőségektől negyedévenkint egy-egy törzskönyvkivonatot s azt — minden feldolgozás nélkül — továbbítja az osztrák országos hivatalnak, mely ezek feldolgozását eszközli. E negyedéves törzskönyvekbe minden házasságkötés külön-külön be van vezetve, úgyhogy azok külön-külön való számbavétele és bő kombinálása lehetséges, akár csak nálunk az egyéni lapokkal. E kombinatív feldolgozást az osztrák országos statisztikai hivatal a Bécsben kötött házasságokra vonatkozólag is gépi úton készíti, épen úgy, mint Boroszló s némely más német nagyváros, melyhez szolgáló kartonokból alább példát is fogunk bemutatni. A negyedéves bécsi törzskönyvi fejlécet a 3. tábla tartalmazza. Ezen negyedéves bécsi törzskönyv e szerint tehát annyival nyujt kevesebbet, mint a házasságkötések budapesti statisztikája, hogy a házasoknak sem anyanyelvét, illetve nemzetiségét, idegen anyanyelv esetén a német nyelvtudását, mint mi, hogy beszél-e magyarul, nem adja meg. Nincs külön kérdés a rokonság fokára, sem a vegyesvallásúaknál a gyermek vallására vonatkozólag köthető egyességekre, de utóbbi két szempontból azért Bécsben is van statisztika, minthogy a házassági akadályok alól adott felmentésekről és egyéb megjegyzésekről külön feljegyzések készülnek. Ezek a 3. sz. alatt közölt kimutatás »Megjegyzés« rovatába is bevezetendők. A bécsi statisztikát illetőleg megjegyzendő végül, hogy ott a népmozgalmat még egy harmadik

2. A Bécsben történt házasságkötések statisztikájának a bécsi városi statisztikai hivatalnál (Magistratsabteilung 51) használatos lajstroma.

Anyakönyvvezetőség : ..... *Hónap :* .....

I. Házasságkötések.

Figyelem!
1. Fogalmazás megőrzendő!
2. Vele az előző havi eredmény összehasonlítandó!
3. Folyószámnak nem szabad hiányoznia!

1. A jelentés havában numerus currenssel számbavett esketések *összes száma :*
.....

2. Ezek a *házasságkötések anyakönyvébe* a következő folyószámokkal vannak bevezetve .....-tól (bezárólag) .....-ig (bezárólag).

3. Ezek tehát összesen numeri currentes ..... (Az 1. és a 3. alatt egyforma számoknak kell lenni.)

4. Ezek közül azon esetek száma, ahol *mindkét házasuló Bécsen kívül lakott :*.....
.....

a) Azon esetek, ahol az esketést *delegált anyakönyvvezető* teljesítette, numerus currens .....

Tehát az összes esetek száma :.....

(Ezen eseteket a *negyedévi kivonatba be kell vezetni*, azonban azokat ezen kérdőív 6. pontjában nem kell részletezni!)

b) Azon esetek, ahol a parochus praesens ugyan parochus *proprius*, de *mindkét házasuló Bécsen kívül lakott* (a »magyarázat« 1. §-a szerint, melyeket tehát szintén nem a Bécsre, hanem más politikai körzetekre vonatkozólag kiállítandó negyedéves anyakönyvi kivonatba kell felvenni s amelyeket ezen kérdőív 6. pontja alatt szintén nem kell részletezni) :
numerus currens .....

Tehát az összes esetek száma :.....

c) Az *a)* alatt kimutatott esetek száma ..... összesen

A *b)* « « « « ..... tehát

..... eset

5. Ha a 4. *c)* alatt kimutatott eseteket az 1. alattiakból levonjuk, marad.....
.....eset Bécsre vonatkozólag.

A 6., 7. és 8. pontot lásd a következő oldalon!

9. Bécsi anyakönyvvezetőségek szerint kiállított kihirdetések száma : a vőlegénynél..... a menyasszonynál.....

10. Más, külső anyakönyvvezetőségek szerint kiállított kihirdetések száma és pedig :
..... (Anyakönyvvezetőség megadandó!)

1. .....a vőlegénynek : .....a menyasszonynak : .....
2. ..... « « ..... « « .....
é. i. t. ..... « « ..... « « .....

Összesen a vőlegénynek : .....a menyasszonynak : .....

Magistratsabteilung 211. sz. nyomtatvány.

2. Bécsben történt házasságkötések statisztikájának a bécsi városi statisztikai hivatalnál (Magistratsabteilung 51) használatos lajstroma. (Vége.)

6. Az 5. pont alatt kimutatott esetek között volt olyan esketés, amelyben

7. *Ezenkívül* külső (Bécsen kívül fekvő) anyakönyvvezetőségek a házasság megkötésére delegáltattak és a külső helyen történt házasságkötés a házassági anyakönyvben numerus clausus nélkül bevezettetett

		a vőlegény lakott	a menyasszony lakott	a vőlegény lakott	a menyasszony lakott
Bécs	I. ker.				
	II. «				
	III. «				
	IV. «				
	V. «				
	VI. «				
	VII. «				
	VIII. «				
	IX. «				
	X. «				
	XI. «				
	XII. «				
	XIII. «				
	XIV. «				
	XV. «				
	XVI. «				
	XVII. «				
	XVIII. «				
	XIX. «				
	XX. «				
	XXI. «				
Bécsen kívül					
Az esetek, ahol mindkét házasuló Bécsen kívül lakott, nem tartoznak ide					
Összesen					
Ennek egyezni kell az 5. pont alatt kimutatott számmal					

8. A 7. pont alatt kimutatott esetek a következő delegált anyakönyvvezetőségek között s a következő számmal oszlanak meg:

Hely	Az esetek erre eső száma:
1.	.....
2.	.....
3.	.....
4.	.....
5.	.....
é. i. t.	.....
összesen	.....

(Egyeznie kell a 7. pont alatt levő összeggel.)

3. A Bécsben történt házasságkötéseknek az osztrák országos statisztika (Bundesamt für Statistik) által feldolgozott, negyedéves kimutatása.

A) minta.

A község, amelynek számára a kimutatás történt: .....

Az anyakönyvvezetőség neve és székhelye:

.....

A házasságkötések listája.

Politikai kerület: ..... 193.....év.....negyedében. Politikai kerület: .....

Folyószáma		A házasságkötés időpontja		A helység, amelyben a vőlegény lakott Bécsben: mindkét házasuló címe	A vőlegény					A menyasszony					Megjegyzés
a kimutatásnak	az eskетési anyakönyvnek	nap	hónap		nőtlen, özvegy, elvált, elvált	született (év, hó, nap)	foglalkozása	állása	vallása	hajadon, özvegy, elvált, elvált	született (év, hó, nap)	foglalkozása	állása	vallása	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16

helyen is számbaveszik, az osztrák népjóléti minisztériumban (Bundesministerium für soziale Verwaltung, vagy másnéven Volksgesundheitsamt.) Ide a népmozgalomra vonatkozólag azonban minden politikai kerületről csak negyedévenkint érkezik egy-egy lajstrom, melyben a statisztikai hivatalok — Bécsre vonatkozólag a bécsi városi hivatal — csak a már feldolgozott eredményeket közlik. E hivatal csak e kimutatások összegelésével s adataik tanulságainak leszűrésével foglalkozik, nem az ősanyaggal. Az ide érkező negyedéves kimutatás a házasságkötéseknek csak negyedéves számát tartalmazza, de azokat semmiféle tekintetben sem részletezi. Így a bécsi népjóléti minisztérium azokat e kimutatás alapján legfeljebb csak területileg, kerületek, városrészek szerint tagolhatja.

A *Prágában* és vele teljesen megegyezően egész Cseh-Szlovákiában jelenleg alkalmazásban levő házassági lap (lásd a 4. táblázatot) kissé részletesebb, mint a miénk. A lakóhely tekintetében annyiban nyujt többet, mert nemcsak a házasság megkötése előtt való lakóhelyet tudakolja, hanem a jövő közös lakás helyét, mindkét fél születési helyét, valamint állampolgárságát a nemzetiségen kívül. Igen szabatos az özvegyek és elváltak számbavétele, mert megkérdik, hogy hányadik házasságot kötik, meddig tartott a házasságon kívül való özvegyi vagy elvált családi állapot és végül a termékenységet is, hogy az előző házasságból hány gyermek származott.

A *berlini* házassági lap (lásd az 5. táblázatot) a férfi születésének helyével s a műveltség számbavételével tudakol többet, mint a budapesti. A műveltség elemi fokát az írni-olvasni tudást vagy nem tudást olyképen állapítja meg, hogy e tekintetben nem kell a feleket megkérdezni, hanem csak azt állapítják meg, hogy egyik vagy másik házasuló a házassági lapot aláírta-e vagy sem. A foglalkozást a nőnél is szabatosan számbaveszik, ha az a házasságkötést megelőzően kereső volt. Kevesebb a berlini házassági lap a mienknél a tekintetben, hogy az anyanyelvet, az államnyelv tudását, a menyasszony atyjának foglalkozását, a vegyesvallásúaknál a megegyezéseket nem tudakolja; a külföldön kötött házasságok számbavétele sem a házassági lapon feltett kérdés megválaszolásával történik.

A *boroszlói* lap majdnem teljesen azonos a berlinivel, csak annyival kevesebb, hogy a születés helyét nem kérdi, vagyis azonos a porosz országos felvételi lappal, mely a berlinitől szintén csak ebben különbözik. Boroszlóban azonban az anyakönyvvezetők kézírással reávezetik a lapokra a születési helyeket, külön a vőlegényre és külön a menyasszonyra vonatkozólag és a házasságkötés után való közös lakóhelyet. Egyébként az előre nyomott válaszok is teljesen egyeznek a berlini lapéival. A feldolgozás technikája itt is gépi, mint Bécsben és számos más német városban. Ezek a villamos számlálógépek, — melyeket a magyar statisztika is alkalmazott cséplési statisztikájában s az 1930. évi népszámlálásnál — a feldolgozást nagyon meggyorsítják s a számolási hibákat teljesen kiküszöbölik. Az ennél a feldolgo-

4. A jelenleg használatban levő prágai házassági lap.

Prágai statisztikai hivatal. *A) minta.*

A számlálólap sorszáma :.....

Az anyakönyvvezetőség (plébánia) neve és székhelye :..... év.....

Házasságszámlálólap.

1. A házassági anyakönyvbe történt bevezetés sorszáma : .....
2. A házasságkötés időpontja. (Év, hónap és nap) .....
3. Jövő közös lakóhely : .....

	A vőlegények	A menyasszonyok
4. Családi és keresztneve		
5. Születés időpontja, év, hónap, nap		
6. Családi állapota (nőtlen vagy hajadon, özvegy vagy elvált) :.....		
7. Özvegyeknél és elváltaknál :		
a) Hányadik házasságot kötik?		
b) Meddig tartott az özvegység vagy az elvált családi állapot?		
c) A megelőző házasságokból hány gyermek született?		
8. Születési hely : község		
Törvényszéki kerület		
Ország.....		
9. Legutolsó lakóhely : község		
városrész[1])		
ország		
10. Állampolgárság		
11. Nemzetiség[2])		
12. Vallás		
13. Foglalkozás		
14. Állás[3])		

15. Ha a menyasszonynak nincs saját foglalkozása, mi az apjának vagy nevelő szüleinek foglalkozása? .....
16. Fennállott-e valamely rokonság a vőlegény s a menyasszony között s ha igen, milyen?.....

Megjegyzés (1. az utasítás 3. és 5. §-ait).....

.....193.....hó.....-én.

.....

(Az anyakönyvvezető aláírása.)

[1]) Városrészkint a Belváros egyik része, vagy a csatolt községek egyike adandó meg.
[2]) Hogy csehszlovák (cseh vagy szlovák), orosz vagy ruthén, lengyel, német, magyar, zsidó vagy más és milyen.
[3]) A foglalkozást és az állást pontosan meg kell határozni ; általános kifejezések, mint munkás, kézműves, hivatalnok stb. nem elégségesek, hanem meg kell adni, hogy miféle foglalkozási ág az életfenntartása ; hogy e foglalkozásban önálló vagy alkalmazott s ez utóbbi esetben az önállónak foglalkozásához minő viszonyban van (hogy önálló vállalkozó, hivatalnok vagy más alkalmazott, munkás vagy segítő családtag-e).

5. A jelenleg használatban levő berlini házassági lap.

Berlin város. Közigazgatási kerület :..... 193.....

B)

HÁZASSÁGKÖTÉS.

A házasságkötési lajstrom sorszáma :..... Anyakönyvi hivatali kerület :.....

A megfelelő szavak aláhúzandók!

1. A férfi *családi és előneve :* .....
   A nőnek « « « (a házasságkötés előtt) : .....
2. *A házasságkötés időpontja?* hónap :..... nap :.....
3. A férfi *születésnapja :* év :..... hónap : ..... nap : .....
   A nő « év : ..... hónap : ..... nap : .....
4. A férfi *vallása :* ....., a nőé : .....
5. *Megelőző családi állapot*, a férfinél : nőtlen, özvegy, elvált?
   « « « a nőnél : hajadon, özvegy, elvált?
6. *A születés helye*, a férfinél ....., kerület .....
   « « « a nőnél ....., kerület .....
7. A házasulók *anyanyelve :*
   a) a férfié : vajjon német, lengyel, mazuri vagy :.....
   b) a nőé : vajjon német, lengyel, mazuri vagy :.....
8. *a) Főfoglalkozás, ipar, a férfi munkájának módja :* .....
   .....
   vajjon önálló, alkalmazott, segéd, munkás vagy : .....
   b) Főfoglalkozás, ipar, a nő munkájának módja : (Ha a házasságkötést megelőzőleg kereső volt) .....
   vajjon önálló, alkalmazott, segédnő, munkásnő vagy .....
9. A házasulók esetleges *vérrokonsága :*
   Testvérek gyermekei? Nagybácsi és unokahuga? Unokaöcs és nagynéni?
10. *Képzettségi fok :* A házassági oklevelet aláírta-e a férfi? igen — nem
    « « « « a nő? igen — nem
11. *A férfi eddigi lakása :* Helység :..... út
    út..... szám....., saját lakása? igen — nem
12. *A nő eddigi lakása :* Helység: .....
    út..... szám,....., saját lakása? igen — nem.

zásnál Boroszlóban alkalmazott boroszlói kartont a 6. táblázat szemlélteti. Hasonló kartont az osztrák országos statisztika is használ a házasságkötések statisztikájának feldolgozásánál. Csak beosztása kissé más. A vőlegényre s a menyasszonyra vonatkozó ismérvek az osztrák kartonon csoportosítva vannak, nem úgy, mint Boroszlóban, ahol minden ismérvet megosztanak a két nem szerint. A házasságok fennállásának időtartamát az özvegyekre vonatkozólag is számbaveszik, de a halálozási lapon.

A *müncheni* felvétel teljesen azonos a bajor országossal, t. i. a bajor országos statisztika felvételi lapjait használja s azokat feldolgozás után át is küldi — magát az ősanyagot — az országos bajor hivatalba. Nemzetiség, nyelvtudás itt nincs megkérdezve, mint Berlinben, de a menyasszony atyjának foglalkozása igen. Nem kérdik a vegyesvallásúak megegyezését, sem a külföldi házasságok helyét. A lakást sem regisztrálják, de számbaveszik, hogy a házasságkötés nem törvényesített-e gyermekeket s ha igen, hányat.

A *szász városok*, pl. *Drezda*, *Lipcse* stb. egymással s a szász országos statisztikával egyező házassági felvételi lappal bírnak s lapjaikat oda is továbbítják feldolgozás végett. A szász felvételi lap a budapestihez képest hasonló eltéréseket mutat, mint a porosz házassági lapok. Így megkérdik a műveltséget u. o. sajátságos módon, t. i. hogy a házasulók az anyakönyvet aláírták-e. Ismételt házasulóknál többet adnak a berlininél, mert megkérdezik a házasság sorszámát s az özvegyi vagy elvált családi állapot időtartamát is. Megkérdik azonkívül nemcsak a megelőző lakóhelyet, hanem a házasságkötés után való lakást is, valamint a születési helyet is.

Hamburgban is a megelőző családi állapot viszonyainak felette részletes felvétele tűnik szembe, mint amit a vonatkozó, munkánk részére elkért legújabb adatokkal, innen is meg Drezdáról is, később e munkának a házasságkötést megelőző családi állapotról szóló 8. fejezetében ismertetni is fogunk. Hamburgban a megelőző családi állapoton kívül a megelőző házasságok számát is megkérdik s azt is, hogy a legutolsó megelőző házasság — vőlegénynél és menyasszonynál külön-külön — halál, illetve elválás miatt mikor bomlott fel. Így azután e legutóbb említett kérdésre adott válaszoknak a házasságkötés időpontjával való egybevetéséből állapítják Hamburgban meg a megelőző özvegység vagy elvált állapot időtartamát, tehát a nélkül, hogy arra vonatkozólag közvetlenül kérdést tennének fel, mint azt Drezdában, Lipcsében s általában Szászországban vagy pl. Svájcban teszik. Az anyanyelvet s az államnyelv tudását Hamburgban sem kérdezik.

Kölnben megkérdik az anyanyelvet is s minden nálunk feltett kérdést feltesznek, kivéve az államnyelvtudására, meg a vegyesvallásúaknál a gyermekek vallását illető megegyezésekre vonatkozót. Többet kérdez a kölni házassági lap azonban a budapestinél azzal, hogy a palingam házasságkötéseknél megkérdi, mint a legtöbb német statisztika, a megelőző nemházas időtartamot. Vannak azután *Kölnben* az előző házasságok termékeny-

6. A házasságkötések statisztikájának gépi úton való feldolgozásánál Boroszlóban használt karton.

Statisztikai szám	Évfolyam	A házasságkötésnek napja	A házasságkötésnek hónapja	A férfi születésnapja nap	A férfi születésnapja hónapja	A férfi születésnapja év	Életkora betöltött években	A nő születésnapja nap	A nő születésnapja hónapja	A nő születésnapja év	Életkora betöltött években	A nő fiatalabb (−) öregebb (+) évekkel	Vallás férfi	Vallás nő	Megelőző családi állapot férfi	Megelőző családi állapot nő	Születési hely férfi	Születési hely nő	Utolsó lakás férfi	Utolsó lakás nő	Ezután jövőben lakás	Anyanyelv férfi	Anyanyelv nő	Házasság foglalkozás férfi	Házasság foglalkozás S	Házasság foglalkozás nő	Házasság foglalkozás S	Házasság vérrokonság
0	0	0	0	0	0	0 0 0	0	0	0	0 0 0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1	1	1	1	1	1	1 1 1	1	1	1	1 1 1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2	2	2	2	2	2	2 2 2	2	2	2	2 2 2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
3	3	3	3	3	3	3 3 3	3	3	3	3 3 3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	4	4	4	4	4	4 4 4	4	4	4	4 4 4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
5	5	5	5	5	5	5 5 5	5	5	5	5 5 5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
6	6	6	6	6	6	6 6 6	6	6	6	6 6 6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
7	7	7	7	7	7	7 7 7	7	7	7	7 7 7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
8	8	8	8	8	8	8 8 8	8	8	8	8 8 8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
9	9	9	9	9	9	9 9 9	9	9	9	9 9 9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9
1	2	3	4	5	6	7 8 9	10	11	12	13 14 15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45

Powers G. m. b. H. Berlin S. W. 48.

Boroszlói magistratus

ségére vonatkozó kérdések is, hogy hány kiskorú törvényes és hány törvénytelen gyermek van s hogy a házasságkötéssel vagy örökbefogadással, névadományozással, a házasulók hány gyermeket törvényesítettek. Ezen gyermekek neve, születési helye és ideje, vallása s az az anyakönyvvezető, ahol születésüket egykor bejelentették, Kölnben a házassági lapon egyenkint felsorolandó.

A külön statisztikai hivatallal bíró *svájci városok*, mint *Basel, Zürich* és *Bern*, az országos statisztikától több tekintetben elütő, bővebb népmozgalmi adatgyüjtést folytatnak. A házasságkötések számbavételére is attól elütő, külön felvételi lapjuk van. Míg a svájci országos statisztika (Eidgenössische Statistische Amt) mindkét házasulóról csak a születés időpontját, lakásuk s eredeti illetékességi helyük, családi állapotuk, az özvegyi és elvált családi állapotúság időtartamát s foglalkozásukat kérdi, addig pl. Zürich ezeken kívül a házasulók születési helyét és mindkét házasulónál (a vőlegénynél is) felveszi a szülők foglalkozását is, Bern pedig a házasulók vallását, valamint a házasság sorszámát (hogy hányadik) szintén megállapítja. Zürich azt is megkérdi, hogy mióta laknak a házasulók Zürichben s a nem Zürichben esküdött zürichi lakosok házasságkötéseit más felvételi lappal jelenti, amelyen a házasságkötés nem zürichi helyének megjelölését külön kérdéssel kérdik; Bernben ezek a kérdések hiányoznak.

Stockholmban a megelőző családi állapoton kívül az ismételten házasulóknál szintén megkérdik a házasságkötés sorszámát s a házasulók születési helyét is. A stockholmi házassági lapok a mienknél kevesebbet pedig a nemzetiség, illetve az anyanyelv és idegen anyanyelvűeknél az államnyelv tudásának meg nem kérdezése, a vegyesvallásúaknál pedig a kötött egyességek feljegyzésének elmulasztása miatt tartalmaznak.

Varsóban a házasságkötések számbavételére kb. olyan módszerű kimutatás szolgál, mint *Bécsben* a negyedéves összefoglalásoknál. Ezek azonban csak a lengyel országos statisztikai hivatalnál negyedévesek, a varsói városi hivatalnál ezek hetenkint állíttatnak ki. Nem tartalmazzák a házasulók nevét csak sorszámuk és anyakönyvi számuk van, a vőlegény lakását, mindkét, házasuló születési idejét, vallását, családi állapotát és foglalkozását, mást nem. A lengyel országos házassági kimutatásban ugyanezek a kérdések szerepelnek.

A jelenleg használatban levő *párizsi* házassági lap (lásd a 7. táblázatot) az özvegy és elvált családi állapotúak házasságkötéseinél azt is megkérdezi, hogy minő hosszú ideig tartott az özvegység, illetve az elvált családi állapot s ezzel, valamint a születés helyének tudakolásával tartalmaz több kérdést a vonatkozó budapesti felvételi lapnál. Kevesebbet azzal tartalmaz, hogy nem tudakolja a házasulók vallását, nemzetiségét, bár megkérdi, de e tekintetben is annyival nyujt kevesebbet a mi statisztikánknál, hogy az idegen anyanyelvűeknél nem veszi számba az államnyelv beszélését vagy nem tudását.

7. A jelenleg használatban levő párizsi házassági lap.

Seinei elöljáróság (prefectura) — **Francia köztársaság.** — Párizs város

Egészségi, munkaügyi és népjóléti igazgatóság

Anyakönyvvezetőség a.....kerületben

Házassági lap.

Ügyiratszám :.....

Községi statisztika. Victoria avenue 1.

Jegyzet: Az anyakönyvvezetőt kérjük, hogy minden egyes az esettel ellenkező szót húzzon át, avagy tegyen keresztet a megegyező szavakra.

A házasságkötés sorszáma :.....

A vőlegény neve és előneve : .....
A menyasszony neve és előneve : .....
A házasságot kötötték 193.....év.....hó.....napján.

	A vőlegényre vonatkozó válasz	A menyasszonyra vonatkozó válasz
1. Lakás		
2. Születés ideje		
3. Annak helye, község		
kerület (departement)		
4. Nemzetiség		
5. A házasságot megelőző családi állapot { nőtlen v. hajadon		
özvegy s ha igen, mióta?		
elvált s ha igen, mióta?.		
6. Foglalkozás { önálló[1])		
alkalmazott[1])		
munkás[1])		
7. Volt-e valamely ellenvetés? (igen vagy nem)		
8. Történt-e valamely feljegyzés (közlés)? (igen vagy nem)		
9. Kötöttek-e szerződést? (igen vagy nem)		
10. Tudnak-e írni és olvasni? (igen vagy nem)		

Párizs, 193.....év.....hó.....nap.

.....

polgármester vagy anyakönyvvezető.

[1]) Amennyire csak lehet, meg kell a foglalkozást tüzetesen határozni a megfelelő kihagyott üres helyen, a szerint részletezve hogy önálló, tisztviselő, vagy munkás.

A *brüsszeli* házasságkötések statisztikája elég szegény. A házasságkötés időpontján, a házasulók életkorán és családi állapotán kívül a brüsszeli statisztikai hivatalból kérésünkre megküldött házassági lap más tényt nem jegyez fel.

Az angol statisztikában az anyakönyvvezetőségek (Register-offices) egyforma törzskönyveket vezetnek úgy *Londonban*, mint a többi angol nagyvárosban, meg a vidéken is. Az anyakönyv Angliában a házastársak nevét, a házasság időpontját, a házasulók lakását, családi állapotát, mindkettő saját s mindkét házastárs atyjának foglalkozását azok nevével együtt jegyzi fel. A nálunk bő személyi demográfiai adatok közül Angliában csak a házasulók kora (években s nem a születésük időpontja) és családi állapota kerül feljegyzésre. Az adatokat feldolgozó *Registrar General*-nak nincs is adatgyüjtése a házasulóknak sem vallásáról, sem anyanyelvéről, sem egyéb nyelvtudásáról, persze a vegyesvallásúaknál sem a megegyezésekről. Ezen szempontok számbavétele az angol népmozgalmi statisztikának tudvalévőleg minden ágából egyformán hiányzik.

A vallás statisztikai számbavételét illetőleg tudvalevőleg az államok egy része azon az álláspontón van, hogy a valláshoz való tartozásnak hivatalos számbavétele az egyén belső lelki életébe jogtalanul belenyúló és felesleges beavatkozás. Így Anglián kívül a népességi statisztikában még Belgium, Franciaország, Olaszország és az Amerikai Egyesült-Államok sem kérdik a vallást. És bizonyos is, hogy a hitfelekezet tudakolása nem is mindenütt egyformán fontos. Ahol a különböző vallású polgárok egymástól tényleg csak vallásra nézve térnek el, vagy pedig túlnyomó többségben egy valláshoz, vagy egy nemzetiséghez tartoznak, ott a vallás, illetőleg a nemzetiség tudakolása nem olyan fontos, mint azokban az államokban, ahol — mint pl. hazánkban is — a különböző vallásúak között egyúttal valóban mélyreható faji, gazdasági, foglalkozásbeli és műveltségbeli különbségek is vannak. Épen ezek a különbségek indokolják, hogy a magyar népességi statisztika, úgy a népmozgalomban, mint a népszámlálások alkalmával, már kezdettől fogva kiterjeszkedett az egyes vallások hívőinek számbavételére s azok népmozgalmának és fontosabb tömegjelenségeinek a fő demográfiai szempontok szerint való megfigyelésére. Hasonlóképen a régi osztrák s az új csehszlovák statisztika, a német birodalmi népszámlálások s részben a hollandi statisztika is elvégezték a vallás és nemzetiség számbavételét is. Ahol az ilyen irányú statisztika hiányzik, ott a népesség erkölcsébe mélyen belevágó, vallással vagy fajisággal is kapcsolatos nemzetiségi statisztikát csak közvetett úton lehet elkészíteni, pl. a túlnyomó többségben egy vagy más valláshoz tartozók által lakott területek adatainak egybevetése, avagy más forrásokra, nem statisztikai megfigyelésekre, enquetekre, stb.-re támaszkodó becslések útján. Ily módon pedig a rendkívül fontos életviszonyok szakszerű számbavétele nem lehetséges s épen ezért felette sajnálatos, hogy

a népesség tömegjelenségeinek ezen oly fontos jellemzői — mint a vallás és a nemzetiség — az európai országok egy részének statisztikáiból hiányzanak.

A *New Yorkban* használatos minta az amerikai viszonyoknak megfelelvén, a házasulók színét is megkérdi. (Fekete = néger, vörös = indián stb.!) Anyanyelv helyett a házasulók származását, szüleik szülőhazáját kérdezi. Megkérdi az új házasulók jövő letelepülését, lakhelyét, címét is. New Yorkban a megelőző házasságok számát, sőt palingam házasságkötés esetén az ismételten házasuló fél egykori elvált társának életbenlétét vagy már elhalálozott voltát is feljegyzik. Kort, foglalkozást, születési és lakhelyet tudakoló kérdések szerepelnek még itt az említetteken kívül.

Úgy a budapesti házassági statisztika módszerének történetére, mint annak nemzetközi összehasonlítására vonatkozó fejtegetéseinknek értékes tanulságai vannak. Ezek mutatják meg azt az utat, amelyen amúgy is fejlett és régóta magas színvonalon álló házasságkötési statisztikánk még tovább fejleszthető lenne. A régebben végzett, de azóta felhagyott erre vonatkozó fővárosi statisztikák közül a házasságot követő lakóhely és a születési (származási) hely kimutatása volna fontos. Előnyös volna a városrészek, kerületek szerint való feldolgozást is rendszeresíteni és a házasságkötési kerületi anyakönyvi pecsét szerint való részletezést a házasságot megelőző lakhelyre vonatkozó kérdéssel kombinálni. Ez vezetne az egyes kerületek — city és kültelek, stb. — szerint jellegzetes különbségeket mutató házasságkötési hajlandóság pontos kimutatására. Ma nem tudjuk, hogy a nem budapesti lakos vőlegények és menyasszonyok minő része távozik a házasságkötésre vissza a vidékre s mely része telepszik meg utána székesfővárosunkban. Csak sejtjük, hogy az idegen vőlegényeknél nagyobb rész visszamegy, míg a menyasszonyoknál több marad Budapesten az idegenek közül. Csak a népszámlálásokkal való egybevetés mutatja, hogy az idegen házasulók jórésze a házasságkötés után ismét vidékre kell, hogy távozzék, mert a fővárosi népességben a népszámlálások szerint a házasok aránya kisebb, mint a vidéken, pedig a házasságkötési arány épen ellenkezőleg Budapesten magasabb, mint országszerte. A külföldi példákból főleg a palingam házasságkötéseknél a megelőző házasságokra vonatkozó kérdések, — nevezetesen azok számának, a megelőző özvegy vagy elvált családi állapot időtartamának és termékenységének megkérdezése, — valamint a házasságkötéssel törvényesített gyermekek számának tudakolása volna a legfontosabb. Mert ma az a helyzet, hogy a törvényesítések statisztikája a házasságkötésekkel nincsen kapcsolatban s csak a kormányzói leirattal történt törvényesítéseket tartalmazza. A házasságkötések statisztikai lapján manapság nálunk még semmiféle kérdés nincs arranézve, hogy a házasságkötés által gyermekek törvényesítése történik-e, vagy sem. Így arra a népesség morális statisztikájára vonatkozó rendkívül fontos tömegjelenségre nincsenek ma még magyar adataink, hogy a házasságon kívüli együttélések, valamint az ezek termékeny-

sége és a házasságkötés előtt való viszonyok termékenysége minő gyakran nyer házasságkötéssel befejezést. A fővárosi házassági lapnak ezekkel való kiegészítése a mi vonatkozó statisztikánk fejlesztése szempontjából igen kívánatos volna. A feldolgozásnál a villamos számlálógépek alkalmazása eléggé nem ajánlható. Boroszló, Bécs és más példák szerint ezek népmozgalmi statisztikai alkalmazásának előnyös voltát eléggé igazolták már. E gépek munkája gyors, pontos s az ily módszernél felette kevés segédszemélyzet miatt is gazdaságos.

2. §. A budapesti házasságkötések gyakoriságának és a házasok fővárosi arányának története; a házasodási hajlandóságra hatással levő körülmények.

A házasságkötési arányszámok történeti idősorainak vizsgálatánál a házasságkötések gyakoriságának és a házasságkötési hajlandóságnak vizsgálata között kell elsősorban különbséget tenni. Ha valamely területen kötött házasságkötések gyakorisága változik, abból még nem lehet egyszerűen az illető területen lakó népesség házasságkötési hajlandóságának vagy családalapítási kedvének átalakulására következtetni. Magát a házasságkötési gyakoriságot is többféle arányszámmal lehet kifejezni, amelyek különböző fajai a multhoz képest eltérő irányú változásokat mutatnak, némelyikük gyarapodást, másrészük meg stagnálást vagy épen fogyást. Ezen arányszámok számításmódjai, a népesség összetételének megváltozásai és még számos egyéb körülmény veendők figyelembe még akkor is, ha csak arra akarunk következtetni, hogy valamely területen lakosok házasságot gyakrabban kötnek-e, mint néhány évtizeddel ezelőtt vagy épen a mult században. Még inkább szükségesek a következtetéseinket zavaró körülmények kiküszöbölései, a különböző korrekciós és standard számítások pedig akkor, ha nem a házasságkötési gyakoriság történetének, hanem a nép házasságkötési hajlandóságának szabatos vizsgálata a célunk. Még a 15 éven felüli nem házas népességhez viszonyító, ú. n. házasságkötési tiszta arányszámot is kétkedéssel fogadjuk a házasságkötési hajlandóság mértékéül, mert hiszen a népesség összetétele a 15 éven felüli korcsoportokban is változhat s az a tiszta arányszámra is hatással lehet. De hatással lehet erre is a palingam házasságkötések gyakoriabbá válása vagy az öregkori korcsoportok halandóságának javulása s számos egyéb körülmény. A tiszta aránynak ezek miatt való változásai azután épen nem tekinthetők a házasságkötési hajlandóság megváltozása következményeinek.

A házasságkötési hajlandóság vizsgálatánál a népmozgalmi eredményeket azután egybe kell vetni a népszámlálásbeliekkel is, hogy vajjon a népességben a házasok aránya változik-e? A házasságkötési gyakoriság ugyanis akár progresszív, akár regresszív irányú átalakulásban van, nem határozza meg azt feltétlen biztossággal, hogy a népességben a házasok aránya gyara-

podó-e? Lehet a házasságkötési arány történeti idősora progresszív s a házasok aránya mégis regresszív, vagy megfordítva az előbbi visszafejlődése mellett is lehetséges az utóbbi gyarapodása. A palingam házasságkötések arányának emelkedése lehet pl. olyanfokú, hogy még a házasságkötési tiszta arányok történeti idősoraiban is szembetűnő gyarapodásra vezet, de mégsem emeli a házasok arányát a népességben. Ez esetben időben gyarapodó tiszta arányszámok mellett sem szólhatunk a népesség házaséletre való kedvének erősödéséről, mert csak a házastárs cserélgetése vált sűrűbbé. Ez pedig káros jelenség, káros úgy a házasságok termékenysége, mint a született gyermekek felnevelése szempontjából is. A házasok népszámlálásbeli arányainak kiszámítása és vizsgálata is többféleképen történhetik. A házasok arányának az egész népességben való időbeli alakulására is nagy hatással lehetnek más népmozgalmi tényezők, így pl. a születések vagy a halálozások történeti idősorai. A házasok népességbeli aránya hat évtized népszámlálásai szerint pl. gyarapodó, de elsősorban a születési arány csökkenése, vagyis a házasságra nem képes gyermekréteg megfogyása miatt, miért is a házasok a mai népességben jobban kidomborodnak s abban ma nagyobb arányt képviselnek, mint egykoron még a népesség házasságkötési hajlandóságának javulása nélkül is. A házasoknak csak a 15 éven felüli népességben mutatkozó arányára pedig a halandóság alakulása is hatással van, az a körülmény, hogy a halandóság történeti idősora rohamosan javuló, s hogy a házasok halandósága alacsonyabb, mint az egyéb családi állapotúaké. Ez az arány pedig nem mutatja azt sem, hogy az öregebb korcsoportok házasainak aránya gyarapodó, hogy a hosszú iskolák miatt a házasságok mind később kötött része gyarapszik, hogy a házasságok fennállásának időtartama s már ezért is termékenysége csökkenő lévén, ezért a 15 éven felüliek körében ma mutatkozó valamely százalék sem értékelhető azonosan a vele számszerűen egyező, félszázaddal ezelőtt regisztrálttal. Meg kell vizsgálni végül azt is, hogy a termékenységre képes korcsoportokban, vagyis hogy a 15—49 éves nők s a 20—59 éves férfiak körében miképen alakul a házasok száma és aránya, mert a házasság céljának : gyermekek nemzésének csak akkor tud megfelelni s csak az ily korban kötött házasságok értékelhetők a népesség fejlődésére előnyöseknek. A népesség házasságkötési hajlandósága időbeli alakulásának megítélésekor épen ezért a termékenységre képes korosztályok házasainak aránya is fontos.

Mindezek szerint tehát a házasságkötések gyakoriságának s a népesség házasságkötési hajlandóságának vizsgálatainál a következő számítási technikával előállított arányok történeti idősorainak vizsgálata szükséges :

1. A házasságkötési általános vagy nyers arányszámáé. Ez az egy-egy évben kötött házasságok számából ezer lélekre esők aránya. Ezt az arányt a népmozgalom statisztikája pedig tudvalevőleg évről-évre úgy számítja ki, hogy az anyakönyvvezetők által a Statisztikai Hivatalnak egy-egy évben

jelentett házasságkötések számát az illető év évközepi kiszámított népességéhez viszonyítja, melyet pedig a megelőző népszámlálás adatából a természetes népmozgalom alakulásának tekintetbevételével vagy a megelőző két népszámlálás népessége között mutatkozó fejlődés lineáris extrapolációjával kap.

Ha A_k jelenti valamely területen, valamely esztendőben kötött házasságok abszolút számát és N az illető terület illető évi évközepi kiszámított népességét, akkor ha a házasságkötések illető kerületbeli nyers arányszáma H_t, úgy a szokásos módon ezrelékekben kifejezve

$$H_t{}^0/_{00} = \frac{1.000 \,.\, A_k}{N}$$

Némely ország[1]) népmozgalmi statisztikája a házasságkötési nyers arányszám helyett az új házasok gyakoriságának arányszámát szokta kiadványaiban hivatalosan megadni. Ezek, az újházasok gyakoriságára vonatkozó arányszámok így azután kétszer olyan magas színvonalon mozognak, mint a házasságkötések gyakoriságát megadók, de növekedésük vagy fogyásuk viszonyai egyébként az előzőkkel teljesen azonosak s így velük azonos elbírálás alá esnek. Fordítva arányosak azonban a mai nyers arányszámmal s a házasságkötések gyakoriságával az egykori Országos Statisztikai Hivatalnak a 70-es években s a 80-as évek elején megjelent kiadványaiban közölt arányszámok, amelyek a házasságkötéseknek egy-egy évben egy lélekre eső átlagos számát adják meg.[2])

A házasságkötések statisztikájának tanulságait vizsgáló munkák, konjunktúrakutató regisztrálások, hivatalos kiadványok és egyéb könyvek túlnyomó többségben csak ezzel az arányszámmal, a házasságkötések általános vagy nyers arányszámával foglalkoznak. Ehhez a házasságkötések ezer lélekre eső számához fűzik következtetéseiket, hogy a házasságkötési kedv változatlan, sőt örvendetesen gyarapodó, bár a születések száma csökken. Napról-napra olvassuk a téves megállapításokat, hogy a házasságkötési arány változatlan voltából a népesség családalapításra való hajlandóságának örvendetes állandósága következik. Alább látni fogjuk, hogy a legkülönbözőbb korrekciós és standard számításokkal elemezve rá lehet mutatni a körülmények hosszú sorára, amelyek ezen nyers arányszám alakulására a házasságkötési kedven kívül hatással vannak. Különböző népmozgalmi

[1]) L. pl. »Annuaire 1923—1924. des Pays-Bas« 12. l. és egyéb, különösen régi évfolyambeli nyugateurópai népmozgalmi kiadványok. Az újabbak már elfogadják a Nemzetközi Stat. Intézet módszerét és a házasságkötések számát mutatják ki, nem az új házasok ezer lélekre eső arányát.

[2]) L. M. Stat. Évkönyv 2. évf. és 3. évf. 62 l., é. i. t. Utoljára az 1885. évi évkönyv adja meg ilymódon fordítva a nyers arányszámot, t. i. hogy 1885-ben egy házasság 95 lélekre esett. Az 1886. évkönyv az első, mely az ezer lakosra eső házasságkötések számában fejezi ki a házasságkötések országos nyers arányszámát. L. 1885. és 1886. évkönyv 115. l.

és népszámlálásbeli arányok történeti idősorai állíthatók elő, melyek más technikával vizsgálják a házasságkötések vagy a házasok arányának időbeli alakulását és egészen más átalakulási folyamatokat mutatnak, mint a nyers arányszámok. Részeikre bontják a házasságkötések nyers arányszámára hatással levő körülményeket és rámutatnak arra, hogy minő hibákat követünk el akkor, amikor a házasságkötések nyers arányszámát a reá ható körülményeknek csak egyikével, vagy másikával állítjuk párhuzamba s a mutatkozó egész változást egy-egy körülmény hatásának tudjuk be. Ilyen téves párhuzambaállítás a nyers arányszámnak csak a gazdasági helyzettel való párhuzambaállítása, csak egy új törvény hozásával való szembeállítása vagy a változásnak csak a népesség összetételének megváltozásából való levezetése vagy területi számsoroknál a különbségeknek csak az egyes területbeli népesség vagyonossági viszonyaiból való levezetése az illető területbeli idegen házasulók leszámítása nélkül. Mindezen sokoldalú színes és nagyszámú hatások eredőjét mutatja az élet a házasságkötések általános vagy nyers arányszámában s csak az egyes hatások részekre bontásával, a hatásrészek kiszámításával, vagy legalább is azok kiszámításának megkísérelésével a különböző hatásrészek felbecsülésével lehet vonatkozó ítéletünket helyesen megalapozni.

A leggyakoribb hiba valamely terület házasságkötési nyers arányszámát az illető területbeli lakosok házasságkötései gyakoriságának mértékéül fogadni el. A valamely területen kötött házasságoknak az illető területbeli évközepi kiszámított népességre eső aránya ugyanis még nem jelenti azt sem, hogy az illető területbeli lakosok lélekszámukhoz viszonyítva a nyers arányszám nagyságának megfelelő gyakran kötnének házasságot, egyelőre nem is szólva az illető területbeli lakosok házasságkötési hajlandóságára való következtetésről. A házasságkötési nyers arányszámba ugyanis beleszámítódnak mindazok a házasságok, amelyek az illető területen egy-egy év alatt történnek. Már pedig igen gyakoriak a különböző területek lakosságának összeházasodásai, melyek természetszerüleg csak az egyik vagy csak a másik terület anyakönyvvezetősége előtt történhetnek. Különösen gyakoriak pedig az idegen házasságkötések vagy legalább a házasságkötésben szereplő egyik félnek idegen lakos volta a nagyvárosi házasságkötésekben, melyeknek idegenforgalma intenzív. A vidékről a fővárosba tanulás, szórakozás, farsangolás, bálozás vagy épen átmeneti kereset miatt feljövő vidéki fiatalság Budapesten történt házasságkötése után pedig gyakran vidékre távozván, itten kötött házasságkötései épen nem emelik a fővárosban lakott házasok számát és arányát. Minthogy pedig az idegenforgalom történeti idősora gyarapodó, a házasságkötések nyers arányszámának történeti idősorában e címen évtizedről-évtizedre mind nagyobb levonásokat kell tennünk, ha azt akarjuk, hogy a maradék a budapesti lakosok házasságkötéseinek csak gyakoriságára, még nem is házasodási kedvére jellemző legyen.

Ebben a hibában szenved *Földes Béla*[1]) következtetése, amikor a főváros kerületeinek házasságkötési arányát az illető kerületek vagyonossági viszonyaival állítja párhuzamba és a vagyonosságnak a házasságkötési arányt gyarapító hatására azt hozza fel bizonyítékul, hogy a vagyonosabb kerületekben, pl. a budapesti IV. és V. kerületben kötött házasságoknak nyers arányszáma magasabb, mint a szegényebb kerületekben, így pl. a III. és X. kerületben történt házasságkötéseké. Nem számol Földes ekkor azzal, hogy e vagyonos, előkelő, művelt kerületek idegenforgalma magas, s hogy főleg ezekben történnek a nem budapesti lakosok, a szállodákban lakó vidéki földbirtokosok, a Pesten bálozó vidéki fiatalság házasságkötései s hogy pusztán ezek emelik e leggazdagabb kerületek arányát a legszegényebbek fölé. Ezen gazdag kerületek magas házasságkötési arányszáma tehát épen nem az ott lakos gazdag kerületbeli lakosság házasságkötései gyakoribb voltának következményei. A házasságkötések fővárosi statisztikája kerületek szerint való részletezésben ugyanis a házassági lapoknak az anyakönyvvezetői pecsét szerint való szétosztásával s épen nem a házasulók lakásának tekintetbevételével történik. A népszámlálások igazolják, hogy a házasok aránya épen a szegényebb, de jobb morális színvonalon élő, jobb születési arányt mutató kerületekben, mint pl. a III. s a X. kerületben magasabb, mint a gazdag kerületekben, mint tehát a IV., vagy az V. kerületben. Külföldön *Bertillon*[2]) adatai épen ezért jutnak az ellenkező következtetésre, vagyis arra, hogy a nagyvárosoknak lakossága épen a vagyonosabb kerületekben mutat kedvezőtlenebb házasságkötési hajlandóságot, mint a szegényebbekben. Párizs, Berlin és Bécs Bertillon-féle statisztikái egyaránt azt mutatták, hogy a házasságkötések gyakorisága a növekedő jóléttel csökken. *Verrijn-Stuart* és *Rubin-Westergaard*[3]) is kimutatja, hogy a házasságkötések a felsőbb osztályokhoz tartozó férfiak körében kedvezőtlenebbül alakulnak, mert később köttetnek és fennállásuk időtartama rövidebb. Amíg történeti idősorokban Földes nagyhírű következtetései, hogy kedvezőbb termés-eredményekkel s a népesség jólétének növekedésével országszerte a házasságkötések gyarapodása jár együtt, teljesen helytálló, addig Budapest kerületeinél hasonló következtetései a fentiek értelmében nem helyesek. A hibát az idegen házasulók tekintetbevétele mutatja meg. Különböző területek lakosságának eltérő szociális viszonyai és eltérő idegenforgalma sokkal nyomósabb körülmények, semhogy a házasságkötési nyers arányszámok csak e nagyvárosi kerületek lakosságának jóléti színvonalában levő különbségekkel

[1]) L. *Földes B.:* Az anyagi és társadalmi helyzet befolyása a házasságkötésekre a születésekre és halálesetekre, különös tekintettel Budapestre. (Magyar Stat. Szemle 1929. évf., 231. s köv. lap. 235. l.)

[2]) L. *Bertillon:* Compte rendu du Xe Congres international d'hygiéne et de démographie 963. l.

[3]) L. »Statistik der Ehen auf Grund der sozialen Gliederung der Bevölkerung« Jena 1890., vagy pedig *Földes* i. m. 236. l.

volnának magyarázhatók. Időbeli következtetéseknél persze ugyanarról a lakosságról van szó s akkor a lakosság összetételében nincsenek különbségek, mint különböző területek lakosságának egybevetésénél. Agrár országokban, ahol a jólét elsősorban a terméseredményektől függ, az abban egyes években mutatkozó különbségek a népmozgalom alakulására dominánsak, de nem domináns a jólét hatása a nagyvárosi kerületekben.

Igen lényegesnek mutatkozik tehát a házasságkötési általános vagy nyers arányszám korrigálása az illető területen idegenek által kötött házasságok leszámításával. Ez a korrekció vezet a második arányszám-fajtánkhoz, az idegenek leszámításával képezett házasságkötési nyers arányszámhoz.

2. Ha I_k jelenti valamely évben a vizsgált területen idegenek által kötött házasságok számát, akkor ezeknek leszámítása fogja megadni az illető területbeli lakosok által az illető területen kötött házasságokét. Ha pedig H_l adja meg az illető területbeli lakosoknak valamely évben az illető területen kötött házasságainak 1000 lélekre eső arányát, úgy

$$H_l{}^0/_{00} = \frac{1000(A_k - I_k)}{N}$$

Az I_k megállapítása pedig többféleképen történhet. A házasságkötéseknél két félről lévén szó, 3 eset lehetséges: *a)* hogy csak a vőlegény, *b)* hogy csak a menyasszony, *c)* hogy mindkét fél idegen lakos. Bizonyos hogy nem elégséges csak a *c)* pont alatti házasságkötések leszámítása, mint olyannak levonása, amely nem tartozik az illető területbeli lakosok házasságkötéseinek gyakoriságához. Arra vonatkozólag azonban, hogy az *a)* és *b)* pont alatt megjelölt kombinációk, ha csak az egyik házasuló fél idegen lakos, minő arányban vonandók le, nézeteink eltérők. Két megoldás a legtetszetősebb, az egyik feltevés, hogy az *a)* és *b)* pont alatti házasságkötések együttesen felerészben minősítendők az illető terület lakosságának házasságkötései közé; a másik megközelítő megoldás pedig az lehetne, hogy csak a menyasszony idegen voltát mutató házasságkötések tartoznak az illető terület lakosságához, míg az idegen vőlegényekkel indulók idegen lakossághoz számítanak. Pontosan eldönteni a felerészben idegen házasulót felmutató házaságkötések hovatartozandóságát csak úgy lehetne, ha tudnók, hogy a házasságkötések után ezek a házasulók míly részben távoznak vidékre s minő arányban maradnak Budapesten. Minthogy azonban a házassági lapon nálunk ezidőszerint nincs olyan kérdés, mely a házasulóknak a házasságkötés után való letelepülési helyét tudakolná, pontos feldolgozást az *a)* és *b)* részre nem adhatunk. Minthogy a vőlegények nagyobbrésze kereső tevékenységét folytatja, valószínű, hogy az idegen vőlegények túlnyomó többsége a házasságkötés után vidékre viszi menyasszonyát. Hasonlóképen valószínű, hogy az idegen menyasszonyt magához emelő budapesti lakos vőlegények

túlnyomó többsége az előbbi esettel épen ellenkezőleg, a házasságkötés után is a székesfővárosunkban marad. A kereső tevékenységnek a vőlegény részén rendszerint megmaradó ez a folytatása, t. i., hogy rendszerint csak megfelelő keresettel bíró férfi gondol családalapításra, indokolja azt a feltevésünket, hogy az idegen vőlegénnyel, de helybeli menyasszonnyal induló házasságkötéseknek a maga egészében idegeneknek, míg megfordítva, a helybeli vőlegénnyel, de idegen menyasszonnyal indulókat a maga egészében helybelieknek tekintjük.

Bizonyos, hogy az *a)* és *b)* pont alattiak hovászámításának megoldására vonatkozó feltevéseink, melyeket pontos statisztikai felvétel hiányában tenni kénytelenek vagyunk, a valóságos megoszlástól még némi eltérést fognak mutatni. Lesznek csak idegen vőlegénnyel, de budapesti menyasszonnyal induló oly házasságkötések is, melyek a házasságkötés után Budapesten maradnak, bár szórványosan. Megfordítva, budapesti lakos vőlegények közül is távozhatnak vidékre egyesek idegen menyasszonnyal. Ez a zavaró körülmény a korrekció lényegéhez képest nemcsak eltörpülő jelentőségű, hanem hatását az a körülmény küszöböli ki, hogy úgy időbeli, mint területbeli összehasonlításoknál valamennyi évfolyamra és valamennyi területre nézve a korrigálást egyforma módszerrel végezzük.

Ha tehát valamely területen valamely évben az illető területen idegen lakosoknak fentebb I_k-val jelzett házasságkötéseinek *a)*, *b)* és *c)* alatt jelzett háromféle fajtáját rendre i_{ka}, i_{kb} és i_{kc}-vel jelöljük, akkor az illető területen kötött házasságokból az illető területbeli lakosok házasságkötési gyakoriságát megadó részt (Hl) a fentebbi kétféle feltevés értelmében a következő kétféle képlet egyike értelmében adhatjuk meg:

$$1.\ Hl\ {}^0/_{00} = 1000 . \frac{A_k - [i_{kc} + \tfrac{1}{2} . (i_{ka} + i_{kb})]}{N} =$$

$$= 1000 . \frac{A_k - i_{kc} - \tfrac{1}{2} . i_{ka} - \tfrac{1}{2} . i_{kb}}{N}$$

$$2.\ Hl\ {}^0/_{00} = 1000 . \frac{A_k - (i_{kc} + i_{ka})}{N} =$$

$$= 1000 . \frac{A_k - i_{kc} - i_{ka}}{N}$$

Ha azonban valamely terület lakossága által nemcsak az illető területen kötött házasságok gyakoriságát kívánjuk pontosan tekintetbe venni, hanem az illető terület lakosságának házasságkötési hajlandósághoz közelebb álló teljes házasságkötési gyakoriságát, akkor még további korrekció szükséges. Nem elegendő az illető területbeli idegen házasságkötések leszámítása,

hanem az így korrigált számhoz hozzá kell adni az illető területbeli lakosoknak idegenben kötött házasságait is. Különösen az élénk belső vándormozgalomban élő nagyvárosi lakosság köt gyakran vidéken házasságot. Ilyen irányú statisztika felvétellel is megalapozottan készül Bécsben, ahol az anyakönyvvezetők visszajelentik a bécsi lakosságnak vidéken kötött házasságait az illető bécsi lakos lakása szerint illetékes bécsi anyakönyvvezetőségnek. Ez pedig a statisztikai hivatalnak is jelenti azt. Ez az ellenőrzés a bűnügyi szempontból is jelentőséggel bíró poligámiák kiderítésére is vezethet. Ha tehát b_k^i jelenti az illető területbeli lakos vőlegényeknek idegen helyen kötött házasságainak számát, akkor fenti képleteink közül a második számlálóját ezzel még nagyobbítani kell. Az első képletben pedig még az illető területbeli lakos menyasszonyok idegenben kötött házasságai felét is hozzá kell adni a számlálóhoz, valamint ennek a b_k^i nek is a felét. Minthogy a nagyvárosok népességében népszámlálások is nagyszámú idegent találnak, még szó lehet a nevezőben szereplő N, vagyis a nagyvárosi kiszámított évközepi népesség korrekciójáról is. Ezekből is leszámítva az idegeneket, az illető városbeli lakosság házasságkötései gyakoriságának még pontosabb arányszámaihoz juthatunk.

3. A házasságkötések gyakoriságának az általános vagy nyers arányszámnál pontosabb számbavételére szolgál a házasságkötési tiszta arányszám. A tiszta arányszámhoz úgy jutunk, hogy a népességnek csak a házasodásra képes részéhez viszonyítunk. Ez az arányszám tehát független attól a zavaró körülménytől, amely a népesség összetételének a házasságra nem képes részéből származik. A nyers arányszám ugyanis azért is változhat, mert a születési arány csökken s a népességben a házasságra nem képes gyermekréteg évtizedről-évtizedre a népszámlálások szerint egyre kisebb arányt mutat. Így tehát a népesség változatlan házasságkötési hajlandósága mellett is nagyobbodik a nyers arányszám, mert abban a házasságra képes rétegek ma nagyobb arányt képviselnek, mint pl. a mult század végén. A tiszta arányszámok is többféleképen származhatnak. Lehetséges:

a) a valamely területen, valamely évben kötött házasságok számát a 15 éven felüli egész népességhez viszonyítani és

b) csak a 15 éven felüli nem házas népességhez viszonyítani, mely az előbbinél is szabatosabb arányszám, mert hiszen a népességnek csak házasságban nem élő része az a törzstömeg, amelyből a vizsgált tömegjelenségnél esetek származhatnak,

c) lehetséges továbbá mindkét fajta tiszta arányszámot úgy a 3/*a)*, mint a 3/*b)* alattit nem szerint részletezve, vagy pedig a két nemet egybefoglalva adni meg.

Képleteinkben ezen tiszta arányszámok számítása esetén tehát csak a nevező más. Az N helyébe annak egy-egy része lép.

E tiszta arányszámokat rendszerint már a házasságkötési hajlandóság mértékéül fogadjuk el, szemben a nyers arányszámokkal, amelyek csak a gyakoriságot adják meg. Ha első megközelítésben a tiszta arányszám a hajlandóság mértéke is lehet, mégis még elég lényeges zavaró körülmények említhetők. Különösen akkor, mikor a tiszta arányszámok több évtizedre visszanyúló történeti idősorait vizsgáljuk. Tudvalevőleg ugyanis ily hosszú idő alatt más népmozgalmi ágak alakulása is lényegesen megváltozott, különösen pedig a halandóság alakulása, meg az elválások gyakorisága, amelyek visszahatnak a tiszta arányszám színvonalának alakulására is. A tiszta arányszám tehát gyarapodhat a mult századhoz képest a házasságkötési hajlandóság változása nélkül azért is, mert azóta az elválások lényegesen gyakoribbá váltak s ezért a házastárs cserélgetése gyakoribb, mint régebben volt, vagy azért is, mert a halandóság háborús emelkedése miatt a hadiözvegyek aránya magas a népességben, ezek új házasságkötései is emelik az arányt.

4. A tiszta arányszámot ezen zavaró körülményektől megtisztítandó és a tiszta arányszámok történeti idősoraiban mutatkozó fejlődések megítélése céljából is a tiszta arányszámok alakulását egybe kell vetni a népszámlálásbeli eredményekkel is, hogy vajjon növekedő tiszta arányszám mellett is gyarapodó-e az illető terület népességében a házasok népszámlálásbeli aránya. Avagy meg kell vizsgálnunk a tiszta arányszámoknak az idegen házasságkötések fentemlített korrekciójával egybevetett, tovább javított arányszámainak alakulását. Avagy a tiszta arányszámot magát kell tovább korrigálnunk még a népesség összetételének megváltozására való tekintettel. Ha ugyanis a késő öregkorban javul a halandóság, akkor nagyobb a népességben az öregek aránya, pedig ezek házasságkötései gyérebbek. És ha még az öregek gyarapodó arányával mégis az ő házasságkötéseik gyakoribbak, ez nem jelenti azt, hogy a népességben olyan házasságok gyakorisága emelkedne, melyek a házasságkötés eredeti céljának, a termékenységnek meg tudnának felelni. A gyermekek felnevelését nem biztosítják kellőképen a nem késő öregkorban, hanem csak későn kötött házasságok sem. Épen ezért egyrészt a termékenységre képes korban levő nem házas népességhez, vagyis a 15-től 49 éves nem férjes nőkhöz, illetve a 20-tól 59 éves nem házas férfiakhoz viszonyító házasságkötési arányszámok kiszámítása is érdekes.

5. A népesség korcsoportjaiból való eltolódások szabatos számbavételét pedig a tiszta arányszámok sem nyujtják, mert nem függetlenek a 15 éven felüli korcsoportokban mutatkozó összetétel-változásoktól, épen attól a modern nagyvárosokban mutatkozó káros jelenségtől, hogy az új házasulók körében a hosszú iskolák s a nehéz elhelyezkedés miatt az idősebb és idősebb korcsoportokban kötött ú. n. késői házasságkötések egyre gyakoriabbakká válnak. Ezt a korrekciót csak a standardszámítások nyujtják, amelyek a házasságkötések mai alakulását átértékellik a népességnek arra a kormeg-

oszlására, amelyet egykoron, pl. félszázaddal ezelőtt az 1880-i népszámlálás idején mutatott. Vagyis azt mutatják meg, mekkora volna a mai gyakoriság mérőszáma, ha a mai Budapest népessége kor és családi állapot szerint úgy oszlana meg, mint 50 évvel ezelőtt. A standard számítás is különbözőképen alkalmazható és pedig úgy a nyers, mint a tiszta arányszámokra vonatkozólag.

A házasságkötési arányszámok fentemlített különböző fajain végzett standardszámítás számítási technikája annál bonyolultabb, minél többféle tagot számláló házasságkötési arányszámra alkalmazzuk azt. Képletesen a legegyszerűbb a házasságkötési általános vagy nyers arányszám ilymódon való átértékelése. Fentebb láttuk, hogy a házasságkötési nyers arányszám, ha azt H_t-vel jelöljük, úgy

$$H_t{}^0/_{00} = \frac{1000 \cdot A_k}{N}$$

Ebben a H_t-ben a nevezőben szereplő N népesség kor szerint való megoszlásának időbeli megváltozásától való függetlenítés a standardszámítás feladata. Azt kell meghatároznunk, hogy mekkora volna a házasságkötési standardarányszám (S_t), ha a népesség kormegoszlása a standardszámítás alapjául választott mult századbeli megoszlással volna azonos. Ha a N népesség mai korcsoportjai rendre n_1, n_2, $n_3 \ldots$ n_n, míg a standardalap népességének, S-nek ugyanezen korcsoportjai rendre s_1, s_2, $s_3 \ldots$ s_n, akkor

$$N = n_1 + n_2 + n_3 + \ldots + n_n \text{ míg}$$

$$S = s_1 + s_2 + s_3 + \ldots + s_n$$

Ha pedig a jelenlegi népszámlálások által ezen N korcsoportban a népszámlálást környező évek statisztikája szerint a vőlegény korát véve tekintetbe, a vőlegények száma rendre v_1, v_2 $\ldots$ v_n, a menyasszonyoknál pedig a menyasszonyok korát tekintve pedig a menyasszonyok száma m_1, m_2 $\ldots$. m_n, akkor a nyers arányszám ezen részekből összetéve tulajdonképen a következő:

$$H_t = \frac{1000 \cdot \left(\sum_{i=1}^{i=n} v_i + \sum_{i=1}^{i=n} m_i \right)}{2} \cdot \frac{1}{\sum_{i=1}^{i=n} n_i} = \frac{500 \sum_{i=1}^{i=n} v_i + 500 \sum_{i=1}^{i=n} m_i}{\sum_{i=1}^{i=n} n_i}$$

A standardszámításnál meg kell határoznunk az élő népesség standard abszolút számait, melyek tehát a N népességnek a S alap tagozódásai szerint megállapítható részei. Ha ezek a standard abszolút számok rendre

n_1^s, n_2^s, ... n_n^s, akkor e számsor valamelyik i-edik tagja, pl n_i^s a következő aránylatból számítható ki:

$$s_i : S = n_i^s : N,$$

ahonnan

$$n_i^s = \frac{s_i N}{S}$$

Az élő népesség egy-egy korcsoportjainak tényeleges házasságkötési arányai (h_i) pedig a

$$\frac{v_i + m_i}{2} : n_i = h_i : 100$$

egyenletből

$$h_i = \frac{100 . \frac{v_i + m_i}{2}}{n_i}$$

számítható ki.

A tényleges házasságkötések aránya (h_i) és az élők standard abszolút számainak (n_i^s) szorzata adja az egyes korcsoportbeliek standard házasodási számait, ezek összege pedig teljes standardházasságkötési számot (A_t^s). Ez tehát a következő

$$A_t^s = \sum_{i=1}^{i=n} h_i . n_i^s,$$

ha pedig h_i és n_i^s értékét behelyettesítjük, akkor:

$$A_t^s = \sum_{i=1}^{i=n} .100 \frac{v_i + m_i}{2 n_i} \cdot \frac{s_i . N}{S}$$

Ezt kell viszonyítanunk az élő népességhez $\left(\sum_{i=1}^{i=n} n_i \right)$ és ezrelékben kifejezve ez lesz a standard házasságkötési arányszám (H_t^s). Ha tehát

$$A_t^s : N = H_t^s : 1000$$

úgy ezen aránylatból

$$H_t^s = \frac{1000 . A_t^s}{N} =$$

$$= \frac{1000 . \sum_{i=1}^{i=n} . \frac{100(v_i + m_i)}{2n_i} \cdot \frac{s_i . N}{S}}{\sum_{i=1}^{i=n} n_i}$$

A házasságkötési standard arányszámoknál a történeti idősor standard-indexeit pedig úgy nyerjük, hogy az alapul választott, rendszerint legrégibb évfolyam arányszámát választjuk ezerrel (vagy százzal) egyenlőnek, vagyis ennek ezred (vagy század) részét választjuk egységül. Ugyanezen standard arányszámításnak területi számsorokra való alkalmazásánál, pl. nemzetközi összehasonlításoknál a legkisebb házasságkötési arányszámot mutató terület arányszámát vesszük 1000-rel egyenlőnek, vagyis egységül ennek ezredrészét választjuk. Lehetséges a legkisebb és a legnagyobb házasságkötési arányszám közötti különbséget, vagy pedig a vizsgált számsor tagjai között mutatkozó eltávolodás átlagát, vagy annak valamely tört részét választani egységül. Így jutnánk a házasságkötési arányszámítás standardizálásánál a természetes házasságkötési standard indexekhez. Egészen hasonlóan ahhoz, mint azt más fogalmaknál, pl. halandóság, vagy születés arányszámainak standardszámítás útján való átértékelésénél egyik régebbi értekezésemben már kimutattam.[1])

6. A házasoknak a népességben mutatkozó népszámlálásbeli arányát pedig a következő különböző módokon számíthatjuk ki:

a) mindkét nemet egybefoglalva, az egész népességben;

b) a nős férfiak arányát a férfiak között;

c) a férjes nők arányát a nők között.

Minthogy ezen arányok a gyermekréteg különbözőségétől, vagyis a születési arány csökkenésétől, mint fentebb említettük, nem függetlenek, történeti idősoroknál számítandó a csak a 15 éven felüli népességben mutatkozó arány, mert hiszen a születési arány csökkenése éppen az idősorokban mutatkozik. E zavaró körülmény függetlenítésének arányszáma is többféle technikával állítható elő. Lehetséges:

d) a 15 éven felüli mindkét nembeli népességben együttesen mutatkozó arányát számítani ki a házasoknak;

e) ugyanezt nemek szerint részletezve;

f) lehetséges a 15 éven felüli nem házas népesség arányát az egész népességben keresni, nemcsak a 15 éven felüliekben;

g) tekintettel arra, hogy a férfiaknál a házasok túlnyomóan 20 éven felüliek, a nem szerint való részletezésnél lehetséges a házas férfiak arányát csak a 20 éven felüli férfiak között számítani, míg a nőknél a 15 éven felülieket venni tekintetbe.

h) fontos népszámlálásbeli aránya végül a házasoknak a csak a 15-től 49 éves nők, illetve 20-tól 59 éves férfiak között mutatkozó arány, amelyet a termékenységre képes házasok arányának is nevezhetünk. A házasságkötés céljának csak ezekben a korcsoportokban lévén képes megfelelni, igen lénye-

[1]) L. *Szél T.*: »A standardszámítás.« Városi Szemle. 1931., 4. sz. 563. s köv. lap, 587. l.

ges a házasok arányának ezen néprétegben való vizsgálata, mert ezen százalék változásai a népesség fejlődésképességére irányadók.

7. A házasságkötési arányszámok történeti idősorainak más népmozgalmi ágak arányszámainak megfelelő soraival való egybevetése is szükséges lehet, a születési aránnyal, a halálozási aránnyal stb. mutatkozó korrelációk számítása is lehetséges.

A budapesti házasságkötések történetének vizsgálatánál mindezen különböző arányszámok idősorait külön-külön megvizsgáljuk, hogy azok fejlődéséből a népesség házasságkötési gyakoriságának és hajlandóságának alakulására következtetéseinket megalapozhassuk. Mindezen történeti idősorok vizsgálatánál kétféle célunk lehet, az egyik a számsorokban levő történeti fejlődés megállapítása, a másik az egyes évi eredmények között mutatkozó különbségek s a reáható körülmények részletes elemzése. Az előbbi eset vizsgálatára az évi eredményekből számított átlagok vezetnek, míg az utóbbira a kiegyezés óta évről-évre regisztrált egyes eredmények maguk szolgálnak.

Első feladatunkul a fejlődési irány megállapítását a nyers arányszámok alapján kíséreljük meg. Ha így a nyers arányszámok nagyobb évtizedes átlagait foglaljuk egybe, azt látjuk, hogy Budapesten kötött házasságoknak a Budapesten tartózkodó népességhez viszonyított aránya nem csökken, nem stagnál, hanem a mult század közepétől kezdve napjainkig inkább még kissé erősödőben is van. Tehát először egyáltalán tekintet nélkül arra, hogy hol lakos az illető, hogy elsőízben vagy ismételten köt-e házasságot, hanem csak a székesfővárosunkban történő házasságkötés események gyakoriságának történeti idősorát nézve, azt látjuk, hogy ez a történeti idősor némi erősödésben, fejlődésben van. Amíg tehát a népmozgalom többi ágainak, különösen az elhalálozásoknak és a születéseknek a népességhez viszonyított arányai nemcsak Budapesten, hanem tudvalevőleg Európaszerte egyre kisebbek és kisebbek lesznek[1]), addig a népmozgalom ezen ága nemcsak az abszolút számok, hanem a népességhez viszonyított arányok tekintetében is a legtöbb európai nagyvárosban inkább még erősbödik is, legfeljebb stagnál, de nem gyengül. Budapesten a házasságkötések száma s a népességhez viszonyított aránya szintén évtizedek óta állandó gyarapodásban van, eltekintve persze a háborús évek kivételes viszonyaitól — melyek jellemzésére alább még visszatérünk — s csak a békés esztendők eredményeinek számsorait véve szemügyre. Csak a történéseket regisztráló nyers arányszámokból látható, hogy a házasságkötések gyakorisága nem csökken. A házasságkötések nem gyérülnek. Ha a korrekciók rá is fognak mutatni némely, a

[1]) A születéseknek a mult század 70-es évei óta tartó csökkenő irányzatára vonatkozólag l. *Széll T.*: »A születések alakulása Budapesten és az európai nagyvárosokban«. (Budapest, 1929.) Különösen a 36. s. k. l.; a halálozási arány fogyását illetőleg pedig l. *Széll T.*: »Egészségügyi Statisztika.« (Budapest, 1390.) 262. s. k. l.

házasságkötések terén is mutatkozó kedvezőtlen jelenségre, bizonyos, hogy az *emberekben nem csökkent sem az érzékiség, sem az élvezetek vagy az élettárs után való vágy, sőt a kultúra növekedésével, terjedésével csak erősbödött.* A születések számát a házasságokban önkényesen korlátozzák, a születések arányának történeti fejlődése évtizedek óta csökkenő irányt vesz, de nem a házasságkötéseké. E mellett a születések száma sem az első gyermekek számának csökkenése révén fogy, *az emberek lelkében is tovább él még a megújulás után való vágy is, amelynek kielégítésére pedig elsősorban szintén az évezredes törvényes keret, a házasság szolgál.* A teljesen gyermektelen házasságok egyébként is csak vajmi ritkán akaratlagosan[1]) ily meddők, azok arányát jórészt betegségek, szervezeti rendellenességek és más, az emberi akarattól független körülmények határozzák meg. *Az emberek akarnak ma is gyermekeket, csak a sok gyermektől való irtózás az, ami biztosan és széles körben egyre terjed,* meg azután sokkal kisebb mérvben még az egyke is, az egészen csekély gyermeklétszámra való korlátozás. Mindezért persze a születési arány csökkenő épen úgy, mint az elhalálozásoké, minthogy az emberi élet a kultúra terjedésével, a közegészségügy fejlődésével egyre jobban védelemben részesül, egyre nő a csecsemő és a gyermekkori korai sírtól megmentettek aránya, a népesség átlagos életkora pedig nagyobbodik. Ezzel szemben azonban a házasságkötések gyakorisága, — mely, mint említettük, a mai gyérebbé vált gyermekáldáshoz is épenúgy szükséges törvényes és morális keret, mint a régmult évtizedekben a bő gyermekáldás létesítéséhez és gyümölcseinek felneveléséhez, — legfeljebb stagnál, de nem csökken, sőt a legtöbb nagyvárosban — így Budapesten is — gyarapodóban van. *A házasságkötésnek fontos jogi, különösen vagyon- és örökösödésjogi következményei is vannak. Ezért nem csökken elsősorban az öregkori házasságok aránya,* sőt — minthogy a halálozási arány említett csökkenése révén az öregek aránya a népességben gyarapodó[2]) — az öregkori házasságkötések még inkább gyarapodnak. *A növekedő műveltséggel a szükségletek száma tudvalevőleg gyarapodik, ezért a házasságkötések is kell, hogy sűrűbbek legyenek, mert hiszen a házasságkötés az emberiség lelkében, alaptermészetében mélyen gyökerező egyik legnemesebb és legfontosabb sok évezredes multú szükséglet.*

Budapesten *a mult század közepén,* illetve *az akkor még különálló Budán és Pesten együttesen átlag* az 1854. és 1855. évben a katasztrális kimutatás szerint való népességet véve tekintetbe, — amint azt több, mint hetven évvel ezelőtt *Tormay*[3]) Károly ismertette — *ezer*

[1]) L. erről részletesen a budapesti házasságok termékenységére vonatkozó, már említett székesfővárosi kiadvány 8. §-át a 105. s k. l.-on.

[2]) L. erről részletesen *Szél T.:* »Az öregek gyarapodása és megoszlása népességünkben, halálokaik, s az öregedő szervezet sajátságai.« Magyar Stat. Szemle 1932. évf. 12. sz. 1023. s k. l.

[3]) L. *Tormay K.:* »A népesség mozgalmának kimutatása Budapesten 1854-ben és 1855-ben«. (Pest, 1857.) 6. s k. l.

lélekre évente átlag csak 8·1 házasságkötés esett.[1]) A hetvenes években a házasságkötések ezen általános vagy nyers arányszáma fővárosunkban még kedvezőtlenebb volt, az 1874—1880-ig terjedő évek átlaga szerint évente átlag 7·7‰-re rúgott. A *nyolcvanas években* (1881—1890-ben) a Budapesten kötött házasságok nyers arányszáma 8·6‰, *a kilencvenesekben s a XX. század első évtizedében* kötötteké egyaránt 9·3‰; az 1911—1913. évieké pedig évente átlag 9·9‰ volt. *A világháborút követő új békés évek házasságkötéseinek átlaga pedig még magasabb*, magasabb pedig még akkor is, ha a fegyverletételt követő két év (1919—1920.) házasságkötéseitől, melyet a bevonult katonák hazatérése s közülük nem nősek sűrű házasságkötései magasra felszöktettek, el is tekintünk.[2]) Az 1921—1930. évekről rendelkezésünkre álló adatok átlaga szerint a székesfővárosban ezer lélekre *évente átlag 11·0 házasságkötés* esett, 1901—1910-ben csak 9·3. Mindezek a nagy évtizedes átlagok jól mutatják, hogy a házasságkötések nyers arányszáma, csak a békés évek adatait véve tekintetbe, tényleg gyarapodó irányzatú. Ez a nagyobb, többéves, sőt lehetőleg évtizedes eredményeket egybefoglaló, most vizsgált átlagok számsora, mely a budapesti házasságkötési nyers arányszám félszázados gyarapodását igazolja 1874-től 1932-ig — csak a békés időszakok eredményeit foglalva össze — tehát a következő képet mutatja. A Budapesten történt házasságkötések száma ugyanis

1874—1880-ban	évente	átlag	2.536·0,	ezer lélekre	7·7,
1881—1890-ben	«	«	3.775·3,	« «	8·6,
1891—1900-ban	«	«	5.746·4,	« «	9·3,
1901—1910-ben	«	«	7.397·8,	« «	9·3,
1911—1913-ban	«	«	9.056·0,	« «	9.9,
1921—1930-ban	«	«	9.067·6,	« «	11·0.

Ezen összehasonlításban szembeszökő a budapesti házasságkötések számának és nyers arányszámának immár több, mint félszázad óta — békés időszakokban! — egyre tovább tartó gyarapodása! Követhető ez a gyarapodó irányzat az alábbi, a 8. táblázatban foglalt kisebb, túlnyomóan ötéves, vagy még annál is kevesebb esztendő statisztikáját egybefogó átlagokban is, valamint e kötet függelékében lévő részletes kimutatások évi eredményeiben s végül az idecsatolt I. grafikonon is. (Lásd a 8. táblázatot s az I. grafikont.).

---

[1]) L. *Tormay* másik számítása szerint már ekkor 9·2‰ volt Buda és Pest — mint ő mondja — »összesített« aránya; ebben is Pesté kedvezőbb volt, mint Budáé.

[2]) Az 1919—1920. évi budapesti átlagos házasságkötési nyers arányszám ugyanis 18·3‰.

8. A házasságkötések száma és ezer lélekre eső aránya Budapesten 1874—1932-ig többéves — illetve túlnyomóan ötéves — átlagokban.

Többéves átlag	A Budapesten történt házasságkötések száma	ezer lélekre eső aránya
	az oldalt megnevezett években évente átlag	
1874—1875	2.477·5	8·2
1876—1880	2.559·4	7·5
1881—1885	3.609·8	8·9
1886—1890	3.940·8	8·4
1891—1895	5.339·0	9·5
1896—1900	6.153·8	9·1
1901—1905	6.693·4	8·8
1906—1910	8.102·2	9·7
1911—1915	8.985·2	9·6
1916—1918	7.423·0	7·6
1919—1920	17.309·5	18·3
1921—1925	10.569·2	11·2
1926—1930	10.511·0	10·7
1931—1932	10.575·0	10·4

A 8. táblázaton látható, hogy a fővárosi házasságkötések ötéves átlagai a békés időszakokban kisebb-nagyobb remissziókkal szintén olyan fejlődő, gyarapodó irányzatot mutatnak, mint a fentemlített évtizedes átlagos arányszámok. Mégis, mint látjuk, kisebb-nagyobb remissziók szakítják meg a végső fejlődő irányzatot ezekben a kisebb átlagokban, megfelelően a gazdasági helyzet hullámzásának, konjunkturális változásoknak s a külpolitikai helyzetnek. Szembetűnik e kisebb átlagokban már a háború hatása is, az 1916—1918. évi alacsony és az 1919—1920. évi, a háborút követő magas arány, megfelelően a bevonulásnak, illetve a katonák hazatérésének. Mégis e kis átlagok elmossák az egyes évi eredményekben jobban szembeötlő részhatásokat. Maradjunk egyelőre a nyers arányszám vizsgálatánál, mielőtt a nyers arányszámokban mutatkozó végső fejlődési irányzatot a számítási technika változásával tovább elemeznők, előbb a nyers arányszámok évi eredményeiben vizsgáljuk meg a házasságkötések gyakoriságának alakulására hatással lévő körülményekre visszavezethető jelenséget. Az egyes évekre vonatkozó házasságkötési általános vagy nyers arányszámokat 1874-től 1932-ig a 9. táblázat tárja elénk. Jól követhetők az egyes évi eredmények a már említett I. grafikonon is.

A házasságkötési nyers arányszám egyes évi eredményeinek alakulására hatással lévő körülmények közül elsősorban a gazdasági helyzet említhető. *Jótermésű évek után, kedvező konjunktúra idején a házasságkötések száma tudvalevőleg gyarapodik*, mint azt nálunk *Földes*[1]) még a mult század hetvenes évei-

[1]) L. *Földes B.* : »A gabonaárak és termések befolyása a népességi és erkölcsi viszonyokra«. Statisztikai előadások, II. sorozat. (Budapest, 1905.) 71. s k. l.

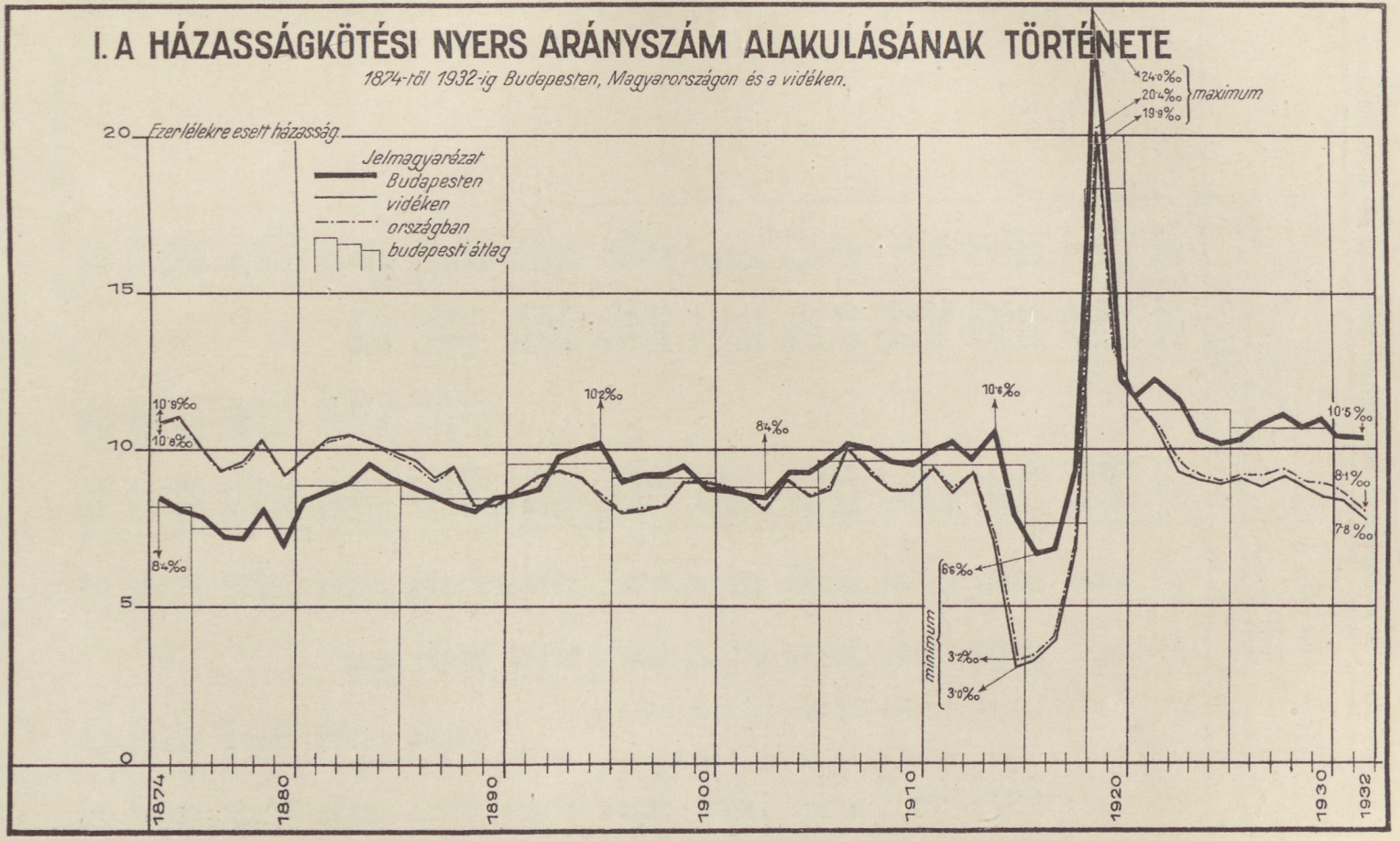
I. A HÁZASSÁGKÖTÉSI NYERS ARÁNYSZÁM ALAKULÁSÁNAK TÖRTÉNETE
1874-től 1932-ig Budapesten, Magyarországon és a vidéken.
Ezerlélekre esett házasság
20
15
10
5
0
Jelmagyarázat
Budapesten
vidéken
országban
budapesti átlag
10·8‰
10·8‰
8·4‰
10·2‰
8·4‰
10·8‰
24·0‰
20·4‰
19·9‰
maximum
6·6‰
3·2‰
3·0‰
minimum
10·5‰
8·1‰
7·8‰
1874
1880
1890
1900
1910
1920
1930
1932

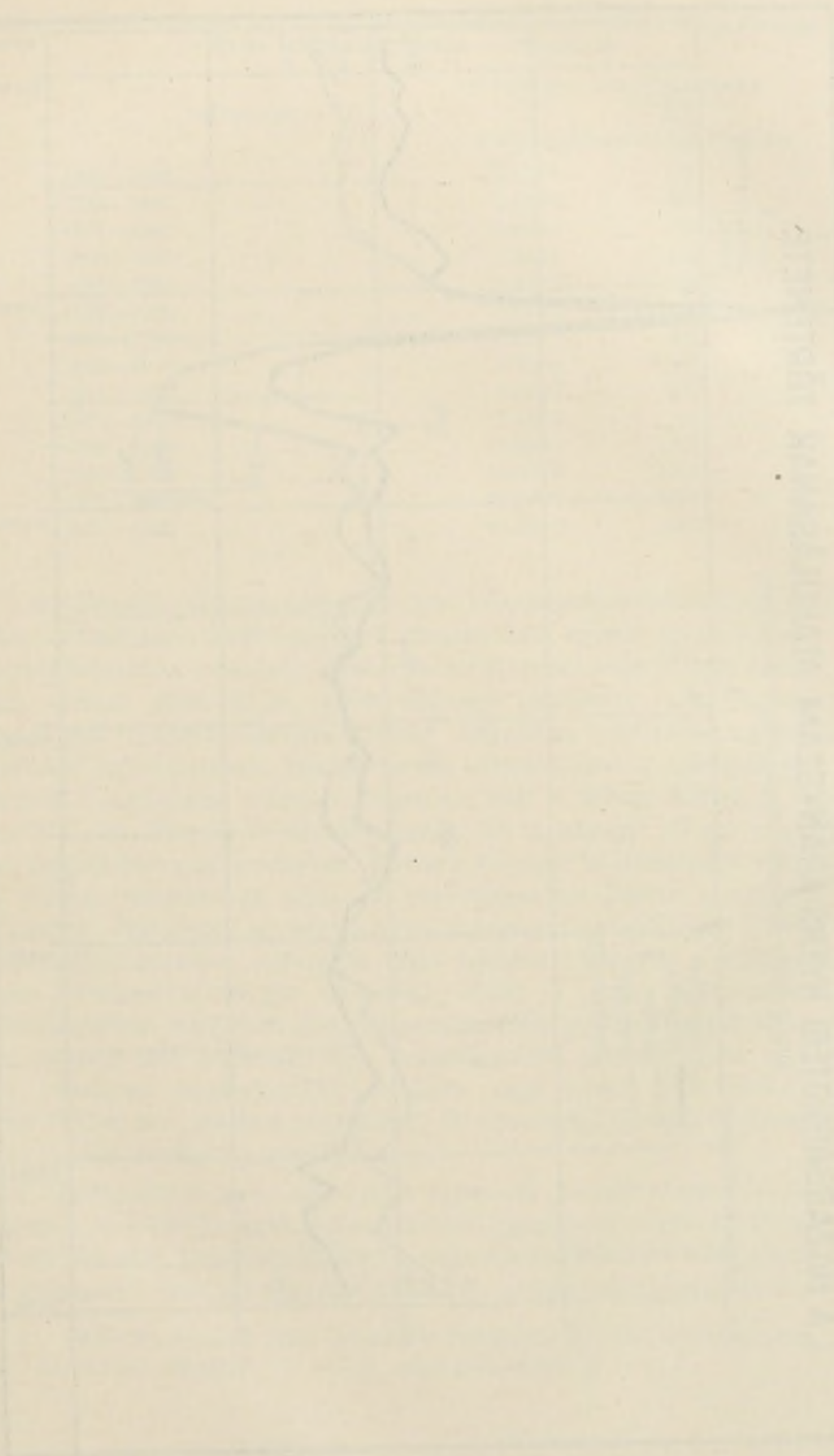

9. A házasságkötések száma és ezer lélekre eső aránya; az ú. n. »általános« vagy »nyers« arányszámok egyes évi eredményei 1874-től 1932-ig Budapesten és az országban.

Év	A házasságkötések száma				A házasságkötések ezer lélekre eső aránya			
	Budapesten	az országban, a történeti területen	az országban, a trianoni területen	a vidéken [1]	Budapesten	az országban, a történeti területen	az országban, a trianoni területen	a vidéken [1]
1874	2.526	143.718	—	141.192	8·4	10·8	—	10·9
1875	2.429	147.443	—	145.014	8·0	11·1	—	11·1
1876	2.412	135.011	—	132.599	7·8	10·1	—	10·1
1877	2.295	125.231	—	122.936	7·2	9·3	—	9·3
1878	2.374	129.526	—	127.152	7·1	9·5	—	9·6
1879	2.822	140.438	—	137.616	8·1	10·3	—	10·3
1880	2.894	125.021	—	122.127	7·9	9·1	—	9·1
1881	3.161	137.210	—	134.049	8·4	9·9	—	10·0
1882	3.419	142.161	—	138.742	8·7	10·2	—	10·3
1883	3.613	145.252	—	141.639	8·9	10·4	—	10·4
1884	3.952	144.681	—	140.729	9·5	10·2	—	10·2
1885	3.904	142.652	—	138.748	9·1	9·9	—	10·0
1886	3.911	140.016	—	136.105	8·8	9·6	—	9·7
1887	3.935	132.694	—	128.759	8·6	9·0	—	9·1
1888	3.874	139.198	—	135.324	8·2	9·4	—	9·4
1889	3.874	122.476	—	118.602	8·0	8·2	—	8·2
1890	4.110	123.825	—	119.715	8·3	8·2	—	8·2
1891	4.389	131.451	—	127.062	8·5	8·6	—	8·6
1892	4.702	141.370	—	136.668	8·7	9·2	—	9·2
1893	5.516	144.467	—	138.951	9·8	9·3	—	9·3
1894	5.878	143.334	—	137.456	10·0	9·1	—	9·1
1895	6·210	134.695	—	128.485	10·2	8·5	—	8·4
1896	5.626	126.956	—	121.330	8·9	7·9	—	7·9
1897	6.018	131.045	—	125.027	9·2	8·1	—	8·0
1898	6·234	134.541	—	128.307	9·2	8·2	—	8·2
1899	6.564	147.912	—	141.348	9·4	8·9	—	8·9
1900	6.327	148.629	—	142.302	8·8	8·9	—	8·9
1901	6.441	148.494	—	142.053	8·7	8·8	—	8·8
1902	6.420	146.671	—	140.251	8·6	8·6	—	8·6
1903	6.358	138.430	—	132.072	8·4	8·0	—	8·0
1904	7.097	156.701	—	149.604	9·2	9·0	—	9·0
1905	7.151	147.553	—	140.402	9·2	8·4	—	8·4
1906	7.564	153.992	—	146.428	9·6	8·8	—	8·7
1907	8.216	178.221	—	170.005	10·1	10·1	—	10·1
1908	8.317	165.452	—	157.135	10·0	9·3	—	9·2
1909	8.139	157.529	—	149.390	9·6	8·7	—	8·7
1910	8.275	158.299	—	150.024	9·5	8·7	—	8·7
1911	8.840	171.354	69.778	162.514	9·9	9·3	9·1	9·3
1912	9.288	161.105	69.086	151.817	10·2	8·7	8·9	8·6
1913	9.040	172.050	69.118	163.010	9·7	9·2	8·8	9·2
1914	10.144	136.337	58.057	126.193	10·6	7·2	7·3	7·1
1915	7.614	60.948	27.025	53.334	7·8	3·2	3·4	3·0
1916	6.537	62.866	28.694	56.329	6·6	3·4	3·6	3·2
1917	6.691	75.745	34.907	69.054	6·8	4·1	4·4	3·9
1918	9.041	126.894	59.431	117.853	9·3	6·9	7·6	6·8
1919	22.942	—	160.550	137.608	24·0	—	20·4	19·9
1920	11.677	—	104.122	92.445	12·2	—	13·1	13·2
1921	10.819	—	93.310	82.491	11·6	—	11·6	11·6
1922	11.444	—	87.871	76.427	12·2	—	10·8	10·7
1923	10.960	—	78.706	67.746	11·6	—	9·6	9·3
1924	9.892	—	75.060	65.168	10·4	—	9·1	8·9
1925	9.731	—	74.382	64.651	10·1	—	8·9	8·8
1926	9·866	—	76.849	66.983	10·2	—	9·1	9·0
1927	10.537	—	77.026	66.489	10·8	—	9·1	8·8
1928	10.894	—	79.634	68.740	11·1	—	9·4	9·1
1929	10.476	—	78.518	68.042	10·6	—	9·2	8·9
1930	10.782	—	77.907	67.125	10·9	—	9·0	8·7
1931	10.524	—	76.354	65.830	10·4	—	8·8	8·6
1932	10.626	—	71.202	60.576	10·5	—	8·1	7·8

[1]) 1919-től a mai terület vidéki részein.

ben kimutatta. *Földes* előtt utaltak már az összefüggésre *Quetelet*,[1]) *Oettingen*,[2]) *Wagner*,[3]) *Bertillon*[4]) és mások is. Azóta, hogy *Földes* a magyar országos statisztikából az összefüggésnek oly meggyőző számszerű bizonyítását adta, szintén többen foglalkoztak ezen tömegjelenségnek alakulásával más országokban is, nemcsak hazánkban. *Juraschek*[5]) osztrák adatok alapján és *Földestől* némiképen eltérő módszerrel az övéhez hasonló eredményre jut. Mégis *Juraschek* a keresetnek s az arra befolyást gyakorló körülményeknek is *Földesnél* nagyobb jelentőséget tulajdonít. *Hector Denis* [6]) az 1889. évi párizsi statisztikai kongresszuson felhívta a figyelmet arra, hogy amikor a gabonaárak — mint a világháborút megelőző békés esztendőkben — nem egy-egy ország, hanem az egész világtermés alakulása szerint változnak, a házasságkötések száma a nemzetközi piaci gabonaár alakulásával változik párhuzamosan. 1897-ben *Pokrovszky*[7]) pedig a régi, cári Oroszországra nézve — melynek kivitelében a gabona akkor oly nagy szerepet vitt — igazolta, hogy a magas gabonaáraknak jó hatásai is lehetnek, t. i. agrárországokban, ha a kivitel fokozódásával is kapcsolatban vannak, a nép jólétét, vagyonosságát emelhetik s a népmozgalomra hatásuk ezért lehet előnyös. Ám az alacsony árak sem hátrányosak akkor, ha a termelési költségek csökkenésének következményei s nem a termés túl bő s e miatt elhelyezkedni nem tudó voltának, mert ez utóbbi esetben a mezőgazdanépesség esik el a nemzeti jövedelem egy részétől.

Bizonyos, hogy hazánk *országos statisztikájában* a terméseredmények s a házasságkötések gyakorisága között levő említett kapcsolat *inkább követhető, mint a fővárosban*, már azért is, mert a kultúra, a gazdagság és jólét haladásával a termések befolyása csökken. Természetszerűleg azonban a városokra is visszahat a földművelés kedvező eredménye, a vidék anyagi helyzetének javulása, a megélhetés könnyebbé válása. *Földes* [8]) szerint a mult század hetvenes éveiben rossztermésű évek voltak 1873., 1876. és 1879-ben. A házasságkötések száma ezen éveket követőleg 1874., 1877. és

[1]) L. *Quetelet D.*: »Physique sociale« I. rész, 201. l.

[2]) L. *Oettingen*: »Moralstatistik« II. rész, 371. l.

[3]) L. *Wagner A.*: »Die Gesetzmässigkeit in den scheinbar willkürlichen menschlichen Handlungen«. 16. l.

[4]) Így *Engel, Ducpétiaux, Porter, Bodin, Horn* és *Roscher* mind megegyeznek abban, hogy drága években a házasságkötések száma csökkenni szokott. L. *Földes* i. m. 75. l.

[5]) L. *Juraschak*: »Der Einfluss der Ernten und Fruchtpreise auf die Volksbewegung in Österreich 1872—1881. (Stat. Monatschrift, 1883.)

[6]) L. *Hector Denis*: »Note sur les indices de la propérité et specialement sur les budgets ouvriers«. (Bull. de l'Ins. internat. de stat. IV. köt. 2. rész, 76. l.)

[7]) L. *Pokrovszky*: »Influence des récoltes et des prix du blé sur le mouvement naturel de la population de la Russie« (Bull. de l'Ins. internat. de statistique. XI. köt. 2. rész, 176. l.)

[8]) L. *Földes B.*: i. m. 75. s k. l.

1880-ban az előző évi eredményhez képest csökkent. A házasságkötések száma és aránya a történeti Magyarországon ugyanis ezen években a következő volt:

	1873-ban	absz.	szám	153.068,	ezer	lélekre ..... 11·4
ellenben	1874-ben	«	«	143.718,	«	« ..... 10·8
	1876-ban	«	«	135.011,	«	« ..... 10·1
ellenben	1877-ben	«	«	125.064,	«	« ..... 9·3
	1879-ben	«	«	140.267,	«	« ..... 10·3
ellenben	1880-ban	«	«	124.860,	«	« ..... 9·1

Látható a már említett I. grafikonon is, hogy az említett rossztermésű három évet (1873., 1876. és 1879.) követőleg mikép csökken a házasságkötések ezer lélekre eső száma, a következő években (vagyis 1874., 1877. és 1880-ban). A grafikon felhívja a figyelmünket, hogy a csökkenés látható nemcsak az országos, hanem a fővárosi statisztikában is. A számszerű eredmények Budapesten ezekben az években a következők:

	1873-ban	a budapesti	házasságkötések	száma	3.036,[1]	ami	..... 11·5‰
de	1874-ben	«	«	«	2.526,	«	..... 8·4‰
	1876-ban	«	«	«	2.412,	«	..... 7·8‰
de	1877-ben	«	«	«	2.295,	«	..... 7·2‰
	1879-ben	«	«	«	2.822,	«	..... 8·1‰
de	1880-ban	«	«	«	2.894,	«	..... 7·9‰

Látható, hogy a már említett három rossztermésű évet követőleg Budapesten is csökken a következő évek házasságkötési arányszáma. Az abszolút számok 1879-ről 1880-ra nem mutatnak csökkenést, jeléül annak, hogy a népesség fejlődése ekkor erőteljesebb volt és ellensúlyozta a gazdasági konjunktúra kedvezőtlenebbé válása által létesült csökkentő hatást. Csak az arányszámok csökkenése mutatja ezen két évben, hogy a megfelelő népességhez viszonyítva a házasságkötések gyakorisága az emelkedő abszolút számok mellett is csökkenő.

A jótermésű évek (pl. 1877., 1878. és 1880.) után (1878., 1879. és 1881-ben) pedig ezzel szemben a házasságkötések száma és arányszáma felszökött. A házasságkötések száma és nyers aránya a történeti területen e jótermésű években és azokat követőleg ugyanis a következő volt:

1877-ben	.....	125.231, illetve	9·3‰
1878-ban	.....	129.526, «	9·5‰
1878-ban	.....	129.526, «	9·5‰
1879-ben	.....	140.438, «	10·3‰
1880-ban	.....	125.021, «	9·1‰
1881-ben	.....	137.210, «	9·9‰

[1]) Az 1873. évi eredmény általunk számítva a Magyar Stat. Évkönyv 1875-ben megjelent III. kötetének 62. lapján közölt azon adatok alapján, hogy 1873-ban 87 lélekre esett 1 házasság, míg az 1873. évi évközepi, a népmozgalom alapján kiszámított népesség Budapesten 264.146 lélek volt. Megjegyzendő, hogy 1874. e régi fajta házasságkötési arányszáma 104-nek van megadva, ami az abszolút számmal fordítva arányos, tehát szintén mutatja a házasságkötések 1873-ról 1874-re való csökkenését.

Budapesten ugyanezen három évszámpárban a házasságkötések abszolút száma és a Budapesten történt házasságkötéseknek ezer lélekre eső általános arányszáma a következő volt:

1877-ben	Budapesten történt	2.295	házasságkötés,	ami	7·2‰
1878-ban	« «	2.374	«	«	7·1‰
1878-ban	« «	2.374	«	«	7·1‰
1879-ben	« «	2.822	«	«	8·1‰
1880-ban	« «	3.161	«	«	8·4‰
1881-ben	« «	3.419	«	«	8·7‰

Látható tehát, hogy Budapesten megint csak elmosódva látszik a jelenség. Így pl. 1877-ről 1878-ra csak az abszolút számok emelkednek, az arányszámok nem. Hiszen említettük már, hogy a terméseredmények népmozgalmi hatásai rendszerint sokkal erőteljesebben mutatkoznak a túlnyomóan mezőgazdasággal foglalkozó vidéki népességben, mint a városok, különösen pedig székesfővárosunk népességében.

Egészen hasonló a kilencvenes évek szintén már *Földes* által tanulmányozott példája és pedig egybevetve az 50 kg búzának akkori, aranykoronákban kifejezett évi átlagos árával hazánkban a házasságkötések száma és arányszáma a következőképen alakult:

1896-ban	a búza ára	7·82	a. k.,	az esketések sz.		126.956,	ami	7·9‰
1897-ben	« «	10·80	«	«	«	131.045	«	8·1 ‰
1898-ban	« «	12·38	«	«	«	134.541	«	8·2‰
1899-ben	« «	10·06	«	«	«	147.912	«	8·9‰
1900-ban	« «	8·70	«	«	«	148.629	«	8·9‰

Látható, hogy 1898-tól 1900-ig a búza árának esésével a házasságkötések számának gyarapodása erőteljes, ellenkezőleg az emelkedő árral azok kevésbbé gyarapodnak. Még kifejezőbb a *Földes* által egykoron közölt példa, mert ő Horvát-Szlavonországgal együtt a birodalmi adatokat közli. Ezen adatok szerint 1898-ban, a drágaság évében a házasságkötések birodalmi száma az előző évhez képest még csökkenést is mutatott, csak 199.661 volt, a megelőző évi 203.846-hoz képest.

Poroszországból, Angliából és számos más európai országból hasonló példák észlelhetők az olcsó és drága évek között levő különbségre. A gazdasági helyzet mértéke persze, más körülmény, így pl. a fogyasztásra kerülő más javak, áruk átlagos ára vagy a keresetképesség alakulása is lehet s így is kimutatható általában, hogy olyan évek, melyekben rendkívüli drágaság volt, alacsony, a megélhetés megkönnyebbülését mutatók pedig — épen ellenkezőleg — magas házasságkötési arányszámokra vezetnek.

Vegyük a trianoni évek után következett újabb évek házasságkötésének magyarországi országos és fővárosi alakulását szemügyre. A gazdasági helyzet tudvalevőleg 1924-ben volt Magyarországon a legsúlyosabb. Ez

évben érte el a magyar pénz elértéktelenedése, az infláció a maximumot, ez évben volt a csődök száma a legnagyobb. A házasságkötések száma és ezer lélekre eső aránya pedig ennek megfelelően egészen 1925-ig esett, a fegyverletételt s a katonaság hazatértét követő 1919—1921. évi kedvezően magas arányszámokról. A magyarországi házasságkötések száma és nyers aránya ugyanis 1921-től 1928-ig a következő volt:

	A házasságkötések magyarországi	
	abszolút száma	ezer lélekre eső aránya
1921	93.310	11·6
1922	87.871	10·8
1923	78.706	9·6
1924	75.060	9·1
1925	74.382	8·9
1926	78.849	9·1
1927	77.026	9·1
1928	79.634	9·3

Székesfővárosunkban az 1925. évi adatok voltak a legalacsonyabbak; hazánk fővárosában is hasonlóképen csökkent tehát a házasságkötések száma és nyers arányszáma a békekötést követő években mutatkozó és a bevonultak hazatértére visszavezethető házasságkötési hullámról a gazdasági helyzet rosszabbodásával egészen 1925-ig, mint az ország vidéki részein és a városokkal együtt is számítva az egész országban. Hasonlóképen a fővárosi eredmények is egészen 1928-ig emelkednek az 1925. évi minimumtól, épen úgy, mint az országosak. Budapesten ugyanis 1921-től 1928-ig a következő adatokat észleltük:

1921-ben	Budapesten	10.819	házasságkötés történt,	ami	11·6‰
1922-ben	«	11.444	«	«	12·2‰
1923-ban	«	10.960	«	«	11·6‰
1924-ben	«	9.892	«	«	10·4‰
1925-ben	«	9.731	«	«	10·1‰
1926-ban	«	9.866	«	«	10·2‰
1927-ben	«	10.537	«	«	10·8‰
1928-ban	«	10.894	«	«	11·1‰

A fővárosi eredmények az országoshoz ezen években hasonlónak mutatkozó hullámzása ezen években annál érdekesebb, mert az idegen házasságkötések aránya Budapesten 1921-től 1928-ig gyarapodó volt és mégsem képes elmosni a gazdasági helyzet hatását.

Az 1930/31. évi gazdasági világválsággal kapcsolatban pedig nem érdekes-e felemlíteni, hogy az 1931. évi és még inkább az 1932. évi magyarországi házasságkötési arányszám ismét rendkívül alacsony volt. Méltán állítható ez az államháztartás keretein ekkori szűkítésével, a tisztviselők fizetésének leszállításával és az ekkor hozott egyéb takarékossági rendelkezésekkel

párhuzamba. 1928-tól kezdve 1932-ig az országos adatok a következőképen fejlődtek vissza:

1928-ban	hazánkban	79.634	házasságot kötöttek,	ami	9·3‰
1929-ben	«	78.518	«	«	9·0‰
1930-ban	«	77.907	«	«	9·0‰
1931-ben	«	76.354	«	«	8·8‰
1932-ben	«	71.202	«	«	8·1‰

Székesfővárosunkban e legújabb gazdasági világválság hatása sem mutatkozik oly élesen, mint az ország vidéki részein. Budapesten ugyanis az 1928-tól 1932-ig a házasságkötési arányszám színvonalában mutatkozó visszafejlődést megtöri az 1930. évi eredmény. Ezzel szemben a vidéken ugyanezen öt évben a visszafejlődés folytonos és még erőteljesebb, mint országos átlagban. Az ezer lélekre eső házasságkötési arány ugyanis:

1928-ban	Budapesten ...	11·1‰,	a vidéken		9·1‰
1929-ben	« ...	10·6‰,	« «		8·9‰
1930-ban	« ...	10·9‰,	« «		8·7‰
1931-ben	« ...	10·4‰,	« «		8·6‰
1932-ben	« ...	10·5‰	« «		7·8‰

A gazdasági helyzeten kívül a házasságkötések évi eredményeinek, így az egyes évek házasságkötéseinek általános vagy nyers arányszámának *alakulására számos más körülmény van* terméseredményekkel vagy áralakulással jellemezhető gazdasági helyzeten kívül *még hatással.* Ilyenek: a közegészségügy és a halandóság alakulása, ilyenek lehetnek a törvények vagy rendeletek is, ilyen a külpolitikai helyzet, háborúk kitörése, fegyverletétel és békekötés, ilyenek a politikai helyzet, az uralmon levő politikai irányzat minősége, ilyen a népesség összetételének némely fontos demográfiai szempont (különösen kor, vallás vagy foglalkozás) szerint való megváltozása, a műveltség terjedése, az életmódnak, a közerkölcsnek megváltozása, az idegenforgalom emelkedése s különösen nagyvárosokban az idegen házasságkötések gyarapodása, a vallásosság csökkenése és még számos egyéb körülmény.

Mindezek az egyéb körülmények, amelyek a házasságkötések számának és arányának alakulására a gazdasági helyzeten kívül hatással vannak, persze többé-kevésbbé akadályozzákazt, hogy a gazdasági hatások a maguk tisztaságában, izoláltan észlelhetők legyenek. Mégis, mint látjuk, a gazdasági helyzet alakulására jellemző körülményekkel, így agrárországokban különösen a terméseredmények, másutt meg az árak alakulásával, de a gazdasági helyzet más jellemzőivel is a házasságkötések országos számának hullámzása szembetűnően párhuzamot mutat. Ez onnan van, hogy a házasságkötések alakulására a gazdasági helyzeten kívül hatással lévő egyéb körülmények egy-egy ország határán belül intenzitásukban egyik évről a másikra nem vagy csak alig változnak, míg az időjárástól függően a mezőgazdasági

termés s ezzel és más eseményekkel is kapcsolatban a gazdasági helyzet egyik évről a másikra teljesen eltérő alakulást mutathat. Olcsó és drága évek követhetik egymást. Mégis bizonyos, hogy a gazdasági helyzet jellemzésére felhozható adatok közül a terméseredményekkel való párhuzamosság sokkal inkább mutatkozott a világháború előtt vagy a XIX. századbeli Magyarországon, mint a trianoni békekötés után. A legújabb években inkább az általános gazdasági helyzettel s az ismeretes válságokkal való párhuzambaállítás lehetséges, semmint a ma központilag irányított árú és nem szabadon változó értékű terméseredményekkel.

A házasságkötések alakulására a gazdasági helyzeten kívül hatással levő egyéb körülmények közül a közegészségügy és vele kapcsolatban *elsősorban a halandóság alakulása azért hathat a házasságkötések gyakoriságának alakulására is, mert ha valamely évben a halandóság emelkedése miatt a megszűnt házasságok száma megnövekedik, úgy nő* az ismét függetlenné váltak, *az özvegyek száma, kik ismét új házasságot köthetnek.* Különösen kivételesen magas halandóságú évek után látható ez a jelenség s akkor, ha a halandóság felszökését felnőtteket tizedelő járvány s nem a gyermek-fertőző betegségek valamelyike okozza. Ilyen hatása lehet tehát pl. rendkívüli influenzajárványnak. Az e tekintetben nálunk leginkább kitűnt 1918. évi influenzajárványnak ilynemű hatása statisztikailag izoláltan nálunk persze ki nem mutatható, a más körülmények folyományaképen, elsősorban a hadsereg hazatérte miatt jelentkezett 1919. és 1920. évi nagy házasságkötési lázban. Ha pedig a közegészségügy javul, a házasságok fennállásának időtartama is nő, amivel csökken a palingam házasságkötések száma, mert az újabb házasságokat kötő özvegyek száma korlátozódik.

Törvényeknek a házasságkötések évi eredményeire való *hatására példa az 1889. évi VI. t.-c.*, mely a sorozásra való jelentkezésre köteles kort egy évvel felemelte s ezáltal a házasodni képes nőtlenek számát csökkentette. Éppen ezért e törvény életbelépésének esztendejében országszerte s még a rákövetkező években is a házasságok száma és aránya szembeszökő csökkenést is mutatott. Budapesten az 1888. évi házasságkötési nyers arányszám 8·2‰ volt, az 1889. évi csak 8·0‰ volt. Ez a hatás is jobban megnyilvánult az országos statisztikában, ahol az önkéntesi jogosultsággal bírók aránya csekély. Országszerte, a régi történeti területen ezer lélekre az 1888. évben 9·4 házasságkötés esett, 1889-ben csak 8·2. Ha az 1888. évi országos nyers arányszámot 100-zal vesszük egyenlőnek, az 1889. évi indexe 87·3, míg a fővárosban ugyanezen index 97·5, szembeszökően mutatva, hogy Budapesten a törvény hatására a házasságkötések gyakoriságának megelőző évi színvonalához képest kisebb a változás, vagyis, hogy a székesfővárosban e törvény hatása kisebb volt, mint a vidéken.

Másik példa, az 1913. évi, amikor a sorozás előtti házassági tilalmat teljesen felfüggesztették, ami a fiatalkorú házasulók számának gyarapodása

révén az országos házasodási nyers arányt az előző évi 8·7‰-ről 9·2‰-re szöktette. Ennek hatása Budapesten a házasságkötések ez évi ezer lélekre eső számát mutató végeredményben nem jelentkezett, csak a fiatalkorú vőlegények arányának emelkedésében.

A világtörténelem és a statisztika története számos példát mutat külföldön is a törvényeknek a házasságkötések gyakoriságára való hatását illetőleg. Kétezer évvel ezelőtt az ókori Rómában, Augustus császár idejében, a város alapítása után számított 736. esztendőben hozott lex Julia a nőtlenek öröklési rendelkezéseit semmisnek nyilvánította és ezt a jogot atyjukra ruházta. A 757. évi lex Papia-Poppeia a nőtleneket megadóztatta. Azt pedig, hogy idegen gyermekek örökbefogadásával az agglegények a rendelkezéseket ki ne játszhassák, a 762. évi szenátusi rendelet nőtleneknek megtiltotta az örökbefogadást. A házasságkötési gyakoriság emelését, a nép erkölcsi színvonalának javítását célzó ezen rendeletek legújabb példáit Franciaés Németországban látjuk. Franciaországban főleg a családok gyermekgazdagságának emelésére törekvő rendelkezéseket látunk. Adókedvezményeket, neveltetési segélyeket, állami és társadalmi jutalmakat a sokgyermekes családoknak. Ezzel szemben a nemzeti szocialista Németország egyenesen a házasságkötések számának gyarapítására törekszik a törvényileg e célra megszabott kiházasítási kölcsönnel. Bő gyüjteményét hozza a törvényeknek a népesség fejlődésére való hatásáról *Marsal* értekezése[1]), amelyet az 1931. évi Római Nemzetközi Népességtanulmányozási Kongresszuson mutatott be.

A külpolitikai helyzet, nevezetesen háborúk kitörése, majd a fegyverletétel és utána a békekötés *a házasságkötések számának alakulására igen mélyreható* és szembetűnően gyorsan bekövetkező *hatással van.* E hatás annál nagyobb, minél nagyobb, minél véresebb, minél hosszabb ideig tartó, a férfiaknak minél nagyobb tömegét mozgósító háborúról van szó. A bevonulással a bevonult nem házas férfiak távolléte miatt a háború kitörésével egyidejűleg csökken a házasságkötési lehetőségek száma s háborús események s a romboló gazdasági viszonyok a házasságkötési kedvet is rontják, még ott is, oly vidékeken is, amelyek a fegyverek tüzétől nem szenvednek. A fegyverletétel s a hadseregek hazatérte azután pedig természetszerűleg nagy házasságkötési lázt vált ki.

Az a szabályszerűség, hogy háborúk kitörése a házasságkötések számát csökkenti s hogy azután a békekötések után a házasságkötések aránya rövid időre még a háborút megelőző, békés arányokat meghaladó magasságú házasságkötésekre vezet, már régebbi századok háborúinak népesedési hatásai között is jól ismert demológiai jelenség. Igen jellegzetesen látszott ez az 1870—1871. évi porosz-francia háború idején is. Németországban pl. az 1869. évben kötött 384.267 házassággal szemben 1870-ben, e háború kitörésének évében

[1]) L. *Marsal F.*: L'influance de la législation sur le développement de la population.« Róma, 1931.

csak 313.961 házasságot kötöttek, 1871-ben, e háború második és utolsó évében pedig ismét csak 336.745-öt, vagyis mindkét háborús évben kevesebbet, mint e háborút megelőző békés esztendőben, 1869-ben. A népességhez viszonyítva ez azt jelenti, hogy az 1869. évi 9·5‰-es németországi házasodási nyers arányszám az 1870—1871. évi háború két évében 7·7, illetve 8·2‰-re csökkent. Az emelkedés pedig e háború után, 1872-ben szintén kifejezett volt. Németországban 1872-ben 423.900 házasságot kötöttek, ezer lélekre 10·3-et, többet, mint e háborút megelőző békés években. Ugyanezt a jelenséget látjuk ugyanekkor Franciaországban is; ugyanezt mutatják ekkor úgy a német, mint a francia nagyvárosok. Berlinben pl. 1869-ben ezer lélekre 11·35 házasságkötés esett, míg a porosz-francia háború évei közül 1870-ben 11·05, 1871-ben pedig meg épen csak 10·03. E háború után, 1872-ben a berlini házasodási nyers arányszám azután meg 13·6‰-re szökött fel.

A világháború kitörése után a népmozgalom egyes ágai közül a házasságkötések voltak azok, amelyek arányszámai a leggyorsabban és legnagyobb mértékben csökkentek különösen az országos statisztikában, hol a világháborút megelőző, legutolsó békés évek házasságkötési arányszámainak (1915-ben) csak $^1/_3$-át észleltük, kevésbbé a fővárosban, ahol csak $^3/_5$-re történt a visszaesés. Jól követhető ez a fentebb már többször említett I. grafikonon s a fentebb közölt 9. számú táblázaton is. Az országos statisztikában 1915-ben ezer lélekre 3·2 házasságkötést jelenthetünk az 1913. évi 9·2-del szemben, a fővárosban 1916-ban 6·6-et, az 1914. évi 10·6 (s az 1913. évi 9·7-del) ellentétben. E visszaeséseket úgy a házasságkötési lehetőségek (bevonulás, vérveszteség, a gazdasági helyzet rosszabbodása, amelyeknek csak kis részét ellensúlyozza a kivándorlás megszűnése), mint a házasságkötési kedv csökkenése okozza. Nem jelenti persze a fővárosi arány kevésbbé csökkent volta azt, hogy Budapest népességének házasságkötési hajlandósága csökkent volna kevésbbé a vidékinél. Az idegen házasulók miatt ugyanis a fővárosi házasságkötési arány mindig magasabb, mint a vidéki, pedig a népszámlálások szerint a lakosságból a házasok aránya a vidéken magasabb s nem a fővárosban. A háború alatt a házasuló korban levő férfiak megfogyása folytonosan gyarapodó volt, a házasodási kedv mégis a háború kezdetén inkább csökkent, mint annak második felében. Láttuk, hogy a házasodási nyers arányszám Budapesten 1916-ban, a történeti Magyarországon pedig épenséggel 1915-ben volt legalacsonyabb. A világháború későbbi éveiben ugyanis a rendszeres szabadságolások, a háborús gazdasági viszonyokhoz való alkalmazkodás a még otthon levő házasuló korban levő férfiaknak folytonos fogyása (vérveszteség, foglyok, sebesültek) ellenére is mindinkább emelték a házasságkötések számát és arányát. Ez az emelkedés azután — mint azt az I. grafikon szemlélteti — Budapesten 1916-tól, az országban pedig már 1915-től kezdve egészen a háború végéig folytonosan tart. Ám

azért a legutolsó háborús évben, 1918-ban is ez év november 1-ig még Budapesten is még mindig kevesebb házasságot kötöttek, mint 1913. megfelelő tíz hónapjában.

A világháborúban való részvételünk idejének (az 1914. évi augusztus 1-től 1918. évi október hó 31-ig terjedő 51 hónap) házasságkötéseinek átlagos nyers arányszáma Budapesten 6·9‰, az országban pedig 4·2‰. E szerint a háború alatt a fővárosban évente átlag 87·6%, az országban pedig 46·8%-át kötötték csak meg a megelőző békés években évente átlag megkötött házasságoknak. A házasságkötések háborús évi eredményei közül az egész háborús időszak átlagos nyers arányszáma úgy a fővárosban, mint az országban leginkább a háborús időszak közepén fekvő 1917. évi eredményeknek (Budapesten 6·8‰, az országban pedig 4·1‰) felel meg. Mindazon egyéb társadalmi és gazdasági jelenségek (pl. a terméseredmények), melyek alakulásával a házasságkötések — és más népmozgalmi ágak, pl. születések és halálozások — arányszámait évről-évre párhuzamba szoktuk állítani, a világháború alatt a nagy világégés hátterében a vonatkozó népmozgalmi eredmények alakulására nincsenek statisztikailag, számszerűen kifejezhető hatással, mert jelentőségük eltörpül az ország egész népességét rendkívüli viszonyok közé kergető világháborús események mellett.

Azzal, hogy a háború hatásai külföldi nagyvárosokban és más országokban a házasságkötésekre mennyivel voltak erősebbek vagy gyengébbek, mint nálunk, külön fogunk foglalkozni munkánk következő, 3. §-ában, mely a házasságkötési arányszám nemzetközi összehasonlításáról szól. E kérdéssel már több régebbi értekezés is foglalkozott.[1])

Az őszirózsás forradalom és a fegyverletétel, vagyis a világháború befejezése után a házasságkötések száma és aránya rendkívüli magasra szökött fel. Magasabbra a világháborút megelőző legutolsó békés esztendők arányszámainál. Budapesten 1919-ben ezer lélekre 24 házasságkötés esett. Ha az 1913. évi székesfővárosi házasságkötési általános vagy nyers arányszámot (9·7‰) százzal vesszük egyenlőnek, úgy 1919-re a házasságkötési aránynak Budapesten 247·4-es indexszel jellemezhető gyarapodását regisztrálhatjuk. A megfelelő 1919. évi országos arányszám pedig 20·4, ami meg (az 1913. évi országos 9·2‰-hez képest) 221·7-es fejlődési indexet jelent. Az 1919. évi magyar adatok nemcsak a magyar arányszámok sorában kivételesen magas adatok, hanem — mint azt a nemzetközi összehasonlításról szóló 3. §-ban látni fogjuk — Európa-szerte is alig találjuk párjukat. Ez azzal a gyakran hangsúlyozott ténnyel függ össze, hogy hazánk — népességének nagyságához viszonyítva — a világháborúban aránylag több katoná-

[1]) L. *Szél T.* : »A világháború hatása népesedésünkre.« Pályázat a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Pasquitch-féle statisztikai pályadíjára. — »A világháború hatása a népmozgalom alakulására.« Bp. 1924. — Stat. Szemle. 1923. évi I. évf.

val vett részt, mint az egykoron szintén hadat viselt többi államok. (Nagyobb arányban vérzett is, mint egykori fegyvertársai.)

A világháborús hősi halottak és sebesültek nemzetközi összehasonlítására — *Mike*[1]) különböző forrásból származó adatokból átlagokat számítva — a következő eredményeket közölhetjük. (L. a 10. táblázatot.)

10. A világháborús halottak és sebesültek számának nemzetközi összehasonlítása.[1])

Ország	A halottak száma ezrekben	A sebesültek
Németország	1.800	4.248
Oroszország	1.700	—
Franciaország (fehér csapatok)	1.359	2.560
Angolország (gyarmatok nélkül)	820	1.693
Olaszország	570	950
Szerbia	690	—
Románia	159	—
Ausztria	820	1.030
Magyarország	661	743
Bosznia, Hercegovina	43	65

Ha ezeket az adatokat az illető országok népességével egybevetjük, látjuk, hogy hazánk háborús vesztesége tényleg nagyobb volt, mint amekkorának az a háborúban résztvett többi országoknál mutatkozott. Épen e miatt a nagyobbarányú vérveszteség miatt csökkent hazánkban a házasságkötések száma is a háború alatt oly rendkívüli arányban, mint sehol máshol Európában. Tehát épen ezért, mert népünk nagyobb arányban vonult be, mint más országoké, azért azután nálunk a hadseregek hazatérésének is nagyobb jelentősége volt, mint másutt. A házasságkötéseknek ugyanis ennek folytán nálunk a frontharcos katonák hazatérésével bővebb lehetősége nyílt meg, mint más országokban. E mellett hazánkban 1919-ben a szomorú emlékezetű kommunizmus szabados erkölcse és különösen a gazdasági felelősség érzetének akkori gyengülése is hozzájárult ahhoz, hogy a hadviselés által eddig lekötött s most ezen lekötöttségtől hirtelen egyszerre felszabadult férfiak nálunk nagyobb arányban nősültek. (L. részletesen e munka 3. §-ában). A jövő bizonytalanságával az új házasok közül azonban sokan nem vetettek számot. Ezt elég valószínűvé teszik a következő évek válási adatai. (Lásd részletesen e munka 15. §-ában.)

Az 1919. évi rendkívüli házasságkötéseinknek a világháborút megelőző régi, békés években megszokott arányait messze felülmúló, egészen rendkívüli eredmény után úgy a fővárosban, mint a vidéken egészen 1925-ig csökkentek a házasságkötési nyers arányszámok. Az 1919. évi házasságkötési arányok rendkívüli magassága, vagyis a házasságkötési lehetőségek ezévi túlságos kihasználása miatt a következő években a vonatkozó arányszámok már nem érhették el azt a magasságot, amelyet a kommunizmus

[1]) L. *Mike Gy.* : »A Magyarbirodalom és a mai Magyarország vérvesztesége a világháborúban.« Magyar Stat. Szemle 1927. évf. 628. l. — Ugyanerről Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich 1924/1925. évf., vagy *Szél T.* : »Egészségügyi Statisztika« Bpest, 1930., 226. l.

nélkül elértek volna. Alább a 3. §-ban következő nemzetközi összehasonlítások majd megmutatják, hogy 1920-ban nemcsak az országos házasságkötési nyers arányszám marad el a többi államoké mögött, hanem hogy 1920-ban a többi nagyvárosok házasságkötéseinek nagyarányú gyarapodásakor a budapesti arányszám is messze mögöttük áll.

A már említett gazdasági depresszió miatt is csökkent 1925. évi házasságkötési minimumtól kezdve 1929-ig azután az új békés konszolidáció időszakában a házasságkötési arány is kissé újra gyarapodik. E gyarapodást azután ismét az 1930—1931. évi világválság hatása töri meg. Már említettük, hogy elsősorban ennek tulajdonítható, hogy a legújabb években a házasságkötési arányszámok az 1929. évi modushoz képest azután ismét kissé visszafejlődtek.

Azt, hogy *a házasságkötési nyers arányszámnak alakulására minő lényeges hatással lehet a népesség összetételének megváltozása*, mutatja épen a legújabb eredményeknek a világháborút megelőző legutolsó békés évek adataival való egybevetése. A mutatkozó gyarapodást részben a fővárosban is, az országos statisztikában azonban teljesen csak az élveszületési aránynak s vele a házasságra nem képes gyermekréteg megfogyása s így a népesség kor szerint való megoszlásának, összetételének megváltozása okozza. A népesség kor szerint való összetételének megváltozásától a házasságra képes korban levő, házasságban nem élő népességhez való viszonyítás útján válhatunk függetlenné. A házasságra nem képes gyermekrétegtől függetlenek a 15 éven felüli korban levő nem házas lakossághoz való viszonyításból származó tiszta arányszámok is. A kor szerint való megoszlás átalakulásának hatását ezek bemutatása után szabatosabban még standardszámítással is meg fogjuk vizsgálni. A 15 éven felül levő házasságban nem élő egyének számához viszonyítva a házasságkötések ezer ily korú és családi állapotú egyénre eső száma Budapesten, a vidéken s az egész országban 1874-től 1932-ig a 11. táblázatban foglalt s a II. grafikonon is ábrázolt képet mutatja. (L. a 11. táblázatot és a II. grafikont.)

Az egyes évi eredmények a tiszta arányszámoknál is mutatják, a fentebbiekben a nyerseknél közölt váltakozásokat. Nevezetesen ezeknél is mutatkoznak a gazdasági hatások, különösen a XIX. század végén, melyeket *Földes* a terméseredményekkel hozott kapcsolatba. Legújabban ezek körében is alacsony a környező évi eredményekhez képest az 1925. évi adat. Az 1930. és 1931. évi világválság következtében legújabban ezek is visszafejlődést mutatnak. A törvények hatásai, a háborús évek alatti visszafejlődés rendkívüli arányai ugyancsak láthatók ezeknél is. Példátlanul magas végül a tiszta arányszámok körében is a hadsereg hazatérésére s a kommunizmus szabados erkölcsére visszavezethető 1919. évi arányszám. Különösen pedig a vidéken szökött fel a házasságkötési tiszta arányszám (1919-ben a vidéken 71·6‰), sokkal kevésbbé a városokban vagy épen Budapesten (58·3‰).

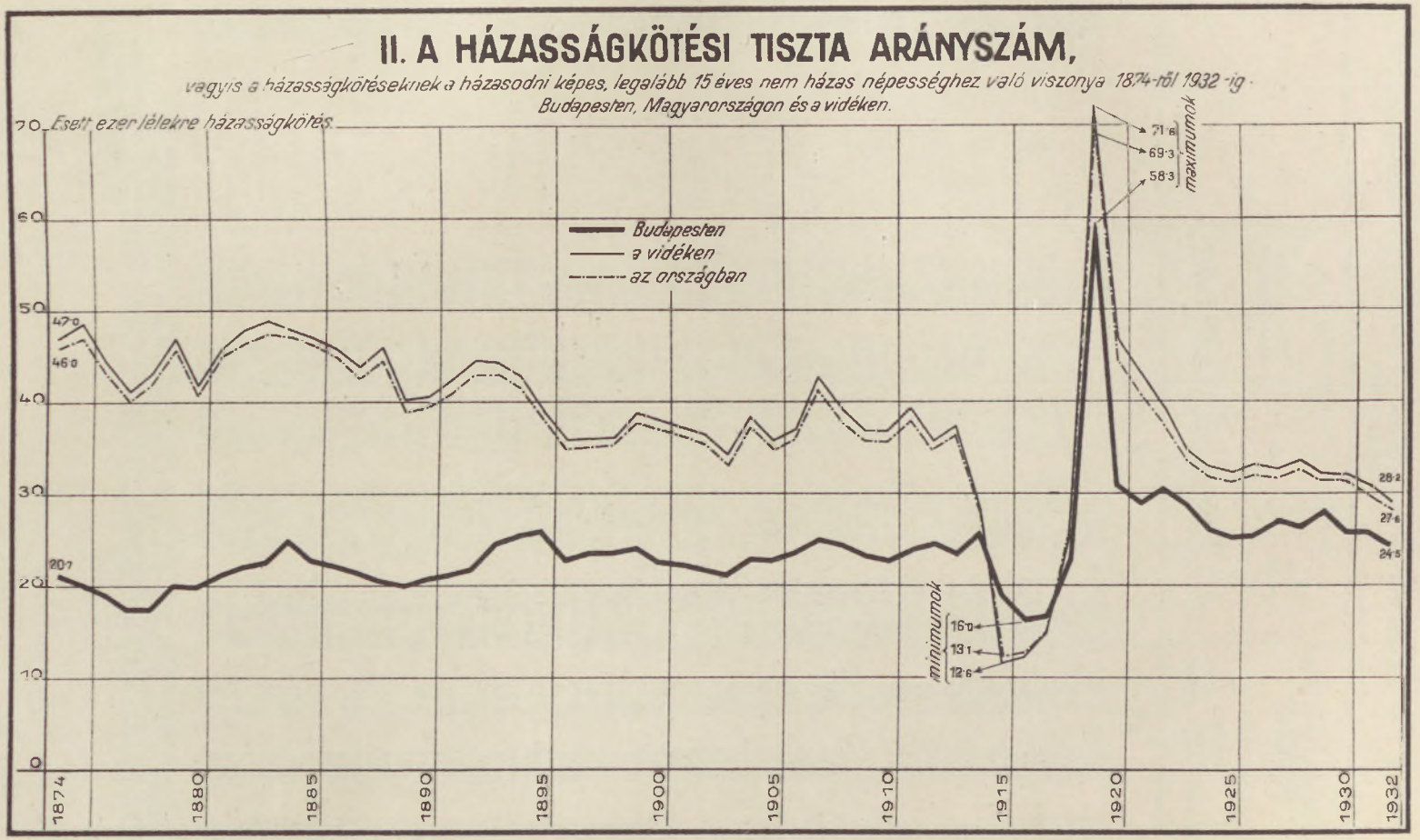
II. A HÁZASSÁGKÖTÉSI TISZTA ARÁNYSZÁM,
vagyis a házasságkötéseknek a házasodni képes, legalább 15 éves nem házas népességhez való viszonya 1874-től 1932-ig.
Budapesten, Magyarországon és a vidéken.
Esett ezer lélekre házasságkötés.
Budapesten
a vidéken
az országban
maximumok
71·6
69·3
58·3
minimumok
16·0
13·1
12·6
47·0
46·0
20·7
28·2
27·6
24·5
70
60
50
40
30
20
10
0
1874
1880
1885
1890
1895
1900
1905
1910
1915
1920
1925
1930
1932

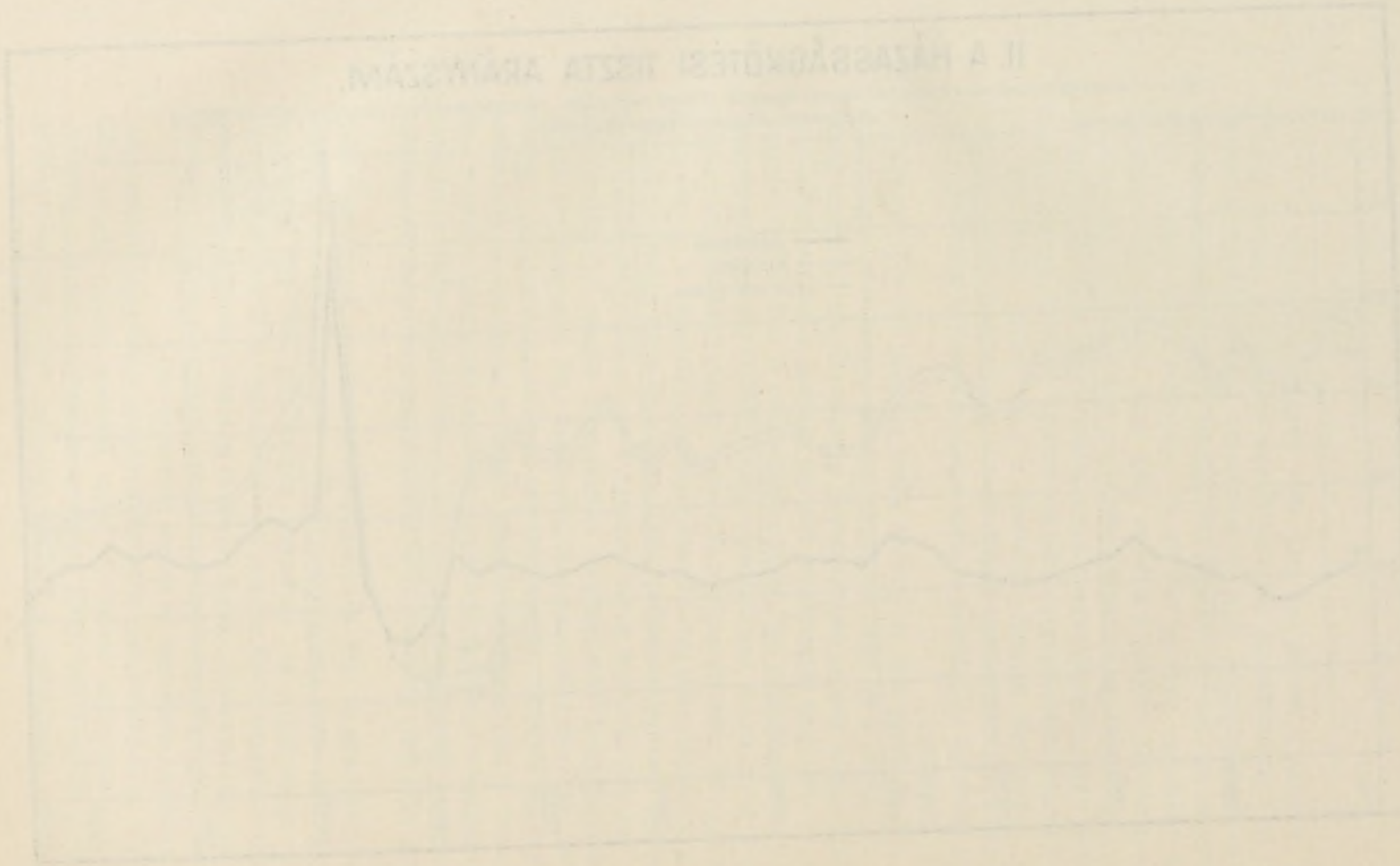

11. A házasságkötések ezer 15 éven felüli nem házas lakosra eső aránya; az ú. n. »tiszta« arányszámok.

Év	A 15 éven felüli nem házas népesség					Esett ezer 15 éven felüli nem házas lakosra házasságkötés		
	aránya az egész népességben %[1]		abszolút száma[2]					
	Budapesten	Magyarországon[3]	Budapesten	Magyarországon[3]	a vidéken	Budapesten	Magyarországon[3]	a vidéken
1874	[4] 40·895	23·533	122.042	3,127.433	3,005.391	20·7	46·0	47·0
1875	40·986	23·392	124.225	3,114.686	2,990.461	19·6	47·3	48·5
1876	41·077	23·190	129.708	3,110.477	2,980.769	18·6	43·4	44·5
1877	41·168	22·988	135.365	3,109.230	2,973.865	17·0	40·3	41·3
1878	41·260	22·786	141.050	3,094.685	2,953.635	16·8	41·9	43·1
1879	41·341	22·585	146.722	3,084.272	2,937.550	19·2	45·5	46·8
1880	41·432	22·383	152.452	3,073.052	2,920.600	19·0	40·7	41·8
1881	41·498	22·209	156.618	3,063.567	2,906.949	20·2	44·8	46·1
1882	41·564	22·064	162.353	3,063.271	2,900.918	21.1	46.4	47.8
1883	41·631	21·919	166.143	3,070.132	2,903.989	21·8	47·3	48·8
1884	41·697	21·774	173.962	3,087.425	2,913.463	22·7	46·9	48·3
1885	41·763	21·629	179.737	3,104.411	2,924.674	21·7	46·0	47·4
1886	41·830	21·484	185.582	3,119.074	2,933.492	21·1	44·9	46·4
1887	41·896	21·339	191.446	3,129.267	2,937.821	20·6	42·4	43·9
1888	41·962	21·194	197.281	3,136.676	2,939.395	19·6	44·4	46·0
1889	42·028	21·049	203.180	3,150.580	2,947.400	19·1	38·9	40·3
1890	42·095	20·904	209.098	3,159.038	2,949.940	19·7	39·2	40·6
1891	41·963	21·006	217.192	3,218.929	3,001.737	20·2	40·8	42·3
1892	41·831	21·355	225.915	3,293.672	3,067.757	20·8	42·9	44·6
1893	41·699	21·704	234.580	3,373.955	3,139.375	23·5	42·8	44·3
1894	41·567	22·052	243.188	3,464.250	3,221.062	24·2	41·4	42·7
1895	41·435	22·401	251.736	3,556.622	3,304.886	24·7	37·9	38·9
1896	41·303	22·749	260.164	3,651.957	3,391.793	21·6	34·8	35·8
1897	41·171	23·098	268.592	3,749.517	3,480.925	22·4	34·9	36·0
1898	41·039	23·447	276.963	3,844.289	3,567.326	22·5	35·0	36·0
1899	40·907	23·795	285.276	3,939.776	3,654.500	23·0	37·5	38·7
1900	40·874	24·144	294.177	4,042.399	3,748.222	21·5	36·8	38·0
1901	40·930	24·325	302.358	4,115.205	3,812.847	21·3	36·1	37·3
1902	40·986	24·340	307.197	4,154.691	3,847.494	20·9	35·3	36·5
1903	41·042	24·354	311.973	4,190.099	3,878.126	20·4	33·0	34·1
1904	41·097	24·369	316.837	4,227.314	3,910.477	22·4	37·1	38·3
1905	41·153	24·383	321.635	4,258.982	3,937.347	22·2	34·6	35·7
1906	41·209	24·398	326.279	4,289.010	3,962.731	23·2	35·9	36·9
1907	41·265	24·412	334.883	4,325.306	3,990.423	24·5	41;2	42·6
1908	41·321	24·427	343.436	4,363.449	4,020.013	24·2	37·9	39·1
1909	41·377	24·441	352.074	4,404.341	4,052.267	23·1	35·8	36·9
1910	41·869	24·456	364.488	4,446.566	4,082.078	22·7	35·6	36·8
1911	41·794	24·487	372.621	4,268.945	3,896.324	23·7	40·2	41·7
1912	41·720	24·518	381.408	4,533.379	4,151.971	24·4	35·6	36·6
1913	41·645	24·550	390.164	4,580.923	4,190.759	23·2	37·6	38·9
1914	41·570	24·581	398.793	4,624.757	4,225.964	25·4	29·5	29·9
1915	41·496	24·612	405.006	4,639.498	4,234.492	18·8	13·1	12·6
1916	41·421	24·643	408.714	4,618.935	4,210.221	16·0	13·6	13·4
1917	41·346	24·674	408.921	4,591.146	4,182.225	16·4	16·5	16·5
1918	41·271	24·706	401.208	4,551.011	4,149.803	22·5	27·9	28·4
1919	41·197	28·380	393.616	2,316.037	1,922.421	58·3	69·3	71·6
1920	41·506	28·615	389.597	2,356.441	1,966.844	30·0	44·2	47·0
1921	41·586	28·850	387.700	2,314.589	1,926.889	27·9	40·3	42·8
1922	41·666	28·908	391.113	2,342.722	1,951.609	29·3	37·5	39·2
1923	41·746	28·967	394.535	2,370.125	1,975.590	27·8	33·2	34·3
1924	41·826	29·025	397.969	2,394.408	1,996.439	24·9	31·4	32·7
1925	41·906	29·084	401.412	1,939.924	1,538.512	24·3	38·3	42·0
1926	41·986	29·142	405.360	2,030.913	1,625.553	24·3	37·8	41·2
1927	42·066	29·201	409.816	2,475.602	2,065.786	25·7	31·1	32·2
1928	42·146	29·259	414.286	2,506.067	2,091.781	26·3	31·8	32·9
1929	42·226	29·318	384.985	2,531.849	2,146.864	27·2	31·0	31·7
1930	42·305	29·376	423.267	2,548.756	2,125.489	25·5	30·6	31·6
1931	42·385	29·435	418.047	2,565.890	2,147.843	25·2	29·8	30·7
1932	42·465	29·493	433.061	2,584.590	2,151.529	24·5	27·6	28·2

[1]) A népszámlálások megállapitásait a közbül levő években lineárisan változóknak tételezve fel. [2]) Az évközepi népességnek a megelőző két oszlop százalékaival való szorzás útján megállapított számok. A vidék 15 éven felüli nem házas népessége levonással képezve. [3]) 1919-től trianoni, mai terület. [4]) Az 1869. népszámlálással talált 40·5 %-ot az 1880. évi december 31-ére megállapított 41·4 %-ig lineárisan változónak tételezve fel.

Amíg az egyes évi eredmények ingadozásai a házasságkötési tiszta arányszámok körében ezek szerint követik az általános vagy nyers arányszámok körében mutatkozó ingadozásokat, addig egészen más ezen utóbbi eredményekben mutatkozó több évtizedes fejlődés végső iránya. Ez különösen jól látható a II. grafikonon. Nevezetesen látható itt, hogy a házasságkötési tiszta arányszám vonala úgy a vidéken, mint az egész országban csökkenő irányzatú s a háborús és az azt követő évek nagy kilengéseitől eltekintve a békés normális években egyretartó visszafejlődést mutat. A félszázados időtartamot meghaladó megfigyelésünk alatt az országos tiszta arányszám az ezer nem házas 15 éven felüli népességre eső 46 házasságkötésről 1932-ig 27·6-re esett vissza. Ugyanakkor a vidéki 47‰-ről 28·2‰-re. Ezzel szemben az I. grafikonon fentebb láttuk, hogy a nyers arányszámokban úgy a vidéken, mint országszerte, főleg a mult század 90-es éveitől kezdve egészen a legújabb békés évekig — ismét eltekintve a háborús perturbációtól — békés normális időszakban egyretartó gyarapodás mutatkozik. A nyers arányszámoknak javulását országos viszonylatban tehát csak a népesség összetételének megváltozása, vagyis főleg a születési arány félszázad óta egyre tartó csökkenése okozza. Ez kelti azt a látszatot, mintha a népesség házasságkötési hajlandósága országszerte javulóban volna. A fővárosi tiszta arányszám ugyan épen úgy javuló, mint amilyen a nyers arányszám, ezt mutatja az I. és a II. grafikon Budapestre vonatkozó vonalának egybevetése, azonban ezt csak az idegen házasulók gyarapodása okozza. Azt, hogy itt is van némi szerepe a népesség kor szerint való megoszlása megváltozásának abban, hogy a házasságkötési arányszámok félszázad óta gyarapodó irányzatúak, azt e tekintetben a tiszta arányszámnál is kompetensebb standard arányszámok útján fogjuk igazolni tudni. Azt, hogy Budapesten a tiszta arányszámok emelkedése a legrégibb időkhöz képest alig kisebb, mint a nyers arányszámoké, a 12. táblázat adatai s főleg ennek utolsó két oszlopában levő 1874. évi eredményhez viszonyított indexek szemléltetik. (L. a 12. táblázatot.)

12. A budapesti házasodási nyers és tiszta arányszámoknak egybevetése az 1874. évi eredményhez képest mutatkozó fejlődés indexeivel együtt.

É v	A székesfővárosban kötött házasságok			
	ezer		nyers	tiszta
	lélekre	15 éven felüli nem házas egyénre	arányszámainak indexei, ha az 1874. évi eredmény = 100	
	eső száma			
1874	8·4	21·0	100·0	100·0
1880	7·9	19·8	94·0	94·3
1890	8·3	20·5	98·8	97·6
1900	8·8	22·3	104·8	106·2
1910	9·5	22·7	113·1	108·1
1920	12·2	30·7	145·2	146·2
1930	10·8	25·7	128·6	122·4

E szerint tehát az 1930. évi fővárosi házasságkötési tiszta arányszám indexe a százzal egyenlővé választott megfelelő 1874. évi eredményhez képest csak 122·4, míg a nyers arányszámnál az 1874. évi nyers arányszámhoz való viszonyításból származó index 128·6. Hasonló különbség van a tiszta és a nyers arányszám fejlődésében 1910-ben is, s mutatkozik hasonló eltérés 1890-ben is. Némely évjárat azonban ellenkező irányú eltérést mutat, különösen régebben, így tehát a születési arány csökkenésének a népesség összetételét megváltoztató hatása csak újabban mutatkozik s ez a hatás egymaga még nem okozza azt, hogy a fővárosi házasságkötési arányszámok a multhoz képest gyarapodást mutatnak.

A népesség összetételének megváltozásából származó hatást pontosabban, mint említettük, standardszámítások útján mutathatjuk ki. A budapesti házasságkötések általános vagy nyers arányszámai a népességnek az 1880. évi népszámlálásnál talált kormegoszlására standardizálva a 13. táblázatban találhatók.

13. A budapesti házasságkötések általános vagy nyers arányszámai a népességnek az 1880. évi népszámlálásnál talált kormegoszlására standardizálva.

Átlag	Az oldalt megnevezett				
	időszakba eső népszámlálás időpontjában a népesség	időszakban kötött házasságoknak			
		egy-egy évre átlag eső tényleges		a népesség 1880. évi kormegoszlására standardizált	
	száma	száma	arány-száma ‰	száma	arány-száma ‰
	a) A 15 éven felüli korban.				
1879—1882	257.046	3.074·00	12·0	3.074·00	12·0
1889—1892	358.493	4.268·75	11·9	4.244·35	11·8
1899—1902	515.288	6.438·00	12·5	6.307·38	12·2
1909—1912	675.696	8.635·50	12·8	8.529·39	12·6
1919—1922	737.217	14.220·50	19·3	14.693·05	19·9
1929—1932	849.626	10.602·00	12·5	11.698·93	13·8
	b) *Az összes korcsoportokat együttvéve.*				
1879—1882	355.682	3.074·00	8·6	3.074·00	8·7
1889—1892	486.671	4.268·75	8·8	4.197·64	8·6
1899—1902	703.448	6.438·00	9·2	6.274·95	8·9
1909—1912	880.371	8.635·50	9·8	8.101·16	9·2
1919—1922	928.996	14.220·50	15·3	13.482·46	14·5
1929—1932	1,006.184	10.602·00	10·5	10.095·39	10·0

Látható, hogy a budapesti standardarányok is mutatnak még némi gyarapodást a multhoz képest, de hogy már ismét kisebb fokút, mint a tiszta arányszámok, azt jól lehet indexekkel szemléltetni, melyek a megfelelő 1880. évi eredményt választják százzal egyenlőnek. A budapesti nyers, tiszta és standardarányszámok ezen, az 1880. évi eredményekhez viszonyító

indexeit a megfelelő országos indexekkel együtt a 14. táblázat foglalja magában. (L. a 14. táblázatot.)

14. A budapesti és országos házasodási nyers, tiszta és standardházasodási arányszámok indexei, ha a megfelelő 1880. évi eredmény = 100-zal.

É v	Az egész	Csak a 15 éven felüli	
		nem házas	összes
	népességhez viszonyító		
	nyers	tiszta	standard
	házasodási arányszámok indexei, ha az 1880. évi eredmény = 100		
	a) *Budapesten.*		
1879—1882	100·0	100·0	100·0
1889—1892	101·6	100·3	98·3
1899—1902	107·4	108·1	101·7
1909—1912	118·7	113·4	105·0
1919—1922	183·1	179·5	165·8
1929—1932	127·8	120·7	115·0
	b) *Magyarországon*		
1879—1882	100·0	100·0	100·0
1889—1892	86·9	92·8	90·9
1899—1902	88·9	82·6	89·5
1909—1912	89·9	82·2	90·2
1919—1922	141·4	106·8	130·7
1929—1932	88·9	67·3	80·4

Látható, hogy az 1929—1932. évi átlagos házasságkötési arányszámok indexei fokozatosan kisebbek az 1880. évhez képest, amint a nyers számítási módról a tisztára, arról pedig a standardszámításra térünk át. Az 1929—1932. évi budapesti eredmény indexe a százzal egyenlővé választott megfelelő 1880. évi eredményhez képest a fent említett 14. táblázat adatai szerint ugyanis a következők:

a nyers számítási módnál	127·8
a tiszta « «	120·7
a standard- « «	115·0

Fogyást a multhoz képest a budapesti házasságkötési arányszámok nem mutatnak, mert hiszen száznál mindegyik számítási mód szerint nagyobbak. Fogyást a multhoz képest csak az országos adatoknál látunk. A budapesti adatoknál az idegen házasulók levonása is fontos, valamint főleg a városi házasságkötéseket gyarapítják a palingam házasságkötések, az elváltak vagy özvegyek új házasságkötései.

A budapesti adatok gyarapodók maradnak olyan standardszámításoknál is, amelyek a nyers vagy tiszta házasságkötési arányszámot nem

szerint részletezett alakban számítják át az 1880. évi kormegoszlásra. Az átszámítást a nem férjes nők 1880. évi népszámlálásbeli kormegoszlására a 15., a nem nős férfiak ugyanekkor mutatkozó kormegoszlására pedig a 16. táblázat tárja elénk. A mai nagyobb nőtöbblet idején persze a gyarapodás a nem nős férfiakhoz való viszonyításoknál nagyobb mérvű, mint a nem férjes nők számához valónál. Fogyást csak az országos adatok mutatnak. Ezek mutatják, hogy a népesség házasságkötési hajlandósága nem erősödik, hogy a mai magasabb nyers arányszámok csak látszatarányok, melyeket a gyermekréteg fogyása erősít, de a népesség kor szerint való

15. A Budapesten kötött házasságoknak arányszámai a nem férjes nőknek az 1880. évi népszámlálásnál talált kormegoszlására standardizálva.

Átlag	Az oldalt megnevezett időszakba eső népszámlálás idejében a nem férjes nők[1])	időszakban évente átlag férjhezment nőknek egy-egy évre átlag eső tényleges		a nem házas nők 1880. évi kormegoszlására standardizált[3])	
	száma	száma	arányszáma ‰	száma	arányszáma ‰
	a) *A 15—49 évesek korcsoportjában.*				
1879—1882	58.965	3.032·50	51·4	3.032·50	51·4
1889—1892	84.182	4.180·25	49·7	4.290·90	51·0
1899—1902	122.265	5.311·75	51·6	6.450·93	52·8
1909—1912[2])	156.641	8.439·50	53·9	8.849·49	56·5
1919—1922	173.959	13.942·50	80·1	13.998·07	80·5
1929—1932	193.482	10.367·75	53·6	10.572·28	54·6
	b) *A 15 éven felüli korban lévők körében.*				
1879—1882	73.829	3.074·00	41·6	3.074·00	41·6
1889—1892	104.323	4.268·50	40·9	4.339·80	41·6
1899—1902	150·281	6.433·50	42·8	6.464·82	43·0
1909—1912[2])	193.003	8.631·75	44·7	8.913·42	46·2
1919—1922	219.798	14.220·50	64·7	14.403·54	65·5
1929—1932	254.136	10.600·25	41·7	11.296·90	44·5
	c) *Az összes korcsoportokban együttvéve.*[4])				
1879—1882	122.759	3.074·00	25·0	3.074·00	25·2
1889—1892	168.720	4.268·75	25·3	4.244·40	25·2
1899—1902	244.675	6.438·00	26·3	6.366·50	26·0
1909—1912[2])	296.005	8.635·50	29·2	8.270·15	27·9
1919—1922	315.285	14.220·50	45·1	12.489·41	39·6
1929—1932	331.975	10.602·00	31·9	8.917·57	26·9

[1]) A hajadonok az elváltakkal és özvegyekkel együtt.

[2]) Nem a székesfővárosi, hanem a M. kir. Közp. Stat. Hivatal adatai.

[3]) A standardszámításnál a következő korcsoportok alapján végeztük az átértékelést: 15 éven aluliak, 15—19, 20—24, 25—29, 30—39, 40—49, 50—59 és 60 éven felüliek.

[4]) A standardizált adatok rovatában az ismeretlen korúak nélkül.

16. A Budapesten kötött házasságoknak arányszámai a nem nős férfiaknak az 1880. évi népszámlálásnál talált kormegoszlására standardizálva.

Átlag	Az oldalt megnevezett				
	időszakba eső népszámlálás időpontjában a nem nős férfiak[1])	időszakban évente átlag megnősült férfiaknak			
		egy-egy évre átlag eső tényleges		a nem nős férfiak 1880. évi kormegoszlására standardizált	
	száma	száma	arányszáma ‰	száma	arányszáma ‰
	a) *A 20—59 évesek korcsoportjában.*				
1879—1882	43.739	3.039·25	69·5	3.039·25	69·5
1889—1892	61.782	4.214·25	68·2	4.298·08	69·6
1899—1902	86.188	6.359·75	73·8	6.528·33	75·7
1909—1912[2])	121.552	8.516·75	70·1	9.590·14	78·9
1919—1922	107.512	13.792·75	128·3	13.846·63	128·8
1929—1932	118.919	10.321·00	86·8	10.228·16	86·0
	b) *A 15 éven felüli korban lévők körében.*				
1879—1882	61.996	3.074·00	49·6	3.074·00	49·6
1889—1892	90.550	4.268·75	47·1	4.506·30	49·8
1899—1902	125.834	6.438·00	51·2	6.813·44	54·1
1909—1912[2])	175.972	.8635·50	49·1	9.939·63	56·5
1919—1922	155.336	14.220·50	91·6	14.522·56	93·5
1929—1932	168.071	10.602·00	63·1	10.437·75	62·1
	c) *Az összes korcsoportokban együttvéve.*[3])				
1879—1882	110.204	3.074·00	27·9	3.074·00	28·1
1889—1892	154.225	4.268·75	27·7	4.349·66	28·2
1899—1902	219.433	6.438·00	29·3	6.733·29	30·7
1909—1912[2])	277.597	8.635·50	31·1	8.888·19	32·0
1919—1922	251.133	14.220·50	56·6	13.305·20	53·0
1929—1932	246.588	10.602·00	43·0	8.677·85	35·2

megoszlásától függetlenítő tiszta és standardarányszámok az egész országban nem gyarapodtak. Ezeket az országos adatokat a 17. táblázat tárja elénk.

A 17. táblázat alapján számított indexeket a 14. táblázatban fentebb már a budapesti adatokkal egybevetve közöltük s ezek szerint e korrekciók után az országos házasságkötési arányszám a félszázaddal ezelőtt mutatkozónak csak 4/5, illetve 2/3 részét mutatják.

Az a körülmény, hogy a budapesti arányszámokban a tiszta és standard arányszámításban lévő korrekciók után gyarapodás marad, véleményünk szerint a nem budapesti lakos idegen házasulók gyarapodásának s a palingam házasságkötések főleg Budapesten gyakrabbá-válásának tudható be és nem a fővárosi lakosság házasságkötési hajlandósága javulásának. Ez utóbbi — mint említettük már — a multtal szemben inkább stagnálást, semmint változást-mutatónak minősítendő.

[1]) A nőtlenek az elváltakkal és özvegyekkel együtt.

[2]) Nem a székesfővárosi, hanem a M. kir. Közp. Stat. Hivatal adatai.

[3]) A standardizált adatok rovatában az ismeretlen korúak nélkül.

17. A magyarországi házasságkötések általános vagy nyers arányszámai a népességnek az 1880. évi népszámlálásnál talált kormegoszlására standardizálva.

Átlag	Az oldalt megnevezett időszakba eső népszámlálás időpontjában a népesség[1])	időszakban kötött házasságoknak			
		egy-egy évre átlag eső tényleges		a népesség 1880. évi kormegoszlására standardizált[2])	
		száma	arányszáma ‰	száma	arányszáma ‰
		a) *A 15 éven felüli korban.*			
1879—1882	8,900.512	136,207·50	15·3	136,207·50	15·3
1889—1892	9,591.397	129.780·50	13·5	132.962·39	13·9
1899—1902	10,854.813	147.926·50	13·6	148.541·44	13·7
1909—1912	11,812.531	162.071·75	13·7	162.504·23	13·8
1919—1922	5,539.072	111.463·25	20·1	110.553·17	20·0
1929—1932	6,293.552	75,995·25	12·1	77.215·93	12·3
		b) *Az összes korcsoportokban együttvéve.*[3])			
1879—1882	13,749.603	136.207·50	9·9	136.207·50	9·9
1889—1892	15,162.988	129.780·50	8·6	136.124·84	9·0
1899—1902	16,838.255	147.926·50	8·8	149.300·25	8·9
1909—1912	18,264.533	162.071·75	8·9	162.806·46	8·9
1919—1922	7,990.202	111.463·25	13·9	103.287·03	12·9
1929—1932	8,688.319	75.995·25	8·7	69.061·49	8·0

A nem budapesti illetőségűek Budapesten kötött házasságait a 18. táblázat tárja elénk. A szerint is részletezve azokat, hogy vajjon hányban volt a vőlegény, hányban a menyasszony budapesti, hányban volt mindkét házasuló fél székesfővárosunk lakosa. E táblázatból levonások útján azután már kiszámítható az is, hogy mekkora azon házasságkötések száma, amelyben csak az egyik házasuló fél, pl. csak a vőlegény vagy csak a menyasszony budapesti lakos, t. i. olyképen, hogy pl. a vőlegények oldalán a megadott budapesti lakos vőlegények házasságkötéseinek számából levonjuk a kétoldalian budapesti lakosok házasságkötéseinek szintén megadott számát. Marad az idegen menyasszonyok budapesti vőlegényekkel kötött házasságainak száma. A menyasszonyok oldalán a megadott budapesti lakos menyasszonyok házasságkötéseinek összes számából szintén a kétoldalian budapesti lakosok házasságkötéseinek számát vonva le, marad az idegen vőlegények budapesti menyasszonyokkal kötött házasságainak száma. Összeadva mármost e két utóbbi maradékot a mindkétoldalian budapesti házasságkötések számával, ez az összeg még mindig kisebb, mint a vizsgált évben Budapesten kötött összes házasságok száma, a különbség a kétoldalian nem budapesti lakosok Budapesten kötött házasságainak száma. Minthogy feltehető, hogy a mindkétoldalian nem budapesti lakos, vagyis röviden

[1]) 1880-ban és 1890-ben polgári, 1900-tól összes népesség, 1919-től a trianoni területen lévő népesség.

[2]) 0—15, 15—29, 30—39, 40—49 és 50— korcsoportok, kivéve 1900-ban, amikor csak 0—15, 15—29 és 30— korcsoportok.

[3]) A nyers arányoknál az össznépesség az ismeretlen korúakkal együtt, a standardizált arányoknál az ismeretlen korúak nélkül.

18. A Budapesten történt házasságkötések száma és aránya a nem budapesti lakos házasulók levonásával.

Év, átlag [1]	A Budapesten történt házasságkötések							
	összesen		közül					
			a vőlegény		a menyasszony		mindkét házasuló	
			budapesti lakos volt					
	abszolút számban	ezer lélekre	abszolút számban	ezer lélekre	abszolút számban	ezer lélekre	abszolút számban	ezer lélekre
1906	7.564	9·6	6.982	8·8	7 396	9·3	6.872	8·7
1908	8.317	10·0	7.702	9·3	8.123	9·8	7.571	9·1
1909	8.139	9·6	7.485	8·8	7.923	9·3	7.344	8·6
1910	8.275	9·5	7.668	8·8	8.069	9·4	7.523	8·6
1911	8.840	9·9	8.166	9·2	8.597	9·6	8.011	9·0
1912	9.288	10·2	8.519	9·3	8.966	9·8	8.293	9·1
1921	10.819	11·6	9.948	10·7	10.423	11·3	9.634	10·3
1922	11.444	12·2	10.556	11·2	11·002	11·7	10.219	10·9
1923	10.960	11·6	10.117	10·7	10.427	11·3	9.705	11·3
1924	9.892	10·4	9.152	9·6	9.445	9·9	8.811	9·3
1925	9.731	10·1	8.997	9·4	9.314	9.7	8.695	9·1
1926	9.866	10·2	9.017	9·4	9.412	9·8	8.666	8.9
1927	10.537	10·8	9.554	9·8	10.006	10·3	9.159	9·4
1928	10.894	11·1	9.874	10·1	10.330	10·6	9.447	9.7
1929	10.476	10·6	9.363	9·4	9.945	10·0	8.963	9·0
1930	10.782	10·8	9.681	9·7	10.208	10·2	9.248	9·2
1931	10.524	10·4	9.414	9·3	9.935	9·8	8.973	9·0
1932	10.626	10·4	9.545	9·4	10.024	9·8	9.099	8·9
1906—1908 [2]	7.940·5	9·8	7.342·0	9·0	7.759·5	9·6	7.221·5	8·9
1909—1912	8.635·5	9·8	7.959·5	9·0	8.388·8	9·5	7.792·8	8·8
1921—1922	11.131·5	11·9	10.252·0	10·9	10.712·5	11·4	9.926·5	10·6
1923—1925	10.194·3	10·6	9.422·0	9·9	9.728·7	10·2	9.070·3	9·5
1926—1928	10.432·3	10·7	9.481·7	9·8	9.916·0	10·2	9.090·7	9·4
1929—1931	10.594·0	10·6	9.486·0	9·5	10.029·3	10·0	9.061·3	9·1

idegen házasulók teljes száma s a felerészben idegenek egy része, fele vagy azon része, ahol a vőlegény nem budapesti lakos, a házasságkötés után nem maradnak Budapesten, csak a törzs-budapestiek, vagy ahol a vőlegény budapesti lakos, azért »az idegenbe távozó házasulók« kontingensét ezen az alapon kiszámíthatjuk. Számításaink némely többéves átlagba foglalva a következő eredményekre vezetnek:

Átlag	Azon házasságkötések száma, amelyben csak a menyasszony bpesti	mindkét fél idegen	aránya, amelyek házastársai a házasságkötés után valószínűleg idegenbe mennek
1906—1908	538·0	60·5	7·54%
1909—1912	596·0	80·0	7·83%
1921—1922	786·0	93·5	7·91%
1926—1928	825·3	125·5	9·11%
1929—1932	956·8	144·5	10·39%

[1]) E feldolgozás az 1906. évet megelőző időkről, az 1907. évről és az 1913-tól 1920-ig terjedő időszakról nem készíthető el. Régebben csak a szülőhely s a házasságkötést követő letelepülés helye, de nem a megelőző lakóhely vétetett számba.

[2]) Az 1907. év statisztikája nélkül.

Látható tehát, hogy a XX. század elejével szemben közel kétszeresére nőtt azon házasulók száma, akik a Budapesten élő házasok számát és arányát nem gyarapítják, vagyis, akik a házasság megkötése után idegenbe távoznak. Nevezetesen, míg 1906—1908-ban még csak 598·5, addig 1929—1932-ben már 1101·3 a Budapesten történt házasságkötések közül idegenbe távozók száma s arányuk is felszökött ugyanekkor 7·54%-ról 10·39%-ra.

Érdekes kinyomozni, hogy honnan származnak a Budapesten házasuló nem budapestiek. Ez a feldolgozás csak 1928-ig bezárólag áll rendelkezésünkre, azóta a fővárosi évkönyvek nem közlik e kombinációt. Az idegen lakos vőlegények származására vonatkozólag az 1924—1928. években a következő statisztika készült. (L. a 19. táblázatot.)

19. A Budapesten házasságot kötött idegen lakos vőlegények származása.

A házasságot megelőző lakóhely	Az idegen vőlegények illetősége az oldalt megnevezett területen volt az							
	1924	1925	1926	1927	1928	1924—1928. évek átlaga szerint		
	évben							
	abszolút számban						az összes vőlegények %-ában	az idegen vőlegények %-ában
I. Magyarország mai területének Budapesten kívül fekvő részei	651	646	770	892	943	780·4	8·4	90·2
II. Történeti Magyarország elcsatolt részei	49	44	33	49	45	44·0	0·5	5·1
III. Horvát-Szlavonország	1	—	2	4	1	1·6	0·0	0·2
IV. Mai Ausztria	13	8	14	9	6	10·0	0·1	1·2
V. Egyéb külföld	26	36	30	29	25	29·2	0·3	3·3
Idegen vőlegények összesen	**740**	**734**	**849**	**983**	**1.020**	**865·2**	**9·3**	**100·0**

Látható, hogy az idegen vőlegények 9/10 része magyarországi lakos s hogy a külföldiek fele is a történeti Magyarország elcsatolt részeiről származik. A magyarországi lakos nem budapesti lakos vőlegények legnagyobbrészt Pest vármegyéből származnak.

Az idegen menyasszonyok körében a külföldiek aránya kissé nagyobb, mint a Budapesten házasuló idegen vőlegények körében. Az e tekintetben rendelkezésünkre álló újabb adatokat még a 20. táblázatban foglaltuk össze.

Az idegen menyasszonyok 15·6%-a külföldi (az 1924—1928. évi budapesti házasságkötések átlaga szerint, míg a vőlegények körében csak 9·8%-uk volt más országból származó. Az idegen menyasszonyok körében nemcsak arányra, hanem abszolút számra nézve is több a történeti Magyarország elcsatolt részeiről származó Budapesten férjhezmenő, mint amekkora arányt az elcsatolt részekről származók a vőlegények oldalán képviselnek.

20. A Budapesten házasságot kötött idegen lakos menyasszonyok származása.

A házasságot megelőző lakóhely	Az idegen menyasszonyok illetősége az oldalt megnevezett területen volt az							
	1924	1925	1926	1927	1928	1924—1928. évek átlaga szerint		
	évben							
	abszolút számban						az összes menyasszonyok %-ában	az idegen menyasszonyok %-ában
I. Magyarország mai területének Budapesten kívül fekvő részei	358	368	375	450	487	407·6	4·2	84·5
II. A történeti Magyarország elcsatolt részei	73	29	51	54	58	53·0	0·6	10·9
III. Horvát-Szlavonország	1	—	1	4	1	1·4	0·0	0·3
IV. Mai Ausztria	9	13	10	11	8	10·2	0·1	2·1
V. Egyéb külföld	6	7	17	12	10	10·4	0·1	2·2
Idegen menyasszonyok összesen	447	417	454	531	564	482·6	5·0	100·0

Ha a vidékre távozó idegen házasulók számát leszámítjuk a Budapesten történt összes házasságokból s ezen fennmaradó — az idegenbe távozó házasulóktól megtisztított — számra alkalmazzuk a tiszta arányszámítás módszerét, akkor a 11. táblázatban közölt tiszta arányszámoktól elütő következő adatokhoz jutunk:

Átlag	A házasságkötések után Budapesten maradó házasulók házasságkötéseinek száma	ezer 15 éven felüli nem házas egyénre eső aránya
1906—1908	7.342·0	22·04
1909—1912	7.959·5	21·64
1923—1925	9.422·0	24·08
1926—1928	9.481·5	24·20
1929—1932	9.500·7	22·40

Látható, hogy az ilyképen korrigált tiszta arányszám 1929—1932-ről bár magasabb, mint az 1906—1908, vagy az 1909—1912. évi eredmény, de kisebb, mint az 1926—1928, vagy 1923—1925. évi. E szerint tehát a házasságkötés után valószínűleg Budapesten maradó házasulók házasságkötéseinek ezer 15 éven felüli nem házas egyénre eső aránya a XX. század folyamán már nem mutat sem progresszív, sem regresszív irányban egyenletes, állandó evolúciót. Azonban az 1929—1932. évi aránynak a régi békés esztendők fentebb említett (1906—1908. és 1909—1912. évi) adataihoz képest mutatkozó szabályszerű gyarapodása is csak annak a következménye, hogy ma nagyobb a palingam házasságkötések aránya, az elválások sűrűbbé válása s a hadiözvegyek új házasságkötései révén. Ha e körülmény hatását s kiszámítjuk, a budapesti illetőségűek protogam — mindkét fél által első-

ízben kötött — házasságainak 1929—1932. évi aránya már a régi békés esztendőkkel szemben sem mutat semmiféle erősbödést.

A palingam házasságkötések aránya Budapesten:

1896—1900	16·3%
1911—1913	21·7%
1921—1925	30·0%
1929—1932	28·0%

Látható, hogy e téren a kilencvenes évekkel szemben erőteljes a gyarapodás s a legutóbbi néhány évben csak csekély visszafejlődés mutatkozik. Megemlítendő azonban, hogy a mult század végén, a nem háborús időszakban egészen az új házasságkötési törvényig esett a palingam házasságkötések aránya, mert az 1874—1875 átlagában még 25·5% volt. Látható tehát, hogy a házastárs cserélgetése, vagyis az ismételt házasságkötés is gyakrabb a mai Budapesten, mint amilyen gyakori az a mult századbeliben volt s e réven is csökkenteni kell a házasságkötések gyakoriságára vonatkozó arányt. Bizonyos azonban, hogy az idegenek leszámítása és a tiszta arányszám ezen az alapon való számítása után harmadiknak palingamok arányával való korrekció már nem alkalmazható. Nem tudjuk ugyanis, hogy a palingam házasságkötések az idegenek által kötöttek között milyen arányt képviselnek s így egy részüket már az idegenek leszámításával kiszámítottuk. Bizonyos, hogy korrekció még a palingam házasságkötések jelenségéből is származhat, ha a megelőző két korrekció (az idegenek leszámítása és a tiszta arányszámítás) után egyébként is már stagnálást mutat a budapesti történeti idősora. Nyilvánvaló tehát, hogy a házasságkötési gyakoriságra vonatkozó történeti idősorokból nem olvasható ki a fővárosi népesség házasságkötési hajlandóságának erősödése, mint azt első megtekintésre a nyers arányszámok gyarapodásából gondolnók. Legfeljebb stagnálásról, a házasságkötési hajlandóság változatlan voltáról lehet szó. Bár a késői házasságkötések arányának gyarapodása, a házasságok termékenységének csökkenése e téren is mutatnak kedvezőtlen jelenséget.

Azt, hogy a házasok aránya a népességben a régebbi időkkel szemben megváltozott-e, a népszámlálások mutatják meg. A népszámlálások arányaiban mutatkozó változást is többféle tényezőnek kell betudnunk, hogy melyeknek, az attól is függ, hogy milyen néprétegben számítjuk a házasok népszámlálási arányát. Említettük már fentebb, hogy ennek is különböző fajai vannak. Sorra vesszük a különböző technikával készülő népszámlálásbeli százalékok közül a legfontosabbakat. A házasok egész népességben mutatkozó arányát s ennek nemek szerint való részletezését, valamint az összes házasoknak a 15 éven felüliek között mutatkozó százalékát 1869-től 1930-ig

eltelt időszak hét népszámlálása szerint székesfővárosunkban és az egész országban a 21. táblázat mutatja. (L. a 21. táblázatot.)

21. A házasok számának és arányának fejlődése Budapesten és Magyarországon 1869-től 1930-ig, nemek szerint részletezve.

A népszámlálás éve	A házas				Az összes házasok	
	férfiak	nők	férfiak	nők		
	száma		aránya			
			az összes		az egész népességben	a 15 éven felülliek között
			férfiak	nők		
			között			
	a) *Budapesten.*					
1869	45.692	44.126	33·4	33·0	33·2	45·2
1880	59.785	58.826	34·8	32·0	33·4	45·7
1890	81.650	80.211	34·5	32·1	33·3	45·2
1900	119.503	118.753	35·2	32·7	33·9	46·2
1910	155.921	150.760	36·0	33·7	34·8	45·4
1920	180.042	182.385	41·8	36·7	39·1	49·1
1930	213.035	214.585	46·3	39·3	42·5	50·3
	b) *Magyarországon.*					
1869 történeti terület	2,769.899	2,773.346	41·1	40·5	40·8	65·1
1880 « «	2,805.444	2,823.887	41·5	40·4	40·9	63·3
1890 « «	3,078.393	3,125.511	41·2	40·6	40·9	64·7
1900 « «	3,355.457	3,405.936	40·1	40·2	40·2	62·3
1910 « «	3,615.387	3,729.975	39·9	40·5	40·2	62·1
1920 mai terület	1,595.719	1,644.177	41·2	40·0	40·5	58·5
1930 « «	1,860.107	1,879.526	43·8	42·3	43·0	59·4

Az egész népességben a házasok budapesti aránya 1869-től 1930-ig 33·2%-ról 42·5%-ra gyarapodott. A minimum az 1869. évi adat, a maximum az 1930. évi. Ez az arány azonban nem független a születési arány csökkenésétől, minek révén a mai népességben sokkal gyengébb a gyermekek képviselete, mint volt 61 évvel ezelőtt a régi Budapesten. Sokat javult azóta a halandóság is, miért is a mai házasok átlag tovább élnek a házasság kötelékében s csak később és kisebb arányban származnak közülük a nem házas családi állapotú özvegyek, mint aminő gyakran ez a XIX. században történt.

Nemek szerint való részletezésben a házasok népességbeli aránya Budapesten 1869-től 1930-ig a férfiak oldalán inkább erősödött, mint a nők között. Ez elsősorban a mai nőtöbblet következménye, amelyet a háborús

vérveszteség még mindig terhel. Az 1930. évi népszámlálás szerint a nők körében 39·3% a házasok aránya, míg a férfiaknál 46·3%. Ezzel szemben 1869-ben még 33·0 és 33·4% volt a megfelelő, egymással akkor még közel egyező két százalék. Bizonyos azonban, hogy az elvált férfiak gyakrabban kötnek házasságot, mint az elvált nők s a férfiak körében a házasok arányát ez is emeli. Különösen a legutolsó évtizedben, amikor is az elválások gyakoriabbak voltak, mint bármikor ezelőtt.

A születési arány csökkenésében lévő zavaró hatástól a házasok arányának népszámlálásbeli vizsgálatát olyképen függetleníthetjük, hogy azt nem az egész népességben, hanem csak a 15 éven felüliek között vizsgáljuk. Ezen csak a 15 éven felüli népességre vonatkozó arányokat 1869-től 1930-ig szintén a 21. táblázat foglalja magában. Látható, hogy a házasok aránya, különösen legújabban székesfővárosunkban akkor is mutat a régebbi időkkel szemben némely gyarapodást, ha azt nem az egész népességben, hanem csak a 15 éven felüliek körében vizsgáljuk. Látható azonban, hogy ez a gyarapodás már korántsem oly erőteljes, mint az egész népességre vonatkozó százalékokban mutatkozó. A 15 éven felüliek körében ugyanis a gyarapodás az 1869. évi 45·2%-ról az 1930. évi 50·3%-ra történt, míg az egész népességre vonatkozó százalék ugyanakkor 33·2%-ról 42·5%-ra emelkedett. Vagyis míg a 15 éven felüliekre vonatkozó arány az 1869. évinek csak 1/9 részével, addig az egész népességre vonatkozó annak közel 1/3 részével emelkedett.

Érdekes megfigyelni azután még, hogy az egész gyarapodás majdnem teljesen a trianoni béke után való időkre esik, az 1910. évi adat, amely a 15 éven felüli népességben 45·4% házast talált, majdnem teljesen egyezik az 1869. évi 45·2%-kal. Bizonyos tehát, hogy a mai arányok magas voltában a fegyverletételt közvetlen követő nagy házasságkötési láznak s a születési arányszám rendkívüli háborús alacsonyságának s azóta mutatkozó visszafejlődésének is szerepe van. Szerepe van ebben a gyarapodásban végül a halandóság csökkenésének is, amiért főleg az öregebb korcsoportokban magasabb ma a házasok aránya, mint volt régebben. Minthogy pedig a házasság céljának, a gyermekek nemzésének és felnevelésének csak a termékenységre képes korcsoportokban tud megfelelni, fontos a 15—49 éves nők és a 20—59 éves férfiak közül házasok arányának történeti idősorait is megvizsgálni. Ezt tárja elénk a 22. táblázat.

Látható, hogy itt még kisebb a gyarapodás, mint a termékenységre nem képes öreg házasokat is magábafoglaló 15 éven felüli népességre vonatkozó arányoknál. Főleg azonban a nők körében. Ezek aránya Budapesten 46·6% az 1880. évi 44·9-del szemben. Az országos arányokban pedig itt is fogyás mutatkozik, mint a házasok egyéb országos arányaiban, mert hiszen a házasok alacsonyabb arányát mutató Budapest népessége a mai területen nagyobb arányt képvisel, mint a történetin.

22. A házasok száma és aránya a termékenységre képes korcsoportokban 1880-tól 1930-ig.

Év	A 15—49 éves nők			A 20—59 éves férfiak		
	száma	közül férjesek		száma	közül nősek	
		száma	%-a		száma	%-a
	a) *Budapesten.*					
1880	109.676	49.233	44·9	97.977	53.029	54·1
1890	153.506	68.606	44·7	136.894	74.215	54·2
1900	223.868	101.331	45·3	195.811	109.330	55·8
1910	282.747	126.106	44·6	263.527	141.896	53·9
1920	324.780	150.818	46·4	268.303	160.777	59·9
1930	362.483	169.001	46·6	303.829	184.909	60·9
	b) *Magyarországon.*					
1880. történeti terület	3,577.973	2,419.745	67·6	3,473.126	2,548.277	73·4
1890. « «	3,751.650	2,631.617	70·2	3,490.510	2,767.899	79·3
1900. « «	4,138.109	2,697.555	65·2	3,928.313	2,899.403	73·8
1910. « «	4,494.570	2,936.255	65·3	4,198.354	3,081.725	73·4
1920. mai terület	2,185.266	1,263.732	57·9	1,874.922	1,331.567	71·0
1930. « «	2,473.129	1,492.374	60·3	2,217.115	1,551.248	70·0

Ha a házasok arányát életkor szerint való részletezésben vizsgáljuk meg, a 23. táblázat adatai alapján, úgy azt látjuk, hogy 1930-ban Budapesten a népszámlálás szerint csak az öregek körében magasabb a házasok aránya, mint a megelőző népszámlálás szerint. A budapesti gyarapodás a házasok arányában e szerint tehát csak annak tulajdonítható, hogy megváltozott a népesség korösszetétele. Magasabb a sok házast felmutató öregek aránya ma, mint volt régebben. Az a körülmény tehát, hogy a házasok aránya az egész népességben gyarapodó, nem tulajdonítható a házasságkötési hajlandóság javulásának. Ez a népszámlálásokban mutatkozó javulás csak látszólagos javulás, csak egyéb zavaró körülmények, a születési arányszám csökkenése s a halandóság javulása hozzák azt létre.

Más a mai Budapest népességének összetétele, mint a mult századbelié. Ha változás van a XIX. századbeli Budapest házasainak arányához képest, abban ilyen összetétel-változások a lényegesek. Ezek magyarázzák, hogy az egész népesség népmozgalmi arányainak eredője változik. Ilyen összetételváltozást pedig nemcsak a kor szerint való megoszlás mutat, hanem más szempontok szerint való részletezésekben is mutatkoznak ilyenek, főleg a trianoni béke óta. A házasságkötések szempontjából lényeges, hogy a mai Budapest foglalkozás szerint való megoszlása is lényegesen eltér a világháborút megelőző idők székesfővárosa népességének foglalkozás szerint való megoszlásától. A főváros népességében Trianon óta ugyanis számos oly foglalkozási ág háttérbeszorulása észlelhető, amelyeknek házasságkötési hajlandósága közismerten alacsony, ami tehát ismét a népesség összetétel-

változása útján indokolja a házasok arányának legújabban mutatkozó némely erősödését, épen úgy, mint ahogy az öregek arányának gyarapodása is indokolja ezt. Már *Laky*[1]) utalt a fővárosi népesség összetételének változásait kutató munkáiban, majd pedig a budapesti törvénytelen gyermekekről szóló monografiájában arra, hogy Trianon után különösen az ipari segédszemélyzet számának változásában jelentkezett nagyobb eltolódás. Székesfővárosunk népességének a XX. század elején, az 1900-ban tartott népszámlálás szerint még 29·3%-a volt ipari segédszemélyzetbeli foglalkozású egyén. Ezek száma a világháború kitöréséig még fejlődött is, arányuk az 1910. évi népszámlálás szerint 32·5% volt. Míg a nagy háború után, az 1920. évi népszámlálás az addigra megnövekedett népességnek is csak 26·3%-át találta ily foglalkozásúnak. Látható tehát, hogy 1910-zel szemben a népesség épen azon rétegének képviseletében támadt igen jelentős hézag, amely a törvénytelen születések legfőbb szolgáltatója s amelynél a házasságkötések éppen ezzel kapcsolatban ritkák. Az ipari segédszemélyzeten kívül azonban

23. A házasságok száma és aránya életkor szerint való részletezésben Budapesten az 1920. és az 1930. évi népszámlálás időpontjában.

Kor	A házas				Az összes házasok
	férfiak	nők	férfiak	nők	
	száma		aránya a megfelelő korú és nemű népességben %		
	a) *Az 1920. évi népszámlálás időpontjában.*				
15 éven aluli	—	7	—	0·01	0·00
15—19 év	140	2.173	0·34	4·46	2·59
20—23 «	5.134	12.823	12.25	25·46	19·46
24—29 «	21.171	34.393	40·23	47·79	44·60
30—39 «	54.562	58.632	70·64	65·15	67·69
40—59 «	79.910	64.396	82·77	61·59	71·76
60 éven felüli	19.068	9.655	72·25	26·62	45·83
Ismeretlen	57	306	24·57	53·22	44·98
Budapest összesen	**180.042**	**182.385**	**41.74**	**36·65**	**39·01**
	b) *Az 1930. évi népszámlálás időpontjában.*				
15 éven aluli	—	—	—	—	—
15—19 év	125	1.616	0·32	3·09	1·90
20—23 «	2.567	10.729	6·45	21·55	14·85
24—29 «	22.550	32.980	37·22	47·86	42·88
30—39 «	62.697	71.738	71·18	64·34	67·34
40—59 «	97.095	82.844	84·22	61·15	71·70
60 éven felüli	27.919	14.558	74·31	28·74	48·15
Ismeretlen	82	120	48·81	46·34	47·31
Budapest összesen	**213.035**	**214.585**	**46·29**	**39·30**	**42·49**

[1]) L. *Laky D.*: »A törvénytelen gyermekek Budapesten.« (Bpest 1930.) Statisztikai Közlemények. Szerkeszti Illyefalvi I. Lajos. 62. kötet, 4. szám. 275. s. k. l.

a főváros népességében más oly foglalkozásbeli csoportok megfogyatkozása is észlelhető, amelyeknél a törvénytelen születések gyakorisága mellett a házasságkötések ritkák. Ilyenek a napszámosok és a házi cselédek, amelyek abszolút száma ugyan elmarad az ipari segédszemélyzeté mögött, de amelyek körében a házasságkötések aránya még kirívóbban alacsony, mint a segédeké. A XX. század első három népszámlálása szerint a napszámosok aránya 5·0, 1·9, majd 1·0%, a házi cselédeké pedig 8·1, 8·2 és 5·9% volt. Nyilvánvaló, hogy Trianon után a főváros népességében tehát megfogytak azok a néprétegek, amelyek elsősorban hírhedtek arról, hogy körükben a törvényes házasságban élők aránya alacsony.

A népesség összetételének ellenkező hatású egyidejű változása volt a kereskedő, valamint a polgári és közszolgálati népesség arányainak fokozódása, melyek jó házasságkötési hajlandóságúak s melyek körében gyér a törvénytelen születés.

Látható tehát, hogy a népesség összetételének megváltozása, főleg pedig a kor és foglalkozás szerint való megoszlásban mutatkozó eltolódások hozzák létre a házasok népszámlálásbeli arányának legújabb erősödését és épen nem indokolják ezek sem azt, hogy gyarapodásukat egyszerűen a népesség házasságkötési hajlandósága erősödésének tudjuk be.

3. §. Nemzetközi összehasonlítás; Budapest és az európai nagyvárosok házasságkötési arányszámainak összehasonlítása.

A házasságkötési hajlandóságban a népek faji különbségei, vérmérséklete, házasságjogi törvényei, szokásai, de tovább műveltségi, gazdasági és erkölcsi viszonyai miatt tetemes és hosszú időszakok statisztikájában jellegzetesen, egyformán megnyilvánuló különbségek vannak. A szláv — különösen délszláv — fajok nagy házasságkötési hajlandóságával, gyermekben gazdag intenzív családi életével szemben, némely északnyugateurópai magas műveltségű nép, főleg az ír, a skandináv félsziget lakosai s általában a román faj alacsony házasságkötési hajlandósága s családi életének — főleg a franciánál — kirívó gyermekszegénysége ismeretes. A legmagasabb házasságkötési arányszámokat Európában a szerbek, újabban az oroszok, az ukránok, utánuk a csehek, a szászok s más balkán népek szokták mutatni; a legalacsonyabbakat a norvégek, a svédek és az írek. A magyarság házasságkötési hajlandósága erős, a vonatkozó magyar arányszámok békés időszakokban — különösen a gazdasági élet kedvező alakulásának idejében, pl. jó termés éveiben — az e tekintetben legmagasabb európai adatokkal vetekednek. *A nagyvárosok házasságkötési hajlandóságának nemzetközi összehasonlításakor is elsősorban* ezekkel az országos különbségekkel, *az egyes népek házasságkötési hajlandóságában általában megnyilvánuló sajátságokkal kell számolni.* Elsősorban ezek a főkép faji, de azután az egyes államok

törvényei és szokásai miatt meglevő általános országos különbségek irányítják a nagyvárosok házasságkötési arányszámainak alakulását is. *A nagyvárosok vonatkozó adataira azonban ezek mellett számos más körülmény bír fontos hatással, így különösen a nagyváros népesedésének nagysága és a belső vándorlások alakulása,* különösen az urbanizálódás intenzitása és mérlegének milyen volta. A vidéki intelligencia igen jelentékeny része házasodik a nagyvárosokban olyankor, amikor télen bálozás, farsang stb. miatt csak átmenetileg tartózkodik ott, de lakása s illetősége szerint se a házasságkötés előtt, sem azután egyaránt nem állandó nagyvárosi lakos. Az ily irányú, nem is az urbanizálódás fogalomkörébe tartozó belső vándorlások a nagyvárosok házasságkötési arányszámait különböző országokban különböző mérvben emelik, minthogy az ily szokások elterjedtsége más és más országokban eltérő. Ezek a nagyvárosok statisztikája közül csak igen kevésnél lesznek külön számba véve, úgyhogy a vonatkozó adatok elsősorban csak arra elégségesek, hogy e körülmények lényeges voltát megvilágítsák s igazolják azt, hogy a nagyvárosok házasságkötési hajlandóságában levő különbségekre a vonatkozó arányszámok között levő számszerű eltérések alakulásából következtetni csak számos más körülmény zavaró hatásának kiküszöbölése után lehet. Kétségtelen, hogy a statisztikában rendszerint számítani szokott nyers és tiszta *házasságkötési arányszámok alakulása a házasságkötési hajlandósággal a nagyvárosoknál sokkal kevésbbé párhuzamos,* mint az egész népnél, mint *az országoknál.*

Első feladatunk a nagyvárosok nyers házasságkötési arányszámának, az illető városokban egy-egy évben kötött házasságoknak vagy azok többéves átlagának a vizsgált időszak közepes népességével (évközepi kiszámított népesség vagy azok többéves átlaga) való egybevetése útján képzett arányszámoknak, vagyis a házasságok ezer lélekre eső számának összehasonlítása. Azután térünk át a pontosabb számításmódokra, a tiszta arányszámokra s végül az indokolásra, a különbségek okainak felkeresésére, a következtetéseinket zavaró körülmények felkutatása mellett. A házasságkötési nyers arányszám alakulását a legnépesebb európai nagyvárosokban 1880-tól 1926-ig többéves átlagokban és az 1925—1926. évi átlag nagyságsorrendjében a 24. táblázat tárja elénk. Ugyanezt a III. grafikon is szemlélteti.

A nagyvárosoknak az 1925—1926. évi átlagos, nyers házasságkötési arányszámnak nagysága szerint képezett sorrendjében a legnagyobb orosz metropoliszok, Leningrad (Szentpétervár) és Moszkva állanak legelől. Utánuk sorakozik Párizs, Prága és Riga. A délszláv városokból, így Belgrádból nincsenek adataink, valószínű, hogy mostanában ezek arányai is igen kedvezők egyrészt a délszláv népek magas házasságkötési hajlandósága, másrészt a nagy háború reájuk nézve előnyös végződése s e miatt a legyőzött államokénál jobb gazdasági viszonyaik miatt is. A ma első helyen álló orosz nagyvárosok a világháború előtt nem mutattak ilyen kedvező arányszámokat

s így mai törvényeik, a rövidebb időtartamú szerelmi viszonyokat is könnyen törvényesnek tekintő s a házasságok felbomlását és újabbak kötését csak a felek akaratától függővé tevő szovjet társadalmi rend az, mely felette sűrű házasságkötéseiket magyarázza. Az orosz városok arányszámainak nagy változását szemléltetik a mai (1925—1926. évi) házasságkötési arányszámoknak a régiekkel való összehasonlításából eredő indexek is. (Lásd a 24. táblázat utolsó oszlopát.) Ha az 1880—1881. évi házasságkötési nyers arányszámot százzal vesszük egyenlőnek, úgy az 1925—1926. évi arányszám indexe Moszkvában 309·5; magasabb bármely más európai nagyváros hasonlóképen számított indexénél. Moszkva után e tekintetben pedig Leningrad sorakozik, 200·0-as indexszel.

24. A házasságkötési nyers arányszám alakulása a legnépesebb európai nagyvárosokban 1880-tól 1931-ig több éves átlagok szerint. (Az 1925—26. évi átlag nagyságsorrendjében.)

A nagyváros neve	Esett házasságkötés ezer lélekre az évek átlaga szerint					Az 1925—26. évi átlag indexe, ha az 1880—81. évi = 100.
	1880—81	1900—01	1911—13	1923—24	1925—26	
Leningrad	6·7	5·9	6·4	13·6	13·4	200·0
Moszkva	4·2	5·7	5·9	14·9	13·0	309·5
Párizs	9·1	10·0	11·1	12·4	12·2	134·1
Prága	9·4	11·2	12·9	15·0	11·4	121·3
Riga	—	—	9·3	10·8	10·6	—
Köln	8·7	10·5	9·4	10·6	—	—
Budapest	8·1	8·8	9·9	11·0	10·2	125·9
Koppenhága	9·2	8·7	9·0	9·9	9·2	100·0
Bécs	8·5	9·8	9·3	10·3	9·0	105·9
Berlin	9·8	10·8	10·7	9·2	8·8	89·8
Hamburg	9·2	8·6	9·0	10·5	8·8	95·7
London	9·0	8·9	9·1	8·6	8·6	95·6
Amsterdam	—	—	8·6	9·6	8·5	—
Rotterdam	8·3	7·8	8·1	9·1	8·3	100·0
Lipcse	9·3	9·5	8·7	8·7	8·2	88·2
Birmingham	8·1	9·4	[1]) 8·2	8·1	8·2	101·2
Varsó	10·4	8·8	8·8	9·6	8·0	76·9
Glasgow	8·9	9·6	9·6	8·6	8·4	94·4
Hága	—	—	8·4	8·4	7·9	—
Lodz	—	—	—	11·2	7·9	—
Drezda	9·6	9·5	7·7	8·3	7·6	79·2
München	7·4	11·9	9·1	8·7	8·6	116·2
Boroszló	8·9	9·0	8·3	8·3	7·3	82·0
Sheffield	—	9·1	8·4	7·6	7·3	—
Milánó	7·9	7·4	7·1	7·4	7·2	91·1
Róma	7·5	6·5	7·2	7·6	7·0	93·3
Nápoly	8·3	6·6	6·7	6·5	6·2	74·7
Génua	6·6	6·2	6·1	6·9	6·2	93·9
Bukarest	6·4	5·2	9·9	7·0	6·1	95·3

A másik szélsőséget, a legalacsonyabb házasságkötési nyers arányszámot az európai nagyvárosokból rendelkezésünkre álló 1925—1926. évi átlagok sorában Bukarest jelenti. Azt, hogy ennek mi az oka, *Kovács* Alajosnak

[1]) Csak 1912—1913. évi átlag.

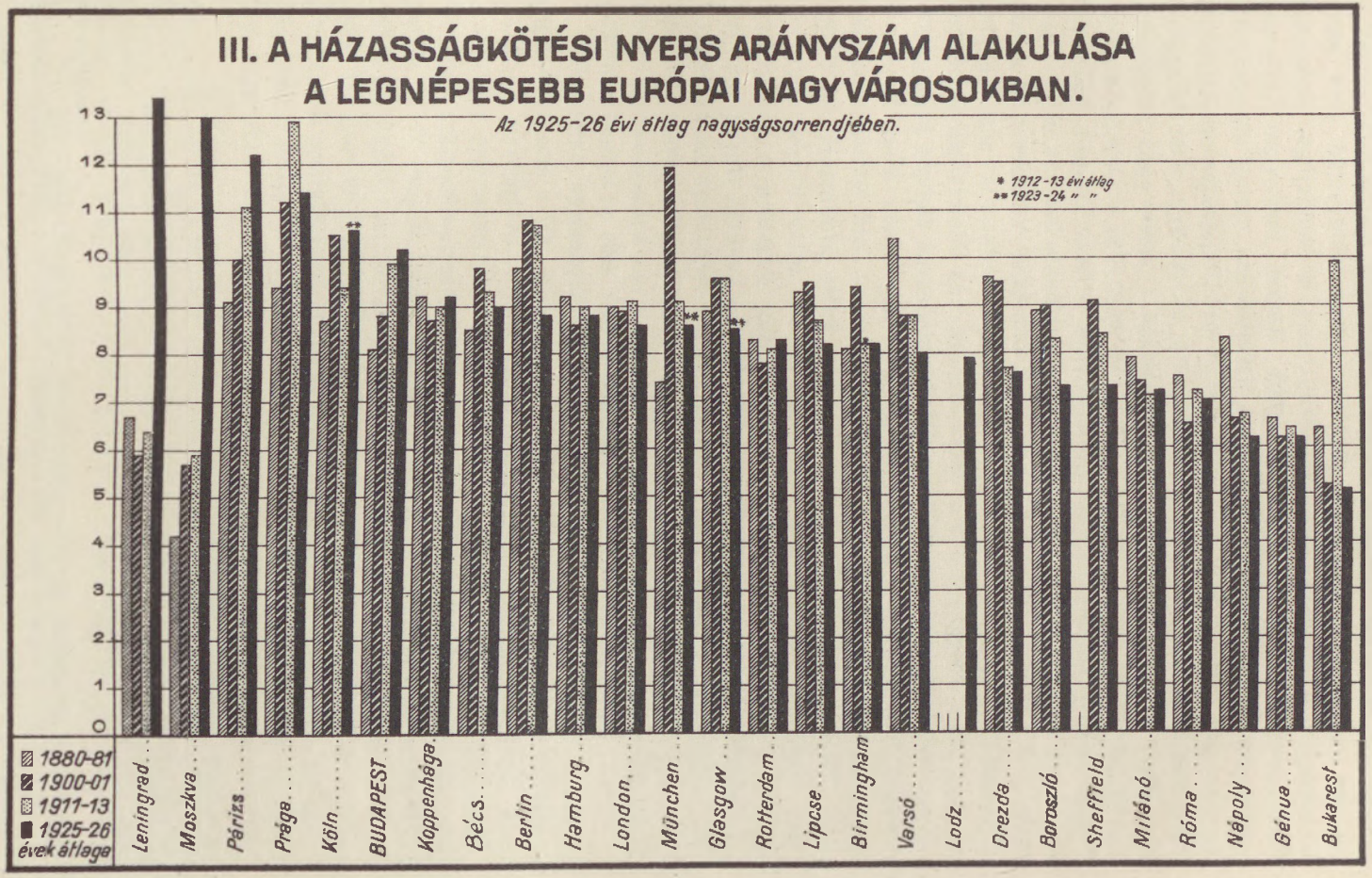
III. A HÁZASSÁGKÖTÉSI NYERS ARÁNYSZÁM ALAKULÁSA
A LEGNÉPESEBB EURÓPAI NAGYVÁROSOKBAN.
Az 1925-26 évi átlag nagyságsorrendjében.
* 1912-13 évi átlag
** 1923-24 " "
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
0
1880-81
1900-01
1911-13
1925-26 évek átlaga
Leningrad
Moszkva
Párizs
Prága
Köln
BUDAPEST
Koppenhága
Bécs
Berlin
Hamburg
London
München
Glasgow
Rotterdam
Lipcse
Birmingham
Varsó
Lodz
Drezda
Boroszló
Sheffield
Milánó
Róma
Nápoly
Génua
Bukarest

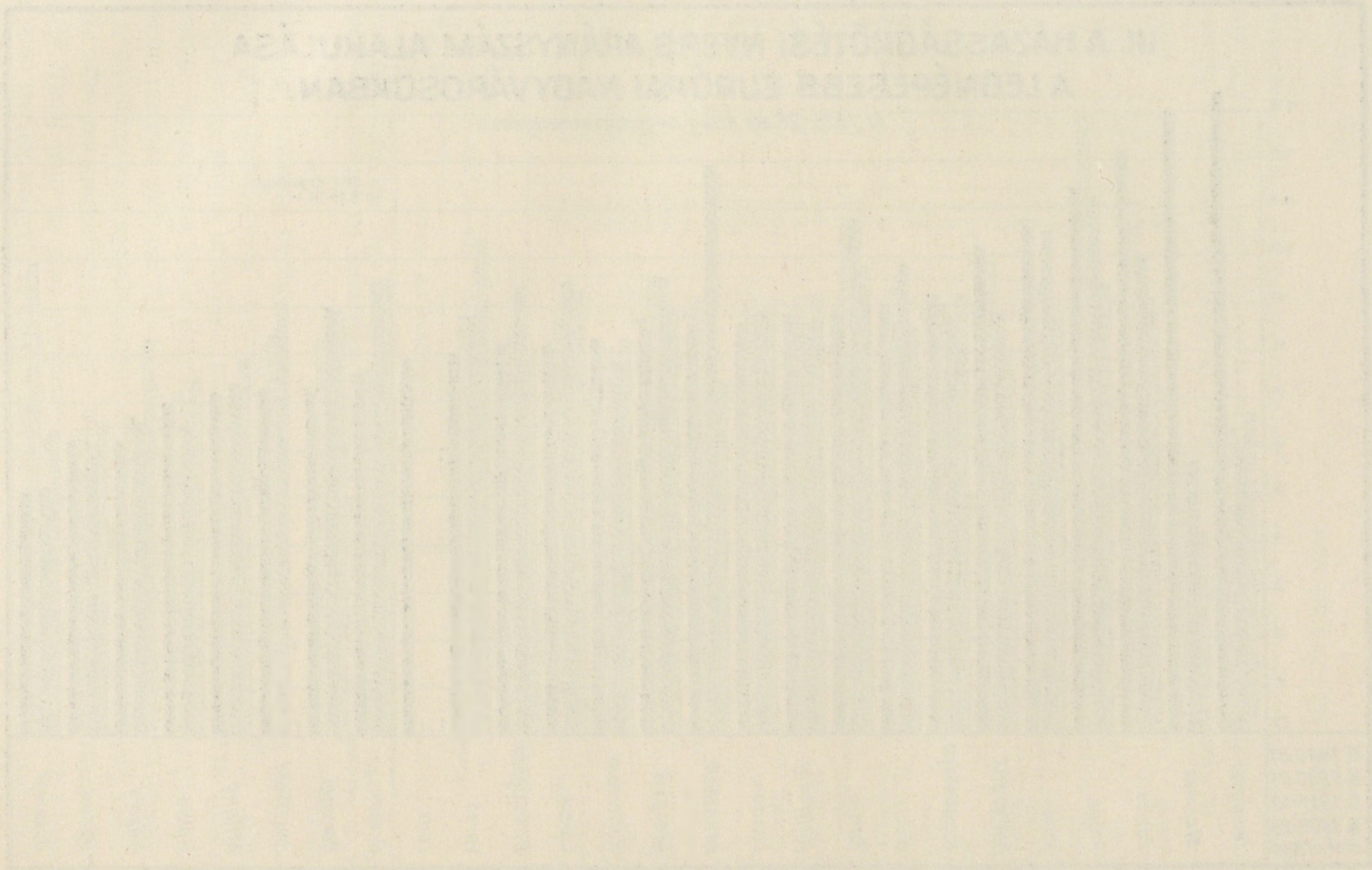

a Magyar Statisztikai Szemlében közölt[1]), a román népességi statisztikát bíráló azon feltevésével magyarázhatjuk, miszerint az a román főváros népességét legújabban, a valóságnak meg nem felelően, a ténylegesnél valamivel nagyobbra becsüli. Ehhez viszonyítva azután népmozgalmi arányszámaik persze szélsőségesen alacsonyak, mert nem is olyan nagy, hanem kisebb népességből származtak. Bukarest után az olasz nagyvárosok sorakoznak fel; egymásután jönnek Génua, Nápoly, Róma és Milánó s így kétségtelen, hogy náluk a házasságkötések újabban is, mint a vonatkozó régibb adatokból is ismeretes volt, felette gyérek. Hozzájárul ehhez persze a születési arányszámnak — különösen újabban a számukra győztes háború után — igen kedvező alakulása, mely tekintetben, ha hihetünk a vonatkozó adatok hitelességében, őket csak az orosz nagyvárosok előzik meg.[2]) E réven pedig az olasz városokban ma felette erős a gyermekréteg, ami a házasságra nem képes legfiatalabb korosztályok arányát a népességben felduzzasztván a házasságra képesek házasságainak gyakoriságát a közölt nyers viszonyításban — az egész népességgel való egybevetésnél — különösen a rosszabb születési aránnyal bíró városokhoz képest a valóságosnál alacsonyabbnak tünteti fel. Hozzájárul ehhez persze a válást még ma sem ismerő olasz törvények szigorú volta, ami a házasságok akaratlagos felbontását megakadályozza, a palingam házasságkötések arányát minimumra redukálja s szintén lényeges hatással van így a házasságkötések gyérülésére általában is. A mult század nyolcvanas éveihez képest a házasságkötési arányszám legnagyobb csökkenését is olasz város, Nápoly mutatja. Az 1925—1926. évi nápolyi házasságkötési nyers arányszám az 1880—1881. évihez, mint százas alaphoz viszonyítva csak 74·7-es indexű.

Budapest házasságkötési nyers arányszáma a legnépesebb európai nagyvárosoknak a 24. táblázatban felsorolt 1925—1926. évi eredményei között — megfelelően népünk nagy házasságkötési hajlandóságának, mely az országos statisztikában is kifejezésre jut — elég kedvező. Az 1925—1926. évi nyers arányszámok sorában az európai nagyvárosokból rendelkezésre álló adatok közül csupán a fentebb már említett öt igen kedvező arányokkal kitűnő nagyváros: a két legnagyobb orosz metropolisz, Francia- és Csehország fővárosa és Riga előzi meg. Az 1923—1924. évi eredmények sorában a budapesti arányszámnál Rigát kivéve ezek aránya jobb szintén, de ekkor még Lodz is előtte állt. A világháború előtt az orosz nagyvárosok — épen úgy, mint akkor az országos statisztikában Magyarországgal szemben Orosz-

[1]) L. *Kovács A.*: »A nemzetiségi statisztika problémája«. (Magyar Statisztikai Szemle 1929. évf. 73. l.) 78. s k. l. Itt reámutat *Kovács A.* arra, hogy a Nemzetközi Statisztikai Intézet, a Népszövetség s a román kiadványok teljesen elütő adatokat hoznak Bukarest és általában Románia népességéről. Az új bukaresti magas lélekszámot sem a bukaresti építkezések statisztikája, sem a környéknek a román fővároshoz való csatolása nem indokolja s hogy a hiba a népesség részeinek a végösszeggel való nem egyezésével is kimutatható.

[2]) L. erre vonatkozólag *Szél T.*: »A születések alakulása Budapesten és az európai nagyvárosokban«. (Főv. Statisztikai Közlemények 58. köt. 3. sz.) 56. s k. l.

ország is — e tekintetben csak Budapest után következtek, aminek indokait fentebb már említettük. Budapest házasságkötési arányszámának e kedvező alakulásában persze milliós metropoliszunk nagy felszívó ereje s a belső vándorlásoknak a házassági arányt nálunk — mint a 2. §-ban részletesen kifejtettük — erőteljesen emelő hatása is szerepet játszik. Láttuk ott, hogy a budapesti házasságkötések körében igen jelentős az idegen — vidéki lakos — házasulók aránya, kik sem a házasságkötést megelőzően, sem azután nem állandó fővárosi lakosok. Ugyanez a folyamat, mint alább látni fogjuk Németország nagyvárosaiban is intenzív és a nagyváros nagyságával fokozódó. Hasonlóképen ugyanez a tömegjelenség más külföldi államok nagyvárosainál is jelen van, de intenzitásban különbség van. A milliós Budapestnél ez a jelenség székesfővárosunk nagy népessége miatt is erőteljes, de legalább is a nála kevésbbé népes nagy városoknál nagyobb mérvű.

A házasságkötési nyers arányszám nagyobb városokban ugyanis többnyire kedvezőbben alakul, mint a kisebbekben s az erre vonatkozó arányszám rendszerint a legnagyobb nagyvárosokban a legmagasabb, persze részben csak a születési aránynak a nagyobb városokban igen alacsony volta miatt, mert ezzel kapcsolatban a nagyvárosokban a házasodni nem képes gyermekréteg képviselete gyenge s a felnőttek házasodási hajlandósága aránylag nagyobb nyers arányban fejeződik ki, mint a kisebb városokban vagy a vidéken, ahol a gyermekáldás bővebb. Különböző országok nagyvárosai azonban e tekintetben — az egyes államok sok egyéb társadalmi, erkölcsi, vallási, gazdasági különbségei miatt — nem mutatnak olyan jellegzetes szabályszerűséget, mint az egy-egy országon belül fekvők. Egy-egy országon belül ugyanis a házasságkötési arányszám kialakulására a népesség nagyságán kívül hatással levő tényezők között már mégis csak kiseb- bek a különbségek. Jellegzetes példát mutathatunk e jelenségre a német városok statisztikájából[1]); erre vonatkozó néhány újabb adatot a világháborút megelőző legutolsó békés esztendő vonatkozó adataival egybevetve a 25. táblázat tár elénk.

25. A német városok népességének s házasodási nyers arányszámainak párhuzamos kialakulása.

É v	Esett ezer lélekre házasságkötés a		
	200 ezernél több	100—200 ezer	50—100 ezer
	lakossal bíró német városokban		
1913	8·90	8·36	7·95
1925	8·49	8·35	7·81
1926	8·45	8·41	7·84
1927	9·44	9·20	8·79
1928	10·28	9·76	9·32
1929	10·45	9·81	9·30
1930	9·88	9·18	8·68
1931	8·70	8·50	8·10

[1]) L. Statistisches Jahrbuch deutscher Städte. (Leipzig, 1929.) XXIV. évfoly. 6. l.

Látható, hogy a német városok népességével a házasodási nyers arányszám minden évben emelkedő tendenciát mutat. *A 200 ezernél több lakossal bíró városok átlagos házasodási nyers arányszáma minden évben magasabb, mint a 100—200 ezer lakosúaké; ezeké meg ismét jobb, mint a csupán 50—100 ezer lelket számlálóké.*

Látható ezenkívül (a 25. táblázaton), hogy nemcsak bármelyik évben, hanem a felsorolt évjáratok szélsőségeinek egybevetésekor is mindig a népesebb városban történik több házasságkötés, mint a kevésbbé népesekben. Az említett német városcsoportokban ugyanis a 25. táblázaton közölt adatok szerint a házasságkötési gyakoriságok arányszámainak szélsőséges értékei a következők voltak:

	A maximumok	A minimumok
a 200 ezernél több lakossal bíró városokban	10·45	8·45
a 100—200 ezer lakosú városokban	9·81	8·35
az 50—100 ezer lakosú városokban	9·32	7·81

Hazánkban egészen hasonlóan Budapest házasságkötési nyers arányszáma rendszerint kedvezőbb, mint a többi tj. városoké, amelyek nála kisebb népességűek. Ezek közül is inkább jobb a nagyobbak, mint a kisebbek házasságkötési nyers arányszáma (lásd erre vonatkozólag e kötet 4. §-át).

A kis községek férfi lakossága gyakran házasodik városban. A bajor statisztika érdekes adatokat ad[1]) arra vonatkozólag, hogy a kisebb községek házasodási aránya az elvándorlás révén miképen csökken s másrészről, hogy az urbanizálódás révén a nagyvárosoké minő módon gyarapodik. 1906—1908-ban Bajorországban száz házasuló férfi közül, akik az alábbi lakosságú községekben illetőséggel bíró lakosok voltak, a községeken kívül házasodott

250—		lakoson alul		48·1%
251—	500	lakosú községekben	illetőségűeknél ..	46·5%
501—	1000	«	« « ..	44·9%
1001—	2000	«	« « ..	43·2%
2001—	5000	«	« « ..	42·4%
5001—10.000		«	« « ..	39·4%
10.001—20.000		«	« « ..	39·0%
20.000 lakoson felüli		«	« ..	20·5%

Minthogy alacsony lakosszámmal bíró, falusias jellegű községeknél a belső vándorlás típusa negatív és a magasabb lakosszámú helységek, főleg a városok felé irányuló, ezért ennek a következménye, hogy a falvak lakosságának közel fele nem saját falujában, hanem azon kívül, szóval az urbanizálódás révén főleg a városokban köt házasságot.

A nagyvárosok házasságkötéseinek gyakoriságát elemezve, a vonatkozó nyers arányszámok többéves átlagának, a fejlődés végső vonalának ismertetése után érdekes az évi eredmények alakulását is megvizsgálni.

[1]) Bayerische Statistik des Heimat- und Armenwesens (Beiträge zur Statistik Bayern, 83. füzet.)

26. A házasságkötések alakulása némely európai nagyvárosban 1880-tól 1930-ig, évi eredményekben.

Év	Berlin			Hamburg			Köln		
	absz. szám	‰	index[1])	absz. szám	‰	index[1])	absz. szám	‰	index[1])
1880	10.829	9·8	130·7	3.812	9·2	122·7	1.234	8·6	114·7
1881	11.149	9·8	130·7	3.713	8·9	118·7	1.295	8·9	118·7
1882	11.872	10·1	131·2	3.824	8·9	115·6	1.338	9·1	118·2
1883	12.252	10·1	131·2	3.913	8·9	115·6	1.402	9·4	122·1
1884	13.314	10·7	137·2	4.070	9·0	115·4	1.466	9·6	123·1
1885	13.866	10·8	136·7	3.958	8·5	107·6	1.539	9·7	122·8
1886	14.451	10·8	136·7	4.231	8·9	112·7	1.744	10·7	135·4
1887	15.209	11·0	141·0	4.531	9·3	119·2	1.743	10·3	132·0
1888	15.792	11·0	141·0	5.023	9·9	126·9	1.857	10·6	135·9
1889	16.760	11·2	127·5	5.381	10·0	125·1	2.778	10·3	128·8
1890	17.810	11·5	143·8	5.582	10·0	125·0	2.757	9·9	123·7
1891	17.649	11·1	138·8	5.719	9·9	123·7	2.764	9·6	120·0
1892	16.999	10·6	132·5	5.538	9·5	118·8	2.632	8·9	111·2
1893	16.955	10·4	131·6	5.985	10·2	129·1	2.656	8·8	111·4
1894	16.820	10·3	130·4	5.722	9·5	120·3	2.867	9·2	116·4
1895	17.238	10·4	130·0	5.576	9·0	112·5	2.841	8·9	111·3
1896	18.642	11·0	134·2	5.866	9·3	113·4	3.213	9·8	119·5
1897	19.330	11·2	133·4	5.930	9·1	108·3	3.404	10·1	120·3
1898	19.580	11·1	132·1	5.907	8·9	106·0	3.622	10·5	125·0
1899	19.946	11·0	129·4	6.048	8·9	104·7	3.888	10·9	128·3
1900	20.756	11·2	131·8	6.020	8·6	101·2	4.039	11·0	129·4
1901	19.838	10·5	128·0	6.134	8·5	103·7	3.790	10·1	123·2
1902	19.138	10·1	127·8	6.151	8·3	105·1	3.783	9·8	124·1
1903	20.141	10·5	132·9	6.404	8·6	108·9	3.995	10·1	127·8
1904	21.220	10·8	135·0	6.900	8·9	111·3	4.297	10·4	130·0
1905	22.276	10·9	134·6	7.260	9·0	111·1	4.351	10·1	124·7
1906	23.245	11·3	137·8	7.652	9·3	113·4	4.505	10·3	125·6
1907	23.313	11·3	139·5	7.757	9·2	113·6	4.782	10·6	130·9
1908	21.799	10·6	132·5	7.765	9·0	112·5	4.475	9·7	121·3
1909	21.209	10·3	132·1	7.542	8·5	109·0	4.308	9·1	116·7
1910	21.848	10·6	137·7	8.038	8·8	114·3	4.472	8·7	113·0
1911	22.672	10·9	139·8	8.450	8·9	114·1	4.769	9·1	116·7
1912	22.995	11·0	139·2	9.013	9·2	116·5	5.118	9·6	121·5
1913	21.194	10·2	132·5	8.903	8·7	113·0	5.092	9·4	122·1
1914	22.702	11·2	164·7	10.346	10·2	150·0	5.673	9·2	135·3
1915	16.622	8·9	217·0	6.718	6·8	165·9	4.791	8·3	202·4
1916	13.967	7·8	190·3	5.278	5·4	131·7	4.143	7·4	180·5
1917	14.343	8·2	174·5	5.601	5·7	121·3	4.482	8·1	172·4
1918	16.181	9·3	175·5	6.873	7·1	134·0	4.683	8·0	151·0
1919	28.383	14·9	108·0	13.565	13·8	97·1	8.566	13·6	98·6
1920	28.369	14·6	100·7	15.249	14·9	102·8	10.162	15·6	107·6
1921	45.138	11·6	97·5	12.947	12·5	105·0	9.190	13·9	116·8
1922	47.685	12·1	109·0	14.072	13·3	119·8	8.766	13·0	117·1
1923	41.519	10·5	111·7	13.035	12·2	129·8	8.538	12·4	131·9
1924	30.650	7·8	109·9	9.403	8·8	123·9	6.154	8·9	125·3
1925	35.092	8·7	113·0	9.464	8·8	114·3	6.154	9·4	122·1
1926	30.593	8·9	115·6	9.679	8·9	115·6	6.589	9·3	120·8
1927	40.937	9·8	115·3	10.659	9·6	112·9	7.286	10·2	120·0
1928	46.030	10·8	117·4	11.826	9·8	106·5	—	—	—
1929	—	—	—	11.790	10·4	113·0	—	—	—
1930	45.433	10·5	119·3	11.510	10·0	113·7	7.290	9·9	112·5

[1]) Ha a megfelelő évben az illető országban a házasságkötési arány = 100.

26. A házasságkötések alakulása némely európai nagyvárosban 1880-tól 1930-ig, évi eredményekben. (Folytatás.)

Év	München			Bécs			Koppenhága		
	absz. szám	‰	index[1])	absz. szám	‰	index[1])	absz. szám	‰	index[1])
1880	1.765	7·8	104·0	5.975	8·3	107·8	2.159	9·0	120·0
1881	1.637	7·0	93·3	6.297	8·6	107·5	2.350	9·4	120·5
1882	2.032	8·5	110·4	6.526	8·8	111·4	2.605	10·2	132·5
1883	1.843	7·5	97·4	6.602	8·8	112·8	2.699	10·3	133·8
1884	1.887	7·5	96·2	6.660	8·8	111·4	2.908	10·6	135·9
1885	1.989	7·7	97·5	6.571	8·6	111·7	2.714	9·6	128·0
1886	2.154	8·1	102·5	7.007	9·0	115·4	2.653	9·2	129·6
1887	2.414	8·6	110·3	6.947	8·8	112·8	2.515	8·6	122·9
1888	2.709	9·3	119·2	7.042	8·8	111·4	2.803	9·3	132·9
1889	3.021	9·9	123·7	7.265	9·0	120·0	2.639	8·6	121·2
1890	3.247	9·8	122·5	7.292	8·8	117·3	2.735	8·7	126·1
1891	3.485	9·8	122·5	12.505	9·1	118·2	2.597	8·2	120·6
1892	3.408	9·2	115·0	12.981	9·3	119·3	2.433	7·6	118·8
1893	3.598	9·4	119·0	13.076	9·2	116·4	2.674	8·2	117·2
1894	4.003	10·2	129·1	13.901	9·5	120·3	2.552	7·7	111·6
1895	4.060	10·2	127·5	15.012	10·1	126·3	2.693	8·0	112·7
1896	4.344	10·5	128·0	15.202	10·0	126·6	3.832	8·3	113·7
1897	4.702	11·0	131·0	16.090	10·4	130·0	2.914	8·5	113·3
1898	5.260	11·8	140·5	16.169	10·2	130·8	3.134	9·0	120·0
1899	5.651	12·2	143·5	16·421	10·2	124·4	3.124	8·8	117·3
1900	6.092	12·4	145·9	16·527	9·7	118·3	3.247	9·1	119·7
1901	5.719	11·4	139·0	16.363	9·6	118·5	3.362	8·9	123·6
1902	4.956	9·7	122·8	16·407	9·5	121·8	3.326	8·1	114·1
1903	4.756	9·2	116·5	16·889	9·6	123·1	3.461	8·3	116·9
1904	4.852	9·3	116·3	17·072	9·6	123·1	3.367	8·0	111·1
1905	4.772	8·9	109·9	16.756	9·0	113·9	3.458	8·2	113·9
1906	4.827	8·9	108·5	18.388	9·7	122·8	3.731	8·7	117·6
1907	5.122	9·2	113·6	18.477	9·6	126·3	4.054	9·2	131·1
1908	5.247	9·3	116·3	18.453	9·4	122·1	3.995	9·0	120·0
1909	5.447	9·4	120·5	19.104	9·6	126·3	3.816	8·5	114·9
1910	5.500	9·3	120·8	18.713	9·2	121·1	3.942	8·5	116·4
1911	5.698	9·4	120·5	19.280	9·3	122·3	4.081	8·8	122·2
1912	5.892	9·5	120·3	20.127	9·6	129·7	4.389	9·3	127·4
1913	5.375	8·5	110·4	17.791	8·3	123·9	4.288	8·9	123·6
1914	6.280	9·7	142·7	22.294	10·1	—	4.537	9·3	134·8
1915	4.224	6·7	163·4	14.648	—	—	4.458	9·0	138·5
1916	4.873	7·8	190·3	13.583	—	—	4.829	9·4	130·6
1917	5.648	9·2	195·8	13.431	—	—	4.983	9·5	135·7
1918	6.030	10·0	188·7	16.389	—	—	5.327	9·9	128·6
1919	10.125	15·6	113·0	26.182	—	—	5.936	10·8	130·1
1920	10.193	15·7	108·3	31.164	16·9	126·1	6.707	12·0	136·4
1921	7.818	12·0	100·8	29.274	15·9	126·2	6.267	11·1	135·4
1922	7.477	11·3	101·8	26.568	14·4	126·3	6.068	10·6	132·5
1923	6.547	9·8	104·3	19.827	10·6	123·2	5.963	10·3	128·8
1924	5.091	7·6	107·0	18.713	10·0	125·0	5.594	9·6	123·1
1925	5.715	8·4	109·1	17·410	9·3	241·6	5.541	9·5	126·7
1926	6.029	8·8	114·3	16·288	8·7	241·6	5.345	8·9	120·0
1927	6.502	9·4	110·6	16.277	8·7	—	5.468	9·2	121·1
1928	—	—	—	16.614	8·9	120·3	5.781	9·6	123·1
1929	—	—	—	17.222	9·5	123·4	—	—	—
1930	7.434	10·2	115·9	—	—	—	—	—	—

[1]) Ha a megfelelő évben az illető országban a házasságkötési arány = 100.

26. A házasságkötések alakulása némely európai nagyvárosban 1880-tól 1930-ig, évi eredményekben. (Folytatás.)

Év	Amsterdam			Rotterdam			Brüsszel		
	absz. szám	‰	index[1])	absz. szám	‰	index[1])	absz. szám	‰	index[1])
1880	2.536	7·9	105·3	1.244	8·3	110·7	1.666	9·7	136·6
1881	2.603	7·9	108·2	1.286	9·3	127·4	1.663	10·1	142·3
1882	2.671	9·8	108·3	1.262	7·9	109·7	1.729	10·4	148·6
1883	2.753	7·8	109·9	1.257	7·7	108·4	1.470	8·8	129·4
1884	2.853	7·9	109·7	1.273	7·6	105·5	1.539	9·1	133·8
1885	2.722	7·4	107·3	1.215	6·8	98·6	1.596	9·3	134·8
1886	2.763	7·4	107·3	1.319	7·0	101·5	1.590	9·1	133·8
1887	2.911	7·6	108·6	1.379	7·2	102·9	1.815	10·2	143·7
1888	2.910	7·4	107·3	1.426	7·3	105·8	1.747	9·7	136·6
1889	2.849	7·1	101·4	1.413	7·1	101·4	1.834	10·1	138·4
1890	2.990	7·3	104·3	1.536	7·5	107·2	1.770	9·7	131·1
1891	2.974	7·1	100·0	1.546	7·3	102·8	1.701	9·5	126·7
1892	3.086	7·2	100·0	1.548	7·1	98·6	1.837	10·0	129·9
1893	3.104	7·1	97·3	1.697	7·6	104·1	1.814	9·7	127·6
1894	3.066	6·9	95·9	1.734	7·0	97·2	1.821	9·7	129·3
1895	3.251	7·3	98·7	1.969	7·3	98·7	1.958	10·3	132·1
1896	3.637	7·7	102·7	2.215	7·9	105·3	2.148	11·1	137·0
1897	3.652	7·5	101·4	2.321	8·0	108·1	2.274	11·1	135·4
1898	3.722	7·5	102·7	2.357	7·8	106·9	2.318	11·2	135·0
1899	3.906	7·6	102·7	2.381	7·6	102·7	2.357	11·2	135·0
1900	3.954	7·7	100·0	2.581	7·9	102·6	2.224	10·5	122·1
1901	4.125	7·8	101·3	2.585	7·8	101·3	2.305	12·3	141·4
1902	4.156	7·8	102·6	2.629	7·7	101·3	2.213	11·6	143·2
1903	4.096	7·5	101·4	2.653	7·6	102·7	2.148	11·2	141·8
1904	4.016	7·3	98·7	2.717	7·6	102·7	2.239	11·5	143·8
1905	4.253	7·7	105·5	2.872	7·8	106·9	2.187	11·0	139·3
1906	4.419	7·9	105·3	3.031	8·0	106·7	2.136	10·7	132·1
1907	4.471	7·9	103·9	3.138	7·8	102·6	2.192	11·0	137·5
1908	4.211	7·4	101·4	3.163	7·7	105·5	2.051	10·4	133·3
1909	4.309	7·6	107·0	2.948	7·1	100·0	1.984	10·1	131·2
1910	4.592	8·0	111·1	3.165	7·4	102·8	2.113	11·9	150·7
1911	4.614	8·0	111·1	3.243	7·5	104·2	2.136	12·1	153·2
1912	5.035	8·6	111·7	3.599	8·2	106·5	2.115	12·0	148·2
1913	5.366	9·1	116·7	3.861	8·5	109·0	2.008	11·4	142·5
1914	4.733	7·9	116·2	3.518	7·6	111·8	1.371	8·0	—
1915	5.219	8·6	128·4	3.498	7·3	109·0	837	4·8	—
1916	5.473	8·8	122·2	3.801	7·9	109·7	980	5·7	—
1917	5.456	8·6	116·2	3.849	7·8	105·4	1.046	6·2	—
1918	5.269	8·2	112·3	3.972	7·9	108·2	1.177	7·1	118·3
1919	6.165	9·6	111·6	4.528	9·0	104·7	2.866	18·3	138·6
1920	6.822	10·6	110·4	5.261	10·3	107·3	2.761	17·8	123·6
1921	7.007	10·2	110·9	5.412	10·4	113·0	2.895	13·6	114·3
1922	7.327	10·6	121·8	5.433	10·3	118·4	2.776	12·9	117·3
1923	6.860	9·8	122·5	4.933	9·2	115·0	2.638	12·3	117·2
1924	6.659	9·4	120·5	4.853	9·0	115·4	2.628	12·2	116·2
1925	6.069	8·5	114·9	4.525	8·2	110·8	2.387	11·2	115·5
1926	6.213	8·6	116·2	4.701	8·5	114·9	2.155	10·1	108·6
1927	6.064	8·3	110·7	4.872	8·6	114·7	2.122	10·0	109·9
1928	6.309	8·5	110·4	5.148	8·9	115·6	—	—	—
1929	6.391	8·6	108·8	5.334	9·2	116·4	—	—	—
1930	6.598	8·5	107·6	5.321	9·2	116·5	—	—	—

[1]) Ha a megfelelő évben az illető országban a házasságkötési arány = 100.

26. A házasságkötések alakulása némely európai nagyvárosban 1880-tól 1930-ig, évi eredményekben. (Folytatás.)

Év	Stockholm			Párizs			Lyon		
	absz. szám	‰	index[1])	absz. szám	‰	index[1])	absz. szám	‰	index[1])
1880	1.481	8·7	138·1	19.443	8·9	120·3	—	—	—
1881	1.508	8·8	141·9	20.993	9·4	125·3	3.189	8·5	113·3
1882	1.624	9·0	142·9	21.443	9·6	129·7	3.345	8·9	120·3
1883	1.816	9·6	150·0	21.187	9·4	125·3	3.211	8·6	114·7
1884	1.912	9·6	147·7	20.562	9·2	124·3	3.107	8·3	112·2
1885	2.071	9·9	150·0	20.265	9·0	121·6	3.079	8·2	110·8
1886	1.857	8·5	132·8	20.604	9·1	126·4	3.033	7·6	105·6
1887	1.984	8·8	139·7	20.502	9·0	125·0	3.025	7·6	105·6
1888	1.959	8·5	144·1	21.142	9·1	126·4	3.069	7·7	106·9
1889	1.959	8·2	136·7	21.245	9·0	126·8	3.085	7·7	108·5
1890	2.046	8·4	140·0	22.223	9·3	132·9	2.989	7·5	107·2
1891	1.982	8·0	137·9	22.852	9·4	125·3	3.328	7·6	101·3
1892	1.931	7·7	135·1	23.205	9·5	125·0	3.175	7·3	96·1
1893	1.875	7·4	129·8	23.149	9·4	125·3	3.291	7·5	100·0
1894	1.871	7·2	126·3	22.692	9·2	124·3	3.098	7·1	96·0
1895	1.899	7·1	120·4	22.823	9·2	127·4	3.207	7·3	100·0
1896	1.995	7·3	121·7	22.992	9·2	122·7	3.313	7·1	94·7
1897	2.213	7·8	127·9	23.832	9·4	125·3	3.302	7·1	94·7
1898	2.415	8·3	136·1	24.257	9·5	128·4	3.460	7·4	100·0
1899	2.535	8·5	137·1	24.840	9·6	126·3	3.356	7·2	94·8
1900	2.610	8·7	140·3	26.088	9·9	128·6	3.603	7·7	100·0
1901	2.393	7·9	129·5	26.710	10·0	128·2	3.720	8·1	103·8
1902	2.375	7·8	130·0	25.728	9·6	128·0	3.510	—	—
1903	2.408	7·7	132·8	25.907	9·6	126·3	3.435	7·5	98·7
1904	2.600	8·2	139·0	26.432	9·8	129·0	3.454	—	—
1905	2.785	8·6	145·7	27.029	10·0	129·9	3.517	—	—
1906	3.080	9·3	152·5	28.312	10·4	133·3	3.588	7·6	97·4
1907	3.217	9·5	153·2	30.302	11·0	137·5	3.974	8·4	105·0
1908	3.031	8·9	145·9	30.955	11·2	140·0	3.842	8·1	101·3
1909	3.066	9·0	150·0	30.260	10·8	138·5	3.769	—	—
1910	3.223	9·4	156·7	31.230	11·1	142·3	3.813	7·3	93·6
1911	3.195	9·3	157·6	31.611	10·9	139·8	3.827	—	—
1912	3.233	9·3	157·6	32.745	11·3	143·0	3.774	—	—
1913	3.327	8·8	149·1	31.950	11·0	146·7	3.958	—	—
1914	3.347	8·7	150·0	27.695	9·6	223·2	2.689	—	—
1915	3.434	8·8	151·7	17.503	6·1	321·1	2.019	—	—
1916	3.623	9·0	147·5	18.723	6·5	232·2	2.514	—	—
1917	3.659	8·9	143·5	24.200	8·3	197·7	3.185	—	—
1918	3.867	9·4	140·3	23.650	8·1	152·8	3.452	—	—
1919	3.797	9·2	133·3	46.031	15·8	117·0	6.385	—	—
1920	3.988	9·6	131·5	53.829	18·5	115·6	7.490	—	—
1921	3.949	9·4	140·3	43.272	14·9	128·4	5.599	—	—
1922	3.737	8·8	141·9	38.484	13·2	136·1	5.042	—	—
1923	4.042	9·5	150·8	36.082	12·4	137·8	4.648	—	—
1924	4.013	9·2	148·4	35.887	12·3	138·2	4.560	—	—
1925	4.000	9·1	146·8	35.968	12·3	139·8	4.616	8·2	93·2
1926	4.433	9·9	157·1	34.214	11·9	140·0	4.619	8·1	95·3
1927	4.601	10·0	156·2	32.908	11·4	125·3	4.308	7·5	90·4
1928	4.564	9·7	147·0	32.036	11·1	133·7	—	—	—
1929	4.819	10·2	150·0	—	—	—	—	—	—
1930	5.315	10·8	150·0	—	—	—	—	—	—

[1]) Ha a megfelelő évben az illető országban a házasságkötési arány = 100.

26. A házasságkötések alakulása némely európai nagyvárosban 1880-tól 1930-ig, évi eredményekben. (Folytatás.)

Év	Róma			Nápoly			Milánó		
	absz. szám	‰	index[1])	absz. szám	‰	index[1])	absz. szám	‰	index[1])
1880	1.837	7·0	100·0	3.760	8·2	117·1	2.346	7·9	112·9
1881	2.175	8·0	98·8	4.147	8·8	108·6	2.443	8·0	108·6
1882	2.409	8·7	110·1	4.236	8·6	108·9	3.601	8·1	102·5
1883	2.462	8·7	107·4	4.245	8·4	103·7	2.617	7·9	97·5
1884	2.521	8·6	103·6	4.171	8·3	100·0	2.774	8·1	97·6
1885	2.706	8·9	109·9	5.004	9·9	122·2	2.782	8·0	98·8
1886	2.975	9·2	115·0	4.564	9·0	112·5	2.760	7·6	95·0
1887	3.116	9·1	113·8	4.497	8·8	110·0	2.936	7·9	98·8
1888	3.027	8·5	106·3	4.453	8·7	108·8	3.081	8·1	101·3
1889	2.660	7·2	93·5	4.361	8·4	109·1	3.090	7·8	101·3
1890	2.602	6·9	93·2	3.941	7·6	102·7	2.950	7·2	97·3
1891	2.568	6·7	88·2	3.938	7·5	98·7	2.830	6·8	89·5
1892	2.516	6·5	86·7	3.630	6·8	90·7	2.757	6·5	86·7
1893	2.472	6·4	85·3	3.793	7·1	94·7	2.823	6·6	88·0
1894	2.488	6·3	84·0	3.904	7·3	97·3	2.885	6·7	89·3
1895	2.517	6·3	86·3	4.092	7·6	104·1	3.156	7·1	97·3
1896	2.729	6·8	95·8	3.979	7·3	102·8	3.124	6·4	90·2
1897	2.711	6·7	93·1	3.827	6·9	95·8	3.288	7·2	100·0
1898	2.722	6·5	94·2	3.841	6·9	100·0	3.174	6·8	98·6
1899	2.775	6·5	89·1	3.598	6·4	87·7	3.393	7·1	97·3
1900	2.865	6·6	91·7	3.769	6·7	93·1	3.740	7·6	105·6
1901	2.843	5·9	82·0	3.644	6·4	88·9	3.536	7·2	100·0
1902	2.910	5·9	80·8	3.950	7·0	95·9	3.753	7·4	101·4
1903	3.090	6·2	86·1	4.252	7·4	102·8	3.772	7·3	101·4
1904	3.360	6·6	88·0	4.212	7·3	97·3	3.958	7·5	100·0
1905	3.262	6·2	80·5	4.345	7·4	96·1	4.111	7·6	98·7
1906	3.531	6·5	83·4	4.531	7·7	98·7	4.184	7·4	94·9
1907	3.668	6·6	84·6	4.593	7·7	98·7	4.541	8·0	102·5
1908	3.780	7·3	86·9	4.615	7·6	90·5	4.713	8·2	97·6
1909	3.774	6·9	88·5	4.619	7·5	96·2	4.455	7·6	97·4
1910	3.807	6·9	88·5	—	—	—	4.671	7·9	101·3
1911	4.013	7·4	98·7	4.570	6·7	89·3	4.615	7·7	102·7
1912	4.205	7·2	94·8	4.644	6·7	88·2	4.325	7·0	92·1
1913	4.134	7·0	93·3	4.650	6·6	88·0	4.231	6·7	89·3
1914	4.076	6·7	94·4	4.233	5·9	83·1	3.943	6·0	84·5
1915	3.475	5·5	107·8	3.203	4·5	88·2	2.806	4·1	80·4
1916	2.968	4·6	158·6	3.043	4·2	144·8	2.282	3·3	113·8
1917	2.564	3·9	72·2	2.776	3·8	70·4	2.356	3·4	63·0
1918	2.936	4·5	—	2.721	3·7	—	2.771	3·9	—
1919	5.026	7·6	86·4	5.671	7·6	86·4	5.654	8·0	90·9
1920	7.090	10·6	75·7	7.263	9·4	67·2	7.660	10·9	74·9
1921	6.898	10·0	85·5	6.941	8·9	76·1	7.166	10·0	85·5
1922	5.891	8·4	89·4	5.550	7·1	75·5	6.192	8·6	91·5
1923	5.694	7·9	93·0	5.306	6·7	78·8	5.639	7·8	91·8
1924	5.248	7·1	92·2	5.023	6·3	81·8	5.252	7·1	92·2
1925	5.419	7·1	96·0	4.675	6·0	81·1	6.362	7·3	98·7
1926	5.377	6·7	90·6	4.945	6·2	83·8	6.431	7·2	97·3
1927	5.596	6·8	90·7	5.444	5·9	78·7	6.892	7·5	100·0
1928	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1929	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1930	—	—	—	—	—	—	—	—	—

[1]) Ha a megfelelő évben az illető országban a házasságkötési arány = 100.

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

26. A házasságkötések alakulása némely európai nagyvárosban 1880-tól 1930-ig, évi eredményekben. (Folytatás.)

Év	London			Glasgow			Birmingham		
	absz. szám	%	index[1])	absz. szám	‰	index[1])	absz. szám	‰	index[1])
1880	34.144	9·1	121·3	4.335	8·5	113·3	3.215	8·2	109·4
1881	34.578	9·1	119·7	4.771	9·3	122·4	3.261	8·1	106·6
1882	35.612	9·2	117·9	4.994	9·7	124·3	3.581	8·9	114·1
1883	35.379	9·1	116·7	5.208	10·0	128·2	3.634	9·0	115·4
1884	35.381	9·0	118·4	4.943	9·5	125·0	3.435	8·4	110·5
1885	34.560	8·7	119·2	4.571	8·8	120·5	3.276	8·0	109·6
1886	34.482	8·6	121·1	4.478	8·6	121·1	3.462	8·4	118·3
1887	34.251	8·5	118·0	4.514	8·6	119·4	3.452	8·3	115·3
1888	34.635	8·5	118·0	4.853	9·2	127·8	3.634	8·7	120·8
1889	35.412	8·6	114·7	5.081	9·1	121·3	3.788	8·9	118·7
1890	36.752	8·8	112·8	5.420	9·7	124·3	4.140	9·7	124·3
1891	37.341	8·9	114·1	5.241	9·2	117·9	4.120	9·6	123·1
1892	37.191	9·7	113·0	6.116	9·1	118·2	4.322	9·0	116·9
1893	37.016	8·6	117·8	5.880	8·7	119·2	4.103	8·5	116·4
1894	36.924	8·5	113·3	6.075	8·9	118·7	4.241	8·7	116·0
1895	37.629	8·6	114·7	6.157	8·9	118·7	4.442	9·0	120·0
1896	39.872	9·0	113·9	6.822	9·7	122·8	5.024	10·0	126·6
1897	41.217	9·3	116·3	6.897	9·7	121·3	5.515	11·0	137·5
1898	42.043	9·4	116·0	7.098	9·8	121·0	5.321	10·5	129·6
1899	41.876	9·3	113·4	7.457	10·1	123·2	5.337	10·4	126·8
1900	40.510	9·0	112·5	7.488	9·9	123·8	4.904	9·5	118·8
1901	40.037	8·8	110·0	7.076	9·3	116·3	4.922	9·4	117·5
1902	40.866	8·9	112·6	7.304	9·4	119·0	5.120	9·7	122·8
1903	40.262	8·7	111·5	7.205	9·2	117·9	4.881	9·2	117·9
1904	39.608	8·5	110·4	7.176	9·2	119·5	4.625	8·6	111·7
1905	39.658	8·5	110·4	6.964	8·7	113·0	4.744	8·7	113·0
1906	40.435	8·6	108·8	7.617	9·5	120·2	4.939	9·0	115·4
1907	40.551	8·9	111·3	7.501	9·3	116·3	5.154	9·3	116·3
1908	38.210	8·4	110·5	7.045	8·8	115·8	4.714	8·4	110·5
1909	38.166	8·4	113·5	6.399	8·0	108·1	4.509	8·0	108·1
1910	39.149	8·6	114·7	6.854	8·6	114·7	4.842	—	—
1911	40.222	8·9	117·1	7.472	9·5	125·0	—	—	—
1912	42.268	9·4	120·5	7.736	9·8	125·6	6.788	8·0	102·6
1913	41.409	9·2	117·9	9.812	9·6	123·1	7.245	8·5	109·0
1914	43.373	9·6	120·0	10.302	10·0	125·0	7.488	8·5	106·3
1915	58.354	12·9	126·5	11.051	10·7	104·9	9.975	11·2	109·8
1916	43.855	9·5	117·3	9.398	9·0	109·7	8.047	9·0	109·7
1917	39.370	8·8	114·3	9.181	8·8	114·3	7.428	8·3	107·8
1918	42.893	9·7	112·8	10.441	9·9	115·1	7.770	8·9	103·5
1919	50.222	11·1	112·1	12.999	12·2	123·2	9.115	10·0	101·0
1920	49.185	11·0	108·9	13.576	12·7	125·7	7.527	8·3	82·2
1921	43.885	9·7	114·1	11.066	10·3	121·2	7.307	7·9	92·9
1922	41.611	9·2	116·4	9.457	8·7	110·1	7.168	7·7	97·5
1923	39.317	8·6	113·2	10.044	9·2	121·0	7.598	8·1	106·6
1924	39.490	8·6	111·7	8.831	8·1	105·2	7.694	8·1	105·2
1925	39.679	8·6	113·2	8.824	8·5	111·8	8.026	8·4	110·5
1926	39.734	8·6	119·4	8.659	8·3	115·3	7.675	8·0	111·1
1927	41.392	9·1	115·2	—	—	—	8.260	8·5	107·6
1928	42.234	9·5	123·4	—	—	—	—	—	—
1929	42.316	9·6	121·5	—	—	—	—	—	—
1930	42.865	9·8	127·1	—	—	—	—	—	—

[1]) Ha a megfelelő évben az illető országban a házasságkötési arány = 100.

26. A házasságkötések alakulása némely európai nagyvárosban 1880-tól 1930-ig, évi eredményekben. (Vége.)

Év	Oslo			Zürich			Moszkva		
	absz. szám	‰	index[1])	absz. szám	‰	index[1])	absz. szám	‰	index[1])
1880	997	8·5	128·8	786	10·2	147·8	3.023	4·4	45·8
1881	985	8·2	130·2	710	8·9	130·9	3.033	4·1	42·3
1882	1.016	8·3	123·9	784	9·6	141·2	3.174	4·2	44·2
1883	1.039	8·5	128·8	822	9·9	145·6	3.215	4·2	44·7
1884	1.192	9·5	137·7	831	9·9	142·0	3.239	4·1	46·6
1885	1.120	8·7	129·9	817	9·4	136·2	3.917	4·9	56·3
1886	1.244	9·5	146·1	826	9·3	134·8	4.486	5·5	—
1887	1.181	8·8	139·7	830	9·1	128·2	4.859	5·9	—
1888	1.213	8·9	145·9	916	9·8	140·0	4.870	5·8	—
1889	1.350	9·1	146·8	899	9·4	134·3	4.273	5·0	—
1890	1.491	10·1	155·4	986	10·0	142·9	4.202	4·8	—
1891	1.491	9·7	147·0	1.047	10·2	143·7	4.297	4·8	—
1892	1.599	10·1	157·8	1.118	10·6	143·3	4.337	4·8	52·2
1893	1.716	10·5	164·0	1.304	11·7	158·1	4.591	5·0	58·2
1894	1.765	10·3	160·9	1.390	11·6	147·2	4.913	5·2	55·3
1895	1.869	10·5	161·5	1.552	12·1	165·8	5.211	5·4	58·7
1896	2.116	11·3	168·7	1.671	12·2	162·7	5.415	5·5	63·2
1897	2.273	11·5	171·7	1.766	12·3	157·7	5.495	5·5	60·5
1898	2.612	12·3	175·7	1.816	12·0	153·9	5.676	5·6	64·4
1899	2.767	12·4	174·7	1.756	11·4	146·2	6.293	6·1	66·3
1900	2.700	11·9	172·5	1.591	10·5	136·4	6.086	5·8	65·9
1901	2.395	10·6	160·6	1.506	10·0	131·6	6.032	5·7	66·3
1902	2.349	10·4	162·5	1.429	9·4	125·3	6.209	5·3	61·6
1903	2.165	9·7	161·7	1.417	9·1	121·3	6.170	5·4	62·1
1904	2.096	9·4	159·3	1.500	9·3	127·4	5.640	4·8	63·2
1905	2.008	8·9	153·5	1.676	10·1	134·7	5.799	4·8	61·5
1906	2.186	9·5	161·0	1.683	9·8	127·3	8.390	6·4	66·7
1907	2.245	9·7	159·0	1.690	9·6	124·7	9.096	6·8	77·3
1908	2.287	9·7	159·0	1.877	10·4	136·9	8.451	6·1	77·2
1909	2.283	9·5	158·3	1.831	10·0	135·1	8.337	5·6	70·9
1910	2.639	10·8	174·2	1.810	9·6	131·5	8.717	5·7	65·5
1911	2.715	11·0	174·6	1.925	9·9	133·8	9.418	6·0	73·2
1912	2.893	11·6	187·1	1.995	10·0	137·0	9.564	5·8	—
1913	3.015	12·0	190·5	1.889	9·4	136·2	10.093	6·0	—
1914	3.160	12·6	193·8	1.642	8·2	143·9	9.679	5·5	—
1915	3.114	12·3	189·2	1.169	5·9	118·0	7.478	4·1	—
1916	3.440	13·4	194·2	1.470	7·3	128·1	7.623	3·9	—
1917	3.530	13·1	184·5	1.597	7·6	128·8	9.918	5·4	—
1918	3.848	14·9	198·7	1.886	8·9	134·8	12.650	7·5	—
1919	2.750	10·6	160·6	2.204	10·4	130·0	24.693	17·4	—
1920	3.198	12·2	174·3	2.614	12·6	140·0	21.363	19·1	—
1921	3.076	11·8	176·1	2.394	11·8	140·5	19.863	16·9	—
1922	2.980	11·5	179·7	2.142	10·7	139·0	21.072	15·3	—
1923	2.968	11·5	169·4	2.081	10·3	135·5	25.342	15·6	115·6
1924	2.878	11·1	185·0	2.187	10·7	146·6	25.137	14·2	130·3
1925	2.792	10·9	184·8	2.075	10·1	142·3	24.747	13·3	135·7
1926	2.721	10·7	187·7	2.279	10·8	152·1	24.899	12·7	119·8
1927	2.588	10·2	179·0	2.400	11·1	154·1	26·211	12·5	122·5
1928	—	—	—	2.634	11·8	157·3	—	—	—
1929	—	—	—	2.802	12·0	153·8	—	—	—
1930	—	—	—	—	—	—	—	—	—

[1]) Ha a megfelelő évben az illető országban a házasságkötési arány = 100.

Az évi eredmények nem állanak minden nagyvárosról a mult század közepéig rendelkezésünkre s rövidség kedvéért azokat csak némely nagyvárosból mutatjuk be, a nagyobb országok fővárosairól. Ilyen évi eredményeket tár elénk 1880-tól 1930-ig a 26. táblázat, mely a házasságkötéseknek nemcsak abszolút számait és nyers arányszámait, hanem a megfelelő országos eredményhez viszonyító indexeit is felöleli.

Jól látható, hogy a nyers arányszámok 1880-tól 1930-ig túlnyomó többségben gyarapodást mutatnak, épen úgy, mint a 2. §-ban a 9. táblán közölt budapesti nyers eredmények, hacsak a békés évek eredményeit vesszük figyelembe. Ahogy azonban a budapesti adatokra kimutatható, hogy az arányszámok gyarapodása nem a lakosság házasságkötési hajlandóságának erősödéséből származik, úgy hasonló körülményekre kell a külföldi eredményeket is visszavezetnünk, arra, hogy a gyermekréteg fogyása révén a házasodásra képes korosztályok a népességben ma jobban kidomborodnak, mint egykoron, miért is a nyers arányszámok változatlan házasságkötési hajlandóság mellett is gyarapodók, arra, hogy az idegenforgalom gyarapodik s a nem az illető városban lakos idegen házasulók aránya gyarapszik, meg hogy a válások sűrűbbé válása s a nagy háború miatt felduzzadt özvegyek miatt ma a palingam házasságkötések gyakoriabbak, mint voltak egykoron. A külföldi nagyvárosokban is csak a házastárs cserélgetése gyakoribb ma, mint volt a XIX. században, de nem a nép házasságkötési hajlandósága jobb. Ezt igazolják az alább közlendő külföldi országos adatok is, hogy azok félszázados történeti idősorai nem mutatnak olyan gyarapodást, mint a nagyvárosokéi.

A nagyvárosok házasságkötési arányainak évi eredményeit főleg 1913-tól kezdve érdemes nyomon követni, mert azokban tűnnek elő a világháború által okozott rendkívüli átalakulások s azoknak a háború alatt mutatkozott változásai, amelyeket a háborús időszakbeli átlagok egy számba sűrített adatai eltakarnak. Ezek az évi eredmények az átlagoknál erőteljesebben mutatják a fegyverletétel után Euró-paszerte mutatkozott ritka erős házasságkötési mohóságot is, mert a legnagyobb arányt mutató év adatait nem olvasztják egybe az őt környező kevesebbekkel. A legújabb esztendők sajátos viszonyai is figyelemreméltók, melyek oly sok eltérést mutatnak a világháborút megelőző régi békés korszak utolsó esztendejének, 1913-nak jellemvonásaitól. Ezek az újabb évi eredmények azután a nagyvárosok sokkal nagyobb részéről is állnak rendelkezésünkre, mint a félszázaddal ezelőtt való régmult időkre vonatkozó történeti adatok. Az 1913-tól 1926-ig terjedő időszak házasságkötéseinek ezer lélekre eső évi eredményeit 45 európai nagyvárosról közöljük a 27. táblázaton. Ez a táblázat, tekintetbe véve még azt is, hogy a Balkán városairól nincsenek adataink, azt jelenti, hogy a félszáz legnépesebb európai városról gyüjtöttük össze az e tekintetben rendelkezésre álló legújabb eredményeket. (L. a 27. táblázatot.)

27. A házasságkötések általános vagy nyers arányának évi eredményei az európai nagyvárosokban a rendelkezésünkre álló legutolsó eredmények nagyságsorrendjében 1913-tól 1926-ig.

A nagyváros neve [1]	Esett ezer lakosra házasságkötés													
	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926
Leningrad	6·3	6·0	5·0	4·7	8·9	14·4	19·4	27·7	20·9	14·9	14·9	12·4	13·2	13·6
Szófia	4·4	10·1	6·2	3·0	3·2	6·2	15·8	14·9	13·5	—	—	—	—	—
Moszkva	6·0	5·5	4·1	3·9	5·4	7·5	17·4	19·1	16·9	15·3	15·6	14·2	13·3	12·7
Párizs	11·0	9·6	6·1	6·5	8·3	8·1	15·8	18·5	14·9	13·2	12·4	12·3	12·3	11·9
Prága	12·3	11·1	7·3	6·3	7·0	9·6	18·1	22·7	18·8	16·7	15·5	14·6	11·7	11·1
Oslo	12·0	12·6	12·3	13·4	13·1	14·9	10·6	12·2	11·8	11·5	11·5	11·1	10·9	10·7
Zürich	9·4	8·2	5·9	7·3	7·6	8·9	10·4	12·6	11·8	10·7	10·3	10·7	10·1	10·8
Riga	9·7	9·2	6·8	3·6	6·2	4·0	9·8	13·4	9·3	9·7	10·9	10·8	10·9	10·3
Budapest	9·7	10·6	7·8	6·6	6·8	9·3	24·0	12·4	11·6	12·2	11·6	10·4	10·2	10·2
Brüsszel	11·4	8·0	4·8	5·7	6·2	7·1	18·3	17·8	13·6	12·9	12·3	12·2	11·2	10·1
Antwerpen	9·1	6·4	3·1	3·3	3·6	5·2	15·5	15·1	12·4	11·8	11·4	10·9	10·2	10·0
Stockholm	8·8	8·7	8·8	9·0	8·9	9·4	9·2	9·6	9·4	8·8	9·5	9·2	9·1	9·9
Genf	10·4	8·1	7·1	7·6	8·1	8·8	11·0	12·9	11·7	10·8	9·6	9·3	9·3	—
Helsingfors	8·3	7·9	8·5	9·7	9·2	7·4	8·3	10·4	9·4	9·6	9·5	9·4	9·2	—
Düsseldorf	9·1	8·7	8·2	7·1	7·0	8·0	12·6	15·5	13·0	12·6	11·3	8·0	8·9	9·2
Koppenhága	8·9	9·3	9·0	9·4	9·5	9·9	10·8	12·0	11·1	10·6	10·3	9·6	9·5	8·9
Hamburg	8·7	10·2	6·8	5·4	5·7	7·1	13·8	14·9	12·5	13·3	12·2	8·8	8·8	8·9
Basel	7·6	6·5	4·7	5·4	5·7	7·1	8·5	10·1	10·3	9·2	8·8	8·5	8·7	8·9
Berlin	10·2	11·2	8·9	7·8	8·2	9·3	14·9	14·6	11·6	12·1	10·5	7·8	8·7	8·9
Köln	9·4	9·2	8·3	7·4	8·1	8·0	13·6	15·6	13·9	13·0	12·4	8·9	9·4	9·3
München	8·5	9·7	6·7	7·8	9·2	10·0	15·6	15·7	12·0	11·3	9·8	7·6	8·4	8·8
Bécs	8·3	10·1	—	—	—	—	—	16·9	15·9	14·4	10·6	10·0	9·3	8·7
Frankfurt	9·6	9·5	6·5	6·2	6·7	7·4	14·3	15·7	12·8	12·6	10·4	7·7	8·4	8·6
London	9·2	9·6	12·9	9·5	8·8	9·7	11·1	11·0	9·7	9·2	8·6	8·6	8·6	8·6
Bern	8·8	7·8	7·4	7·5	8·0	7·6	10·2	12·4	11·5	10·3	9·7	9·6	8·5	8·6
Amsterdam	9·1	7·9	8·6	8·8	8·6	8·2	9·6	10·6	10·2	10·6	9·8	9·4	8·5	8·6
Bréma	8·7	8·9	5·4	5·3	5·4	7·3	8·3	15·0	13·1	12·5	10·8	7·6	8·3	8·6
Rotterdam	8·5	7·6	7·3	7·9	7·8	7·9	9·0	10·3	10·4	10·3	9·2	9·0	8·2	8·5
Stuttgart	9·4	9·2	6·0	6·3	6·9	7·4	12·9	15·3	11·7	12·1	9·7	7·3	8·5	8·4
Glasgow	9·6	10·0	10·7	9·0	8·8	9·9	12·2	12·7	10·3	8·7	9·2	8·1	8·5	8·3
Lipcse	8·7	9·4	7·1	6·6	6·6	7·1	12·2	14·4	11·9	12·3	9·6	7·7	8·4	8·1
Birmingham	8·5	8·5	11·2	9·0	8·3	8·9	10·0	8·3	7·9	7·7	8·1	8·1	8·4	8·0
Hága	8·6	7·4	8·5	8·1	8·2	8·3	9·4	10·2	10·0	9·8	8·5	8·3	7·7	8·0
Valencia	7·9	8·0	7·6	7·0	7·7	7·5	8·7	9·7	7·9	8·5	8·1	7·9	—	—
Varsó	8·5	6·8	4·6	3·9	3·9	5·8	11·2	11·3	10·6	10·8	10·8	8·4	8·4	7·7
Lodz	—	—	—	—	—	5·2	9·7	10·7	11·8	13·5	12·8	9·6	8·9	7·2
Drezda	7·7	8·2	5·5	5·7	6·3	6·7	12·0	14·1	11·2	11·5	9·3	7·3	8·0	7·2
Milánó	6·7	6·0	4·1	3·3	3·4	3·9	8·0	10·9	10·0	8·6	7·8	7·1	7·3	7·2
Sheffield	8·6	8·5	10·3	9·1	8·5	8·7	10·4	10·3	7·9	7·2	7·6	7·5	7·5	7·1
Boroszló	7·8	8·7	6·8	6·4	6·8	7·2	12·2	12·9	11·1	10·5	9·5	7·2	7·5	7·1
Firenze	6·7	6·4	4·5	3·8	4·2	5·3	8·1	11·2	10·2	8·9	7·9	7·5	—	7·0
Róma	7·0	6·7	5·5	4·6	3·9	4·5	7·6	10·6	10·0	8·4	7·9	7·1	7·1	6·7
Nápoly	6·6	5·9	4·5	4·2	3·8	3·7	7·6	9·4	8·9	7·1	6·7	6·3	6·0	6·3
Génua	6·3	6·3	4·8	4·1	3·8	4·2	7·2	10·9	9·3	7·6	7·0	6·6	6·3	6·1
Bukarest	9·7	9·5	10·2	8·3	2·3	—	—	—	—	—	7·8	6·0	6·2	6·0

[1]) Konstantinápolyból, Belgrádból, Athénből hiányoznak az adatok.

Látható, hogy a legtöbb európai nagyvárosban a háború első felében és pedig túlnyomóan 1916-ban — kisebb részben 1915-ben — volt a házasságkötések általános vagy nyers arányszáma a legalacsonyabb. Budapesten (6·6‰), a német nagyvárosokban és általában Közép- és Kelet-Európában kissé később, csak 1916-ban következett a minimum, míg Párizsban és általában Északnyugat-Európában, Hollandiában, Svédországban, de Svájcban is és általában a semlegeseknél előbb, már 1915-ben. Ez annak a következménye, hogy Közép- és Kelet-Európa nagyvárosainak házasságkötési nyers arányszámai tovább csökkentek mint a nyugateurópaiaké. Az összes adatok köréből is náluk van a minimum, Szófiában 1916-ban 3·0‰. Csak 1917-ben kezdődik meg náluk is aztán a háború végéig egyre tovább tartó emelkedés, amikor a katonák rendszeres szabadságolása, a hazatérő foglyok és sebesültek a házasságkötési lehetőségeknek erősödésére vezettek. A nyugateurópai államok és a semlegesek hamarább alkalmazkodtak a háborús viszonyokhoz, mint az attól inkább szenvedő és annak idején körülzárt központi hatalmak. Innen, hogy a nyugati tengerparton fekvő államokban a háború kitörését közvetlen követően már 1915-ben bekövetkezett a minimum, aztán már ismét emelkednek az arányszámok. Némely semleges állam nagyvárosában így Stockholmban, Hágában már 1914-től kezdve, az ekkor mutatkozó minimumtól állandó az újból megindult javulás. Azoknál pedig, akik a háborúba később léptek be, mint Olaszország és Románia, e miatt persze a házasságkötési arányszámok is később, csak 1917-ben érik el háborús mélypontjukat. Az angol nagyvárosok a nős férfiak sorozását felfüggesztő, a háború kitörésekor hozott fentebb már említett új angol törvény miatt a háború elején a békés évekhez képest a házasságkötési arányszámnak fogyását még nem mutatják s az e miatt náluk szintén csak 1917-ben következett be s ekkor is csak kismérvű. Azt, hogy a házasságkötési nyers arányszám a megelőző békés évekhez képest a háborús hatás következtében a különböző európai nagyvárosokban minő mérvben csökkent, szépen mutatják a legalacsonyabb színvonalon álló — tehát főleg 1916. évi — házasságkötési eredményeknek százzal egyenlőnek választott 1913. évi eredményhez viszonyított indexei. (Lásd a 28. táblázatot).

Az indexek sorában az 1917. évi bukaresti eredmény a minimum (23·7), nyilvánvalóan azért, mert népességük téves magas adatainak közlését már a háborús évek alatt megkezdték. A budapesti index (68·0) a nagyvárosok házasságkötési nyers arányszámainak háborús csökkenését mutató indexek sorában körülbelül középhelyen áll.

A háborús hatások inkább érvényesültek a kisebb, mint a nagyobb népességű városokban. A világvárosok lakossága kisebb arányban vonult be és kevésbbé vérzett, mint a vidéki népesség. Magasarányú e nagy városokban az intelligens lakosság és a közszolgálat ittlevő központjai révén lakosságában több volt a hadiszolgálat alól felmentettek száma, mint a vidéki népességben. E mel-

28. Az európai nagyvárosok házasságkötési nyers arányszámainak alakulása a világháború alatt a világháborút megelőző időszak ugyanezen arányszámaihoz viszonyítva.

(Az európai nagyvárosok 1916. évi házasságkötési nyers arányszámainak az 1913. évihez viszonyított indexe; 1913. évi eredmény = 100.)

A nagyváros neve	Az 1913-hoz viszonyított 1916. évi [1]) indexek	A nagyváros neve	Az 1913-hoz viszonyított 1916. évi [1]) indexek
Helsingfors	116·9 (95·2[2])	Drezda	74·0 (71·4[3])
Oslo	111·7 (102·5[3])	Genf	73·1 (68·3[3])
Birmingham	105·9 (97·6[4])	Basel	71·1 (61·8[3])
Sheffield	105·8 (98·8[4])	Szófia	68·2
Koppenhága	105·6 (101·1[3])	Budapest	68·0
London	103·3 (95·7[4])	Stuttgart	67·0 (63·8[3])
Stockholm	102·3 (98·9[2])	Róma	65·7 (55·7[4])
Amsterdam	96·7 (94·5[3])	Génua	65·1 (60·3[4])
Hága	94·2 (86·0[2])	Moszkva	65·0
Glasgow	93·8 (91·7[4])	Frankfurt	64·6
Rotterdam	92·9 (85·9[3])	Nápoly	63·6 (57·6[4])
München	91·8 (78·8[3])	Hamburg	62·1
Valencia	88·6	Bréma	60·9
Bukarest	85·6 (23·7[4])	Párizs	59·1 (55·5[3])
Bern	85·2 (84·1[3])	Firenze	56·7
Boroszló	82·1	Prága	51·2
Köln	78·7	Brüsszel	50·0 (42·1[3])
Düsseldorf	78·0 (76·9[4])	Milánó	49·3
Zürich	77·7 (62·8[3])	Varsó	45·9
Berlin	76·5	Riga	37·1
Lipcse	75·9	Antwerpen	36·3 (34·1[3])
Leningrad	74·6		

lett a belső vándorlások iránya a háború alatt a városokban fekvő kaszárnyák és kórházak révén szintén olyan tényezőkkel bővült, mely a vidékről eltávozó bevonultakat épen úgy, mint a hadszintérről visszatért foglyokat és sebesülteket, a nagyvárosok felé irányította. Ennek következményeképen a háborús évek alatt a nagyvárosokban a nőtlen fiatalság házasságkötéseinek lehetőségei gyarapodtak és némikép ellensúlyozták a bevonult és eltávozott nagyvárosi lakosság miatt a nagyvárosi házasságkötési nyers arányszámban bekövetkező háborús csökkenést. A nyers arányszám, amely a belső vándorlásokkal nem számol mindig, csak a házasságkötés helye s nem a házasulók származása szerint alakul, ezért azután a nagyobb városokban és általában a nagyvárosokban a háborús évek alatt kevésbbé csökkent, mint a kisebb városokban és általában a vidéken. Erre vonatkozólag igen jellemző a német városoknak a városok népessége szerint megkülönböztetett városcsoportokat egybefoglaló házasságkötési statisztikája, melynek eredményeit 1913—1920-ig a 29. táblázatban mutatjuk be.

[1]) Ahol a minimum nem 1916. évi volt, azt ott zárójelbe foglaltuk.
[2]) 1914. évi minimum.
[3]) 1915. « «
[4]) 1917. « «

29. A háborús csökkenés alakulásában a nagyvárosok nagysága szerint mutatkozó különbség Németországban.

A német községek és városok népességük nagysága szerint képezett csoportjai	A házasodási nyers arányszám; az ezer lélekre eső házasságok száma							
	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
2000 lakoson aluliak	6·4	4·9	1·9	2·5	3·2	4·0	15·2	13·0
2—5000 lakosúak	7·2	5·8	3·3	3·8	4·9	5·7	15·2	15·8
5—20.000 lakosúak	7·0	6·4	3·9	4·7	5·4	6·1	13·8	14·5
20—100.000 lakosúak	7·5	7·6	5·4	5·9	6·7	7·2	14·8	17·6
100.000 lakoson felüliek	8·9	9·9	6·5	7·5	8·6	9·5	16·5	17·1
Összesen	7·0	6·2	3·3	4·0	4·8	5·6	15·2	14·5

Látható, hogy a kétezer lakoson aluli német helységekben a házasságkötési nyers arányszám, az idegen házasulók ily kis népességű helyen igen alacsony aránya miatt nemcsak minden évben alacsonyabb, mint a népesebb városcsoportokban, hanem háborús mélypontja is alacsonyabb — csupán 1·9‰ — mint a német városok bármely náluk nagyobb népességű csoportjában. Megfigyelhető, hogy a háborús mélypont a népesség fejlődésével párhuzamosan egyre kevésbbé alacsony. A legkevésbbé a legnépesebb, vagyis a 29. táblázaton közölt részletezés szerint a százezer lakoson felüli számú lakossal bíró német városok házasságkötési nyers arányszáma csökkent a háború alatt. Ezeké csak 6·5‰-re esett vissza. Ez a minimum 1915-ben következett be, amikor a bevonultak távolléte miatt valamennyi városkategóriában legkisebb házasságkötési arányszámokkal találkozunk, amikor még nem kezdődtek meg a katonáknál a szabadságolások és a sebesültek révén nyíló új házasságkötési alkalmak is még gyérebbek voltak; csak épen hogy már megnyíltak.

A nagy háború befejeztével a házasságkötési nyers arányszám emelkedése a legtöbb európai nagyvárosban 1920-ban ért el tetőpontjára. Az 1919. évben maximummal csak kevéssel találkozunk. Azt, hogy ennek a bevonulók hazatérte miatt bekövetkező gyarapodásnak s a háború befejeztével nyílott új családalapítási lehetőségeknek az európai nagyvárosok házasságkötési nyers arányszámaiban a világháborút megelőző legutolsó békés évhez képest minő mértékű nagyobbodás felel meg, a 30. táblázatba foglalt indexekkel szemléltetjük.

A sorrend élén az orosz nagyvárosok haladnak, azután következik Bulgária fővárosa s az egykori ú. n. központi hatalmak metropoliszai. Az első Leningrad 439·7-es indexszel. Budapest, ha figyelembe vesszük azt, hogy nálunk az 1919. évi nyers arányszám a legnagyobb, a 4. helyen van 247·4-es indexszel, közvetlen az orosz és a bolgár nagyvárosok, a nagy házasságkötési hajlandóságú szláv népek városainak indexe után sorakozik. Budapest után Bécs, München s más középeurópai városok állanak. A legyőzött középeurópai hatalmak Bulgária, Ausztria, Magyarország és Németország népessége nagy arányban vonult be s nagyobb arányban katonáskodott, mint

a színes hadseregeket is mozgósító nyugateurópai entente államok s ezért Közép-Európában s nagyvárosaiban is a hadseregek hazatérése s a házasságkötési arányszám ekkor történt erősödése 1913-hoz képest nagyobb jelentőségű volt, mint máshol. Némely entente állam, pl. Anglia, Észak-Amerika nem is állt az általános hadkötelezettség alapjára vagy csak a háború végén. Ezek zsoldos hadsereggel harcoltak, háborús igénybevételük ezért is kisebb volt, mint a központi hatalmaké. A semlegesekre a háborús hatások meg épenséggel alárendeltebb jelentőségűek s a házasságkötési arányszám hullámzása ezért nagyvárosaikban is kisebb mérvű, körükben a világháborút követő házasságkötési nyers arányszám maximumát mutató indexek is kisebbek, mint a háborúban résztvett országokban. A 30. táblázatban látható, hogy a nagyvárosok közül ezen index minimuma Osloban jelentkezett s igen alacsony volt az Stockholmban és Amsterdamban is.

30. Az európai nagyvárosok házasságkötési nyers arányszámainak alakulása 1920-ban a világháborút megelőző időszak ugyanezen arányszámaihoz viszonyítva.

(Az európai nagyvárosok 1920. évi házasságkötési nyers arányszámainak az 1913. évihez viszonyított indexe; az 1913. évi eredmény = 100.)

A nagyváros neve	Az 1913-hoz viszonyított 1920. évi [1]) Indexek	A nagyváros neve	Az 1913-hoz viszonyított 1920. évi [1]) Indexek
Leningrad	439·7	Berlin	143·1 (146·1[2])
Szófia	338·6 (340·9[2])	Nápoly	142·4
Moszkva	318·3	Bern	140·9
Bécs	203·6	Riga	138·1
München	184·7	Koppenhága	134·8
Prága	184·6	Zürich	134·0
Drezda	183·1	Basel	132·9 (135·6[3])
Génua	173·0	Varsó	132·9
Bréma	172·4	Glasgow	132·3
Hamburg	171·3	Budapest	126·8 (247·4[3])
Düsseldorf	170.3	Helsingfors	125·3
Párizs	168·2	Genf	124·0
Firenze	167·2	Valencia	122·8
Köln	166·0	Rotterdam	121·2 (122·4[3])
Antwerpen	165·9 (170·3[2])	Sheffield	119·8 (120·9[3])
Lipcse	165·5	London	119·6 (120·9[3])
Boroszló	165·4	Hága	118·6
Frankfurt	163·5	Amsterdam	116·5
Stuttgart	162·8	Stockholm	109·1
Milánó	162·7	Oslo	101·7
Brüsszel	156·1 (160·5[2])	Birmingham	97·7 (117·6[3])
Róma	151·4		

Az európai nagyvárosok újabb házasságkötési nyers arányszámának színvonalát a világháborút megelőző békés esztendőével összehasonlítandó, a vonatkozó 1926. évi ezrelékeknek az 1913. éviek színvonalához viszonyított indexeit számítottuk ki. Ezeket tárja elénk a 31. táblázat.

[1]) Ahol a maximum nem az 1920. évi, azt ott zárójelbe foglaltuk.
[2]) 1919. évi maximum.
[3]) 1920. « «

IV. AZ EURÓPAI NAGYVÁROSOK HÁZASSÁGKÖTÉSI NYERS ARÁNYSZÁMÁNAK UJABB ALAKULÁSA

A VILÁGHÁBORÚT MEGELŐZŐ IDŐSZAK UGYANEZEN ARÁNYSZÁMAIHOZ VISZONYITVA.

(Az európai nagyvárosok 1926 évi házasságkötési nyers arányszámának az 1913.évihez viszonyított indexe, ha az 1913.évi eredmény egyenlő 100-zal.)

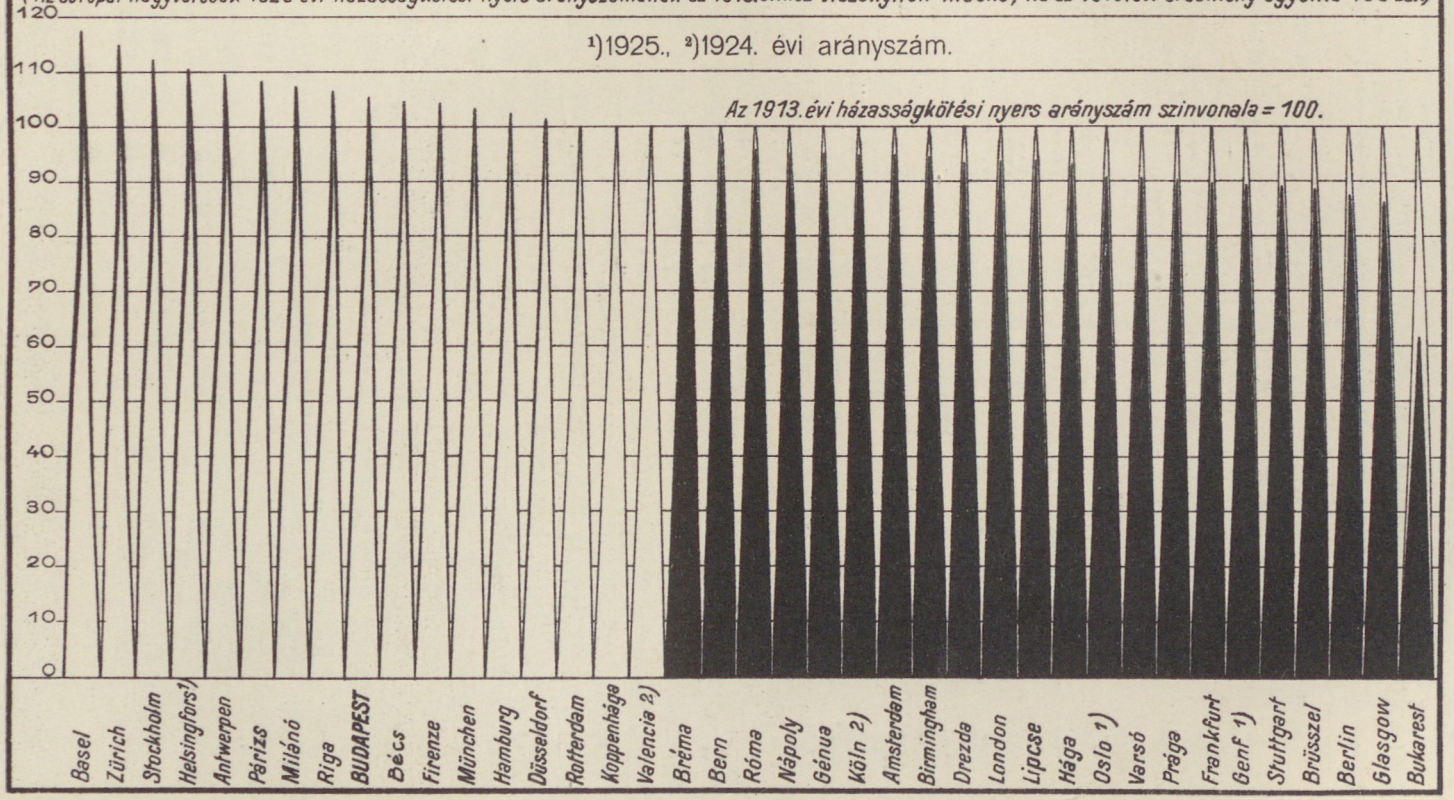

31. Az európai nagyvárosok házasságkötési nyers arányszámainak újabb alakulása a világháborút megelőző időszak ugyanezen arányszámaihoz viszonyítva.

(Az európai nagyvárosok 1926. évi házasságkötési nyers arányszámainak az 1913. évihez viszonyított indexe; 1913. évi eredmény = 100.)

A nagyváros neve	Az 1913-hoz viszonyított 1926. évi indexek	A nagyváros neve	Az 1913-hoz viszonyított 1926. évi indexek
Basel	117·1	Nápoly	95·5
Zürich	114·9	Génua	95·2
Stockholm	112·5	Köln[1])	94·7
Helsingfors[2])	110·8	Amsterdam	94·5
Antwerpen	109·9	Birmingham	94·1
Párizs	108·2	Drezda	93·5
Milánó	107·5	London	93·5
Riga	106·2	Lipcse	93·1
Budapest	105·2	Hága	93·0
Bécs	104·8	Oslo[2])	90·8
Firenze	104·5	Varsó	90·6
München	103·5	Prága	90·2
Hamburg	102·3	Frankfurt	89·6
Düsseldorf	101·1	Genf[2])	89·4
Rotterdam	100·0	Stuttgart	89·4
Koppenhága	100·0	Brüsszel	88·6
Valencia[1])	100·0	Berlin	87·3
Bréma	98·9	Glasgow	86·5
Bern	97·7	Bukarest	61·9
Róma	95·7		

A házasságkötési nyers arányszámnak erősödését a világháborút megelőző békés évekhez képest az európai nagyvárosok közül legújabban tehát a nagy világégés alatt egykoron semleges magatartást tanusított metropoliszok mutatják. A sorrend élén — a 31. táblázatban — Basel halad 117·1-es indexszel. Utána Zürich és Stockholm következnek. Budapest indexe 1926-ban az 1913. évi eredményhez képest 105·2, szintén erősbödést jelent. Ennek okaival a megelőző 2. §-ban már részletesebben foglalkoztunk. Az index minimuma Bukareste, 61·9-del; ismét a román statisztikának azon már említett tévedése miatt, hogy újabban a román főváros népességét a ténylegesnél magasabbra becsüli.

A házasságkötések országos statisztikái úgy a házasságkötési arány háborús gyengülése, mint annak a békekötést követőleg mutatkozott gyarapodása, de meg annak a régebbi időkbe visszanyúló története tekintetében is a nagyvárosok most ismertetett statisztikájához képest némely jellegzetes eltérést mutatnak. Az országos nyers arányszámok alakulásának történetére vonatkozólag 13 állam adatait közöljük a 32. táblázaton, ezek a 2. §-ban a 9. táblázaton közölt megfelelő magyarországi eredményekkel egybevetve, összesen 14 állam házasságkötéseinek több mint félszázados alakulását tárják elénk.

[1]) 1924. évi arányszám (nyers).
[2]) 1925. « « «

32. A házasságkötések száma és ezer lélekre eső aránya némely európai országban 1871-től 1931-ig.

É v	Németország		Ausztria[1])		Svájc		Olaszország	
	abszolút szám	‰	abszolút szám	‰	abszolút szám	‰	abszolút szám	‰
1871	336.745	8·2	194.591	9·4	19.514	7·3	192.839	7·4
1872	423.900	10·3	193.836	9·3	21·212	7·9	202.361	7·5
1873	416.049	10·0	186.209	8·9	20·649	7·6	214.906	7·9
1874	400.282	9·5	189.440	9·0	22.655	8·4	207.997	7·6
1875	386.746	9·1	181.023	8·6	24.629	9·0	230.486	8·4
1876	366.930	8·5	176.674	8·3	22·376	8·1	225.453	8·2
1877	347.792	8·0	161.712	7·5	21.871	7·8	214.972	7·8
1878	340.016	7·7	164.588	7·6	20.590	7·4	199.885	7·2
1879	335.113	7·5	169.532	7·8	19.450	6·9	213.096	7·6
1880	337.342	7·5	167.618	7·7	19.413	6·9	196.738	7·0
1881	338.909	7·5	177.323	8·0	19.425	6·8	230.143	8·1
1882	350.457	7·7	183.735	7·9	19.414	6·8	224.041	7·9
1883	352.999	7·7	176.349	7·8	19.696	6·8	231.945	8·1
1884	362.596	7·8	179.568	7·9	19.898	6·9	239.513	8·3
1885	368.619	7·9	175.542	7·7	20.105	6·9	233.931	8·1
1886	372.326	7·9	180.523	7·8	20.080	6·9	233.310	8·0
1887	370.659	7·8	182.427	7·8	20.646	7·1	235.629	8·0
1888	376.654	7·8	186.273	7·9	20.706	7·0	236.883	8·0
1889	389.339	8·0	178.130	7·5	20.691	7·0	230.451	7·7
1890	395.356	8·0	179.223	7·5	20.836	7·0	221.972	7·4
1891	399.398	8·0	186.758	7·7	21.264	7·1	227.656	7·6
1892	398.775	7·9	187.985	7·8	21.884	7·4	228.572	7·5
1893	401.234	7·9	193.558	7·9	21.884	7·4	228.103	7·5
1894	408.066	7·9	194.476	7·9	22·188	7·2	231.581	7·5
1895	414.218	8·0	199.761	8·0	22.682	7·3	228.152	7·3
1896	432.107	8·2	198.461	7·9	23.784	7·5	222.603	7·1
1897	447.770	8·4	202.936	8·0	24·954	7·8	229.041	7·2
1898	458.877	8·4	199.661	7·8	25.114	7·8	219.597	6·9
1899	471.519	8·5	213.751	8·2	25.412	7·8	235.665	7·3
1900	476.491	8·5	214.214	8·2	25.537	7·7	232.631	7·2
1901	468.329	8·2	213.757	8·1	25.379	7·6	234.819	7·2
1902	457.208	7·9	206.577	7·8	25.128	7·5	237.513	7·3
1903	463.150	7·9	209.135	7·8	25.282	7·5	237.211	7·2
1904	477.822	8·0	210.146	7·8	25.502	7·3	247.808	7·5
1905	485.906	8·1	212.927	7·9	26.269	7·5	255.873	7·7
1906	498.990	8·2	217.317	7·9	27.298	7·7	260.780	7·8
1907	503.964	8·1	209.514	7·6	27.660	7·7	260.104	7·8
1908	500.620	8·0	213.670	7·7	27.634	7·6	283.160	8·4
1909	494.127	7·8	213.083	7·6	27.470	7·4	266.334	7·8
1910	496.396	7·7	214.970	7·6	27.346	7·3	269.024	7·8
1911	512.819	7·8	217.373	7·6	27.809	7·4	260.198	7·5
1912	523.491	7·9	212.187	7·4	27.843	7·3	264.657	7·6
1913	513.283	7·7	195.846	6·7	26.841	6·9	264.235	7·5
1914	460.608	6·8	48.579	—	22.245	5·7	252.187	7·0
1915	278.208	4·1	29.689	—	19.527	5·0	185.662	5·1
1916	279.076	4·1	28.398	—	22.251	5·7	105.300	2·9
1917	308.446	4·7	30.772	—	23.254	5·9	92.688	2·7
1918	352.543	5·3	42.083	—	26.117	6·6	107.131	3·0
1919	844.339	13·4	75.822	12·3	30.751	7·9	332.576	9·2
1920	894.978	14·5	82.596	13·4	34.975	9·0	492.499	14·0
1921	731.157	11·8	78·126	12·6	32.624	8·4	417.925	11·0
1922	682.032	11·1	74.274	11·4	30.063	7·7	350.969	9·4
1923	581.277	9·4	56.594	8·6	29.561	7·6	320.834	8·5
1924	440.039	7·1	52.845	8·0	28.510	7·3	307.145	7·7
1925	482.792	7·7	50.842	7·7	28.110	7·1	295.769	7·4
1926	483.198	7·7	48.046	7·2	28.079	7·1	295.566	7·4
1927	538.463	8·5	48.523	7·3	28.585	7·2	302.786	7·5
1928	587.175	9·2	49.414	7·4	30.050	7·5	285.248	7·0
1929	589.611	9·2	51.523	7·7	31.238	7·8	287.800	7·0
1930	526.491	8·8	51.700	7·7	32.132	7·9	303.214	7·4
1931	515.403	8·0	49.717	7·4	32.269	7·9	276.035	6·7

[1]) 1914-től mai terület.

32. A házasságkötések száma és ezer lélekre eső aránya némely európai országban 1871-től 1931-ig. (Folytatás.)

Év	Franciaország[1])		Anglia és Wales		Irország[2])		Belgium	
	abszolút szám	‰	abszolút szám	‰	abszolút szám	‰	abszolút szám	‰
1871	262.476	7·2	190.112	8·3	28.960	5·3	37.538	7·5
1872	352.754	9·7	201.267	8·7	26.943	5·0	40.084	7·9
1873	321.238	8·9	205.615	8·8	25.730	4·9	40.598	7·9
1874	303·113	8·3	202.010	8·5	24.481	4·6	40.328	7·8
1875	300.427	8·2	201.212	8·4	24.037	4·6	39.050	7·4
1876	291.393	7·9	201.874	8·3	26.388	5·0	38.228	7·2
1877	278.094	7·5	194.352	7·9	24.722	4·7	36.964	6·9
1878	279.580	7·5	190.054	7·6	25.284	4·8	36.669	6·8
1879	282.776	7·6	182.082	7·2	23.254	4·4	37.421	6·8
1880	279.046	7·4	191.965	7·5	20.363	3·9	38.926	7·1
1881	282.079	7·5	197.290	7·6	21.826	4.2	39.487	7·1
1882	281.060	7·4	204.405	7·8	22.029	4·3	39.214	7·0
1883	284.519	7·5	206.384	7·8	21.368	4.3	38.666	6·8
1884	289.555	7·4	204.301	7·6	22.585	4·6	39.205	6·8
1885	283.170	7·4	197.745	7·3	21.177	4·3	39.910	6·9
1886	283.193	7·2	196.071	7·1	20.594	4·2	39.642	6·8
1887	277.060	7·2	200.518	7·2	20.945	4·3	42.491	7·1
1888	276.848	7·2	203.821	7·2	20.060	4·2	42.427	7·1
1889	272.934	7·1	213.865	7·5	21.521	4·5	43.759	7·3
1890	269.332	7·0	223.028	7·8	20.990	4·4	44.596	7·4
1891	285.458	7·5	226.526	7·8	21.475	4·6	45.449	7·5
1892	290.319	7·6	227.135	7·7	21.530	4·6	47.209	7·7
1893	287.294	7·5	218.689	7·3	21.714	4·7	47.065	7·6
1894	286.662	7·4	226.449	7·5	21.602	4·7	47.735	7·5
1895	282.915	7·3	228.204	7·5	23.120	5·0	49.712	7·8
1896	290.171	7·5	242.764	7·9	23.055	5·0	52.585	8·1
1897	291.462	7·5	249.145	8·0	22.891	5·0	54.198	8·2
1898	287.179	7·4	255.379	8·1	22.580	5·0	55.444	8·3
1899	295.752	7·6	262.334	8·2	22.311	5·0	55.765	8·3
1900	299.084	7·7	257.480	8·0	21.330	4·8	57.711	8·6
1901	303.469	7·8	259.400	8·0	22.564	5·1	57.131	8·7
1902	294.786	7·5	261.750	7·9	22.949	5·2	56.157	8·1
1903	295.996	7·6	261.103	7·8	22.992	5·2	54.946	7·9
1904	298.721	7·6	257.856	7·7	22.961	5·2	56.740	8·0
1905	302.623	7·7	260.742	7·7	23.078	5·3	56.679	7·9
1906	306.487	7·8	270.038	7·9	22.662	5·2	58.388	8·1
1907	314.061	8·0	276.421	8·0	22·509	5·1	58.660	8·0
1908	315.641	8·0	264.940	7·6	22·734	5·2	57.564	7·8
1909	307.687	7·8	260.544	7·4	22.650	5·2	57.126	7·7
1910	307.710	7·8	267.721	7·5	22.112	5·0	58.776	7·9
1911	308.018	7·8	274.943	7·6	23.473	5·4	59.370	7·9
1912	211.929	7·9	283.834	7·8	23.283	5·3	61.278	8·1
1913	298.760	7·5	286.583	7·8	22.266	5·1	—	—
1914	169.011	—	294.401	8·0	23.695	5·4	—	—
1915	75.327	—	360.885	10·2	24.154	5·6	—	—
1916	108.562	—	279.846	8·1	22·245	5·1	—	—
1917	158.508	—	258.855	7·7	21.073	4·8	—	—
1918	—	—	287.163	8·6	22.570	5·2	40.039	6·0
1919	471.184	13·5	369.007	9·9	15.357	6·3	—	13·2
1920	623.869	16·0	379.982	10·1	17.276	6·0	106.514	14·4
1921	456.221	11·6	320.852	8·5	15.102	5·2	88.456	11·9
1922	383.220	9·7	299.524	7·9	15.141	4·8	82.606	11·0
1923	356.501	9·0	292.408	7·6	15.632	5·2	79.786	10·5
1924	355.920	8·9	296.416	7·7	14.822	5·0	80.088	10·5
1925	352.830	8·8	295.166	7·6	13.820	4·6	74.761	9·7
1926	346.126	8·5	279.860	7·2	13.570	4·6	72.517	9·3
1927	337.864	8·3	308.370	7·9	13.418	4·5	71.921	9·1
1928	338.804	8·3	303.228	7·7	13.716	4·7	71.485	9·0
1929	333.841	8·1	313.316	7·9	13.593	4·6	71.811	8·9
1930	342.698	8·3	315.109	7·9	13.631	4·6	71.624	8·9
1931	326.000	7·8	—	7·8	—	—	—	—

[1]) 1918-ig Elzász-Lotaringia nélkül, 1914—1917 a 77 ellenséges katonai megszállás alá nem került departements adatai. — [2]) 1919-től kezdve az Ir-szabadállam adatai.

32. A házasságkötések száma és ezer lélekre eső aránya némely európai országban 1871-től 1931-ig. (Vége.)

Év	Németalföld		Dánia		Svédország		Norvégia		Oroszország	
	abszolút szám	‰	abszolút szám	‰	abszolút szám	‰	abszolút szám	‰	abszolút szám	‰
1871	28.991	8·0	13.207	7·3	27.187	6·5	11.610	6·6	679.000	10·3
1872	30.189	8·3	13.627	7·5	29.470	6·9	12.302	7·0	690.242	10·5
1873	31.671	8·6	14.903	8·1	31.257	7·3	12.822	7·3	647.945	9·9
1874	31.353	8·4	15.260	8·3	31.422	7·3	13.713	7·7	665.070	10·1
1875	31.553	8·3	15.915	8·5	30.762	7·1	14.177	7·8	669.799	10·2
1876	31.699	8·3	16.180	8·5	31.184	7·1	14.049	7·7	589.614	8·9
1877	31.470	8·1	15.428	8·1	30.674	6·8	14.022	7·6	526.951	8·0
1878	30.710	7·8	14.295	7·4	29.151	6·5	13.681	7·3	664.940	10·1
1879	30.655	7·7	14.287	7·3	28.635	6·3	12.850	6·7	742.566	11·3
1880	30.349	7·5	14.959	7·5	28.919	6·3	12.751	6·6	725.427	9·6
1881	29.849	7·3	15.529	7·8	28.301	6·2	12.316	6·3	731.271	9·7
1882	29.571	7·2	15.496	7·7	28.967	6·3	12.874	6·7	718.932	9·5
1883	29.815	7·1	15.642	7·7	29.449	6·4	12.710	6·6	735.063	9·4
1884	30.528	7·2	15.970	7·8	30.200	6·5	13.247	6·9	692.665	8·8
1885	29.894	6·9	15.645	7·5	30.911	6·6	13.024	6·7	683.575	8·7
1886	30.298	6·9	14.834	7·1	30.133	6·4	12.819	6·5	—	—
1887	30.924	7·0	14.726	7·0	29.517	6·3	12.491	6·3	—	—
1888	30.862	6·9	15.091	7·0	28.075	5·9	12.154	6·1	—	—
1889	31.494	7·0	15.233	7·1	28.478	6·0	12.416	6·2	—	—
1890	32.304	7·0	14.975	6·9	28.611	6·0	12.922	6·5	—	—
1891	32.707	7·1	14.941	6·8	27.940	5·8	13.179	6·6	—	—
1892	33.330	7·2	15.039	6·8	27.338	5·7	12.742	6·4	783.889	9·2
1893	34.311	7·3	15.739	7·0	27.219	5·7	12.974	6·4	787.527	8·6
1894	34.470	7·2	15.687	6·9	27.851	5·7	12.966	6·4	848.383	9·4
1895	35.598	7·4	16.147	7·1	28.728	5·9	13.339	6·5	842.631	9·2
1896	36.490	7·5	16.823	7·3	29.376	6·0	13.962	6·7	809.847	8·7
1897	36.796	7·4	17.464	7·5	30.221	6·1	14.220	6·7	857.371	9·1
1898	36.813	7·3	17.897	7·5	30.900	6·1	15.039	7·0	825.602	8·7
1899	37.990	7·4	17.937	7·5	31.710	6·2	15.530	7·1	898.202	9.2
1900	39.419	7·7	18.498	7·6	31.478	6·2	15.222	6·9	873.018	8·8
1901	40.261	7·7	17.599	7·2	31.278	6·1	14.760	6·6	862.408	8·6
1902	40.255	7·6	17.649	7·1	30.896	6·0	14.385	6·4	877.909	8·6
1903	40.049	7·4	17.926	7·1	30.088	5·8	13.566	6·0	919.082	8·7
1904	50.574	7·4	18.225	7·2	30.683	5·9	13.481	5·9	802.525	7·6
1905	40.732	7·3	18.479	7·2	30.888	5·9	13.269	5·8	839.986	7·8
1906	42.223	7·5	19.358	7·4	32.583	6·1	13.590	5·9	1,048.139	9·6
1907	43.379	7·6	20.103	7·6	33.251	6·2	13.953	6·1	985.699	8·8
1908	41.952	7·3	20.011	7·5	33.084	6·1	14.153	6·1	902.006	7·9
1909	41.687	7·1	19.944	7·4	32.546	6·0	14.080	6·0	917 287	7·9
1910	42.740	7·2	19.989	7·3	33.162	6·0	14.566	6·2	978.089	8·7
1911	43.248	7·2	19.879	7·2	32.614	5·9	14.826	6·3	942.379	8·2
1912	46.163	7·7	20.537	7·3	33.149	5·9	14.797	6·2	—	—
1913	48.387	7·8	20.463	7·2	33.329	5·9	15.262	6·3	—	—
1914	42.539	6·8	19.757	6·9	32.932	5·8	15.773	6·5	—	—
1915	42.651	6·7	19.985	6·5	33.182	5·8	15.940	6·5	—	—
1916	46.990	7·2	21.071	7·2	35.024	6·1	17.312	6·9	—	—
1917	49.344	7·4	20.810	7·0	35.524	6·2	18.086	7·1	—	—
1918	49.527	7·3	22.977	7·7	38.645	6·7	20.019	7·8	—	—
1919	58.270	8·6	25.073	8·2	40.289	6·9	15.379	5·9	—	—
1920	65.325	9·6	26.991	8·8	42.918	7·3	18.460	7·0	—	—
1921	63.572	9·2	26.768	8·2	39.550	6·7	17.977	6·8	—	—
1922	61.151	8·7	26.372	8·0	36.806	6·2	17.188	6·4	—	—
1923	57.167	8·0	26.842	8·0	37.829	6·3	16.963	6·2	1,043.067	13·5
1924	56.433	7·8	26.471	7·8	37.385	6·2	16.573	6·0	817.902	10·9
1925	54.768	7·4	25.786	7·5	37.419	6·2	16.214	5·9	775.863	9·8
1926	55.299	7·4	25.733	7·5	38.268	6·3	15.948	5·7	848.898	10·6
1927	56.551	7·5	26.251	7·5	38.999	6·4	15.804	5·7	823.369	10·2
1928	59.128	7·7	27.300	7·8	40.507	6·6	16.683	6·0	837.061	10·0
1929	61.482	7·9	27.725	7·9	41.719	6·8	17.795	6·4	—	—
1930	62.911	7·9	28.974	8·2	43.831	7·2	18.064	6·4	—	—
1931	—	7·5	—	—	42.988	—	17.756	6·3	—	—

Látható ezeken, hogy az országos eredmények nem mutatnak olyan gyarapodást, mint a nagyvárosoké. Egyesek, mint Ausztria és Irország a területváltozás miatt, míg mások, mint Anglia és Németalföld a nélkül is számottevő fogyását mutatják a nyers arányszámoknak. Az, hogy ez a fogyás a születési arányszám csökkenésére való tekintettel hatványozott jelentőségű, már eddigi fejtegetéseink alapján is nyilvánvaló. Európa-szerte látható tehát, hogy az az egy bizonyos, miszerint az egyes országok népei ma nem kötnek sűrűbben házasságot, mint a mult században.

A háborús hatások végső eredőjének megállapítása végett az egyes országok házasságkötéseinek háborús eredményeit egy átlagba foglalva hasonlítjuk össze az 1908—1913. évi megelőző békés állapottal. Ezen számításaink eredményeit 24 országból mutatja be a 33. táblázat, mely ezen országok újabb házasságkötési nyers arányszámait is mutatja. (L. a 33. táblázatot.)

33. Az országos házasodási nyers arányszámok alakulása 1908-tól 1928-ig.
(A rendelkezésünkre álló legújabb eredmények nagyságsorrendjében.)

Az ország neve	Esett házasságkötés ezer lélekre az								
	1908—1913 évek átlagos évi eredményei szerint	1915—1917 évek átlagos évi eredményei szerint	1919 évben	1920 évben	1921 évben	1923 évben	1925 évben	1927 évben	1928 évben
Ukrajna	—	—	—	—	—	11·2	10·6	11·0	—
Oroszország	—	—	—	—	—	13·5	9·8	10·2	—
Cseh-Szlovákia	—	—	13·4	12·5	12·0	9·3	9·2	9·1	9·4
Németország	7·9	4·3	13·4	14·5	11·8	9·4	7·7	8·5	9·2
Magyarország	[1] 9·0	[1] 3·6	20·4	13·1	11·6	9·6	8·9	9·1	9·4
Románia	9·4	7·2	21·1	12·9	21·1	9·9	9·0	9·8	8·9
Lettország	—	—	—	—	—	8·6	8·2	8·3	8·6
Franciaország	7·8	3·4	13·5	16·0	11·6	9·0	8·8	8·3	8·3
Litvánia	—	—	—	—	—	7·0	7·9	8·6	8·2
Portugália	6·6	5·9	7·7	9·2	8·7	8·1	—	—	—
Esztország	—	—	—	—	9·9	8·6	7·4	7·8	7·9
Dánia	7·3	6·9	8·2	8·8	8·2	8·0	7·5	7·5	7·8
Angolország	7·6	8·0	9·9	10·1	8·5	7·6	7·6	7·9	7·7
Németalföld	7·4	7·1	8·6	9·6	9·2	8·0	7·4	7·5	7·7
Finnország	6·1	5·7	5·7	7·1	7·0	7·3	6·8	7·3	7·6
Spanyolország	7·0	6·5	8·0	8·4	7·7	7·3	7·2	7·1	7·6
Svájc	7·3	5·6	7·9	9·0	8·4	7·6	7·1	7·2	7·5
Ausztria	7·0	4·6	12·3	13·4	12·6	8·6	7·7	7·3	—
Olaszország	7·8	3·6	9·2	14·0	11·0	8·5	7·4	7·5	7·0
Skócia	6·7	6·7	9·1	9·6	8·0	7·2	6·6	6·7	6·7
Svédország	6·0	6·0	6·9	7·3	6·7	6·3	6·2	6·4	6·6
Norvégia	6·2	6·8	5·9	7·0	6·8	6·2	5·9	5·7	6·0
Észak-Irország	5·2	5·1	6·3	6·0	5·2	6·2	6·1	5·7	5·8
Ir szabad állam						5·2	4·6	4·5	4·7

Az 1915—1917. évi háborús adat Franciaországban (3·4‰) s azután hazánkban és Olaszországban a legalacsonyabb (3·6‰). A bevonulás és a háborús vérveszteség miatt pedig az egykori hadviselők mindegyikénél

[1] 1918-ig a történeti Magyarországra vonatkozó adatok.

alacsonyabb, mint a nagy háborúban egykoron semleges magatartást tanusított államokban, de a háborús gazdasági krízis és drágaság miatt ezekben is alacsonyabb, mint volt náluk a háborút megelőző régi békés években. Nevezetesen az egykoron a nagy háború alatt semleges magatartást tanusított államokban is alacsonyabb az 1915—1917. évi házasságkötési nyers arányszám, mint az 1908—1913. évi átlag. (L. a 33. táblázatot.)

Szembetűnő az is, hogy a *házasságkötési nyers arányszám háborús színvonala az egykori hadviselők országos statisztikájában alacsonyabb, mint nagyvárosainkban.* (V. ö. a 33. táblázatot a 27.-kel.) Az 1915—1917. évi országos átlagos házasságkötési nyers arányszám színvonalára az illető országban fekvő nagyvárosok évi eredményei sem esnek le, pedig ennél az országos statisztikák évi eredményeinek sorában jelentkezett minimum még alacsonyabb volt. A háborús hatások (bevonulás, vérveszteség stb.) inkább érték a vidéki lakosságot, mint a nagyvárosokét, amelyek háborús házasságkötési nyers arányszámait a háborús célú belső vándorlások (városi kórházak, kaszárnyák stb.) révén emelkedett arányú idegen lakos házasulók is emelték.

A legújabb országos házasságkötési nyers arányszámok is némi erősbödést mutatnak ezen arányszámok régi békés, 1908—1913. évi színvonalához képest. Ennek némely látszólagos és némely valóságos oka is van. Látszólagos ok pl. a népesség összetételének megváltozása, főleg a gyermekréteg gyengülése a születési aránynak már a mult század 70-es éveitől egyre tartó csökkenése révén, miért is a nyers arányszám a házasságra nem képesek számának csökkenése miatt az arra képesek változatlan házasságkötési hajlandósága esetén is erősbödést mutat. Tényleges okok: a hadiözvegyek új házasságkötései, meg az elválások arányának egyre tartó erősbödése s az elváltak — főleg a férfiak — ismételt házasságkötései, a házastársnak mind gyakoribb cserélgetése, vagyis a palingam házasságkötések számának és arányának erősbödő irányzata.

A nagyvárosok és az országok újabb házasságkötési nyers arányszámainak egybevetését a 34. táblázat mutatja.

A nagyvárosok nagyobb részében — 48 közül 36-ban — a házasságkötések ezer lélekre eső újabb (1925—1926. évi) nyers arányszáma magasabb, mint az illető országban: ezt mutatják a 34. táblázatban a száznál nagyobb indexek, minthogy a megfelelő országos eredményt választottuk százzal egyenlőnek. A legnagyobb eltérést az európai nagyvárosok közül a rendelkezésünkre álló adatok szerint Oslo mutatja a norvég országos arányszámhoz képest 183·3-es indexszel. Utána Kharkoff, Stockholm és Zürich sorakoznak. Az országos arány legkisebb hányadát ismét a már többször említett téves bukaresti adat (67·0-es index), azután pedig némely olasz nagyváros — Génua és Nápoly — arányszáma teszi ki. Budapest 113·3-es indexe a két szélsőség (183·3 és 67·0) között körülbelül a középhelyen áll.

V.A NAGYVÁROSOK ÉS AZ ORSZÁGOK HÁZASSÁGKÖTÉSI NYERS ARÁNYAINAK EGYBEVETÉSE.

(A nagyvárosok 1925/26 évi indexei, ha a megfelelő országos eredmény = 100.)

1) 1920-21 átlaga szerint
2) 1923-24 " "
3) 1924-25 " "
4) 1926 évi adat

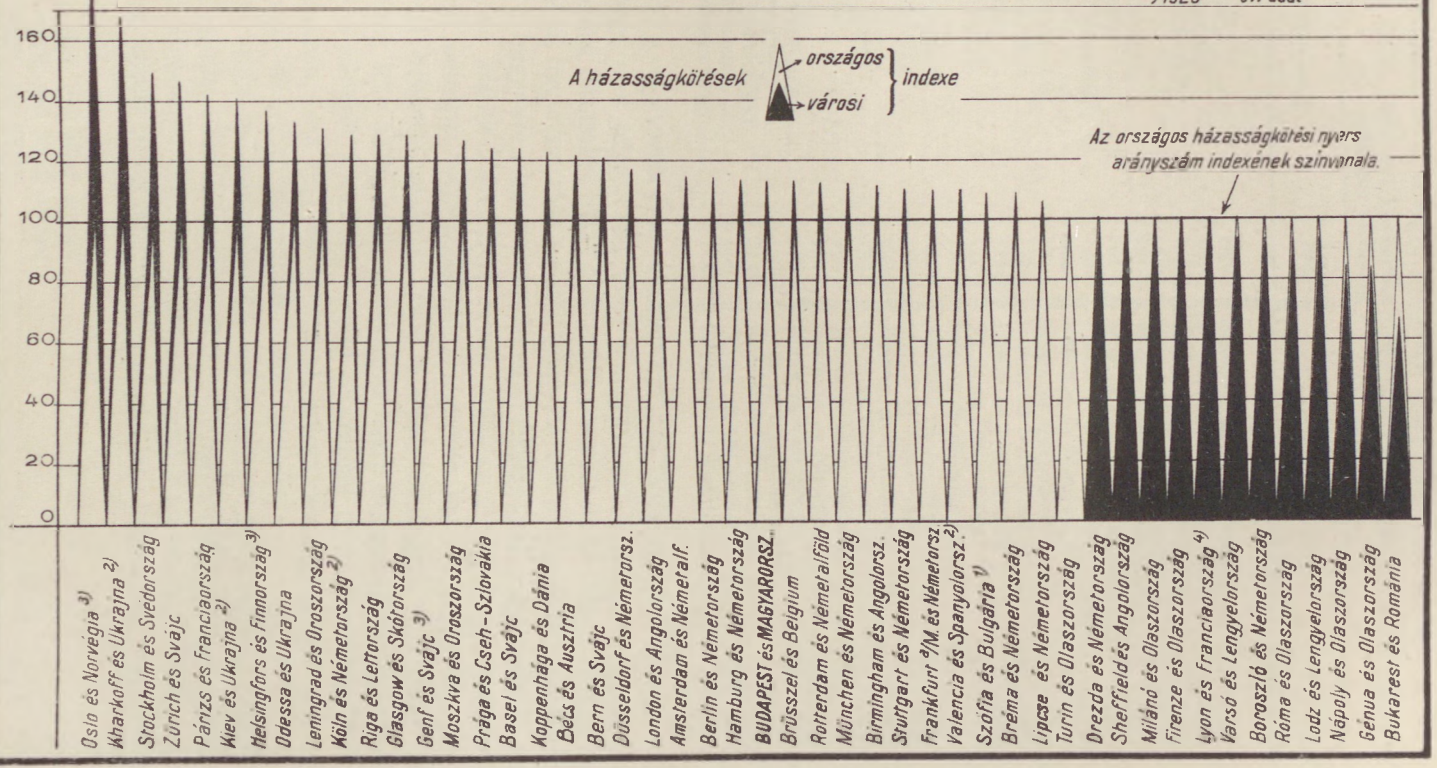

34. A nagyvárosok és az országok házasodási nyers arányainak egybevetése.

(A nagyvárosok 1925—1926. évi házasodási nyers arányainak indexei, ha a megfelelő országos eredmény = 100.)

Nagyváros és ország	Index	Nagyváros és ország	Index
Oslo és Norvégia[3])	183·3	**Budapest és Magyarország**	**113·3**
Kharkoff és Ukrajna[2])	167·6	Brüsszel és Belgium	112·8
Stockholm és Svédország	149·2	Rotterdam és Németalföld	112·2
Zürich és Svájc	146·5	München és Németország	111·7
Párizs és Franciaország	141·9	Birmingham és Angolország	110·8
Kiev és Ukrajna[2])	141·4	Stuttgart és Németország	110·4
Helsingfors és Finnország[3])	136·8	Frankfurt a. M. és Németország	110·4
Odessa és Ukrajna	132·7	Valencia és Spanyolország[2])	109·6
Leningrad és Oroszország	131·4	Szófia és Bulgária[1])	109·1
Köln és Németország[2])	129·3	Bréma és Németország	109·1
Riga és Lettország	129·3	Lipcse és Németország	106·5
Glasgow és Skótország	129·2	Turin és Olaszország	100·0
Genf és Svájc[3])	129·2	Drezda és Németország	98·7
Moszkva és Oroszország	127·5	Sheffield és Angolország	98·6
Prága és Csehszlovákia	123·9	Milánó és Olaszország	97·3
Basel és Svájc	123·9	Firenze és Olaszország	95·9
Koppenhága és Dánia	122·7	Lyon és Franciaország[4])	95·3
Bécs és Ausztria	121·6	Varsó és Lengyelország	95·2
Bern és Svájc	121·1	Boroszló és Németország	94·8
Düsseldorf és Németország	116·9	Róma és Olaszország	94·6
London és Angolország	116·2	Lodz és Lengyelország	94·0
Amsterdam és Németalföld	114·9	Nápoly és Olaszország	83·8
Berlin és Németország	114·3	Génua és Olaszország	83·8
Hamburg és Németország	114·3	Bukarest és Románia	67·0

Azt, hogy a nagyvárosi és az országos házasságkötési nyers arányszámok ez a különbsége nem jelenti azt, hogy a nagyvárosi lakosság és az egész országos népesség házasságkötési hajlandósága között ilyen mérvű és irányú különbség volna, nagyrészt már a tiszta arányszámok is mutatják, minthogy kiküszöbölik a nagyvárosi házasságkötési arányszámoknak a gyermekeknek nagyvárosokban kisebb képviselete révén mutatkozó látszólagos kedvező alakulását. Az országos házasságkötési arányszámokban érdekes Magyarország kedvező helyzete, mely itt még a nyers adatoknál is kedvezőbb helyzetben tűnik fel s az is, hogy az országos tiszta arányszámokban is van — különösen a háborút közvetlen követő időszakból származó 1920—1921. évi eredményekben — a régi békés időszak arányszámaihoz képest mutatkozó némi erősbödés. Ezt szemlélteti a 35. táblázat.

Az 1920—1921. évi házasságkötési tiszta arányszám a legtöbb európai államban magasabb, mint a régebbi, akár multszázadbeli rendelkezésünkre álló megfelelő eredmény. Hazánk házasodási tiszta arányszáma a felsorakoztatott államok között pedig minden időszakban első helyen áll, mégis nem

[1]) 1920—1921. évi átlag szerint.
[2]) 1923—1924. évi átlag szerint.
[3]) 1924—1925. évi átlag szerint.
[4]) Csak 1926. évi adat.

szabad elfelejtenünk, hogy a nálunk kedvezőbb házasságkötési hajlandóságot mutató államok, főleg a szláv államok, így Oroszország, Románia stb., azután meg az e tekintetben kedvezőnek ismert Szászország megfelelő újabb adatai is hiányzanak.

35. Az országos házasodási tiszta arányszámok alakulása 1880-tól 1921-ig.

Ország	Esett ezer 15 éven felüli nem házas lakosra házasságkötés			
	1880—1882.	1890—1892.	1900—1902.	1920—1921.
	évek eredményeinek átlaga szerint			
Magyarország	40·5	36·6	36·6	43·7
Franciaország	22·7	22·0	23·9	40·7
Ausztria	23·3	22·2	24·6	31·6
Olaszország	24·3	—	24·4	30·9
Németalföld	24·3	26·9	23·1	29·7
Anglia és Wales	25·8	24·9	24·4	28·4
Dánia	24·0	22·5	23·1	25·5
Skócia	20·3	20·1	19·9	24·4
Svájc	19·1	19·9	21·1	23·2
Németország	24·4	25·8	27·5	[1] 21·3
Norvégia	23·3	20·3	21·0	19·5
Svédország	18·3	17·8	17·7	18·8
Finnország	23·3	22·8	21·7	18·7
Irország	11·0	11·0	11·5	—

A rendelkezésünkre álló legújabb nagyvárosi és országos házasságkötési tiszta arányszámok egybevetését a 36. táblázat tárja elénk.

Ennek az egybevetésnek két értékes tanulsága van. Ezek: 1. hogy a tiszta arányszámok tekintetében a nagyvárosoknak már csak kisebb része — 22 közül 13 — mutat az országosnál magasabb arányszámot, mint a vonatkozó, fentebb ismertetett nyers eredményeknél; 2. hogy azoknak a nagyvárosoknak tiszta arányszáma is sokkal kevésbbé múlja felül a megfelelő országos adatot, amelyeké az országos tiszta arányszámnál nagyobb, mint aminő arányú különbséget a nagyváros előnyére a megfelelő nyers adatok egybevetése eredményezett. Ez utóbbit jól szemléltetik a közölt nagyvárosi és országos házasodási tiszta arányszámok egybevetéséből származó indexek, melyek a 100-zal egyenlőnek választott országos házasságkötési tiszta arányszámhoz viszonyítva mutatják a nagyvárosi tiszta arányszám színvonalának ettől való eltérését s amelyeket az említett 36. táblázat utolsó oszlopa tartalmaz.

Ezen indexek maximuma is Osloban van, de az csak 134-es, míg a nyers házasodási arányszám ugyanitt Norvégiához képest — lásd a 34. táblázatot — 183·3-es volt. Budapesten — mint azt már a 2. §-ban is említettük — már a házasodási tiszta arányszám is lényegesen kisebb, mint a megfelelő országos eredmény. (Index 68-as.) Ugyanott láttuk azonban azt is,

[1] Csak Bajor- és Szászországra vonatkozó és 1924—1925. évi átlag.

hogy a nagyvárosokban nagyarányú — a nem városi, hanem vidéki lakos — idegen házasulók miatt, a városi lakosság házasságkötési hajlandósága az ország egész népességének átlagos házasságkötési hajlandósága megett még sokkal inkább elmarad annál is, mint aminő különbséget a város és ország között a tiszta arányszámok mutatnak. Az idegen házasulók arányát, ha minden európai nagyvárosból olyképen leszámíthatnók, mint azt — munkánk 2. §.-ában — Budapestre vonatkozólag tettük, a nagyvárosi lakosságnak a vidéki népességnél alacsonyabb házasságkötési hajlandósága még inkább szemléltethető lenne.

36. A nagyvárosok és az országok házasodási tiszta arányainak egybevetése; a százzal egyenlőnek választott országos tiszta arány esetén mutatkozó nagyvárosi indexek.

(Nagyvárosok a rendelkezésünkre álló legújabb indexek nagyságsorrendjében.)

A nagyváros neve	Többéves átlag	Esett ezer 15 éven felüli nem házas lakosra házasságkötés			A nagyvárosok házasodási tiszta arányainak indexei, ha a megfelelő országos eredmény = 100
		az oldalt megnevezett nagyvárosban	a megfelelő országban		
			melynek neve	ugyanazon átlagban	
Oslo	1920—1921	26·1	Norvégia	19·5	134
Zürich	1920—1921	28·3	Svájc	23·2	122
Koppenhága	1920—1921	30·5	Dánia	25·5	120
Bécs	1919—1920	36·4	Ausztria	31·6	115
Rotterdam	1920—1921	33·7	Németalföld	29·7	114
Glasgow	1920—1921	31·0	Angolország	28·4	109
Brüsszel	1920—1921	45·0	Belgium	41·5	108
Scheffield	1920—1921	30·5	Angolország	28·4	107
Stockholm	1920—1921	20·0	Svédország	18·8	106
Amsterdam	1920—1921	30·6	Németalföld	29·7	103
Párizs	1920—1921	41·7	Franciaország	40·7	103
München	1924—1925	20·3	Bajorország	19·9	102
London	1920—1921	28·8	Angolország	28·4	101
Lipcse	1924—1925	23·0	Szászország	23·7	97
Valencia	1920—1921	25·4	Spanyolország	26·9	94
Birmingham	1920—1921	25·7	Angolország	28·4	91
Drezda	1924—1925	20·2	Szászország	23·7	85
Milánó	1921—1922	22·8	Olaszország	30·9	74
Róma	1921—1922	22·6	Olaszország	30·9	73
Szófia	1920—1921	41·9	Bulgária	58·7	71
Budapest	1920—1921	29·9	Magyarország	43·7	68
Génua	1921—1922	19·6	Olaszország	30·9	63

A különböző nagyvárosok népességének házasságkötési hajlandósága között levő különbségek szemléltetésére végül a legutolsó népszámlálásoknak a házasok arányára vonatkozó adatait is bemutatjuk a végett, hogy lássuk, hogy vajjon a közvetett népmozgalom vonatkozó arányszámaiban levő különbségek arra vezetnek-e, hogy a házasok aránya a népszámlálások szerint is velük párhuzamosan hullámzik. Úgy az egész népességben, mint annak 15 éven felüli részében, valamint egyben a nemek szerint való részletezésben is ezeket a népszámlálásbeli adatokat az európai nagyvárosok körében ezirányú statisztikával rendelkezők közül a 37. táblázat mutatja.

37. A legnépesebb európai nagyvárosok házas családi állapotú lakosságának száma és aránya.
(Sorrend a mindkét nemű házasok együttes aránya a 15 éven felüli népességben.)

A nagyváros neve	A népszámlálás időpontja	A házasok								
		abszolút száma			aránya					
					az egész népességben			a 15 éven felüli		
		a férfiaknál	a nőknél	az egész népességben	a férfiaknál	a nőknél	az egész népességben	a férfiaknál	a nőknél	mindkét nembeli népességben
Sheffield	1921 VI. 20	101.129	101.078	202.207	42·3	40·2	41·2	60·9	56·9	58·9
Birmingham ..	1921 VI. 20	184.737	186.090	370.827	42·5	38·4	40·3	60·9	52·6	56·5
Hamburg	1925 VI. 16	245.756	245.026	490.782	47·7	43·4	45·5	60·0	53·2	56·4
Lipcse	1925 VI. 16	153.215	153.055	306.270	47·7	42·7	45·1	60·5	52·3	56·1
Rotterdam	1920 XII. 31	95.798	95.959	191.757	37·6	36·7	37·1	59·3	53·4	54·7
Drezda	1925 VI. 16	137.890	137.626	275.516	48·3	41·3	44·5	60·8	49·6	54·6
Amsterdam ...	1920 XII. 31	132.714	133.594	266.308	40·2	37·8	39·0	56·9	51·6	54·1
London	1921 VI. 20	865.300	877.298	1,742.598	41·8	36·3	38·9	58·6	48·2	52·8
Köln	1919 X. 8	124.248	126.353	250.601	41·1	37·2	39·0	56·5	49·1	52·5
Koppenhága ..	1925 XI. 5	117.570	118.028	235.598	43·6	37·2	40·1	58·2	47·3	52·2
Szófia	1920 XII. 31	32.043	27.680	59.723	39·5	38·1	38·8	51·6	52·4	51·9
Párizs	1921 III. 6	624.274	631.060	1,255.334	49·9	40·6	44·8	59·2	46·2	51·9
Brüsszel	1920 XII. 31	33.233	33.458	66.691	48·0	39·1	43·1	58·7	45·9	51·5
Berlin	1910 XII. 1	401.353	403.484	804.837	40·4	37·5	38·8	53·7	48·7	51·1
Varsó	1921 IX. 30	170.379	175.588	345.967	40·6	34·3	37·1	58·1	45·7	51·1
Moszkva	1923 III. 15	334.148	275.904	610.052	45·1	35·8	40·3	56·0	46·3	51·1
München	1925 VI. 16	142.208	142.226	284.434	44·6	39·3	41·8	55·1	47·0	50·7
Bukarest	1913 I. 1	64.061	62.063	126.124	37·0	37·0	37·0	49·5	50·1	49·8
Glasgow	1921 VI. 20	181.998	181.531	363.529	36·1	34·3	35·2	51·7	48·0	49·8
Leningrad	1923 III. 15	211.814	194.904	406.718	41·9	34·5	38·0	66·2	44·2	49·3
Budapest	1920 XII. 31	180.042	182.385	362.427	41·8	36·7	39·0	53·7	45·3	49·1
Riga	1920 VI. 14	31.456	35.135	66.591	45·3	34·1	38·6	61·3	41·5	49·0
Milánó	1921 XII. 1	136.933	134.986	271.919	39·5	36·3	37·9	50·8	45·7	48·1
Boroszló	1910 XII. 1	86.821	88.223	175.044	37.6	31·4	34·2	55·5	42·8	48·1
Bécs	1920 I. 31	354.009	358.648	712.657	41·1	35·6	38·1	52·2	43·6	47·5
Zürich	1920 XII. 1	39.143	39.465	78.608	41·6	34·9	37·9	52·8	42·5	47·0
Prága	1921 II. 15	127.793	126.110	253.903	39·2	35·9	37·5	49·0	43·6	46·2
Róma	1921 XII. 1	122.255	117.684	239.939	35·0	34·7	34·9	46·0	45·8	45·9
Génua	1921 XII. 1	56.497	55.663	112.160	36·6	34·5	35·5	46·5	43·4	44·9
Oslo	1925 XII. 1	42.115	41.826	83.941	36·6	29·7	32·8	47·0	36·3	41·0
Stockholm	1920 XII. 31	67.942	68.870	136.812	36·2	29·7	32·6	46·9	36·2	40·8

A házasok aránya a 15 éven felüli népességben a rendelkezésünkre álló legutolsó népszámlálásbeli adatok szerint a nyilvános prostituciót nem ismerő Angolország városaiban, elsősorban Sheffieldben (58·9%) és Birminghamban (56·5%) a legmagasabb. Az angol moral, a puritán angolszász erkölcsök s az angol szigetországbeli családias, a prostituáltaktól fertőzött kontinensbeli metropoliszoktól eltérő életfelfogása, világnézete tükrözik ebben vissza. A házasodási nyers és tiszta arányszámok tekintetében (lásd a 27. és a 36. táblázatot) legalacsonyabb arányszámok egyikét mutató olasz városok — főleg Génua és Róma — a házasoknak népszámlálásbeli aránya tekintetében is szélsőségesen alacsony arányszámokat mutatnak. A 15 éven felüli népességben a házasok aránya a skandináv félsziget államainak

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

két legnagyobb városában, Stockholmban és Osloban a legkisebb (40·8, illetve 41·0%), melynek házasodási tiszta arányszáma is alacsony. Stockholm (1920—21-ben 20·0‰) a génuai minimum után az utolsóelőtti helyen álló legkisebb arány. Budapesten a 15 éven felüli népességben az 1920. évi népszámlálás szerint 49·1% volt házas, ami az európai nagyvárosok körében e tekintetben mutatkozó szélsőségek (sheffieldi maximum : 58·9%, stockholmi minimum : 40·8%) között kb. a középhelyen áll, jól mutatva azt, hogy *népünk nagy házasságkötési hajlandósága mellett sem oly magas székesfővárosunkban a házasok aránya, amilyen ennek révén lehetne*, különösen nem az legújabban a hadiözvegyek magas aránya s a mind gyakoribbá váló elválások miatt sem. Népünknek a nyugateurópai államokhoz képest kedvezőtlenebb halandósági viszonyai pedig az özvegyek arányát általában is mindig magasabb színvonalra szöktetik fel, mint az náluk áll, ami a házasok népszámlálásbeli arányát viszont és az övékéhez képest persze csökkenti.

4. §. A magyar városok házasságkötési statisztikájának egybevetése, a város és a vidék között levő különbségek és a főváros közvetlen környékének vizsgálata.

Minél műveltebb, minél nagyobb népességű valamely város, népességének házasságkötési hajlandósága annál kisebb. Minél nagyobb valamely város vonzóereje a vidéki népességre, minél forgalmasabb, minél fontosabb központ, annál inkább tódul oda a túlnyomóan nőtlen elemekből álló bevándorló s így az urbanizálódás folyamatának erősbödésével az illető város népességében a házasságon kívül élők aránya annál inkább gyarapodik. Az értelmiség magas arányát, a sok művelt, előkelő polgárt felmutató nagyvárosokban magas a házicselédek aránya s a sok vidéki hajadon miatt így azután a nagy metropoliszokban a népszámlálások a nők oldalán a házasoknak még kisebb arányát találják, mint a férfiak körében. A nagy városokban nagy az idegenforgalom s a nagy városokban bő szórakozási alkalmak (színház, hangverseny, tánc etc.), de a művészetnek s a tudománynak itt levő központjai révén is idetóduló fiatalság a nem nagyvárosi lakos házasságkötések számát épen a városiasabb, népesebb, nagyobb városokban emeli, úgyhogy emiatt a népmozgalomban — ha a házasságkötések általános vagy nyers arányszámát az idegenek leszámítása nélkül vizsgáljuk — épen ellenkezőleg a nagyobb, népesebb városok mutatnak magasabb arányszámot, nem a kisebbek, nem a falusias jellegű mezőgazdasági gócpontok. Holott, ha az új házasságot kötők számából leszámítjuk az idegeneket avagy a népszámlálásban vizsgáljuk a házasok arányát, akkor látható, hogy ezek az arányok épen a nagyobb városokban kisebbek, hogy épen *a nagyobb városok házasságkötési hajlandósága rosszabb, mint a kisebbeké.* A művelt-

séggel a házasságon kívül élők aránya nő. A nagyvárosokban sok a hosszú leány- és legényéletet élők száma, hol a sok iskola, a hosszú tanulmányi idő, az önállósulás nehéz volta a férfit tovább tartja vissza a házasságtól, mint a vidék egyszerű földműves vagy iparos népét. *A városi népesség házasságkötési hajlandósága mindezért általában rosszabb, mint a vidékié* s alább látni fogjuk, hogy Budapest környékére távozva a házasoknak nála mind magasabb arányát felmutató falvakba jutunk. *A fővárost szinte gyűrűszerűen övezik a házasoknak mind magasabb és magasabb arányát felmutató községek.*

A népmozgalom és a népszámlálás e szerint a magyar városok házassági statisztikájában is ellentétesen viselkednek, ha nyersen számolunk s az idegeneket levonásba nem helyezzük. Tj. városainkra vonatkozó népmozgalmi adataink sorában Budapest arányszáma mindig a legmagasabbak egyike, avagy épen első helyen áll. A mai Magyarország tj. városaiban kötött házasságok általános vagy nyers arányszámait 1900-tól 1931-ig a népszámlálásokat környező két-két esztendő átlagos adatai szerint és a világháborút közvetlen megelőző békés évek eredményeihez képest mutatkozó változás indexeivel együtt a 38. táblázat foglalja magába. Ugyanezeket szemlélteti a VI. grafikon is.

38. A mai Magyarország tj. városaiban kötött házasságok általános vagy nyers arányszámai 1900-tól 1931-ig a népszámlálásokat környező két-két esztendő átlagos adatai szerint.

Törvényhatósági joggal felruházott városok	Esett házasságkötés ezer lélekre					Az 1929—1931. évi eredmény indexe, ha az		
	1900—1901.	1910—1911.	1920—1921.	1925—1926.	1929—1931.	1900—1901.	1910—1911.	1925—1926.
	évek átlaga szerint					évek átlagos arányszáma = 100		
Pécs	8·2	8·2	14·0	10·5	8·7	106·0	106·0	82·9
Székesfehérvár	7·2	7·3	10·8	8·1	7·7	106·9	105·5	95·1
Győr	7·9	7·3	9·6	7·5	8·3	105·0	113·7	110·7
Sopron	7·3	8·0	10·2	7·0	7·5	102·8	93·8	107·2
Baja	7·9	8·1	10·0	10·7	8·7	110·0	107·4	81·3
Hódmezővásárhely	9·2	9·4	12·0	8·8	7·9	85·9	84·1	89·8
Szeged	8·5	9·1	11·9	8·9	8·0	94·1	87·9	89·9
Budapest	**8·7**	**9·7**	**12·1**	**10·2**	**10·6**	**121·8**	**109·3**	**103·9**
Kecskemét	8·1	8·4	11·5	8·3	7·7	95·1	91·7	92·8
Miskolc	—	7·5	11·2	8·5	8·6	—	—	—
Debrecen	7·9	8·4	12·7	8·9	8·1	102·5	96·4	91·0
Tj. városok összesen	**8·5**	**9·0**	**11·9**	**9·8**	**9·6**	**112·9**	**106·7**	**98·0**

Budapest házasságkötési nyers arányszáma tj. városaink vonatkozó adatai között e szerint tehát vagy a legmagasabb (mint 1910—1911-ben vagy 1929—1931-ben), avagy csak egyik vagy másik vidéki város által megelőzve áll rendszerint a második vagy harmadik helyen. A fővárosnál kisebb népességű tj. városokban az arányszámok sokkal tágabb határok között váltakoznak, mint — a nagy számok törvényénél fogva — hazánk legnépesebb

VI. CSONKAMAGYARORSZÁG TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGGAL FELRUHÁZOTT VÁROSAI

az 1925-26 évek átlagos házasságkötési nyers arányszámának nagyságsorrendjében.

Magyarország 1925-26 évi házasságkötéseinek megoszlása a főváros, a többi tj. város és a vármegyék között :

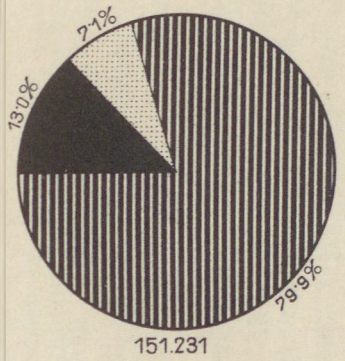

Budapest, a többi tj.város, vármegyék.

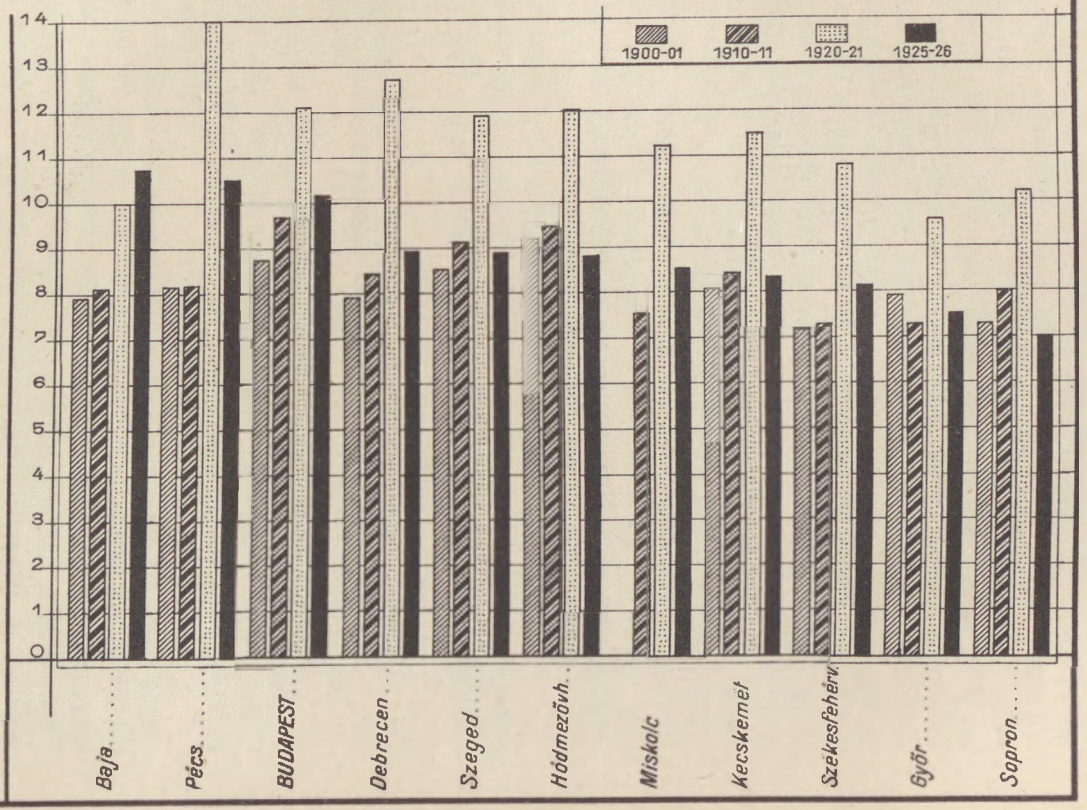

városában, a fővárosban. *A tj. városok átlagos házasságkötési nyers arányszámánál a fővárosi mindvégig magasabb színvonalú*, és pedig magasabb még azon időszakokban is, ahol akad egy-két nála jobb arányszámmal kitűnő város. Így pl. 1900—1901-ben, 1920—1921-ben vagy 1925—1926-ban a fővárosi házasságkötési nyers arányszám ugyan a tj. városok vonatkozó adatainak sorában második vagy harmadik helyen áll, de a tj. városokra vonatkozó házasságkötési arány átlagát még ezen időszakokban is mindvégig felülmúlja. Az a körülmény, hogy a fővárosi házasságkötési nyers arányszám a tj. városokéinál magasabb, részben annak a következménye, hogy a fővárosnak a vidéki népességre való nagyobb vonzóereje a nagyobb idegenforgalma révén az itt kötött házasságok nyers arányszámát — az idegen házasságok — évről-évre sokkal inkább emelik, mint a vidéki kisebb magyar városokét, másrészt annak, hogy a rendkívül alacsony fővárosi születési arányszám miatt legnagyobb városunkban a gyermekréteg képviselete igen gyér lévén, a fővárosi összetételű népességhez viszonyítva itt még gyérebb házasságkötés is magasabb nyers arányszámra vezet, mint a viszonylag magasabb gyermekbőségű vidéki tj. városokban.

A tj. városok közül a nagyobb népességűek nyers arányszámát azonban Budapesté kevésbbé múlja felül, mint a kisebbekét. A házasságkötések nyers arányszáma

	1925—1926-ban	1930—1931-ben
az egymilliós lakosságú Budapesten	10·6‰	10·6‰
az 51—136 ezres lakosságú tj. városokban[1])	8·7‰	8·1‰
a 19—50 « « « « .	8·5‰	8·0‰ volt.

Egészen hasonló jelenségeket láttunk a házasságkötési arányok nemzetközi összehasonlítását tárgyaló előző (3.) §-ban a német városokra vonatkozólag: a házasságkötési nyers arányszám a városcsoportok népességének nagyságával emelkedett.

Azt azonban, hogy a budapesti nagyvárosi lakosság — a nyers arányszámok már okadatolt ilyetén viselkedése mellett is — sokkal gyérebben köt házasságot, mint a vidéki városokéi, vagyis, hogy amazokénál kisebb házasságkötési hajlandósággal bír, kétféleképen is kimutathatjuk *a)* a közölt nyers arányszámnak a nem az illető városban lakos idegen házasulók levonásával képzett korrekciója, és a csak a 15 éven felüli nem házas népességhez viszonyító tiszta arányszámok számítása, *b)* a népszámlálás által a népesség családi állapotára vonatkozólag megadott adatok vizsgálata útján. Ez utóbbiak mutatják ugyanis azt meg, hogy Budapesten a házasok aránya alacsonyabb, mint vidéken.

A korrekciós út a nehezebbik, mert a budapesti statisztika ugyan megadja azt, hogy mekkora azon házasságok száma, amelyekben egyik vagy

[1]) Ezek a tj. városok 1920-ban Debrecen, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Miskolc és Szeged. 1930-ban ezekhez Pécs is csatlakozott, melynek népessége az 1920. évi 47.556-ról 1930-ig 61.663-ra emelkedett s e tíz évben 29·7%-os tényleges szaporodást mutatott, többet bármely más tj. városnál.

másik, avagy mindkét házasuló fél vidéki volt, de nem azt, hogy mi marad ebből Budapesten.

Tehát csak azt tudjuk, hogy a házasság megkötése előtt a felek minő része volt budapesti, illetve nem budapesti lakos idegen. Azt sem tudjuk, hogy hány budapesti lakos egyén házasodik vidéken s hogy ebből hány tér vissza a házasságkötés után székesfővárosunkba. A 2. §-ban láttuk, hogy azon házasságkötések levonása, ahol a vőlegény nem budapesti, a vonatkozó legújabb számítások szerint kb. 8—10%-kal[1]) csökkenti a házasságkötési fővárosi nyers arányszámot. Ahol ugyanis a vőlegény idegen, ott a budapesti arányszám csökkenése indokolt, mert az idegen vőlegény rendszerint magával viszi a menyasszonyt vidékre. Igaz, hogy az idegen vőlegényűek körében szórványosan székesfővárosunkban letelepülők viszont az idegen menyasszonyú budapesti házasságok közül nem Budapesten letelepülők szintén lesznek, de ezek aránya csekély, egymást kiegyenlítő s egyébként is ismeretlen lévén, nem is helyezhető levonásba.

Némely újabb átlag szerint, így a budapesti házasságkötési nyers arány a következőképen esik vissza:

1920—1921-ben	12·1‰-ről	11·1‰-re
1925—1926-ban	10·2‰-ről	9·4‰-re
1930—1931-ben	10·6‰-ről	9·5‰-re

Az idegenekkel való korrekción kívül a városi és vidéki születési arány között levő nagy különbséggel is számolni kell akkor, amikor székesfővárosunk házasságkötési arányszámát a vidéki tj. városokéival vagy épenséggel a vármegyékéivel hasonlítjuk össze. A városokban, különösen pedig Budapesten ugyanis az itt alacsony születési arány miatt kisebb arányt képviselnek a házasságra nem képes gyermekek, amely körülmény a fővárosi nyers arányszámot egymaga — az idegenek leszámítása nélkül is — a többi tj. városé vagy a vidéki fölé emelheti. A házasodni képes korosztályok ugyanis e miatt különösen Budapesten a népességben domborodnak erősen ki, ami magasabb fővárosi nyers arányszámot eredményez, annak ellenére, hogy a házasságkötésre képes népesség házasodási hajlandósága a vidéki magyar tj. városokban vagy a vidéken a fővárosénál jobb. Már a 2. §-ban láttuk, hogy a tiszta házasságkötési arányszám a vidéken 1874-től 1932-ig állandóan jobb a fővárosénál, bár a nyers újabban Budapesten magasabb. Ott megközelítő számításokkal kivetettük a tiszta arányszámot népszámlálásoktól távoleső évekre is, itt most az egyes tj. városok szerint is részletezve csak a legutolsó két népszámlálást környező két-két év (1920—1921. és 1930—1931.) pontos átlagának bemutatására szorítkozunk. E tekintetben a 39. táblázaton azonban nemcsak általában a vidéket mutatjuk be, hanem a tj. városok átlagát a vármegyéktől elkülönítve s mint említettük az egyes tj. városok tiszta arányszámait is. (L. a 39. táblázatot.)

[1]) Pl. 1925—1926-ban 7·84%-kal, 1930—1931-ben 10·38%-kal.

39. A mai Magyarország tj. városaiban kötött házasságok nyers és tiszta arányszámai az 1920. és 1930. évi népszámlálást környező két-két esztendő, 1920—1921 és 1930—1931. évek adatainak átlaga szerint.

Tj. városok	Az oldalt megnevezett helyen az egy év alatt kötött házasságkötések			
	száma	ezer		
		lélekre	15 éven felüli	
			egyénre	nem házas lakosra
	a) *Az 1920—1921. évek adatainak átlaga szerint.*			
Pécs	664·0	14·0	18·7	43·1
Székesfehérvár	423·0	10·8	14·9	29·5
Győr	479·0	9·6	13·0	25·2
Sopron	358·0	10·2	13·8	25·4
Baja	194·0	10·0	13·7	31·9
Hódmezővásárhely	730·0	12·0	16·4	38·8
Szeged	1.420·5	11·9	16·5	36·1
Budapest	**11.248·0**	**12·1**	**15·3**	**30·0**
Kecskemét	842·0	11·5	17·2	35·4
Miskolc	639·0	11·2	15·3	31·3
Debrecen	1.309·0	12·7	17·9	38·5
Tj. városok összesen	**18.306·5**	**11·9**	**15·6**	**31·6**
Vármegyék	80.409·5	12·5	18·4	46·8
Mai Magyarország	**98.716·0**	**12·4**	**17·8**	
	b) *Az 1930—1931. évek adatainak átlaga szerint.*			
Pécs	535·5	8·7	11·0	25·2
Székesfehérvár	314·0	7·7	10·0	20·8
Győr	423·5	8·3	10·8	21·5
Sopron	269·5	7·5	9·9	19·7
Baja	243·5	8·7	11·4	26·2
Hódmezővásárhely	474·5	7·9	10·2	24·6
Szeged	1.081·0	8·0	10·5	23·2
Budapest	**10.653·0**	**10·6**	**12·5**	**25·2**
Kecskemét	609·5	7·7	11·1	23·3
Miskolc	528·0	8·6	11·2	23·0
Debrecen	951·0	8·1	10·9	23·3
Tj. városok összesen	**16.083·0**	**9·6**	**11·8**	**24·1**
Vármegyék	61.047·5	8·7	12·4	32·2
Mai Magyarország	**77.130·5**	**8·9**	**12·3**	**30·2**

Figyelmünket először csak fenti gondolatmenetünk folytatására irányítjuk s azt vizsgáljuk, hogy a táblázaton közölt csak a 15 éven felüli lélekszámhoz viszonyító budapesti adatok mennyivel csökkennek az idegen vőlegénnyel indult házasságkötések leszámítása után. A családi állapotot a viszonyításnál tekintetbe nem vevő, vagyis az összes 15 éven felüliekhez viszonyító arányszám Budapesten a következőképen esik vissza:

1920—1921-ben ..... 15·3 ‰-ről 14·0 ‰-re,
1930—1931-ben ..... 12·5 ‰-ről 11·2 ‰-re.

Ha pedig — ami még helyesebb — csak a nem házas 15 éven felüli lakossághoz viszonyítunk, úgy a 39. táblázatban szintén közölt ezen tiszta arányszámok az idegenek leszámításával a következő csökkenést mutatják:

1920—1921-ben ..... 30·0 ‰-ről 27·5 ‰-re csökkent,
1930—1931-ben ..... 25·2 ‰-ről 22·6 ‰-re «

Az így korrigált tiszta arányszámokat vetve egybe az összes tj. városokra átlag, valamint a vármegyékre s az egész országra vonatkozó adatokkal, a következő arányban gyarapodó számsorokat nyerjük. Az egész 15 éven felüli népességhez viszonyító tiszta arányszámok szerint az e népesség ezrére évente átlag eső házasságkötések száma:

	1920—1921-ben	1930—1931-ben
Budapesten idegenek nélkül	—	11·2
Az összes tj. városokban átlag	15·6	11·8
Magyarországon összesen	17·8	12·3
Csak a vármegyékben	18·4	12·4

Látható tehát, hogy a két fő zavaró körülménytől a fővárosi és vidéki városi, illetőleg megyei születési arány között lévő nagy különbségtől s az idegen házasulók Budapesten jelentős számában fekvő zavaró körülménytől egyaránt függetlenített arányszámok jellegzetesen mutatják, hogy a vidéki városok népességének házasságkötési hajlandósága tényleg jobb, mint a székesfővárosié s hogy az a körülmény, hogy a budapesti házasságkötési nyers arányszám minden korrekció nélkül magasabb az összes tj. városokra vagy a vármegyékre vonatkozónál, még nem jelenti azt, hogy a székesfőváros népessége gyakrabban kötne házasságot, mint a vidéki városokéi, vagy hogy épen a székesfőváros népességének családalapítási hajlandósága volna jobb a vidékiénél.

A különbség a fővárosi és vidéki népesség házasságkötési hajlandósága között tulajdonképen még nagyobb, mint amilyennek az a tiszta arányszámokban e két korrekció után mutatkozik. A budapesti adatnál levonásba került idegen házasulókkal ugyanis a vidéki adatokat, részben a tj. városok átlagát, részben a vármegyékéit még emelni kell.

A nem házas családi állapotú 15 éven felüli népességhez viszonyító tiszta arányszámok a kétféle korrekció után a tj. városokra vonatkozó, valamint a vármegyei s az országos átlagos adattal egybevetve pedig ugyanolyan arányban még inkább gyarapodó területi számsorra vezetnek. A nem házas 15 éven felüli népességhez viszonyító tiszta arányszámok szerint ugyanis a népesség e részének ezrére évente átlag eső házasságkötések száma :

	1920—1921-ben	1930—1931-ben
Budapesten idegenek nélkül	27·5	22·6
Az összes tj. városokban átlag	31·6	24·1
Magyarországon összesen	43·0	30·2
Csak a vármegyékben	46·8	32·2

Látható, hogy e helyesebb számítási mód szerint e területi számsor egyes tagjai között lévő különbségek még fokozódnak. Ezt indexekkel kimutathatjuk. A számítást csak az 1930—1931. évi átlagokra mutatjuk be. Ha a fővárosi adatot százzal választjuk egyenlővé, akkor az indexek a következőképpen alakulnak :

	az egész 15 éven felüli népességhez viszonyító számításnál	a nem házas
Budapest indexe	100·0	100·0
A tj. városoké	105·4	106·6
Magyarországé	109·8	133·7
A vármegyéké	110·7	142·5

Az egyes tj. városok közül a nem házas 15 éven felüli népességhez viszonyító arányok közül 1930—1931-ben Baja (26·2‰), Pécs (25·2‰) és Hódmezővásárhely (24·6‰) arányai a legkedvezőbbek, pedig a nyers számítási mód szerint épen nem ezek állottak a tj. városok házasságkötései gyakoriságának sorrendjében az első helyen. (L. fentebb a 38. táblázatot.) Akkor Budapest állott az első helyen 10·6‰-kel, Hódmezővásárhely aránya pedig éppen egészen kedvezőtlenül csak 7·9‰ volt. A legkedvezőtlenebbnek a tj. városok közül a tiszta arányszámok szerint is Sopront mutatkozik (19·7‰), épen úgy, mint a nyers számítási mód szerint (7·5‰).

A mai Magyarország tj. városaiban kötött házasságok tiszta házasságkötési arányszámainak azon korrekciója, mely csak a termékenységre képes korcsoportokra való szorítkozásból áll, még szintén igen lényeges további lépés, mert hiszen a házasságkötés céljának, a gyermekek nemzésének csak a termékenységre képes korcsoportokban tudván megfelelni, az a lényeges, hogy városaink az e korcsoportokban kötött házasságok aránya tekintetében minő arányokat mutatnak. A mai Magyarország tj. városaiban a termékenységre képes korban kötött házasságok tiszta arányszámait az 1920. és az 1930. évi népszámlálást környező két-két esztendő, 1920—1921. és 1930—1931. adatainak átlaga szerint a 40. táblázat tárja elénk.

E szerint a 40. táblázat szerint székesfővárosunk, a tj. városok és vármegyék ezen tiszta arányszámai pedig a következő képet mutatják. Esett ezer 20—59 éves nem nős férfira házasságkötés:

	1920—1921-ben	1930—1931-ben
Budapesten	104·6	87·2
A tj. városokban	111·1	85·7
Országos átlagban	181·7	110·0
A vármegyékben	212·5	119·1

Látható tehát, hogy a városok, különösen Budapest házasságban nem élő, de házasodásra képes korban lévő férfiai sokkal ritkábban kötnek házasságot, mint a falusiak. A termékenységre képes nem nős férfiak e házasságkötési tiszta arányszáma Budapesten az 1920—1921. évi adatok szerint alig fele, az 1930—1931. éviek szerint 2/3-ad része a vármegyebelieknek. A valóságban ez a budapesti tiszta arány még kisebb része a vármegyebelinek, mert hiszen a budapesti vőlegények 8—10%-a nem budapesti. (L. fentebb!) Módunkban van e budapesti tiszta arányszámot is korrigálni a nem budapesti lakos, vidéki vőlegények leszámításával. Az 1930—1931. évi fentebb közölt 87·2‰-es budapesti arányszám az idegen vőlegények leszámításával 78·1‰-re esik vissza, tehát még kisebb hányadát teszi a vármegyei aránynak. E korrekció után a vármegyei 119·1‰-nek a budapesti 78·1‰ még 2/3-ad részét sem éri el. A városokban a házasságkötésre alkalmas korú, nem házas egyének — kik az urbanizálódás folyamata révén munkakeresés, tanulás stb. végett nagyrészt a vidékről tódulnak vagy jöttek egykor a városba — magas arányt képviselnek, ezeknek azonban sokkal kisebb hányada lép tényleg házasságra, mint a vidéki hasonló korú és vidéken is élő népességnek.

Egészen hasonló a kép a nem férjes nők budapesti, tj. városi és megyei házasságkötési tiszta arányszámainak egybevetésekor is. Ezt is a legutolsó két népszámlálást környező két esztendő átlagában mutatjuk be, mint a férfiaknál. Ott is teljesen egybehangzó mindkét népszámlálás tanulsága. E két népszámlálást környező két-két év házasságkötéseinek egy-egy évre eső átlagos számát a 15—49 éves nem férjes nőknek a megfelelő közbeeső népszámláláskor talált számához viszonyítva ugyanis arra az eredményre jutunk, hogy ezer ilyen korú nem férjes nőre:

	1920—1921-ben	1930—1931-ben
Budapesten évente átlag	64·7	53·8
A tj. városokban évente átlag	71·3	54·2
Országszerte	107·1	77·2
A vármegyékben	121·0	86·9

házasságkötés esett. A nők oldalán valamivel mégis kisebb a különbség a főváros és a vármegyei arány között. 1920—1921-ben pl. az előbbinek az utóbbi nincs kétszerese, mint ahogy a termékenységre képes korban

40. A mai Magyarország tj. városaiban a termékenységre képes korban kötött házasságok tiszta arányszámai az 1920. és az 1930. évi népszámlálást környező két-két esztendő, 1920—21. és 1930—31. évek adatainak átlaga szerint, az ú. d. időszakra vonatkozó nyers arányszámokkal együtt.

Tj. városok	Esett ezer éves			
	20—59		15—49	
	férfira általában	nem nős férfira	nőre általában	nem férjes nőre
	az oldalt megnevezett helyen egy év alatt kötött házasság			
	a) *Az 1920—1921. évek átlaga szerint*			
Pécs	58·6	218·1	46·2	99·3
Székesfehérvár	40·7	97·5	38·2	76·3
Győr	34·5	80·6	32·3	61·6
Sopron	36·3	76·8	36·0	63·8
Baja	45·4	168·3	35·8	82·1
Hódmezővásárhely	49·5	161·6	43·6	105·1
Szeged	45·6	127·4	41·7	90·9
Budapest	**41·9**	**104·6**	**34·6**	**64·7**
Kecskemét	48·5	123·3	43·9	89·7
Miskolc	39·5	100·2	38·6	78·0
Debrecen	50·8	148·9	43·6	89·2
Tj. városok összesen	**43·2**	**111·1**	**36·8**	**71·3**
Vármegyék	55·4	212·5	47·6	121·0
Mai Magyarország	**52·7**	**181·7**	**45·2**	**107·1**
	b) *Az 1930—1931. évek átlaga szerint*			
Pécs	30·6	95·5	27·5	61·4
Székesfehérvár	27·9	74·6	25·5	52·4
Győr	26·5	78·9	25·4	47·1
Sopron	27·5	68·4	25·0	46·6
Baja	31·9	101·9	29·0	66·0
Hódmezővásárhely	28·3	86·5	26·9	64·8
Szeged	28·6	81·6	25·9	55·5
Budapest	**34·1**	**87·2**	**28·7**	**53·8**
Kecskemét	29·9	81·7	27·0	56·9
Miskolc	30·9	82·7	26·5	51·5
Debrecen	29·8	83·5	25·7	52·9
Tj. városok összesen	**32·4**	**85·7**	**27·9**	**54·2**
Vármegyék	33·2	119·1	32·3	86·9
Mai Magyarország	**33·0**	**110·0**	**31·2**	**77·2**

élő nem házas férfiak e házasságkötési tiszta arányszámainál volt. A fővárosi házicselédek magas aránya s alacsony házasságkötési hajlandósága bizonyára fontos körülmény a nők alacsony tiszta arányszámában s ennek a vidéki tj. városok vonatkozó adatára is hatása van. A nők körében az idegen menyasszonyok szerepe kisebb s ezek közül azok, akik budapesti vőlegényhez mentek férjhez, nagyobbrészt Budapesten is maradnak. Az idegen vőlegényhez ment budapesti menyasszony pedig csak beletartozik a budapesti nők házasságkötési mértéket kutató arányszámba s ebből le nem vonható, ha

utóbb el is távoznék a fővárosból. Épen ezért az idegen házasságkötések leszámításakor a nőknél csak azokat kell tekintetbe venni, ahol mindkét házasuló idegen, ami legfeljebb csak 2%-os (1930—1931-ben 1·3%-os) korrekciót igényel, vagyis sokkal kisebbet, mint a férfiaknál. E miatt a nők oldalán az 1930—1931. évben a 15—49 éves nem férjes nők aránya 53·8‰-ről csak 53·1‰-re esik vissza.

Az egyes tj. városok közül a csak a 15 éven felüli nem házas népességhez viszonyító tiszta arányszám az 1920. évi népszámlálás szerint Pécsett (43·1‰) volt a legmagasabb. Az 1930. évi népszámlálás szerint azonban Pécs (25·2‰) Baja mögött (26·2‰) már a második helyre került. A minimum e tiszta arányszámok szerint a dunántúli városokban és pedig 1920-ban Győrben (25·2‰) és Sopronban (25·4‰), 1930-ban pedig Sopronban (19·7‰) és Székesfehérvárott (20·8‰) mutatkozott.

Az egyes tj. városok közül a termékenységre képes korban kötött házasságoknak a népszámlálást környező 1920—1921. év adatai szerinti tiszta arányszáma a férfiak oldalán Pécsett (218·1), Baján (168·3) és Hódmezővásárhelyt (161·6) volt a legkedvezőbb s a Dunántúl némely városában a legkedvezőtlenebb. Nevezetesen Komárom-Újváros (51·7) volt a minimum, közvetlen utána pedig Sopron (76·8), Győr (80·6) és Székesfehérvár (97·5) sorakoztak. Igen alacsony volt még a miskolci (100·2) és a budapesti adat is (104·6). A nők oldalán is ugyancsak a dunántúli városokban, de más sorrendben jelentkezik a maximum és pedig Hódmezővásárhelyt (105·1), mely után Pécs (99·0) sorakozik.

Az 1930. évi népszámlálást környező 1930—1931. évi adatok szerint pedig a termékenységre képes korban kötött házasságoknak tiszta aránya száma az egyes tj. városok közül a férfiak oldalán ismét Baján (101·9) és Pécsett (95·5) a legkedvezőbb, mint az előző népszámlálás szerint. A minimumok helyzete is változatlan. Az új népszámlálás szerint is csak az egykés Dunántúl némely tj. városa mutatja a minimumot. Persze mivel az 1920-ban első helyen állott Komárom-Újváros most már kiesett a tj. városok sorából, az azelőtt 2. helyen állott Sopron került az első helyre 68·4‰-kel. Utána az 1930. évi népszámlálás szerint is Székesfehérvár (74·6) és Győr (78·9) sorakozik, épen úgy, mint 1920-ban. A nők oldalán is ugyancsak a dunántúli városokban jelentkezik a termékenységre képes korban lévő nem férjes nők legalacsonyabb házasságkötési arányai és pedig 1930-ban itt is Sopronė a minimum, mint a férfiaknál. A maximum is ugyanott mutatkozik, ahol a férfiaknál, t. i. Baján. A tj. városok e tiszta arányszámait egyébként részletesen a fentebb közölt 40. táblázat mutatja.

Ha a házasságkötések gyakoriságát a törvényhatóságoknál kisebb közigazgatási egységek szerint akarjuk vizsgálni, pl. ha az egykoron rendezett tanácsúaknak nevezett, mai megyei városokét kutatjuk, úgy csak az ezer lélekre eső arányszámokat hasonlíthatjuk össze. A megyei városok

a mai Magyarországon akár az 1920—1921. évi, akár az 1930—1931. évi átlagos adatok szerint, általában kisebb arányszámokat mutatnak, mint a járások, megfelelően annak, hogy a házasságkötéseknek a világháború befejeződését követő fellendülése inkább érte a városokat, mint a vidéket. A legkisebb házasságkötési nyers arányt a 41. táblázaton közölt adatok szerint úgy 1920—1921-ben, mint 1930—1931-ben Kőszeg mutatja 7·7, illetve 5·9‰-kel. Utána 1920—1921-ben Veszprém (8·7‰) és Zalaegerszeg (8·8‰), 1930—1931-ben pedig Zalaegerszeg (6·1‰) és Szombathely (6·7‰) sorakoznak. A maximum 1920—1921-ben Túrkevéé (15·1‰), mely azonban 1930—1931-ben két pestkörnyéki megyei város, az időközben megyei várossá minősített Pestszenterzsébet (10·8‰) és Újpest (10·1‰) mögött a harmadik helyre szorult. Megemlíthető még, hogy a megyei városokban található maximum mindig messze elmarad a járásokban található legmagasabb adatok mögött. Így pl. az 1930—1931. évi adatoknál magasabb adatokat mutató 1920—1921. évi statisztika szerint a megyei városoknak túrkevei maximuma csak 15·1‰, míg ugyanekkor a járások közül a békésmegyei szarvasi járás 15·9, az ugyanezen vármegyében lévő gyulai és orosházai járás pedig egyaránt 15·3-as házasságkötési nyers arányt mutat.[1])

41. A rendezett tanácsú, ú. n. megyei városok házasságkötési arányszámai 1920—21. és 1930—31. években, az 1930—31. évi arányszámok nagyságsorrendjében.

A megyei város neve	Esett ezer lélekre házasságkötés évente átlag		A megyei város neve	Esett ezer lélekre házasságkötés évente átlag	
	1920—1921-ben	1930—1931-ben		1920—1921-ben	1930—1931-ben
Pestszenterzsébet	—	10·8	Esztergom	10·0	8·2
Újpest	12·4	10·1	Budafok	—	8·1
Túrkeve	15·1	9·9	Cegléd	13·1	8·0
Csongrád	—	9·5	Nagykanizsa	9·5	8·0
Gyula	13·6	9·4	Hajdunánás	13·2	7·9
Balassagyarmat	—	9·3	Mezőtúr	11·9	7·9
Hajduszoboszló	12·2	9·3	Vác	9·6	7·9
Szentendre	11·9	9·1	Gyöngyös	11·4	7·8
Hajduhadház	—	9·0	Kiskunhalas	11·8	7·8
Kispest	9·4	9·0	Pápa	10·2	7·8
Kaposvár	11·8	8·9	Nagykőrös	12·6	7·7
Szentes	13·9	8·9	Kalocsa	11·1	7·6
Nyiregyháza	12·4	8·8	Veszprém	8·7	7·4
Eger	11·0	8·6	Kisújszállás	13·3	7·3
Salgótarján	10·8	8·6	Komárom-Újváros	—	7·3
Sátoraljaújhely	9·2	8·6	Makó	12·5	7·3
Jászberény	12·2	8·5	Mohács	—	7·3
Karcag	14·5	8·5	Magyaróvár	10·0	7·0
Szekszárd	13·8	8·5	Szolnok	11·0	6·9
Békéscsaba	13·9	8·4	Szombathely	10·1	6·7
Hajdúböszörmény	13·3	8·4	Zalaegerszeg	8·8	6·1
Rákospalota	—	8·4	Kőszeg	7·7	5·9
Kiskunfélegyháza	14·1	8·3	Megyei városok átlag	11·9	8·5

[1]) L. részletesebben *Szél T.* »A mai Magyarország népmozgalma (1919—1925).« Budapest, 1929. 14. s. k. l., illetve 95. s. k. l.

A másik út, mellyel a városi lakosságnak a vidékénél, illetve Budapestnek a többi tj. városokénál is gyengébb házasságkötési hajlandóságát igazolhatjuk, *a népszámlálásnak a népesség családi állapotára vonatkozó adataira támaszkodik* s azt mutatja meg, hogy a *házasok aránya a városokban alacsonyabb, mint a vidéken*, különösen alacsony pedig székesfővárosunkban. E tekintetben is kifejezőbbek a 15 éven felül levő, avagy a házasok magas arányát felmutató termékenységre képes korcsoportok, pl. a 20—59 éves férfiak vagy a 15—49 éves nők körében a házasokra vonatkozó százalékok, minthogy ezekre támaszkodó következtetéseinket nem zavarja a házasodni nem képes gyermekréteg — az utóbbiakat a túlnyomóan özvegy öregek — arányának különbözősége sem. Budapesten pl. oly kevés a gyermek s ez a házasok arányát az egész népességre kiterjedő számításnál, még a tj. városokkal való szembeállításnál is lényegesen erősítő hatású. A házasok aránya tj. városainkban külön-külön, valamint átlag valamennyiökben, a vármegyékben meg az országban a két legutolsó népszámlálás szerint[1]) a következő képet mutatta. (Lásd a 42. táblázatot.)

Látható, hogy Budapesten a házasok aránya — ha a gyermekrétegtől eltekintő százalékokat vesszük szemügyre — mindig kisebb, mint a tj. városoké átlag, még sokkal inkább elmarad persze az a megfelelő országos százalék mögött. Pl. a 15 éven felüli házas férfiak aránya a 15 éven felüli férfiak között :

	1920-ban	1930-ban
Budapesten	53·5%	55·9%
A tj. városokban	54·1%	55·1%
Országszerte	60·3%	61·2%
A vármegyékben	61·8%	62·5%

Hasonló képet mutat a 15 éven felüli férjes nők aránya a 15 éven felüli egész női népességben. A 15 éven felüli nők körében ugyanis a férjesek aránya :

	1920-ban	1930-ban
Budapesten	45·5%	45·8%
A tj. városokban	47·2%	47·7%
Országszerte	56·8%	57·8%
A vármegyékben	59·4%	60·7%

Még magasabb százalékokat, de hasonló irányú eltérést mutat a házasokban erősebb 20—59 éves férfiak vagy a 15—49 éves nők, vagyis a termékenységre képes korcsoportok vizsgálata. E korcsoportokban a házasok aránya az u. o. korú egész népességben ugyanis ugyanekkor a következőképen alakult ; az ily korúak körében házas volt :

	1920.	1930.	1920.	1930.
	évben			
	a férfiaknál		a nőknél	
	%-ban			
Budapesten	59·9	60·9	46·5	46·6
A tj. városokban	61·2	62·2	48·4	48·6
Országszerte	71·0	70·0	57·8	59·5
A vármegyében	73·9	72·2	60·6	62·9

[1]) Ez az 1920. és 1930-as népszámlálás; a fővárosban ugyan volt közben 1925-ben is népszámlálás, de az országban nem. A családi állapot felvételére pedig az 1925. évi budapesti népszámlálás egyébként sem terjedt ki.

42. A házasok aránya tj. városainkban.

Törvényhatósági jogú város, vármegye, ország	Száz						
	egyén	férfi	nő	20—59 éves	15—49 éves	15 éven felüli	
				férfi	nő	férfi	nő
	közül házas volt						
	a) *az 1920. évi népszámlálás időpontjában*						
Pécs	42·7	45·2	40·4	73·1	53·5	61·1	51·2
Székesfehérvár	36·0	36·5	35·6	58·2	49·9	50·7	48·4
Győr	35·8	36·7	34·9	57·2	47·6	50·2	46·8
Komárom-Újváros	36·4	35·8	37·1	55·1	55·4	50·0	54·4
Sopron	33·4	34·3	32·5	52·8	43·7	46·7	44·3
Baja	41·7	44·5	39·4	73·0	56·4	62·7	50·4
Hódmezővásárhely	43·1	43·7	42·5	69·4	58·6	60·0	57·5
Szeged	39·5	40·4	38·7	64·2	54·1	56·2	52·9
Budapest	**39·0**	**41·8**	**36·7**	**59·9**	**46·5**	**53·5**	**45·5**
Kecskemét	34·5	34·9	34·2	60·7	51·0	52·2	50·6
Miskolc	37·3	39·1	35·6	60·6	50·5	53·2	48·6
Debrecen	37·9	39·3	36·6	66·0	51·2	56·7	50·8
Tj. városok	**38·7**	**40·7**	**36·9**	**61·2**	**48·4**	**54·1**	**47·2**
Vármegyék	**41·0**	**41·3**	**40·7**	**73·9**	**60·6**	**61·8**	**59·4**
Magyarország	**40·5**	**41·2**	**40·0**	**71·0**	**57·8**	**60·3**	**56·8**
	b) *az 1930. évi népszámlálás időpontjában*						
Pécs	44·5	46·8	42·5	68·1	55·2	60·6	52·7
Székesfehérvár	40·2	41·2	39·2	62·6	51·4	54·0	50·1
Győr	38·6	40·8	36·6	61·4	46·2	54·1	46·3
Sopron	37·7	39·5	36·0	59·8	46·3	53·0	46·7
Baja	43·3	45·2	41·6	68·7	56·0	60·1	53·5
Hódmezővásárhely	45·5	46·4	44·6	67·3	58·4	60·3	57·3
Szeged	41·4	42·9	40·0	65·0	53·3	57·3	52·0
Budapest	**42·5**	**46·4**	**39·3**	**60·9**	**46·6**	**55·9**	**45·8**
Kecskemét	37·5	37·9	37·1	63·4	52·6	54·6	52·0
Miskolc	39·5	41·9	37·4	62·7	48·5	55·5	47·8
Debrecen	39·6	41·2	38·2	64·4	51·4	56·3	50·5
Tj. városok	**41·8**	**44·6**	**39·3**	**62·2**	**48·6**	**55·1**	**47·7**
Vármegyék	**43·3**	**43·6**	**43·1**	**72·2**	**62·9**	**62·5**	**60·7**
Magyarország	**43·5**	**43·8**	**42·4**	**70·0**	**59·5**	**61·2**	**57·8**

Az említett, a 42. táblázatból az is kitűnik, hogy az egyes tj. városokra külön-külön kiszámított százalékok körében, ezekben a gyermekrétegtől mentes »tiszta« megoszlási arányok tekintetében is szélsőséges a főváros helyzete; rendszerint csak Sopron avagy Győr vonatkozó aránya után a legalacsonyabb, az utolsóelőtti helyen áll.

Ez az eredménye tehát a behatóbb vizsgálatnak, ha a kedvező nyers arányoknál nem állunk meg s nem következtetünk annak a fővárosban szélsőséges magas s újabban is egyre erősödő voltából — mint azt a népmozgalmi arányszámok felületes vizsgálói széltében teszik — rögtön a háza-

sodási hajlandóságnak Budapesten »kitűnő« voltára és javulására. Nem, a nagyvárosi lakosság tényleges házasulási hajlama alacsony, még inkább a gyászos béke által megcsonkított s porig alázott ország nagy gazdasági bajokkal, munkanélküliséggel és ezer más gonddal küszködő Budapesté. Csak elemezni kell tudni a számokat, azokat korrigálni s ítéletünket a zavaró körülményektől függetleníteni.

Ahogy távozunk a fővárostól, már a környező falvakban jobb házasulási hajlandóságú lakosságot, gyermekben gazdagabb családokat találunk, mint amilyenek Budapesten vannak. A népszámlálások tanusága szerint — mint említettük — a székesfővárost szinte gyűrűszerűen övezik a házasulóknak mind magasabb és magasabb arányát felmutató községek. A házasok száma s a 15 éven felüli népességben lévő aránya ugyanis a két legutóbbi népszámlálás szerint a főváros környékén a 43. táblázatban foglalt s a VII. grafikonon szemléltetett képet mutatja.

Látható tehát, hogy mindkét népszámlálás szerint emelkedik a házasok aránya akkor, amikor a székesfővárossal közvetlen határos községek »közelebbi környéknek« nevezett gyűrűjébe lépünk s újabb emelkedés mutatkozik, amikor ezeket környező távolabbi környék gyűrűjébe érünk. A házasok aránya ugyanis a 15 éven felüli népességben

	1920-ban	1930-ban
Budapesten	49·2%	50·3%
A főváros közelebbi környékén	58·4%	59·1%
A főváros távolabbi környékén	60·3%	61·8%

Ezeket az arányokat a születési arányban levő különbségek és a gyermekréteg eltérő erőssége már nem zavarják s a közölt területi számsorokban mutatkozó gyarapodás bízvást állítható párhuzamba az illető területek népességének házasságkötési hajlandósága, családalapítási kedve között levő különbségekkel. Az eltérés elég nagy, Budapesten az 1930. évi népszámlálás szerint is a 15 éven felüli népességnek csak 50·3%-a házas, míg a fővárossal határos községek után közvetlen következő községek gyűrűjében, Budapest távolabbi környékén az ily korú népességnek már 61·8%-a él házasságban. Ennek számos erkölcsi és egészségügyi következménye van. A házasságok arányának emelkedésével a törvénytelen születések arányának csökkenése, a bűnözések gyérülése s a halandóságra is kedvező hatás jár. A házas ember tovább él, mint a nem házas. A jövő nemzedék felnevelése, egészsége, műveltsége pedig a házasok kezében van, ahol arányuk magas, mint a környéken, ott meleg fészke van az eljövendő generációnak, mely környéken és periférián nevelkedett ifjúság egykoron, az urbanizálódás révén, a főváros lakosságának számbeli gyarapodásához is hozzá fog járulni. Az 1920. évi népszámlálás szerint távolabbi környéken fekvő falvak között is legkedvezőbb Sződ helyzete a 15 éven felüli népességben 68·8% házassal.

VII. A HÁZASOK ARÁNYA A SZÉKESFŐVÁROS KÖRNYÉKÉN

a 15 éven felüli nem házas népességben.

(Az 1920. évi népszámlálás szerint.)

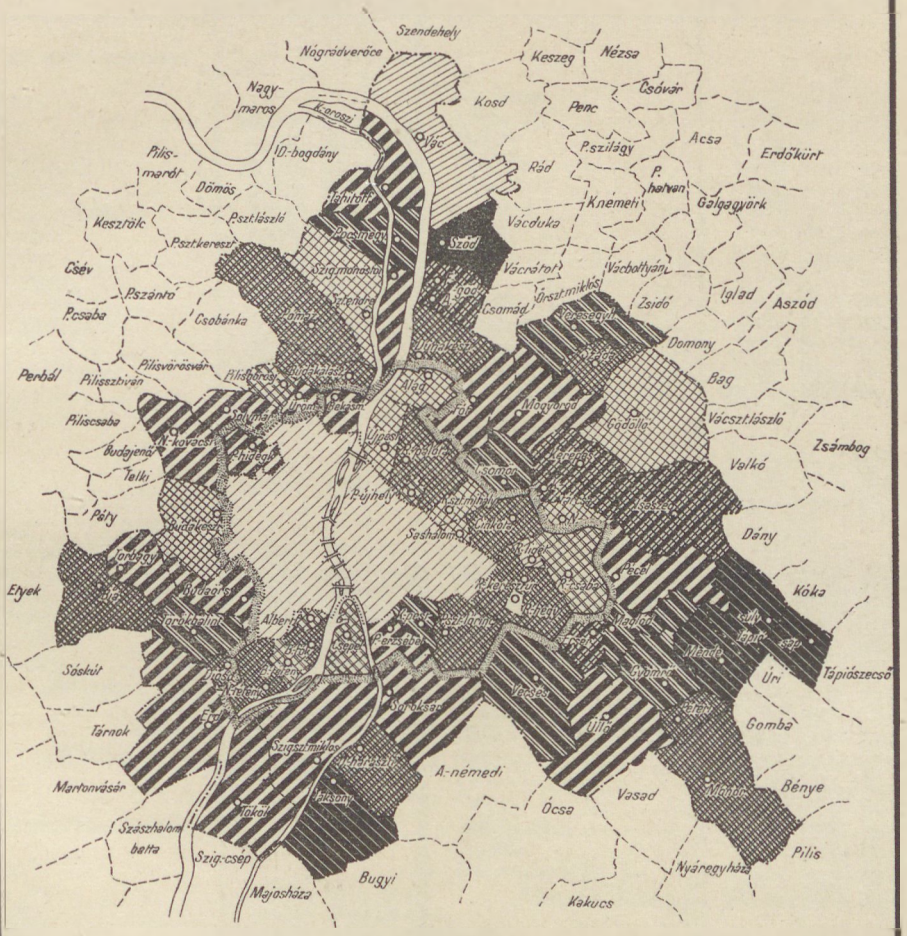

JELMAGYARÁZAT:

..... Budapest határa Nagy-Budapest határa A távolabbi környék határa.

A házasok aránya a legalább 15 éves nem házas népességben

—50	50·0–51·9	52·0–53·9	54·0–55·9	56·0–57·9
58·0–59·9	60·0–61·9	62·0–63·9	64·0–65·9	66·0–67·9	68·0—

s z á z a l é k

43. A házasságok száma s a 15 éven felüli népességben lévő aránya Budapest környékén az 1920. és 1930. évi népszámlálás szerint.

Község, környék	A házasok		
	abszolút száma	a 15 éven felüli népesség %-ában	
	1930-ban	1920	1930
a) *Közelebbi környék.*			
Balpart:			
Újpest	29.472	55·7	55·1
Alag	1.300	54·0	55·8
Rákospalota	19.337	58·4	57·9
Pestújhely	5.132	57·8	58·3
Rákosszentmihály	6.600	55·7	61·5
Sashalom	5.473	59·9	63·8
Cinkota	3.643		57·3
Rákosliget	1.368	52·3	53·6
Rákoscsaba	3.644	57·4	61·6
Rákoskeresztúr	3.161	58·9	62·1
Rákoshegy	2.082	62·2	66·2
Pestszentlőrinc	14.391	59·6	63·0
Kispest rtv.	29.441	62·1	58·8
Balpart összesen	**125.044**	**58·4**	**58·6**
Csepel	10.340	56·6	60·9
Jobbpart:			
Albertfalva	1.537	56·5	60·7
Pesthidegkút	2.785	61·2	62·5
Budafok	8.759	59·1	59·8
Budatétény	1.079	56·4	61·2
Nagytétény	3.084	59·8	59·6
Békásmegyer	3.961	60·1	63·5
Jobbpart összesen	**21.205**	**59·3**	**60·9**
a) összesen	**156.589**	**58·4**	**59·1**
b) *Távolabbi környék.*			
Balpart:			
Vác rtv.	8.262	53·1	52·6
Felsőgöd	1.421	64·8	64·4
Szód	2.141	68·8	67·0
Alsógöd	691	65·3	66·2
Dunakeszi	2.843	58·3	63·3
Fót	2.354	61·3	64·8
Mogyoród	1.057	60·4	64·2
Veresegyház	2.035	63·3	67·5
Szada	764	59·6	65·7
Gödöllő	4.526	55·6	55·7
Kerepes	1.467	65·2	66·2
Csömör	1.635	63·0	65·2
Kistarcsa	1.471	65·5	63·7
Nagytarcsa	507	55·5	63·4
Isaszeg	2.564	64·6	67·1
Pécel	3.028	60·1	59·4
Tápiósáp	1.325	66·8	65·6
Tápiósüly	1.154	66·0	67·7
Mende	1.130	67·3	67·2
Maglód	2.279	63·4	64·2
Ecser	859	64·6	67·2
Gyömrő	3.385	63·1	64·6
Péteri	764	59·0	59·3
Monor	5.238	59·9	57·9
Üllő	2.981	61·7	63·1
Vecsés	6.146	63·8	65·5
Soroksár	6.901	61·5	65·5
Dunaharaszti	3.832	59·4	64·8
Taksony	2.485	66·9	66·6
Balpart összesen	**75.245**	**60·5**	**62·1**
Sziget			
Szigetszentmiklós	2.215	61·1	62·7
Tököl	2.359	60·3	64·6
Sziget összesen	**4.574**	**60·7**	**63·7**
Jobbpart:			
Érd	2.446	61·0	63·0
Diósd	432	59·2	55·1
Törökbálint	1.993	63·9	61·1
Bia	1.552	58·7	60·7
Torbágy	1.024	61·7	64·3
Budaörs	3.900	61·0	62·0
Budakeszi	2.612	55·6	59·2
Nagykovácsi	1.040	60·7	62·8
Solymár	1.548	61·0	65·0
Pilisborosjenő	702	56·4	61·4
Üröm	701	61·9	64·1
Budakalász	1.240	58·9	58·9
Pomáz	2.388	59·8	60·2
Szentendre rtv	2.924	55·7	55·0
Jobbpart összesen	**24.502**	**59·4**	**60·6**
Sziget:			
Szigetmonostor	581	60·0	60·8
Pócsmegyer	644	62·4	64·0
Tahitótfalu	1.053	60·3	62·2
Sziget összesen	**2.278**	**60·8**	**62·4**
b) összesen	**106.599**	**60·3**	**61·8**
Közelebbi és távolabbi környék együtt	**263.188**	**59·2**	**60·2**
Budapest	427.620	49·2	50·3
Nagybudapest (Budapest + közelebbi környék)	**584.209**	**50·9**	**52·4**

Utána sorakoznak Mende (67·3), Tápiósáp (66·8) és Tápiósűly (66·0). Mind a dr. *Thirring* Lajos által a Magyar Statisztikai Szemlében (1927. évf. 1101. l.) elhatárolt távolabbi környék községei. A közelebbi környéken nincsenek a házasoknak ily kedvező arányát felmutató falvak. A közelebbi környéken leginkább még Rákoshegy (62·2%) és Kispest rtv. (62·1%) helyzete kedvező.

Az 1920. évi népszámlálás szerint a távolabbi környék falvai közül legkedvezőbb helyzetben volt Sződ, azonban az 1930. évi népszámlálás szerint újabban Tápiósűly (67·7), Veresegyház (67·5), Mende (67·2) és Ecser (67·2) mögé 67·0%-kal már az ötödik helyre esett vissza. A közelebbi környéken az újabb népszámlálás szerint sincsenek a házasoknak ily kedvező arányát felmutató falvak. A közelebbi környéken most is még leginkább Rákoshegy (66·2%), azután pedig Sashalom (63·8%) helyzete kedvező.

5. §. A házasságkötések gyakorisága és a házasok aránya a főváros egyes kerületeiben, valamint a Duna jobb- és balpartján; a city helyzete a házasságok szempontjából Budapesten.

A nagyvárosok egyes városrészei, kerületei, bel- és kültelke, központja vagy cityje stb. a házasságkötések gyakorisága és a házasok aránya tekintetében is sajátságos jelenségeket mutatnak. *A népszámlálások szerint a házasok aránya a külső városrészekben,* — ahol sok a gyár, ahol a szegény, ipari proletáriátus lakik, a gyári munkásnegyedek váltakoznak kertes villanegyedekkel, ahol tehát egyúttal sok az egyszerű, kis kertesház is s a népesség nagyrésze földműveléssel, zöldségtermeléssel s baromfitenyésztéssel is foglalkozik, ahol túlnyomóak az egyszerű, kispolgári életmódot folytató emberek — *magas, míg a belső, gazdag városrészekben alacsonyabb,* az ezt követő szegényebb városrészekben magasabb s legmagasabb a periferián, a kültelken. A másik szélsőséget pedig, a házasok legalacsonyabb arányát a city mutatja. Budapest cityje a IV. kerület, a legszegényebb pedig a X. és a III. kerület. A világvárosok cityjében igen kevés házasság áll fenn, kevés család él s ezért a nagyvárosok e kerülete a születés-statisztika szempontjából is minimum. Ezen igen forgalmas, nagyszámú üzlettel bíró központi fekvésű városrészben, a cityben, bármily népes nappal, kevés az ott lakos és az is gazdag, előkelő polgár, kik körében pedig a nőtlenek aránya magas. Ugyanitt sok a házicseléd is, mert a gazdagok sok háztartási alkalmazottat tartanak. A cselédek pedig túlnyomó többségben hajadonok. Másrészt azonban a központi fekvésű, gazdag, művelt városrészekben, főleg a cityben sűrűn vannak a szállodák is, nagy az idegenforgalom. Épen ezért *a belső kerületekben az ott történt házasságok gyakoriságát az anyakönyvvezetőktől származó népmozgalmi statisztikában a népszámlálás adataival szöges ellentétben rendszerint magasabbnak találjuk, mint a külső kerületekben. Ez tehát az idegenforgalom következménye* s ezért a házasságkötések népmozgalmi

statisztikájában a nagyvárosok egészen más szabályszerűségeket mutatnak, mint a házasok arányának — az egyes kerületekben illetékes fennálló házasságok számának — tekintetében. Ha azonban a házasságkötések statisztikájában, a közvetett népmozgalom e részének évről-évre való számbavételénél a nem budapesti lakosok házasságkötéseinek számát kerületenkint való részletezésben is le tudnók vonni az illető kerületbeli anyakönyvvezetőség előtt kötött összes házasságok számából, úgy a belső városrészek vagy épen a city lakosainak házasságkötési hajlandósága már a folyó adatgyüjtések szerint is épen oly alacsonynak mutatkoznék, mint amily alacsony itt a népszámlálások szerint a házasok aránya, megfelelően a művelt, gazdag, városias városrészek alacsonyabb házasságkötési hajlandóságának. A nyers házasságkötési arányszámnál is kifejezőbb lenne a tiszta, mert a belső városrészekben a születési arányszám a külsőknél sokkal alacsonyabb (Budapesten 1924—1927. szerint pl. a IV. ker. 9·6‰, a X. 18·1‰ kétszer akkora!) sez a nyers arányokat torzító hatású. A kedvező születési arány miatt nagyobb gyermeklétszám a külső városrészek magas házasodási hajlandóságát a nyers házasságkötési arányszámnál ugyanis gyengíti, a belsőknél a gyér születés, a kevés gyermek, a házasodni nem képes népréteg gyenge volta megerősíti, míg a tiszta arányszám a házasságban nem élő 15 éven felül levő népességhez való viszonyítás útján ezen zavaró hatástól független.

Ezen számítások azonban Budapestre vonatkozólag ezidőszerint még nem végezhetők el, mert az idegen lakosok budapesti házasságkötéseinek kerületek szerint való részletezése ezidőszerint még nem ismeretes. Ez a feldolgozás a házasságkötésekre vonatkozólag még nem történt meg oly módon, mint pl. a születésekre vonatkozólag. A Budapesten történt házasságkötések gyakoriságának kerületenkint való részletezése maga sem rendes feldolgozás, a fővárosi évkönyvekben sincs meg s csak munkánk részére készült el az 1926—1928. évi házasságkötésekre vonatkozólag. Minthogy azonban »a házassági lapon« a budapesti lakás rendszerint nincs pontosan kitöltve, feldolgozásunkat ekkor sem erre, hanem az egyes kerületek anyakönyvvezetőinek pecsétjére alapítottuk. Ilyképen ezen adatok — amelyeket a 44. táblázat foglal magában s a VIII. grafikon szemléltet — azt mutatják csak, hogy az egyes kerületek anyakönyvvezetői előtt minő sűrűk a házasságkötések s minő gyakoriak az illető kerület népességéhez viszonyítva, de nem az illető kerület lakosságának házasulási hajlandóságát.

E szerint tehát a Budapesten történt házasságkötések gyakorisági aránya, vagyis a székesfővárosunk egyes kerületeinek anyakönyvvezetői előtt történt házasságkötéseknek az illető kerületbeli lakossághoz viszonyító ezreléke a főváros IV. kerületében a legmagasabb: az ily irányban feldolgozott 1926—1928. évi statisztika szerint ezer IV. kerületi lakosra évről-évre átlag 14·2. Ez a kerület, a Belváros — mint említettük — Budapest cityje. A minimum az I. kerületben 9·0‰, de közvetlen utána sorakozik a X. kerületi

9·2‰ is. Általában magas a IV. kerülettel szomszédos pesti kerületek ezen aránya, míg alacsonyak a budai viszonyszámok. Jól mutatja ezt a VIII. grafikon is. A legsötétebben árnyékolt IV. kerülethez északra és keletre fekvő, vele szomszédos pesti kerületek bevonalkázása sűrű még, de ritka a X. kerületé s általában a budaiaké: pedig ez a színgyengülés itt a házasságkötéseknek gyérülésével arányos. Azt, hogy mindez az idegen házasoknak a belvárosi s általában a gazdag pesti belső kerületekben való magas aránya okozza, nyilvánvaló. A bálozni télen Pestre jött leány többnyire a gazdag, pesti kerületekben sűrűn levő szállodákban száll meg s az illető kerület anyakönyvvezetője előtt köt házasságot. Úgy a vidéki, mint a külföldi idegen így sokkal gyérebb a külső kerületekben, valamint a perifériákon, mint a belső, gazdag városrészekben, ahol sok a szálloda. E szállodák lakossága, mint ott levő, népszámlálások alkalmával csak egyszer kerül felvételre, míg az egész évben sokszorta, sőt százszor vagy még többször annyi ideiglenes lakója van, melyek házasságkötései az illető belső kerület arányszámát emelik s népszámlálásbeli — legnagyobbrészt az illető kerület törzslakosságából álló számhoz viszonyítva — oly magas arányra vezetnek, mely azután a belső, gazdag kerületeknek törzslakosságáénál magasabb házasságkötési hajlandósággal bíró külső kerületekéit is felülmúlja.

44. A székesfőváros egyes kerületeinek anyakönyvvezetőségei előtt 1926—1928-ban kötött házasságok száma, egy-egy évre eső aritmetikai átlaga s annak az illető kerületek 1927. évi évközepi népességéhez való viszonyítása.

Kerület, part	Az oldalt megnevezett kerületben levő anyakönyvvezetőség előtt kötött házasságok száma				Az 1926—1928. évi házasságkötések a kerületi népesség ezrelékében
	1926.	1927.	1928.	1926-1928 átlagában	
	évben				
I.	852	918	1.014	928·0	9·0
II.	422	529	553	501·3	9·8
III.	508	579	580	555·7	9·8
Jobbpart	**1.782**	**2.026**	**2.147**	**1.985·0**	**9·5**
IV.	336	402	388	375·3	14·2
V.	826	813	881	840·0	11·4
VI.	1.780	1.974	2.024	1.926·0	11·7
VII.	1.914	2.090	2.141	2.048·3	11·2
VIII.	1.607	1.635	1.621	1.621·0	11·1
IX.	1.035	1.010	1.033	1.026·0	10·3
X.	586	587	659	610·7	9·2
Balpart	**8.084**	**8.511**	**8.747**	**8.447·3**	**11·3**
Budapest összesen	**9.866**	**10.537**	**10.894**	**10.432·3**	**10·7**

Jelen munka 2. §-ában láttuk, hogy a Budapesten kötött házasságoknál a házasságot megelőzően minő nagy ma a nem budapesti lakos menyasszonyok és vőlegények aránya. Újabb években a Budapesten kötött házasságok körül a menyasszonyoknak 5, a vőlegényeknek meg épen 8—10%-a volt idegen. Ezen idegenek nagy része visszamegy a házasságkötés után is a

VIII. A HÁZASSÁGKÖTÉSEK ALAKULÁSA A SZÉKESFŐVÁROS KERÜLETEIBEN

és a Duna jobb- és balpartján az 1926-28 évi eredmények átlaga szerint.

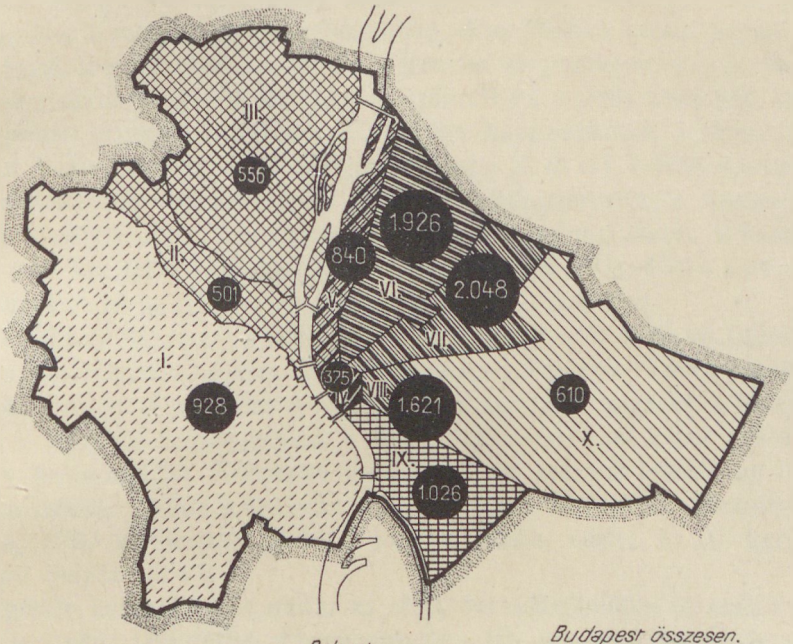

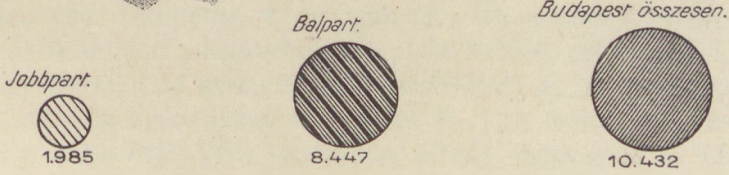

Az abszolút számok a körök területével, a területek bevonalkázása az alábbi jelmagyarázat szerint az illető kerületben levő anyakönyvezetőség előtt kötött házasságoknak ezer kerületbeli lakosra eső számával arányosak.

JELMAGYARÁZAT:

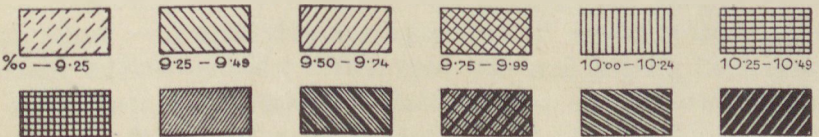

az illető kerületbeli anyakönyvezetőség előtt kötött házasságoknak ezer kerületbeli lakosra eső évi átlaga.

vidékre; persze a budapesti lakosok kis töredéke is gyarapítja számuk, hol a férj a házasságkötés után vidéki munkaadónál helyezkedik el. Ezen *idegen, nem budapesti lakosok Budapesten történt házasságkötései, tehát a budapesti házasságkötések körében igen jelentősek s ezek az okai a belső városrészek,* főleg a city *anyakönyvvezetői előtt* az illető kerület népszámlálásbeli lélekszámához viszonyítva *oly gyakori házasságkötéseknek, minthogy ez a belső idegenforgalom a szállódákban is gazdag belső városrészekben sokkal jelentősebb, mint a külső, szegény kerületekben.* Ez a jelentős idegenforgalom a kerületek között nem oszlik meg egyenletesen, ez szökteti fel a pesti kerületek, főleg a Budapesten cityként viselkedő IV. kerület házasságkötési arányszámát.

Azt, hogy a szegény külső kerületek, főleg a X. és III. kerület házasságkötési hajlandósága magas s épen a IV.-é a legalacsonyabb, a népszámlálások is bizonyítják: a fennálló házasságkötések száma, illetve a házasok aránya a X. kerületben maximum (utána igen magas a III.-é is) s a IV.-ben minimum. Ezt tárja elénk a 45. táblázat és a IX. grafikon.

Ez a 45. táblázat a házasok arányát kétféleképen mutatja be, tudniillik először a házasoknak az összes, másodszor pedig a legalább 15 éves népességben lévő arányát. Ez utóbbi a helyesebb arányszám, mert ez a százalék mentes a születési arányszámnak s vele a házasodni nem képes gyermekrétegnek kerületenkint különböző erősségétől. A házasok aránya az 1920. évi népszámlálás szerint Kőbányán a 15. életévet meghaladt népességnek 54·1%-a, (III. kerületben 53·6%), míg a másik véglet a IV. kerületi minimum csupán 43·4%.

Egészen hasonló képet mutat az 1930. évi népszámlálás is, csak a régi kerületeket véve tekintetbe, a legmagasabb a III. kerület (55·0%) és a X. kerület (54·7) aránya, a legalacsonyabb a IV. kerület. (44·0%). E kerületek határa egyébként a 14 kerületet megkülönböztető új beosztás szerint sem változik, mert az új kerületek az I. és az V—VII. kerületekből hasítattak ki. Mind a 14 kerületet véve szemügyre, látható, hogy az V. és VI. kerület külső részéből álló, igen szegény lakosságú XIII. kerületben, az angyalföldi kerületben, valamint a VII. kerület külső részéből álló XIV., ú. n. zuglói kerületben a házasok aránya (56·7%, illetve 56·6%) még magasabb is, mint a X. kerületben, vagy Kőbányán (54·7%).

A jó családias erkölcseivel a pesti rész felett még mindig előnyben levő jobbparton, Budán a házasok aránya kissé magasabb, mint a pesti oldalon, pedig az említett arányú idegenforgalom és az idegen házasságok miatt a házasságkötések anyakönyvi vagy népmozgalmi arányai — mint fentebb láttuk — a pesti oldalon magasabbak. E szerint tehát a fennálló házasságok statisztikájában e téren is épen ellenkező jelenség tűnik szembe, mint a közvetett népmozgalom e részében, mint egy-egy évben az illető városrészekben kötött házasságkötéseknek az ott népszámláláskor számbavett lélekszámhoz való viszonyában.

45. A házasok száma, az összes és a legalább 15 éves népességben levő aránya a székesfőváros kerületeiben az 1920. és az 1930. évi népszámlálás időpontjában.

Kerület, part	Az 1920. évi népszámláláskor Budapesten számbavett házasok		
	abszolút száma	az összes népességben levő aránya	a legalább 15 éves népességben levő aránya
	a) *Az 1920. évi népszámláláskor.*		
I. kerület	35.985	37·3	47·1
II. «	19.088	39·2	48·3
III. «	20.349	39·7	53·6
Jobbpart	**75.422**	**38·4**	**49·3**
IV. kerület	10.527	37·2	43·4
V. «	28.139	39·0	47·7
VI. «	62.899	39·2	49·6
VII. «	70.147	39·8	49·5
VIII. «	56.962	39·2	48·4
IX. «	35.180	37·5	48·8
X. «	23.151	39·4	54·1
Balpart	**287.005**	**39·2**	**49·1**
A két part együtt	**362.427**	**39·1**	**49·1**
	b) *Az 1930. évi népszámláláskor.*		
I. kerület	10.018	39·6	45·9
II. «	21.383	41·1	47·7
III. «	26.625	44·0	55·0
XI. «	20.555	42·7	51·6
XII. «	17.783	41·9	49·3
Jobbpart	**96.364**	**42·2**	**50·5**
IV. kerület	9.965	39·6	44·0
V. «	28.341	42·7	48·3
VI. «	42,395	42·3	48·0
VII. «	57.792	42·6	48·6
VIII. «	58.775	41·7	48·2
IX. «	41.322	41·5	49·7
X. «	28.248	42·9	54·7
XVIII. «	34.094	44·5	56·7
XIV. «	30.324	45·1	56·6
Balpart	**331.256**	**42·6**	**50·3**
A két part együtt	**427.620**	**42·5**	**50·3**

Székesfővárosunk kerületeiben a házasok arányai között levő különbségek teljesen párhuzamosan alakulnak a többi népmozgalmi ágaknak egyes kerületbeli arányszámaiban mutatkozó eltérésekkel. Ahol magas a házasok aránya, ott jobb, családiasabb erkölcsű a népesség, ott jó a házasságok termékenysége is, ott magas a születési arány is. A házasok magas arányát mutató kerületek rendesen alacsonyabb társadalmi osztályú családokat, sok munkást mutatnak fel, ott a népműveltség kedvezőtlenebbül alakul s az ily kerületek kevésbbé vagyonosak. Az alacsonyabb műveltségi fok miatt e kerületek lakosságának az idegenek leszámításával képzett

IX. A HÁZASOK ARÁNYA A SZÉKESFŐVÁROS KERÜLETEIBEN

az 1920. évi népszámlálás szerint a 15 éves és azon felüli népességben.

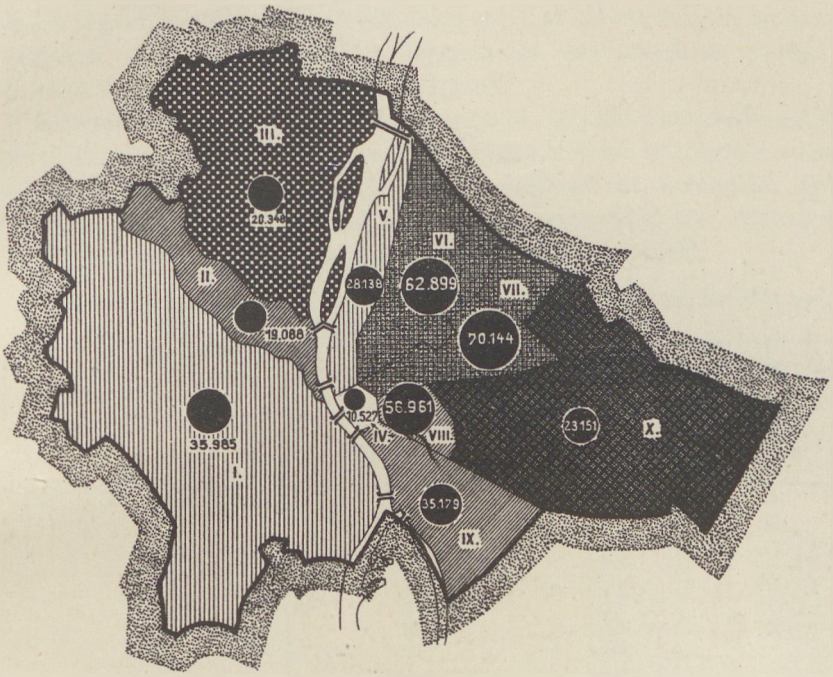

Jobbpart — 75.421

Balpart — 286.999

Budapest összesen — 362.420

Az abszolút számok a körök területével, a területek bevonalkázása pedig az alábbi jelmagyarázat szerint a házasok százalékával arányosak.

JELMAGYARÁZAT:

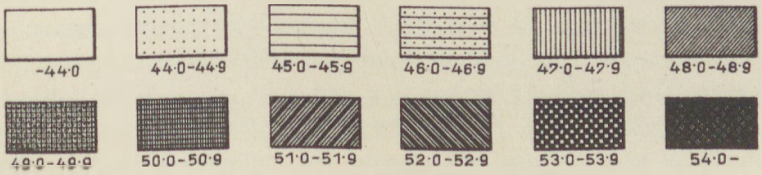

% az illető kerületben vagy parton a házasok aránya a legalább 15 éves népességben.

halandósági aránya kedvezőtlen, de a természetes szaporodás mérlege jobb, még ma is pozitív, míg a gazdag fővárosi kerületek népességében a születések és halálozások különbözete ma már évről-évre negatív. A gazdag kerületek lakossága a hosszú ideig tartó iskolák miatt későn nősül, ott alacsony a 15 éven felüli népességben a házasok aránya, ott alacsony a házasságok átlagos termékenysége is és kedvezőtlen a születési arány. Igaz, hogy e vagyonos kerületek a műveltség magas fokán állanak s ezért az ottani lakosok halandósága kedvező, de végeredményben természetes szaporodásuk rosszabb, mint a székesfőváros szegényebb kerületeinek.

A házasok arányának a többi népmozgalmi ágakkal való párhuzamosságának Budapest kerületeiben való megvizsgálása céljából közöljük a székesfővárosi kerületek 1929—1932. évi átlagos születési és halálozási nyers arányait s az azokból kiszámítható természetes szaporodás ezer lélekre eső adatait. Ezeket az adatokat foglalja magában a 46. táblázat.

46. A népmozgalom abszolút hatású tényezőinek alakulása Budapest kerületeiben 1929—1932-ben.

Kerület	Esett az oldalt megnevezett kerületben ezer lélekre 1929—1932-ben évente átlag		
	élveszületés	halálozás	természetes szaporodás
I.	11·0	10·1	+0·9
II.	9·3	11·3	—2·0
III.	15·5	12·7	+2·8
IV.	7·4	10·7	—3·3
V.	9·5	10·6	—1·1
VI.	13·7	12·5	+1·2
VII.	11·4	12·0	—0·6
VIII.	11·7	12·7	—1·0
IX.	12·1	11·9	+0·2
X.	15·6	11·4	+4·2
Összesen idegenek nélkül	12·1	11·8	—0·7
Idegenek	4·3	4·8	+0·5
Budapest mindössze	16·4	16·6	—0·2

Ha e 46. táblázatnak az egyes kerületekre vonatkozó adatait a fentebb közölt 45. táblázat megfelelő adataival vetjük egybe, úgy látható, hogy a házasok aránya s a többi népmozgalmi ágak fentebb említett párhuzamossága székesfővárosunkban tényleg szembeszökően mutatkoznak. Legalább is a szélsőségek teljesen egybeesnek. Látható a 45. táblázaton, hogy a legkevesebb házast úgy az 1920. évi, mint az 1930. évi népszámlálás szerint a IV. kerület mutatja fel. 1920-ban a Belváros 15 éven felüli népességének 43·4, 1930-ban pedig 44·0%-a volt házas, ami alacsonyabb bármely más kerület vonatkozó arányánál. Azt mondottuk, hogy amely kerületben ala-

csony a házasok aránya, ott a népesség családias érzése sem kedvező, ott a házasságok termékenysége és a születési arány is rossz. A 46. táblázaton látható, hogy a IV. kerületi népesség születési aránya csak 7·4‰, alacsonyabb, mint bármely más kerületé. E művelt, gazdag kerület halálozási aránya persze igen kedvező, csak 10·7‰, de a természetes szaporodás mérlege mégis itt a legrosszabb, évről-évre 3·3‰ fogyást mutat. Ha a népszámlálásokat nézzük, azt látjuk, hogy e kerület népessége félszázaddal ezelőtt tényleg magasabb volt, mint ma. Ez a cityképződés jelensége, Budapesten a kevés házast felmutató IV. kerület népessége nemcsak a természetes szaporodás negatív mérlege miatt fogy, hanem azért is, mert az urbanizálódás révén nem ennek a központi városrésznek lakossága gyarapszik, mert a városbatódulás révén sem gyarapszik. Székesfővárosunk belvárosának lakossága a népszámlálások szerint:

1880-ban	29.131	1910-ben	25.268
1890-ben	28.370	1920-ban	28.306
1900-ban	24.372	1930-ban	25.172

A háborút közvetlen követőleg, átmenetileg mutatkozott 1920. évi népességtömörülés után újból csak fogy a IV. kerületi népesség. Azt, hogy 1920-ban miért mutatkozott némi gyarapodás, az akkori évek nehéz gazdasági viszonyai magyarázzák. A Belváros kereskedőinek egyrésze üzletével együtt kényszerült lakni, a nagylakásokba albérlőket fogadtak.

A házasok aránya tekintetében a másik szélsőséget, a házasok legmagasabb arányát pedig a főváros 10 régi kerülete közül a X. mutatja. Az 1920. évi népszámlálás szerint, mint azt a 45. táblázat mutatja, e kerületben a 15 éven felüli népesség 54·1%-a élt házasságban, több mint bármely más kerületben. Az 1930. évi népszámlálás szerint ugyan az e kerületbeli házasok aránya már 54·7%, de a régi fővárosi kerületek között akkor csak a III. kerületénél alacsonyabb. Azonban a régi kerületek szegény, külső részeiből kihasított új kerületek között is vannak ekkor már olyanok, ahol a házasok aránya magasabb, még a régi Budapest e tekintetben legmagasabb arányt mutató X. kerület adatánál is. Nevezetesen az V. és VI. kerület külső részeiből kihasított XIII., az angyalföldi és a VII. kerület kültelkéből kihasított XIV., zuglói kerület vonatkozó aránya az 1930. évi népszámlálás időpontjában 56·7 és 56·6%-nak számítható, ami a fentebb közölt X. kerületbeli adatnál (54·7%) is magasabb.

A 46. táblázat a születési arányokat a kerületek régi beosztása szerint közli. E szerint az 1929—1932. évi átlagos születési arány a X. kerületben volt a legmagasabb, 15·6‰. Ez azután e szegény kerület magas halálozási arányával, 11·4‰-kel egybevetve is oly kedvező természetes szaporodásra vezet, +4·2‰, amilyent más budapesti kerület nem mutat fel. Évről-évre számottevő azután még a szintén igen szegény s a házasoknak az 1930. évi

népszámlálás szerint a régi kerületek között legmagasabb arányát felmutató III. kerület természetes szaporodása, +2·8‰. Itt a 15 éven felüli népességben a házasok aránya az 1930. évi népszámlálás szerint 55·0%, magasabb, mint a X.-ben, a születési arány pedig azéval közel egyező, 15·5‰, a X. kerületbeli 15·6‰-kel szemben. A halandóság a III. kerületben újabban azonban kedvezőtlenebb lévén, mint a X.-ben, a kerület természetes szaporodása is ezért marad el a X.-é mögött, mert hiszen a természetes szaporodás másik tényezője, az élveszületések száma a két kerületben majdnem azonos.

A nem említett többi kerület adatait vizsgálva, látható a házasok aránya tekintetében, hogy ahogy távolodunk a székesfővárosi IV. kerületünktől a X. felé, úgy javul a születési arány s úgy válik kedvezőbbé az illető kerület népességének természetes szaporodása is. Székesfővárosunk egész természetes szaporodása az e tekintetben pozitív és negatív mérleget mutató kerületek eredője, rendszerint zérus, vagy épen negatív. A Budapesten született idegen csecsemők s az itt elhalt idegen halottak leszámítása útján kimutatható, hogy Budapest népességének ma már nincs természetes szaporodása. Ezt tárja elénk a 46. táblázat, melynél az összegelés —0·2‰ budapesti természetes szaporodásra, vagyis helyesen természetes fogyásra vezet. Székesfővárosunk lakossága ma már csak a vidékiek bevándorlása, az urbanizálódás révén gyarapodik és nem saját nagyvárosi népességének propagatív ereje és nem saját szaporodása által.

Az egyes kerületek népességéből a házasok aránya az egyes kerületek műveltségi és vagyonossági viszonyaival is párhuzamosan alakul. Említettük, hogy a nagyvárosokban a gazdag belvárost, a cityt, vagyonosabb belső városrészek övezik, ezt szegényebb lakosságú gyűrű követi, végül pedig a kültelkeken a gyárak munkástelepei s kertes villanegyedek fekszenek. Székesfővárosunknak is ugyanez a szerkezete. Budapesten a IV. kerület a city, igen vagyonos kerületek még az V. és a II. kerület. A perifériát, a legszegényebb munkásnegyedet pedig a X. és a III. kerület adja. Nézzük, hogyan alakul a budapesti kerületek műveltségének és vagyonosságának némely fontos jellemvonása az 1930. évi népszámlálás s a legújabb évek adózási viszonyai szerint. Nevezetesen, hogy minő különbségek vannak székesfővárosunkban az egyes kerületek között az írástudatlanok aránya, a nagylakások s a házicselédek aránya, valamint az egy-egy főre eső vagyonossági és adózási átlagok szerint. Ezt tárja elénk a 47. táblázat.

Látható, hogy a műveltséget és vagyonosságot jelző számok a legkedvezőbben tényleg a IV. kerületben alakulnak, ahol — mint fentebb láttuk — legkevesebb a házas, a legalacsonyabb a házasok termékenysége, a legkisebb a születési arány. Itt a népességnek csak 4·68%-a írástudatlan, szemben a 8·73%-os fővárosi átlaggal s a külső kerületben 12·0%-ot is meghaladó aránnyal. A IV. kerületben a legmagasabb az 5 és több szobás lakások aránya, 12·9%, szemben a III. kerületi 0·8%-kal. Itt a legalacsonyabb

a szobánkinti laksűrűség, csak 1·47%, míg a másik szélsőség a X. kerületbeli 2·72. Kereső cseléd a IV. kerületben ezer főre 130 esik, a X.-ben csak 23. Ugyanis a vagyonossági adatok is e szélsőségeket mutatják. A IV. kerület lakosaira a közvagyonokkal együtt 121.000 pengő vagyon és 15.980 pengő jövedelem esik. Adó, illeték és összes egyéb kerületi elöljárósági bevétel a IV. kerületben fejenkint évente átlag 963 pengő! Nincs még egy ilyen magas vagyonossági adatokat felmutató fővárosi kerület. A másik szélsőség a minimum a vagyon és a jövedelem tekintetében Kőbánya 9700, illetve 1·974 fejenkinti pengővel, a bevételek tekintetében pedig Óbuda fejenkint 137 pengővel.

47. A kerületek műveltségének és vagyonosságának újabb adatai.

Kerület	Az írástudatlanok aránya		Az 5 és többszobás lakások aránya	Szobánkinti laksűrűség	Vagyon[2]) ezer	Jövedelem[3])	Adó, illeték, stb.[3])	Kereső cseléd ezer főre az 1930. évi népszámlálás szerint
	a 6 éven felüli	az összes						
	népességben							
	az 1920.	az 1930. évi			pengőben fejenkint átlag az 1929—32. évi adatok szerint			
	népszámlálás szerint							
I.	3·6	[1]) 7·05	5·2	1·81	31·1	5.983	158	79
II.	3·5	6·51	5·4	1·68	42·1	8.610	182	94
III.	7·2	12·57	0·8	2·58	12·5	2.805	88	24
IV.	3·0	4·68	12·9	1·47	121·0	15·980	963	130
V.	4·0	[1]) 5·36	7·0	1·74	62·9	12.040	684	109
VI.	4·7	[1]) 6·19	2·9	2·25	39·4	6.140	233	60
VII.	4·6	[1]) 6·82	2·0	2·23	26·7	5.266	166	61
VIII.	5·2	8·15	1·9	2·28	26·2	4.293	159	55
IX.	4·9	9·54	1·3	2·35	14·2	3.152	249	46
X.	6·5	12·90	1·1	2·72	9·7	1.974	137	23
Budapest összesen	4·8	8·73	3·1	2·13	32·0	5.734	238	63

A IV. kerület után a II. és az V. kerület műveltségi és vagyonossági jelzőszámai következnek, ezek a házasok aránya s a születések s a természetes szaporodás tekintetében is kissé jobban állnak már, mint a IV. kerület. Láttuk azonban, hogy a legkedvezőtlenebb műveltségi és vagyonossági viszonyokat felmutató X. és III. kerület viszont a családiasság, a gyermekbőség tekintetében szélsőségesen magas, kedvező adatokat tár elénk.

[1]) A kerület új területére vonatkozik. Az I. kerületből leválasztott XI., kelenföldi kerületben az analfabéták aránya 9·1%. Az ugyanezen kerületből kihasított XII., a hegyvidéki kerület e %-a 7·05. A pesti oldalon az V. és VI. kerületből összetevődő XIII., az angyalföldi kerület népessége 13·59% analfabétát, a régi VII. kerületből származó XIV. kerület, a zuglói pedig 11·33% írni és olvasni egyáltalán nem tudó népességet mutat fel.

[2]) A közvagyonokkal együtt.

[3]) Valamennyi kerületi elöljárósági bevétel együttesen.

A kerületek népességének házasodási hajlandóságára vonatkozó vizsgálataink érdekes tanulsága volt, hogy a házasságkötési arányszámnak az idegen házasulók arányában levő különbség ellenére is a népszámlálások szerint a házasok aránya egyre nagyobb, amint a főváros központjából, a leggazdagabb városrészből kifelé haladunk a szegényebb, de jobb családias érzésű népesség vagy éppen a periféria felé. Láttuk, hogy Budapesten a citybeli, IV. kerületbeli minimumtól kezdve a perifériát képviselő X. kerületig egyre nő a 15 éven felüli népességből házasok aránya. Amit pedig így a fővároson belül láttunk, azt érdekes egybevetni azzal, amit a megelőző 4. §-ban a főváros környékére vonatkozólag említettünk, hogy székesfővárosunkat szinte gyűrűszerűen övezik a házasok mind magasabb és magasabb arányát mutató községek. Ezen egybevetés az 1930. évi népszámlálás szerint a következő progresszív területi számsorra vezet. A házasok aránya a 15 éven felüli népességben:

	1920-ban	1930-ban
A főváros IV. kerületében	43·4	44·0
Budapesten átlag	49·1	50·3
A főváros X. kerületében	54·1	54·7
Budapest közelebbi környékén	58·4	59·1
Budapest távolabbi környékén	60·3	61·8

Látható, hogy a házasok aránya tekintetében egybevetett területek között mutatkozó eltérések így még nagyobbak, mint ha csak az egész főváros és környéki községgyűrűk között levő különbségeket vizsgáljuk, — mint azt az előző, 4. §-ban tettük — vagy mint, ha csak a főváros határain belül mutatkozó városgyűrűk arányait vetjük egybe. E területi számsornál a Budapest központi kerületére vonatkozó minimum alig több, mint kétharmada csak a távolabbi környék községgyűrűjén mutatkozó maximumnak. Az 1930. évi népszámlálás szerint 44·0% áll szemben 61·8%-kal. E nagyobb különbségeknek persze az életmódban, műveltségben, erkölcsben és egészségügyben is nagyobb különbségek felelnek meg. Megfelelően nagyobb különbségek következnek ebből a törvénytelen születések arányára is. Minél közelebb és közelebb érünk a nagyváros központjához, annál mozgalmasabban, élénkebben lüktet a forgalom s világvárosi élet, de annál gyérebbek a gyermekeket nevelő erkölcsös családok, annál sűrűbbek a szabados életet élő aggleányok és agglegények. Az eljövendő generációk tömkelege a szegényebb városrészekben, a perifériákon s a környéken nevelődik s csak felnőtt korában, az urbanizálódás révén válik egyszerre fővárosi lakossá. Benn a világváros központjában egykés gazdag családok élnek, míg a kültelken, a munkásházak környéke gyermekzsivalytól hangos s a kettő közötti átmenetet, annak számos fokát mutatják a többi kerületek, melyek népességének házasságkötési hajlandósága is középhelyen áll a két szélsőség, a központ és a periféria, illetve a környék között.

6. §. A házasságkötések megoszlása hónapok és évszakok szerint.

Minden népmozgalmi ág — *így a házasságkötések statisztikájának is* — *legrégebben művelt ága a házasságkötések évi összegének havonkint való részletezése.* Visszanyúlik régmult századokba, sőt helyenkint egészen a középkorba, az egyházi anyakönyvvezetést rendszeresítő és általánosan kötelezővé tevő tridenti zsinatig. *A polgári anyakönyvvezetést századokkal megelőzően vezetik a lelkészek, a házasságok,* születések és elhalálozások törzs- vagy *anyakönyveit.* Ezek folyó feljegyzések, időrendben történtek s ezekből az egyes havi feljegyzések száma mindenkor, még jelenleg, utólag történő statisztikai kutatások útján is megállapítható.

Elmult századok régi statisztikáiban a házasságkötések havi eredményei s különösen az e tekintetben mutatkozó szélsőségek között *sokkal nagyobb különbségek voltak, mint ma.* Azok a gazdasági, vallási és fiziológiai okok, amelyek hatása a házasságkötések statisztikájában visszatükröződik, régebben sokkal jelentősebbek voltak. A gazdasági okok közül mezőgazda népünknél a téli munkaszünetnek s a farsangnak a házasságkötések számát emelő hatása volt a fontosabb, ma az e miatt egykor gyakori házasságok arányával kitűnő február, november és január már nem mutat oly szélsőséges eredményeket, mint régen. Nem mutat nemcsak a fővárosban, amely túlnyomóan iparos és kereskedelmi, és értelmiségi lakosságú lévén, agrárállamunkra az országos statisztikában jellemző sajátságokat mindig csak elmosódva tükröztette vissza, *hanem nem domborítja ki a téli munkaszüneteknek a házasságkötések számát emelő hatását ma már az országos statisztika sem. Legalább is nem oly mérvben, mint egykor. Az őstermelőnépesség aránya ugyanis a mai országos statisztikában sem olyan erős már, mint volt a régi, történeti országban* és pedig elsősorban Budapest és vidék lakossága egymáshoz való *számszerű* viszonyának megváltozása miatt. *A farsangnak,* a februári jókedvnek és mulatozásnak, a társadalmi érintkezés ily módon való intenzívebbé válásának *a házasságok számát emelő hatása sem olyan intenzív ma, mint régen; a Trianon óta megcsonkult országban többé nem is farsangolnak talán már olyan kedvvel, mint a régi országban, a világháború előtt. A vallási hatások is gyengülőben, a nép vallásossága csökkenőben s az advent s a nagyhét tilalma a decemberi és a márciusi házasságokat már szintén nem kényszeríti oly szélsőségesen alacsony színvonalra, mint régebben.* A római katolikusok adventi és húsvéti házasságainak az egyház részéről sincs már oly szigorú tilalma, mint régebben, mert az erre vonatkozó felmentési kérelmeket sokkal liberálisabban kezelik s a felmentést rendszerint megadják, így azután adventben és a nagyböjtben is most már sűrűbben házasodnak a katolikusok is. Csak egy-két napra áll fenn a tilalom, a legnagyobb ünnepnapokra, magára pl. karácsony napjára, nagypéntekre stb., amit könnyű elkerülni. A vallási tilalmaknak a házasságkötések havonként való megoszlására való hatása így Európa-szerte csökkenő. *Csökkenőben*

vannak végül a fiziológiai hatások is. A házasságkötések számának különösen májusi emelkedése volt az, mely a tavasznak hatását, a természetnek a nemi ösztönök intenzitását, emelő hatását mutatta. A májusi emelkedés is Európaszerte csökkenő. *A természettől az ember* életnyilvánulásai, szaporodása, tömegjelenségei s így közvetett népmozgalma *s házasságkötései számának alakulása tekintetében is függetlenebb ma, mint volt egykoron, különösen mint volt régmult századokban.* A fiziológiai hatások csökkenését így más országokban is megfigyelhetjük, persze máshol az éghajlat különbsége miatt más hónapok, nem május a legszebb tavaszi hónap ; Dél-Európában pl. korábban, északon meg később kezdődik a tavasz, a déli földrészen pl. pedig épen megfordítva, az egyik őszi hónapunk felel meg a legéleterősebb tavaszi időjárásnak. Ez a jelenség más népmozgalmi és egészségügyi statisztikákkal is igazolható, láttuk ezt a születések hónapok szerint való alakulására vonatkozó vizsgálatainknál is (lásd Fővárosi Statisztikai Közlemények, 58. kötet, 3. sz., 156. lap), hogy *az ember az évszakok szerint különböző időjárástól is függetlenebb ma, mint volt évszázadokkal ezelőtt.*

Különösen egyöntetű — illetve *kiegyenlített — a nagyvárosok népmozgalmi statisztikájának havonkint való alakulása.* A nagyvárosok kevésbbé függnek a vidék mezőgazdasági életétől, még agrárállamokban is. A nagyvárosokban a vallástalanság szélesebb körben nyilvánul, ott a legtöbb a felekezeten kívüli, ott van a szabados világnézet melegágya ; de a nagyvárosok lakossága felekezetek szerint való megoszlás tekintetében is kevertebb, mint a vidéké s ezért a csak római katolikusokra, de a protestánsokra s a zsidókra nem vonatkozó tilalmi idők ezekben már e miatt sem oly intenzív hatásúak, mint a vidéken. A fiziológiai hatások pedig a nagyvárosokban, hol a napsugár a magas házak kőtengerében csak megtörten ér el az emberekhez, hol a természetből csak a városi parkok csenevész és porlepte növényzete van meg, szintén sokkal gyengébbek. A kulturált városi ember a természettől már lakásmódja s élethivatása révén is sokkal jobban eltávolodott, mint a vidéki népesség. Ezért a városokban s így Budapesten végül a fiziológiai hatások sem okoznak olyan egyenetlenségeket a házasságok havi eredményeiben, mint az országban s ott is nem olyan mérvűeket ma, mint régebben.

A házasságkötések havi eredményeit Budapestre vonatkozó statisztikánk a 48. táblázatból számított 49. táblázaton 1874-től 1931-ig terjedő időszakról néhány többéves átlagban tárja elénk. Vegyük ezek közül először az egyik újabb, az 1923—1927. évi átlagokat szemügyre.

Látható, hogy ezen 1923—1927. évi székesfővárosi havi adatok — melyeket tehát egyrészt a 48. táblázat, másrészt a X. grafikon tár elénk, — az elmondottak következtében tényleg olyan mérvű kiegyenlítettséget mutatnak, amilyen az országos statisztikában sohasem jelentkezik, de amely a főváros vonatkozó régebbi statisztikájában is ismeretlen volt.

48. A házasságkötések hónapok szerint való alakulása Budapesten.

Év	A házasságkötések száma Budapesten											
	január	február	március	április	május	június	július	augusztus	szeptember	október	november	december
	hónapban											
1874	214	361	53	184	341	197	166	257	167	214	333	39
1875	246	266	56	167	333	195	166	235	195	258	277	35
1876	175	395	64	142	259	216	201	212	159	238	298	53
1877	228	256	51	192	282	146	180	208	184	232	275	61
1878	150	306	212	101	276	265	152	225	172	181	278	56
1879	189	500	73	155	273	240	222	297	200	245	372	56
1880	226	332	52	233	355	214	206	302	215	292	394	73
1881	253	515	95	139	362	286	223	323	220	294	380	71
1882	281	539	81	204	423	225	256	322	250	329	421	88
1883	365	328	78	312	486	220	269	376	306	325	454	94
1884	277	634	92	206	483	381	274	408	278	312	525	82
1885	319	535	65	281	516	292	217	395	266	388	546	84
1886	301	456	325	72	504	356	220	407	319	350	508	93
1887	368	584	107	212	559	310	260	393	286	323	452	81
1888	365	408	94	273	533	306	308	387	291	301	503	105
1889	271	494	288	150	420	421	240	327	328	361	476	98
1890	276	475	127	277	493	361	323	465	320	378	513	102
1891	350	482	120	282	572	364	345	402	347	396	604	125
1892	328	661	154	204	583	409	315	523	340	471	573	141
1893	444	548	122	405	657	430	442	531	430	571	790	146
1894	489	467	143	463	762	404	555	620	542	486	787	160
1895	352	881	176	315	627	670	387	619	1.184	127	488	384
1896	302	521	379	404	591	476	374	565	443	480	724	367
1897	403	590	456	360	730	507	420	552	440	487	696	377
1898	346	679	340	430	693	505	534	567	496	621	649	374
1899	414	672	333	538	736	540	545	596	440	648	691	411
1900	373	671	416	473	548	576	502	584	547	548	639	450
1901	420	678	401	487	690	676	446	589	506	525	611	412
1902	405	648	468	444	747	564	442	603	506	507	702	384
1903	329	677	467	512	618	603	455	617	424	482	792	382
1904	428	680	445	494	848	585	580	677	511	649	770	430
1905	464	614	599	549	744	646	532	590	561	611	774	467
1906	409	747	463	594	808	669	578	669	672	556	804	595
1907	473	680	415	660	1.006	747	579	795	654	712	883	612
1908	436	707	681	535	987	754	529	909	595	640	990	554
1909	511	742	463	532	1.021	694	534	864	604	699	928	547
1910	563	665	489	610	1.070	629	675	804	560	719	902	589
1911	482	882	539	712	863	845	657	824	666	738	890	742
1912	490	837	697	634	1.060	791	590	754	723	791	1.031	890
1913	488	614	681	587	1.054	876	705	935	766	744	996	594
1914	551	834	691	705	945	873	929	1.566	608	838	785	819
1915	870	792	589	520	720	486	508	611	513	677	645	683
1916	562	637	516	601	526	519	508	533	487	562	565	521
1917	479	477	461	555	629	549	581	527	544	607	615	667
1918	500	641	614	650	818	851	673	824	745	887	706	1.132
1919	924	1.235	1.662	4.042	3.987	3.189	2.940	1.406	755	907	972	923
1920	742	948	799	892	1.192	1.162	925	1.076	884	1.099	1.018	940
1921	737	821	828	805	1.050	912	909	974	941	975	902	965
1922	784	867	828	867	969	1.073	967	1.021	1.013	1.075	932	1.048
1923	698	849	839	842	1.058	887	904	907	1.078	987	855	1.056
1924	537	693	809	788	774	1.006	764	877	898	912	881	953
1925	595	700	746	671	869	928	685	954	842	924	894	923
1926	617	760	713	729	1.043	815	751	903	802	989	864	880
1927	645	728	781	848	868	1.049	856	939	896	970	889	1.068
1928	684	842	760	812	1.128	909	873	1.037	947	914	917	1.071
1929	558	718	721	728	1.056	1.031	810	1.051	1.026	859	951	967
1930	540	773	829	808	929	1.168	779	1.135	920	924	1.000	977
1931	584	780	754	727	1.169	850	812	1.115	907	990	914	922

X. A HÁZASSÁGKÖTÉSEK HÓNAPOK SZERINT VALÓ ALAKULÁSA.

(Az egyes hónapok egy-egy napjára eső házasságkötések indexei, ha többéves átlagban az év egy-egy napjára eső házasságkötések abszolút száma = 1000.)

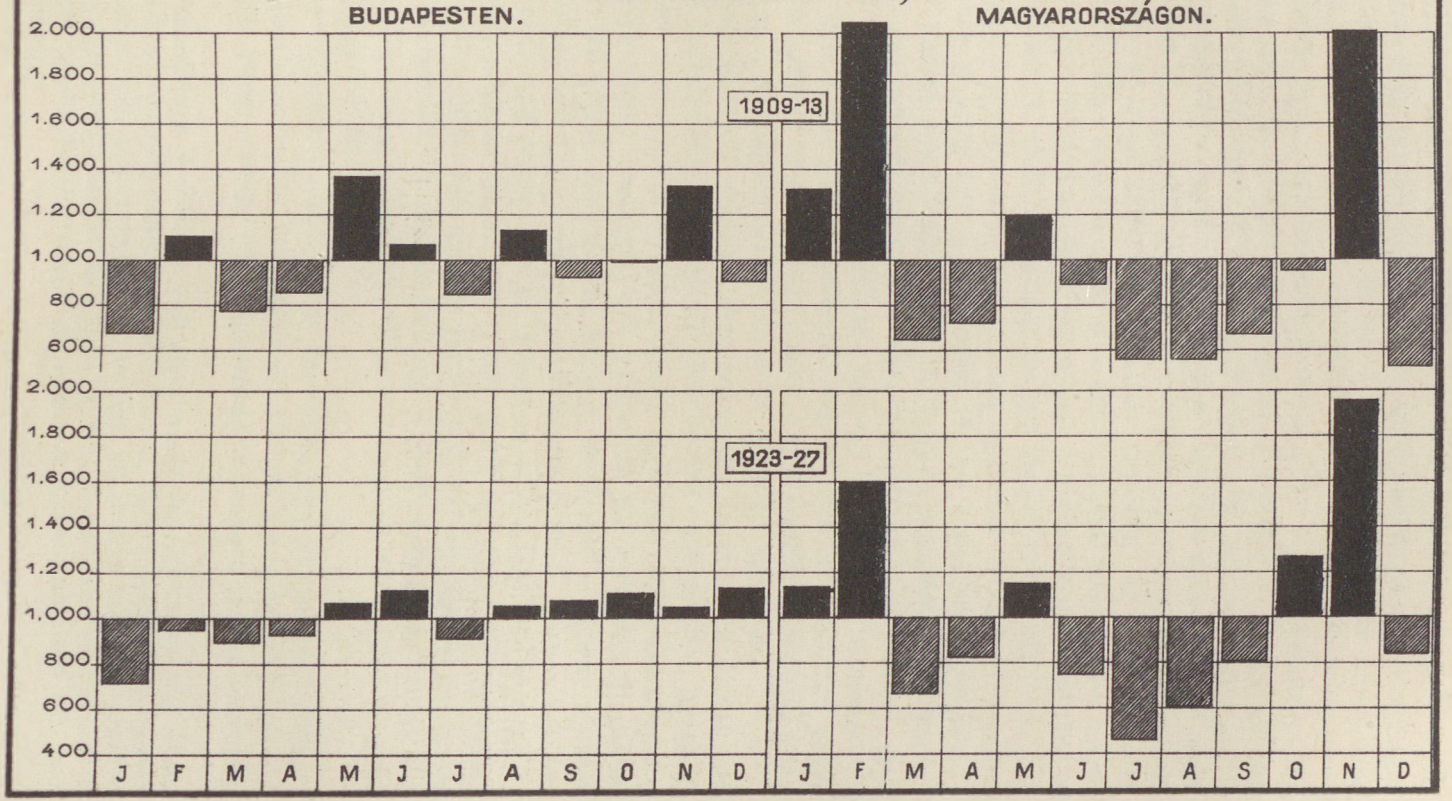

A módszer, amellyel ezt az említett grafikon s a 49. táblázat *d)* részének utolsó előtti oszlopa bemutatja, ítéletünket a hónapok különböző hosszától függetleníti s könnyűvé teszi az évi átlagos kialakulástól az egyes hónapokban mutatkozó eltérések mérvének elbírálását is. Többéves összegeink pedig lehetővé teszik azt is, hogy számításaink az egyes évi eredményekben mutatkozó esetlegességektől is függetlenek legyenek. E módszer az év egyes hónapjaira többéves időszakban eső házasságkötések számát állapítja meg s azután az illető időszakban az egyes hónapok összes napjainak számával való osztás utján az egyes hónapok egy-egy napjára eső házasságkötések átlagos számát. Ez az átlag a hónapok különböző hosszától független. Az egész többéves időszakban egy-egy napra eső házasságok átlagos számát 100-zal véve egyenlőnek, az átlagos évi gyakoriságtól való eltérés mérve válik szembetűnővé [1]: ezt tárja elénk a X. grafikon. Látható, hogy a főváros 1923—1927. évi újabb ötéves átlagai a grafikonon az átlagtól alig mutatnak eltérést: februárban nem is érnek az átlag fölé, a novemberi adatnál a decemberi nagyobb, a májusit a júniusi múlja felül. Jellemző, hogy a maximum decemberben 1129·0 indexes (egy-egy napra 31·5 házasságkötés), a minimumnak, mely januárban mutatkozik 713·2 indexszel (egy-egy napra 19·9 házasságkötés) alig több, mint másfélszerese. Jellemző, hogy az említett gazdasági, vallási és fiziológiai hatások teljesen elmosódottak, a havi eredmények az évi átlagtól alig térnek el, kiegyenlítettebbek, mint bármikor régebben.

A legújabb, 1929—1931-es átlag augusztusi maximumot mutat, ami nagyvárosi jellegzetesség. A nyári fürdőzés és flirt vége gyakran házasságkötés s ezért székesfővárosunk lakosságának nyárvégi, augusztusi házasságkötési aránya mindig emelkedett volt a környező hónapokban mutatkozott eredményekhez képest. Az azonban, hogy az augusztusi eredmény a magas indexet mutató hónapok sorában is a maximum (1198·0), csak a legújabb évek eredményeiből domborodik ki. Minimum 1929—1931-ben is a januári index (653·4) a legalacsonyabb, de a két szélsőség között lévő különbség további fogyása 1929—1931-ben az 1923—1927. évi eredményekhez képest már nem mutatkozik. A kiegyenlítettség, a havi eredmények között lévő különbség elsimulása e szerint tehát átlagaink közül az 1923—1927. évi adatban a legnagyobb mérvű.

Ha a legújabb, ilymódon már szembeszökően kiegyenlített fővárosi havi adatokat először csak a világháborút közvetlen megelőző 5 békés esztendő (1909—1913) fővárosi házasságkötéseinek hónapok szerint való meg-

[1] A népmozgalmi eredmények havi alakulásának vizsgálatára szolgáló — arra kevésbbé alkalmas — más régi módszereket: így *Villerméét*, aki 30 napos hónapokra redukál s az évi összeget 12.000-el teszi egyenlővé, *Thirringét*, aki az egyes hónapokra eső eredményeket az egész évinek százalékában mutatja be stb. — a születésekre vonatkozó munkámban a Főv. Statisztikai Közlemények 58. kötetének 3. számában a 157. s k. lapon már ismertettem.

oszlásával vetjük egybe, már akkor is meglátszik, hogy a világháborút megelőző időszakban a havi eredmények között nagyobb különbségek voltak, mint ma. Az 1909—1913. évek statisztikája szerint Budapesten a házasságkötések havi eredményeinek sorában a májusi adat, a fiziológiai okok hatásának eredményeképen volt a legmagasabb 1368·2 indexszel (egy-egy napra 32·7 házasságkötéssel). Utána jött november 1322·1 indexszel (egy-egy napra 31·6 házasságkötéssel). Jól szemlélteti ezt a X. grafikon is, az 1909—1913. évi budapesti eredmények az átlagtól már nagyobb eltéréseket mutatnak, mint az 1923—1927. éviek. Az 1909—1913. évi májusi maximum a januári minimumnak kétszerese (32·7 = 2 × 16·3).

Ha a 49. táblázaton a Budapesten történt házasságkötések hónapok szerint való megoszlásának statisztikáját tovább követjük visszafelé egészen a hetvenes évekig, úgy a szélsőségek mind erősebben domborodnak ki, a maximum és a minimum között mind nagyobb különbségeket találunk. Ha az egyes ötéves átlagokban az egész időszak egy-egy napjára eső házasságkötések számát 1000-rel vesszük egyenlőnek, úgy a 49. táblázat *d)* része szerint a havi eredmények maximumai és minimumai egy félszázadig visszafelé követve a következők:

Ötéves időszak	Havi maximum indexe, ha az évi átlagos egy napi házasságkötések száma = 1000	Havi minimum
1928—1931	1198·0 (VIII. hó)	653·4 (I. hó)
1923—1927	1129·0 (XII. hó)	713·2 (I. hó)
1909—1913	1368·2 (V. hó)	682·0 (I. hó)
1893—1897	1450·0 (XI. hó)	512·5 (III. hó)
1883—1887	1698·1 (II. hó)	264·2 (XII. hó)
1874—1878	1697·0 (II. hó)	242·4 (XII. hó)

Látható, hogy *több, mint egy félszázada egyre gyengül a budapesti házasságkötések havi eredményei között mutatkozó két szélsőség különbsége.* A hetvenes években a maximum a minimumnál hétszer nagyobb volt, napjainkban annak csak másfélszerese.

Az országos statisztikának a házasságkötések havi eredményeire vonatkozó újabb adatait, az 1923—1931. évek vonatkozó statisztikájából számított 1923—1927. és 1928—1931. éves átlagokat a világháborút megelőző legutolsó öt békés esztendő (1909—1913.) ugyanezen eredményeivel egybevetve az 50. táblázat foglalja magába s azokat ugyancsak a X. grafikon szemlélteti.

Az országos eredményekben is csökkenő a szélsőségesen alakuló havi eredmények nagysága: itt is meglátszódik a kiegyenlítődés. A X. grafikonon pl. úgy a februári, mint a novemberi országos index kisebb 1923—1927-ben (1598·9 és 1959·3), mint volt 1909—1913-ban (2047·8 és 2011·5); másrészt a decemberi adat nagyobbá lett (1923—1927-ben 842·7 az 1909—1913. évi 527·2-vel szemben).

49. A házasságkötések alakulásának havonkint való részletezése Budapesten, 1874-től 1931-ig, néhány többéves átlagban.

Hónap	Esett házasságkötés az oldalt megnevezett hónapra					
	1874—1878	1883—1887	1893—1897	1909—1913	1923—1927	1928—1931
	években					
	a) *Összesen.*					
Január	1.013	1.630	1.990	2.534	3.092	2.366
Február	1.584	2.537	3.007	3.740	3.730	3.113
Március	436	667	1.276	2.869	3.888	3.064
Április	786	1.083	1.947	3.075	3.878	3.075
Május	1.491	2.548	3.367	5.068	4.612	4.282
Június	1.019	1.559	2.487	3.835	4.685	3.958
Július	865	1.240	2.178	3.161	3.960	3.274
Augusztus	1.137	1.979	2.887	4.181	4.580	4.338
Szeptember	877	1.455	3.039	3.319	4.516	3.800
Október	1.123	1.698	2.151	3.691	4.782	3.687
November	1.461	2.485	3.485	4.747	4.383	3.782
December	244	434	1.434	3.362	4.880	3.937
Az egész időszakban ..	12.036	19.315	29.248	43.582	50.986	42.676
	b) *Az egész évi házasságkötések százalékában.*					
Január	8·41	8·44	6·80	5·81	6·06	5·54
Február	13·16	13·13	10·28	8·58	7·31	7·29
Március	3·62	3·45	4·36	6·58	7·62	7·18
Április	6·53	5·61	6·66	7·06	7·66	7·20
Május	12·39	13·19	11·51	11·63	9·04	10·03
Június	8·46	8·07	8·50	8·80	9·19	9·29
Július	7·19	6·42	7·45	7·25	7·76	7·67
Augusztus	9·45	10·25	9·87	9·59	8·98	10·16
Szeptember	7·29	7·53	10·39	7·62	8·85	8·91
Október	9·33	8·79	7·36	8·47	9·37	8·64
November	12·14	12·87	11·92	10·89	8·59	8·86
December	2·03	2·25	4·90	7·72	9·57	9·23
Az egész évben	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
	c) *A házasságkötéseknek a hónapok egy-egy napjára eső átlagos száma.*					
Január	6·5	10·5	12·8	16·3	19·9	19·1
Február	11·2	18·0	21·3	26·5	26·5	27·5
Március	2·8	4·3	8·2	18·5	25·1	24·7
Április	5·2	7·2	13·0	20·5	25·9	25·6
Május	9·6	16·4	21·7	32·7	29·8	34·5
Június	6·8	10·4	16·6	25·6	31·2	33·0
Július	5·6	8·0	14·1	20·4	25·5	26·4
Augusztus	7·3	12·8	18·6	27·0	29·5	35·0
Szeptember	5·8	9·7	20·3	22·1	30·1	31·7
Október	7·2	11·0	13·9	23·8	30·9	29·7
November	9·7	16·6	23·2	31·6	29·2	31·5
December	1·6	2·8	9·3	21·7	31·5	31·8
Évente átlag	6·6	10·6	16·0	23·9	27·9	29·2
	d) *Az egyes hónapok egy-egy napjára eső házasságkötések indexei, ha az egész évben átlag egy-egy napra eső házasságkötések száma = 1000.*					
Január	984·8	990·6	800·0	682·0	713·2	653·4
Február	1.697·0	1.698·1	1.331·3	1.108·7	949·8	940·5
Március	424·2	405·7	512·5	774·0	899·6	846·3
Április	787·9	679·2	812·5	857·7	928·3	877·8
Május	1.454·5	1.547·2	1.356·3	1.368·2	1.068·1	1.183·0
Június	1.031·8	981·1	1.037·5	1.071·1	1.118·2	1.129·5
Július	848·4	754·7	881·3	853·5	913·9	904·1
Augusztus	1.106·1	1.207·5	1.162·5	1.129·7	1.057·3	1.198·0
Szeptember	878·8	915·1	1.268·7	924·6	1.078·8	1.084·5
Október	1.090·9	1.037·7	868·8	995·8	1.107·5	1.018·2
November	1.469·7	1.566·0	1.450·0	1.322·1	1.046·5	1.079·3
December	242·4	264·2	581·3	907·9	1.129·0	1.087·2
Az egész évben	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	1.000·0

50. Az egész ország bantörtént házasságkötések hónapok szerinti részletezése az 1909–1913. 1923–1927. és az 1928–1931. évi adatok alapján.

Terület, év	Esett Magyarországon házasságkötés												
	január	február	március	április	május	június	július	auguszt.	szept.	október	november	december	összesen
	hónapra												
	a) *Az oldalt megnevezett többéves időszakban összesen.*												
Történeti Magyarország, 1909—1913. .	91.030	129.736	45.024	48.430	83.151	60.287	39.133	39.132	45.481	66.655	135.564	36.714	820.337
Mai terület, 1923—1927.	36.922	47.170	21.505	25.886	37.208	23.574	15.125	19.641	25.200	40.987	61.485	27.320	382.023
« « 1928—1931.	27.851	34.387	17.349	21.905	33.547	20.049	12.454	17.960	21.829	32.745	50.268	22.069	312.413
	b) *Az egész évi házasságkötések százalékban.*												
Történeti Magyarország, 1909—1913. .	11·1	15·8	5·5	5·9	10·1	7·4	4·8	4·8	5·5	8·1	16·5	4·5	100·0
Mai terület, 1923—1927.	9·7	12·3	5·6	6·8	9·7	6·2	4·0	5·1	6·6	10·7	16·1	7·2	100·0
« « 1928—1931.	8·9	11·0	5·6	7·0	10·7	6·4	3·9	5·8	7·0	10·5	16·1	7·1	100·0
	c) *A hónapok egy-egy napjára eső átlagban.*												
Történeti Magyaroszág, 1909—1913. ..	587·3	920·1	290·5	322·9	536·5	401·9	252·5	252·5	303·2	430·0	903·8	236·9	449·3
Mai terület, 1923—1927.	238·2	334·5	138·7	172·6	240·1	157·2	97·6	126·7	168·0	264·4	409·9	176·3	209·2
« « 1928—1931.	224·6	304·3	139·9	165·9	270·5	167·1	100·4	144·8	181·9	264·1	418·9	178·0	213·8
	d) *A hónapok egy-egy napjára eső átlag indexe szerint. (Ha az egész évben egy-egy napra átlag eső házasságkötések száma = 1000.)*[1]												
Történeti Magyarország, 1909—1913. .	1.307·1	2.047·8	646·5	718·6	1.194·0	894·5	561·9	561·9	674·8	957·0	2.011·5	527·2	1.000·0
Mai terület, 1923—1927.	1.138·6	1.598·9	663·0	825·0	1.147·7	751·4	466·5	605·6	803·0	1.263·8	1.959·3	842·7	1.000·0
« « 1928—1931.	1.050·5	1.423·3	654·4	776·0	1.265·0	781·6	469·7	677·3	850·8	1.235·0	1.960·0	832·6	1.000·0

[1]) E tábla *d)* részét, valamint az előző tábla *d)* részének két utolsó oszlopát a X. grafikon is szemlélteti.

Az 1928—1931. évi országos eredményekben sem fokozódik tovább a kiegyenlítődés az 1923—1927. évi adatokhoz képest, mint ahogy ez a jelenség 1928—1931-ben Budapesten sem kifejezettebb, mint 1923—1927-ben. A maximum az 1923—1927. évi novemberi 1959·3, 1928—1931-ben ugyancsak 1960·0, tehát nem fogyott. A minimum pedig most a júliusi 469·7 nagyobb mint az 1923—1927. évi minimum, ami 466·5 volt. Az országos eredményekben a kiegyenlítődés távolról sem olyan mérvű, mint a székesfővárosban, még az 1923—1927. évi adatokban sem. Az országos statisztikában akár az átlagtól való eltéréseket, akár a két-két szélsőséget vetjük egybe, a hónapok szerint még mindig sokkal nagyobb hullámzásokat találunk, mint Budapesten.

Más külföldi nagyvárosokban azonban Budapesthez hasonló a kép. A házasságkötések havi eredményeinek kiegyenlített voltát látjuk Bécsben vagy Párizsban is épen úgy, mint hazánk fővárosában. A bécsi s a párizsi statisztikából erre vonatkozólag némely újabb adatot az eddigiekben is alkalmazott módszer szerint feldolgozva az 51. táblázat tár elénk.

51. A Bécsben és a Párizsban történt házasságkötések hónapok szerint való megoszlása.

Hónap	Esett házasságkötés az oldalt megnevezett hónapban					
	Bécsben 1928-ban [1])			Párizsban 1923—1924-ben együttesen [2])		
	abszolút számban	a hónapok egy-egy napjára eső átlagban	ezen átlagok indexei szerint [3])	abszolút számban	a hónapok egy-egy napjára eső átlagban	ezen átlagok indexei szerint [3])
Január	970	31·3	686·4	4.828	77·8	789·8
Február	1.574	54·1	1.186·4	5.415	95·0	964·5
Március	845	27·1	594·3	5.524	89·1	904·6
Április	1.285	42·8	938·6	6.917	115·3	1.170·6
Május	1.695	54·7	1.199·6	5.728	92·4	938·1
Június	1.570	52·3	1.146·9	7.174	119·5	1.213·2
Július	1.567	50·5	1.107·4	6.749	108·9	1.105·6
Augusztus	1.577	50·9	1.116·2	5.947	95·9	973·6
Szeptember	1.651	55·0	1.206·1	6.003	100·5	1.121·8
Október	1.237	39·9	875·0	6.203	100·5	1.121·8
November	1.436	47·9	1.050·4	5.105	85·1	864·0
December	1.286	41·5	910·1	6.376	102·8	1.145·2
Az egész évben	**16.693**	**45·6**	**1.000·0**	**71.969**	**98·5**	**1.000·0**

Látható, hogy Bécsben szeptemberre, Párizsban júniusra esik a maximum: mindkettőben részben nyári hónapra, mint Budapesten, különösen pedig a székesfővárosi zsidóságnál. A minimum Bécsben március, mely nálunk is rendszerint jellegzetesen alacsony s a húsvéti tilalom következménye s a katolikus Bécsre jellemző. Párizsban a januári eredmény a

[1]) L. Statistisches Jahrbuch der Stadt Wien 1929. (Wien, 1930) 9. l.
[2]) L. Annuaire Statistique de la Ville de Paris. Années 1923. et 1924. (Paris, 1927) 45. l.
[3]) Ha az egész évben átlag egy-egy napra eső házasságkötések száma = 1000.

legalacsonyabb. A maximum Bécsben (1206·1 indexszel) a minimumnak (594·3) kétszerese, Párizsban azonban csak másfélszerese (1213·0 maximum 789·8 minimummal szemben). Így *a párizsi házasságkötések havi eredményeinek »kiegyenlítettsége«* a legutolsó évtizedben *körülbelül olyan mérvű lehetett, mint Budapesté.*

A házasságkötések havi eredményeit felekezetek szerint részletezve, jobban kidomboríthatók a csak a római katolikusok statisztikájára jellemző vallási hatások, mert hiszen a protestáns felekezetek hivőire az advent és a nagybőjt nem alkot tilalmi időt. Természetesen az izraelitákra sem. E mellett az izraeliták az őstermelő osztályok körén jórészt kívül állanak s ezért a nyári gazdasági munka (aratás, cséplés stb.) s a téli mezőgazdasági munkaszünet az ő házasságkötéseik számának alakulására alig vannak hatással s nyáron, nyaralás idején rendszerint még több házasságot kötnek, mint télen. Vallás szerint való részletezésben az 1923. évi budapesti havi eredmények nem ismeretesek, így e tekintetben az 1924—1928-ig terjedő ötéves időszak adatait dolgoztuk fel, azután pedig az 1929—1930. éveket. 1931-től ez a részletezés a fővárosi kiadványokból már ismét hiányzik. A havi részletezés tekintetében hasonlóképen viselkedő protestáns felekezetek adatait egybefoglalva mutatjuk ki. (Lásd az 52. táblázatot.)

Ezekben a következő jellegzetes eredmények látszanak: a protestánsoknál és a zsidóknál úgy a decemberi, mint a márciusi index magasabb, mint a katolikusoknál, ami az advent és a nagybőjt hatása. 1924—1928. átlaga szerint a decemberi index a protestánsoknál 1200·0, a zsidóknál 1175·4, míg a katolikusoknál csak 1090·9; míg a márciusi ugyanekkor a protestánsoknál 909·1, a zsidóknál 1052·6, s a katolikusoknál csak 812·1. Törvénypecsételő jelentőségű, hogy az 1929—1930. évi adatok is ugyanezt mutatják. Az 1929—1930. évi adatok szerint ugyanis a decemberi index a protestánsoknál 1118·7, a zsidóknál pedig 1109·0, míg a katolikusoknál csak 1046·1. A márciusi adat pedig ugyanekkor a protestánsoknál 915·3, az izraelitáknál 981·9, míg a katolikusoknál csak 804·7. A maximum a zsidóknál június oly magas, amilyen keresztény felekezeteknél e táblázaton (52.) nincs. Az 1924—1928. évi eredmények szerint ugyanis a zsidó házasságkötések júniusi maximuma 1210·5-ös indexű, az 1929—1930. évi adatok szerint pedig meg éppen 1382·0 ezen index nagysága. Ilyen indexeket a keresztény felekezetek megfelelő évjáratainak havi adatai körében nem találunk. *A házasságkötések havi alakulásának nyári zsidó maximuma!* — ez az, amit már *Kenéz*[1]) kidomborított jó negyedszázaddal ezelőtt írt munkájában, mint *őstermelő népünk tulajdonságaival* s a mezőgazda-ország jelenségeivel *szöges ellentétben álló izraelita tömegjelenségeket.* »Az őstermelő osztályok körén kívül álló és úgy a nyári dologidő és a téli munkaszünet által nem befolyásolt izraeliták

[1]) L. *Kenéz B.*: »Magyarország népességi statisztikája«. (Budapest, 1906.) 102. l.

52. Az egyes vallásfelekezetekhez tartozó vőlegények vallása szerint eső házasságok havonkint való megoszlása Budapesten, az 1924—1928. és 1929—1930. évekre vonatkozó statisztika szerint.

Hónapok	Esett házasságkötés az oldalt megnevezett hónapra											
	a katolikusoknál	a protestánsoknál	az izraelitáknál	a katolikusoknál	a protestánsoknál	az izraelitáknál	a katolikusoknál	a protestánsoknál	az izraelitáknál	a katolikusoknál	a protestánsoknál	az izraelitáknál
	abszolút számban			az egész évi eredmény százalékában			egy-egy napra eső átlagban			a hónapok egy-egy napjára eső átlag indexe szerint (Ha az egész évben átlag egy-egy napra eső házasságkötések száma = 1000)		
	a) *1924—1928. évi adatok szerint:*											
Január.....	1.705	595	758	5·66	5·95	7·28	11·0	3·8	4·9	666·7	690·9	859·6
Február....	2.267	701	725	7·53	7·01	6·97	16·0	4·9	5·1	969·7	890·9	894·7
Március ...	2.074	775	927	6·89	7·75	8·91	13·4	5·0	6·0	812·1	909·1	1.052·6
Április	2.254	771	787	7·49	7·71	7·56	15·0	5·1	5·2	909·1	927·3	912·3
Május	2.739	908	999	9·10	9·07	9·60	17·7	5·9	6·4	1.072·7	1.072·7	1.122·8
Június	2.723	916	1.031	9·05	9·15	9·91	18·2	6·1	6·9	1.103·0	1.109·1	1.210·5
Július	2.360	797	738	7·84	7·96	7·09	15·2	5·1	4·8	921·2	927·3	842·1
Augusztus..	2.849	888	931	9·47	8·87	8·95	18·4	5·7	6·0	1.115·2	1.036·4	1.052·6
Szeptember.	2.720	853	781	9·04	8·52	7·51	18·1	5·7	5·2	1.097·0	1.036·4	912·3
Október ...	2.900	925	853	9·63	9·24	8·20	18·7	6·0	5·5	1.133·3	1.090·9	964·9
November..	2.715	861	833	9·02	8·60	8·01	18·1	5·7	5·6	1.097·0	1.036·4	982·5
December .	2.793	1.018	1.042	9·28	10·17	10·01	18·0	6·6	6·7	1.090·9	1.200·0	1.175·4
Összesen ...	**30.099**	**10.008**	**10.405**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**16·5**	**5·5**	**5·7**	**1.000·0**	**1000·0**	**1.000·0**
	b) *1929—1930. évi adatok szerint:*											
Január.....	616	219	253	4·86	5·05	6·33	9·9	3·5	4·1	569·1	593·2	745·5
Február....	929	296	255	7·33	6·83	6·38	16·6	5·3	4·6	954·0	898·3	836·4
Március ...	867	332	333	6·84	7·66	8·33	14·0	5·4	5·4	804·7	915·3	981·9
Április	874	331	317	6·89	7·64	7·93	14·6	5·5	5·3	839·1	932·2	963·7
Május	1.218	413	333	9·60	9·53	8·33	19·6	6·7	5·4	1.126·5	1.135·5	981·9
Június	1.302	422	455	10·26	9·74	11·37	21·7	7·0	7·6	1.247·2	1.186·4	1.382·0
Július	939	336	292	7·41	7·75	7·30	15·1	5·4	4·7	868·0	915·3	854·6
Augusztus..	1.331	407	425	10·50	9·39	10·62	21·5	6·6	6·9	1.236·0	1.118·7	1.254·7
Szeptember.	1.149	427	333	9·06	9·85	8·33	19·2	7·1	5·6	1.103·0	1.203·3	1.018·2
Október ...	1.106	375	284	8·72	8·65	7·10	17·8	6·0	4·6	1.023·0	1.017·0	836·4
November..	1.222	364	343	9·64	8·40	8·58	20·4	6·1	5·7	1.172·0	1.034·0	1.036·4
December .	1.127	412	376	8·89	9·51	9·40	18·2	6·6	6·1	1.046·1	1.118·7	1.109·0
Összesen ...	**12.680**	**4.334**	**3.999**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**17·4**	**5·9**	**5·5**	**1.000·0**	**1.000·0**	**1.000·0**

— mondja Kenéz — nyáron még több házasságot kötnek, mint télen.« Amíg túlnyomóan mezőgazdasági foglalkozású szorgalmas népünk nyáron mezei munkával van elfoglalva és sokkal kevesebb házasságot köt, mint az év téli felében, addig a zsidóság nyáron fürdőzik, flirtel és épen nyáron köt gyakrabban házasságot.

A budapesti vegyes házasságok havi eredményeinek alakulására vonatkozólag az 53. táblázat nyujt felvilágosítást.

53. A vallás tekintetében vegyes házasságkötések hónapok szerint való megoszlása Budapesten az 1923—1927.. 1924—1928. és az 1928—1931. évekre vonatkozó átlagok szerint.

Hónap	Esett vegyes vallású házasságkötés az oldalt megnevezett hóra														
	abszolút számban			az összes illető időszakbeli házasságkötések százalékában az						egy-egy napra eső átlagban az			a hónapok egy-egy napjára eső átlag indexe szerint. (Ha az egész évben átlag egy-egy napra eső házasságkötés = 1.000).		
				vegyes			összes								
	1923—1927.	1924—1928.	1928—1931.	1923—1927.	1924—1928.	1928—1931.	1923—1927.	1924—1928.	1928—1931.	1923—1927.	1924—1928.	1928—1931.	1923—1927.	1924—1928.	1928—1931.
	évek budapesti statisztikája szerint														
Január	1.077	1.066	811	6·09	6·09	5·44	34·5	34·6	34·3	6·9	6·9	6·5	711·3	718·8	641·2
Február	1.239	1.269	1.094	7·00	7·25	7·34	33·2	34·1	35·2	8·8	8·9	9·7	907·2	927·1	949·0
Március	1.321	1.308	1.089	7·47	7·47	7·31	34·0	34·3	35·6	8·5	8·4	8·8	876·3	875·0	860·8
Április	1.336	1.329	1.104	7·55	7·60	7·41	34·4	34·5	35·9	8·9	8·9	9·2	917·5	927·1	902·0
Május	1.603	1.606	1.503	9·06	9·18	10·08	34·8	34·3	35·1	10·3	10·4	12·1	1.061·9	1.083·3	1.188·0
Június	1.575	1.549	1.313	8·90	8·85	8·81	33·5	32·9	33·2	10·5	10·3	10·9	1.082·5	1.072·9	1.072·7
Július	1.408	1.373	1.164	7·96	7·85	7·80	35·6	34·9	35·6	9·1	8·9	9·4	938·1	927·1	919·2
Augusztus	1.525	1.545	1.460	8·62	8·83	9·80	33·3	32·8	33·7	9·8	10·0	11·8	907·2	1.041·7	1.154·0
Szeptember	1.601	1.524	1.365	9·05	8·71	9·16	35·5	34·8	35·9	10·7	10·2	11·4	1.103·1	1.062·5	1.115·0
Október	1.719	1.640	1.277	9·71	9·37	8·57	35·9	35·6	34·6	11·1	10·6	10·3	1.144·3	1.104·2	1.009·0
November	1.513	1.529	1.319	8·55	8·74	8·85	34·5	34·4	34·9	10·1	10·2	11·0	1.041·2	1.062·5	1.077·5
December	1.777	1.760	1.405	10·04	10·06	9·43	36·4	36·0	35·7	11·5	11·4	11·3	1.185·6	1.187·5	1.110·1
Összesen	**17.694**	**17.498**	**14.904**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**34·7**	**34·4**	**34·9**	**9·7**	**9·6**	**10·2**	**1.000·0**	**1.000·0**	**1.000·0**

Elég jellegzetesnek tetszik, hogy *a vallásilag vegyes házasságoknál* úgy az egy napra eső átlag, mint az index, úgy az összes házasságkötések havi, mint a vegyes házasságok évi eredményeihez viszonyított százalék *decemberben vagy májusban maximum. Rájuk nézve advent nem tilalmi idő: a vegyesek rendszerint nem is egyházi, hanem csak polgári házasságkötések.* Épen ezért jellegzetes, hogy decemberben, amikor az abszolút többségben levő római katolikusok házasságkötéseinek számára az advent még ma is némi csökkentő hatással van, akkor az ily vallás nélkül kötött házasságok megszaporodnak, akár mint a protestánsokéi, vagy a zsidókéi. Az 53. táblázatban közölt adatok szerint 1923—1927. és 1924—1928. átlagában egyaránt decemberben voltak a vegyes házasságkötések igen gyakoriak. Indexünk decemberben ekkor 1185·6, illetve 1187·5, magasabb, mint bármely más hónapban. Fontos rugóként mutatkozik azután a vegyes házasságkötések alakulására a tavasz fiziológiai hatása. Az 1928—1931. évi budapesti statisztika szerint pedig épen májusban volt legtöbb vegyes házasságkötés, több, mint decemberben. A vegyes házasságkötések indexe ekkor májusban 1188·0, az 1928—1931. évi havi indexek maximuma.

A házasságkötések havi eredményeinek a házasulóknak a házasságot megelőző családi állapot szerint való részletezését végül az 54. táblázat tárja elénk.

A budapesti házasulók havi eredményének megelőző családi állapot szerint való megoszlásában a nőtlenekre és a hajadonokra tavasszal, májusban vagy júniusban esik a legmagasabb arány. Az 1924—1928. évi budapesti statisztika szerint a házasulók legnagyobb része (85·2%-a) májusban volt protogam, az 1929—1931. évi adatok szerint júniusé a maximum, ekkor 84·5%. Ez a körülmény a tavasz fiziológiai hatásának a protogam házasságoknál jelentősebb voltára mutat. A protogam házasulók legkisebb arányt viszont télen, januárban (1924—1928-ban 80·9%) mutatnak; alacsony azután még arányuk húsvét táján és márciusban vagy áprilisban is. Ugyanekkor minimum az özvegyek és az elváltak kontingense. 1924—1928-ban májusban a házasulók 7·6%a, 1929—1931-ben pedig 8·6%-a volt elvált, kevesebb, mint bármely más hónapban. Az özvegyek aránya a házasulók között viszont úgy az 1924—1928., mint az 1929—1931. évi budapesti statisztika szerint júniusban volt a legalacsonyabb, 7·2, illetve 6·6%. Mindezek az adatok jól kidomborítják, hogy a házasságban már élt egyéneknél, vagyis a palingam házasságkötéseknél a fiziológiai hatások, a természetnek a nemi ösztön kielégítésére sarkaló ereje, de talán maga a szerelem is sokkal alárendeltebb szerepet játszik, mint az elsőízben házasulóknál, mint a fiataloknál. Özvegyek és elváltak házasságai egyben nagyobbrészt öregebb egyének házasságai is. Az idősebbeknél pedig az anyagi okok, gazdasági körülmények, örökösödési tekintetek vagy a már meglévő gyermekek törvényesítése vagy más okok már mindenesetre gyakrabban szerepelnek, mint élettani hatások, kölcsönös vonzalom vagy szerelem.

54. A házasulók megelőző családi állapotának hónapok szerint való részletezése az 1924—1928. és 1929—1931. évi budapesti statisztika eredményei szerint.

Hónapok	Esett a házasulók közül														
	nőtlen és hajadon	özvegy	elvált	nőtlen és hajadon	özvegy	elvált	nőtlen és hajadon	özvegy	elvált	nőtlen és hajadon	özvegy	elvált	nőtlen és hajadon	özvegy	elvált
	abszolút számban			az évi összes házasságkötések százalékában			az egy-egy hónapban kötött házasságok			egy-egy napra eső átlagban			indexekben, ha az év egy-egy napjára eső átlag = 1000		
	a) *1924—1928. évi adatok szerint.*														
Január	2.491	254	333	5·86	6·34	7·52	80·9	8·3	10·8	16·1	1·6	2·1	691·0	727·3	875·0
Február	3.109	319	295	7·32	7·96	6·66	83·5	8·6	7·9	21·9	2·2	2·1	939·9	1.000·0	875·0
Március	3.097	335	377	7·29	8·36	8·51	81·3	8·8	9·9	20·0	2·2	2·4	858·4	1.000·0	1.000·0
Április	3.203	307	338	7·54	7·66	7·63	83·2	8·0	8·8	21·4	2·0	2·3	918·5	909·1	958·3
Május	3.989	337	356	9·39	8·41	8·04	85·2	7·2	7·6	25·7	2·2	2·3	1.103·0	1.000·0	958·3
Június	3.985	338	384	9·38	8·43	8·67	84·7	7·2	8·1	26·6	2·3	2·6	1.141·6	1.045·5	1.083·3
Július	3.217	344	368	7·57	8·58	8·31	81·8	8·8	9·4	20·8	2·2	2·4	892·7	1.000·0	1.000·0
Augusztus	3.984	349	377	9·38	8·70	8·51	84·6	7·4	8·0	25·7	2·3	2·4	1.103·0	1.045·5	1.000·0
Szeptember	3.647	353	385	8·59	8·80	8·69	83·2	8·1	8·7	24·3	2·4	2·6	1.042·9	1.090·9	1.083·3
Október	3.958	353	398	9·32	8·80	8·99	84·1	7·5	8·4	25·5	2·3	2·6	1.094·4	1.045·5	1.083·3
November	3.744	327	374	8·81	8·16	8·44	84·2	7·4	8·4	25·0	2·2	2·5	1.073·0	1.000·0	1.041·7
December	4.058	393	444	9·55	9·80	10·03	82·9	8·0	9·1	26·2	2·5	2·9	1.124·5	1.136·4	1.208·3
Évi összeg	**42.482**	**4.009**	**4.429**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**83·4**	**7·9**	**8·7**	**23·3**	**2·2**	**2·4**	**1.000·0**	**1.000·0**	**1.000·0**
	b) *Az 1929—1931. évi adatok szerint.*														
Január	2.718	285	361	5·17	5·83	5·87	80·8	8·5	10·7	29·2	3·1	3·9	608·3	688·9	696·4
Február	3.685	414	443	7·02	8·47	7·21	81·1	9·1	9·8	43·9	4·9	5·3	914·6	1.088·9	946·4
Március	3.728	378	502	7·10	7·73	8·17	80·9	8·2	10·9	40·1	4·1	5·4	835·4	911·1	964·3
Április	3.646	394	486	6·94	8·06	7·91	80·6	8·7	10·7	40·5	4·4	5·4	843·8	977·7	964·3
Május	5.305	462	541	10·10	9·45	8·80	84·1	7·3	8·6	57·0	5·0	5·8	1.187·6	1.111·1	1.035·7
Június	5.155	400	543	9·81	8·18	8·84	84·5	6·6	8·9	57·3	4·4	6·0	1.193·8	977·7	1.071·4
Július	3.889	392	521	7·40	8·01	8·48	81·0	8·2	10·8	41·8	4·2	5·6	870·8	933·3	1.000·0
Augusztus	5.542	471	589	10·55	9·63	9·58	84·0	7·1	8·9	59·6	5·1	6·3	1.241·7	1.133·3	1.125·0
Szeptember	4.747	456	503	9·04	9·32	8·18	83·2	8·0	8·8	52·7	5·1	5·6	1.097·9	1.133·3	1.000·0
Október	4.610	397	539	8·78	8·12	8·77	83·1	7·2	9·7	49·6	4·3	5·8	1.033·3	955·5	1.035·7
November	4.823	395	512	9·18	8·08	8·33	84·2	6·9	8·9	53·6	4·4	5·7	1.116·7	977·7	1.017·9
December	4.680	446	606	8·91	9·12	9·86	81·6	7·8	10·6	50·3	4·8	6·5	1.047·9	1.066·6	1.160·7
Évi összeg	**52.528**	**4.890**	**6.146**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**82·6**	**7·7**	**9·7**	**48·0**	**4·5**	**5·6**	**1.000·0**	**1.000·0**	**1.000·0**

A havi eredmények foglalkozás szerint való részletezése nem készül el. Szinte bizonyos, hogy ha ezek megvolnának, akkor abból azt olvashatnók ki, hogy az értelmiségnél, a közszolgálat és a szabad foglalkozások főcsoportjában a tavasz fiziológiai hatásai elmosódottabbak és arányszámaik az év egyes hónapjai között kiegyenlítettebbek, mint más foglalkozásúaknál. Bizonyos, hogy a kevésbbé művelt foglalkozási főcsoportok, a házicselédek és a napszámosok viszont magas májusi adatokat és a havi szélsőségek nagyobb különbségeit mutatják, mint a többi foglalkozási főcsoportok. Egy évről, 1929-ről *Illyefalvi*[1]) munkás és polgár szerint való részletezésben tette közzé a fővárosi házasságkötések adatait s az 55. táblázatban ezeket az adatokat s a belőlük számított arányszámokat közöljük. (L. az 55. táblázatot.)

Látható, hogy a májusi adat a munkás-vőlegényekkel induló házasságkötéseknél magasabb indexű, (122·1), mint a polgári vőlegényekkel indulóknál (csak 115·7). Ez utóbbiakhoz e kettéválasztásban a véderő gyér házasságkötései is hozzászámíttattak. A házasságkötések tavaszi gyarapodása a polgár-vőlegényeknél nem is májusban, hanem júniusban jelentkezik, vagyis náluk a munkásoknál mutatkozó hosszabb jegyesség miatt eltolódva. A téli minimum a téli munkahiánytól is inkább szenvedő munkásoknál viszont alacsonyabb indexű, (58·0), mint a polgároknál (66·8). Látható tehát, hogy a műveltség alacsonyabb színvonalán lévő és kevesebb képzettséget igénylő munkásoknál az évszakok élettani hatásai erőteljesebben jelentkeznek, mint az azoktól kevésbbé érintett és műveltebb polgároknál.

55. A munkás- és a polgárvőlegények házasságkötéseinek havonkint való részletezése az 1929. évi budapesti statisztika szerint.

Hónapok	Esett házasságkötés az oldalt megnevezett hónapra						a hónapok 1—1 napjára eső átlag indexe szerint. (Ha az egész évben átlag 1—1 napra eső házasságkötések száma = 100)		
	a munkásoknál	a polgároknál	összesen	a munkásoknál	a polgároknál	összesen			
	abszolút számban			egy-egy napra eső átlagban			a munkásoknál	a polgároknál	összesen
Január	241	317	558	7·7	10·3	18·0	58·0	66·8	62·7
Február	356	362	718	12·7	12·9	25·6	95·6	83·9	89·3
Március	345	376	721	11·1	12·1	23·2	83·8	78·7	81·1
Április	356	372	728	11·9	12·4	24·3	89·3	80·5	84·6
Május	503	553	1.056	16·2	17·8	34·0	122·1	115·7	118·7
Június	440	591	1.031	14·7	19·7	34·4	110·4	127·9	119·8
Július	346	464	810	11·1	15·0	26·1	84·0	97·2	91·1
Augusztus	493	558	1.051	15·9	18·0	33·9	119·6	116·6	118·0
Szeptember	490	536	1.026	16·3	17·9	34·2	122·9	116·0	119·2
Október	418	441	859	13·5	14·2	27·7	101·4	92·4	96·6
November	426	525	951	14·2	17·5	31·7	106·9	113·6	110·4
December	438	529	967	14·1	17·1	31·2	106·3	110·7	108·7
Összesen	**4.852**	**5.624**	**10.476**	**13·3**	**15·4**	**28·7**	**100·00**	**100·0**	**100·0**

[1]) L. *dr. Illyefalvi I. Lajos:* »A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten.« Budapest, 1930. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának kiadása.

7. §. A házasulók életkora.

A házasság feladatának teljesíthetősége szempontjából a házastársak egészsége s házasodási kora a legfontosabb: egy-egy magzat kihordásához s a csecsemőnek gyermekké neveléséhez idő kell s a későn kötött házasságok bő gyermekáldásúak ezért már az ahhoz szükséges idő hiánya miatt sem lehetnek. Túlkorai házasságoknál pedig a szülők — különösen az anya — még nincsenek propagatív erejüknek teljességében. A még fejlődő, fiatal szervezetnek az ismételt terhesség egészségét, épségét támadhatja meg. A szüléseknek a statisztikából számítható valószínűségei aránya — mint azt már *Kőrösy*[1]) a budapesti adatok alapján a mult század végén kimutatta — nem a legfiatalabb korban a legmagasabb, hanem a huszas életévek elején. Nemcsak a házasulók házasodási kora külön-külön, hanem korviszonyuk is fontos. A nő fogantatási képessége előbb szűnik meg, mint a férfi nemzőereje s ezért a férjnek feleségénél néhány évvel idősebb volta, ami Európa-szerte gyakori és természetes jelenség, fiziológiai szempontból is indokolt. Az elválások statisztikája rámutat arra is, hogy a házastársak lelki harmóniája sokkal kevésbbé van biztosítva azokban a házasságokban, ahol a nő férjénél idősebb, mint ott, ahol megfordítva, a férfi idősebb. Az elválással megszűnt házasságok körében ugyanis sokkal nagyobb arányt képviselnek azok a házasságok, ahol a *nő* idősebb, mint az új házasságkötések körében. Hasonlóképen a túlnagy — különösen a már két évtizedet is meghaladó — korkülönbség is sűrűn vezet válásokra, de az ily házasság fő feladatának, a szaporodásnak teljesíthetősége tekintetében is kedvezőtlen. Az egészen korai, túlfiatal korban kötött házasságok körében is gyakori a válás.

A korviszonyok a nagyvárosokban tetemes eltéréseket mutatnak az országos átlagtól. A műveltség emelkedésével fokozódó igények, a tanulással töltött idő, az önállósodás nehézségei, késő teljesülése, mind-mind a házasságkötést késleltető hatásúak. A nagyvárosokban sokkal alacsonyabb a fiatalkorú házasulók — a 25 évnél fiatalabb vőlegények és a 20 évnél fiatalabb menyasszonyok — aránya, mint a vidéken. A nagyvárosokban a házasulók kormegoszlásának egybevetésekor is szembetűnnek az éghajlat hatásai, miszerint a déli népek korábban érnek s korábban is házasodnak, mint az északiak, meg az egyes népek törvényei és szokásai között levő különbségek, régebben különösen a katonai szolgálat időtartamára, a jelentkezésre köteles korszakra vonatkozó rendelkezések, de az egyes államokon belül a nagy-

[1]) L. *Kőrösy J.*: »Demológiai tanulmányok.« I. A szülők korának befolyása a gyermekek halálokára. II. A szülők korának befolyása a gyermekek életerejére. A Tudományos Akadémia kiadása. Értekezések a társadalomtudományok köréből. X. köt., 3. sz. — 2. »On the influance of the age of parents on the vitality of thair children.« Előadás az 1891. évi, Londonban összeült VII. nemzetközi hygiéniai és demográfiai kongresszuson. — 3. Über den Einfluss des elterlichen Alters auf die Lebenskraft der Kinder. Jahrbuch für Nationaloekonomie und Statistik, 1892. évi III. sorozat, IV. köt., 519. l. — 4. La table de natalité de Budapest. Az 1896. évi budapesti VIII. nemzetközi demografiai és közegészségügyi kongresszus munkálatai. I. kötet.

városok a vidékkel szemben mindig kedvezőtlenebb kialakulást, magasabb átlagos házasulási kort, kevesebb fiatalkorú s kevesebb protogam házasságot jelentenek, mint a vidék.

A Budapesten történt házasságkötések kor szerint való megoszlása is kedvezőtlenebb, mint amilyennek az országszerte mutatkozik. Székesfővárosunkban a 25 évnél fiatalabb korban kötött házasságok aránya, úgy a vőlegények, mint a menyasszonyok körében évről-évre lényegesen kisebb, mint az országban vagy épen a főváros leszámításával számított vidéken. A 25 éven alul házasulók bármelyik korcsoportja az összes házasulóknak Budapesten bármelyik nemnél mindig sokkal kisebb arányát képviseli, mint a vidéken. A későn házasuló értelmiség magas aránya s a fővárosi — mint minden nagyvárosi — életnek a házasságkötést egyébként is késleltető káros hatása járul így a székesfővárosunk népességében magas arányú agglegényeknek és aggleányoknak magas arányához, valamint a nálunk honos reglementált prostitució átkához, a városi népesség termékenységét és szaporodását gátolva. Az abolíció híveinél, az angoloknál, az angolszászok puritán erkölcsei révén a városi és a vidéki népmozgalom között, nevezetesen a házasságkötési és a születési arányok tekintetében — mint alább erre még visszatérünk — távolról sincsen olyan különbség, mint a középeurópai országokban, vagy mint hazánkban. Azt, hogy számszerűen miképen alakul a legújabb budapesti házasulók kormegoszlása, azt az 1932. évi statisztikából némely főbb korcsoport szerint való részletezésben, a megfelelő országos és a vidéki adatokkal egybevetve az 56. táblázaton mutatjuk be. (L. az 56. táblázatot.)

56. A házasulók kormegoszlása 1932-ben Budapesten, az országban és a vidéken.

Korcsoport	Esett a házasulók közül az oldalt megnevezett korcsoportra					
	Budapesten		az országban		a vidéken	
	absz. szám	%	absz. szám	%	absz. szám	%
	a) *A vőlegényeknél*					
20 éven aluli	77	0·8	2.235	3·1	2.158	3·6
20—24 éves	2.188	20·5	27.743	39·0	25.555	42·2
25—29 «	3.469	32·7	22.331	31·4	18.862	31·1
30—39 «	3.238	30·4	12.643	17·7	9.405	15·5
40—49 «	1.007	9·5	3.448	4·9	2.441	4·0
50—59 «	447	4·2	1.727	2·4	1.280	2·1
60 éven felüli	200	1·9	1.075	1·5	875	1·5
Összesen	**10.626**	**100·0**	**71.202**	**100·0**	**60.576**	**100·0**
	b) *A menyasszonyoknál*					
17 éven aluli	61	0·6	1.546	2·2	1.485	2·5
17—19 éves	979	9·2	17.164	24·1	16·185	26·7
20—24 «	3.735	35·2	30.131	42·3	26.396	43·6
25—29 «	2.622	24·7	11.492	16·1	8.870	14·6
30—39 «	2.359	22·2	7.398	10·4	5.039	8·3
40—49	631	5·9	2.244	3·2	1.613	2·7
50 éven felüli	239	2·2	1.227	1·7	988	1·6
Összesen	**10.626**	**100·0**	**71.202**	**100·0**	**60.576**	**100·0**

Látható, hogy a Budapesten kötött házasságok vőlegényeinek csak alig több, mint $^1/_5$-öd része volt 25 éven aluli, (21·3%), míg az egész országban a vőlegényeknek több mint $^2/_5$-öd részük volt ily fiatalkorú, (42·1%, a vidéken pedig 45·8%-uk). Látható tehát, hogy az országban a 25 éven aluli vőlegények épen kétszer olyan arányt képviselnek, mint székesfővárosunkban. Még nagyobb a különbség a 20 éven aluli vőlegények aránya tekintetében. Míg székesfővárosunkban a vőlegényeknek csak 0·8%-a, addig a vidékieknek 3·6%-a a 20 éven aluli, vagyis az ily korú vőlegények a vidéken négyszer akkora arányt képviselnek, mint Budapesten. A 25 életéven felül azután a házasulók minden korcsoportja a fővárosban erősebb, mint a vidéken. Az igen kis termékenységű 40 éven felüli korban kötött házasságok vőlegényei székesfővárosunkban az itt kötött összes házasságoknak $^1/_6$-od részét teszik (15·6%-át). Ezzel szemben e károsan alacsony termékenységű késői házasságok a vidéken még fél ekkora arányt sem képviselnek, csak 7·6%-ot.

Egészen hasonló jelenségek láthatók (l. az 56. táblázaton) a menyasszonyok oldalán is. Itt is a 25 éven aluli életkorszak az, amelyben minden korcsoport képviselete gyengébb a fővárosban, mint a vidéken, míg a 25. életéven felül — megfordítva — minden korcsoportú menyasszonyok Budapesten képviselnek nagyobb arányt, mint a vidéken. A Budapesten kötött házasságok menyasszonyainak még csak nem is $^1/_{10}$-ed része (pontosan 9·8%-a volt 20 éven aluli, vagyis fiatalkorú, míg az egész országban a menyasszonyoknak több mint $^1/_4$-ed része (26·3%-a) volt ily fiatalkorú. A főváros leszámításával értett vidéken a fiatalkorú menyasszonyok pedig meg épen 29·2%-ot képviselnek. A fiatalkorú menyasszonyok tehát a vidéken háromszor olyan arányt képviselnek, mint székesfővárosunkban, míg a vőlegényeknél a fiatalkorúak aránya tekintetében csak kétszerese volt a vidéki arány a budapestinek. Látható tehát, hogy a menyasszonyok oldalán a fiatalkorúak aránya tekintetében sokkal nagyobb különbség van a budapesti s az országos arány között, mint a vőlegények oldalán. Ebben azonban annak is szerepe van, hogy a fiatalkorúnak nevezett korcsoportot a menyasszonyoknál másképen kell számítani, mint a vőlegényeknél; itt csak 20 év a korhatár, nem pedig 25, mint a vőlegényeknél. Ha a menyasszonyoknál is 25 éven aluliaknak arányát vetjük egybe, úgy a Budapesten mutatkozó 45·0%-ot állíthatjuk az országos 68·6%-kal s a vidéki 72·8%-kal szembe. E korcsoport a budapesti menyasszonyoknál már oly erős, hogy a megfelelő országos arány nála még csak nem is kétszer, hanem csak másfélszer nagyobb. Viszont, ha a vőlegényeknél is csak a 20. éven aluliak arányát vetnénk egybe, akkor — mint fentebb láttuk — az országos arány e fiatalkorú vőlegények budapesti arányának négyszeresére rúgna. Látható tehát, hogy azonos korcsoportok egybevetésénél épen a vőlegények oldalán mutatkozik e fiatalkorúak fővárosi és vidéki arányai között nagyobb különbség s nem a menyasszonyoknál. Ha mégis azt mondhatjuk, hogy »a fiatalkorú« vőlegények a főváros-

ban fele akkora, a »fiatalkorú« menyasszonyok pedig csak egyharmadrész akkora arányt képviselnek, mint a vidéken s így a fiatalkorúak aránya tekintetében a fővárosi s a vidéki arány a menyasszonyok oldalán mutat nagyobb különbséget, az elsősorban csak annak a következménye, hogy »fiatalkorúnak« a menyasszonyoknál más korcsoportot nevezünk, mint a vőlegények oldalán. Míg ezzel szemben tehát az összes fiatal korcsoportok aránya tekintetében ha ugyanazon korévet vesszük mindegyik nemnél, vagyis ha azonos évhatárokat veszünk tekintetbe, akkor a vőlegények oldalán mutat erősebb különbséget a városi és vidéki arány.

Korévek szerint való részletezésben az 1932. évi házasulók kormegoszlását az 57. táblázat szemlélteti. Ily évekig lemenő részletezésben az egész ország összes házasulóinak statisztikája nem készül el, csak a fővárosé. (L. az 57. táblázatot.)

Látható, hogy az egyes életkorévekben házasulók száma és aránya úgy a vőlegények, mint a menyasszonyok oldalán a legfiatalabb korcsoportoktól kezdve egy bizonyos életévig emelkedik, onnan pedig a késő öregkorig esik. A maximum a vőlegényeknél a 24. életévben, a menyasszonyoknál a 22. életévben jelentkezik az 1932. évi budapesti statisztika szerint 7·49, illetve 7·35%-kal. Ily magas arányát a házasulóknak sem fiatalabb, sem idősebb korév fel nem mutatja. A legtöbb házasulót felmutató korév a matematikai statisztika nyelvén szólva a legsűrűbb érték vagy módus. *Az 1932. évi budapesti statisztika szerint a modus* a vőlegényeknél 24·59 év, a menyasszonyoknál 22·48 év.

A modusig, a leggyakoribb házasságkötési időpontig azonban a fővárosi lakosságnak még csak kis része lép házasságra. A házasulók kormegoszlása ugyanis tudvalevőleg olyan zsandárkalap, amelynek a fiatalabb koréveknél lévő szára sokkal meredekebb, mint az idősebbek felé elnyúló. *A median*, amíg a fővárosi lakosság fele házasságra lép, amit más névvel valószínű házasulási kornak is nevezünk, *az 1932. évi budapesti statisztika szerint* a vőlegényeknél 29·36 év, a menyasszonyoknál 25·82 év.

A harmadik főközépérték, az aritmetikai vagy számtani átlag, az átlagos házasulási kor a kormegoszlási görbe említett ferdeségének megfelelően még a mediannál is magasabb. Az *1932-ben Budapesten* házasságot kötött egyének *házasulási korának mérlegelt számtani átlaga* ugyanis a vőlegényeknél 31·90 év, a menyasszonyoknál 27·93 év, az átlagos korkülönbség pedig 3·97 év volt.

Székesfővárosunkban a házasulási kor átlaga persze magasabb, mint országszerte. Megfelelően annak, hogy mint fentebb láttuk, túl későn házasodik Budapest lakossága. Láttuk, hogy székesfővárosunkban a fiatalkorú házasságok aránya csak fele, sőt negyedrésze az országos viszonylatban mutatkozónak. Említettük, hogy Budapesten a hosszú iskolák, a nehéz elhelyezkedés, a munkanélküliség s az állástalanság a lakosságot tovább

visszatartják a házasságkötéstől, mint a vidékit. Innen a székesfővárosban magasabb átlagos házasulási kor, ami pedig a házasság céljának teljesíthetősége, a gyermekek nemzése és felnevelése tekintetében kedvezőtlen jelenség.

1932-ben hazánk népességének a budapestinél kedvezőbb *átlagos házasulási kora* a következő volt: a vőlegényeknél 28·65 év, ami 3·25 évvel kevesebb, mint a fővárosi, a menyasszonyoknál 24·65 év, ami 3·28 évvel kevesebb, mint a fővárosi, átlagos korkülönbség 4·00 év, ami 0·03 évvel több, mint a fővárosi.

57. Az 1932. évi Budapesten történt házasságkötések házasulóinak korévenkint részletezett kimutatása.

Életkor	Esett az oldalt megnevezett életkorra				Életkor	Esett az oldalt megnevezett életkorra			
	vőlegény		menyasszony			vőlegény		menyasszony	
	absz. sz.	%	absz. sz.	%		absz. sz.	%	absz. sz.	%
13 év	—	—	—	—	50 év	66	0·62	28	0·26
14 «	—	—	1	0·01	51 «	69	0·65	27	0·25
15 «	—	—	13	0·12	52 «	53	0·50	35	0·33
16 «	—	—	47	0·44	53 «	41	0·38	27	0·25
17 «	4	0·04	164	1·54	54 «	35	0·33	9	0·08
18 «	15	0·14	311	2·93	55 «	33	0·31	16	0·15
19 «	58	0·54	504	4·75	56 «	39	0·37	12	0·11
20 «	174	1·64	704	6·62	57 «	39	0·37	10	0·09
21 «	291	2.74	770	7·25	58 «	33	0·31	14	0·13
22 «	421	3·96	781	7·35	59 «	39	0·37	8	0·08
23 «	506	4·76	720	6·78	60 «	26	0·24	12	0·11
24 «	796	7·49	760	7·15	61 «	26	0·24	7	0·07
25 «	728	6·85	654	6·15	62 «	29	0·27	5	0·05
26 «	689	6·49	553	5·20	63 «	16	0·15	6	0·06
27 «	694	6·53	512	4·82	64 «	7	0·07	4	0·04
28 «	705	6·63	506	4·76	65 «	17	0·16	2	0·02
29 «	653	6·15	397	3·74	66 «	13	0·12	3	0·03
30 «	546	5·14	393	3·70	67 «	12	0·11	5	0·05
31 «	491	4·62	308	2·90	68 «	10	0·09	3	0·03
32 «	477	4·49	307	2·89	69 «	7	0·07	1	0·01
33 «	379	3·57	249	2·34	70 «	8	0·07	—	—
34 «	311	2·93	227	2·14	71 «	5	0·05	1	0·01
35 «	278	2·61	201	1·89	72 «	6	0·06	1	0·01
36 «	232	2·18	204	1·92	73 «	4	0·04	—	—
37 «	204	1·92	168	1·58	74 «	5	0·05	—	—
38 «	169	1·59	157	1·48	75 «	2	0·02	—	—
39 «	151	1·42	145	1·36	76 «	1	0·01	1	0·01
40 «	157	1·48	106	1·00	77 «	—	—	1	0·01
41 «	122	1·15	108	1·02	78 «	1	0·01	1	0·01
42 «	121	1·14	64	0·60	79 «	1	0·01	—	—
43 «	99	0·93	62	0·58	80 «	1	0·01	—	—
44 «	106	1·00	72	0·68	81 «	1	0·01	—	—
45 «	80	0·75	47	0·44	82 «	1	0·01	—	—
46 «	87	0·82	49	0·46	83 «	—	—	—	—
47 «	80	0·75	52	0·49	84 «	1	0·01	—	—
48 «	74	0·70	38	0·36					
49 «	81	0·76	33	0·31	Összesen	**10.626**	**100·00**	**10.626**	**100·00**

A nagy háború előtt, a legutolsó békés esztendőben, *1913-ban az átlagos házasulási kor az országban* még alacsonyabb volt: 1913-ban a vőlegényeknél 27·72 év, 1913-ban a menyasszonyoknál 23·26 év, 1913-ban az átlagos korkülönbség 4·46 év.

A műveltség terjedésével az átlagos házasulási kor kedvezőtlenebbé válik, hazánkban még azért is, mert a késői házasságok magas arányát s idős átlagos házasulási kort mutató budapesti népesség a mai területen nagyobb arányt képvisel, mint a történetin.

A népmozgalom egyes évi eredményei azonban az egyes évek gazdasági viszonyaitól, konjunkturális kapcsolataitól, sőt mezőgazdasági államokban még az időjárástól is függenek. Épen ezért a házasságkötések statisztikáiban is, hacsak egyes évi eredményeket vizsgálunk, ezen esetlegességek hatásaitól nem vagyunk olyan függetlenek, mint ha több év népmozgalmának átlagait képezzük. Így a többéves átlagokban az egyes évek esetlegességeitől nem torzított, az illető terület vizsgált tömegjelenségének alaptörvényszerűségeit hívebben visszatükröző, a zavaró körülményektől mentesebb, kiegyenlítettebb arányszámokhoz jutunk. Az 1932. év budapesti házasságkötési aránya helyett az 1929—1932. év átlagát vizsgálva, a korévenkint való részletezésben kiszámítható megoszlási százalékok a median után is egyenletesen fejlődnek vissza az öregkorig, nem oly kisebb-nagyobb váltakozó irányú eltérésekkel, mint a csak egy év: 1932., házasulóinak kormegoszlásátvizsgáló számításainknál. Az 1929—1932. évi budapesti házasulók kormegoszlását korévenkint való részletezésben az 58. táblázat mutatja.

Látható e táblázaton, hogy a legtöbb házasságot e négy év átlagában is a 24 éves vőlegények kötik, mint 1932-ben. Erre a korévre esik a median, mely korévhez ezen időszakban a budapesti vőlegények 7·4%-a tartozik. A százalékok e négy év átlagában azonban kiegyenlítettebbek úgy a legfiatalabb, mint a legidősebb kor felé korévről-korévre egyforma irányú visszafejlődést mutatnak. A menyasszonyoknál a 21. év 7·08%-kal e négy év (1929—1932.) átlaga szerint maximum és így 1929—1932-ben fiatalabb korévben jelentkezik a legtöbb menyasszonyt felmutató korév, mint amelyben csak az 1932. évi adatok szerint állapítható meg.

Az átlagos házasulási kor az 1929—1932. évi budapesti statisztika szerint a vőlegényeknél 31·72, a menyasszonyoknál pedig 28·02 év, ami az 1932. évi adatoktól csak kevéssé különbözik.

A házasulók kormegoszlásának történeti fejlődését vizsgálva is célszerűbb többéves átlagokat vetni egybe, ha a fejlődés végső irányát keressük, s nem egyes évek különleges alakulását, mint pl. a háború alatt. A legújabb időszakban mutatkozó fejlődés bemutatása céljából az 1929—1932. évi

58. A házasulók életkor szerint való megoszlása az 1929—1932. évi budapesti statisztika szerint, korévenkint való részletezésben.

Életkor	Esett az oldalt megnevezett életkorra				Életkor	Esett az oldalt megnevezett életkorra			
	vőlegény		menyasszony			vőlegény		menyasszony	
	absz. sz.	%	absz. sz.	%		absz. sz.	%	absz. sz.	%
14 éven aluli..	—	—	—	—	51 éves	220	0·52	114	0·27
14 éves	—	—	7	0·02	52 «	195	0·46	105	0·25
15 «	—	—	43	0·10	53 «	191	0·45	98	0·23
16 «	—	—	236	0·56	54 «	184	0·43	63	0·15
17 «	6	0·01	621	1·46	55 «	167	0·39	59	0·14
18 «	69	0·16	1.311	3·09	56 «	162	0·38	57	0·13
19 «	232	0·55	2.021	4·77	57 «	154	0·36	48	0·11
20 «	609	1·44	2.684	6·33	58 «	125	0·30	41	0·10
21 «	1.075	2·53	3.003	7·08	59 «	130	0·31	32	0·08
22 «	1.623	3·83	2.939	6·93	60 «	114	0·27	34	0·08
23 «	2.106	4·97	2.897	6·83	61 «	105	0·25	26	0·06
24 «	3.138	7·40	2.891	6·82	62 «	81	0·19	21	0·05
25 «	3.075	7·25	2.552	6·02	63 «	72	0·17	16	0·04
26 «	2.982	7·03	2.256	5·32	64 «	52	0·12	21	0·05
27 «	2.853	6·73	2.098	4·95	65 «	63	0·15	12	0·03
28 «	2.742	6·46	1.937	4·57	66 «	61	0·15	8	0·02
29 «	2.503	5·90	1.661	3·91	67 «	54	0·13	11	0·03
30 «	2.250	5·31	1.586	3·74	68 «	43	0·10	9	0·02
31 «	1.896	4·47	1.361	3·21	69 «	31	0·07	5	0·01
32 «	1.673	3·94	1.258	2·97	70 «	33	0·08	7	0·02
33 «	1.465	3·45	1.052	2·48	71 «	22	0·05	4	0·01
34 «	1.190	2·81	1.001	2·36	72 «	17	0·04	5	0·01
35 «	1.096	2·59	859	2·03	73 «	10	0·02	4	0·01
36 «	912	2·15	778	1·83	74 «	14	0·03	1	0·00
37 «	802	1·89	678	1·60	75 «	13	0·03	1	0·00
38 «	699	1·65	574	1·35	76 «	6	0·01	1	0·00
39 «	653	1·54	519	1·22	77 «	4	0·01	3	0·01
40 «	583	1·37	430	1·01	78 «	5	0·01	2	0·00
41 «	565	1·33	378	0·89	79 «	3	0·01	—	
42 «	506	1·19	300	0·71	80 «	5		—	
43 «	428	1·01	263	0·62	81 «	2		—	
44 «	418	0·99	277	0·65	82 «	1		—	
45 «	404	0·95	243	0·57	83 «	1		—	
46 «	350	0·83	246	0·58	84 «	1	0·04	—	0·00
47 «	333	0·79	212	0·50	85 «	2		—	
48 «	300	0·71	178	0·42	87 «	1		1	
49 «	271	0·64	128	0·30	89 «	1		—	
50 «	256	0·60	121	0·29	Összesen	**42.408**	**100·00**	**42.408**	**100·00**

kormegoszlást az 59. táblázaton az 1925—1928. évivel vetjük egybe. A budapesti házasulók 1925—1928. évi kormegoszlását ezenkívül a XI. grafikon is szemlélteti.

Az 59. táblázat indexei a 28 éven aluli vőlegényeknél 100-nál nagyobbrészt kisebbek, ami azt jelenti, hogy az a kedvezőtlen koreltolódás, ami a városi élet hatására a fiatalkorú vőlegények arányának csökkenésében nyilvánul, egyre tovább tart. A házasság céljának, a termékenységnek kifejtése, a gyermekek nemzése és felnevelése tekintetében kedvezőtlenebb házasságkötések, az idősebb vőlegénnyel indulók pedig a legújabb korban

XI. A MENYASSZONYOK ÉS VŐLEGÉNYEK KOR SZERINT VALÓ MEGOSZLÁSA

az 1925-28 évi budapesti statisztika átlagos eredményei szerint.

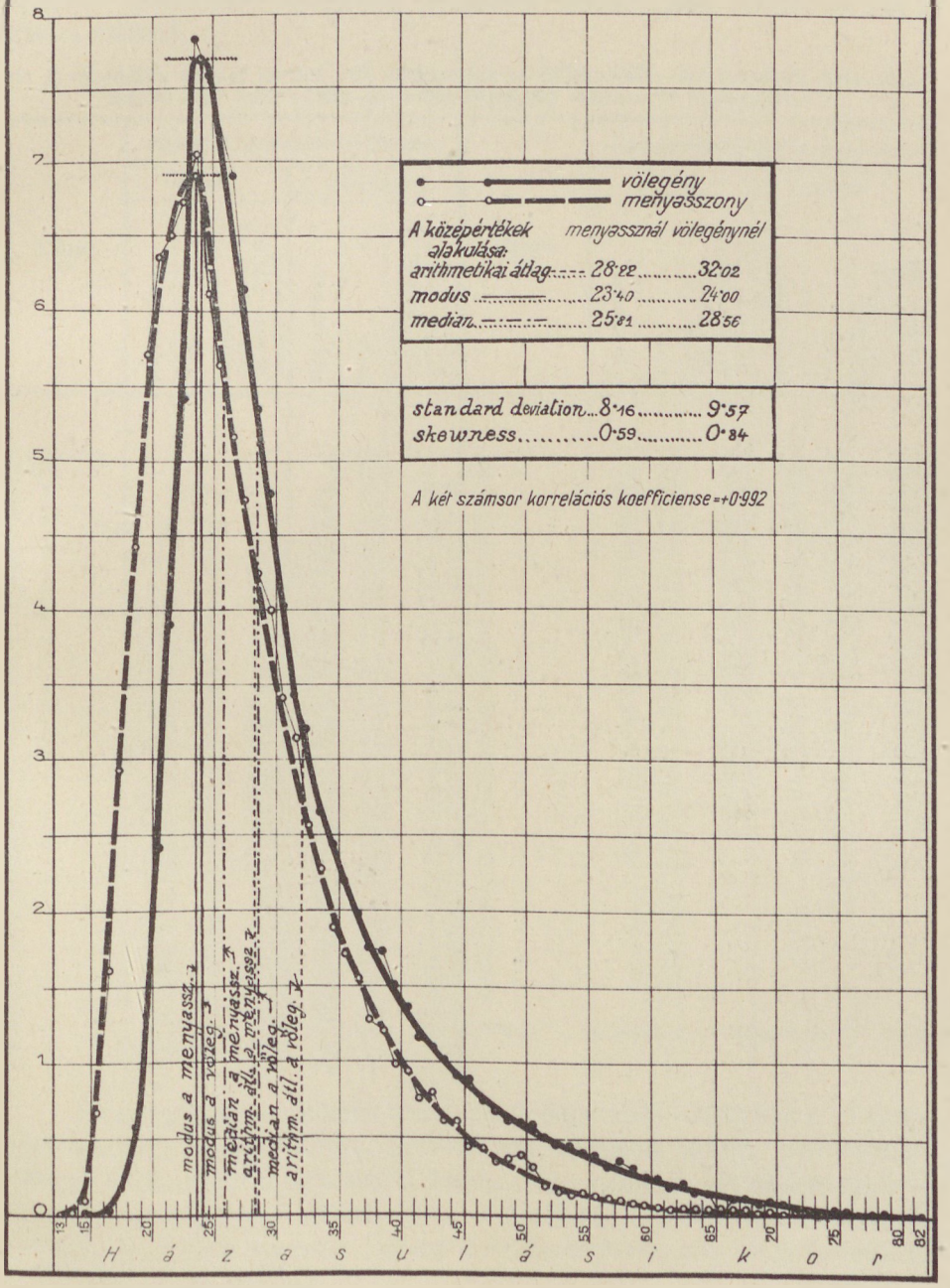

is gyarapodnak. Az 1929—1932. évi évjáratok budapesti vőlegényei közül főleg a 28—35. életévek korszakába tartozók mutatnak nagyobb arányokat, mint az 1926—1928. évi házasságok vőlegényei. A 35. életéven felüli vőlegények aránya tekintetében az 1929—1932. évi és az 1925—1928. évi korévenkint részletezett budapesti statisztika indexei nem mutatnak egyirányú eltérést.

59. A házasulók életkor szerint való megoszlása az 1925—1928. évi budapesti statisztika szerint s az 1929—1932. évi eredményeknek ehhez való viszonyítása.

Életkor, év	Esett az oldalt megnevezett életkorra					
	vőlegény			menyasszony		
	absz. számban	%-ban	indexben 1929—1932-ben, ha az 1925—1928. évi százalék = 100.	absz. számban	%-ban	indexben 1929—1932-ben, ha az 1925—1928. évi százalék = 100
14 éven aluli	—	—	—	2	0·0	—
14 éves	—	—	—	6	0·0	—
15 »	1	0·0	—	43	0·1	100·0
16 »	—	—	—	258	0·6	243·3
17 »	9	0·0	—	668	1·6	193·1
18 »	75	0·2	80·0	1.203	2·9	164·5
19 »	235	0·6	91·7	1.824	4·4	144·0
20 »	564	1·4	102·9	2.348	5·7	124·2
21 »	996	2·4	105·4	2.612	6·4	108·3
22 »	1.607	3·9	98·2	2.669	6·5	105·1
23 »	2.221	5·4	92·1	2.760	6·7	101·8
24 »	3.223	7·9	93·7	2.896	7·1	84·8
25 »	3.110	7·6	95·4	2.513	6·1	87·2
26 »	2.987	7·3	96·3	2.318	5·7	86·9
27 »	2.835	6·9	97·6	2.125	5·2	87·9
28 »	2.530	6·2	104·2	1.946	4·7	83·2
29 »	2.198	5·4	109·3	1.746	4·3	87·0
30 »	1.966	4·8	111·0	1.644	4·0	80·3
31 »	1.657	4·0	111·8	1.405	3·4	87·4
32 »	1.410	3·4	116·0	1.294	3·2	77·5
33 »	1.319	3·2	107·8	1.054	2·6	90·8
34 »	1.095	2·7	104·1	939	2·3	88·3
35 »	1.013	2·5	103·6	773	1·9	96·3
36 »	903	2·2	97·7	708	1·7	94·1
37 »	815	2·0	94·5	640	1·6	84·4
38 »	721	1·8	91·7	526	1·3	93·9
39 »	711	1·7	90·6	493	1·2	84·2
40 »	617	1·5	91·3	407	1·0	89·0
41 »	558	1·4	95·0	389	1·0	71·0
42 »	475	1·2	99·2	320	0·8	77·5
43 »	452	1·1	91·8	332	0·8	81·3
44 »	424	1·0	99·0	257	0·6	95·0
45 »	375	0·9	105·5	258	0·6	96·7
46 »	368	0·9	93·1	196	0·5	100·0
47 »	312	0·8	98·8	184	0·5	84·0
48 »	280	0·7	101·4	146	0·4	75·0
49 »	257	0·6	106·7	153	0·4	72·5

Életkor, év	Esett az oldalt megnevezett életkorra					
	vőlegény			menyasszony		
	absz. számban	%-ban	indexben 1929—1932-ben, ha az 1925—1928. évi százalék = 100	absz. számban	%-ban	indexben, 1929—1932-ben, ha az 1925—1928. évi százalék = 100
50 éves	256	0·6	100·0	162	0·4	84·2
51 »	249	0·6	86·7	133	0·3	89·0
52 »	222	0·5	92·0	86	0·2	71·0
53 »	198	0·5	90·0	66	0·2	77·5
54 »	196	0·5	86·0	60	0·2	81·3
55 »	169	0·4	97·5	68	0·2	95·0
56 »	165	0·4	95·0	59	0·1	96·7
57 »	139	0·3	120·0	52	0·1	100·0
58 »	153	0·4	75·0	46	0·1	84·0
59 »	128	0·3	103·3	35	0·1	75·0
60 »	106	0·3	90·0	29	0·1	72·5
61 »	101	0·3	83·3	27	0·1	67·5
62 »	80	0·2	95·0	19	0·0	83·3
63 »	89	0·2	85·0	20	0·1	115·0
64 »	69	0·2	60·0	17	0·0	75·0
65 »	62	0·2	75·0	14	0·0	70·0
66 »	40	0·0	—	14	0·0	65·0
67 »	51	0·1	130·0	13	0·0	110·0
68 »	51	0·1	100·0	16	0·0	100·0
69 »	30	0·1	70·0	9	0·0	80·0
70 »	37	0·1	80·0	12	0·0	80·0
71 »	29	0·1	50·0	3	0·0	60·0
72 »	15	0·0	40·0	2	0·0	50·0
73 »	17	0·0	—	1	0·0	—
74 »	12	0·0	—	3	0·0	50·0
75 »	13	0·0	—	3	0·0	—
76 »	9	0·0	—	3	0·0	—
77 »	3	0·0	—	1	0·0	—
78 »	6	0·0	—	—	—	—
79 »	7	0·0	—	—	—	—
80 »	1	0·0	—	—	—	—
81 »	3	0·0	—	—	—	—
82 »	3	0·0	—	—	—	—
Összesen	41.028	100·0	100·0	41.028	100·0	100·0

A menyasszonyok oldalán szembetűnő, hogy 1929—1932-ben a 24 éven aluli menyasszonyok minden életkorévben nagyobb arányt képviseltek, mint az 1925—1928. évjáratbeliek. Amíg tehát ugyanezen két évjárat egybevetésekor a vőlegények oldalán épen a fiatalabb korosztályok legnagyobb részének gyengülése s némely idősebb korévbe tartozók arányának erősödése

látszik, addig a menyasszonyok oldalán épen ellenkezőleg csak a legfiatalabb évjáratok erősödtek. E szerint a legújabb években az idősebb vőlegények körében is erősbödött a minél fiatalabb menyasszonyra való törekvés.

Ha e két újabb budapesti táblázatot, az 1929—1932. évi és az 1924—1928. évi házasulók kormegoszlási átlagát a világháborút megelőző idők valamely többéves, nagyobb időszakában Budapesten történt házasságkötéseinél mutatkozó kormegoszlási arányaival vetjük egybe, úgy az idősebb házasulók arányának gyarapodásából álló káros jelenség tünetei jellegzetesen mutatkoznak. A 60. táblázaton az 1909—1912. évi budapesti házasulók kormegoszlásához viszonyítjuk a fentebb említett újabb budapesti arányokat. (L. a 60. táblázatot.)

Látható, hogy a világháborút megelőző időszakban az 1909—1912. évi házasságkötések budapesti statisztikája szerint a 23—29., valamint a 32—33. korévekre eső vőlegények aránya nagyobb volt, mint a legújabb időszakban, vagyis mint az 1925—1928. évi és 1929—1932. évi budapesti statisztika szerint. Ezzel szemben a 34. évtől kezdve minden évjáratbeli vőlegények aránya a székesfővárosunkban házasuló vőlegények körében még ma is magasabb, mint volt a nagy világégés előtt. E két tényben jellegzetesen nyilvánul meg a városi élet hatására visszavezethető koreltolódás, hogy a nagyvárosokban a mind későbbi korban kötött és már e miatt is kedvezőtlen termékenységű házasságok aránya egyre gyarapodik.

Szembetűnő azonban, hogy a 20 éven aluli, valamint a 20—22 éves vőlegények aránya épen ellenkezőleg Budapesten a világháború kitörése előtt volt alacsonyabb, mint ma. E szerint tehát e néhány egészen fiatalkorbeli évjárat vőlegényeinek aránya a többi fiatalkorúak arányának fogyásával ellentétesen gyarapodást mutat. Ezen néhány fiatalkorú évjárat gyarapodása a vőlegények körében a 3 éves kötelező katonai szolgálat megszünésének s a zsoldos hadsereg felállításának következménye. Ezért ugyanis az alsóbb néprétegek, a nagyvárosi munkások, napszámosok, stb. ma rövidebb katonai szolgálatot teljesítenek, mint a nagy háborút megelőző, legutolsó békés esztendőkben. Az alsóbb néprétegek napjainkban a mai rövid időtartamú katonai szakképzés megkezdése előtt is gyakran nősülnek.

A menyasszonyok oldalán a 26. életéven aluli menyasszonyok aránya ma minden korévben alacsonyabb, az annál idősebb évjáratoknak meg mindegyikében magasabb, mint volt a nagy világégés előtt az egykori Budapesten, a történeti Magyarország fővárosában. Mégis látható, hogy az újabb 1929—1932. évi időszak statisztikája szerint a 27 éven aluli évjáratok menyasszonyainak aránya magasabb indexű, mint az 1925—1928. időszak megfelelő évjárataiéi. Ez azt jelenti, hogy a legújabb években (1929—1932-ben) a Budapesten házasulók körében az egészen fiatal menyasszonyok aránya kissé ismét közelebb van a régi békés kedvezőbb adatokhoz, mint állott 1925—1928-ban. Ez az, amit fentebb említettünk, hogy — bár a városi

60. A budapesti házasulók korévenkint való 1925—28. évi és 1929—32. évi kormegoszlásának az 1909—1912. évivel való egybevetése.

Életkor, év	Esett az oldalt megnevezett életkorra					Életkor, év	Esett az oldalt megnevezett életkorra				
	vőlegény						menyasszony				
	1909—1912-ben	1925—1928-ban	1929—1932-ben	indexekben			1909—1912-ben	1925—1928-ban	1929—1932-ben	indexekben	
				1925—1928.	1929—1932.					1925—1928.	1929—1932.
	%-ban			évben, ha az 1909—1912. évi arány = 100			%-ban			évben, ha az 1909—1912. évi arány = 100	
20-on aluli	0·2	0·8	0·7	390·0	360·0	17-en aluli	1·2	0·7	0·7	58·3	58·3
20	0·5	1·4	1·4	276·0	276·0	17	2·2	1·6	1·5	72·7	66·4
21	1·0	2·4	2·5	243·0	253·0	18	4·0	2·9	3·1	72·5	77·3
22	2·4	3·9	3·8	163·4	159·6	19	5·6	4·4	4·8	78·6	85·2
23	5·8	5·4	5·0	93·0	85·7	20	7·0	5·7	6·3	81·4	90·4
24	10·2	7·9	7·4	77·1	72·6	21	7·4	6·4	7·1	86·5	95·7
25	9·8	7·6	7·3	77·6	74·0	22	7·0	6·5	6·9	92·9	99·0
26	9·5	7·3	7·0	76·8	74·0	23	7·0	6·7	6·8	95·7	97·6
27	7·8	6·9	6·7	88·5	86·3	24	7·1	7·1	6·8	100·0	96·1
28	6·8	6·2	6·5	91·2	95·0	25	6·4	6·1	6·0	95·3	94·1
29	5·6	5·4	5·9	96·4	105·4	26	5·3	5·7	5·3	107·5	100·0
30	4·7	4·8	5·3	102·1	113·0	27	4·7	5·2	5·0	110·6	105·3
31	3·9	4·0	4·5	102·6	114·6	28	4·2	4·7	4·6	111·9	108·8
32	3·6	3·4	3·9	94·4	109·5	29	3·7	4·3	3·9	116·2	105·3
33	3·5	3·2	3·5	91·4	98·6	30	3·0	4·0	3·7	133·3	105·7
34	2·7	2·7	2·8	100·0	104·0	31	2·8	3·4	3·2	121·4	124·7
35	2·2	2·5	2·6	113·6	117·8	32	2·4	3·2	3·0	133·3	114·6
36	2·1	2·2	2·2	104·8	104·8	33	2·3	2·6	2·5	113·3	123·8
37	1·9	2·0	1·9	105·3	99·5	34	1·9	2·3	2·4	121·1	107·8
38	1·6	1·8	1·7	112·5	103·1	35	1·8	1·9	2·0	105·6	124·2
39	1·3	1·7	1·5	130·8	118·5	36	1·6	1·7	1·8	106·3	112·8
40	1·2	1·5	1·4	125·0	114·2	37	1·3	1·6	1·6	123·1	123·1
41	1·1	1·4	1·3	127·3	121·0	38	1·2	1·3	1·4	108·3	123·1
42	1·0	1·2	1·2	119·0	119·0	39	1·1	1·2	1·2	109·1	109·1
43	0·9	1·1	1·0	122·2	112·2	40	0·9	1·0	1·0	111·1	111·1
44	1·0	1·0	0·9	100·0	99·0	41	0·8	1·0	0·9	125·0	112·2
45	0·8	0·9	0·9	112·5	112·5	42	0·7	0·8	0·7	114·3	100·0
46	0·6	0·9	0·8	150·0	138·3	43	0·6	0·8	0·6	133·3	100·0
47	0·6	0·8	0·8	133·3	133·3	44	0·5	0·6	0·7	120·0	103·3
48	0·6	0·7	0·7	116·7	116·7	45	0·4	0·6	0·6	150·0	150·0
49	0·6	0·6	0·7	100·0	106·7	46	0·5	0·5	0·6	100·0	142·5
50	0·5	0·6	0·6	120·0	120·0	47	0·4	0·5	0·5	125·0	125·0
51	0·5	0·6	0·5	120·0	100·0	48	0·4	0·4	0·4	100·0	100·0
52	0·4	0·5	0·5	125·0	125·0	49	0·4	0·4	0·3	100·0	75·0
53	0·4	0·5	0·5	125·0	125·0	50	0·3	0·4	0·3	133·3	100·0
54	0·4	0·5	0·4	125·0	100·0						
55	0·4	0·4	0·3	100·0	97·5	50-en felül	1·9	1·8	1·9	94·7	100·0
56	0·3	0·4	0·3	133·3	100·0						
57	0·3	0·3	0·4	100·0	120·0						
58	0·2	0·4	0·3	200·0	150·0						
59	0·2	0·3	0·3	155·0	155·0						
60	0·2	0·3	0·3	155·0	155·0						
60-on felül	0·8	1·6	1·6	200·0	200·0						

élet hatására a késői házasságok aránya emelkedik, miért nemcsak az idősebb vőlegények, de az idősebb menyasszonyok aránya is erősbödőben van, mert hiszen az öregebb vőlegények menyasszonyai között mindig nagyobb arányt képviselnek az idősebb menyasszonyok is, mint a fiatalabb évjáratbeli vőlegények körében — mégis a legújabb időszakban az idősebb vőlegények körében is erősbödött, a minél fiatalabb menyasszonyra való törekvés. Persze azért ez a tömegjelenség csak 1925—1928. és 1929—1932. átlagainak egybevetéséből olvasható ki, a fiatalabb korcsoportok menyasszonyainak azon aránya megett, mely a világháborút megelőző időszak, az 1909—1912. évi házasulók körében jelentkezett, ezek az újabb arányok messze elmaradnak.

Ugyanezt a jelenséget mutatják ezen többéves időszakok házasulóinak átlagos életkorai is. Ezek egy-egy számban kifejezve láttatják, hogy a budapesti vőlegények között a világháborút megelőző békés évekhez képest az öregebbek aránya emelkedett, nemkülönben kisebb mérvben a menyasszonyok körében is. A Budapesten kötött házasságok vőlegényeinek átlagos életkora (a korévenkint részletezett kormegoszlás statisztikai számsorának aritmetikai átlaga) ugyanis

1909—1912-ben	31·21	életév
1925—1928-ban	32·03	«
1929—1932-ben	31·72	«

Ezzel szemben a menyasszonyoknál a hasonlóképen megállapított budapesti számtani átlag

1909—1912-ben	27·33	életév
1925—1928-ban	28·22	«
1929—1932-ben	28·02	«

Ha tehát az 1909—1912. évi átlagos házasulási kort 100-zal vesszük egyenlőnek, az 1925—1928. évi eredményekig mutatkozó fejlődés

a vőlegényeknél	102·6	indexű
a menyasszonyoknál	103·3	«

Az 1929—1932. évi adatok pedig úgy a vőlegények, mint a menyasszonyok oldalán kisebb visszafejlődést mutatnak, mint azt a korévenkint vizsgált kormegoszlás bemutatásánál szintén említettük.

Az öregebbek korcsoportjainak erősödése nemcsak a mai házasulóknak a világháborút megelőző békés esztendők házasulóinak kormegoszlásával való egybevetésénél jelentkezik, hanem a békés időszakokban, a XIX. század 70-es éveitől kezdve egyre tart. A budapesti házasulók kormegoszlását nagyobb korcsoportok egybefoglalásával 1874-től 1932-ig a 61. táblázaton mutatjuk be. (L. a 61. táblázatot.)

61. A házasságkötések a vőlegény életkora szerint részletezve Budapesten 1874—1932-ig.

a) *Az egyes évi eredmények.*

É v	A házasulók közül a vőlegény életkora volt							
	—20	20—24[1])	25—29[2])	30—39	40—49	50—59	60—	ismeretlen
	é v							
	a) *Abszolút számokban.*							
1874	10	469	1.033	674	230	82	28	—
1875	4	466	1.043	630	192	75	19	—
1876	1	422	1.027	646	212	85	19	—
1877	6	351	993	640	204	87	14	—
1878	1	322	1.026	674	228	94	29	—
1879	3	413	1.252	800	221	102	31	—
1880	6	409	1.313	807	230	100	29	—
1881	5	512	1.337	895	282	98	32	—
1882	—	273	1.591	1.100	294	128	33	—
1883	—	296	1.687	1.142	314	119	55	—
1884	2	294	1.762	1.312	392	150	40	—
1885	—	312	1.815	1.265	330	123	59	—
1886	3	280	1.848	1.281	340	111	48	—
1887	—	625	1.527	1.255	363	119	46	—
1888	1	617	1.509	1.244	319	129	55	—
1889	2	496	1.588	1.270	356	125	37	—
1890	3	512	1.640	1.380	400	127	48	—
1891	—	554	1.699	1.542	394	135	65	—
1892	2	643	1.876	1.540	428	152	61	—
1893	—	764	2.321	1.733	482	164	52	—
1894	1	873	2.452	1.776	529	182	65	—
1895	1	798	2.655	1.918	548	215	75	—
1896	11	1.037	2.416	1.510	429	154	65	—
1897	2	1.124	2.623	1.606	464	153	46	—
1898	2	1.335	2.634	1.573	465	167	58	—
1899	2	1.335	2.815	1.728	437	178	69	—
1900	1	1.235	2.648	1.699	488	188	68	—
1901	8	1.163	2.659	1.768	537	222	84	—
1902	3	1.135	2.781	1.740	480	203	77	1
1903	4	1.049	2.634	1.861	544	183	82	1
1904	7	1.210	2.899	2.054	612	222	92	1
1905	9	1.240	2.873	2.051	648	246	84	—
1906	12	1.302	2.957	2.271	681	246	95	—
1907	16	1.722	3.235	2.269	663	220	90	1
1908	19	1.670	3.251	2.315	685	283	94	—
1909	8	1.569	3.232	2.224	699	299	108	—
1910	13	1.576	3.191	2.348	720	320	107	—
1911	20	1.893	3.443	2.336	719	328	101	—
1912	20	1.816	3.779	2.508	752	315	98	—
1913	54	2.061	3.461	2.314	731	294	125	—
1914	64	2.226	3.785	2.803	819	325	122	—
1915	172	1.725	2.344	2.118	876	264	115	—
1916	112	1.621	1.946	1.603	813	319	123	—
1917	110	1.439	2.212	1.764	715	328	123	—
1918	158	1.882	2.966	2.486	944	436	169	—
1919	508	5.769	7.344	6.344	1.963	769	245	—
1920	150	2.548	3.576	3.696	1.101	420	186	—
1921	98	2.144	3.303	3.472	1.129	477	196	—
1922	116	2.511	3.429	3.538	1.158	480	212	—
1923	106	2.512	3.361	3.206	1.133	442	200	—
1924	75	2.157	3.098	2.818	1.081	468	195	—
1925	77	2.141	3.194	2.682	996	436	205	—
1926	86	2.104	3.288	2.789	965	436	198	—
1927	83	2.168	3.504	2.994	1.066	513	209	—
1928	74	2.198	3.674	3.145	1.091	490	222	—
1929	71	2.006	3.632	3.006	1.077	481	203	—
1930	75	2.208	3.505	3.277	1.070	444	203	—
1931	84	2.149	3.549	3.115	1.004	412	211	—
1932	77	2.188	3.469	3.238	1.007	447	200	—

[1]) Az 1882—1886. években e csoport a 20—24 koréveket foglalja magában.
[2]) Az 1882—1886. években e csoport a 24—30 koréveket foglalja magában.

61. A házasságkötések a vőlegény életkora szerint részletezve Budapesten 1874—1932-ig. (Folytatás.)

a) *Az egyes évi eredmények.* (Vége.)

Év	A házasulók közül a vőlegény életkora volt							
	—20	20—24[1])	25—29[2])	30—39	40—49	50—59	60—	ismeretlen
	év							
	b) *Százalékokban.*							
1874	0·4	18·6	40·9	26·7	9·1	3·2	1·1	—
1875	0·2	19·2	42·9	25·9	7·9	3·1	0·8	—
1876	0·0	17·5	42·6	26·8	8·8	3·5	0·8	—
1877	0·3	15·2	43·3	27·9	8·9	3·8	0·6	—
1878	0·0	13·5	43·2	28·4	9·6	4·0	1·3	—
1879	0·1	14·6	44·4	28·4	7·8	3·6	1·1	—
1880	0·2	14·2	45·4	27·9	7·9	3·4	1·0	—
1881	0·2	16·2	42·3	28·3	8·9	3·1	1·0	—
1882	—	8·0	46·5	32·2	8·6	3·7	1·0	—
1883	—	8·2	46·7	31·6	8·7	3·3	1·5	—
1884	0·1	7·4	44·6	33·2	9·9	3·8	1·0	—
1885	—	8·0	46·5	32·4	8·4	3·2	1·5	—
1886	0·1	7·1	47·3	32·8	8·7	2·8	1·2	—
1887	—	15·9	38·8	31·9	9·2	3·0	1·2	—
1888	0·0	15·9	39·0	32·1	8·3	3·3	1·4	—
1889	0·1	12·8	40·9	32·8	9·2	3·2	1·0	—
1890	0·1	12·5	39·9	33·6	9·7	3·1	1·1	—
1891	—	12·6	38·7	35·1	9·0	3·1	1·5	—
1892	0·0	13·8	39·9	32·7	9·1	3·2	1·3	—
1893	—	13·8	42·1	31·4	8·7	3·0	1·0	—
1894	0·0	14·8	41·8	30·2	9·0	3·1	1·1	—
1895	0·0	12·8	42·8	30·9	8·8	3·5	1·2	—
1896	0·2	18·3	43·0	26·9	7·6	2·7	1·2	0·1
1897	0·0	18·7	43·6	26·7	7·7	2·5	0·8	—
1898	0·0	21·4	42·3	25·2	7·5	2·7	0·9	—
1899	0·0	20·3	42·9	26·3	6·7	2·7	1·1	—
1900	0·0	19·5	41·9	26·8	7·7	3·0	1·1	—
1901	0·1	18·1	41·3	27·5	8·3	3·4	1·3	—
1902	0·0	17·7	43·4	27·4	7·5	2·9	1·1	0·0
1903	0·1	16·4	41·4	29·3	8·6	2·9	1·3	0·0
1904	0·1	17·0	40·9	28·9	8·7	3·1	1·3	0·0
1905	0·1	17·4	40·2	28·7	9·1	3·4	1·1	—
1906	0·1	17·3	39·1	30·0	9·0	3·2	1·3	—
1907	0·2	20·9	39·4	27·6	8·1	2·7	1·1	0·0
1908	—	20·3	39·1	27·9	8·2	3·4	1·1	—
1909	—	19·3	39·7	27·3	8·7	3·7	1·3	—
1910	—	19·2	38·5	28·4	8·7	3·9	1·3	—
1911	—	21·6	39·0	26·5	8·1	3·7	1·1	—
1912	—	19·8	40·6	27·0	8·1	3·4	1·1	—
1913	0·6	22·8	38·3	25·6	8·1	3·2	1·4	—
1914	0·6	22·0	37·3	27·6	8·1	3·2	1·2	—
1915	2·2	22·7	30·7	27·8	11·5	3·5	1·6	—
1916	1·7	24·8	29·7	24·6	12·4	4·9	1·9	—
1917	1·6	21·6	33·0	26·4	10·7	4·9	1·8	—
1918	1·7	20·8	32·8	27·5	10·5	4·8	1·9	—
1919	2·2	25·1	32·0	27·6	8·6	3·4	1·1	—
1920	1·2	21·8	30·7	31·7	9·4	3·6	1·6	—
1921	0·9	19·8	30·5	32·1	10·5	4·4	1·8	—
1922	1·0	21·9	30·0	30·9	10·1	4·2	1·9	—
1923	1·0	22·9	30·7	29·3	10·3	4·0	1·8	—
1924	0·8	21·8	31·3	28·5	10·9	4·7	2·0	—
1925	0·8	22·0	32·8	27·6	10·2	4·5	2·1	—
1926	0·9	21·3	33·3	28·3	9·8	4·4	2·0	—
1927	0·8	20·6	33·2	28·4	10·1	4·9	2·0	—
1928	0·7	20·2	33·7	28·9	10·0	4·5	2·0	—
1929	0·7	19·1	34·7	28·7	10·3	4·6	1·9	—
1930	0·7	20·5	32·6	30·4	9·9	4·1	1·8	—
1931	0·8	20·5	33·7	29·6	9·5	3·9	2·0	—
1932	0·7	20·6	32·6	30·5	9·5	4·2	1·9	—

[1]) Az 1882—1886. években e csoport a 20—24 koréveket foglalja magában.
[2]) Az 1882—1886. években e csoport a 24—30 koréveket foglalja magában.

61. A házasságkötések a vőlegény életkora szerint részletezve Budapesten 1874—1932-ig. (Folytatás.)

b) *Többéves összegek és százalékos megoszlásaik.*

Többéves összegek	A házasulók közül a vőlegény életkora volt								Összesen
	20 éven alúli	20—24	25—29	30—39	40—49	50—59	60 éven felüli	ismeretlen	
		éves							
	a) *Abszolút számokban.*								
1874—1875	14	935	2.076	1.304	422	157	47	—	4.955
1876—1880	17	1.917	5.611	3.567	1.095	468	122	—	12.797
1881—1885	7	1.687	8.192	5.714	1.612	618	219	—	18.049
1886—1890	9	2.530	8.112	6.430	1.778	611	234	—	19.704
1891—1895	4	3.632	11.003	8.509	2.381	848	318	—	26.695
1896—1900	18	6.066	13.136	8.116	2.283	840	306	4	30.769
1901—1905	31	5.797	13.846	9.474	2.821	1.076	419	3	33.467
1906—1910	68	7.839	15.866	11.427	3.448	1.368	494	1	40.511
1911—1915	330	9.721	16.812	12.079	3.897	1.526	561	—	44.926
1916—1918	380	4.942	7.124	5.853	2.472	1.083	415	—	22.269
1919—1920	658	8.317	10.920	10.040	3.064	1.189	431	—	34.619
1921—1925	472	11.465	16.385	15.716	5.497	2.303	1.008	—	52.846
1926—1928	243	6.470	10.466	8.928	3.122	1.439	629	—	31.297
1929—1932	307	8.551	14.155	12.636	4.158	1.784	817	—	42.408
Összesen	**2.558**	**79.889**	**153.704**	**119.793**	**38.050**	**15.310**	**6.020**	**8**	**415.312**
	b) *Százalékokban.*								
1874—1875	0·3	18·9	41·9	26·3	8·5	3·2	0·9	—	100·0
1876—1880	0·1	15·0	43·8	27·9	8·6	3·6	1·0	—	100·0
1881—1885	0·0	9·4	45·4	31·7	8·9	3·4	1·2	—	100·0
1886—1890	0·1	12·8	41·2	32·6	9·0	3·1	1·2	—	100·0
1891—1895	0·0	13·6	41·2	31·9	8·9	3·2	1·2	—	100·0
1896—1900	0·1	19·7	42·7	26·4	7·4	2·7	1·0	0·0	100·0
1901—1905	0·1	17·3	41·4	28·3	8·4	3·2	1·3	0·0	100·0
1906—1910	0·2	19·3	39·2	28·2	8·5	3·4	1·2	0·0	100·0
1911—1915	0·7	21·6	37·4	26·9	8·7	3·4	1·3	—	100·0
1916—1918	1·7	22·2	32·0	26·2	11·1	4·9	1·9	—	100·0
1919—1920	1·9	24·0	31·5	29·0	8·9	3·4	1·3	—	100·0
1921—1925	0·9	21·7	31·0	29·7	10·4	4·4	1·9	—	100·0
1926—1928	0·8	20·7	33·4	28·5	10·0	4·6	2·0	—	100·0
1929—1932	0·7	20·2	33·4	29·8	9·8	4·2	1·9	—	100·0
Összesen	**0·6**	**19·2**	**37·0**	**28·8**	**9·2**	**3·7**	**1·5**	**0·0**	**100·0**

61. A házasságkötések a menyasszony életkora szerint részletezve Budapesten 1874—1932-ig.

a) *Az egyes évi eredmények.*

É v	A házasulók közül a menyasszony életkora volt								
	—17	17—20	20—24[1])	25—29[2])	30—39	40—49	50—59	60—	ismeretlen
	é v								
	a) *Abszolút számokban.*								
1874	103	505	717	568	441	156	36	—	—
1875	85	473	726	573	419	127	26	—	—
1876	70	454	705	613	406	133	31	—	—
1877	80	384	686	604	382	131	28	—	—
1878	60	463	632	656	405	130	28	—	—
1879	67	431	782	836	508	164	29	5	—
1880	82	494	821	802	502	153	34	6	—
1881	101	460	898	973	514	171	40	4	—
1882	23	350	966	1.124	690	218	39	9	—
1883	27	355	1.032	1.161	754	206	78	—	—
1884	39	395	1.078	1.268	814	276	82	—	—
1885	42	472	1.049	1.213	802	273	53	—	—
1886	47	449	1.059	1.300	789	213	54	—	—
1887	35	445	1.295	1.017	821	259	63	—	—
1888	51	458	1.274	1.019	809	195	68	—	—
1889	43	423	1.323	968	820	219	71	7	—
1890	54	461	1.368	1.019	881	239	78	10	—
1891	43	492	1.505	1.061	951	255	68	14	—
1892	37	521	1.604	1.157	987	291	93	12	—
1893	60	585	1.930	1.345	1.149	341	106	—	—
1894	69	652	2.080	1.424	1.170	355	128	—	—
1895	57	602	2.136	1.522	1.335	414	144	—	—
1896	71	742	2.062	1.290	1.050	305	93	—	13
1897	100	744	2.243	1.441	1.084	312	93	—	1
1898	95	783	2.336	1.506	1.078	331	105	—	—
1899	95	812	2.427	1.596	1.191	340	86	13	4
1900	74	750	2.336	1.511	1.158	358	114	24	2
1901	72	768	2.319	1.612	1.150	386	111	21	2
1902	81	681	2.338	1.625	1.206	371	103	15	—
1903	89	662	2.230	1.668	1.206	396	107	—	—
1904	71	776	2.531	1.752	1.365	442	159	—	1
1905	79	771	2.482	1.823	1.396	454	143	—	3
1906	75	778	2.734	1.941	1.416	471	149	—	—
1907	79	915	3.033	2.126	1.469	440	153	—	1
1908	112	931	2.996	2.013	1.619	485	161	—	—
1909	96	909	2.912	1.992	1.555	484	159	32	—
1910	96	978	2.871	1.971	1.670	495	159	35	—
1911	117	1.074	3.165	2.108	1.695	482	162	37	—
1912	121	1.137	3.299	2.304	1.786	456	143	42	—
1913	114	1.178	3.303	2.146	1.645	469	185	—	—
1914	113	1.091	3.495	2.471	2.106	653	215	—	—
1915	84	762	2.448	1.666	1.777	635	242	—	—
1916	72	676	2.263	1.397	1.332	555	242	—	—
1917	49	655	2.527	1.543	1.284	468	165	—	—
1918	75	798	3.366	2.314	1.727	545	216	—	—
1919	236	2.521	8.928	5.854	3.891	1.112	324	76	—
1920	75	1.162	4.119	3.107	2.359	632	181	42	—
1921	78	930	3.615	2.949	2.364	649	188	46	—
1922	73	1.018	3.822	3.171	2.462	643	208	47	—
1923	91	1.063	3.713	2.923	2.331	621	218	—	—
1924	78	930	3.253	2.609	2.144	637	241	—	—
1925	69	841	3.151	2.563	2.243	622	242	—	—
1926	87	865	3.148	2.668	2.253	632	213	—	—
1927	73	962	3.386	2.711	2.464	669	272	—	—
1928	80	1.027	3.600	2.706	2.516	719	246	—	—
1929	76	975	3.473	2.667	2.348	713	178	46	—
1930	73	1.081	3.562	2.636	2.534	654	197	45	—
1931	76	918	3.644	2.579	2.425	657	177	48	—
1932	61	979	3.735	2.622	2.359	631	186	53	—

[1]) Az 1882—1886. években e csoport a 20—24 koréveket foglalja magában.
[2]) Az 1882—1886. években e csoport a 24—30 koréveket foglalja magában.

61. A házasságkötések a menyasszony életkora szerint részletezve Budapesten 1874—1932-ig. (Folytatás.)

a) *Az egyes évi eredmények.* (Vége.)

É v	A házasulók közül a menyasszony életkora volt							
	—17	17—20	[1])20—24	[2])25—29	30—39	40—49	50—	ismeretlen
	é v							
	b) *Százalékokban.*							
1874	4·1	20·0	28·4	22·5	17·4	6·2	1·4	—
1875	3·5	19·5	29·9	23·6	17·2	5·2	1·1	—
1876	2·9	18·8	29·2	25·4	16·8	5·5	1·4	—
1877	3·5	16·7	29·9	26·3	16·6	5·7	1·3	—
1878	2·5	19·5	26·6	27·6	17·1	5·5	1·2	—
1879	2·4	15·3	27·7	29·6	18·0	5·8	1·2	—
1880	2·8	17·1	28·4	27·7	17·3	5·3	1·4	—
1881	3·2	14·5	28·4	30·8	16·3	5·4	1·4	—
1882	0·7	10·2	28·2	32·9	20·2	6·4	1·4	—
1883	0·8	9·8	28·6	32·1	20·9	5·7	2·1	—
1884	1·0	10·0	27·3	32·1	20·6	7·0	2·0	—
1885	1·1	12·1	26·9	31·1	20·5	7·0	1·3	—
1886	1·2	11·5	27·1	33·2	20·2	5·4	1·4	—
1887	0·9	11·3	32·9	25·9	20·9	6·6	1·5	—
1888	1·3	11·8	32·9	26·3	20·9	5·1	1·7	—
1889	1·1	10·9	34·1	25·0	21·2	5·7	2·0	—
1890	1·3	11·2	33·3	24·8	21·4	5·8	2·2	—
1891	1·0	11·2	34·4	24·1	21·7	5·8	1·8	—
1892	0·8	11·1	34·1	24·6	21·0	6·2	2·2	—
1893	1·1	10·6	35·0	24·4	20·8	6·2	1·9	—
1894	1·2	11·1	35·4	24·2	19·9	6·0	2·2	—
1895	0·9	9·7	34·4	24·5	21·5	6·7	2·3	—
1896	1·3	13·2	36·6	22·9	18·7	5·4	1·7	0·2
1897	1·7	12·3	37·3	24·0	18·0	5·2	1·5	0·0
1898	1·5	12·6	37·4	24·2	17·3	5·3	1·7	—
1899	1·4	12·4	37·0	24·3	18·1	5·2	1·5	0·1
1900	1·2	11·9	36·8	23·9	18·3	5·7	2·2	0·0
1901	1·1	11·9	36·0	25·0	17·9	6·0	2·1	0·0
1902	1·5	10·6	36·4	25·3	18·8	5·8	1·8	—
1903	1·4	10·3	35·1	26·2	19·0	6·3	1·7	—
1904	1·0	10·9	35·7	24·7	19·3	6·2	2·2	0·0
1905	1·1	10·8	34·7	25·5	19·5	6·4	2·0	0·0
1906	1·0	10·3	36·1	25·7	18·7	6·2	2·0	—
1907	1·0	11·1	36·9	25·9	17·9	5·3	1·9	0·0
1908	1·4	11·2	36·0	24·2	19·5	5·8	1·9	—
1909	1·2	11·2	35·8	24·5	19·1	5·9	2·3	—
1910	1·2	11·8	34·7	23·8	20·2	6·0	2·3	—
1911	1·3	12·2	35·8	23·9	19·2	5·4	2·2	—
1912	1·3	12·2	35·5	24·8	19·2	4·9	2·1	—
1913	1·1	13·0	37·4	23·5	18·0	5·0	2·0	—
1914	1·1	10·8	34·4	24·4	20·8	6·4	2·1	—
1915	1·1	10·0	32·2	21·9	23·3	8·3	3·2	—
1916	1·1	10·3	34·8	21·3	20·3	8·6	3·6	—
1917	0·7	9·7	37·8	23·1	19·2	7·0	2·5	—
1918	0·8	8·8	37·2	25·7	19·1	6·0	2·4	—
1919	1·0	11·0	39·0	25·5	17·0	4·8	1·7	—
1920	0·6	9·7	35·2	26·5	21·0	5·3	1·7	—
1921	0·7	8·6	33·4	27·3	21·8	6·0	2·2	—
1922	0·6	8·9	33·5	27·7	21·5	5·6	2·2	—
1923	0·8	9·7	33·9	26·6	21·3	5·7	2·0	—
1924	0·8	9·4	32·9	26·4	21·7	6·4	2·4	—
1925	0·7	8·6	32·4	26·3	23·1	6·4	2·5	—
1926	0·9	8·8	31·9	27·0	22·8	6·4	2·2	—
1927	0·7	9·1	32·1	25·8	23·4	6·3	2·6	—
1928	0·8	9·4	33·0	24·8	23·1	6·6	2·3	—
1929	0·7	9·3	33·2	25·5	22·4	6·8	2·1	—
1930	0·7	10·0	33·1	24·4	23·5	6·1	2·2	—
1931	0·7	8·7	34·6	24·5	23·1	6·3	2·1	—
1932	0·6	9·2	35·2	24·7	22·2	5·9	2·2	—

[1]) Az 1882—1886. években e csoport a 20—24 koréveket foglalja magában.
[2]) Az 1882—1886. években e csoport a 24—30 koréveket foglalja magában.

61. A házasságkötések a menyasszony életkora szerint Budapesten 1874—1932-ig. (Vége.)

b) *Többéves összegek és százalékos megoszlásaik.*

Többéves összegek	A házasulók közül a menyasszony életkora volt								Összesen
	17 éven alului	17—19	20—24	25—29	30—39	40—49	60 éven felüli	ismeretlen	
		éves							
	a) *Abszolút számokban.*								
1874—1875	188	978	1.443	1.141	860	283	62	—	4.955
1876—1880	359	2.226	3.626	3.511	2.203	711	161	—	12.797
1881—1885	232	2.032	5.023	5.739	3.574	1.144	305	—	18.049
1886—1890	230	2.236	6.319	5.323	4.120	1.125	351	—	19.704
1891—1895	266	2.852	9.255	6.509	5.592	1.656	565	—	26.695
1896—1900	435	3.831	11.404	7.344	5.561	1.646	528	20	30.769
1901—1905	392	3.658	11.900	8.480	6.323	2.049	659	6	33.467
1906—1910	458	4.511	14.546	10.043	7.729	2.375	848	1	40.511
1911—1915	549	5.242	15.710	10.695	9.009	2.695	1.026	—	44.926
1916—1918	196	2.129	8.156	5.254	4.343	1.568	623	—	22.269
1919—1920	311	3.683	13.047	8.961	6.250	1.744	623	—	34.619
1921—1925	389	4.782	17.554	14.215	11.544	3.172	1.190	—	52.846
1926—1928	240	2.854	10.134	8.085	7.233	2.020	731	—	31.297
1929—1932	286	3.953	14.414	10.504	9.666	2.655	930	—	42.408
Összesen	**4.531**	**44.967**	**142.531**	**105.804**	**84.007**	**24.843**	**8.602**	**27**	**415.312**
	b) *Százalékokban.*								
1874—1875	3·8	19·7	29·1	23·0	17·4	5·7	1·3	—	100·0
1876—1880	2·8	17·4	28·3	27·4	17·2	5·6	1·3	—	100·0
1881—1885	1·3	11·3	27·8	31·8	19·8	6·3	1·7	—	100·0
1886—1890	1·2	11·3	32·1	27·0	20·9	5·7	1·8	—	100·0
1891—1895	1·0	10·7	34·7	24·4	20·9	6·2	2·1	—	100·0
1896—1900	1·4	12·4	37·1	23·9	18·1	5·3	1·7	0·1	100·0
1901—1905	1·2	10·9	35·6	25·3	18·9	6·1	2·0	0·0	100·0
1906—1910	1·1	11·1	35·9	24·8	19·1	5·9	2·1	0·0	100·0
1911—1915	1·2	11·7	35·0	23·8	20·0	6·0	2·3	—	100·0
1916—1918	0·9	9·6	36·6	23·6	19·5	7·0	2·8	—	100·0
1919—1920	0·9	10·6	37·7	25·9	18·1	5·0	1·8	—	100·0
1921—1925	0·7	9·1	33·2	26·9	21·8	6·0	2·3	—	100·0
1926—1928	0·8	9·1	32·4	25·8	23·1	6·5	2·3	—	100·0
1929—1932	0·7	9·3	34·0	24·8	22·8	6·2	2·2	—	100·0
Összesen	**1·1**	**10·8**	**34·3**	**25·5**	**20·2**	**6·0**	**2·1**	**0·0**	**100·0**

A 30 éven aluli vőlegények aránya 1875-ben még 62·3% volt és 1900-ban is 61·4% s a háború kitörésének évében, 1914-ben is csak 59·9%-ra szállt alá, azóta azután rohamosan csökkent és 1932-ben csak 53·9%. Egyelőre eltekintünk a háborús évektől s csak a békés években mutatkozó visszafejlődést vizsgáljuk, mert hiszen a háborúban a fiatalabb korosztályok kisebb arányban vettek részt és ezért a házasulók körében a fiatal korosztályok képviselete a háború alatt még inkább meggyengült. 1916-ban pl. 30 éven aluli vőlegények aránya a Budapesten kötött házasságoknál csak 56·2% volt.

Az egyes 30 éven aluli korosztályok közül a közel hat évtizedes fejlődés alatt leginkább a 25—30 éves budapesti vőlegények aránya fogyott meg, míg a 25 éven aluli fiatalkorú házasulók aránya nem gyengült. A fővárosi gyáripar 60 éves fejlődése alatt ugyanis a vőlegények körében a munkásság aránya lényegesen erősödött, már pedig, mint alább látni fogjuk, a munkásházasságok vőlegényei körében a 20—24 évesek aránya több, mint kétszer olyan erős, mint a polgári osztályhoz tartozó vőlegények körében. Ugyanezen okra vezethető vissza a 20 éven aluli budapesti vőlegények erősödése is, mert hiszen e korcsoportban a munkások házasulóinak aránya több, mint hatszor olyan magas, mint a polgároké. Napjainkban a budapesti vőlegények 0·7, vagy 0·8%-a esik a 20 éven aluliakra, míg a mult század 70-es éveiben ez az arány 0·4-nél sohasem volt nagyobb.

A 30 évesnél öregebb vőlegények korcsoportjai közül az 1874-től 1932-ig tartó fejlődésben erőteljes a 30-tól 40 éves és az 50 éven felüli korcsoportok gyarapodása. 1875-ben a budapesti vőlegényeknek csak 25·9%-a volt 30—40 éves. Ezzel szemben 1932-ben 30·5%-uk. Ugyanekkor az 50 éven felüliek aránya a vőlegények körében székesfővárosunkban 3·9%ról 6·1%-ra gyarapodott. Kissé kisebb mérvben növekedett csak a 40—50 évesek aránya, mely 1932-ben 9·5% és 1874-ben is 9·1% volt.

A menyasszonyok oldalán a fiatalkorú, vagyis a 20 éven aluli menyasszonyok napjainkban már csak $^2/_5$-öd részét képviselik az 1874-ben mutatkozott aránynak. A Budapesten történt házasságkötések menyasszonyai közül ugyanis 1874-ben még 24·1% volt 20 éven aluli, míg 1932-ben már csak 9·8%-uk tartozott e korcsoportba. A legrohamosabban a még 17. életévüket el nem ért menyasszonyok aránya csökkent. Ez az arány 1874-ben még 4·1% volt, 1932-ben már csak 0·6%, vagyis $^1/_7$-ed részére esett vissza 6 évtizeddel ezelőtt mutatkozott arányának. Több mint felére csökkent azonban a 17—20 éves menyasszonyok aránya is, t. i. 20·0%-ról 9·2%-ra.

A menyasszonyok gyarapodó korcsoportjai közül pedig a 20—24 évesek aránya 28·4%-ról 35·2%-ra növekedett, lényegesen erősbödött a 30—40 éves menyasszonyok aránya, a többieké azonban már kevésbbé. Megjegyzendő, hogy a világháborút közvetlen megelőző békés esztendőkhöz képest már a 20—24 éves menyasszonyok aránya is megfogyatkozott s ezekhez az évekhez képest napjainkban csak a 25 éven felüli menyasszonyok

aránya gyarapodott. 1913-ban ugyanis a budapesti menyasszonyok 37·4%-a volt 20—24 éves.

Különös figyelmet érdemelnek az említett 61. táblázatnak a világháborús évekre vonatkozó adatai, amikor is a fiatalkorú házasulók arányának rendkívüli csökkenését figyelhetjük meg. A bevonulók, a milliós hadseregek katonái körében ugyanis a fiatalabb korosztályok az idősebbeknél erősebben voltak képviselve. Ezért pl. a 25—29 éves vőlegények aránya székesfővárosunkban a nagy világégés idején, 1916-ban 29·7%, az 1912. évi 40·6%-kal szemben. A még szintén katonaköteles 30—39 évesek aránya, amely a vőlegények körében ugyanekkor 27·0% volt, 24·6%-ra csökkent. Viszont az idősebb korosztályok, a csak kisebb arányban bevonult 40—49 évesek, a budapesti vőlegények körében 1916-ban 12·4%-ot képviselnek a régi békés 8·1%-kal szemben. Ugyanekkor az 50—59 éves vőlegények aránya 3·4%-ról 4·9%-ra, a 60 éven felülieké pedig 1·1%-ról 1·9%-ra gyarapodott. Ugyanennek a jelenségnek a magyar országos statisztikában való kialakulását a Magyar Statisztikai Közlemények 74. kötetében (a 15. lapon) már bemutattam. Láttuk ott, hogy az országos statisztikában a fiatalkorúak csökkenése még erőteljesebb volt, mint székesfővárosunkban, mert hiszen a vidék erőteljesebben volt bevonulva, mint a városok népessége. A megfelelő budapesti adatokat a 61. táblázat mutatja. Grafikusan ugyanezt a XII. rajz szemlélteti.

A háború kitörésével a fiatalkorúak aránya a menyasszonyok körében is csökkent, mert hiszen a bevonulás miatt házasodásukban akadályozott fiatalok menyasszonyai körében is mindig több a fiatalkorú, mint az idősebb korcsoportbeli vőlegények menyasszonyai körében. Budapesten 1917-ben a menyasszonyok közül csak 10·4% volt 20 éven aluli, vagyis fiatalkorú, szemben az 1913. évi 14·1%-kal. Ezzel szemben az idősebb korcsoportok némiképen a menyasszonyok körében is gyarapodtak. Az öregebb korcsoportbeli házasulók arányának ez a háborús erősödése természetesen csak ú. n. pótló vagy vikariáló gyarapodás: nem jelenti azt, hogy házasságkötési hajlandóságuk erősbödött volna. Az öregebb korcsoportbeli házasulók abszolút száma a háború alatt nem vagy csak kevésbbé csökkent, mint a katonai szolgálatra behívott fiatalabb korúaké. Innen van azután az, hogy a lecsökkent háborús házasságkötések között az idősebb korosztályok a háború idején egykoron nagyobb arányt képviseltek, mint az azt megelőző régi, békés esztendőkben.

A kor szerint való megoszlás e háborús átalakulása a többi európai nagyvárosokban is jelentkezik, de csak a hadviselő államokban, ami természetesen a bevonulás jelentőségére utal. A semlegesek körében a háborús nehéz gazdasági viszonyoknak a családalapítást szintén késleltető hatása helyenkint szintén arra vezet, hogy különösen a fiatalkorú házasulók aránya a nagy világégés következtében csökkenő lett, de ez sokkal kisebbmérvű,

XII. A BUDAPESTI HÁZASSÁGKÖTÉSEK MEGOSZLÁSA A HÁZASTÁRSAK KORA SZERINT.

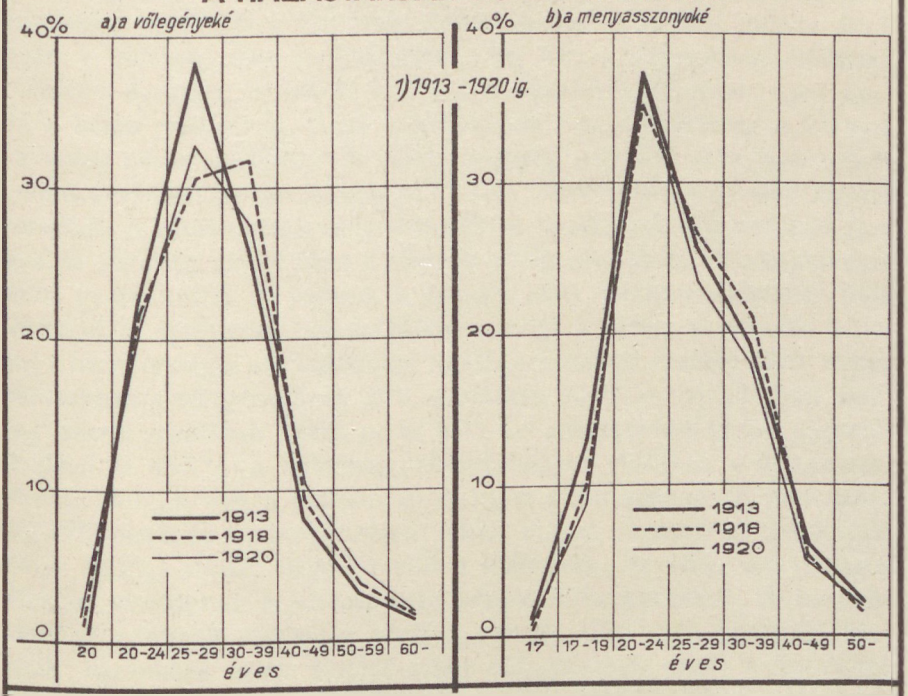

2) 1926-28 átlaga szerint.

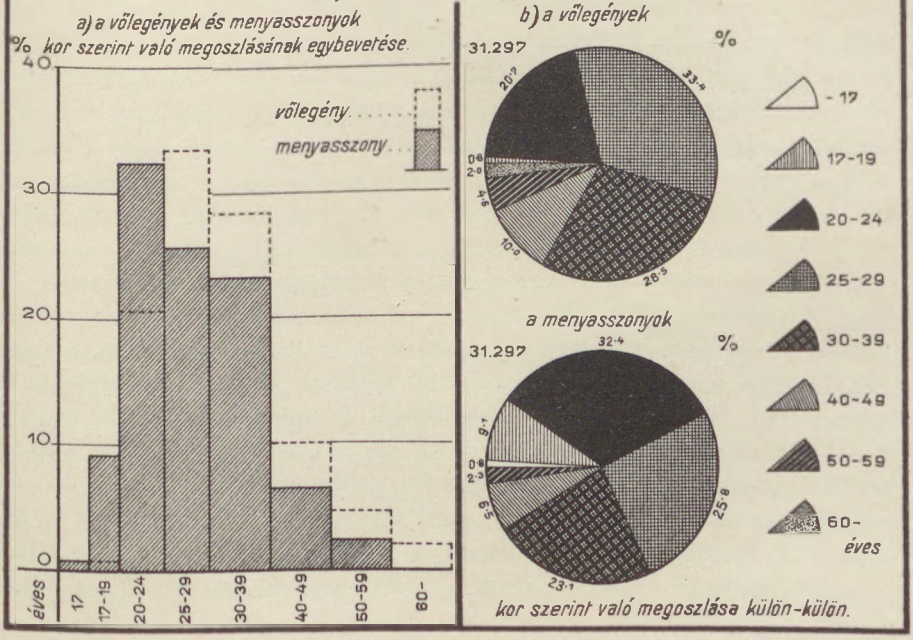

sokkal szórványosabban jelentkező visszafejlődés, mint a hadviselő államokban mutatkozó.

A nagy háborúnak a házasságok számát csökkentő hatása, mely mint kifejtettük, leginkább a fiatalabb korosztályokat érintette, jobban érvényesült a vidéken, mint a városokban. Így bár a városokban általában a háborús években is sokkal kevesebb a fiatalkorú házasuló, épen úgy, mint a békés években is, mégis a háború alatt ez a különbség a városok és a vidék között csökkent. A vidéki lakosság nagyobb arányban vonult be, mint a városoké s így inkább volt távol, többet vérzett és több foglyot is veszített. A kaszárnyák a városokban lévén, nemkülönben a kórházak is, a bevonuló fiatalság vidéki része e réven is a háborús városi házasságkötések számát gyarapította. A városok a háború alatt mindezen okokból több lehetőséget is nyujtottak házasságkötésre, mint a vidék. A háborús hatásokat a hazai országos statisztikában legkifejezettebben mutató 1915. évben a városokban a vőlegényeknek 25·5, a vidéken 34·9%-a volt 25 éven aluli. Az ugyanerre vonatkozó békés, pl. az 1912. évi arányszámok között nagyobb volt (26·5 és 46·5%) a különbség. Hasonlóképpen 1915-ben a menyasszonyoknak 13·0%-a volt a vidéken és 23·1%-a a városokban 20 éven aluli, pedig 1912-ben még a mindkét részen sokkal magasabb arányszámok között (20·4 és 44·2%) szintén nagyobb volt a különbség. Az 1913. évi országos adatokhoz viszonyítva a jelenség még jobban kidomborodnék, de ezen év kedvezőbb gazdasági helyzetén kívül a sorozás előtt való házassági tilalomnak hazánkban ekkor történt teljes felfüggesztése miatt a fiatalkorú házasulóknak az országos statisztikában a többi békés években mutatkozó arányt is meghaladó rendkívül magas színvonalát mutatja.

A háborús kormegoszlás ezen alakulásával szöges ellentétben állottak az angolországi viszonyok. Ez azzal a háború kitörése után, 1914-ben hozott angol törvénnyel kapcsolatos, mely a sorozási kötelezettség alól felmenti a nős férfiakat s egyéb háborús kedvezményeket is ad nekik. Az általános hadikötelezettséget nem ismerő és már akkor is zsoldos hadsereget tartó Anglia e törvény révén a háborús évek elején a házasságkötési arány felszökését és különösen a fiatalkorú házasulók arányának gyarapodását érte el.

A nagy háború megszűnése után természetesen ismét jelentős változásokat idézett elő a házasulók kor szerint való megoszlásában. A hadseregek hazatérése után épen azon korcsoportok férfiai élhettek ismét a családi élet alapításának jogával, amelyek házasodási hajlandósága a világháborút megelőző régi békés években is mindenkor a legnagyobb volt. Budapesten 1920-ban már ismét csak 5·2% az 50 éven felüli vőlegények aránya és csak 9·4 a 40—49 éveseké, vagyis a kettő együtt már csak 14·6%, pedig a nagy háború alatt — mint fentebb láttuk — 19·2%-ig is felszökött; ennek megfelelően a fiatalabb korcsoportok közvetlen a háború után pedig erősödtek. A legújabb békés esztendők azonban már nem hozták vissza a fiatalkorú házasu-

lóknak a világháborút megelőző békés időkben megszokott színvonalát. A Trianonnal megtört országban és méginkább annak fővárosában a családi élet alapításának lehetőségei sokkal nehezebbek, mint voltak a régi történeti országban Budapesten és a gazdasági élet szomorú válsága így a régi békés időszakkal szemben, mint azt már e paragrafus elején a házasulók korévenkint való részletezésével behatóan kifejtettük, csökkentő hatásúak.

A háborúban a vidéki népesség nagyobb arányban vévén részt mint a városi, a vidéken a háború után bekövetkezett koreltolódás is erősebb volt, mint a székesfővárosban. Az országos statisztika szerint a háborúban legnagyobb arányban résztvett 25—39 évesek korcsoportja (25—29 és 30—39 együtt) 1919 után minden évben nagyobb arányban szolgáltatja a vőlegényeket, mint akár a világháború alatt, akár a háborút megelőző legutolsó békés esztendőkben. E korcsoport aránya 1919-ben és 1920-ban a legnagyobb, együttvéve 52·8 és 52·9%. Még igen közel áll a maximumhoz 1921-ben is (52·3%). Innen kezdve azonban már évről-évre esik 2—2%-kal arányuk, de még napjainkban sem ért le a világháborút megelőző legutolsó békés esztendő régi, történeti magyarországbeli arányára (43·5%-ra). Persze kérdés, hogy a területi változás miatt a mai területnek a világháborút megelőző békés években a vőlegényeknek minő korszerint való megoszlás felel meg, mert a területi változás — bár bizonyára csak kis mérvben — de az arányszámokat szintén módosíthatja. Tudvalevőleg a fiatalabb produktív korosztályok Budapesten túlsúlyban vannak, Budapest még nagyobb súllyal szerepel az új területen s már ez is növeli e korosztály arányát.

A háborús évekhez képest azonban még a 20—24 éves vőlegények aránya is emelkedett, a békésekéhez képest pedig a 40—49 éveseké is. A 40 éves és még inkább az 50 éven felüli vőlegények arányának a háborús évekhez képest mutatkozó csökkenése nem számszerű csökkenésüket fejezi ki, hanem csak azt, hogy jelentőségük a többi korosztályokhoz képest ismét csökkent, mert az a háború alatt, a fiatalabb korosztályok vőlegényeinek lényeges megapadása idején, csak látszólagos emelkedés- ben volt.

Egészen hasonlóan alakul a kor szerint való megoszlás átalakulásának e jelentősége több más, a világháborúban résztvett államban. Ez határozottan bizonyítja ismét azt, hogy a kor szerint való megoszlás nálunk mutatkozó jelenségében csekély módosító szerepe van csak a területi változásnak. Európaszerte látható az egykori hadviselők házasságkötési statisztikájában a háború alatt az idősebbek (30 éven felüliek) jelentőségének növekedése, épen úgy, mint nálunk. A háború után hasonlóképen a többi hadviselőknél is meglátszik a legnagyobb arányban bevonult középső korosztályok hazatérésének jelentősége. Nemcsak az egykori szövetséges központi hatalmaknál, Ausztriában és Németországban, hanem az antant oldalán, pl. Angliában is így van ez, itt is különösen a már özvegységből nősülő vőlegények kor szerint való megoszlásában. Ez Angliában 1913., 1917. és 1919-ben ugyanis a következő:

Év	20 éven aluli	20—24	25—29	30—39	40—49	50—59	60 éven felüli
1913	0·0	0·8	5·1	25·8	29·5	22·2	14·1
1917	0·0	0·6	4·3	21·1	31·9	24·8	14·8
1919	0·0	0·8	6·2	27·6	29·5	21·3	12·2

Egészen ugyanaz a korcsoport mutat a háborús, mint a békés évekhez képest emelkedést, mint nálunk. A nőtlenek oldalán Angliában a jelenség csak a 30—40 év között lévő korcsoportokban mutatkozik, tudvalevőleg Angliában a fiatal nőtlenek a sorozási kötelezettség elől a háború elején nősüléssel menekülhettek. Így az angol katonák között arányuk alacsonyabb volt. A kor szerint való megoszlás háború után bekövetkezett átalakulása tehát Európa-szerte épen olyan határozottan jelentkezik, mint egykoron a világháborús évek alatt a fiatal korosztályok jelentőségének csökkenése s az öregebbek látszólagos és viszonylagos emelkedése.

Említettük már, hogy a menyasszonyok oldalán a fiatalabb korcsoportok felé kissé eltolódva mutatkozó egészen hasonló jelenségek láthatók, mint a vőlegények kor szerint való megoszlásának évi eredményeiben s azt is, hogy ez annak a következménye, hogy a vőlegények leginkább magukkal egyenlő korú vagy néhány évvel fiatalabb menyasszonyt vesznek feleségül. Hazánkban a trianoni béke után a 20—29 évesek korcsoportja mutat a menyasszonyok oldalán úgy a háborús, mint a háborút megelőző legutolsó békés évekhez képest gyarapodást.

A régi történeti Magyarországról azt szoktuk mondani, hogy az a korai házasságkötések hazája, a mai már sokkal kevésbbé az. Mégis napjainkban is csak kevés ország tudja a fiatalkorú házasulóknak hazánknál magasabb arányát felmutatni. Ezt bizonyítják a 62. táblázat adatai, melyek az 1924—1925. évi házasságkötések statisztikájából mutatják be a fiatalkorú házasulók arányának nemzetközi összehasonlítását. (L. a 62. táblázatot.)

62. A fiatalkorú házasulók arányának nemzetközi összehasonlítása.

Ország	A vőlegények közül 25 éven aluli	A menyasszonyok közül 20 éven aluli
	volt 1924—1925-ben az összes ez évi vőlegények	menyasszonyok százalékában
Bulgária [1]	67·3	38·0
Belgium	44·0	22·1
Franciaország	42·7	15·9
Magyarország	42·4	29·6
Lengyelország	37·2	12·0
Angolország	37·2	7·6
Olaszország	36·4	27·3
Spanyolország [1]	36·4	8·9
Skótország	34·3	11·2
Finnország	33·7	12·3
Németország	32·4	7·4
Dánia	30·6	10·0
Norvégia [1]	24·8	6·5
Esztország	23·0	9·2
Lettország	22·7	8·5
Svájc	19·3	3·0

[1] 1923—1924. évi átlag.

E szerint tehát ezek az újabb adatok is igazolják a vonatkozó magyar statisztika-irodalom említett régi tételét, hogy *hazánkban a fiatalabbkorú házasulók aránya feltűnően magas, ezért magasabb arányuk Budapesten is, mint a más nagyvárosokban.* Ez az a jelenség, melyet negyedszázaddal ezelőtt *Kenéz*[1]) is bemutatott, mely szerint csak Bulgária és némely déli ország, főleg a nők oldalán mutat hazánknál kedvezőbb arányokat. Dél-Európában a nők nemi érettsége következik be korábban, mint hazánkban s így ezek ezért s némely a műveltség alacsonyabb színvonalán álló keleteurópai ország, mint pl. Bulgária, szoktak e tekintetben Magyarországnál nagyobb százalékokat mutatni. Az erre vonatkozólag a 62. táblázatban bemutatott százalékok közül a menyasszonyokra vonatkozók még a déleurópai országok között sem magasabbak, mint hazánkban, mert a fiatalkorú menyasszonyok 1924—1925. évi magyarországi átlagos arányánál (29·6%) csak a rendelkezésünkre álló bolgár jobb (38·0%). Érdekessége az új táblázatnak, hogy a vőlegények oldalán a győztes nyugateurópai államok, különösen Franciaország és Belgium a fiatalkorúak feltűnően magas, némiképen vonatkozó magyar arányt is meghaladó százalékokkal tűnnek ki.

Azt, hogy a házasodás kora országszerte nem sokat változott a régi időkkel szemben s ezért a fiatalkorúak aránya is csak alig gyengülhetett a régebbi időkkel szemben, bizonyítják a házasulási átlagkorra vonatkozó országos adatok, melyek 1876-tól 1932-ig alig változtak. Az öregebb házasulók gyarapodása elsősorban a műveltség s a városi élet hatása; elsősorban a városokban gyarapodnak a palingam házasságkötések is és nem az országban. Épen ezért a házasulási kor középértékei inkább csak a székesfővárosi adatok szerint mutatnak történeti idősorokban eltolódást az öregebbek felé, de nem a Magyarországra vonatkozó statisztikákban. A házasulási átlagkor hazánkban 1876-tól 1932-ig némely évi eredmény szerint a következőképen alakul: A házasulási kor számtani átlaga:

	a vőlegényeknél	a menyasszonyoknál	átlagos korkülönbség
1876	29·14	24·37	4·77
1881	28·79	23·96	4·83
1886	28·80	23·88	4·92
1891	29·48	23·98	5·50
1896	29·43	23·04	6·39
1902	28·23	23·36	4·87
1908	28·35	23·57	4·78
1913	27·72	23·26	4·46
1921	29·16	24·70	4·46
1926	28·50	24·40	4·10
1932	28·65	24·65	4·00

[1]) L. *Kenéz* B.: »Magyarország statisztikája.« (Budapest, 1906., 104. l.)

Látható, hogy 1876-tól 1932-ig sem a vőlegények, sem a menyasszonyok házasodási átlagkora lényegesen nem változott. A vőlegényeké nem emelkedett, sőt, minthogy 1876-ban még 29·14 év volt, 1932-ig, minthogy akkor már csak 28·65 év, még esett is. A menyasszonyoké pedig ugyanekkor 24·37-ről 24·65-ig lényegtelen emelkedést mutat. Legfeljebb, ha a világháborút megelőző legutolsó békés esztendők adataival vetjük össze, akkor mutatkozik a vőlegényeknél 1 évnyi, a menyasszonyoknál közel 1·5 évnyi, már említésreméltó korgyarapodás, de ez elsősorban csak annak a következménye, hogy a világháborút közvetlen megelőző két esztendőben a sorozást megelőző házasság tilalma rendeleti úton felfüggesztetett. A mai, a csonka területre vonatkozó átlagos házasulási kort viszont erősíti az a körülmény is, hogy a magas átlagos házasulási kort mutató fővárosi lakosság az ország egész népességében napjainkban magasabb arányt képvisel, mint egykoron, a történeti területen.

Azt, hogy a házasulási átlagkor országos relációban nem mutat lényeges gyarapodást, többéves időszakok házasulóira vonatkozólag és nemcsak az aritmetikai átlaggal, hanem a medián kiszámításával is igazolhatjuk. Nemcsak egyes kikapott évek adatainak kiszámításával. A többéves átlagok országos középértékei 1879-től 1932-ig a következők:

Átlag	A házasulási kormegoszlás aritmetikai átlaga		medianja	
	a vőlegények-nél	a menyasszonyoknál	a vőlegények-nél	a menyasszonyoknál
1879—1882	29·08	23·98	26·96	21·97
1889—1892	29·49	23·82	27·60	21·97
1897—1900	28·24	23·30	25·80	21·24
1901—1905	28·52	23·47	25·92	21·36
1906—1910	28·43	23·61	25·92	21·58
1911—1913	28·14	23·40	25·70	21·29
1916—1918	30·70	25·91	27·10	23·12
1919—1920	28·96	24·27	26·61	22·79
1920—1924	29·17	24·48	26·58	22·88
1925—1928	28·66	24·50	26·05	22·56
1929—1932	28·66	24·50	26·21	22·64

Látható, hogy a vőlegények házasulási korának többéves időszakokból számított mérlegelt aritmetikai átlaga napjainkban kissé még alacsonyabb is, mint volt a 70-es és 80-as években. 1929—1932-ben csak 28·66, az 1879—1882. évi 29·08-dal, vagy az 1889—1892. évi 29·49 évvel szemben. Figyelemreméltó a háborús időszak házasulóinak átlagkorában mutatkozó emelkedés. Az 1916—1918. évi budapesti házasságkötések vőlegényeinek átlagos házasulási kora ugyanis 30·7 évnek számítható s így ez a számítási mód is rámutat a kormegoszlás háborús eltolódásaira, amelyet a megoszlási százalékok alapján fentebb már jeleztünk. A vőlegények oldalán a medianok történeti idősora is fogyó, az 1879—1882. évi 26·96 évvel szemben 1925—1928-ban 26·05, 1929—1932-ben pedig 26·21 évet találunk.

A menyasszonyok oldalán úgy az aritmetikai átlagok, mint a medianok történeti idősora gyarapodó. De csak kis mértékben. A számtani átlagok az 1879—1882. évben mutatkozó 23·98 évvel szemben 1929—1932-ig mindössze 24·5 évig gyarapodtak. Itt is mutatkozik a háborús korgyarapodás, miért is az 1916—1918. évi házasságkötések menyasszonyai korának aritmetikai átlaga 25·91 év, ami magasabb, mint bármely békés időszak menyasszonyainak korátlaga. Az 1916—1918. évi median a menyasszonyoknál 23·12 év, ami szintén magasabb, mint bármely időszak menyasszonyai korának medianja.

Budapesten a házasulási átlagkor úgy a menyasszonyok, mint a vőlegények oldalán erősebben gyarapodó történeti idősort mutat, mint országszerte. Néhány jellemző adatot 1898-tól 1932-ig a következő felsorolás mutat.

	A házasulási átlagkor Budapesten		
	a vőlegényeknél	a menyasszonyoknál	a korkülönbség
1898	30·5	26·7	3·8
1907	31·4	27·5	3·9
1921	32·4	28·3	4·1
1932	32·2	28·1	4·1

Ebben a fejlődésben az elsődleges, a protogam házasságkötések korviszonyainak átalakulása jelentkezik. Meg az a körülmény, hogy a palingam házasságkötések aránya ma magasabb, mint volt 3—4 évtizeddel ezelőtt. De nem az, hogy a palingam házasságkötések korátlaga is emelkedett volna. A palingam házasságkötések házasulási kora ugyanis épen ellenkezőleg csökkenő irányzatú, hiszen a válások a kultúra terjedésével a fiatalabb korcsoportokban is gyakoriabbakká válnak. Különösen a nők oldalán látszik 1925—1928-ban fővárosunkban az ekkor még mindig nagy arányt képviselő fiatalabb korcsoportbeli hadiözvegyek új házasságkötései, valamint a válóperek újabban gyorsabb befejeződése és az elválási kor átlagának csökkenése révén a palingam házasságkötések átlagos házasulási korának fogyása.

A megelőző családi állapot, illetve a protogam és palingam házasságkötések szerint részletezett házasulási kor az 1909—1912. évi budapesti átlagoktól az 1925—1928. évekéig a következő változást mutatja. Az átlagos házasulási kor a Budapesten történt házasságkötések körében

	1909—1912-ben	1925—1928-ban	a fejlődés indexe
A protogam vőlegényeknél	28·17 év	29·24 év	100·2
A « menyasszonyoknál	25·96 «	26·49 «	102·0
A palingam vőlegényeknél	42·81 «	42·46 «	99·2
A « menyasszonyoknál	37·77 «	37·08 «	98·2

A protogam házasulóknál a száznál nagyobb, a palingam házasulóknál meg az annál kisebb indexek jellegzetesen mutatják az átlagos házasulási kornak a házasulók e két csoportjában ellenkező irányú átalakulását. Az

átlagos házasulási kor alakulásának a protogam és a palingamok, valamint nemek szerint való részletezése némely régebbi évről is rendelkezésünkre áll, 1887-től 1932-ig való alakulását a Budapesten történt házasságkötések körében a 63. táblázat foglalja magában.

63. A protogam és palingam házasulók átlagos házasulási kora 1887-től 1932-ig.

Év	Az átlagos házasulási kor az oldalt megnevezett évben Budapesten			
	protogam		palingam	
	házasságot kötött			
	völegényeknél	menyasszonyoknál	völegényeknél	menyasszonyoknál
1887	29·8	26·2	42·7	38·3
1889	30·0	26·1	42·5	38·0
1891	29·6	26·3	42·5	38·7
1893	29·4	25·7	41·2	37·8
1895	29·7	25·8	42·2	37·9
1898	29·1	25·0	43·3	38·5
1901	29·2	26·5	43·8	39·1
1903	29·5	26·2	43·1	38·1
1905	29·5	26·3	42·6	39·0
1907	28·6	25·4	41·5	37·5
1921	29·7	26·3	42·7	36·4
1923	29·1	25·5	42·2	36·1
1928	29·2	26·4	42·8	37·2
1932	29·2	26·4	42·3	37·7

E táblázat tanusága szerint a budapesti házasulók átlagos házasulási kora a mult századvégi eredményekhez képest a protogam házasságkötéseknél sem mutat valamely jellegzetes változást s gyarapodást a legújabb eredmények e tekintetben is inkább csak a világháborút közvetlen megelőző békés évek adataihoz mutatnak. A palingam házasulók átlagos házasulási korának csökkenése különösen a nők oldalán már a multszázadbeli régi eredményekhez képest is kifejezetten megnyilvánul s a felsorolt évi adatokban is jelentkezik. A századfordulóig, körülbelül 1901-ig azonban mindkét nembeli budapesti palingam házasulók átlagos házasulási kora kissé még erősbödőben is volt (a férfiaknál a maximum az 1901. évi 43·8 év, a nőknél az ugyanez évi 39·1 év) s csak innen kezdve tűnik szembe a budapesti palingam házasulók átlagos házasulási korának napjainkig egyretartó és fentebb már többéves nagyobb átlagok egybevetésével is igazolt csökkenő irányzata.

Ezen változás folyamata a protogam és palingam házasulók kormegoszlását egymáshoz közelebb hozza. Azt, hogy mégis minő nagy különbség marad a protogam és palingam kormegoszlásban, a 64. táblázatban mutatjuk be, ugyanezt 1932-re korévek szerint való részletezésben a 65. és 66. táblázatban.

64. A budapesti házasulók kor szerint való megoszlása nagyobb korcsoportok szerint a fiatalkorú házasulók aránya 1926—1928-ban és 1929—1932-ben.

Nem, protogam és palingam házasságkötések	A Budapesten kötött házasságok közül esett a								összesen
	17 éven aluliakra	17—19 évesekre	20—24 évesekre	25—29 évesekre	30—39 évesekre	40—49 évesekre	50—59 évesekre	60 éven felüliekre	
	Abszolút számban.								
	a) 1926—1928-ban.								
A protogam vőlegényeknél..	242		6.382	9.755	6.547	1.304	306	103	24.639
A palingam « ..	1		88	711	2.381	1.818	1.133	526	6.658
Az összes vőlegényeknél ...	**243**		**6.470**	**10.466**	**8.928**	**3.122**	**1.439**	**629**	**31.297**
A protogam menyasszonyoknál	240	2.842	9.872	7.117	5.042	889	224		26.226
A palingam menyasszonyoknál	—	12	262	968	2.191	1.131	507		5.071
Az összes menyasszonyoknál	**240**	**2.854**	**10.134**	**8.085**	**7.233**	**2.020**	**731**		**31.297**
	b) 1929—1932-ben.								
A protogam vőlegényeknél..	307		8.486	13.440	9.515	1.752	383	118	34.001
A palingam « ..	—		65	715	3.121	2.406	1.401	699	8.407
Az összes vőlegényeknél ...	**307**		**8.551**	**14.155**	**12.636**	**4.158**	**1.784**	**817**	**42.408**
A protogam menyasszonyoknál	286	3.941	14.142	9.460	6.939	1.270	311		36.349
A palingam menyasszonyoknál	—	12	272	1.044	2.727	1.385	619		6.059
Az összes menyasszonyoknál	**286**	**3.953**	**14.414**	**10.504**	**9.666**	**2.655**	**930**		**42.408**
	Százalékokban								
	a) 1926—1928-ban.								
A protogam vőlegényeknél..	1·0		25·9	39·6	26·6	5·3	1·2	0·4	100·0
A palingam « ..	0·0		1·3	10·7	35·8	27·3	17·0	7·9	100·0
Az összes vőlegényeknél ...	**0·8**		**20·7**	**33·4**	**28·5**	**10·0**	**4·6**	**2·0**	**100·0**
A protogam menyasszonyoknál	0·9	10·8	37·6	27·2	19·2	3·4	0·9		100·0
A palingam menyasszonyoknál	—	0·2	5·2	19·1	43·2	22·3	10·0		100·0
Az összes menyasszonyoknál	**0·8**	**9·1**	**32·4**	**25·8**	**23·1**	**6·5**	**2·3**		**100·0**
	b) 1929—1932-ben.								
A protogam vőlegényeknél..	0·9		25·0	39·5	28·0	5·2	1·1	0·3	100·0
A palingam « ..	—		0·8	8·5	37·1	28·6	16·7	8·3	100·0
Az összes vőlegényeknél ...	**0·7**		**20·2**	**33·4**	**29·8**	**9·8**	**4·2**	**1·9**	**100·0**
A protogam menyasszonyoknál	0·8	10·8	38·9	26·0	19·1	3·5	0·9		100·0
A palingam menyasszonyoknál	—	0·2	4·5	17·2	45·0	22·9	10·2		100·0
Az összes menyasszonyoknál	**0·7**	**9·3**	**34·0**	**24·7**	**22·8**	**6·3**	**2·2**		**100·0**

65. Az 1932. évi budapesti protogam házasságkötések házasulóinak kormegoszlása korévenkint.

Életkor	Esett az oldalt megnevezett életkorra protogam				Életkor	Esett az oldalt megnevezett életkorra protogam			
	vőlegény		menyasszony			vőlegény		menyasszony	
	számban	%-ban	számban	%-ban		számban	%-ban	számban	%-ban
13—14	—	—	—	—	50—51 ...	22	0·26	13	0·14
14—15	—	—	1	0·01	51—52 ...	14	0·16	8	0·09
15—16	—	—	13	0·14	52—53 ...	11	0·13	13	0·14
16—17	—	—	47	0·51	53—54 ...	14	0·16	9	0·10
17—18	4	0·05	164	1·78	54—55 ...	8	0·09	5	0·05
18—19	15	0·17	307	3·33	55—56 ...	8	0·09	5	0·05
19—20	58	0·68	501	5·44	56—57 ...	6	0·07	1	0·01
20—21	173	2·01	700	7·60	57—58 ...	7	0·08	3	0·03
21—22	290	3·37	762	8·27	58—59 ...	7	0·08	6	0·07
22—23	420	4·88	770	8·36	59—60 ...	5	0·06	4	0·04
23—24	503	5·84	703	7·63	60—61 ...	3	0·04	3	0·03
24—25	787	9·14	738	8·01	61—62 ...	4	0·05	1	0·01
25—26	719	8·35	625	6·78	62—63 ...	2	0·02	—	—
26—27	674	7·83	516	5·60	63—64 ...	3	0·04	—	—
27—28	669	7·77	473	5·13	64—65 ...	—	—	—	—
28—29	657	7·63	441	4·79	65—66 ...	3	0·04	1	0·01
29—30	598	6·95	340	3·69	66—67 ...	4	0·05	2	0·02
30—31	496	5·76	308	3·34	67—68 ...	2	0·02	2	0·02
31—32	422	4·90	242	2·63	68—69 ...	1	0·01	1	0·01
32—33	393	4·56	246	2·67	69—70 ...	—	—	—	—
33—34	288	3·35	183	1·99	70—71 ...	—	—	—	—
34—35	215	2·50	168	1·82	71—72 ...	1	0·01	1	0·01
35—36	208	2·42	150	1·63	72—73 ...	—	—	—	—
36—37	156	1·81	129	1·40	73—74 ...	—	—	—	—
37—38	136	1·58	116	1·26	74—75 ...	—	—	—	—
38—39	93	1·08	95	1·03	75—76 ...	—	—	—	—
39—40	81	0·94	84	0·91	76—77 ...	—	—	—	—
40—41	90	1·05	69	0·75	77—78 ...	—	—	—	—
41—42	64	0·74	62	0·67	78—79 ...	—	—	1	0·01
42—43	51	0·59	29	0·32	79—80 ...	—	—	—	—
43—44	45	0·52	36	0·39	80—81 ...	1	0·01	—	—
44—45	41	0·48	31	0·34	81—82 ...	—	—	—	—
45—46	31	0·36	19	0·21	82—83 ...	—	—	—	—
46—47	28	0·32	20	0·22	83—84 ...	—	—	—	—
47—48	25	0·29	19	0·21	84—85 ...	1	0·01	—	—
48—49	22	0·26	13	0·14					
49—50	29	0·34	15	0·16	Összesen ..	**8.608**	**100·0**	**9.214**	**100·0**

Látható, hogy a 33 éven aluli vőlegények s a 29 éven aluli menyasszonyok a protogamok, az azon felüli korban levők pedig minden korévben a palingamok köréből képviselnek nagyobb arányt. Fiatalkorú palingam vőlegény csak 1·3, palingam menyasszony pedig meg éppen csak 0·1%-ot képvisel. Csak a protogam házasságkötéseket tekintve persze a fiatalkorúak aránya még magasabb, a vőlegényeknél csak a protogamokat tekintve, a fiatalkorúak a vőlegények $\frac{1}{4}$-ed részét teszik, szemben az összes vőlegényeknél mutatkozó $\frac{1}{5}$-öd résszel. A menyasszonyok körében protogamoknál 11·0% a fiatalkorú, míg az összes menyasszonyoknál alig több 9·0%-nál.

66. Az 1932. évi budapesti palingam házasságkötések házasulóinak kormegoszlása korévenkint.

Életkor	Esett az oldalt megnevezett életkorra palingam						Életkor	Esett az oldalt megnevezett életkorra palingam					
	vőlegény			menyasszony				vőlegény			menyasszony		
	számban	%-ban	index-ben[1])	számban	%-ban	index-ben[1])		számban	%-ban	index-ben[1])	számban	%-ban	index-ben[1])
13—14 éves	—	—	—	—	—	—	50—51 éves	44	2·18	838·5	15	1·06	757·2
14—15 «	—	—	—	—	—	—	51—52 «	55	2·73	1.706·0	19	1·35	1.500·0
15—16 «	—	—	—	—	—	—	52—53 «	42	2·08	1.600·0	22	1·56	1.114·0
16—17 «	—	—	—	—	—	—	53—54 «	27	1·34	837·6	18	1·28	1.280·0
17—18 «	—	—	—	—	—	—	54—55 «	27	1·34	1.488·6	4	0·28	560·0
18—19 «	—	—	—	4	0·28	8·4	55—56 «	25	1·24	1.377·8	11	0·78	1.560·0
19—20 «	—	—	—	3	0·21	3·9	56—57 «	33	1·64	2.343·0	11	0·78	7.800·0
20—21 «	1	0·05	2·5	4	0·28	3·7	57—58 «	32	1·59	1.987·2	7	0·50	1.666·7
21—22 «	1	0·05	1·5	8	0·57	6·9	58—59 «	26	1·29	1.612·5	8	0·57	814·3
22—23 «	1	0·05	1·0	11	0·78	9·3	59—60 «	34	1·69	2.816·7	4	0·28	700·0
23—24 «	3	0·15	2·6	17	1·20	15·7	60—61 «	23	1·14	2.850·0	9	0·64	2.133·3
24—25 «	9	0·45	4·9	22	1·56	19·5	61—62 «	22	1·09	2.180·0	6	0·43	4.300·0
25—26 «	9	0·45	5·4	29	2·05	30·2	62—63 «	27	1·34	6.700·0	5	0·35	—
26—27 «	15	0·74	9·5	37	2·62	46·8	63—64 «	13	0·64	1.600·0	6	0·43	—
27—28 «	25	1·24	16·0	39	2·76	53·8	64—65 «	7	0·35	—	4	0·28	—
28—29 «	48	2·38	31·2	65	4·60	96·0	65—66 «	14	0·69	1.725·0	1	0·07	700·0
29—30 «	55	2·73	39·3	57	4·04	109·5	66—67 «	9	0·45	900·0	1	0·07	350·0
30—31 «	50	2·48	43·1	85	6·02	180·3	67—68 «	10	0·50	2.500·0	3	0·21	1.050·0
31—32 «	69	3·42	69·8	66	4·68	178·0	68—69 «	9	0·45	4.500·0	2	0·14	1.400·0
32—33 «	84	4·16	91·2	61	4·32	161·8	69—70 «	7	0·35	—	1	0·07	—
33—34 «	91	4·51	134·6	66	4·68	235·2	70—71 «	8	0·40	—	—	—	—
34—35 «	96	4·76	190·4	59	4·18	229·7	71—72 «	4	0·20	2.000·0	—	—	—
35—36 «	70	3·47	143·4	51	3·61	221·5	72—73 «	6	0·30	—	1	0·07	—
36—37 «	76	3·77	208·3	75	5·31	379·3	73—74 «	4	0·20	—	—	—	—
37—38 «	68	3·37	213·3	52	3·68	292·1	74—75 «	5	0·25	—	—	—	—
38—39 «	76	3·77	349·1	62	4·39	426·2	75—76 «	2	0·10	—	—	—	—
39—40 «	70	3·47	369·1	61	4·32	474·7	76—77 «	1	0·05	—	1	0·07	—
40—41 «	67	3·32	316·2	37	2·62	349·3	77—78 «	—	—	—	1	0·07	—
41—42 «	58	2·88	389·2	46	3·26	486·6	78—79 «	1	0·05	—	—	—	—
42—43 «	70	3·47	588·1	35	2·48	775·0	79—80 «	1	0·05	—	—	—	—
43—44 «	54	2·68	515·3	26	1·84	471·8	80—81 «	—	—	—	—	—	—
44—45 «	65	3·22	670·8	41	2·90	852·9	81—82 «	1	0·05	—	—	—	—
45—46 «	49	2·43	675·0	28	1·98	943·0	82—83 «	1	0·05	—	—	—	—
46—47 «	59	2·92	912·5	29	2·05	931·9	83—84 «	—	—	—	—	—	—
47—48 «	55	2·73	941·5	33	2·34	1.114·3	84—85 «	—	—	—	—	—	—
48—49 «	52	2·58	992·3	25	1·77	1.264·2							
49—50 «	52	2·58	759·0	18	1·28	800·0	Összesen ..	2.018	100·0	100·0	1.412	100·0	100·0

A házastársak átlagos kora között levő különbséget a házasságot megelőző családi állapot, vagyis protogam és palingam házasságkötések szerint való részletezésben 1887-től 1932-ig a 67. táblázat mutatja.

67. A házastársak átlagos korkülönbsége Budapesten.

É v	Az átlagos korkülönbség az oldalt megnevezett évben Budapesten történt házasságkötéseknél	
	protogam	palingam
1887	3·6	4·4
1889	3·9	4·5
1891	3·3	3·8
1893	3·7	3·4
1895	3·9	4·3
1898	4·1	4·8
1901	2·7	4·7
1903	3·3	5·0
1905	3·2	3·6
1907	3·2	4·0
1921	3·4	6·3
1923	3·6	6·1
1928	2·8	5·6
1932	2·8	4·6

[1]) Ha a protogam házasulók megfelelő korévének arányszáma = 100.

Látható, hogy *a protogam házasságkötéseknél a házasulók átlagos korkülönbsége rendszerint kisebb, mint a palingamoké.* E különbség a régebbi időkkel szemben még gyarapodóban is van; a palingam házasulók korkülönbsége kétszerakkora, mint a protogamoké. A fejlődést szemléltetendő az 1925—1928. és 1932. évi átlagos eredményeket vetjük ismét egybe az 1909—1912. éviekével. A Budapesten történt házasságkötések körében a házasulók átlagos korkülönbsége

	1909—1912-ben	1925—1928-ban	1932-ben
A protogam házasságkötéseknél	3·21 év	2·75 év	2·80 év
A palingam «	5·04 «	5·38 «	5·20 «
Az összes «	3·88 «	3·81 «	3.97 «

A házastársak átlagos korkülönbsége műveltebb néprétegekben nagyobb, mint a kevésbbé iskolázottak s a szegényebbek körében. Elsősorban a szellemi munkást, a közszolgálat és szabadfoglalkozásokhoz tartozókat, vagyis a legmagasabb műveltségű társadalmi osztályokat tartják vissza sokáig a házasságkötéstől a hosszú ideig tartó iskolák. Ezeknél is elsősorban a férfiak oldalán érvényesül e késleltető hatás s így különösen az értelmiségi vőlegények házasulási korát emeli, minek révén pedig a házastársak átlagos korkülönbsége is elsősorban ezek körében magas. Minthogy a férfiban, bármely korcsoportbeli legyen is, mindig megvan az a törekvés, hogy fiatalabb menyasszonyt az idősebbnél szívesebben választ, azért a vőlegény életkorával a házastársak átlagos korkülönbsége szintén gyarapodó irányzatú. Érdekesek e tekintetben *Böhm* bajor adatai, melyek házastársak között levő átlagos korkülönbség alakulását a férj kora és műveltsége szerint való kombinációban figyelik meg. A számbavett bajor állami hivatalnokok körében fennálló házasságoknál *Böhm* a 68. táblázatban foglalt átlagokat állapította meg. (Lásd a 68. táblázatot.)

68. A házastársak átlagos korkülönbségének műveltség szerint való alakulása Böhm bajor adatai szerint.

Hivatalnokosztály	A férj kora a statisztikai felvétel időpontjában									
	25—29	30—34	35—39	40—44	45—49	50—54	55—59	60—64	65—69	összesen 20 évtől
Alsó	1·1	2·2	2·9	2·7	3·3	3·6	4·4	5·5	6·4	3·3
Középső	2·1	3·0	3·9	4·2	4·9	5·5	6·4	6·9	7·7	4·7
Felső	3·7	4·0	5·0	6·3	7·1	7·6	7·7	7·5	8·5	6·6

E szerint *a házastársak átlagos korkülönbsége a férj korának korcsoportjai és műveltsége szerint egyaránt gyarapodó irányzatú.* A férj bármely kora mellett mindig nagyobb korkülönbség mutatkozik a felső hivatalnoki osztályban, mint a középsőben, ebben ismét nagyobb, mint az alsó, altiszti csoportban.

A maximum 8·5 év átlagos korkülönbség a felvételkor 65—69 éves és felső — főiskolai végzettségű — bajor hivatalnokok házasságai körében, a minimum a felvételkor 25—29 éves alsó hivatalnokosztályhoz tartozó férjek házasságai körében csak 1·1 év.

Illyefalvi I. Lajosnak[1]) a budapesti munkások szociális és gazdasági viszonyairól írott kiválóan részletes könyvéből kiszámítható, hogy a műveltség alacsonyabb fokán álló munkásoknál a házastársak átlagos korkülönbsége Budapesten is alacsonyabb, mint a képzettebb, több iskolát végzett, vagyonosabb polgári körökben. Az 1929. évi budapesti statisztikák szerint megállapítható ugyanis, hogy

az átlagos házasulási kor a munkásvőlegényeknél	.....	30·0 év,
« « « « « « menyasszonyoknál	.....	27·5 «
« « korkülönbség tehát a munkásoknál	.....	2·5 «
« « házasulási kor a polgárvőlegényeknél	.....	33·9 «
« « « « « « menyasszonyoknál	.....	28·7 «
« « korkülönbség tehát a polgároknál	.....	5·2 «

Látható tehát, hogy a magyar statisztika is hasonló eredményre vezet, mint Böhm bajor adatai, hogy a műveltség a házasulók korkülönbségét emelő hatású. Látható azután, hogy a munkások korábban házasodnak, mint a polgárok, fiatalabbak is. Az ipari segédszemélyzet is a munkásokhoz tartozik, míg az önálló iparos a polgárok közé. Idővel a munkásból polgár lehet. A munkások és polgárok házasulóinak kormegoszlásáról és házasságkötési gyakoriságáról részletesebben a foglalkozások szerint különböző házasságkötési hajlandóságról szóló fejezetünkben fogunk foglalkozni.

A házasulók kor szerint való megoszlásának statisztikája és a megoszlási százalékok általában azonban nem mutatják meg azt, hogy a különböző korú néprétegek házasodási hajlandóságában minő különbségek vannak. Ez csak ezen százalékoknak a népesség kor szerint való megoszlásának vagy még helyesebben a nem házas népesség ily megoszlásának megfelelő népszámlálásbeli arányszámaival való egybevetése avagy közvetlenül az egyes korcsoportok házasságkötési abszolút számainak a megfelelő korú nem házas élő népességhez való viszonyítása útján vizsgálható. Ezek a legutóbb említett ezer nem férjes nőre avagy ezer nem nős férfira eső és kor szerint részletezett viszonyszámok mutathatják meg azt is, hogy a régi évekkel szemben mely korcsoportok házasságkötési hajlandósága változott. A házasságkötési hajlandóság életkor szerint való alakulását a megfelelő korú nem házas élő népességhez viszonyítva Budapesten, 1899—1932-ig a 69. táblázat szemlélteti.

[1]) L. *Illyefalvi I. L.:* »A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten.« (Budapest, 1930.) 70. és köv. l.

XIII. A HÁZASSÁGKÖTÉSI HAJLANDÓSÁG ÉLETKOR SZERINT VALÓ ALAKULÁSA

a megfelelő korú élő népességhez viszonyítva Budapesten 1899 - 1928 ig.

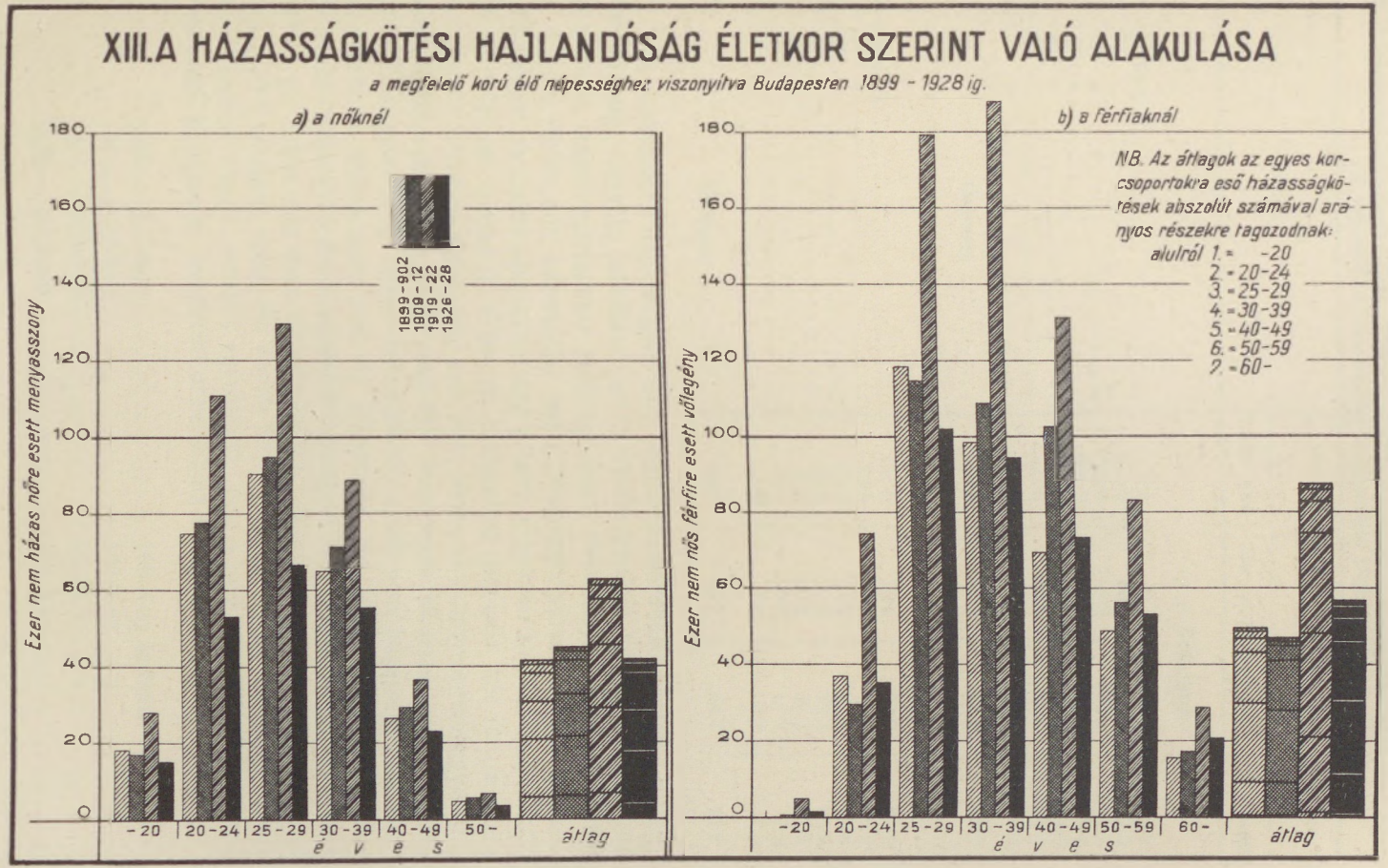

69. A házasságkötési hajlandóság életkor szerint való alakulása a megfelelő korú nem házas élő népességhez viszonyítva Budapesten 1899—1932-ig.

Életkor	Esett az oldalt megnevezett korcsoportban ezer nem házas élőre házasságkötés Budapesten			
	1899—1902	1909—1912	1919—1922	1929—1932
	a) *A férfiaknál.*			
15—19 éves	0·1	0·3	5·4	1·9
20—24 «	35·9	29·8	74·3	47·5
25—29 «	115·8	114·5	179·4	117·1
30—39 «	100·3	108·3	187·9	124·4
40—49 «	63·3	102·5	131·5	95·5
50—59 «	44·6	56·1	82·9	60·6
60— «	15·2	16·7	28·6	21·2
Összesen	**50·9**	**49·1**	**91·5**	**63·1**
	b) *A nőknél.*			
15—19 éves	21·0	20·4	32·7	20·9
20—24 «	73·5	77·8	111·2	76·9
25—29 «	89·3	94·7	129·8	93·4
30—39 «	62·3	71·8	88·3	60·8
40—49 «	25·6	29·2	36·3	23·6
50—59 «	8·4	9·7	11·7	7·5
60— «	1·2	1·8	2·0	1·3
Összesen	**42·7**	**44·7**	**64·7**	**41·7**

A népességben napjainkban levő rendkívüli nőtöbblet vagyis a háborús vérveszteség, foglyok, sebesültek és ez utóbbiaknak a háborút követő időszakban is magas mortalitása által előidézett férfihiány a nem nős férfiak és a nem férjes nők házasodási tiszta arányszámaiban mindig meglevő különbséget az újabb adatokban még inkább kidomborítja. Az 1929—1932. évi eredmények szerint (l. a 69. sz. táblázatot) ezer nem nős férfira Budapesten 63·1 vőlegény esett, míg ezer nem férjes nőre ugyanekkor ugyanazon házasságkötések évente átlag csak 41·7 menyasszonyt jelentettek. A világháborút megelőző régi békés esztendőkben a két nem házasságkötési tiszta arányszámai között nem volt ily különbség. Az 1910. évi népszámlálást környező 1909—1912. évi budapesti házasságkötési statisztika egyéves átlagai szerint pl. akkor ezer nem férjes nőre 44·7 menyasszony és ezer nem nős férfira 49·1 vőlegény esett. Ha a nem férjes nők ezrére eső budapesti házasságok számát 100-zal vesszük egyenlőnek, úgy a nem nős férfiak ezrére eső budapesti házasságok megfelelő arányszáma fővárosunkban

1909—1912-ben ..... 109·8-es indexű
1919—1922-ben ..... 141·4-es «
1926—1928-ban ..... 135·5-es «
1929—1932-ben ..... 151·3-es «

Ezek az indexek jól szemléltetik a két nem házasodási tiszta arányszámaiban napjainkban a közelmult nagy háborúja miatt fokozódott mérvű különbséget. Azonban az is látható, hogy a különbség 1926—1928-ban már ismét nem olyan nagy, mint volt 1919—1920-ban, a háborút közvetlenül követő években. Azóta ugyanis már egy évtized gyermekgenerációja ért ismét be a házasságra már képes korúak közé. Egy olyan gyermeknemzedék, amely nem szerint való megoszlásban a háborútól még nem szenvedett.

70. Moll hamburgi házasságkötési valószínűségi táblái.

Életkor	A házasságkötés független valószínűségei Hamburgban az oldalt megnevezett életkorban			
	a férfiaknál az		a nőknél az	
	1881—1886	1906—1911	1881—1886	1906—1911
	évek házasságkötési statisztikája szerint			
16	—	—	0·00119	0.00173
17	—	—	0·00683	0·00843
18	0·00018	0·00020	0·02085	0·02499
19	0·00050	0·00067	0·04083	0·05878
20	0·00738	0·00344	0·06174	0·07698
21	0·01908	0·02293	0·08858	0·10872
22	0·03495	0·04668	0·10103	0·12910
23	0·06153	0·07027	0·11350	0·13620
24	0·08993	0·10348	0·13030	0·13726
25	0·12249	0·12371	0·12281	0·14033
26	0·13554	0·13507	0·12262	0·13452
27	0·14113	0·13882	0·11205	0·12935
28	0·13502	0·13329	0·11839	0·11596
29	0·12974	0·12550	0·09638	0·10429
30	0·12853	0·11769	0·10417	0·08512
31	0·12013	0·10563	0·09367	0·07673
32	0·10576	0·09533	0·08776	0·06893
33	0·10292	0·08079	0·07092	0·06227
34	0·08878	0·08191	0·06880	0·05543
35	0·07216	0·07434	0·05925	0·04430
36	0·06586	0·06369	0·05181	0·04818
37	0·06877	0·05774	0·04658	0·03921
38	0·05969	0·04868	0·04701	0·03895
39	0·05901	0·04611	0·04451	0·03100
40	0·04072	0·03852	0·03473	0·02900
41	0·04030	0·03604	0·03263	0·02503
42	0·03466	0·02888	0·03326	0·02145
43	0·02844	0·03060	0·02192	0·01720
44	0·03570	0·02798	0·01773	0·01366
45	0·02149	0·02517	0·01805	0·01380

Az egyes korcsoportok nem szerint részletezett házasságkötési tiszta arányszámait vizsgálva (lásd a 69. táblázatot) szembetűnő, hogy úgy a nem nős férfiak, mint a nem férjes nők házasodási hajlandósága fővárosunkban rendszerint a huszas életévek második felében levőknél a legmagasabb. Csak 1919—1920 szerint és csak a férfiak oldalán tolódik át ez a maximum Budapesten a 30—39 évesekre, minthogy a háború alatt nagyarányban

bevonult e korcsoportbeli nem nős férfiak házasságkötési lehetőségei a békekötéssel a többi korcsoportokéinál erőteljesebben gyarapodtak. A nem nős férfiak házasságkötési hajlandósága csak a fiatalkorúak (25 éven aluliak) körében alacsonyabb mindenkor a nem férjes nőkénél, egyéb korcsoportbelieknél a férfiak nagyobb halandósága miatt, innen kifejlődő nőtöbblet miatt mindenkor a férfiak arányszámai magasabbak. Természetesen a fiatalkorúaknál levő ellenkező irányú a nők javára mutatkozó különbség, valamint a 25 évtől kezdve a férfiak oldalán a nőkhöz képest mindvégig kedvezőbb arányszámok azt is kifejezésre juttatják, hogy *a férfi a nőnél általában később — idősebb korban — lép a házasság kötelékébe.* Így bár a tiszta arányszámok a legfiatalabb kortól kezdve csak a huszas életévek második felében lévőkig mutatnak gyarapodást, onnan ismét csökkennek, addig a férfiak tiszta arányszámainak a megfelelő, a női tiszta arányszámokhoz viszonyított indexei mindvégig gyarapodó irányzatúak. Ha a nem férjes nők tiszta arányszámait az egyes korcsoportokban a budapesti statisztika szerint mindig 100-zal vesszük egyenlőnek, úgy a nem nős férfiak megfelelő aránya a

	1926—1928-ban	1929—1932-ben
20 éven aluliak körében	8·7-es indexű	9·3-es indexű
20—24 évesek «	67·5-es «	49·3-es «
25—29 « «	153·1-es «	121·9-es «
30—39 « «	170·8-es «	204·6-es «
40—49 « «	317·7-es «	404·2-es «
50 éven felüliek «	944·7-es «	997·6-es «

Bár a házasságkötési hajlandóság — mint azt a 71. táblán bemutattuk — mindkét nembeliek körében már a harmincas életévektől kezdve csökkenő irányzatú, *a népességben a népszámlálások szerint — amint azt számszerűen már a 2. §-ban bemutattuk — a házasok aránya tovább gyarapodik s csak a 60 éven felüliek körében mutat az előző korosztályokkal szemben csökkenést.* Az egyre idősebb és idősebb korcsoportokba tartozó házasok körében is mind szélesebb és szélesebb rendeket vág a halál kaszája és így a korral az özvegy — kisebb részben az elvált — családi állapotúak gyarapodván, e miatt az idősebb korcsoportokban a házasok ismét mindinkább háttérbe szorulnak. Fővárosunkban az 1925. évi népszámlálás családi állapot szerint a népességet nem részletezte, ezért a házasok számának és arányának csak az 1920. és 1930. évi népszámlálásában található adatait vizsgálhatjuk. E népszámlálási adatok szerint a házasok aránya a férfiak körében idősebb korcsoportokig emelkedik, mint a nőknél. Budapesten úgy az 1920. évi, mint az 1930. évi népszámlálás adatai szerint a nők körében a legtöbb házast a 30—39 éves korcsoport mutatja. E korcsoportban az 1920. évi népszámlálás szerint a budapesti nők 65·2%-a férjes, az 1930. évi népszámlálás szerint 64·3%-a. Ezzel szemben a férfiak körében a házasok arányának maximuma a 40—59 éves korúaknál jelentkezik, 82·8%-kal a két említett népszámlálás közül a

régebbi, 84·2%-kal az újabbi szerint. A mindkét nembelieket egybefoglaló számsorok szerint is a házasok aránya épúgy a 40—59 évesek korcsoportjában maximum, mint a csak férfiakra vonatkozó százalékoknál, és pedig 71·8, illetve 71·0%-kal. Érdekes megfigyelni, hogy a férfiaknak a nőknél későbbi korban történő házasodása miatt a házasok aránya a 30. életévig minden korcsoportban a nők, azon túl pedig a férfiak körében magasabb. A nagykorúság betöltéséig különösen éles a különbség, a 24 éven aluli nők közül a 20—23 évesek korcsoportjában a férjesek aránya több mint háromszor, a 15—19 évesek körében pedig tízszer akkora, mint a megfelelő korcsoportbeli férfiak körében a nősek aránya. Az 1930. évi népszámlálás szerint ugyanis a 20—23 éves budapesti nők 21·6%-a férjes, míg az ugyanezen korcsoportbeli férfiaknak csak 6·5%-a volt nős. Ugyanekkor a 15—19 éves budapesti nők 3·1%-a volt férjes, míg a férfiak oldalán ugyan e korcsoportban a házasok aránya csak 0·3%, vagyis a nők oldalán mutatkozó arányszámnak $^1/_{10}$-résznyi terjedelmű a férfiak körében a nősek aránya.

A házasságkötési hajlandóság kor szerint való alakulásának megfigyelésére matematikai statisztikai szempontból legszabatosabb kifejezési formát a házassági táblák nyujtják. Ezek a halandósági táblák mintájára, a házasságkötések valószínűségeinek kor és nem szerint részletezett táblázatos összeállításai. Azt mutatják, hogy a nem nős férfiak, illetve hogy a nem férjes nők az egyes életkorévekben minő házasságkötési valószínűséggel számolhatnak. A népmozgalmi és népszámlálási anyag a táblák összeállításához minden egyes korév és családi állapot (házasulóknál a házasságkötést megelőző családi állapot) szerint való részletezésben szükséges. Az ezekből származó házasodási arány alapján azután kiszámítható, hogy százezer nem nős férfi avagy nem férjes nő az életkor növekedésével minő arányban lép a házasulók soraiba, hogy mekkorák a házasságkötési valószínűségek. A házasságon kívül élők halandóságával nem számoló ily módon készülő házassági táblákat nyers tábláknak nevezhetnők a tiszta házassági valószínűségeket szolgáltató azon házassági táblákkal szemben, amelyek az említett százezer nem házas egyén kiházasulási rendjének megfigyelésekor a körükből elhaltakat is minden életévnél levonják. Ezen korrekcióhoz még családi állapot szerint részletezett halandósági táblák avagy legalább is az elhaltaknak minden egyes életkorév, családi állapot szerint való részletezései szükségesek. Amennyiben a nagyvárosokra, pl. Budapestre kívánnánk ilyen házassági táblákat kiszámítani, ahhoz a nem városi lakos idegen házasulók és idegen halottak minden egyes életkorév és családi állapot szerint való részletezése is szükséges lenne, mert ezeknek a nagyvárosokban igen lényeges zavaró hatását is tekintetbe kell venni akkor, ha azt akarjuk, hogy a táblák arányszámai az illető városi lakosság viszonyait jellemezzék. Minthogy a fővárosi idegen halottak és idegen házasulók minden egyes életév, családi állapot szerint való részletezésben hiányzanak s mert ugyanez

az összes halottakra vonatkozólag is hiányzik, ilynemű táblák Budapestre vonatkozó kiszámításától egyelőre el kell tekintenünk s e helyett példaképen *Moll* hamburgi házassági tábláinak bemutatásával érjük be. Ezt tartalmazza az 70. táblázat.

Moll ezen adatai szerint a független házasságkötési valószínűségek a férfiaknál a 27. életévben lévőknél a legmagasabbak. Ez egészen hasonló a budapesti statisztikából fentebb közölt azon eredményekhez, miszerint az élő népesség megfelelő köréhez viszonyítva a házasságok a huszas évek második felében levő nem házas népességben a leggyakoribbak. A nők oldalán *Moll* valamivel korábban találja a maximumot, különösen régebben. A mult század nyolcvanas éveiből származó adatok szerint azt már a 24. életévben lévő nőknél állapítja meg, míg újabban a XX. század elején (1906—1914) csak a 25 éveseknél. Grafikai ábrázolás esetén egyébként e házasságkötési valószínűségek is zsandárkalapszerű szabályszerűséget fejeznek ki, ahhoz hasonlót, amelyet a házasulók kor szerint való megoszlási százalékai alapján a budapesti statisztika újabb többéves átlagaira támaszkodva fentebb, a XI. grafikonon már bemutattunk.

Az életkor szerint változó házasságkötési gyakoriságok szabatos kiszámításával a biztosítóintézetek biztosítási számításai is foglalkoznak. A biztosítási matematikának is kedvenc problémái a házasodási valószínűség-számítások, mert a házasodási gyakorisággal nő a családtagok száma, kikről gondoskodni kell ; a betegpénztáraknál betegség esetén gyógy- és orvosellátásról, a nyugdíjbiztosítóknál nyugellátásról stb. *Karup, Schärtlin* s nálunk *Goldziher*[1]) foglalkoztak ebben a biztosítási matematikai tárgykörben azzal, hogy *a házasságkötések gyakorisága miképen változik a tagsági évek számával. Goldziher Raymond*[2]) doktori disszertációjához csatlakozóan, majd ismételten német biztosítás-matematikai folyóiratokban is a Magyar Munkásrokkant- és Nyugdíjegyesület házas tagjainak kor szerint való megoszlásával s a házas állapot kor szerint változó valószínűségével foglalkozott. Ezek azonban az egyének egészen különleges szűk körére, egy-egy házasság tagjaira vonatkozó számítások, bár görbéik, az aritmetikai statisztikai eredmények (dispersió, mat. stat. valószínűségek, stb.), hasonlóak a nagyvárosok és országok vonatkozó tömegjelenségeinek megfelelő grafikus ábrázolásának eredményeihez.

A házasságkötési hajlandóság alakulását mindkét házasuló életkora szerint való egyidejű részletezésben néhány újabb és egy a világháborút megelőző békés esztendőre vonatkozó többéves budapesti átlag szerint az 71. táblázat mutatja.

---

[1]) L. *Goldziher K.* (Budapest): »Über die Altersverteilung der Verheirateten.« (Blätter für Vers. Mathematik und verwandte Gebiete.« A »Zeitschrift für die gesamte Vers.-Wissenschaft« 29. kötet, 3. füzet.)

[2]) L. *Raymond:* »Beiträge zu den Untersuchungen über die wirtschaftliche Lage Privatangestellten.« (Göttingen, 1909. I. fejezet.)

71. A házasságkötési hajlandóság alakulása mindkét házasuló életkora szerint való egyidejű részletezésben az 1909—1912., 1919—1922., 1923—1928. és 1929—1932. évi budapesti statisztika szerint.

A menyasszony életkora	Esett házasságkötés ezer megfelelő korú mindkét nembeli nem házas élőre a (az)						
	20 éven aluli	20—24	25—29	30—39	40—49	50—59	60 éven felüli
		éves					
	a) *Az 1909—1912. évi budapesti házasságkötések átlagának az 1910. évi népszámlálás megfelelő eredményeihez való viszonyítása szerint.*						
20 éven aluli	0·1	3·2	6·1	2·1	0·1	0·0	0·0
20—24 éves	0·0	9·0	21·5	10·5	1·1	0·2	0·0
25—29 «	0·0	4·4	17·8	15·2	4·1	0·8	0·2
30—39 «	0·0	1·3	7·7	16·3	10·5	3·3	0·6
40—49 «	0·0	0·1	0·6	3·3	7·9	4·6	1·2
50 éven felüli	0·0	0·0	0·1	0·2	1·0	1·9	1·2
	b) *Az 1919—1922. évi budapesti házasságkötések átlagának az 1920. évi népszámlálás megfelelő eredményeihez való viszonyítása szerint*						
20 éven aluli	0·8	8·2	5·5	2·6	0·2	0·1	0·0
20—24 éves	1·2	25·2	30·4	21·3	3·0	0·5	0·1
25—29 «	0·3	8·4	17·6	21·8	5·1	1·0	0·2
30—39 «	0·1	2·6	8·2	23·5	14·3	4·2	0·8
40—49 «	0·0	0·1	0·6	4·1	9·0	7·0	2·3
50 éven felüli	0·0	0·0	0·0	0·2	1·1	2·6	2·4
	c) *Az 1923—1928. évi budapesti házasságkötések átlagának az 1925. évi budapesti népszámlálás megfelelő eredményeihez való viszonyítása szerint.*						
20 éven aluli	0·4	4·9	4·1	1·7	0·1	0·0	0·0
20—24 «	0·4	14·2	20·6	11·6	1·4	0·2	0·1
25—29 «	0·1	6·2	17·4	18·1	4·4	0·8	0·2
30—39 «	0·0	2·0	7·4	16·7	9·9	3·1	0·8
40—49 «	0·0	0·1	0·7	2·9	5·9	5·0	1·7
50 éven felüli	0·0	0·0	0·0	0·1	0·5	1·3	1·4
	d) *Az 1929—1932. évi budapesti házasságkötések átlagának az 1930. évi budapesti népszámlálás megfelelő eredményeihez való viszonyítása szerint*						
20 éven aluli	0·3	5·2	4·7	1·9	0·2	0·0	0·0
20—24 éves	0·3	12·4	20·5	10·7	1·3	0·1	0·0
25—29 «	0·2	5·1	18·0	18·5	4·5	0·7	0·1
30—39 «	0·1	1·5	7·1	17·0	10·1	2·9	0·7
40—49 «	0·0	0·1	0·6	2·6	6·0	5·2	1·7
50 éven felüli	0·0	0·0	0·0	0·1	0·5	1·3	1·4

(*Galton*-féle) $r\,\frac{1909—1912}{1919—1922} = \frac{\Sigma(x.y)}{n\,.\,\sigma x\,.\,\sigma y} + \frac{1-r^2}{\sqrt{n}} = \frac{+\,3{,}032.679{\cdot}83}{22.856\;10{\cdot}7\;14{\cdot}98} + 0{\cdot}8278 = \pm\,0{\cdot}0021$

(*Mortara*-féle) $z = 1 - \sqrt{1-r^2} = 1 - \sqrt{1-0{\cdot}8278^2} = +\,0{\cdot}4390$

(*Galton*-féle) $r\,\frac{1909—1912}{1923—1928} = \frac{+\,2{,}102.603{\cdot}08}{18.948{\cdot}8 \times 10{\cdot}7 \times 10{\cdot}67} = +0{\cdot}972 \pm 0{\cdot}0022$

(*Mortara*-féle) $z = 1 - \sqrt{1-0{\cdot}972^2} = +\,0.765$

XIV. ISOTHAMIN RÉTEGVONALAK

az 1923–28 évi budapesti házasságkötések statisztikájának mindkét házasuló kora szerint részletezett házasságkötési tiszta arányai alapján.

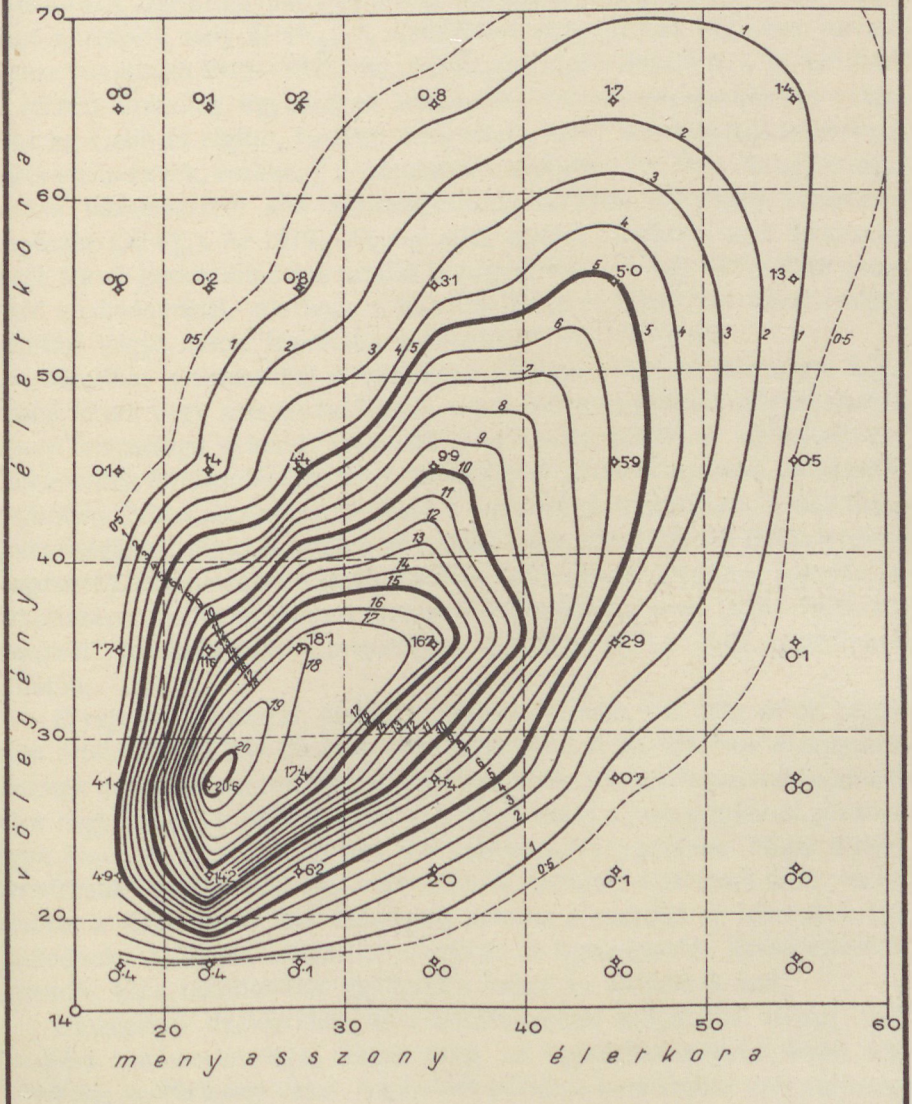

E táblázat *c)* részében foglalt 1923—1928. évi vagy ugyanúgy a *d)* részben foglalt legújabb 1929—1932. évi adatok szerint is a budapesti házasulók körében az a korkombináció a leggyakoribb, amelyben a vőlegény 25—29, a menyasszony 20—24 éves. Ha e kor kombinációtól akár a vőlegény, akár a menyasszony kora tekintetében, és pedig akár az idősebb, akár a fiatalabb korcsoportok felé térünk el, úgy a házasságkötések mind kisebb és kisebb gyakoriságához jutunk. A maximum 1923—1928. évi eredmények átlaga szerint ezer megfelelő korú mindkét nembeli élőre évente átlag 20·6 házasságkötés esik, és ez közel egyező a világháborút megelőző békés években, 1909—1912. szerint ugyane csoportban jelentkező maximummal (l. a 71. táblázat *a)* részét), mely 21·5‰. A világháború megszűnését közvetlen követő évekre vonatkozó 1919—1922. évi kétirányú korkombináció (l. a 71. táblázat *d)* részét) formailag ugyanolyan kialakulást mutató arányszámokra vezet, mint az újabb és régibb, fentebb ismertetett, közel normálisnak tekinthető békés eredmények, csakhogy a számszerű kialakulás kissé más. Az ugyanazon korúak házasságaiból álló korkombinációk sorában jelentkező maximum magasabb (30·4‰). Az 1919—22. évi átlag szerint azonkívül az e maximum körül fekvő korkombinációk adatai is nagyobbak a békés újabb évek megfelelő eredményeinél, minthogy a háborúból hazatért katonák mohó családalapítási vágya akkor leginkább e korcsoportokat érintette.

Grafikai szempontból e kétirányú változást mutató jelenségek képe térbeli forma vagy más szóval felszín, amelyeket a geografika eljárása szerint azonos magasságú s kerek számmal jellemezhető pontokat egybekapcsoló rétegvonalak feltüntetésével lehet szemléltetni. Ezek a vonalak, amelyeket Angliában *Galton* alkalmazott először a születési statisztikában, a születések gyakoriságának mindkét szülő kora szerint való változásainak feltüntetésére (isogénnek), és amelyeket a statisztikában való egészen általános jelentőségű alkalmazásra isothamin névvel nálunk *Bánó* ajánlott, — az 1923—1928. évi budapesti házasságkötési statisztikára vonatkozólag a XIV. grafikonon láthatók.

E rajz hegyet mutat, melynek csúcsa a fentebb már ismertetett maximum értelmében a 25—29 éves vőlegényeknek s a 20—24 éves menyasszonyoknak megfelelő ponton van. Innen különböző erős felszínbeli hullámzásokkal a hegy minden irányban lefelé lejt, megfelelően a házasságkötési gyakoriságok innen minden más életkor felé csökkenő irányzatának. Mégis a lejtő meredekebb, ha az említett maximumtól bármely házastárs kora tekintetében a fiatalabbak felé haladunk, mintha a csúcstól az idősebbek felé távolodunk. A felszín abban az irányban a leglankásabb, amely mindkét házasulók kora tekintetében egyformán halad az idősebbek felé.

Ugyanazon demográfiai törvényszerűségnek különböző időben való alakulása rendszerint igen magas fokú, az egységhez nagyon közel álló korrelációs koefficiensre vezet. A mindkét házasuló kora szerint való változás-

ban vizsgált házasságkötési gyakoriság, amelyet fentebb a 71. táblázaton több különböző időre vonatkozó számításban közöltünk, hasonlóképen különböző időkből egymáshoz igen hasonló térbeli formákkal fejezhető ki. A formai hasonlóságot a korrelációs koefficiens magas volta is kifejezi. A házasságkötéseknél a két házasuló kora szerint változó gyakoriságát a világháborút megelőző s azt követő időkből — vagyis a 71. táblázaton az *a)* és *c)* részt — vetve egybe, a korrelációs koefficiens $+0{\cdot}972 \pm 0{\cdot}0022$. Épen ezért, mert az időbeli változások oly csekélyek, ajánlottam[1]), hogy a térbeli formák időbeli változásainak korrelációit is ne csak a *Galton*-féle, hanem a *Mortara*-féle kritériummal vizsgáljuk. *Mortara*[2]) mutatott rá ugyanis arra, hogy a *Bravais*-féle korrelációs koefficiens igen magas fokú ($+0{\cdot}9$ körüli) korreláció esetén már nem elég érzékeny s egy bizonyos határon túl az egységhez igen gyorsan közeledik. Ily magas fokú korrelációk körében való finomabb disztingválás céljára ajánlotta *Mortara* az ő »z« koefficiensét, melyet *r*-ből a következőkép számít ki:

$$z = 1 - \sqrt{1 - r^2}$$

Ez a »z« koefficiens 0·8 felett sokkal lassabban halad az egység felé, mint *r*, s ezért vagyok bátor azt az időbeli különbségen kívül semmi más változást nem mutató térbeli formák által kifejezendő többváltozós demográfiai tömegjelenségek korrelációjának vizsgálatára is ajánlani, minthogy vizsgálataim szerint ilyen korrelációknál is az egységhez felette közel álló koefficienseket nyerünk. A mindkét házasuló kora szerint változó házasságkötési gyakoriságok fentebb közölt budapesti példájából kiszámított $+ 0{\cdot}972$-es korrelációs koefficiensnek — mint az a 71. táblázat után közölt számításoknál látható — csak $+ 0{\cdot}765$-ös *Mortara*-féle koefficiens felel meg. Amikor azonban rendkívüli események, mint a világháború befejezését közvetlen követő években, 1919—1922-ben, az egykoron bevonult katonák hazatérésével járt sűrű házasságkötések átalakítják a házasságkötési gyakoriságot a két házasuló kora szerint való függésben ábrázoló térbeli formát, e forma a más időszakokra vonatkozótól eltérő kialakulású, a korrelációs koefficiens csökken. Így az 1909—1912. évi, a világháborút megelőző kialakuláshoz viszonyítva, a *Bravais*-, illetőleg *Galton*-féle $r + 0{\cdot}8278$-ra, a *Mortara*-féle z pedig $+ 0{\cdot}4390$-re esik vissza.

A mindkét házasuló kora szerint változó házasságkötések gyakoriságának alakulására vonatkozó s a XIV. grafikonon isothamin rétegvonalakkal

[1]) L. *Szél T.*: »Térbeli formákkal kifejezhető többváltozós demográfiai tömegjelenségek korrelációi.« (Magyar Stat. Szemle, 1932. évf., II. kötet, 613. s. köv. l.) 619. l. — »On the correlations of multivariable demographic mass phenomena expressible by forms of space.« (Róma, 1932.) 8. l.

[2]) L. *Mortara*: »Studi di semiologia economica.« (Giorna le degli Economisti, 1914. évi ápr. sz.)

jellemzett ezen felszínt érdemes a budapesti házasságok termékenységéről szóló székesfővárosi Stat. Közleményben[1]) már nyomtatásban közölt hasonló kettős szempont — mindkét szülő kora szerint — változó és ott isogenekkel jellemzett, a budapesti termékenység alakulására vonatkozó felszínnel egybevetni. Minthogy azonban ott a kor szerint való változó termékenység táblája más korcsoport-beosztás szerint halad, a 72. táblázatban közöljük azt a beosztást, amely szerint a számítást végeztük.

72. A házasságok átlagos termékenysége a nő halálával Budapesten 1925—1927-ben megszünt házasságok statisztikája alapján s mindkét házastárs házasulási kora szerint való részletezésben.

Az apa házasodási kora	Az anya házasulási kora				
	20 éven aluli	20—24 éves	25—29 éves	30—39 éves	40 éven felüli
	a) *A gyermekek összes száma*				
20 éven aluli	149	55	17	6	—
20—24 éves	816	1.129	279	65	1
25—29 «	789	1.834	912	247	8
30—39 «	218	677	761	575	26
40—49 «	9	66	88	95	39
50 éven felüli	—	1	4	13	11
	b) *Esett átlag egy-egy házasságra gyermek*				
20 éven aluli	2·76	4·23	4·25	2·00	0·00
20—24 éves	3·61	3·24	3·13	2·79	0·33
25—29 «	4·03	3·24	2·99	1·91	0·47
30—39 «	3·82	2·68	2·89	1·91	0·35
40—49 «	2·25	2·75	2·05	1·08	0·34
50 éven felüli	0·00	0·50	2·67	0·65	0·09

$$r \text{ súlyok nélkül } \frac{\text{a házasságkötések gyakorisága}}{\text{a házasságok termékenysége}} = \frac{113{\cdot}42 - 48{\cdot}32}{30 \times 6{\cdot}20 \times 1{\cdot}36} = 0{\cdot}255 \pm 0{\cdot}064$$

$$r \text{ súlyokkal } \frac{\text{a házasságkötések gyakorisága}}{\text{a házasságok termékenysége}} = \frac{84.944{\cdot}77 - 10.254{\cdot}59}{13.324{\cdot}9 \times 1{\cdot}20 \times 8{\cdot}55} = +0{\cdot}547 \pm 0{\cdot}047$$

A házasságkötési gyakoriság épen úgy, mint a termékenység, csökkenő az öregebbek felé, azonban míg itt a házasságoknál a gyakoriság gyarapodásával arányosan emelkedő hegy *egy csúcsú*, addig a termékenység alakulásának megfelelőnél itt középen, kissé a vőlegényekhez — a házasulók korkülönbsége miatt mintegy 60° alatt — hajló diagonális mentén levő csúcsa helyén nyerge van s a nyereg mentén, a legfiatalabb korosztályoktól néhány évvel kissé eltolva *két csúcsa* van.

[1]) L. *Szél T.:* »A házasságok termékenysége Budapesten.« (Bpest, 1931.) Székesfővárosi Stat. Közlemények, 60. köt., 2. sz. 13. §. A szülők házasodási és elhalálozási korának hatása; a pro- és retrospektiv termékenységi táblák. 215. l., 95. tábla. — L. ugyanerről: a megelőző lapaljai jegyzetekben említett, a térbeli formák korrelációjáról szóló munkákat is, a magyart a 627., az angolt a 15. lapon.

Látható, hogy a házasságkötések és a házasságok termékenységének a két házasuló kora szerint való alakulását kifejező térbeli formák némi hasonlóságuk mellett is elég jellegzetes eltéréseket is mutatnak: az egyik egycsúcsú hegy, a másik kétcsúcsú. Épen ezért a két forma egybevetéséből számítható korrelációs koefficiens, mint azt a 72. táblázat alatt részletesen is közöljük, alacsony. Az ott közölt számítás + 0·255-ös korrelációs koefficiensre vezet. Minthogy + 0·5 alatt vagyunk, ez alacsonyfokú korreláció, vagyis kisfokú hasonlatosság. Mégis ki tagadná, hogy a házasságok kötése s azok termékenysége között — az alacsony korrelációs koefficiens mellett is — szoros összefüggés áll fenn. Ez az összefüggés méltán vizsgálható beható részletezésben is, így pl. a két térbeli felszínt ábrázoló rétegvonalak egybevetése útján. (L. a XIV. grafikont és vesd össze a házasságok termékenységéről szóló, fentemlített székesfővárosi Statisztikai Közleményben közölt XXIII. grafikonnal.) Ez az egybevetés azt mutatja, hogy a házasulók között lévő korkülönbség a termékenységet emelő hatású. A szaporodásra alkalmas korhatáron belül korkülönbséget mutató házasulók korcsoportjaiban a termékenység magasabb, mint azon korcsoportú házasulóknál, ahol a másik házastárs, akár a férfi, akár a nő — az előbbi példában a szereplő — korával azonos korúak. Megegyező korúak házasságkötési gyakorisága magasabb, de termékenységük alacsonyabb. Ahol a házasságkötések gyakoriságára vonatkozó korrelációs rétegvonalak a legsűrűbbek, vagyis azon korcsoportnál, ahol a házasságkötések gyakorisága a legrohamosabban emelkedő, ott van a termékenységi felszín csúcsa, vagyis a legnagyobb termékenység, de nem ott, ahol a házasságkötések gyakoriságának változását mutató felszín csúcspontja fekszik.

8. §. Protogam és palingam házasságkötések; a házasságkötések a házasulók családi állapota szerint.

Azon házasságkötéseket, amelyeket megelőzően a házasulók egyike sem élt még házasságban, vagyis azokat, amelyeket nőtlenek és hajadonok kötnek, tudvalevőleg *protogam* házasságkötéseknek (*ὁ πρωτος γαμος, ἡ πρωτογαμια*) nevezzük. Ezzel szemben azok a házasságkötések, amelyeknél a házasfeleknek legalább egyike már olyan családi állapotú (özvegy vagy elvált), hogy a számbavett házasságkötéskor ő már nem elsőízben köt házasságot, *palingam* házasságkötések. A proto- és palingam házasságkötésekre vonatkozó dihotomia s általában a házasulóknak a házasságkötést megelőző (vagy röviden »megelőző«) családi állapotára vonatkozó statisztika a gyermek felnevelésének biztonsága, a társadalom morális státusa, de meg a mortalitás alakulása szempontjából is fontos adatokkal szolgál. *A protogam házasságok magas arányát általában kedvező tömegjelenségnek tartjuk. A protogam házasságok termékenysége is nagyobb, mint a palingamoké,* mert hiszen a palingamok

között több az öregebb házasuló s már ezért is rövidebb fennállásuk átlagos tartama, ami a termékenységre csökkentő hatású, de a régebbi évekkel szemben a natalitás — az egy-egy év alatt mutatkozó születések száma — is inkább csökkent a fiatalabb, semmint az idősebb korban között házasságoknál. (Lásd erről részletesebben a házasságok termékenységére vonatkozó székesfővárosi Statisztikai Közlemény[1]) megfelelő fejezetét, mely a termékenység alakulását a megelőző családi állapot szerint részletezi.) *E mellett s ugyanazon okokból* — a rövidebb tartam s öregebb házasulók magasabb aránya miatt — *a palingam házasságkötések a gyermekek felnevelését sem biztosítják oly mérvben, mint a protogamok.* A palingam házasságokból származott gyermekek között több jut kiskorú árvaságra, mint a protogamokban. A palingam házasságoknál sem a gyermekeknek nemzése, sem azoknak az édes szülők által való felneveltetése nincs úgy biztosítva, mint a protogamoknál. A palingam házasságok a házasság tulajdonképeni célját, a gyermekek nemzését és felnevelését nem teljesítik oly mérvben, mint a protogamok. Nem is képesek azt oly mérvben teljesíteni, mint a protogamok, hiszen a házasság tartama rövidebb. Az idő sem a gyermekek felneveléséhez, sem a nemzések nagyobb számához nem áll oly mérvben rendelkezésükre, mint a protogam házasulóknál.

A házasság ideális céljának elfelejtésével, anyagias okokból mind gyakrabban kötnek palingam házasságokat. Kérdés, mi ennek az oka, s hogy mely körülmények miatt magasabb arányuk, s melyek miatt gyarapodik? Túlmagas arányuk s annak gyarapodása békés korszakokban a társadalom morális státusának is kedvezőtlen tünete. Nagy háborúk idején s azok után ezt az özvegy nőknek a népességben magas aránya is magyarázhatja. Háborútól mentes évtizedekben azonban a családi állapot tekintetében hasonló összetételű népességben és hasonló halandósági viszonyok mellett a palingam házasságkötések kisebb arányát felmutató társadalom valószínűleg kedvezőbb közerkölcsiségű. A mortalitásnak kedvezőtlen alakulása ugyanis a palingam házasságkötések magas arányára szintén vezethet, mert hiszen ahol magas a halandóság, ott többen vannak a fiatalabb korban özvegységre jutottak, ami pedig a palingam házasságkötések lehetőségét gyarapítja. Az elválás könnyebbéválása s az elválást szabályozó törvények megváltozása is gyarapíthatja a palingam házasságkötések arányát, ám az elválások által megszűnt házasságok száma a halál miatt megszüntekéhez képest — az elválások arányának világszerte mutatkozó emelkedése mellett is — még mindig alárendelt jelentőségű. A palingam házasságkötések arányára a gazdaságtársadalmi helyzet is hatással lehet, ha javulásával a fiatalkorú házasságok aránya nő, mert ezek

[1]) L. *Szél T.*: »A házasságok termékenysége Budapesten.« Szőv. Stat. Közlemények, 60. kötet, 2. szám. (Bpest, 1931.) 15. §. Az elválás által megszűnt házasságok termékenysége; az elvált, a házas és az özvegy nők termékenységének egybevetése. 236. s. köv. l.

73. A budapesti házasságkötések családi állapot szerint való részletezésben, 1874-től 1932-ig.

Év	A házasságkötések száma az oldalt megnevezett évben, ha a vőlegény																A házasságkötések közül volt tisztán	
	nőtlen				özvegy				elvált				összesen					
	a menyasszony			összesen	a menyasszony			összesen	a menyasszony			összesen	a menyasszony			összesen		
	hajadon	özvegy	elvált		hajadon	özvegy	elvált		hajadon	özvegy	elvált		hajadon	özvegy	elvált		protogam	palingam
1874	1.840	202	22	2.064	317	130	—	447	14	1	—	15	2.171	333	22	2.526	1.840	131
1875	1.851	172	11	2.034	270	103	2	375	16	3	1	20	2.137	278	14	2.429	1.851	109
1876	1.803	177	14	1.994	282	108	7	397	17	1	3	21	2.102	286	24	2.412	1.803	119
1877	1.723	152	24	1.899	259	91	7	357	27	9	3	39	2.009	252	34	2.295	1.723	110
1878	1.776	158	18	1.952	269	131	7	407	12	2	1	15	2.057	291	26	2.374	1.776	141
1879	2.150	199	15	2.364	296	125	5	426	24	5	3	32	2.470	329	23	2.822	2.150	138
1880	2.212	208	20	2.440	295	118	7	420	30	3	1	34	2.537	329	28	2.894	2.212	129
1881	2.444	200	14	2.658	330	128	6	464	26	7	6	39	2.800	335	26	3.161	2.444	147
1882	2.689	236	15	2.940	305	128	11	444	30	4	1	35	3.024	368	27	3.419	2.689	144
1883	2.852	236	27	3.115	333	134	6	473	18	3	4	25	3.203	373	37	3.613	2.852	147
1884	3.091	274	33	3.398	360	147	8	515	26	9	4	39	3.477	430	45	3.952	3.091	168
1885	3.099	240	27	3.366	337	144	10	491	30	15	2	47	3.466	399	39	3.904	3.099	171
1886	3.137	223	29	3.389	356	129	9	494	21	5	2	28	3.514	357	40	3.911	3.137	145
1887	3.108	221	32	3.361	349	145	12	506	50	13	5	68	3.507	379	49	3.935	3.108	175
1888	3.081	209	51	3.341	304	141	13	458	60	6	9	75	3.445	356	73	3.874	3.081	169
1889	3.056	215	43	3.314	363	131	11	505	45	8	2	55	3.464	354	56	3.874	3.056	152
1890	3.232	247	39	3.518	368	148	15	531	41	15	5	61	3.641	410	59	4.110	3.232	183
1891	3.513	218	44	3.775	384	150	11	545	58	9	2	69	3.955	377	57	4.389	3.513	172
1892	3.720	263	45	4.028	408	156	16	580	74	14	6	94	4.202	433	67	4.702	3.720	192
1893	4.421	306	54	4.781	463	168	13	644	79	6	6	91	4.963	480	73	5.516	4.421	193
1894	4.770	317	59	5.146	444	177	23	644	66	13	9	88	5.280	507	91	5.878	4.770	222
1895	5.035	347	68	5.450	436	195	13	644	85	24	7	116	5.556	566	88	6.210	5.035	239
1896	4.695	234	41	4.970	425	150	15	590	49	11	6	66	5.169	395	62	5.626	4.695	182
1897	5.076	280	47	5.403	411	137	10	558	40	12	5	57	5.527	429	62	6.018	5.076	164
1898	5.288	256	62	5.606	403	158	12	573	43	8	4	55	5.734	422	78	6.234	5.288	182
1899	5.464	295	76	5.835	458	143	24	625	83	17	4	104	6.005	455	104	6.564	5.464	188
1900	5.222	262	83	5.567	436	165	17	618	110	18	14	142	5.768	445	114	6.327	5.222	214
1901	5.310	247	102	5.659	448	173	26	647	107	18	10	135	5.865	438	138	6.441	5.310	227
1902	5.269	263	122	5.654	463	140	23	626	114	17	9	140	5.846	420	154	6.420	5.269	189
1903	5.110	265	109	5.484	489	164	26	679	144	35	16	195	5.743	464	151	6.358	5.110	241
1904	5.673	285	146	6.104	547	185	29	761	168	41	23	232	6.388	511	198	7.097	5.673	278
1905	5.707	286	131	6.124	572	170	38	780	187	46	14	247	6.466	502	183	7.151	5.707	268
1906	6.006	276	167	6.449	599	207	40	846	204	38	27	269	6.809	521	234	7.564	6.006	312
1907	6.604	306	204	7.114	603	180	38	821	209	37	35	281	7.416	523	277	8.216	6.604	290
1908	6.525	315	213	7.053	600	193	60	853	302	60	49	411	7.427	568	322	8.317	6.525	362
1909	6.332	330	248	6.910	596	217	65	878	252	63	36	351	7.180	610	349	8.139	6.332	381
1910	6.395	323	262	6.980	595	235	78	908	288	44	55	387	7.278	602	395	8.275	6.395	412
1911	6.944	318	287	7.549	577	195	69	841	307	88	55	450	7.828	601	411	8.840	6.944	407
1912	7.278	310	344	7.932	613	194	67	874	350	75	57	482	8.241	579	468	9.288	7.278	393
1913	7.046	306	310	7.662	582	201	65	848	384	76	70	530	8.012	583	445	9.040	7.046	412
1914	8.027	346	340	8.713	586	217	70	873	410	83	65	558	9.023	646	475	10.144	8.027	435
1915	5.879	345	294	6.518	440	167	63	670	290	64	72	426	6.609	576	429	7.614	5.879	366
1916	5.003	276	239	5.518	403	202	62	667	236	67	49	352	5.642	545	350	6.357	5.003	380
1917	5.034	277	222	5.533	521	209	62	792	233	73	60	366	5.788	559	344	6.691	5.034	404
1918	6.795	393	279	7.467	713	305	92	1.110	336	63	65	464	7.844	761	436	9.041	6.795	525
1919	17.482	1.009	876	19.367	1.238	518	164	1.920	1.169	251	235	1.655	19.889	1.778	1.275	22.942	17.482	1.168
1920	8.575	601	420	9.596	800	352	128	1.280	540	150	111	801	9.915	1.103	659	11.677	8.575	741
1921	7.662	541	490	8.693	720	403	106	1.229	610	158	129	897	8.992	1.102	725	10.819	7.662	796
1922	8.011	571	586	9.168	742	337	132	1.211	725	171	169	1.065	9.478	1.079	887	11.444	8.011	809
1923	7.745	521	563	8.829	607	316	102	1.025	742	181	183	1.106	9.094	1.018	848	10.960	7.745	782
1924	6.781	460	499	7.740	674	291	114	1.079	705	174	194	1.073	8.160	925	807	9.892	6.781	773
1925	6.809	425	502	7.736	606	274	115	995	681	147	172	1.000	8.096	846	789	9.731	6.809	708
1926	6.890	345	533	7.768	614	268	139	1.021	723	143	211	1.077	8.227	756	883	9.866	6.890	761
1927	7.348	344	583	8.275	646	255	144	1.045	827	153	237	1.217	8.821	752	964	10.537	7.348	789
1928	7.716	298	584	8.596	624	277	136	1.037	838	155	268	1.261	9.178	730	986	10.894	7.716	836
1929	7.414	295	545	8.254	661	259	151	1.071	799	131	221	1.151	8.874	685	917	10.476	7.414	762
1930	7.753	312	570	8.635	610	240	150	1.000	824	120	203	1.147	9.187	672	923	10.782	7.753	713
1931	7.703	265	530	8.504	559	189	142	890	812	118	200	1.130	9.074	572	878	10.524	7.703	649
1932	7.837	262	509	8.608	607	227	114	948	770	99	201	1.070	9.214	588	824	10.626	7.837	641

74. A budapesti házasságkötések családi állapot szerint való részletezése többéves átlagokban 1874-től 1931-ig.

Megnevezés	Az oldalt megnevezett kategóriára esett az 1874—1875. évben kötött házasságok közül	1876—1880.	1881—1885.	1886—1890.	1891—1895.	1896—1900.	1901—1905.	1906—1910.	1911—1915.	1916—1918.	1919—1920.	1921—1925.	1926—1930.	1930—1931.
	1. Abszolút számokban.													
A vőlegény nőtlen, a menyasszony hajadon	3.691	9.664	14.175	15.614	21.459	25.745	27.069	31.862	35.174	16.832	26.057	37.008	37.121	15.456
« « « « « özvegy	374	894	1.186	1.115	1.451	1.327	1.346	1.550	1.625	946	1.610	2.518	1.594	577
« « « « « elvált .	33	91	116	194	270	309	610	1.094	1.575	740	1.296	2.640	2.813	1.106
« « « « « összesen	**4.098**	**10.649**	**15.477**	**16.923**	**23.180**	**27.381**	**29.025**	**34.506**	**38.374**	**18.518**	**28.963**	**42.166**	**41.528**	**17.139**
A vőlegény özvegy, a menyasszony hajadon	587	1.401	1.665	1.740	2.135	2.133	2.519	2.993	2.798	1.637	2.038	3.349	3.155	1.169
« « « « « özvegy .	233	573	681	694	846	753	832	1.032	974	716	870	1.621	1.299	429
« « « « « elvált ..	2	33	41	60	76	78	142	281	334	216	292	569	720	292
« « « « « összesen	**822**	**2.007**	**2.387**	**2.494**	**3.057**	**2.964**	**3.493**	**4.306**	**4.106**	**2.569**	**3.200**	**5.539**	**5.174**	**1.890**
A vőlegény elvált, a menyasszony hajadon .	30	110	130	217	362	325	720	1.255	1.741	805	1.709	3.463	4.011	1.636
« « « « « özvegy ..	4	20	38	47	66	66	157	242	386	203	401	831	702	238
« « « « « elvált ...	1	11	17	23	30	33	72	202	319	174	346	847	1.140	403
« « « « « összesen .	**35**	**141**	**185**	**287**	**458**	**424**	**949**	**1.699**	**2.446**	**1.182**	**2.456**	**5.141**	**5.853**	**2.277**
A vőlegény összesen, a menyasszony hajadon	4.308	11.175	15.970	17.571	23.956	28.203	30.308	36.110	39.713	19.274	29.804	43.820	44.287	18.261
A vőlegény összesen, a menyasszony özvegy	611	1.487	1.905	1.856	2.363	2.146	2.335	2.824	2.985	1.865	2.881	4.970	3.595	1.244
A vőlegény összesen, a menyasszony elvált	36	135	174	277	376	420	824	1.577	2.228	1.130	1.934	4.056	4.673	1.801
A vőlegény összesen, a menyasszony összesen	**4.955**	**12.797**	**18.049**	**19.704**	**26.695**	**30.769**	**33.467**	**40.511**	**44.926**	**22.269**	**34.619**	**52.846**	**52.555**	**21.306**
Tisztán protogam házasságkötés	3.691	9.664	14.175	15.614	21.459	25.745	27.069	31.862	35.174	16.832	26.057	37.008	37.121	15.456
Tisztán palingam házasságkötés	240	637	777	824	1.018	930	1.203	1.757	2.013	1.309	1.909	3.868	3.861	1.362

74. A budapesti házasságkötések családi állapot szerint való részletezése többéves átlagokban 1874-től 1931-ig. (Vége.)

Megnevezés	Az oldalt megnevezett kategóriára esett az													
	1874—1875.	1876—1880.	1881—1885	1886—1890.	1891—1895.	1896—1900.	1901—1905.	1906—1910.	1911—1915.	1916—1918.	1919—1920.	1921—1925.	1926—1930.	1930—1931.
	években kötött házasságok közül													
	2. Százalékokban.													
A vőlegény nőtlen	82·7	83·2	85·8	85·9	86·8	89·0	86·7	85·2	85·4	83·2	83·7	79·8	79·0	80·4
« « özvegy	16·6	15·7	13·2	12·7	11·5	9·6	10·5	10·6	9·1	11·5	9·2	10·5	9·9	8·9
« « elvált	0·7	1·1	1·0	1·4	1·7	1·4	2·8	4·2	5·5	5·3	7·1	9·7	11·1	10·7
A menyasszony hajadon	87·0	87·3	88·5	89·2	89·7	91·6	90·5	89·1	88·4	86·5	86·1	82·9	84·3	85·7
« « özvegy	12·3	11·6	10·5	9·4	8·9	7·0	7·0	7·0	6·6	8·4	8·3	9·4	6.8	5·8
« « elvált	0·7	1·1	1·0	1·4	1·4	1·4	2·5	3·9	5·0	5·1	5·6	7·7	8·9	8·5
A vőlegény nőtlen, a menyasszony hajadon	90·1	90·7	91·6	92·3	92·6	94·0	93·3	92·3	91·7	90·9	90·0	87·7	89·4	90·2
« « « « « özvegy	9·1	8·4	7·7	6·6	6·2	4·9	4·6	4·5	4·2	5·1	5·5	6·0	3·8	3·3
« « « « « elvált	0·8	0·9	0·7	1·1	1·2	1·1	2·1	3·2	4·1	4·0	4·5	6·3	6·8	6·5
A vőlegény özvegy, a menyasszony hajadon	71·4	69·8	69·8	69·8	69·8	72·0	72·1	69·5	68·2	63·7	63·7	60·5	61·0	61·9
« « « « « özvegy	28·3	28·6	28·5	27·8	27·7	25·4	23·8	24·0	23·7	27·9	27·2	29·2	25·1	22·7
« « « « « elvált	0·3	1·6	1·7	2·4	2·5	2·6	4·1	6·5	8·1	8·4	9·1	10·3	13·9	15·4
A vőlegény elvált, a menyasszony hajadon	85·7	78·0	70·3	75·6	79·0	76·6	75·9	73·9	71·2	68·1	69·6	67·3	68·5	71·9
« « « « « özvegy	11·4	14·2	20·5	16·4	14·4	15·6	16·5	14·2	15·8	17·2	16·3	16·2	12·0	10·5
« « « « « elvált	2·9	7·8	9·5	8·0	6·6	7·8	7·6	11·9	13·0	14·7	14·1	16·5	19·5	17·6
Protogam	74·5	75·5	78·5	79·2	80·4	83·7	80·9	78·7	78·3	75·6	75·3	70·0	70·6	72·6
Tiszta palingam	4·8	5·0	4·3	4·2	3·8	3·0	3·4	4·3	4·5	5·9	5·5	7·3	7·4	6·3
Vegyes palingam	20·7	19·5	17·2	16·6	15·8	13·3	15·7	17·0	17·2	18·5	19·2	22·7	22·0	21·1

között több a protogam. Későbbi korszakokra ezekből persze több halál által felbomlott származik, mint az öregek házasságaiból, úgyhogy rosszabb gazdasági viszonyok mellett azután a palingamok aránya nő. *Kenéz*[1]) ezt épen megfordítva magyarázta, tudniillik olyképen, hogy a gazdasági helyzet javulásával nő a palingamok aránya, mert ezzel több lesz a fiatalkorú házasságkötés, azoknál pedig nagyobb annak a valószínűsége, hogy halál által fog felbomlani, amely körülmény pedig az özvegyek arányát emeli s növeli a palingamok arányát. Csakhogy a halál által való felbomlás ezen nagyobb volta csak évek mulva éreztetheti hatását, nem azon évben, amikor a gazdasági helyzet javulása, jó termés s ezt követőleg a házasságkötések s különösen a fiatalabb korban kötöttek arányának emelkedése megállapítást nyerhet. Ezek körében a jó gazdasági helyzet közvetlen következményeképen épen ellenkezőleg, csak a protogamok arányának gyarapodása észlelhető. Végül a katonai szolgálatra vonatkozó törvényeknek is oly mérvű hatásuk lehet a jelenségekre, hogy az statisztikailag, számszerűen is kimutatható. A kötelező katonai szolgálatot rendszeresítő országokban ugyanis a szolgálatra való jelentkezés korának felemelése vagy leszállítása is visszahat a fiatalkorú házasulók arányára s ezzel együtt, mint kifejtettük, a protogamok és palingamok arányának megváltozására.

A székesfővárosunkban kötött protogam és palingam házasságkötések számának adatait, 1874-től 1932-ig évről-évre való részletezésben, a 73. táblázat mutatja.

A történeti fejlődés főirányait jobban feltüntető átlagokat számítottunk ebből s ezeket közöljük a 74. táblázatban, s itt közöljük, hogy a különböző palingam családi állapotú palingam házasságkötési féleségeknek az összes házasságkötések között való arányai is miképen fejlődtek ugyanazon 6 évtized alatt. A protogam és a tiszta és vegyes palingam házasságkötések számának és az összes házasságkötések között való arányának fejlődését többéves átlagokban végül a 75. táblázat szemlélteti; ez tehát a palingamok arányának történetét a családi állapot féleségek szerint való részletezése nélkül tárja elénk. Ezt mutatja a XV. grafikon *a)* része is.

Látható, hogy a századforduló óta a palingam házasságkötések aránya gyarapodott. Hogy Trianon után a budapesti házasságkötéseknek évente átlag $^3/_{10}$-része palingam. 1921—1925-ben a budapesti házasságkötések 30%-a, 1926—1928-ban 29·9%-a volt palingam. Legújabban a palingam házasság kötések aránya ismét kissé visszaesett, az 1929—1932. évi átlag csak 27·6%, minthogy a hadiözvegyek ismételt házasságkötései ma már egyre kisebb arányt képeznek.

A mult század végén az e tekintetben 1874-től rendelkezésünkre álló adatok szerint, 1874-től egészen a XIX. század végéig a palingam házasságkötések aránya csökkenő volt. Minthogy ezen 3 évtizedben a palingam

[1]) L. *Kenéz B.*: »Magyarország népességi statisztikája«. (Budapest, 1906.) 108. l.

házasságkötések abszolút számának gyarapodása visszamaradt a népesség s az új házasságkötések számának ugyanezen időszakban mutatkozó fejlődése mögött. 1874—1875-ben a Budapesten kötött házasságoknak ¼-része (25·5 %-a) volt palingam. Ez az arány 1896—1900-ig 16·3%-ig esett vissza. Innen, mint fentebb említettük, újból megindul a palingam házasságkötéseknek egészen napjainkig tartó gyarapodása. A változást új házassági törvényünk létesítette, az 1894. évi 31. t.-c., minthogy az elválást könnyebbé tette s ezáltal az elváltak számát gyarapította.

75. A protogam és palingam házasságkötések számának s az összes házasságkötések között való arányának alakulása Budapesten, 1874-től 1932-ig, többéves átlagokban.

Többéves átlagok	A Budapesten kötött házasságkötések közül				
	protogam	tiszta palingam	protogam	tiszta palingam	vegyes palingam
	házasságkötés volt				
	abszolút számban		az illető időszakban kötött összes házasságok százalékában		
1874—1875	1.845·5	120·0	74·5	4·8	20·7
1876—1880	1.932·8	127·5	75·5	5·0	19·5
1881—1885	2.835·0	155·4	78·5	4·3	17·2
1886—1890	3.122·8	164·8	79·2	4·2	16·6
1891—1895	4.291·8	203·6	80·4	3·8	15·8
1896—1900	5.149·0	186·0	83·7	3·0	13·3
1901—1905	5.413·8	240·6	80·9	3·4	15·7
1906—1910	6.372·4	351·4	78·7	4·3	17·0
1911—1913	7.089·4	403·0	78·3	4·5	17·2
1915—1917	5.305·4	383·3	76·4	5·5	18·1
1919—1920	13.028·5	954·5	75·3	5·5	19·2
1921—1925	7.401·6	773·6	70·0	7·3	22·7
1926—1928	7.318·0	795·3	70·1	7·6	22·3
1929—1932	7.676·8	691·3	72·4	6·5	21·1

A világháború alatt s a háborút közvetlen követő években hirtelen szökött fel a palingam házasságok aránya, a hősi halottak özvegyeinek nagy, szomorú serege s ezek újabb házasságkötései révén. A világháború kitörése előtt ugyanis a budapesti házasságkötéseknek még csak 21·7%-a volt palingam, ez az arány — mint fentebb említettük — a háborút közvetlen követő években még többéves átlagban is elérte a 30·0%-ot, 1924-ben meg éppen 31·4%-ot.

A vegyes palingam házasságkötések aránya mindig magasabb, mint a tiszta palingamoké. Budapesten az 1929—1932. évek házasságkötési statisztikájának átlaga szerint (a fővárosban kötött házasságok körében) a házasságkötéseknek évente átlag 21·1%-a volt vegyes palingam és csak 6·5% jutott azokra, ahol a házasságkötést megelőzően már mindkét fél élt házasságban, vagyis a tiszta palingam házasságkötésre. Úgy a vegyes, mint a tiszta palingam házasságkötések aránya a világháborút közvetlen követő esztendőkben volt a legmagasabb, amikor a vegyes palingamoké 23·0%-ra, a tiszta palingamoké

XV. PROTOGAM ÉS PALINGAM HÁZASSÁGKÖTÉSEK.

a.) A palingam házasságkötések aránya Budapesten, 1874–1932 ig.

A palingam házasságkötések az összes házasságkötések száz-lékában!
(A két palingam % összegét százhoz kiegészítő %-ok adják a protogam házasságkötések arányát.)

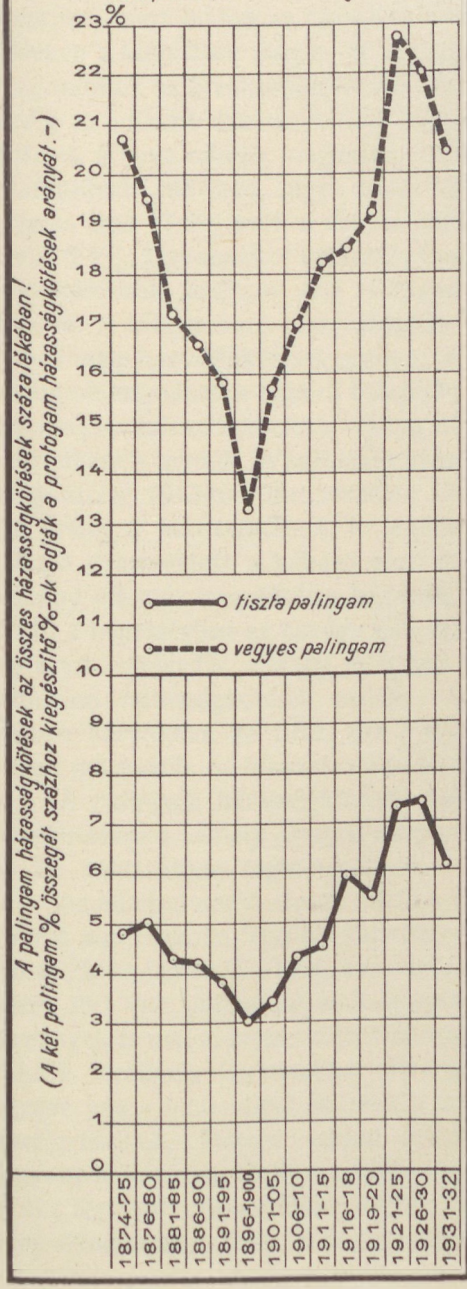

b.) Az 1926–28 évi budapesti házasságkötéseknél szereplő vőlegények családi állapot szerint való megoszlása:

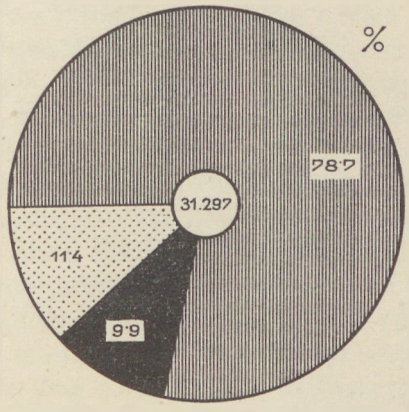

c.) Ugyanaz a menyasszonyoknál:

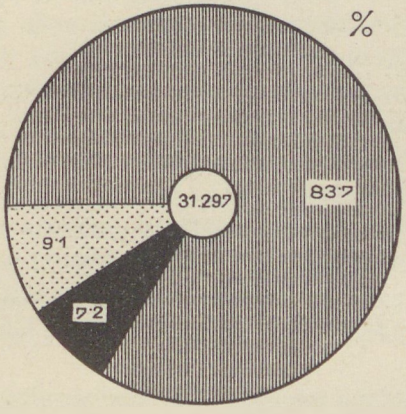

d.) A palingam házasságkötések megoszlása családi állapot szerint:

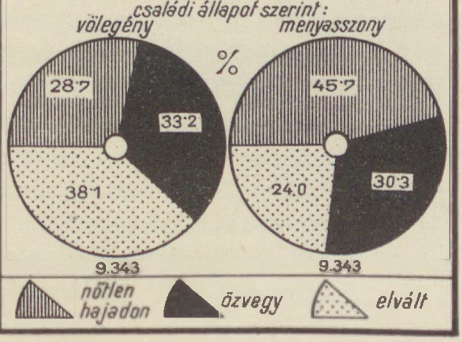

pedig 8·0%-ra is felemelkedett. A legalacsonyabb mindkét palingam házasságkötésiféleség aránya székesfővárosunkban a XIX. század végén volt, amikor is a vegyes palingam házasságkötések aránya 13·0, a tisztáké pedig 3·0%-ra esett alá.

Országszerte a palingam házasságkötések aránya kisebb, mint fővárosunkben, mert hiszen az elválások aránya a városokban magasabb, mint a vidéken s különösen magas az Budapesten. Székesfővárosunkban e mellett magasabbak az öregkorban kötött házasságok arányai, mint a vidéken, márpedig az idősebb korban kötött házasságok körében a palingam házasságkötések aránya mindig magasabb, mint a fiatalabb korban kötöttek között. Hazánkban 1931-ben, úgy mint 1932-ben a palingam házasságkötések aránya csak 17·6% volt, a vegyes palingamoké 12·5%, a tiszta palingamoké pedig 5·1%. Ugyanakkor székesfővárosunkban, mint fentebb láttuk, a házasságkötéseknek 26·2%-a volt palingam s abból 6·0% a tiszta palingamok aránya. A világháború alatt azonban persze országszerte is magasabb volt a palingam házasságkötések aránya. A hadiözvegyek új házasságkötései s az elválások számának a háború befejeződése után mutatkozott változása révén a palingam házasságkötések aránya néhány évig a háború után országszerte is emelkedett maradt. A palingam házasságok országos aránya a nagy háborút megelőzőleg 1913-ban mutatkozott 17·3%-ról 1922-ig 21·9%-ra emelkedett. Az országos statisztikában is leginkább azon palingam házasságkötések aránya gyarapodott a háború alatt és azt követőleg, amelyekben a menyasszony élt már megelőzőleg házasság kötelékében. A háborús vérveszteség révén a népességben az özvegy nők száma lévén emelkedett, természetszerűleg ezért emelkedik a nagy világégés idején s azt követőleg a nők részéről palingam házasságkötések aránya. Az özvegy nővel kötött házasságok aránya hazánkban az 1913. évi 7·3%-kal szemben a háború után minden évben magasabb, és fokozatos emelkedéssel az 1922-évben a 10·4%-ot éri el.

A palingam házasságkötések budapesti arányának nemzetközi összehasonlítására a némely európai nagyvárosból rendelkezésünkre álló adatokat az 76. táblázatban foglaltuk össze.

Az európai nagyvárosok közül a rendelkezésünkre álló legújabb adatok szerint napjainkban legtöbb palingam házasságot az orosz nagyvárosokban, Moszkvában (az 1925—1926. évi adatok átlaga szerint itt száz házasságkötés közül 35·1 volt palingam) és Leningradban (30·1%) kötöttek. A mai orosz törvények és mai szovjeterkölcs! Szomorú azonban, hogy Budapest közvetlen utánuk sorakozik (ugyanekkor 30·1%-kal), amiben persze nálunk kisebb szerepe van a házasságkötéseknek a mai orosz rendszerben mutatkozó sűrű cserélgetésének, hanem sokkal inkább a hadiözvegyek náluk sokkalta nagyobb arányának. Hazánk a háborúban az abban résztvett európai országok között legtovább és legtöbbet vérzett: kétszer annyi ideig vett abban részt, mint Oroszország, mely a hadviselők sorából már 1917-ben kilépett.

76. A palingam házasságkötések arányának alakulása némely európai nagyvárosban, az 1911—1913. és 1923—1926. évek vonatkozó statisztikája szerint. (A nagyvárosok az 1925—1926. évi százalék nagyság-sorrendjében.)

A nagyváros neve	Száz házasságkötés közül palingam volt az		
	1911—1913	1923—1924	1925—1926
	években az oldalt megnevezett nagyvárosban kötött összes házasságok közül		
Moszkva	15·7	31·2	35·1
Leningrad	—	30·7	30·3
Budapest	**21·7**	**30·3**	**30·1**
Berlin	17·4	31·4	29·4
Párizs	16·1	29·4	—
München	18·7	28·7	—
Hamburg	17·8	30·0	28·6
Lipcse	17·4	27·4	25·8
Nápoly	18·9	25·6	—
Boroszló	18·0	24·9	25·0
Drezda	19·6	26·7	24·7
Köln	15·9	24·4	—
London	22·0	23·4	—
Zürich	19·3	24·1	23·3
Prága	14·6	20·5	22·6
Bukarest	16·4	21·0	21·6
Róma	—	20·7	21·4
Milánó	22·1	21·4	—
Amsterdam	13·7	17·1	17·6
Rotterdam	15·3	16·2	16·6
Stockholm	9·2	15·4	15·4
Brüsszel	15·1	—	—
Varsó	13·4	15·3	14·8
Bécs	13·8	—	—

A palingam házasságok a legkisebb és ezért legkedvezőbbnek tekinthető arányát, a rendelkezésünkre álló legújabb adatok szerint Varsó mutatja, hol az ily házasságkötések aránya jelenleg csak félakkora (1925—1926: 14·8%), mint a magyar fővárosban. A palingam házasságkötések aránya alacsony még a svéd, holland és az olasz nagyvárosokban is, részben azért is, mert a családi élet az északnyugat-európai kis államokban, főleg Németalföldön máig is bensőségesebb, a válás ritka, részben azért, mert ezekben az országokban, különösen Olaszországban a válás nehezebb, sőt lehetetlen. Az északnyugat-európai államok magas műveltsége és fejlett közegészségügye tudvalevőleg az általános életkort is szélsőségesen magasra emeli, ami az özvegyülésnek csak későbbi korban való bekövetkezésére vezet, már pedig a korral az özvegyek házasodási gyakorisága — főleg a nők oldalán — rohamosan csökkenő. Szerepe van a nagy világégés alatt semlegesen maradt államok nagyvárosaiban (pl. Brüsszel, Stockholm, Rotterdam, Amsterdam stb.) mutatkozó alacsony palingam házasságkötési arányban annak is, hogy nincsenek hadiözvegyeik, minthogy a világháborúban egykoron nem vettek részt. A sok millió főnyi hadiözvegy új házasságkötései azok, melyek az

egykoron hadviselő államok palingam házasságkötéseinek arányát — különösen a XX. század 20-as éveiben — jelentékenyen emelték s arra még ma is hatással vannak.

A palingam házasságkötések körében a nőknél az özvegyeknek, de az elváltaknak is mindig kisebb szerepük van, mint a férfiaknál, mert gyakoribb az, hogy özvegy vagy elvált férfi lép hajadonnal házasságra. Az 1926—1932 évben Budapesten házasulóknak megelőző családi állapot szerint való megoszlását az 77. táblázat mutatja.

77. A Budapesten házasulók megelőző családi állapot szerint való megoszlása 1926-tól 1932-ig, többéves átlagokban.

Megnevezés	A Budapesten házasulók közül volt						
	nőtlen, illetve hajadon		özvegy		elvált		összesen bármelyik évjárat szerint
	1926—1928	1929—1932	1926—1928	1929—1932	1926—1928	1929—1932	
	é v b e n						
a) A palingam házasságkötések vőlegényei az összes palingam házasságkötések vőlegényeinek %-ában	28·7	28·2	33·2	33·4	38·1	38·4	100·0
b) A palingam házasságkötések menyasszonyai az ezeknél szereplő összes menyasszonyok %-ában	45·7	48·2	30·3	21·5	24·0	30·3	100·0
c) Az összes vőlegények közül %-ban	78·7	80·2	9·9	9·2	11·4	10·6	100·0
d) Az összes menyasszonyok körében %-ban.	83·7	85·7	7·2	5·9	9·1	8·4	100·0

Látható tehát, hogy a Budapesten kötött palingam házasságkötések vőlegényei közül — az összes palingam házasságkötések vőlegényeinek százalékában — csak alig több, mint ¼ részük (1926—1928-ban 28·7%, 1929—1932-ben 28·2%) volt nőtlen. Ezzel szemben a palingam házasságkötéseknél szereplő menyasszonyoknak közel fele, 1929—1932-ben 48·2%-a hajadon. Látható tehát, hogy a palingam házasságkötésekre sokkal nagyobb arányban lépnek a férfiak, mint a nők, minek következtében a népszámlálások szerint a népességben nemcsak az özvegy, de az elvált nők aránya is mindig magasabb, mint a házasságban már élt férfiaké. Budapesten pl. az 1930. évi népszámlálás szerint a nők körében 12·0% volt az özvegy, míg a férfiak körében csak 7·5%, amely különbséget természetesen a háború hatása is elősegíti. Amikor azonban azt láttuk, hogy Budapesten az 1930. évi népszámlálás szerint a nők körében az elváltak aránya 2·4%, míg a férfiak

körében 1·3%, beláthatjuk, hogy a már házasságban élt nők házasságkötési hajlandósága sokkal kisebb, mint a házasságban élt férfiaké.

Azt is mutatja a táblázat, hogy az elváltak házasságkötési hajlandósága jobb, mint az özvegyeké. Budapesten a palingam házasságkötések körében mindkét nemnél sűrűbben is szerepelnek az elváltak, mint az özvegyek, pedig a népszámlálások szerint a népességben tudvalevőleg az özvegyek aránya magasabb, mint az elváltaké. Azt, hogy a budapesti házasságkötéseknél az ismételt házasulók körében mennyivel szerepelnek sűrűbben az elváltak, mint az özvegyek, a 77. táblázat s a XV. grafikon *b)—d)* részei mutatják. Az 1929—1932. évi Budapesten történt palingam házasságkötések vőlegényeinek pl. 38·4%-a volt elvált, míg csak 33·4%-uk özvegy. Ugyanekkor a palingam házasságkötések menyasszonyai közül 30·3% az elvált és csak 21·5% az özvegy, pedig ismeretes, hogy a házasságban már élt családi állapotúak közül a népességben épen az özvegy nők aránya a legmagasabb. Ha az özvegyeknek és elváltaknak a házasságkötéseknél mutatkozó ezen arányait a népszámlálásbeliekkel vetjük egybe, látjuk az elváltaknak az özvegyeknél magasabb házasságkötési hajlandóságát. Az 1930. évi népszámlálás szerint székesfővárosunkban a népességnek csak 1·9% volt elvált és 7·7%-a özvegy. Még élesebb a különbség, ha csak a 15 éven felüli népességben szereplő arányokat vizsgáljuk. Ezen arányok szerint székesfővárosunkban a népesség 2·2%-a elvált, míg 9·0%-a özvegy. Kissé nagyobb a különbség az országban, mert hiszen a vidéki népesség elválási hajlandósága gyengébb, mint a budapestié, míg a háborúban nagyobb arányban volt bevonulva s ezért is, meg a városinál magasabb halandósági aránya miatt is körükben az özvegyülés aránya erőteljesebb. Az egész népességben vizsgálva, az országban 0·7% elválttal 6·9% özvegy áll szemben. Ez utóbbi arány azonban a vidéki népesség jó születési aránya miatt elmosódott, csak a 15 éven felüli népességben az országos özvegységi arány 9·6%.

Azt, hogy az elváltak házasságkötési hajlandósága mennyivel jobb, mint az özvegyeké, szabatosan az ezen családi állapotból házasulóknak a megfelelő korú és családi állapotú élő népességhez való viszonyításából lehet belátni. A házasságkötési hajlandóság alakulását családi állapot szerint való részletezésben a 15 éven felüli megfelelő családi állapotú élő népességhez viszonyítva, Budapesten 1879-től 1932-ig többéves átlagokban a 78. táblázat és a XVI. grafikon tárja elénk.

A 78. táblázaton foglalt adatok szerint székesfővárosunkban ezer 15 éven felüli elvált férfira 1929—1932-ben évente átlag 192 elvált családi állapotból nősülő vőlegény esett. Míg ugyanakkor az özvegyeknél ez az arányszám csak 85·2. A nők oldalán meg épenséggel hétszer nagyobb az elváltak házasságkötési hajlandósága, mint az özvegyeké. Még élesebb volt a különbség a nagy háború befejezéséhez közelebb eső években, pedig akkor az özvegyek házasságkötési gyakorisága magasabb volt. 1926—1928-ban

XVI. A HÁZASSÁGKÖTÉSI HAJLANDÓSÁG ALAKULÁSA CSALÁDI ÁLLAPOT SZERINT VALÓ RÉSZLETEZÉSBEN

a 15 éven felüli megfelelő családi állapotú élő népességhez viszonyítva Budapest székesfővárosban 1879-től 1928-ig.

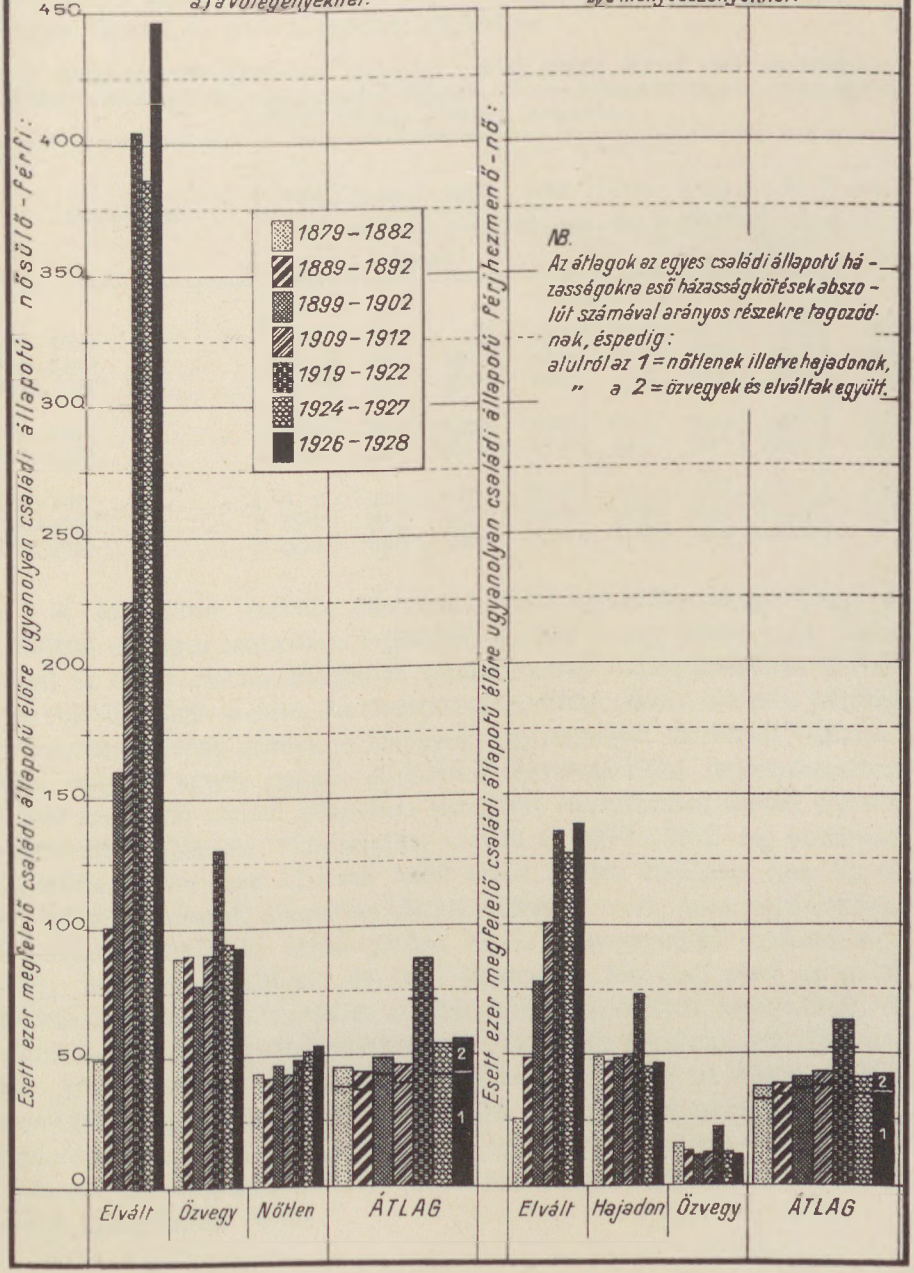

pl. az elváltak házasságkötési aránya a férfiak oldalán 447·0, míg az özvegyeké csak 92·2. A nők oldalán ugyanekkor tizenegyszeres különbség mutatkozik az elvált és az özvegy családi állapotból férjhezmenő menyasszonyok gyakorisága között. Nevezetesen 1926—1928-ban ezer 15 éven felüli elvált nő közül évente átlag 138 ment férjhez, míg ugyanekkor az özvegy nők közül csak 12·4, a hadiözvegyek ismételten említett nagy száma és rendszerint sűrűnek tartott új házasságkötései mellett is.

78. A házasságkötési hajlandóság alakulása családi állapot szerint való részletezésben, a 15 éven felüli megfelelő nemű és családi állapotú élő népességhez viszonyítva, Budapesten, 1879-től 1932-ig, többéves átlagokban.

Többéves átlag	Esett ezer 15 éven felüli							
	nőtlen	özvegy	elvált	összes	hajadon	özvegy	elvált	összes
	nem házas családi állapotú élőre ugyanolyan családi állapotú nem házas							
	vőlegény				menyasszony			
1879—1882	42·9	88·8	49·6	45·1	49·7	15·2	25·5	38·5
1889—1892	41·5	89·3	100·4	44·4	47·9	13·9	49·4	38·8
1899—1902	46·2	78·0	161·4	49·5	49·2	12·2	79·0	41·5
1909—1912	42·6	89·4	226·5	46·9	49·5	13·5	100·5	42·7
1919—1922	48·5	131·4	404·8	87·5	73·7	22·0	135·6	62·5
1924—1927	51·1	93·3	387·2	54·7	49·1	13·8	127·3	40·5
1926—1928	52·7	92·2	447·0	56·5	51·0	12·4	138·2	41·7
1929—1932	56·4	85·2	191·6	63·0	51·8	9·6	67·7	41·7

A különböző családi állapotúak házasságkötési hajlandóságának a multtal szemben mutatkozó fejlődését illetőleg (l. ugyancsak a 78. táblázaton) az elvált családi állapotúak házasságkötési hajlandóságában mutatkozó erősödés tűnik szembe. Az elváltaknak nemcsak száma, hanem a közülük új házasságra lépők aránya is lényegesen gyarapodott az elmult félszázad alatt, míg az egyéb családi állapotúak házasságkötési hajlandóságában az ezer megfelelő családi állapotúra számított arányszámok szerint nincsen jelentősebb átalakulás. Félszázaddal ezelőtt az 1879—1882. évi budapesti statisztika szerint ezer 15 éven felüli elvált férfira majdnem csak $^1/_{10}$-ed rész annyi ily családi állapotból nősülő vőlegény esett, mint napjainkban. Nevezetesen akkor az elvált férfiak tiszta házasságkötési hajlandósága 49·6‰, míg 1926—1928-ban 447·0‰. Ugyanezen félszázad alatt az elvált nők házasságkötési hajlandósága is több, mint megötszöröződött, 138·2‰-re szökött tiszta házasságkötési arányuk az 1879—1882. évi 25·5‰-ről. Nyilvánvaló következménye ennek a tömegjelenségnek, hogy az elvált családi állapotúak napjainkban általában kevesebb időt töltenek házasságon kívül, mint régebben. Másszóval kétségtelen, hogy az ismételten házasulóknál a két-két házasság között eltelt időtartam átlaga napjainkban rövidebb, mint a mult század végén.

Némely európai nagyvárosból arra vonatkozólag is van adatgyüjtés, — mint azt jelen munkánk 1. §-ában a házasságkötésekre vonatkozó adatgyüjtések módszerét ismertető fejezetben már említettük — hogy az ismételten házasulók házasságai között a házasságon kívül eltöltött időtartam mekkora. Bemutatjuk az e tekintetben rendelkezésünkre álló hamburgi és drezdai adatokat[1]). Az 1926—1928. évben Hamburgban történt palingam házasságkötések körében az ismételten házasulókat a házasságon kívül eltöltött időtartam szerint való megoszlásukban annak részletezésével, hogy az ismételten házasuló férj elsőízben ismétli-e a házasságkötést avagy már többízben házasodott-e, a 79. táblázat szemlélteti.

79. A hamburgi palingam házasságkötések megoszlása a házasságon kívül eltelt időtartam szerint annak részletezésével, hogy az illető időtartam után ismételten házasuló fél elsőízben ismétli-e a házasságkötést vagy már többízben házasodott, az 1926—1928. évi vonatkozó statisztika szerint.

Az ismételt házasságkötés első-e vagy későbbi	Az ismételten házasulók		Esett az ismételten házasulók közül a (az)				
	neme	száma 1926-tól 1928-ig	1 éven aluli	1—4 éves	5—9 éves	10 évnél hosszabb	összes
			házassági szünet után házasulókra				
Első	férfi	5.783	27·2	54·5	13·1	5·2	100·0
	nő	4.269	16·6	49·0	21·1	13·3	100·0
	összes	**10.052**	**22·7**	**52·2**	**16·5**	**8·6**	**100·0**
Későbbi	férfi	570	40·2	49·1	8·8	1·9	100·0
	nő	459	19·8	58·0	17·6	4·6	100·0
	összes	**1.029**	**31·1**	**53·1**	**12·7**	**3·1**	**100·0**
Együtt	férfi	6.353	28·2	54·1	12·8	4·9	100·0
	nő	4.728	16·8	49·8	20·8	12·6	100·0
	összes	**11.081**	**23·4**	**52·2**	**16·2**	**8·2**	**100·0**

Látható, hogy a férfiak rövidebb házassági szünet után lépnek újabb házasságra, mint a nők. Az 1 éven aluli házassági szünet után házasuló férfiak pl. az ismételten házasuló hamburgi férfiak 28·2%-át teszik, míg az ily rövid szünet után nősülő nők csak 16·8%-ot képeznek. A nő finomabb lelkülete a gyászév kitöltését, az elválás után is hosszabb házassági szünetet kíván. Ha az elsőízben ismételt házasságkötések e tartamstatisztikáját a többször ismételtekével állítjuk szembe, látható, hogy az 1 éven aluli

[1]) L. a vonatkozó régebbi hamburgi adatokat a »Statistik des Hamburgischen Staates« című kiadvány XII. köt. 2. rész, 21—24. és 65. l., XXVI. köt. 14. és 29. l., XXVII. köt. 12. és 29. l., XXXI. köt. 5., 33. és 34. l., valamint a »Statistisches Handb. f. d. Hamb. Staates« című kiadványa 1891. évi köt. 45. l., 1920. évi köt. 44. l., 1925. évi köt. 34. l., 1926—1927. évi köt. 35. l., 1927—1928. évi köt. 26. l., 1928—1929. évi köt. 27. l. és 1929—1930. évi köt. 41. l.

házassági szünet aránya a legmagasabb a férfiak többször ismételt házasságai között, 40·2%, míg a legalacsonyabb ez a házasságát elsőízben ismétlő nőnél, 16·6%.Hosszabb házassági szünet után új házasságkötés viszont a nőknél valószínűbb, mint a férfiaknál. Tíz évnél hosszabb házassági szünet után házasulókra a nők körében Hamburgban közel háromszorakkora arány esett, (12·6%) mint a férfiak körében (4·9%).

Látható az is, hogy az ismételt házasságkötéseknél a későbbiek között szintén rövidebb szünet van, mint az elsőízben ismételtek között, t. i. 1 éven aluli szünet után a többször ismételtek 31·1%-a köttetett, míg az elsőízben ismételtek körében az 1 éven aluli házassági szünet csak 22·7%-ot képvisel. Ezzel szemben a tíz évnél hosszabb házassági szünet után történt házasságkötés a többször ismételt házasságkötéseknek csak 3·1%-a, míg az elsőízben ismételteknek 8·6%-a.

Az ismételten házasuló házastárs megelőző családi állapota és neme szerint való egyidejű részletezésben a házasságon kívül eltöltött időtartamot ugyanezen hamburgi palingam házasságkötések statisztikája alapján időtartamkategóriák szerint a 80. táblázat részletezi.

80. A hamburgi palingam házasságkötések megoszlása a házasságon kívül eltelt időtartam szerint, az ismételten házasuló házastárs megelőző családi állapota és neme szerint való részletezésben.

Az ismételten házasulók megelőző családi állapota, neme	Év	Az ismételten házasulók összes száma	Esett az ismételten házasulók körében az oldalt megnevezett megelőző családi állapotúak közül az				
			1 éven aluli	1—4 éves	5—9 éves	10 évnél hosszabb	összes
			házassági szünet után házasulókra				
Özvegy férfi	1926	936	21·3	59·7	11·6	7·4	100·0
	1927	965	18·1	62·6	12·6	6·7	100·0
	1928	990	18·5	62·1	12·9	6·5	100·0
Elvált férfi	1926	1.093	36·8	45·8	13·1	4·3	100·0
	1927	1.200	36·9	47·9	12·4	2·8	100·0
	1928	1.169	33·3	49·6	13·5	3·6	100·0
Özvegy nő	1926	605	4·3	44·6	29·8	21·3	100·0
	1927	585	4·2	46·9	24·1	24·8	100·0
	1928	523	3·9	42·4	24·3	29·4	100·0
Elvált nő	1926	966	23·9	55·9	16·3	3·9	100·0
	1927	978	25·9	49·3	19·7	5·1	100·0
	1928	1.071	22·6	53·1	17·5	6·8	100·0
Összes férfi	1926—1928	6.353	28·2	54·1	12·8	4·9	100·0
« nő		4.728	16·8	49·8	20·8	12·6	100·0
Összes özvegy	1926—1928	4.604	13·7	55·2	17·6	13·5	100·0
« elvált		6.477	30·3	50·2	15·2	4·3	100·0
Összes ismételten házasulók	1926—1928	**11.081**	**23·4**	**52·2**	**16·2**	**8·2**	**100·0**

E szerint az első házassága után leggyorsabban az elvált férfi köt új házasságot. Nyilvánvaló, hogy feleségét gyakran már a válóper megindítása előtt kiszemelte, sőt a válópert épen ezért indította meg. A 80. táblázaton látható, hogy a hamburgi elvált férfiaknak évről-évre több, mint $^1/_3$ része 1 éven aluli házassági szünet után lép új házasságkötésre, s csak $^1/_{30}$ része 10 évnél hosszabb házassági szünet után. A leghosszabb házassági szünetet viszont az ismételten házasuló özvegy nők tartják. Ezeknél megfordítva: csak $^1/_{30}$ rész esik az 1 éven aluli házassági szünet után kötött házasságokra, míg közel $^1/_3$ rész (1928-ban 29·4%) a tíz évnél hosszabb házassági szünet után házasulókra. Az összes özvegyek közül Hamburgban csak félakkora (13·7%) az 1 éven aluli házassági szünet után újra házasulók aránya, mint az összes elváltak körében (30·3%). Már az 1—4 éves házassági szünet is gyakoribb az özvegységből nősülőknél, (hamburgi aránya 55·2%), mint az elvált családi állapotból házasulóknál (50·2%). A tíz évnél hosszabb szünet után való újraházasulás aránya azután az özvegy házasulóknál már négyszer akkora, mint az elvált családi állapotból házasulóknál. A 80. táblázaton közölt hamburgi adatok szerint 13·5%, 4·3%-kal szemben.

A két-két házasság között eltelt időtartamnak időtartam-kategóriák szerint való megoszlását, megelőző családi állapot és nem szerint való részletezésben bemutató drezdai adatok a hamburgiakhoz egészen hasonló szabályszerűségeket mutatnak. Ezt a képet a 81. táblázat tárja elénk.

81. Az ismételten házasulók megoszlása a két-két házasság között eltelt időtartam szerint, valamint ugyanez családi állapot és nem szerint való részletezésben az erre vonatkozó 1926—1927. évi drezdai statisztikai adatok szerint.

Az ismételten házasulók megelőző családi állapota, neme	Év	Az ismételten házasulók összes száma	Esett az ismételten házasulók közül az oldalt megnevezett megelőző családi állapotúak közül az				
			1 éven aluli	1—4 éves	5—9 éves	10 évnél hosszabb	összes
			házassági szünet után házasulókra				
Özvegy férfi	1926	480	18·6	62·5	13·3	5·6	100·0
	1927	501	18·9	64·8	10·6	5·7	100·0
Elvált férfi	1926	424	39·4	49·5	8·3	2·8	100·0
	1927	477	31·5	52·0	13·2	3·3	100·0
Özvegy nő	1926	234	3·4	41·5	30·3	24·8	100·0
	1927	213	2·3	48·9	28·6	20·2	100·0
Elvált nő	1926	301	23·9	55·2	12·9	8·0	100·0
	1927	317	19·2	57·1	18·6	5·1	100·0
Összes férfi	1926—1927	1.882	26·6	57·6	11·4	4·4	100·0
« nő		1.065	13·7	51·5	21·6	13·2	100·0
Összes özvegy	1926—1927	1.428	13·8	57·9	17·4	10·9	100·0
« elvált		1.519	29·6	53·0	12·9	4·5	100·0
Összes ismételten házasulók	1926—1927	2.947	21·9	55·4	15·1	7·6	100·0

Látható, hogy az ismételten házasuló nőknél két-két házasság közül a drezdai adatok szerint is kevesebb házasságon kívül eltöltött idő múlik el, mint a férfiaknál, másrészt az özvegyeknél hosszabb a házassági szünet, mint az elváltaknál. Ezen adatok szerint is az elvált férfi köt leggyorsabban, az özvegy nő a leglassabban új házasságot. Az egy éven aluli igen rövid és a 10 évnél hosszabb igen hosszú házassági szünet után kötött házasulók arányára s ennek megelőző családi állapot és nem szerint vizsgált nagyságára vonatkozó drezdai adatok is alig mutatnak a fentebbi hamburgiaktól említésreméltó eltérést.

9. §. A vérrokonok által kötött házasságok.

A vérrokonok által kötött házasságok száma s az összes házasságokhoz való aránya csekély, de bizonyos pathológiás jelenségek körükben hirhedt fellépte, különösen némely veleszületett fejlődési anomaliának, pl. a recessív öröklési menetet követő congenitális siketségnek ily házasságokból származó gyermekek között gyakori volta miatt a reájuk vonatkozó adatgyüjtés *orvosstatisztikai szempontból nagy jelentőséggel bír.* Az ily házasságok száma tehát csekély, de annak igen szomorúak lehetnek a következményei. E pathológiás következményeik lehetőségét az örökléstan azzal magyarázza, hogy bizonyos anomáliákra hajlamos, tehát azokkal terhelt gének rokoni házasságoknál vérrokonok génjeivel — kik között a vérrokonság miatt hasonlóképen jelen vannak e bajokkal terhelt gének — találkozván, súlyos formában kerülnek felszínre oly anomáliák, melyek nem vérrokon más egyénnel való házasságnál rejtve maradhattak volna. Az örökléstan e megállapítása higiéniai szempontból is indokolja azokat a régebben inkább erkölcsi és politikai szempontból hozott törvényeket, melyek az igen közeli vérrokonok házasságát — más és más országokban ugyan a rokonság más és más fokáig, — de tilalmazzák. Az ókori kultúrállamokban az orvostudomány még nem állott azon a fejlődési fokon, hogy a különböző bajok és kórok, különösen az átöröklött rendellenességek, érzéki fogyatkozások tudományos aethiológiáját meg tudta volna adni s *az ókori Görögország és Róma valószínűleg inkább csak morális és politikai, semmint egészségi szempontból tilalmazta az egészen közeli vérrokonok házasságát.* Nem valószínű, hogy az ókori tudomány már észrevett volna valamit a rokoni házasságoknál gyakoribb pathológiás hereditásból, mert hiszen e felett a nézetek még a mult században is eléggé divergáltak s még napjainkban is látunk oly statisztikákat, amelyekből erre alig lehet következtetni. Az ókori népek egy részénél s épen az igen mélyen vallásos s intenzív szellemi életet élő zsidóknál és egyiptomiaknál a vérrokonság nem is volt házassági akadály. Mózes nem ellenezte s az ótestamentum Ábrahám, Izsák, Jákob és mások házasságával számos példát ad reá. A perzsák, a peruiak és más népek uralkodóházai vérük tisztaságát épen vérroko-

nok között kötött házasságokkal vélik óvni. *A középkorban az egyház az egészen közeli, egyenesen ági vérrokonok (testvérek, szülők és gyermekek) között kötött házasságokat mindig tilalmazta,* más vérrokonok (unokatestvérek) házasságait pedig felmentéshez köti, azonban még mindig nem higiéniai, hanem *morális okokból. Az újkori orvostudomány tudta azután csak felderíteni a vérrokonság gyakori pathológiás következményeit s annak az átörökléstan törvényeivel magyarázatát adni.* A XIX. századbeli orvosi statisztika kedvenc témája volt »rokoni házasságok« következményeiről írni s alább látni fogjuk, hogy eleinte sok ellentétes nézet volt s csak a mult század végén alakult ki a helyes felfogás, hogy az ily házasságoknak tényleg lehetnek bizonyos pathológiás következményeik és hogy melyek s hogy miért.

Jelen munkánkban elsősorban a rokoni házasságok budapesti statisztikáját kívánjuk ismertetni, előrebocsátva még az elé is a magyar statisztikában e tekintetben számbavett rokonságféleségek körülírását. Azután térünk át a fővárosi és az országos arányok egybevetésére és történetére. Ezt követi a budapesti arányokban az egyes rokonságféleségek szerint való részletezése, majd a kérdésre vonatkozó nemzetközi összehasonlítás, az arányokban lévő jellegzetes különbségek indokolásával, mert hiszen a következmények is ezen különbségekkel függnek össze. A lehetséges pathológiás következmények leírása, majd némely e következményekre vonatkozó részben külföldi, részben hazai, főleg budapesti adat közlése lesz a rokoni házasságok kérdésére vonatkozó jelen fejezet utolsó feladata.

A rokoni házasságokra vonatkozó magyar statisztika nem veszi számba az összes rokonok egymás között kötött házasságait, hanem még a vérrokonok házasságai közül is *csak azokra vonatkozik, amelyek között kötött házasságokhoz az 1894. évi XXXI. t.-c., a hazánkban jelenleg érvényben lévő házassági törvény értelmében* miniszteri (régebben részben királyi) *felmentés szükséges.* Ezek az elsőfokú unokatestvérek, tudniillik azok a házasulók, akiknek szülőik voltak testvérek, akár törvényes, akár törvénytelen a származás s akár mindkét, akár csak az egyik nagyszülő közös. Azután idetartozik a nagybátya és testvérének a leánya, vagyis elsőfokú unokahuga és az unokaöcs atyjának vagy anyjának nővérével, vagyis elsőfokú nagynénjével kötött házassága. Az ezeknél távolabbi rokonok házasságairól, (pl. másod- vagy harmadfokú unokatestvérek) melyekhez tehát felmentés nem szükséges, e szerint tehát nincs statisztikánk s ezek a rokoni házasságok a rokoni házasságokra vonatkozó hivatalos statisztikába nincsenek beleszámítva. Az említetteknél közelebbi rokonság pedig házasságbontó akadály, ezért ilyenek nem lehetnek statisztikánkban. Ilyenképen tilos a házasság, ha egyenes ágon való vérrokonság forog fenn; szülők és gyermekeik, nagyszülők és unokáik nem köthetnek házasságot s az esetleg kötött házasság semmis, — ha ez kiderül, — úgy az ily házasságkötés érvénytelenítteti k. Nem köthetnek házasságot testvérek;

nemcsak azok, akiknek mindkét szülője közös, hanem a féltestvérek sem, tudniillik azok sem, akiknek csak egyik szülőjük azonos. Nem köthet végül házasságot az egyik házastárs a másiknak egyenes ágbeli vérrokonával (pl. özvegy férfi saját anyósával, vagy elvált férfi elvált feleségének törvényes vagy törvénytelen gyermekével, vagy unokájával stb.) a házasságuk megszűnése vagy érvénytelenítése után sem. Ezen esetekben felmentésnek helye nincs. Ilynemű rokonság mellett csak törvénytelen viszony lehetséges, de az ily viszonyból származó gyermekek ilyen rokonságból való származása is nagyrészt rejtve marad, mert az egészen közeli vérrokonok egymás között való nemi érintkezése a büntetőtörvénykönyvbe is beleütközik.

Azokra a rokoni házasságokra vonatkozólag, amelyekhez így nálunk felmentés szükséges s amelyek rokoni voltára így hivatalos statisztikánk van, a budapesti statisztika a következő adatokkal szolgál: *Az 1926—1928. évek statisztikája szerint a székesfővárosban évente átlag 26 rokoni házasságot kötöttek; száz házasság közül tehát Budapesten 0·2 igényel felmentést, vagyis minden ötszázra esik egy felmentésre szoruló rokonság.* Az egész országban ugyanekkor évente átlag 367·7 ily rokoni házasság jött létre; vagyis a mai Magyarországon kötött összes házasságoknak 0·5%-a. Régebben a rokoni házasságok aránya nagyobb volt, mint ma. A fővárosban a felmentés útján létrejött s statisztikailag e réven számbavett rokoni házasságok száma és az illető évben kötött házasságok összes számához viszonyított aránya 1906-tól 1932-ig a következőképen csökkent:[1]) (Lásd a 82. táblázatot.)

Látható tehát, hogy *körülbelül egynegyed századdal ezelőtt a mi törvényeink értelmében felmentést igénylő házasságok székesfővárosunkban a házasságkötések között körülbelül három és félszer olyan arányt képviseltek, mint napjainkban.* 1906-tól 1908-ig a Budapesten kötött házasságok közül minden ezerből hét volt ilyen rokoni, 1929—1932-ben már csak kettő. Régebben a fővárosban voltak sűrűbbek az ilyen rokoni házasságok, hiszen az országos statisztika a század elején, pl. 1906-ban is csak 0·5%-os arányukat állapította meg a fővárosi 0·7%-kal szemben. Ma már rendszerint az országos arányuk magasabb. Ez arra mutat vissza, hogy régebben, a mult században székesfővárosunk idegenforgalma, intenzív társadalmi forgalma sokkal kisebb mérvű volt, mint ma s nem különbözött oly mérvben még a csendesebb vidéki élettől, mint napjainkban.

[1]) Az 1929-ig terjedő adatok alapján lásd ugyanerről: »Les effets disgéniques de la consangguinité« címmel Rómában a Nemzetközi Népességtanulmányozási Nagygyűlésen 1931. évi szept. 7-én tartott felolvasást. — Ugyanez a Comitato Italiano per lo Studio dei Problemi Della Popolazione szerkesztésében Rómában 1932-ben jelent meg. — L. ugyanerről *Szél T.*: »A vérrokonság diszgenetikai hatásai.« Magyar Stat. Szemle 1932. évi 4. sz., 255. s köv. l.

82. A rokonok között kötött házasságok száma és az összes házasságok között való aránya Magyarországon, Budapesten és a vidéken, 1906-tól 1932-ig.

Év, átlag	A rokoni házasságkötések					
	száma			az összes házasságkötések %-ában		
	Magyarországon	Budapesten	Vidéken	Magyarországon	Budapesten	Vidéken
1906	845	50	795	0·55	0·66	0·54
1908	995	60	935	0·60	0·72	0·60
1909	941	55	886	0·60	0·68	0·59
1910	901	41	860	0·57	0·50	0·57
1911	933	37	896	0·55	0·42	0·55
1912	906	55	851	0·56	0·59	0·56
1913	911	51	860	0·53	0·56	0·53
1914	703	41	662	0·52	0·40	0·52
1915	215	29	186	0·35	0·38	0·35
1916	227	20	207	0·36	0·31	0·37
1917	317	25	292	0·42	0·37	0·42
1918	659	37	622	0·52	0·41	0·53
1919	1.000	63	937	0·61	0·27	0·66
1920	667	56	611	0·62	0·48	0·64
1921	554	39	515	0·59	0·36	0·62
1922	472	43	429	0·54	0·38	0·56
1923	391	37	354	0·50	0·34	0·52
1924	392	28	364	0·52	0·28	0·56
1925	354	17	337	0·48	0·17	0·52
1926	392	31	361	0·51	0·51	0·54
1927	345	24	321	0·45	0·23	0·48
1928	366	23	343	0·46	0·21	0·50
1929	353	20	333	0·45	0·19	0·49
1930	382	27	355	0·49	0·25	0·53
1931	300	26	274	0·39	0·25	0·42
1932	270	22	248	0·38	0·21	0·41
1906—1908[1])	920·0	55·0	865·0	0·58	0·69	0·57
1909—1912	920·3	47·0	873·3	0·57	0·54	0·57
1913—1915	609·7	40·4	569·3	0·50	0·45	0·50
1916—1918	401·0	27·3	373·7	0·45	0·37	0·46
1919—1922	673·3	50·3	623·0	0·59	0·35	0·63
1923—1925	379·0	27·3	351·7	0·50	0·27	0·53
1926—1928	367·7	26·0	341·7	0·47	0·25	0·51
1929—1932	326·2	23·7	302·5	0·43	0·22	0·46

A felmentéshez kötött rokoni házasságoknak a rokonság fajtája szerint való megoszlása az elsőfokú unokatestvérek által kötött házasságok túlnyomó többségét mutatja. Budapesten a rokoni házasság rokonféleség szerint való megoszlása 1926-tól 1932-ig ugyanis a következő volt : (Lásd a 83. táblázatot.)

E szerint székesfővárosunkban a rokoni házasságoknak rendszerint legalább $^{9}/_{10}$-részét, de némely évben valamennyit is, elsőfokú unokatestvérek kötik. A fennmaradó, néhány százalékot kitevő csekélyszámú rokoni házasságok között is gyakoribb a nagybátya és unokahug, mint a nagynéni és az unokaöcs házasságkötése. Más országokban a számbavett rokonság köre

[1]) Az 1907. évi eredmény nélkül.

más és másféleképen van megállapítva, másképen, mint hazánkban. Így pl. *Sparmberg* közli a rokoni házasságok hatásainak tanulmányozására New Yorkban kiküldött bizottság statisztikájában nemcsak az első, hanem a másod- és harmadfokú unokatestvérek adatait is. Sajnos, ezek a magyar statisztikából hiányoznak, mert felmentés az ily házasságokhoz nem kell; számbavéve pedig csak azok lesznek, amelyekhez az szükséges.

83. A Magyarországon és a fővárosban, Budapesten kötött rokoni házasságoknak a rokonság foka szerint való megoszlása 1906-tól 1932-ig.

Év, átlag	Rokoni házasságok között							
	két unokatestvér		nagybátya és unokahug		nagynéni és unokaöcs		két unokatestvér az összes rokoni házasságok %-ában	
	abszolút számban							
	Magyarországon	Budapesten	Magyarországon	Budapesten	Magyarországon	Budapesten	Magyarországon	Budapesten
1906	787	46	50	4	8	—	93·1	92·0
1908	944	57	46	3	5	—	94·9	95·0
1909	914	54	26	1	1	—	97·1	98·2
1910	861	36	38	5	2	—	95·6	87·8
1911	897	33	34	3	2	1	96·1	89·1
1912	839	46	63	8	4	1	92·6	83·6
1913	876	46	34	5	1	—	96·2	90·2
1914	669	36	31	3	3	2	95·2	87·8
1915	202	28	12	1	1	—	94·0	96·6
1916	212	16	15	4	—	—	93·4	80·0
1917	305	25	11	—	1	—	96·2	100·0
1918	626	33	27	3	6	1	95·0	89·2
1919	963	58	34	5	3	—	96·3	92·1
1920	646	53	21	3	—	—	96·9	94·6
1921	517	35	35	4	2	—	93·3	89·7
1922	456	42	15	1	1	—	96·6	97·7
1923	368	33	20	3	3	1	94·1	89·2
1924	379	27	10	1	3	—	96·7	96·4
1925	342	17	11	—	1	—	96·6	100·0
1926	372	30	17	1	3	—	94·9	96·8
1927	335	22	9	2	1	—	97·1	91·7
1928	350	22	14	—	2	1	95·6	95·7
1929	339	19	13	1	1	—	96·0	95·0
1930	371	24	10	2	1	1	97·1	88·9
1931	291	25	8	1	1	—	97·0	96·2
1932	265	21	4	1	1	—	98·2	95·5
1906—1908[1])	865·5	51·5	48·0	3·5	6·5	—	94·1	93·6
1909—1912	877·8	42·3	40·2	4·2	2·3	0·5	95·4	89·9
1913—1915	582·3	36·7	25·7	3·0	1·7	0·7	95·5	90·9
1916—1918	381·0	24·7	17·7	2·3	2·3	0·3	95·0	90·2
1919—1922	645·5	47·0	26·3	3·3	1·5	—	95·9	93·5
1923—1925	363·0	25·7	13·7	1·3	2·3	0·3	95·8	93·9
1926—1928	352·3	24·7	13·3	1·0	2·0	0·3	95·8	94·9
1929—1932	316·5	22·3	8·8	1·3	1·0	0·3	97·0	93·7

[1]) Az 1907. évi eredmény nélkül.

A vérrokoni házasságok arányának nemzetközi összehasonlítására rendelkezésünkre álló szórványos adatok szerint ezek aránya Németországban körülbelül kétszerakkora, mint hazánkban, körülbelül 1%, míg nálunk az országos arány csak 0·5%. Ám Bajor- és Poroszországban az szintén csak 0·5—0·7% között mozog. Olaszországban ez az arány hasonlóképen 0·5—0·7% között váltakozik, de Franciaországban *Mayet*[1]) statisztikája szerint már 1·1% körül van. Angolországban arányuk még magasabb: 2·3%. *Különösen jelentékeny ez az arány Norvégiában: 6—7%, amely magas színvonalú arányra itt a nagy hegyek völgyeiben fekvő falvak elzárt volta vezet.* Minek folytán lakosságuk egymás között sűrűn házasodik. *Darwin*[2]) Skótországban a házasságok 4%-ára teszi a rokonok között kötötteket.

A nagyvárosokban általában ritkábbak a rokoni házasságok, mint országszerte. A nagyvárosi intenzív társadalmi érintkezés sokkal inkább vezet igen különböző fajú, vallású, nemzetiségű emberek összeházasodására, mint a csendesebb vidéki élet s a nagyvárosi élet így a rokoni házasságok arányára is csökkentő hatású. Láttuk fentebb, hogy a vonatkozó legújabb statisztika szerint a Budapesten a házasságkötéseknek csak 0·2%-a rokoni, míg országszerte 0·5%-uk ilyen. Berlinben 1926-ban az összes házasságoknak csak 0·18, 1927-ben meg 0·14%-a rokoni,[3]) míg az egész Németországban — mint fentebb említettük — körülbelül 1·0%-uk ilyen.

A rokoni házasságok aránya csökkenő irányzatú. Régebben a házasságkötések összes számához viszonyítva sokkal több rokoni házasságot kötöttek, mint napjainkban. A fejlődő forgalom, a műveltség terjedésével a társas érintkezés intenzitásának emelkedése, a belső vándorlások, az urbanizálódás, mind-mind emelik a különböző tekintetben vegyes házasságok arányát s csökkentik az egyfajtájúakét s egyben a rokoniakét is. Láttuk, hogy a legutóbbi negyedszázad alatt Budapesten is 0·7%-ról 0·2%-ra esett arányuk. Hasonlókép csökkent Poroszországban, ahol 1880—1884-ben még 7·7%-ot tett ki, de 1900—1904-ben már csak 4·5, az 1914—1918. évben meg épen csak 3·3%-ot. Bajorországban az 1879., 1881—1884. évi 8·8%-ról 1910—1913-ig 4·2%-ra esett s a nagy háború alatt meg épen csak 3·5%. Olaszországban 1873—1882. évi 7·2%-kal szemben a századforduló, 1900 csak 5·6%-ot mutat fel s 1926-ban már csak 3·84%-ot.[4])

Sparmberg[5]) találóan foglalta össze a rokoni házasságok leggyakoribb okait. Ezek: 1. műveletlenség, 2. a társas élet hiánya és 3. vallási tanok.

[1]) L. *Mayet P.*: »Die Verwandtenehe und die Statistik«. Jahrb. d. internat. vereinigung für vergl. Rechtwiss. zu Berlin, VI. és VII. kötet, különlenyomat 4. l.

[2]) L. *Darwin G. H.*: Die »Ehen zwischen Geschwisterkindern und ihre Folgen.« (Leipzig, 1876.) 37. l.

[3]) A berlini statisztikai hivatal 7030/1930. sz. hozzánk intézett értesítése szerint.

[4]) L. Movimento della populazione secondo gli atti dello stato civile nell'anno 1926. (Róma, 1929) című hivatalos olasz kiadvány, 80. lap.

[5]) L. *Sparmberg L.*: »Über den Einfluss den Ehen zwischen Blutsverwandten auf die Nachkommenschaft.« (Würzburg, 1863) 4. l.

Az elsőre jellegzetes példa Észak-Amerika színes népessége, különösen az egykori rabszolgatartó államok, ahol igen gyakori volt a vérrokonok keveredése. A másodikra az említett nehezen megközelíthető hegyvidéki falvak, különösen Norvégiában, Skóciában és Svájcban. A különböző vallásúak közül leginkább a zsidóság hajlamos rokoni házasságra, a keresztények közül legkevésbbé a katolikusok. Budapesten a rokoni házasságok arányának emelkedésében a harmadik ok szerepelhet: a zsidóságnak a fővárosi lakosságban magas (az 1920. évi népszámlálás szerint 23%-os) aránya. A fővárosban kötött rokoni házasságok közül 1926—1928-ban például 41·0%-ot kötöttek izraeliták.[1])

Az orvosi statisztikák leginkább azt ismerik el, hogy a rokoni házasságokból született gyermekek között az albinizmus és a látás némely más defektusa, a siketnémaság, esetleg a fejen, az arcon más rendellenességek gyakoriak. Idiótizmus körükben gyakori volta, esetleg endogén psychosisok fellépte is igazolható. Más nem endogén elmebajok magasabb aránya s a rokoni házasságok gyermekeinek általában kisebb vitalitása, veleszületett gyengesége, vagy általános fizikai inferioritása nem igazolható. Ezek létrejöttében a rokoni házasság sokkal kisebb fokban terhelő, mint az albinizmusnál, congenitális surdomutilitásnál, esetleg még az idiótizmusnál. Az albinizmusnak a szülők közeli vérrokonsága majdnem kizárólagos oka. Szerepe van azonban amblyopia és hyperpresbiopia létrejöttében is. *Liebreich* hemeralopiát látott gyakran unokatestvérek gyermekein. *Stahl* cretenismust sűrűn és magasabb fokban talált vérrokonok házasságainál. Azt, hogy a vérrokonság fokával a beteg vagy nyomorék utódok aránya is emelkedik, az említett newyorki bizottság amerikai adataiból *Sparmberg*[2]) által összeállított következő táblázat igen jellegzetesen szemlélteti.

84. New Yorkban gyüjtött adatok a rokoni házasságok következményeire vonatkozólag.

A rokonság foka	A megfigyelt rokoni házasságok				A beteg és nyomorék gyermekek %-os aránya
	száma	gyermekei			
		összesen	közül		
			egészséges	beteg vagy nyomorék	
1. fokú unokatestvérek	13	71	42	29	40·8
2. fokú unokatestvérek	120	626	360	266	42·5
3. fokú unokatestvérek	630	2.911	955	1.956	67·2
Unokatestvérek unokatestvérei	61	187	64	123	65·7
Nagybácsi és unokahug, nagynéni és unokaöccs	12	53	10	43	81·1
Kétoldali unokatestvérek	27	154	21	133	86·4
Egyeneságú törvénytelen közelebbi vérrokon	10	31	1	30	96·1

[1]) Az 1926—1928-ban rokonok által Budapesten összesen kötött 78 házasság közül 32 volt izraeliták között kötött. Évek szerint részletezve a Budapesten rokonok által kötött házasságok közül 1926-ban 45·2%, 1927-ben 33·3% és 1928-ban 43·5% jött zsidók között létre.

[2]) L. *Sparmberg L.* i. m. 15. l.

A rokoni házasságok egyik legjellegzetesebb, leggyakoribb és széles körben elismert következménye a veleszületett siketség. Ennek bizonyítása azonban már egy kissé körülményes. Annak megállapítására ugyanis, hogy a vérrokonok házasságaiból minő arányban születnek siketnémák, helyesen csak a veleszületett siketnémák vehetők számba. Ez az azután, ami szerfelett megnehezíti a kérdés vizsgálatát egyrészt azért, mert ily részletezés gyakran hiányzik, de azért is, mert siketnémaságra csak a veleszületett, vagy a korai gyermekkorban történt megsiketülés vezet, így, ha meg is kíséreltetik a részletezés, akkor is nehéz e körülménynek már a felvétele is, mert sokszor nem lehet eldönteni, hogy ezen érzéki fogyatkozás veleszületett-e, vagy szerzett. Az eredmények azért is divergálók, mert a számbavett vérrokoni házasságok összes száma s még inkább az e tekintetben számbavettek köre rendszerint csekély s így a belőlük számított százalékok nem elegendő súlyúak. *Lemcke*[1]) szerint Mecklenburgban oly 395 házasság közül, amelyből siketnéma gyermekek származtak, 23 volt vérrokonok között kötött. Ezekből 37 siketnéma gyermek származott és 28 más fogyatkozásban szenvedett. Ezek a mecklenburgi vérrokon-családok azonban a vérrokonságon kívül siketnémasággal, elmebajjal, iszákossággal és güműkórral is felette terheltek voltak, a legalsóbb néprétegekhez tartoztak, míg a jobbmódúak körében ugyanekkor számbavett vérrokoni házasságok között egy siketnéma gyermeket sem találtak. *Uckermann*[2]) Norvégiában 919 siketen született gyermeket számolt össze s ezek között 212 (23·1%) származott vérrokon-szülők házasságából. Ezzel szemben ugyanott számbavett 864 szerzett siketnémaságban szenvedő egyén közül csak 65 (7·5%) született rokonok házasságából. Ez a *Kőrösy* relatív intenzitása, amikor is a kizáró módszerrel készült a százalék. Az öröklött bajokat contradiktorikus ellentétükkel a szerzettekkel vetve egybe, ilymódon bizonyító erővel bíró összehasonlítást végeztünk arra vonatkozólag, hogy a vérrokonok házasságai között a siketnémaság tényleg gyakoribb, mint más házasságokban. *Hammerschlag* egészen hasonló eredményre jutott a bécsi izraelita siketnéma-intézetben. Itt 107 siketnémán született gyermek közül 42 (39·3%) származott vérrokonok házasságából, 130 később megsiketült gyermek közül azonban csak 13 (10%). *Hammerschlag* ezen 237 siketnémája 210 házasságból származott és pedig 168 házasságban volt 1 siketnéma gyermek, ebből 14·3% vérrokoni házasságból származó. Azután 28 házasságban született 2—2 siketnéma, de közülök már 28·6% vérrokonok ivadéka. Végre 15 házasságot vett számba 3 vagy több siketnéma gyermekkel s ezek körében 57·1%-ra

[1]) L. *Lemcke Chr.* : »Die Taubstummheit im Grossherzogtum Mecklenburg-Schwerin, ihre Ursachen und Verhütung«. (Leipzig, 1892.)

[2]) L. *Uckermann* : »De Dövstumme i Norge«. Kristiana 1897. Idézik *Westergaard* : »Die Lehre von der Morbidität und Mortalität« 2. kiad. Jena 1903. 381. l., valamint *Prinzing* F. : »Das Handb. der med. Stat.« 2. kiad. Jena 1930. 1. kötet. 172. l.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

szökött fel a vérrokoni házasságból származók aránya. A németországi siketnéma intézetek statisztikája szerint 3524 veleszületetten siketnéma közül 4·3% származott rokoni házasságból, ami a rokoni házasságok által az összes németországi házasságok között felmutatott aránynak (1%) több, mint négyszerese. Svájcra »Egészségügyi statisztikámban«[1]) a siketnémák arányának maximumát említettem meg, azt pedig már fentebb említettük, hogy ott a rokoni házasságok gyakoriak.

A siketnémaság biztosan recesszív öröklési menetet mutat s így a rokonság e tekintetben a képen hat gyarapítólag, hogy siketnémaság tekintetében terhelt egyén vérrokon között gyakrabban talál hasonlóképen terhelt magra, illetőleg genre-ra, — hiszen vérrokona — mint más nem rokona között, *ami azután a lappangó örökletes terheltséget kifejezésre juttatja. Sparmberg* még nem ismeri ezt a kifejezést, hogy »recesszív öröklési menet,« de a siketnémaság felléptében vérrokonoknál gyakori voltát s annak a vérrokonság s nem öröklés miatt sűrű felléptét — tudniillik azt, hogy nem az gyakori, hogy veleszületetten siketnémának siketnéma fia lenne, hanem a vérrokon ivadékai között való előfordulása — igen helyesen ismeri fel és a vérrokonság következményeit más tekintetben is már közel 70 évvel ezelőtt a vonatkozó statisztika mai állásának megfelelően fejtette ki. E tekintetben pedig régebben igen eltérő nézetek voltak forgalomban. *Prinzing*[2]) orvosi statisztikájának első kiadásában még úgy nyilatkozott, hogy az a kérdés, hogy vérrokonok házasságaiból aránylag több siketnéma származna, mint más szülőktől, még nincs eldöntve. Azonban már e munkájában is felsorolt több oly szerzőt, kik a vérrokonok házasságainak ilyen hatást tulajdonítanak. Munkája nemrégiben megjelent második kiadásában[3]) azonban már *Prinzing* is azt a nézetet vallja, hogy *»vérrokonok gyermekei között a siketnémaság gyakori«.*

A magyar hivatalos statisztikából is nyerhetünk némely bizonyítékot arra nézve, hogy a siketnémaság vérrokonok által kötött házasságból származó gyermekek között gyakori. Nevezetesen a népszámlálások által számbavett siketnémák vallás szerint való részletezése nyujt ily arányban közvetett bizonyítékot. Ez a kombinatív feldolgozás rendszeresen nem készül el s azt csak jelen monografiánk számára végeztettük el és pedig úgy a budapesti, mint az országos statisztikából. *A rokoni házasságok a zsidók között gyakoriak lévén, a siketnémák között úgy a fővárosban, mint az országban nagyobb az izraeliták aránya, mint amekkora arány népszámlálásbeli arányuknak megfelelne.* A népszámlálás erre vonatkozó adatainak bemutatása előtt azonban elsősorban arravonatkozólag kell bizonyítékokat felhoznunk, hogy a zsidóság körében a vérrokoni házasságok tényleg gyakoriabbak. Errevonatkozólag vannak adatok Budapestre vonatkozólag is. A régebbi buda-

[1]) L. *Szél T.:* »Egészségügyi Statisztika« (Budapest, 1930) 224. l.
[2]) L. *Prinzing F.:* »Handb. d. medizinischen Statistik«. (Jena, 1906) 210. l.
[3]) L. *Prinzing* alatt i. m. 1930. évi 2. kiadás 1. kötet 171. l.

pesti statisztika ugyanis — még *Kőrösy* idejében — a vérrokoni házasságkötéseket a házasulók vallása szerint is részletezte. Ezen adatok igazolják azt, hogy a budapesti zsidóság körében a rokoni házasságok tényleg gyakoriabbak, mint általában, vagy mint a keresztények körében. Így pl. 1899-ben a kötött vérrokoni házasságok 51·7, 1900-ban azok 55·8%-a létesült izraeliták között, pedig az izraelita házasulók bármely nem körében az összes házasulóknak akkortájt évről-évre körülbelül csak 21%-át tették ki. Az 1896—1900. évi átlag szerint a vőlegények 21·0, a menyasszonyoknak meg 20·9%-a volt izraelita. Újabb adatokat az 1929. évi országos statisztikából számítottunk ki. E szerint ez évben a vidéken (Budapest nélkül) 333 vérrokoni házasságot kötöttek. Ezeket a vőlegény vallása szerint részletezve arra az eredményre jutottunk, hogy a zsidó vőlegényekre 6·3%-uk esik. Ez több, mint a zsidó vőlegények aránya a vidéken kötött összes házasságok körében. Az 1929-ben pl. csak 4·3% volt. Ennek a zsidóság körében tehát ilyképen tényleg sűrűbb rokoni házasságoknak a következménye azután az, hogy a népszámláláskor számbavett siketnémák között is több a zsidó, mint amekkora arányt ők a népességben képviselnek. Ez azután közvetve igazolja a siketnémaságnak a vérrokonok által kötött házasságokból származó gyermekek között gyakori voltát is. Az 1920. évi népszámláláskor számbavett siketnémák között s az egész lakosságban az izraeliták arányára vonatkozó adatokat pedig a 85. táblázatban foglaltuk össze.

85. Az izraelita siketnémák s az izraelita lakosság arányának egybevetése a zsidók körében gyakori rokonházasságkötések siketnémaságra sűrűn vezető voltának bizonyítékául.

Terüle	Az 1920. évi népszámláláskor			
	a siketnémák			a lakosok
	összes száma	közül izraelita		
		abszolút számban	százalékban	
Budapest	810	303	37·4	23·2
Magyarország	9.035	599	6·6	5·9

Látható, hogy a siketnémák között az országos statisztikában is több a zsidó, mint a népességben. Jellegzetesen nagyobb azonban a különbség Budapesten, megfelelően annak, hogy a főváros lakosságában is több a zsidóvallású (23·2%), mint az egész országban (csak 5·9%). Budapesten a siketnémák körében a zsidó siketnémák 37·4%-ot képviselnek, bizonyára még nagyobb lenne azonban arányuk, ha a veleszületetten siketnémák arányát módunkban volna külön megállapítani, mert hiszen a gyakori vérrokonságnak e tekintetben terhelő volta csak ezekre vonatkozik s ezt a jelenséget azután az a körülmény, hogy a népszámlálások a veleszületett és szerzett siketnémaságot nem veszik külön-külön számba, némiképen elmossa. Zavarólag hat a vándormozgalom is, hogy ahogyan a hülyék, úgy a siketnémák

is gyakran elköltöznek a mozgalmas s utcáin rájuk ezer veszélyt rejtő fővárosból a csendesebb vidékre; viszont a fővárosi siketnéma intézetek még felszívó erővel hatnak az ily érzéki fogyatkozásban szenvedő vidékiekre is. Mindazonáltal bármily legyen a vándormozgalom mérlege a fővárosban, az országos összehasonlítást nem zavarja a jelenség, a zsidóságnak a siketnémák között népszámlálásbeli arányuknál erősebb képviselete pedig ott is jelentkezik.

Hasonló irányú másik bizonyítékot kaptunk a Siketnémák Budapesti m. kir. Állami Intézetétől, ahonnan megkeresésünkre *Istenes* közölte, hogy az 1891-től 1927-ig 36 tanév alatt oktatott 1011 siketnéma közül a vallás tekintetében ismertek körében (ismeretlen vallásúak nélkül) 6·45% volt az izraelita, ami a zsidók országos arányánál (a történeti területen 1900-ban 4·9, 1910-ben 5·0, a main 1920-ban meg 5·9%) magasabb. A budapesti állami intézetben ápolt növendékek ugyanis az ország egész területéről származnak s így az izraeliták arányát körükben a zsidóság országos arányával kell egybevetni. A budapesti intézetben számbavett 1011 siketnéma születési hely szerint ugyanis a következőképen oszlott meg: születési helye

a Nagy-Alföldön volt	337-nek,	33·33%-nak
a Kis-Alföldön «	38-nak	3·75 «
Észak-Magyarországon	195-nek,	19·28 «
Dél- «	73-nak,	7·22 «
Kelet- «	67-nek,	6·62 «
Nyugat- «	89-nek,	8·80 «
Ismeretlen volt	212-nek,	20·96 «

E siketnémáknak 44·51%-a volt biztosan veleszületetten az, 1 éves koráig azonban további 14·67%-uk siketült meg, ami összesen 59·18%. Ilyképen a később megsiketültek száma körükben is magas, ami pedig a vérrokonság hatásának kimutatásakor — mint fentebb említettük — zavaró körülmény. Minthogy azonban a vallás szerint való részletezés a siketnémaság veleszületett vagy szerzett voltával kombinálva ezen intézeti statisztikában nincs, ezért következtetésünket e zavaró körülménytől a budapesti intézetben ápolt siketnémák statisztikájában sem tudjuk mentesíteni.

A Budapesti Siketnémák Intézetében ápolt ezen 1011 siketnémára vonatkozólag azonban közvetlenül arra is van statisztikánk, hogy közülük hány származik vérrokoni házasságból. E siketnémák közül azok körében, akiknek szüleiről ismeretes volt az a körülmény, hogy vérrokonok voltak-e vagy sem, igen magas volt a rokoni házasságból származók aránya. A budapesti állami intézetben nevelt siketnémák közül rokoni házasságból származott 6·04%, míg a rokoni házasságkötések legújabb országos aránya csak 0·5%, a rokoni házasságkötések legújabb fővárosi aránya meg 0·2%.

A rokoni házasságok arányára vonatkozó adatokat régibb, budapesti adatokkal közöltük már a 82. táblázatban. Azokat is messze meghaladja a rokoni házasságból származó siketnémáknak az ily tekintetben megvizsgált összes siketnémák között levő aránya. Ez azután közvetlen bizonyíték is a rokonságnak a siketnémaság létrejöttét elősegítő hatására.

A vérrokoni házasságok egyéb diszgenetikai következményei is figyelemreméltók. Említettük, hogy a rokoni házasságok körében gyakori albinizmusra, némely látási defektusra, a fejen s az arcon támadó rendellenességekre, sőt idiotizmusra is vannak adatok, nemcsak a kongenitális siketség körükben gyakori voltára. *Liebreich* unokatestvérek gyermekein hemeralopia gyakori felléptét észlelte. *Stahl* kretinizmust gyakran és magasabb fokban talált vérrokonok házasságainál. A rokonság fokának emelkedésével a beteg és nyomorék utódok aránya emelkedik. Bár endogén elmebajok magasabb aránya, általában kisebb vitalitás, veleszületett gyengeség, általános pszichikai inferioritás nem igazolható, mégis meghaladottnak kell tartanunk *Mayetnek*, *Zahnnak* és követőiknek álláspontját, hogy ne volna az ma még kellőképen igazolva, miszerint az utódok szervezetére, testi vagy lelki konstrukciójára, fejlődésére a rokoni házasságokból való származás káros hatással ne volna vagy legalább is ne lehetne.

Természetesen vérrokoni házasságokból is származhatnak egészséges egyének, mert lehetséges: 1. Hogy nincsenek terhelt egyének. A család semmiféle öröklődő latens hajlammal sem terhelt. Ilyenek voltak régi uralkodó családok, melyek épen vérük tisztaságát, fajuk kiválóságát iparkodnak azzal védeni, hogy csak vérrokoni házasságot engedtek meg. 2. Mert az, hogy vérrokoni házasságoknál diszgenetikai következmények lehetségesek, csak statisztikai igazság, csak tömegjelenség. Ez a törvényszerűség csak azt mondja, hogy vérrokoni házasságokból nagyobb arányban származnak bizonyos fejlődési rendellenességekben és bizonyos betegségekben szenvedő egyének, mint nem vérrokonok házasságaiból, tehát mindig marad még az ily házasságoknál is az egészséges utódoknak bizonyos aránya. Azok, amelyek történetesen egészséges génekből származnak. Természetesen fokozza a beteg egyének arányát, ha kétoldali a betegség s a szülők mindegyike súlyosan terhelt. Át nem öröklődő betegségekben szenvedő szülők regeneratív képessége is gyenge s a beteg egyéneknek itt is magas aránya várható. Ha a betegség átöröklődő, úgy még inkább.

Mindezek miatt a legújabb kori eugenetikai törekvéseknek a vérrokoni házasságokat is figyelemmel kellene kísérniök. A legkülönbözőbb országokban megszervezett házassági tanácsadók által megvizsgálandó volna az a körülmény is, hogy a házasulók nem rokonok-e s a rokonság minő közeli fokú. Vérrokonok házasságaiban megvizsgálandó volna a család, hogy nem ütköztek-e ki olyan betegségek, amelyekre a hajlam öröklődik, pl. diabetes, haemophilia, veleszületett gyengeelméjűség, sizofrémia, cirkuláris (mániás

depressziós) elmebaj, öröklődő siketség, stb. Ilyen esetekben tanácsolandó volna a rokonoknak a házasságtól való elállása, mert kétoldali terheltség esetén ily betegségben szenvedő utódok várhatók. Míg más, nem rokon egyénnel való házasságnál a latens hajlam kiütközése elmaradhat.

Érdekes megemlíteni az eugenetika rendezése terén legutóbb legtovább ment Németország viszonyait. A német orvosszövetség megkeresésére a Reichsgesundheitsamt már a jelenlegi német birodalmi sterilizációs törvényt több, mint egy évtizeddel megelőzőleg fogalmazott egy emlékeztető lapot, melyet a jegyesek a házasság megkötése előtt kézhezvettek s amely bizonyos házasságoknak az egészségre való ártalmára, másoknak diszgenetikai következményeire figyelmezteti őket, s arra, hogy orvosi vizsgálat alá vessék magukat. Az 1933. július 14-én meghozott és 1934. január 1-én életbelépett német sterilizációs törvény[1]) (Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses) csak bizonyos manifest-tünetekben megnyilvánuló örökletes betegség fennforgása esetén rendeli el a sterilizációt s megszabja az ily esetben követendő eljárás módját. E törvény értelmében örökletesen beteg az, aki a következő betegségek egyikében szenved: 1. veleszületett gyengeelméjűség, 2. schizophrenia, 3. circularis (maniás-depressios) elmebaj, 4. öröklődő epilepsia, 5. öröklődő vitustánc (Huntingtonchorea), 6. öröklődő vakság, 7. öröklődő siketség, 8. öröklődő testi rendellenesség. Terméketleníthető továbbá az is, aki súlyos alcoholismusban szenved.

Látható, hogy a német törvény csak a nyilvánvaló tünetekben mutatkozó betegség fennforgása esetén tesz eugenetikai célú intézkedéseket s egyelőre a hajlam s a latens terheltség esetére még nem hoz intézkedéseket. Nem is volna lehetséges a rendezés első lépésekor ily mélyre hatolni. Az öröklődő siketség eseteiben azonban épen ezért e törvénynek kevés eredménye lesz. Ismertettük, hogy épen a veleszületett siketségben szenvedők házasságaiból sokkal kisebb arányban születnek siketnémák, mint a vérrokonok házasságaiból és siketnémaságban nem szenvedő rokonok házasságaiból. Épen ezért a siketnémák számának csökkentése céljából az eugenetikai törvényeknek a vérrokonok házasságaira is figyelemmel kellene lenniök.

10. §. A hitfelekezetek házasságkötési arányai.

A házasságkötési hajlandóságban s általában a hitfelekezetek közvetett népmozgalmában évről-évre levő különbségek s e miatt a házasságok arányának a különböző népszámláláskor az egyes vallásfelekezetek körében eltérő alakulása természetesen épen úgy, mint az egyes felekezetek hívőinek annyi más demológiai tömegjelensége, nemcsak magának a vallásnak vagy a valláserkölcs különbségének következménye, hanem ennek kialakulásában

[1]) Lásd ismertetve »Népegészségügy« 1933. évi 17. sz., 684. l.

nagy szerepük van a vallásonkint eltérő gazdasági, műveltségi, foglalkozási viszonyoknak. Az egyes vallások hívői vagyonosság, társadalmi állás s ennek következtében életmód tekintetében is eltérően tagozódnak, mindezek pedig a házasodási kedvre igen lényeges hatásúak.

Azt, hogy a házasságkötési hajlandóság tekintetében az egyes felekezetek között minő eltérések vannak, legegyszerűbben úgy vizsgálhatjuk, hogy a házasságkötések abszolút számának (valamely évben vagy több év eredményeinek összegében vagy átlagában) vallás szerint való megoszlását egybevetjük az illető hitfelekezet hívőinek népszámlálásakor talált megoszlásával. Célszerű a népszámlálás időpontját közrefogó esztendők adatait vetni egybe népszámlálásbeli eredményekkel, mert így a két különböző felvétel adatgyüjtése időbelileg leginkább fog egymásnak megfelelni. Amely felekezet a népesedésben nagyobb arányszámmal szerepel, mint a házasulókéban, annak házasságkötései az átlagosnál ritkábban fordulnak elő. Ilymódon azonban csak nyers megoszlási arányokat nyerünk, melyek csak annyival nyujtanak többet, mint az abszolút számok, hogy függetlenek a népesség fejlődésében lévő zavaró hatástól, attól, hogy az egyes hitfelekezetekhez tartozó házasságkötések számai a vonatkozó történeti idősorokban már a népesség fejlődése miatt is gyarapodnak. Nemek szerint is különbség van az egyes hitfelekezetekhez tartozó házasulók számában, pl. római katolikus menyasszonyok évről-évre nagyobb számban fordulnak elő, mint az ily vallású vőlegények. A zsidóknál megfordítva, mindig a vőlegények gyakoribbak.

További lépés lesz a népmozgalmi adatoknak a népszámlálásbeliekkel való egybevetése. Kérdés azonban, hogy a valamely területen házasulók megfelelnek-e az ott lakosoknak s hogy az idegenforgalom a vallás szerint való megoszlásra minő hatással van. Különösen nagyvárosoknál gyakoriak a nem az illető nagyvárosban lakó ú. n. idegen házasulók. Ezen idegen házasulók vallás szerint való megoszlása azután más lehet, mint az illető nagyvárosé, amelyben a házasságot kötik. Budapest lakosságának vallás szerint való megoszlása is lényegesen elüt a környéktől s a környező vidéktől, amelyből a házasulók idegen része származik. Nevezetesen pl. székesfővárosunkban az izraeliták aránya 23·0%, míg a vidéken csak 4·9%.

A megoszlások egybevetése a házasságkötési gyakoriság különbségeinek számszerű megvizsgálására nem alkalmas. Ez csak a megfelelő vallású népesség lélekszámához való viszonyítás, az egyes hitfelekezetek hívőinek ezrére eső arányszámok kiszámítása útján lehetséges. Itt is kétféle módszer lehetséges: 1. nyers számítási eljárás az illető hitfelekezetek teljes lélekszámához való viszonyítás útján és pedig akár mindkét nemet egybefoglalva, akár nemek szerint részletezve a vőlegényeket a férfi hívőkhöz, a menyasszonyokat az illető vallású nőkhöz viszonyítva, 2. tiszta számítási eljárás, amikor csak a házasodni képes, vagyis a 15 éven felüli nem házas megfelelő

vallású népréteghez történik a viszonyítás. Itt is lehet kétféleképen mindkét nemet egybefoglalva vagy külön.

Említettük azonban, hogy az egyes vallások házasságkötéseinek gyakoriságát megadó arányszámokból sem lehet közvetlenül az illető valláshoz tartozók házasságkötési hajlandóságára következtetni. Nagy szerepük van ugyanis a vallásonkint eltérő gazdasági, műveltségi, foglalkozási viszonyoknak. Következtetéseinket e zavaró körülményektől függetleníteni kell akkor, amikor az egyes vallások vagy a valláserkölcs népmozgalmi hatásairól szólunk. Hazánkban ismeretes az 1923. évi *Schneller-Pezenhoffer*-féle irodalmi vita, mely e kérdésről, a vallás hatásainak statisztikai vizsgálatáról szólott. *Pezenhoffer*,[1]) a katolikus pap, nagy hitbúzgósággal és fanatikus hittel védte a katolikus vallás tanainak puritánságát, erkölcsének tisztaságát s rámutatott arra, hogy az egyke a katolikusoknál sokkal ritkább, mint a protestánsoknál s hogy így a családi életnek kedvezőbb, azt elősegítő a római katolikus vallás. Vele szemben *Schneller*[2]) Károly a miskolci evangélikus jogakadémia tanára rámutatott arra, hogy *Pezenhoffer* A. statisztikai kutatásainak módszerei nem nyujtanak bizonyítékot, legalább is nem teljes bizonyítékot arra vonatkozólag, hogy a népmozgalmi, különösen születés-statisztikai arányszámok között lévő különbségek a maguk számszerű nagyságában mind a vallás vagy a valláserkölcs következményei volnának. A nem statisztikus *Pezenhoffer* ugyanis nem számolt a katolikusok és protestánsok népességének demografiai szempontok szerint való megoszlásában lévő különbségekkel, amelyek zavaró körülményekként szerepelnek a tekintetben, hogy az egyes vallások népmozgalmi arányszámai között lévő különbségeket csak a vallás hatásának tudják be. Mégsem tudta *Schneller Pezenhoffer* állításait teljesen megdönteni s kétségtelenül fennáll a tény, hogy az egyke bölcsőjét a dunántúli protestánsok ringatják. Utóbb *Kovács*[3]), *Kosic*[4]) és *Karner*[5]) is foglalkoztak a vallások népmozgalmi arányszámai között lévő különbségekkel, legutóbb Rómában megjelent németnyelvű dolgozatomban[6]) mutattam rá azon módszertani eljárásokra, amelyekkel a vallások népmozgalmi arányszámainak vizsgálatakor a fentemlített zavaró körülmények

[1]) L. *Pezenhoffer A.:* »A demografiai viszonyok befolyása a népszaporodásra.« Budapest, 1922.

[2]) L. *Schneller K.:* »Születési arány és vallásfelekezet.« Pécs, 1923.

[3]) L. *Kovács P.:* »Egyke és protestantizmus.« Válasz Pezenhoffer Antalnak. Budapest, 1923.

[4]) L. *Kosic M.:* »Der Geburtenrückgang in Ungarn.« »Allg. Stat. Archiv« VIII. kötet, 40. l. és X. kötet, 469. l.

[5]) L. *Karner K.:* »A hitfelekezetek Magyarországon statisztikai megvilágításban.« Debrecen, 1931.

[6]) *L. Szél T.:* Über die Gestaltung der Geburts- und Fruchtbarkeitsverhältniszahlen der Konfessionen in Ungarn, mit besonderer Rücksicht auf jene störenden Umstände, wegen denen die wahrnehmbaren Unterschiede nicht bloss der Wirkung der Religion oder der Glaubensmoral zugeschrieben werden können.« Róma, 1932.

hatásának kiküszöbölésére törekedhetünk. Ezek: 1. standard-számítások, melyekkel azonos kormegoszlás vagy azonos műveltség, foglalkozás stb. szerint való megoszlást mutató népességre számítjuk át az illető vallások arányszámait. 2. Korrelációs-számítások, amelyekkel kimutathatjuk, hogy a vallások valamely más szempont, pl. a műveltség valamely jelzőszáma szerint olyan sorrendbe szedhetők, amilyen nagyságsorrendet valamely népmozgalmi arányszám mutat. Nevezetes e tekintetben a *Wolf*[1])-féle skála, amely szerint vallásoknak dogmatikusság tekintetében fogyó tanaik, racionalizmusa szempontjából pedig növekvő sorrendje a születési arány fogyó sorrendjének felel meg. *Wolf* szerint e sorrendben első fokozat a görögkeleti, második a katolikus, harmadik a protestáns egyház, amelybe előbb jön a katolikusok tanaihoz közelebb álló evangélikus egyház s csak utóbb a református, negyedik a felekezeten kívüli, vallástalanok csoportja. Az izraeliták faji különbségük miatt nehezen oszthatók be, vallástalanoknak nem tekinthetők, bár házassági termékenységük jó, születési arányuk alacsony a náluk rendkívül ritka törvénytelen születés miatt. Cselekvéseikben számítók és racionalisabbak még a protestánsoknál is. Magasfokú korrelációt mutattam ki fentemlített módszertani dolgozatomban az analfabétáknak az egyes hitfelekezetek 6 éven felüli népességében mutatkozó aránya és a termékenységre képes nők tiszta születési arányszámai között.

$$r = -0{\cdot}7039 \pm 0{\cdot}0058.$$

Ezek a magyar adatok is azt mutatják, hogy a műveltségi viszonyok és bizonyos népmozgalmi arányszámok között vallás szerint való részletezésben magasfokú irányító jellegű korreláció állhat fenn. Mert hiszen a korrelációs koefficiens 0·5-nél nagyobb lévén, magasfokú korrelációról szólhatunk. Ez is példa arra, hogy a népmozgalmi arányszámok számszerű különbségei nemcsak a vallás és nem is a valláserkölcs különbségeinek következményei lehetnek, hanem más demográfiai körülmények hatása azokénál is erőteljesebb lehet.

A budapesti házasulók vőlegényeinek és menyasszonyainak vallására vonatkozó abszolút számokat 1887-től 1932-ig a 86. és a 87. táblázat foglalja magában. (L. a 86. és 87. táblázatot.)

Látható, hogy a vőlegények oldalán a római katolikusok számai mindig kisebbek, mint a menyasszonyok oldalán. 1895 óta a katolikus—zsidó házasságokat megengedő polgári házasságkötés, az 1894. évi XXXI. t.-c. életbelépése óta megfordított jelenség látható az izraelitáknál, ahol meg a vőlegények száma magasabb, mint a menyasszonyoké, épen úgy, mint ahogy ugyanez a legtöbb protestáns felekezetnél rendszerint szintén megállapítható.

[1]) L. *Wolf J.*: »Die neue Sexualmoral und das Geburtenproblem unsere Tage.« Jena, 1928.

86. A házasságkötések a vőlegény hitfelekezete szerint Budapesten 1887-től 1932-ig.

Év	A házasulók közül a vőlegény hitfelekezete volt									
	röm. katolikus	gör. katolikus	görög keleti	ág. evang.	református	unitárius	izraelita	felekezet-nélküli	egyéb	ismeretlen
	abszolút számokban									
1887	2.616	19	29	258	348	17	648	—	—	—
1888	2.585	18	16	292	353	14	596	—	—	—
1889	2.579	36	26	277	324	7	625	—	—	—
1890	2.663	35	24	302	387	23	676	—	—	—
1891	2.875	22	22	318	412	16	724	—	—	—
1892	3.092	31	33	363	439	34	710	—	—	—
1893	3.624	37	18	421	459	40	917	—	—	—
1894	3.945	28	30	403	535	46	891	—	—	—
1895	4.201	38	15	382	404	39	1.131	—	—	—
1896	3.412	40	45	374	475	16	1.259	5	—	—
1897	3.578	55	39	404	592	12	1.332	6	—	—
1898	3.860	71	37	386	546	11	1.318	5	—	—
1899	4.090	65	58	413	624	10	1.298	3	3	—
1900	3.930	69	56	403	607	7	1.243	10	2	—
1901	3.894	67	49	412	646	11	1.349	11	2	—
1902	3.846	68	62	408	611	14	1.405	4	2	—
1903	3.815	69	56	398	674	17	1.320	6	3	—
1904	4.278	68	80	453	718	12	1.475	12	1	—
1905	4.301	82	77	437	779	19	1.449	6	1	—
1906	4.466	78	77	429	852	19	1.635	5	3	—
1907	4.865	86	106	480	989	11	1.664	11	4	—
1908	4.846	94	96	527	977	19	1.744	10	4	—
1909	4.821	87	73	466	924	28	1.727	11	2	—
1910	4.826	80	119	526	936	16	1.758	11	3	—
1911	5.172	93	112	539	1.047	29	1.827	18	3	—
1912	5.331	105	125	560	1.142	37	1.971	13	4	—
1913	5.165	118	107	590	1.152	38	1.846	19	5	—
1914	5.958	168	145	634	1.306	43	1.867	16	7	—
1915	4.740	148	113	397	930	30	1.243	6	7	—
1916	3.841	126	110	407	800	23	1.217	8	5	—
1917	3.819	111	92	393	809	26	1.426	4	11	—
1918	5.004	135	127	556	1.046	23	2.131	9	10	—
1919	4.923	146	135	466	1.028	29	2.219	9	17	13.970
1920	6.435	177	129	632	1.457	55	2.778	7	7	—
1921	6.082	132	91	619	1.415	44	2.409	12	15	—
1922	6.488	153	92	665	1.506	63	2.469	3	5	—
1923	6.046	149	85	662	1.530	51	2.419	4	14	—
1924	5.646	122	62	585	1.268	29	2.154	10	16	—
1925	5.653	120	54	528	1.297	37	2.015	6	19	2
1926	5.665	131	69	571	1.407	36	1.974	7	6	—
1927	6.123	131	66	613	1.457	34	2.097	4	12	—
1928	6.393	115	58	634	1.469	43	2.165	5	12	—
1929	6.133	153	69	611	1.521	32	1.933	10	14	—
1930	6.251	143	66	651	1.551	33	2.066	10	11	—
1931	6.201	137	49	577	1.484	42	2.016	12	6	—
1932	6.384	167	52	559	1.474	36	1.928	8	18	—

87. A házasságkötések a menyasszony hitfelekezete szerint Budapesten 1887-től 1932-ig.

Év	A házasulók közül a menyasszony hitfelekezete volt									
	róm. katolikus	gör. katolikus	görög keleti	ág. evang.	református	unitárius	izraelita	felekezet-nélküli	egyéb	ismeretlen
	abszolút számokban									
1887	2.723	16	14	245	270	14	648	—	—	—
1888	2.722	12	9	254	267	14	596	—	—	—
1889	2.688	17	12	241	282	9	625	—	—	—
1890	2.787	14	14	276	323	20	676	—	—	—
1891	2.986	24	14	284	344	13	724	—	—	—
1892	3.235	28	19	310	368	32	710	—	—	—
1893	3.764	20	14	361	401	39	917	—	—	—
1894	4.066	33	14	400	443	31	891	—	—	—
1895	4.069	49	24	406	505	45	1.111	1	—	—
1896	3.532	46	13	306	448	8	1.269	4	—	—
1897	3.788	39	19	350	471	7	1.338	6	—	—
1898	4.025	48	19	354	468	9	1.304	5	2	—
1899	4.280	73	17	373	528	10	1.277	5	1	—
1900	4.078	78	31	382	521	5	1.229	3	—	—
1901	4.091	54	29	365	540	8	1.349	4	1	—
1902	4.056	60	20	367	520	10	1.383	4	—	—
1903	4.046	51	17	372	541	14	1.312	4	1	—
1904	4.494	78	25	374	642	12	1.467	2	3	—
1905	4.549	85	35	392	627	11	1.448	3	1	—
1906	4.756	81	23	419	674	13	1.593	2	3	—
1907	5.159	97	41	417	808	30	1.660	—	4	—
1908	5.141	88	39	446	848	19	1.727	8	1	—
1909	5.078	91	39	440	734	29	1.717	8	3	—
1910	5.123	114	38	444	785	28	1.733	4	6	—
1911	5.468	121	34	459	901	19	1.825	10	3	—
1912	5.739	116	47	471	947	33	1.927	8	—	—
1913	5.558	132	56	487	926	36	1.829	9	7	—
1914	6.366	186	77	571	1.131	48	1.754	9	2	—
1915	4.958	173	59	408	868	35	1.094	13	6	—
1916	4.085	143	53	339	758	39	1.109	11	—	—
1917	4.069	125	43	346	725	29	1.347	4	3	—
1918	5.411	156	54	439	971	30	1.974	5	1	—
1919	5.345	155	46	419	870	26	2.105	3	3	13.970
1920	6.922	167	64	570	1.263	62	2.621	3	5	—
1921	6.399	158	44	523	1.313	55	2.314	6	7	—
1922	6.814	188	82	575	1.313	57	2.407	4	4	—
1923	6.467	154	66	556	1.291	38	2.383	4	1	—
1924	5.880	112	63	496	1.165	25	2.145	1	5	—
1925	5.953	151	58	455	1.113	33	1.951	7	8	2
1926	6.069	143	39	521	1.146	43	1.895	5	5	—
1927	6.422	161	44	523	1.262	29	2.083	4	9	—
1928	6.693	155	50	554	1.307	32	2.098	—	5	—
1929	6.485	154	41	496	1.336	24	1.929	5	6	—
1930	6.636	157	59	536	1.326	23	2.036	7	2	—
1931	6.516	131	40	488	1.370	26	1.943	8	2	—
1932	6.706	113	31	552	1.286	32	1.888	4	14	—

Vizsgáljuk meg, hogy ezek az abszolút számok az egyes felekezetek hívőinek népszámlálási adataival egybevetve minő következtetéseket engednek arra vonatkozólag, hogy székesfővárosunkban mely felekezetek hívőinek házasságai gyakoriabbak s melyeké gyérebbek. A lakosságnak 1925. és 1930. évi népszámláláskor a házasulóknak meg az 1921-től 1932. években mutatkozó felekezeti megoszlását Budapesten némely többéves átlagban a 88. táblázat mutatja.

88. A lakosságnak az 1925. és 1930. évi népszámláláskor, a házasulóknak meg az 1921—1932. években mutatkozott felekezeti megoszlása Budapesten.

Népszámlálás, népmozgalom, év, átlag	Esett Budapesten a hitfelekezetre: róm. kat.	gör. kat.	gör. keleti	ág. ev.	református	unitárius	izraelita	egyéb és ismeretlen	összesen
	a) *A népességben népszámláláskor.*								
	1. Abszolút számban.								
1925-ben	575.437	9.240	4.016	45.736	109.761	2.603	207.563	6.639	960.995
1930-ban	611.220	10.577	4.088	49.984	121.802	2.511	204.371	1.631	1,006.184
	2. Százalékokban.								
1925-ben	59·9	1·0	0·4	4·8	11·4	0·3	21·6	0·6	100·0
1930-ban	60·7	1·1	0·4	5·0	12·1	0·2	20·3	0·2	100·0
	b) *A házasságok közül ily vallású vőlegényekre.*								
	1. Abszolút számban.								
1921—1925-ben	29.915	676	384	3.059	7.016	224	11.466	106	52.846
1926—1928-ban	18.181	377	193	1.818	4.333	113	6.236	46	31.297
1929—1932-ben	24.969	600	236	2.398	6.030	143	7.943	89	42.408
	2. Százalékokban.								
1921—1925-ben	56·6	1·3	0·7	5·8	13·3	0·4	21·7	0·2	100·0
1926—1928-ban	58·1	1·2	0·6	5·8	13·8	0·4	19·9	0·2	100·0
1929—1932-ben	58·9	1·4	0·6	5·7	14·2	0·3	18·7	0·2	100·0

Látható, hogy a protestáns s a két görög felekezetre a házasságkötésekből mindig több esik, mint amennyi népességi arányuknak megfelelne. Másszóval ezeknél a házasságkötések megoszlásában a reájuk vonatkozó százalék 88. táblázatunkban mindig nagyobb, mint a népszámlálásbeli. Ezzel szemben a római katolikusoknál s az izraelitáknál e számok nagyságviszonya épen megfordítva alakul. Az izraelitáknál is megfordítva, mert tekintetbe kell vennünk, hogy az 1920. évi népszámlálás alkalmával a főváros lakosságának még 23·2%-át tették ki. Ehhez kell mérni az 1921—1925. évi izraelita házasulók arányát, ami 21·7% volt, tehát szintén kisebb a megfelelő népszámlálásbeli arányuknál. Az izraeliták 1930. évi népszámlálásbeli budapesti arányához, mely 20·3%, pedig csak az 1929—1932. évi házasságkötési részesedést (18·7%-os) szabad hasonlítani, amely a megfelelő népszámlálásbeli aránynál így megint kisebb. E szerint tehát a protestáns és

a görög felekezetek házasságkötései székesfővárosunkban az átlagosnál sűrűbbnek, a zsidóké meg a római katolikusoké pedig annál gyengébbnek mutatkoznak.

A házasságkötésekben és a népességben elfoglalt jelentőség egybevetése minden felekezetnél két-két százalék összemérését jelenti, ennek az összehasonlításnak eredményét egy számban fejezi ki s könnyebben elbírálhatóvá teszi a hitfelekezetek házasságkötési nyers arányszáma: ez az egy-egy felekezethez tartozó vőlegények vagy menyasszonyok valamely évben mutatkozott számának az illető vallásúak egész számához való viszonyításából származik s azt rendszerint az ezer megfelelő vallású lélekre eső vőlegények vagy menyasszonyok számában adjuk meg. Ezen hitfelekezetenkint megállapított házasságkötési nyers arányszámokból nemcsak azt állapíthatjuk meg, amit a fentebb közölt két-két százalék egybevetéséből álló módszerrel, hogy tudniillik az egyes hitfelekezetek házasságkötési hajlandósága az átlagosnál kisebb vagy nagyobb-e, hanem a házasságkötési hajlandóságnak egy számban kifejezett mértékét nyervén, a hitfelekezeteket a házasságkötések gyakorisága tekintetében nagyságsorrendbe szedhetjük s a gyakoriság különbségeire is mértéket nyerhetünk. Budapesten 1899-től 1932-ig némely többéves átlagban a hitfelekezetek házasságkötési nyers arányszámai a vőlegény vallását véve számításba, a következőképen alakultak.

89. Az egyes hitfelekezetek házasságkötési nyers arányszáma Budapesten 1889-től 1932-ig többéves átlagokban.

Többéves átlagok	Esett ezer							
	róm. kat.	gör. kat.	gör. kel.	ág. ev.	ref.	unit.	izr.	összes
	vallású budapesti lakosra az oldalt megnevezett években kötött házasságok közül évente átlag alábbi számú u. o. vallású vőlegény							
1889—1892	8·9	10·9	10·3	11·6	10·8	45·9	6·7	8·8
1899—1902	9·2	12·5	17·6	11·0	9·9	10·7	8·0	9·2
1909—1912	9·6	9·7	15·4	12·4	11·6	13·0	8·9	9·8
1919—1922	10·9	15·1	25·7	13·3	13·4	16·9	11·5	15·3
1926—1928	10·4	13·5	15·8	13·1	13·0	14·3	9·9	10·7
1929—1932	10·2	14·2	14·4	12·0	13·4	14·3	9·7	10·5

E táblázat végső tanulsága — csak a legújabb 1929—1932. évi eredményeket véve először figyelembe — ugyanaz, mint a népszámlálásbeli és népmozgalmi megoszlási százalékok egybevetéséből álló fentebb ismertetett módszeré. Tudniillik, hogy a két görög (1929—1932 évi 14·4‰ és 14·2‰) és a protestáns felekezetek házasságkötési hajlandósága (13·4 és 12·0‰) a legerősebb, az izraelitáké (9·7‰) s a római katolikusoké (10·2‰) meg a leggyengébb. Az előbbiek állanak a székesfővárosi átlag (10·5‰) felett, az utóbbiak meg alatta. Csak a Budapesten legnépesebb négy felekezet adatait véve figyelembe: 1929—1932-ben az első a reformátusok, a második az ág.

XVII.A HÁZASSÁGKÖTÉSI HAJLANDÓSÁGBAN HITFELEKEZETEK SZERINT LÉVŐ KÜLÖNBSÉGEK

Budapesten 1879-től 1928-ig.

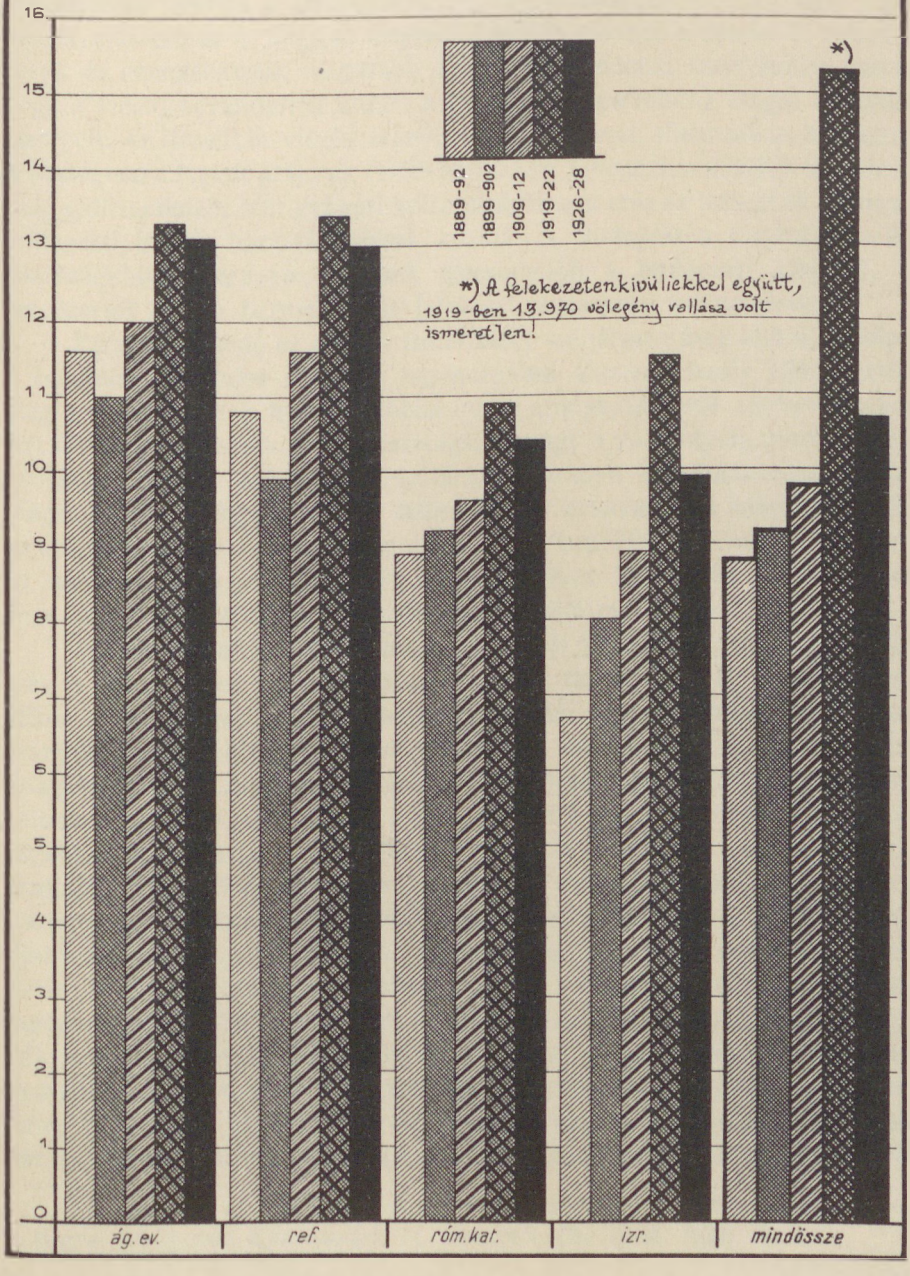

evangélikusok, a harmadik a római katolikusok aránya, az iraeliták pedig az utolsó, a negyedik helyre jutnak. Ezt szemlélteti a különbségek szabatos bemutatásával a XVII. grafikon is, de az 1926—28. évi adatok alapján, amikor a Budapesten legnépesebb két protestáns felekezet 13·1, illetve 13·0‰-kel egymással majdnem teljesen megegyező házasságkötési arányt mutatott. Azt, hogy a protestánsok aránya a Budapesten történt házasságkötések körében emelkedett, elősegíti az is, hogy az idegen házasulók körében a dunántúli reformátusok és evangélikusok magasabb arányt képviselnek, megfelelően annak, hogy a vidéki bevándorlók között a Dunántúl népe mindig magas arányban szerepelt. Az izraeliták vidéki aránya (4·9%,) messze elmaradván a fővárosi népességben elfoglalt arányuk (1930-ban 20·3%) mögött, a külföldi izraelitáknak, galiciaiaknak, stb. gyakori volta mellett sem erős az izraeliták aránya a budapesti idegen házasságkötések között. A Budapesten történt izraelita házasságkötések aránya nemcsak alacsonyabb a budapesti átlagnál, de rendszerint kisebb bármely más felekezet vonatkozó arányszámánál.

Egészen hasonló ez a most ismertetett szabályszerűség ahhoz, amelyet a legutolsó hivatalos országos népmozgalmi kiadványban[1]) állapítottunk meg a hitfelekezetek házasságkötési nyers arányszámainak egybevetésekor. Azt láttuk ugyanis akkor, hogy országszerte úgy a vőlegények, mint a menyasszonyok oldalán a kisszámú unitáriusok aránya a legkedvezőbb s hogy magas az ág. evangélikus és a reformátusok aránya is. A minimum pedig az országos statisztikában is rendszerint az izraelita, de még azonkívül az »egyéb« (legnagyobbrészt baptista) felekezet házasodási hajlama volt. Igen alacsony volt ott is a római katolikusoké is.

A hitfelekezetek e nyers arányszámainak félszázados fejlődését ugyancsak a 89. táblázat s a már fentebb szintén említett XVII. grafikon tárja elénk. Csak a székesfővárosunkban legnépesebb négy hitfelekezet vonatkozó arányszámainak történetét véve szemügyre, szembetűnik, hogy a régebbi átlagokban is rendszerint ugyanaz a nagyságsorrend van közöttük, nevezetesen : 1. ág. ev., 2. a ref., 3. a róm. kat. és 4. (utolsó) az izraeliták házasságkötési nyers arányszáma. Szembetűnő továbbá, hogy a világháborút megelőző régi békés esztendők vonatkozó nyers arányszámaihoz képest valamennyi felekezet újabb adatai gyarapodást jelentenek. Mégis a legújabb békés évek eredményei a fegyverletétel időpontját közvetlen követő 1919—1922. évi átlaggal szemben minden vallásnál némi visszafejlődést mutatnak. Az a körülmény, hogy a világháborút megelőző régi békés esztendők vonatkozó nyers arányszámaihoz képest valamennyi felekezet adata gyarapodást mutat, az idegen házasulók arányának növekedésével magyarázható, vagyis arra az okra vezethető vissza, amivel a 2. §-ban a budapesti házasságkötési arányszám gyarapodását általában magyaráztuk. Az a körül-

[1]) L. *Szél T.* : »A mai Magyarország népmozgalma (1919—1925)«. Különlenyomat a Magyar Statisztikai Közlemények 74. kötetéből. (Budapest, 1929) 18. l.

mény, hogy leginkább a protestánsok arányszámai gyarapodnak, s hogy ezekéi a legmagasabbak, mutatja megint, hogy az idegenek soraiban a protestánsok száma inkább gyarapodik, mint a többi felekezeteké. Az a másik jelenség pedig, hogy a fegyverletétel után az egyes felekezetek arányai különböző magas arányú gyarapodást mutatnak, a bevonultak hazatértére, az innen származó házasságkötésekre s arra mutat vissza, hogy a bevonultak körében az egyes felekezetek nem egyforma arányban szerepeltek.

90. Az egyes hitfelekezeteknek 15 éven felüli népességéhez viszonyító házasságkötési tiszta arányszámai Budapesten az 1909—1912., 1919—1922. és 1929—1932. évek adatainak átlaga szerint.

Többéves átlag, vallás	Esett ezer 15 éven felüli a népszámláláskor Budapesten számbavett			
	lakosra		férfira	nőre
	a Budapesten kötött házasságokban évente átlag			
	vőlegény	menyasszony	vőlegény	menyasszony
	a) *Az 1909—1912. években történt házasságkötések átlagát az 1910. évi népszámlálás megfelelő adataihoz viszonyítva*			
Római katolikus	12·5	13·3	26·6	25·1
Görög katolikus	11·2	13·5	20·0	30·6
Görög keleti	17·5	6·4	23·8	24·2
Ág. evangélikus	15·1	13·1	29·7	26·8
Református	14·6	12·2	28·6	24·9
Unitárius	15·0	14·9	32·9	27·3
Izraelita	12·0	11·9	23·2	24·6
Összesen[1])	**12·8**	**12·8**	**26·0**	**25·1**
	b) *Az 1919—1922. években történt házasságkötések átlagá. az 1920. évi népszámlálás megfelelő adataihoz viszonyítva.*			
Római katolikus	13·9	14·8	32·0	26·1
Görög katolikus	17·9	19·6	38·0	37·1
Görög keleti	29·6	15·6	51·0	37·2
Ág. evangélikus	16·2	14·2	34·0	27·2
Református	16·8	14·8	34·5	28·8
Unitárius	20·6	21·6	42·8	41·7
Izraelita	14·3	13·6	29·5	26·4
Összesen[1])	**19·3**	**19·3**	**42·5**	**35·4**
	c) *Az 1929—1932. években történt házasságkötések átlagát az 1930. évi népszámlálás megfelelő adataihoz viszonyítva.*			
Római katolikus	12·2	12·9	28·4	22·7
Görög katolikus	16·4	15·2	34·8	28·7
Görög keleti	16·1	11·7	27·8	27·7
Ág. evangélikus	13·9	12·0	29·9	22·5
Református	14·8	13·0	31·1	24·7
Unitárius	16·9	12·4	32·5	25·8
Izraelita	11·2	10·9	23·4	20·9
Összesen[1])	**12·5**	**12·5**	**27·8**	**22·6**

[1]) A felekezetenkívüliekkel, az egyéb és ismeretlen vallásúakkal együtt. Ily házasságok különösen az 1919. évi kommunizmus idején kötettek sűrűn, de az 1920. évi népszámlálás ily címen megfelelő népréteget természetesen már számba nem vett, ezért különösen az 1919—1922. évi arány vezetne helytelen eredményekre, ha az e csoportba tartozó házasságkötések arányszámait akarnók meghatározni, de a világháborút megelőző békés esztendőkben sem feleltek meg egymásnak az ily címen a népmozgalomban s a népszámlálásban számbavett egyének.

A hitfelekezetek házasodási nyers arányszáma azonban tudvalevőleg nem elég szabatos kifejezője különböző vallásúak házasságkötési hajlandóságának. Különösen a gyermekrétegnek felekezetenkint eltérő erőssége zavaró: ezekből nem származhatnak esetek. A vizsgált népmozgalomban résztvenni képes népréteghez való viszonyítás eredménye a tiszta arányszám, vallás szerint való részletezésben az egyes hitfelekezetek 15 éven felüli házasságban nem élő hívőinek lélekszámaihoz való viszonyításból állapítható meg. Ezt tárja elénk a budapesti statisztikából a 90. táblázat, de csak az 1910., 1920. és 1930. évi népszámlálások eredményeire s az ezeket környező évek házasságkötéseire támaszkodva, minthogy az 1925. évi székesfővárosi népszámlálás alkalmával a népesség vallásának és életkorának kombinatív feldolgozása nem történt meg.

A 90. táblázatban foglalt tiszta arányszámokból is csak a székesfővárosban legnépesebb négy felekezet arányait ragadva ki azt látjuk, hogy: a minimum ezen számításnál is olykor szintén az izraelitáknál jelentkezik különösen pedig a vőlegények oldalán. Pl. az 1909—1912. évi adatok szerint a 15 éven felüli férfira eső vőlegények adatainál. Még gyakrabbak azonban a római katolikusok állanak az utolsó helyen, a legkedvezőtlenebb házasságkötési hajlandósággal éppen úgy, mint azt a nyers viszonyításnál láttuk. Ezzel szemben a reformátusok és az ág. evangélikusok rendszerint kedvezőbb tiszta arányszámot mutatnak, mint a római katolikusok és a zsidók. Amíg azonban az ágostai evangélikusok házasodási nyers arányszáma a reformátusokénál kedvezőbb volt, addig a tiszta arányszám tekintetében a reformátusok állanak jobban. A reformátusok körében Budapesten ugyanis az ágostai evangélikusoknál régóta állandóan kedvezőbb születési arányszám[1]) rontja a házasságkötési nyers arányszámukat az evangélikusoké mögé. A tiszta arányszám ettől a zavaró körülménytől mentesít s a reformátusoknak az evangélikusokénál valójában kedvezőbb házasságkötési hajlandóságát juttatja kifejezésre.

A nem házas 15 éven felüli népességhez viszonyító tiszta arányszámok *az izraelita nők nagy házasságkötési hajlandóságát igazolják*. Ezzel szemben az izraelita férfiak ezen tiszta aránya is alacsony. Ezen budapesti adatokat a 91. táblázat tárja elénk, de csak az 1910. és 1920. évi népszámlálások eredményeire s az ezeket környező évek házasságkötéseire támaszkodva. Az 1930. évi népszámlálás megfelelő adatai — vallás, kor családi állapot kombinatív feldolgozása — könyvünk írásakor még nem készült el. (L. a 91. táblázat tiszta arányszámait.)

Meglepő, hogy a menyasszonyok oldalán — csak a Budapesten legnépesebb négy hitfelekezetet véve figyelembe — a 15 éven felüli nem házasok-

[1]) L. *Szél T.*: »A születések alakulása Budapesten és az európai nagyvárosokban«. (Budapest, 1929) 190. l. E szerint a Budapesten legnépesebb négy hitfelekezet közül a reformátusok születési aránya a legjobb.

hoz viszonyító tiszta arányszám az izraelitáknál igen magas, sőt maximum, míg a férfiaknál meg épen ellenkezőleg, minimum. Az ezer 15 éven felüli nem házas izraelita nőre 1909—12-ben 52·5, 1919—22-ben pedig 73·6 házasságkötés esett, több, mint bármely más felekezetnél. A házasélet jelenti a nőre nézve a megélhetés megkönnyülését, azt az életformát, amelynek elérésére minden nő törekszik. Az élelmes zsidó nők nagy házasságkötési hajlandóságának az a magyarázata, amikor egyidejűleg a nagyvárosi zsidó férfiak vonatkozó arányai nem oly kedvezőek. A férfiak oldalán ezek a nem házas 15 éven felüliekhez viszonyító arányszámok is épen úgy a protestánsoknál és pedig a reformátusoknál a legkedvezőbbek, mint az előbb ismertetett, az összes 15 éven felüliekhez viszonyító arányszámoknál.

91. Az egyes hitfelekezetek 15 éven felüli nem házas népességéhez viszonyító házasságkötési tiszta arányszámai Budapesten az 1909—1912., 1919—1922. és 1930—1931. évek adatainak átlaga szerint.

Többéves átlag, vallás	Esett ezer 15 éven felüli, a népszámláláskor számbavett nem házas			
	lakosra		férfira	nőre
	a Budapesten kötött házasságokban évente átlag			
	vőlegény	menyasszony	vőlegény	menyasszony
	a) *Az 1909—1912. években történt házasságkötések átlaga szerint s az 1910. évi népszámláláshoz viszonyítva.*			
Római katolikus	22·2	23·6	49·7	42·6
Görög katolikus	17·5	21·2	31·2	48·3
Görög keleti	26·1	9·6	33·9	41·8
Ág. evangélikus	27·4	23·8	56·7	46·1
Református	26·8	22·3	54·1	44·2
Unitárius	24·4	24·2	58·4	41·5
Izraelita	24·7	24·4	46·1	52·5
Egyéb és ismeretlen	19·3	12·4	26·1	47·9
Összesen	**23·4**	**23·4**	**49·1**	**44·7**
	b) *Az 1919—1922. évek népmozgalmi statisztikája alapján s az 1920. évi népszámlálás adataihoz viszonyítva.*			
Római katolikus	26·6	28·4	68·9	46·3
Görög katolikus	33·3	36·6	76·6	64·9
Görög keleti	58·9	31·1	108·8	68·0
Ág. evangélikus	31·0	27·2	72·0	47·8
Református	33·1	29·2	73·7	52·9
Unitárius	38·8	40·6	86·6	73·6
Izraelita	30·1	28·8	65·1	53·7
Egyéb és ismeretlen	—	—	—	—
Összesen	**37·9**	**37·9**	**91·6**	**64·8**

Azt, hogy a házasságkötési arányszámok vallás szerint mutatkozó ezen különbségei arra vezetnek-e, hogy az egyes felekezetek hívői körében is hasonló arányúak-e a házasok aránya között levő különbségek, a népszámlálás eredményeivel való egybevetés igazolja. E célra a népszámlálás adatait nem a népesség vallás szerint való megoszlását kifejező százalékok-

ban adjuk meg, mint azt a 2. §-ban tettük, hanem vallásonkint számítjuk ki a házasoknak egy-egy vallás hívői körében levő arányát. Az egyes hitfelekezet körében házasok arányát kétféleképen adjuk meg, egyszer a hitfelekezetek teljes lélekszámához, másszor meg csak a 15 éven felüli népességükhöz viszonyítva, hogy a születési aránynak vallásonkint mutatkozó különbségeitől függetlenítsük arányszámunkat. Számításainkat jelenleg csak az 1920. évi népszámlálás szerint tudjuk elvégezni, mert az 1930. évi népszámlálás megfelelő adatai jelenleg még nem készek. A házasok arányának vallásonkint mutatkozó különbségeit az 1920. évi budapesti népszámlálás szerint a 92. táblázat foglalja magában.

92. A házasok vallás szerint való részletezése az 1920. évi budapesti népszámlálás alapján.

Hitfelekezet	Házas volt az oldalt megnevezett vallású		
	férfiak	nők	összes egyének
	között 1920-ban		
	a) *Abszolút számban*		
Római katolikus	100.047	106.429	303.711
Görög katolikus	2.017	1.924	5.207
Görög keleti	1.165	717	1.840
Ág. evangélikus	9.224	8.284	23.223
Református	20.890	18.901	51.429
Unitárius	566	520	1.443
Izraelita	45.793	45.386	110.238
Egyéb	340	224	615
Összesen	**180.042**	**182.385**	**497.706**
	b) *Az illető vallás teljes lélekszámának %-ában*		
Római katolikus	40·83	35·43	37·63
Görög katolikus	41·52	36·95	29·16
Görög keleti	46·49	38·97	43·30
Ág. evangélikus	42·56	35·67	39·00
Református	42·03	36·75	39·35
Unitárius	40·87	36·04	38·40
Izraelita	43·50	41·18	42·31
Egyéb	38·42	36·42	37·60
Összesen	**41·74**	**36·65**	**39·01**
	c) *Az illető vallás 15 éven felüli népességének %-ában*		
Római katolikus	53·52	43·55	47·85
Görög katolikus	50·32	42·69	46·29
Görög keleti	53·08	45·07	49·71
Ág. evangélikus	52·70	43·11	47·68
Református	53·24	45·60	49·32
Unitárius	50·59	43·23	46·78
Izraelita	54·68	50·70	52·63
Egyéb	43·31	41·86	42·73
Összesen	**53·66**	**45·31**	**49·11**

Ismét csak a Budapesten legnépesebb négy felekezet arányait véve szemügyre, azt látjuk, hogy mindkét nembeliek körében az izraeliták mutatják a házasok legmagasabb, a római katolikusok a legalacsonyabb arányát. Az izraeliták 42·3%-a házas, míg a róm. katolikusoknak csak 37·6%-a. Az izraelita házasok magas arányaival kedvezőtlen születési arányszámuk is összefügg, épen ezért a csak a 15 éven felüli népességre vonatkozó arányukban az izraeliták arányszáma már nem áll oly magasan a többi felekezetekéi felett. Különösen pedig a férfiak oldalán csökken a különbség, ahol a 15 éven felüliek körében az izraelitáknál a házasok aránya 54·7%, s a róm. katolikusoknál, ahol 53·5%. Érdemes megemlíteni, hogy a róm. katolikusok körében csak a házasságkötésre képes korosztályokat véve figyelembe, a házasok aránya magasabb, mint a protestánsoknál, mert a reformátusok 15 éven felüli népességében a férfiak oldalán csak 53·3, az evangélikusoknál 52·7, az unitáriusok körében meg éppenséggel csak 50·6% a nős férfiak aránya. Ez arra mutat, hogy a róm. katolikusok jobb születési aránya s ezért szélesebb gyermekrétege az egész népességre vonatkozó százalékban oly csökkentő hatást gyakorol, hogy a házasoknak az egész népességre vonatkozó aránya csak e körülmény miatt kisebb, mint a protestánsoknál.

A felekezetek házasságkötési hajlandóságának s a házasok felekezetenkint különböző arányának egybevetésekor nemcsak a gyermekréteg különböző volta hat zavaró körülményként, hanem — bár kisebb mérvben — sok más körülmény, így a hitfelekezetek népességének kor, családi állapot, nemzetiség, műveltség, foglalkozás, stb. szerint való különbségei is. Rátérünk annak bemutatására, hogy néhány újabb esztendő adatai szerint az egyes hitfelekezetekhez tartozó házasulók minő különbségeket mutatnak némely demográfiai szempont, pl. az életkor, családi állapot és magyar vagy nem magyar nemzetiséghez való tartozás szerint való megoszlásukban. A házasulók hitfelekezetét az 1924—1932. évi fővárosi statisztikából életkorukkal kombinálva a 93. táblázatban foglalt adatok mutatják be.

E szerint a legtőbb fiatalkorú házasuló (25 éven aluli vőlegény, illetve 20 éven aluli menyasszony) székesfővárosunkban állandóan a róm. katolikusoknál, a legkevesebb pedig az izraelitáknál van. Az ág. evangelikusok és a reformátusok a két szélsőség között a középhelyen állanak. Ismét csak a fővárosban a legnépesebb négy hitfelekezet házasulóit tekintve, a legtöbb igen idős (50 éven felüli) házasuló az izraelitáknál, a legkevesebb pedig a reformátusoknál s azután a róm. katolikusoknál van. A különbségek úgy a legfiatalabb, mint a legöregebb korosztályoknak a házasulók körében való képviselete tekintetében az egyes felekezetek között elég jelentékenyek. A 25 éven aluli vőlegények aránya az e tekintetben maximumot jelentő róm. katolikusoknál az 1924—1928. évi budapesti adatok szerint 24·8%, s az 1929—1932. évi eredmények szerint is 23·9%. Ezzel szemben a fiatalkorú házasulók aránya tekintetében a minimumot képviselő zsidóknál a meg-

93. A különböző hitfelekezetű házasulók kor szerint való megoszlása Budapesten 1924-től 1932-ig.

Év	Esett az oldalt megnevezett életkorra a (az)											
	róm. és gör. kat.	ág. ev.	ref.	izr.	fel. nélk. egy., ism.	összes	róm. és gör. kat.	ág. ev.	ref.	izr.	fel. nélk. egy., ism.	összes
	vallású											
	vőlegények						menyasszonyok					
	1924—1928.											
	a) *Abszolút számokban összesen.*											
—20	285	16	59	32	3	395	3.360	219	626	790	17	5.012
20—24	7.176	536	1.517	1.462	77	10.768	10.189	815	1.887	3.530	117	16.538
25—29	10.067	969	2.310	3.244	168	16.758	8.161	703	1.574	2.694	125	13.257
30—39	7.854	902	1.905	3.548	219	14.428	7.310	583	1.413	2.162	152	11.620
40—49	2.864	314	736	1.205	80	5.199	1.992	180	382	681	44	3.279
50—59	1.310	146	268	591	28	2.343	727	49	111	315	12	1.214
60—	543	48	103	323	12	1.029						
Összesen ...	**30.099**	**2.931**	**6.898**	**10.405**	**587**	**50.920**	**31.739**	**2.549**	**5.993**	**10.172**	**467**	**50.920**
	b) *Százalékokban.*											
—20	0·9	0·5	0·8	0·3	0·5	0·8	10·6	8·6	10·4	7·7	3·6	9·8
20—24	23·9	18·3	22·0	14·0	13·1	21·2	32·1	32·0	31·5	34·7	25·1	32·5
25—29	33·4	33·1	33·5	31·2	28·6	32·9	25·7	27·6	26·3	26·5	26·8	26·0
30—39	26·1	30·8	27·6	34·1	37·3	28·3	23·0	22·9	23·6	21·3	32·5	22·8
40—49	9·5	10·7	10·7	11·6	13·6	10·2	6·3	7·0	6·4	6·7	9·4	6·5
50—59	4·4	5·0	3·9	5·7	4·8	4·6	2·3	1·9	1·8	3·1	2·6	2·4
60—	1·8	1·6	1·5	3·1	2·1	2·0						
Összesen ...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	1929—1932.											
	a) *Abszolút számokban összesen.*											
—20	226	10	37	31	3	307	2.927	177	569	540	26	4.239
20—24	5.880	423	1.183	1.001	64	8.551	9.189	692	1.760	2.687	86	14.414
25—29	8.629	810	2.085	2.500	131	14.155	6.450	561	1.284	2.140	69	10.504
30—39	7.072	763	1.782	2.849	170	12.636	6.106	474	1.275	1.712	99	9.666
40—49	2.328	233	611	917	69	4.158	1.654	132	338	492	39	2.655
50—59	983	120	233	423	25	1.784	453	27	77	177	4	738
60—	451	39	99	222	6	817	119	9	15	48	1	192
Összesen ...	**25.569**	**2.398**	**6.030**	**7.943**	**468**	**42.408**	**26.898**	**2.072**	**5.318**	**7.796**	**324**	**42.408**
	b) *Százalékokban.*											
—20	0·9	0·4	0·6	0·4	0·6	0·7	10·9	8·5	10·7	6·9	8·0	10·0
20—24	23·0	17·7	19·6	12·6	13·7	20·2	34·2	33·4	33·1	34·5	26·6	34·0
25—29	33·7	33·8	34·6	31·5	28·0	33·4	24·0	27·1	24·1	27·4	21·3	24·8
30—39	27·7	31·8	29·6	35·9	36·3	29·8	22·7	22·9	24·0	22·0	30·6	22·8
40—49	9·1	9·7	10·1	11·5	14·8	9·8	6·1	6·4	6·4	6·3	12·0	6·3
50—59	3·8	5·0	3·9	5·3	5·3	4·2	1·7	1·3	1·4	2·3	1·2	1·7
60—	1·8	1·6	1·6	2·8	1·3	1·9	0·4	0·4	0·3	0·6	0·3	0·4
Összesen ...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

felelő arányok csak 14·3 és 13·0%. A számító, a házasságot igen gyakran anyagi okokból kötő izraelitáknál, kik körében az értelmiség, a városias foglalkozások, a hosszú iskolákat kívánó ügyvédi és orvosi pályán levők aránya magas, ilyképen aránytalanul később nősülnek, mint a keresztény felekezetek hívői. Az 50 éven felüli vőlegények aránya viszont az izraelitáknál a legmagasabb. A két említett budapesti átlag szerint 8·8, illetve 8·1%. Az e tekintetben minimummal szereplő reformátusoknál a megfelelő arányok csak 5·4, illetve 5·5%. Alacsony a róm. katolikusok 1929—1932. évi aránya, a vőlegények körében ekkor 5·6% 50 éven felüli vőlegénnyel.

94. A különböző hitfelekezetű házasulók családi állapot szerint való megoszlása Budapesten 1924—1932-ig.

Családi állapot	Esett az oldalt megnevezett családi állapotra											
	római és gör. kat.	ág. ev.	reform.	izraelita	egyéb és ismeretlen	összesen	római és gör. kat.	ág. ev.	reform.	izraelita	egyéb és ismeretlen	összesen
	vallású											
	vőlegények						menyasszonyok					
	1924—1928.											
	a) *Abszolút számokban.*											
Nőtlen, ill. hajadon .	23.836	2.330	5.368	8.356	225	40.115	26.672	2.122	4.923	8.587	178	42.482
Özvegy	3.244	278	671	958	26	5.177	2.620	185	445	750	14	4.014
Elvált	3.328	323	859	1.091	27	5.628	2.702	242	625	835	20	4.424
Összesen ...	**30.408**	**2.931**	**6.898**	**10.405**	**278**	**50.920**	**31.994**	**2.549**	**5.993**	**10.172**	**212**	**50.920**
	b) *Százalékokban.*											
Nőtlen, ill. hajadon .	78·4	79·5	77·8	80·3	80·9	78·7	83·4	83·2	82·2	84·4	84·0	83·4
Özvegy	10·7	9·5	9·7	9·2	9·4	10·2	8·2	7·3	7·4	7·4	6·6	7·9
Elvált	10·9	11·0	12·5	10·5	9·7	11·1	8·4	9·5	10·4	8·2	9·4	8·7
Összesen ...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	1929—1932.											
	a) *Abszolút számokban.*											
Nőtlen, ill. hajadon .	20.825	1.906	4.752	6.342	176	34.001	23.262	1.791	4.509	6.663	124	36.349
Özvegy	2.410	219	597	662	21	3.909	1.648	115	316	425	13	2.517
Elvált	2.570	273	681	939	35	4.498	2.159	166	493	708	16	3.542
Összesen ...	**25.805**	**2.398**	**6.030**	**7.943**	**232**	**42.408**	**27.069**	**2.072**	**5.318**	**7.796**	**153**	**42.408**
	b) *Százalékokban.*											
Nőtlen, ill. hajadon .	80·7	79·5	78·8	79·9	75·8	80·2	85·9	86·4	84·8	85·4	81·1	85·7
Özvegy	9·3	9·1	9·9	8·3	9·1	9·2	6·1	5·6	5·9	5·5	8·5	5·9
Elvált	10·0	11·4	11·3	11·8	15·1	10·6	8·0	8·0	9·3	9·1	10·4	8·4
Összesen ...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Egészen hasonló jelenségeket mutat a 93. táblázat a menyasszonyok körében is. A menyasszonyok oldalán a fiatalkorú, vagyis itt a 20 éven aluli menyasszonyok aránya az e tekintetben legmagasabb arányokat felmutató róm. katolikusok körében az 1924—1928. évi budapesti házasulók statisztikájának átlaga szerint 10·6%, 1929—1932-ben 10·9%. A budapesti felekezetekre együttesen vonatkozó budapesti átlag 9·8, illetve 10·0% felett van még a fiatalkorú menyasszonyok aránya a reformátusok körében is, az említett két évjárat szerint 10·4, illetve 10·7%. Csak a legnépesebb budapesti felekezeteket tekintve az izraeliták körében jelentkező minimum 7·7, ill. 6·9% volt. A 40 éven felüli menyasszonyok aránya viszont az izraelitáknál közel 10%, míg a keresztény felekezeteknél székesfővárosunkban alig több 8·0%-nál.

Különböző hitfelekezetek házasulóinak a házasságkötést megelőző családi állapot szerint való megoszlását az ugyanezen évekre vonatkozó budapesti statisztika szerint a 94. táblázat tárja elénk.

Ezen adatok szerint — ha csak a Budapesten legnépesebb négy hitfelekezet adatait vesszük tekintetbe — a legtöbb nőtlen, ill. hajadon házasuló, úgy a vőlegények, mint a menyasszonyok oldalán, gyakran mutatkozik az izraelitáknál. Az özvegyeknél a maximumot a róm. katolikusok jelentik, amiben halandóságuk kedvezőtlen alakulásának, annak, hogy sok a katolikus özvegy, is szerepe van. Az újra nősülő elváltak százaléka pedig rendszerint a reformátusok körében maximum. A magyar és nem magyar nemzetiség szerint való részletezést ugyancsak az 1924—1932. évi budapesti házasulókra vonatkozólag végül a következő táblázat mutatja. (L. a 95. táblázatot.)

A széltében magyar vallásnak nevezett reformátusok házasulói körében van a legtöbb magyar anyanyelvű házasuló úgy a vőlegények, mint a menyasszonyok oldalán. A vőlegények oldalán a magyar anyanyelvű református házasulók aránya úgy 1924—1928, mint 1929—1932 szerint egyaránt 99·7%. A menyasszonyok oldalán a minden hitfelekezetnél csökkent arányban való magyar anyanyelvűségnek megfelelően, a reformátusoknál a magyar anyanyelvű református menyasszonyok aránya 99·5, illetve 99·6%. A legkevesebb magyar anyanyelvű házasuló a legtöbb idegent magábafoglaló felekezetnélküli, egyéb és ismeretlen csoportban van, ahol a 95. táblázatban közölt arányok 80·6 és 86·1%-nyi magyar között váltakoznak. Csak a Budapesten legnépesebb négy hitfelekezetet tekintve a magyar anyanyelvű házasulók aránya a hitfelekezetek közül a túlnyomóan németektől származó evangelikusok körében van, melyhez tartozik a fővárosi németség legnagyobb része. Az evangelikusok körében újabban azonban szintén lényegesen erősbödik a magyar anyanyelvűek aránya, mert az élet s a megélhetésért folytatott küzdelem hatásának következtében a magyarságba való beolvadás révén a házasságkötési statisztikában mind többen vallják az eredetileg német családokból származó magyar iskolákat járt evangélikusok közül is magyar-

nak magukat. A vőlegények oldalán pl. 1924—1928-ban még csak 96·0% volt a magyar anyanyelvű evangélikusok aránya, míg 1929—1932-ben az evangélikusok vőlegényének már 97·7%-a magyar. Hasonlóképen a menyasszonyok oldalán is gyarapodott a magyar anyanyelvű evangélikusok aránya az evangélikusok összes menyasszonyai körében. Arányuk 1924—1928-ban csak 93·5% volt, míg 1929—1932-ben már 96·1%. Egyébként a magyarosodás folyamata minden felekezetnél megvan, az összes felekezeteknél átlag, a vőlegények oldalán a magyar anyanyelvűek aránya az 1924—1928. évi 97·8%-ról 98·8%-ig, míg a menyasszonyok oldalán 97·2%-ról 98·5%-ig gyarapodott. A gyarapodás természetesen nagyobbmérvű, túlnyomó többségben idegen országokból származó hitfelekezetek hívőinél, mint pl. többségben német evangélikusoknál, mint a többi vallásoknál.

95. A különböző hitfelekezetű házasulók magyar és nem magyar nemzetiség szerint való megoszlása Budapesten 1924-től 1932-ig.

Nemzetiség	Esett az oldalt megnevezett magyar, illetve nem magyar nemzetiségre											
	római és gör. kat.	ág. ev.	reform.	izraelita	felekezetnélküli, egyéb és ism.	összes	római és gör. kat.	ág. ev.	reform.	izraelita	felekezetnélküli, egyéb és ism.	összes
	vallású											
	vőlegények						menyasszonyok					
	1924—1928.											
	a) *Abszolút számokban összesen.*											
Magyar	29.424	2.813	6.874	10.211	473	49.795	30.776	2.384	5.965	9.960	396	49.481
Egyéb	675	118	24	194	114	1.125	963	165	28	212	71	1.439
Összes	**30.099**	**2.931**	**6.898**	**10.405**	**587**	**50.920**	**31.739**	**2.549**	**5.993**	**10.172**	**467**	**50.920**
	b) *Százalékokban.*											
Magyar	97·8	96·0	99·7	98·1	80·6	97·8	97·0	93·5	99·5	97·9	84·8	97·2
Egyéb	2·2	4·0	0·3	1·9	19·4	2·2	3·0	6·5	0·5	2·1	15·2	2·8
Összes	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	1929—1932.											
	a) *Abszolút számokban összesen.*											
Magyar	25.327	2.343	6.011	7.858	393	41.932	26.496	1.991	5.299	7.691	279	41.756
Egyéb	242	55	19	85	75	476	402	81	19	105	45	652
Összes	**25.569**	**2.398**	**6.030**	**7.943**	**468**	**42.408**	**26.898**	**2.072**	**5.318**	**7.796**	**324**	**42.408**
	b) *Százalékokban.*											
Magyar	99·1	97·7	99·7	98·9	84·0	98·8	98·5	96·1	99·6	98·7	86·1	98·5
Egyéb	0·9	2·3	0·3	1·1	16·0	1·2	1·5	3·9	0·4	1·3	13·9	1·5
Összes	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

11. §. A vallásilag vegyes házasságok, különös tekintettel a keresztény-zsidó házasságkötésekre.

Vallásilag és nemzetségileg vegyes házasságot különböztetünk meg. Röviden »vegyes házasság« alatt a vallásilag vegyes házasságot értjük, melyek sokkal gyakoribbak is, mint az anyanyelv szerint különböző egyének összeházasodásai. A nyelv különbözősége sokkal erősebb válaszfal az emberek között, mint a felekezet eltérő volta. A régi, történeti Magyarország pl. nemzetiségi tekintetben ugyanolyan kevert népességű volt, mint felekezeti tekintetben, mégis, míg a felekezetileg vegyes házasságok aránya a világháborút megelőző, régi békés esztendőkben a történeti területen évente átlag már 12·0% körül volt, addig a nemzetiségileg, illetőleg anyanyelvileg vegyeseké alig haladta túl a 4·0%-ot. Ma, a nemzetiségileg vegyeseké némely évben lecsökken 2·1%-ra, s a trianoni területen egyik évben sem volt 2·7%-nál magasabb, a vallásilag vegyeseké ezzel szemben évről-évre magasabb. A mai területen a legújabb években az egyes években kötött házasságkötéseknek 20·0%-a vegyes vallású házasulók között jön létre.

Vegyes vallású házasságkötéseknek persze a statisztika csak azon házasságkötéseket veszi számba, amelyeknél saját vallásán mindkét házasuló megmaradt egészen a házasságkötésig. A valóságban tehát a felekezetek keveredése a feltüntetettnél nagyobb lehet, ha ugyanis azt a vallást tekintenénk, amelyben az illető született, vagy nevelkedett. Minthogy azonban a házasságkötést közvetlen megelőző vallascserére (áttérésre, kikeresztelkedésre, stb.) statisztikánk nincsen, úgy nyilvánvaló, hogy a vegyes vallású házasságkötésekre vonatkozó statisztika valamivel kevesebbet ad annál, mint aminő arányban a felekezetek a házasságkötéseknél az eredeti vallást tekintve keverednek. Tudvalevőleg gyakori az, hogy az egyik házastárs — a másik iránt való áldozatkészségből, az életközösség bensőségének megerősítése céljából, családi, anyagi okokból, ritkán meggyőződésből, avagy saját vallásának a másikénál kevésbbé célszerű követését belátva — közvetlenül a házasságkötést megelőzőleg veszi fel a másik vallást. Különösen az 1894. évi XXXI. t.-c.-et, a polgári házasságkötési törvényt megelőző időkben voltak gyakoriak a házasságkötést megelőző, a házasságkötési statisztikával kapcsolatban tehát mindmáig soha ki nem mutatott áttérések, mert akkoriban keresztény és nem keresztény felek között, pl. keresztény és zsidó között törvényes házasság nem is létezett.

A vegyes házasságkötések arányának alakulása számos társadalmi, gazdasági és erkölcsi körülménytől függ. Különböző berendezkedésű társadalmakban elsősorban a vonatkozó törvények vannak hatással. Különböző idők és országok törvényei a házasságok más és más kategóriáit tilalmazták. Olaszország pl. még ma sem ismeri a kötelező polgári házasságkötést s a házasulók előtt nyitva áll, hogy csak polgári, csak egyházi vagy mintkétféle

házasságot kötnek-e. Említettük, hogy a polgári házasságkötést megelőző időkben hazánkban sem volt lehetséges keresztény és nem keresztény felek törvényes házassága. Vagy más példa a tiltott házasságra az, hogy a vérrokonok egy részének házasságát törvényeink ma is tilalmazzák. Kérdés tehát, hogy egyes országokban s egyes időkben a vegyes házasságok a törvények értelmében egyáltalán lehetségesek voltak-e, s hogy a törvények minő következményeket fűztek hozzájuk, mert elsősorban ezek a körülmények voltak hatással a vagyes házasságok arányának alakulására. A törvényeken kívül a közfelfogásnak, a társadalmi előítéleteknek is befolyásuk volt a vegyes házasságok kötésére. Nyugat-Európában először a francia szellem liberalizmusa tűrte meg a vegyes vallásúak között kötött házasságot. Az 1791. évi forradalmi alkotmány egyik pontjaképen megalkotta a polgári házasság fogalmát.[1]) Hosszú idő mulva követték a példát a többi nyugateurópai államok is, ám törvényeik egymással nem teljesen egyező módon statuálták a polgári házasságot és a polgári, valamint az egyházi házasságkötés egymáshoz való viszonyát. Németország és Svájc, valamint hazánk is a francia módszert követték, míg más országok kevésbbé radikálisan jártak el. Anglia és Spanyolország választást enged a polgári és egyházi esküvő között, oly értelemben, hogy az egyházilag megáldott házasságkötés a törvény szerint egyúttal polgári házasságként is érvényes. Románia a polgári házasságkötés mellett megköveteli az egyházi házasságot is. Olaszországban — mint említettük — a felek kedvük szerint házasodhatnak csak polgári, csak egyházi vagy mindkét féle módon. Az országok egy más csoportjánál, így pl. Ausztriában, Portugáliában, Svéd- és Norvégországban, a polgári házasságkötés teljesen lényegtelen szerepet játszik. Az egykori cári Oroszországban pedig csak a szekták hívei számára vezették azt be. A legkülönbözőbb vegyes házasságkötéseket lehetővé tevő polgári házasságkötés a XIX. század folyamán a francia forradalom által megmutatott példa szerint mégis lassan-lassan minden országban lehetővé vált. Ezzel Európa legkülönbözőbb részein egyre növekedett a vegyes házasságkötések aránya. A legkülönbözőbb társadalmi osztályok keveredése vált lehetővé. Megszűnt a nemesség endogámiája és csökkent a közeli, sőt vérrokonok számos diszgenetikai hatással fenyegető egybekeléseinek aránya.

A vegyes házasságok arányát lényegesen emelni képes körülmények még: a forgalmi viszonyok alakulása és a vallástalanság terjedése. Minél kedvezőbb és fejlettebb a forgalom, annál inkább keverednek egymással az ország

[1]) Az 1791. IX. 3-án létesült francia forradalmi alkotmány 7. §-ának 2. pontja így szól: »A törvény csak polgári szerződésnek tekinti a házasságot. A törvényhozás minden lakos számára kivétel nélkül meg fogja szabni a születések, esketések és halálozások megállapításának módját és kinevezi a nyilvános tisztviselőket, akik erről tudomást vesznek. E kötelező polgári tényhez a felek kívánságához képest hozzájárulhat a papi áldás.«

különböző részein lakó, különböző vallású néprétegek, ami az ily különböző vallású néprétegek összeházasodásának arányát emeli. A forgalmi útvonalaktól távol levő községekben, különösen magas hegyek között fekvő völgyek községeiben ezért ritka a vegyes házasság s ezért gyakori a vérrokonoké. Különösen Norvégia, Svájc és Skócia egyes községei hírhedtek éppen ezért a vérrokonok között kötött házasságok gyakori voltáról. A magas hegyek között a rossz forgalmi viszonyok miatt ugyanis az itt levő községekben lakó fiatalságnak nincs módjában más vidékek lakosságát kellőképen megismerni. Ezért gyakoriak a magas hegyek között fekvő községekben a vérrokonok házasságának szomorú következményei is, pl. a veleszületett siketnémaság, endogén elmebajok, stb.[1]) Megfordítva a forgalmi gócpontok, különösen nagyvárosok a vegyes házasságoknak mutatják magas és a vérrokonok által kötötteknek alacsony arányát. Budapesten — mint alább azt részletesen elemezni fogjuk — a házasságoknak több mint $^1/_3$-része jön évről-évre vegyes vallásúak között létre. Ezzel szemben a vidéken alig több, mint $^1/_6$-részük, az egész országban pedig évente átlag $^1/_5$-részük a vegyes vallású házasság. Látni fogjuk, hogy a forgalomnak a most letűnt félszázadban szédületes arányú kifejlődése a vegyes házasságoknak nagyarányú emelkedésével párhuzamosan történt és olyan években, amikor különleges okok, pl. háborús bevonulás, sebesültek elhelyezése különböző vidéki kórházakban, stb. emelték a fogalmat, a vegyes házasságok aránya a környező évek arányát messze felülmúlóan magas volt.

Ilyen lényeges a vegyes vallású házasságkötések arányának alakulásában a népesség vallás szerint való megoszlása, a valláserkölcs alakulása, különösen pedig a szabados világnézetek és a vallástalanság terjedése. A vallásilag igen homogén Prágában például, ahol a lakosság 90·0%-a római katolikus, nincs is meg a lehetőség a vegyes házasságkötések gyakori előfordulására. Innen itt azok évről-évre alacsony, kb. 4·0%-os aránya. Ezzel szemben azonban a nyugateurópai városokban (pl. Boroszló, Amsterdam), ahol a vegyes házasságok aránya jelenleg magas, a népesség vallásilag igen kevert volta tűnik szembe. Ezekben a városokban a protestánsok többsége mellett a római katolikusok és a zsidók aránya is magas. Vallásilag homogén társadalmakban a vallástalanság is nehezebben ver gyökeret, mint a sokfelé széthúzó, kevert vallású népességben. Azt, hogy a materialista világnézetek terjedése a vegyes házasságok arányát emelni képes, bizonyítja, hogy a városokban, különösen pedig nagyvárosokban a vegyes házasságok aránya mindig magasabb a környező vidékénél. A világháborút megelőző legutolsó békés esztendőkben a vallástalanság terjedése elősegítette azt, hogy a

[1]) L. erről részletesen: jelen munka 9. §-át, amely a vérrokonok házasságairól s azok gyakori következményeiről szól, avagy l. *Szél T.*: »Les effets disgéniques de la consanguinité.« (Róma, 1932.) — Ugyanerről lásd: a Magyar Stat. Szemle 1932. évi 4. szám, 255. és köv. l. »A vérrokonság diszgenetikai hatásai.«

házasságkötéseknél az egyházat mellőzni képes, pusztán polgári házasságot kötő egyének száma gyarapodjék. A vegyes házasságkötéseknek úgy székesfővárosi, mint országos történeti idősora ebben az időszakban a vegyes házasságkötések arányának szintén állandó gyarapodását mutatta.

Székesfővárosunkban a legújabb években évről-évre kb. 3700 vegyes vallású házasuló által kötött házasságot jegyezhettünk fel (1929—32. átlaga 3752). A vegyes házasságkötéseknek ez a száma az ebben az időben Budapesten kötött összes házasságoknak több, mint $^1/_3$-része (35·7%-a). A szóbanforgó tömegjelenségekre vonatkozó régebbi adatokkal szemben ezek az adatok gyarapodást jelentenek. Ha végigtekintünk a vegyes házasságkötések 1877 óta vezetett budapesti statisztikájának megfelelő adatain, azt látjuk, hogy progresszív evolúciót mutató számsorral állunk szemben. A vegyes házasságkötések számára és arányára vonatkozó székesfővárosi adatokat 1877-től 1932-ig a 96. táblázat foglalja magában és a XVIII. grafikon szemlélteti.

Látható a székesfővárosunkban kötött vegyes házasságkötések arányának rohamos fejlődése, mely következménye annak, hogy a multszázadbeli Budapest távolról sem volt az a forgalmi központ, amilyen a mai. Nagyapáink romantikus korszakában egykoron erkölcsei is jobbak voltak. A 70-es években Budapesten a vegyesvallású házasulók által kötött házasságok az összes házasságkötések százalékában még csak 16·0 vagy 17·0%-ot képviseltek. Az 1877—1880. évi átlag 17·2% volt. Az egyes évi eredmények közül minimum az 1880. évi 16·2% volt. Innen lassan emelkedik az arány a 90-es évek közepéig, 21·0%-ig. Ám az 1890—95. évi átlag csak 20·6%. Nagy lökést ad azonban a vegyes vallású házasságkötések arányának fejlődéséhez a 90-es években a polgári házasságkötés (1894. évi XXXI. t.-c.) életbelépése 1895-ben. Ezáltal könnyebbé vált a vegyes házasságkötés, mert nem kellett egyik vagy másik felekezet papjától a házasság megkötését kérni, aki a neki idegen felekezethez tartozó felet gyakran ellenséges szándékkal nézte avagy saját felekezetére való megtérítés szándékával közeledett feléje, amiből súrlódások származhattak, de meg azért is, mert a keresztény-zsidó házasságkötések e törvény életbelépése előtt nem is voltak lehetségesek.

A XX. század elején a vegyes házasságkötések aránya rohamosabban gyarapodik, mint a XIX. század végén s fejlődése tetőpontját a világháborús demoralizáció közepette 1915—1916-ban érte el, amely aránynál magasabbra csak legújabban emelkedett. A legmagasabb az 1930. évi eredmény: 35·8%, ami több mint kétszer akkora, mint a vegyes házasságkötéseknek székesfővárosunkban a 70-es években mutatkozó aránya.

A háborús évek alatt a háborús forgalmi növekedés (bevonulás, foglyok hazatérése, sebesültek elhelyezése különböző fővárosi és vidéki kórházakban) volt az oka annak, hogy a háborúban a vegyes házasságkötések aránya emelkedett. Leginkább azonban a városokban volt meg a lehetősége a különböző vallású lakosság keveredésének. A kaszárnyák és a kórházak legnagyobb

XVIII. A VEGYES HÁZASSÁGOK ARÁNYA KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KERESZTÉNY-ZSIDÓ HÁZASSÁGKÖTÉSEKRE

Budapesten 1877-től 1932-ig.

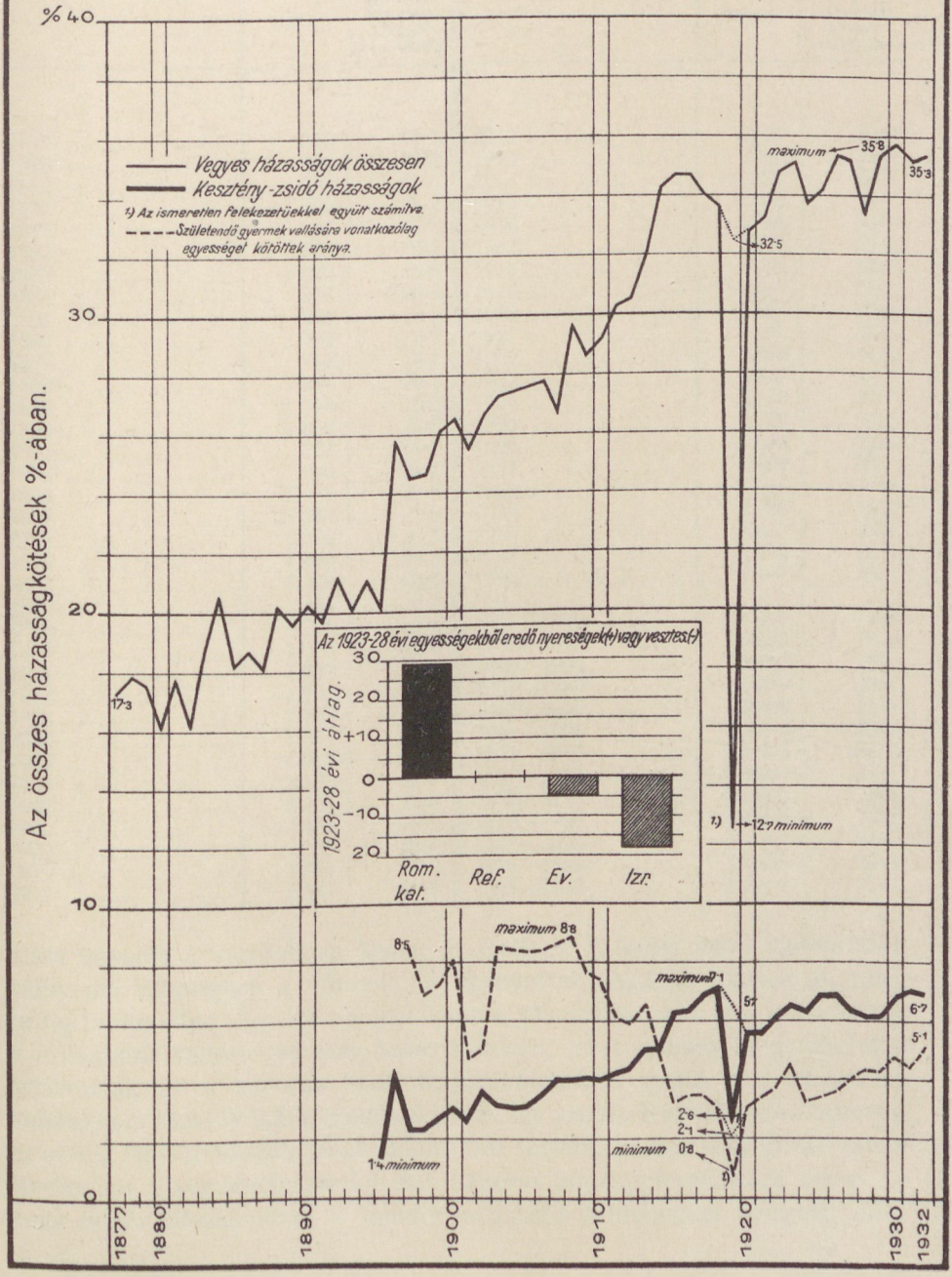

96. A vegyes házasságkötések száma s az összes ugyanakkor kötött házasságokhoz való aránya Budapesten 1877-től 1932-ig.

Év, átlag	A fővárosban vegyes vallású házasulók által kötött házasságok		Év, átlag	A fővárosban vegyes vallású házasulók által kötött házasságok	
	száma	az összes házasságkötések százalékában		száma	az összes házasságkötések százalékában
1877	398	17·3	1912	2.836	30·5
1878	422	17·8	1913	2.894	32·0
1879	494	17·5	1914	3.479	34·3
1880	470	16·2	1915	2.641	34·7
1881	561	17·7	1916	2.269	34·7
1882	553	16·2	1917	2.273	34·0
1883	680	18·8	1918	3.041	33·6
1884	814	20·6	1919	2.917	12·7
1885	711	18·2	1920	3.834	32·8
1886	732	18·7	1921	3.590	33·2
1887	712	18·1	1922	3.955	34·6
1888	784	20·2	1923	3.840	35·0
1889	758	19·6	1924	3.333	33·7
1890	856	20·8	1925	3.328	34·2
1891	864	19·7	1926	3.494	35·4
1892	990	21·1	1927	3.699	35·1
1893	1.131	20·5	1928	3.644	33·4
1894	1.234	21·0	1929	3.698	35·3
1895	1.272	20·5	1930	3.863	35·8
1896	1.449	25·8	1931	3.699	35·2
1897	1.480	24·6	1932	3.747	35·3
1898	1.486	24·7			
1899	1.711	26·1	1877—1880	446·0	17·2
1900	1.678	26·5	1881—1885	663·8	18·4
1901	1.647	25·6	1886—1890	768·4	19·5
1902	1.705	26·6	1891—1895	1.098·2	20·6
1903	1.736	27·3	1896—1900	1.560·8	25·4
1904	1.947	27·4	1901—1905	1.801·6	26·9
1905	1.972	27·6	1906—1910	2.303·6	28·4
1906	2.101	27·8	1911—1913	2.802·3	30·9
1907	2.204	26·8	1915—1917	2.394·3	34·5
1908	2.464	29·6	1919—1920	3.375·5	19·5
1909	2.335	28·7	1921—1925	3.609·2	34·1
1910	2.414	29·2	1926—1928	3.612·3	34·6
1911	2.677	30·3	1929—1932	3.751·7	35·4

része ugyanis a városokban lévén, az említett háborús belső vándorlások túlnyomó többségben a városok felé irányultak. Azokon mentek át, főleg pedig Budapesten. Így ezért is leginkább a városokban volt meg a lehetősége a különböző vallású lakosság keveredésének, mert inkább és gyakrabban találkoztak itt a háborús belső helyzetváltozások miatt is a különböző vallású nem házas fiatalok, mint a vidéken. Így azután elsősorban Budapesten, az ország legtöbb kaszárnyáját és kórházát tartalmazó legnagyobb városában emelkedett a vegyesházasságkötések háborús aránya, megfelelően annak is, hogy békés időszakokban is mindig magasabb színvonalon mozgott, mint

az ily házasságkötések országos, vagy vidéki aránya. A háborús években a vegyes házasságok aránya többéves átlagban is oly magas volt székesfővárosunkban (az 1915—1917. évi átlag 34·5), amilyen magasra sem azt megelőzőleg (1911—1913. = 30·9%), sem azt közvetlen követőleg (1919—1920. = 19·5%) nem emelkedett.

Ugyanezen okokból nemcsak Budapesten és vidéki városainkban, hanem a külföldi, különösen német metropoliszokban is bekövetkezett a vegyes házasságkötések arányának háborús emelkedése. Persze csak az arány emelkedett, nem a házasságkötések abszolút száma, mert abszolút számuk a háború alatt, az egykori hadviselőknél Európa-szerte csökkent ;[1]) csak e lecsökkent adatban foglaltak el nagyobb arányt a háború alatt a vegyes házasságkötések. Székesfővárosunkban 1915—1916-ban a vegyes házasságkötések aránya 34·7%, az 1912. évi 30·5%-kal és az 1919. évi 12·7%-kal szemben. A többi egykori hadviselőknél is különösen a nagyvárosokban jelentkezett a vegyes házasságkötések arányának háborús emelkedése. A német metropoliszokban a világháborús években a vegyes házasságkötések aránya oly rendkívüli méretet öltött, amilyen magasra az illető városokban sem a megelőző békés években, de — a vegyes házasságkötések arányának általános emelkedő irányzata mellett is — még azután, még napjainkig sem fejlődött. A legnépesebb európai nagyvárosokról rendelkezésünkre álló erre vonatkozó adatok sorából is Boroszló 1915. évi arányszáma ugrik leginkább ki : 40·7%. A házasságkötéseknek 1915-ben Boroszlóban tehát több, mint $^2/_5$ része vegyes vallásúak között jött létre. Ez még a különben máskor is igen magas boroszlói arányhoz (1913 : 34·0%) képest is igen szembetűnő emelkedés. Azonban a jelenség maga : a vegyes házasságkötések arányának háborús emelkedése a világháborúban részvett országok más nagyvárosaiban is széltében jelentkezett. Berlinben[2]) arányuk 1917-ben 23·3%, az 1913. évi 19·2%-kal szemben. Hamburgban 1915-ben a házasságoknak 14·7%-a volt a vallásilag vegyes, az 1913. évi házasságkötéseknél mutatkozott 13·0%-kal szemben. Bukarestben a vegyes házasságkötések háborús aránya 1917-ben 14·3%, az 1913. évi 10·7%-kal szemben. A vallásilag igen homogén Prágában a vegyes házasságkötések aránya a nagy háború alatt 5·0%-ig emelkedett, az 1913. évi 3·5%-kal szemben.

A nagy háború befejezése óta azután az új békés korszak megindultával a vallásilag vegyes házasságok aránya újból gyarapodott. Székesfővárosunkban csak némely többéves átlagot említve, a következő gyarapodást látjuk : a vegyes házasságkötések aránya Budapesten

[1]) Az egykori Angliát kivéve, mert Angliában a háború kitörésekor törvényt hoztak, mely a sorozási kötelezettséget elsősorban a nőtlen férfiakra mondotta ki, minek következtében a háború első éveiben Angliában a házasságkötések abszolút száma is emelkedett. Angliában az első évben különben is először csak a régi zsoldos hadsereg vonult be, mert náluk a nagy háború előtt még nem volt kötelező katonai szolgálat.

[2]) L. Annuaire statistique des grandes villes. (La Haye, 1927.) 219. l.

1921—1925-ben ..... 34·1%
1926—1928-ban ..... 34·6%
1929—1932-ben ..... 35·4%

A nagy háború kitöréséig tartott progresszió Budapesten az 1911—1913. évi 30·9%-ra vezetett. Azt látjuk tehát, hogy a vegyes vallású házasságkötések gyarapodása a háború után ott folytatódik, ahol ez a gyarapodás a háború kitörése előtt volt. Számos népmozgalmi jelenségnél látjuk ezt, hogy az új békés korszak arányainak változása mintegy folytatása a világháborút megelőzőleg mutatkozott békés fejlődésnek, vagyis úgy tart tovább, mintha háború nem is lett volna.

97. A vegyes házasságkötések száma s az összes ugyanakkor kötött házasságokhoz való aránya Magyarországon, 1877-től 1932-ig.

Év, átlag	A vegyes vallású házasulók által kötött házasságok		Év, átlag	A vegyes vallású házasulók által kötött házasságok	
	száma	az összes házasságkötések %-ában		száma	az összes házasságkötések %-ában
1877	8.865	7·1	1912	22.107	13·7
1878	9.593	7·4	1913	24.023	14·0
1879	10.801	7·7	1914	20.757	15·2
1880	9.506	7·6	1915	13.882	22·8
1881	10.749	7·8	1916	12.984	20·6
1882	11.404	8·0	1917	14.524	19·2
1883	11.860	8·2	1918	22.172	17·5
1884	12.099	8·4	1919	23.968	14·6
1885	12.100	8·5	1920	18.879	17·5
1886	12.237	8·7	1921	17.578	18·8
1887	11.555	8·7	1922	17.482	19·9
1888	12.281	8·8	1923	16.324	20·7
1889	11.268	9·2	1924	14.990	20·0
1890	—	—	1925	14.893	20·0
1891	—	—	1926	15.356	20·0
1892	12.610	8·9	1927	15.539	20·2
1893	12.871	8·9	1928	16.244	20·4
1894	13.170	9·2	1929	15.802	20·1
1895	13.136	9·8	1930	16.243	20·8
1896	14.362	11·3	1931	15.890	20·8
1897	14.461	11·0	1932	15.214	21·4
1898	14.709	10·9			
1899	16.269	11·0	1877—1880	9.691	7·5
1900	16.616	11·2	1881—1885	11.643	8·2
1901	16.618	11·2	1886—1890	11.688	8·9
1902	16.987	11·6	1891—1895	12.634	9·1
1903	15.969	11·5	1896—1900	15.283	11·1
1904	18.626	11·9	1901—1905	17.157	11·6
1905	17.583	11·9	1906—1910	20.768	12·8
1906	18.750	12·2	1911—1913	17.251	13·7
1907	22.059	12·4	1915—1917	13.797	20·7
1908	21.072	12·7	1919—1920	21.424	15·7
1909	20.814	13·2	1921—1925	16.254	19·9
1910	21.145	13·4	1926—1928	15.713	20·2
1911	22.874	13·3	1929—1932	15.787	20·8

Az országos statisztika szerint a vegyes házasságok aránya mindig alacsonyabb, mint székesfővárosunkban. Hiszen említettük már, hogy a vegyes házasságoknak a nagyvárosok vallásilag kevert társadalma mutatja legmagasabb arányát. A város a forgalom gócpontja, a materialista világnézetek tenyésztője, ami a valláserkölcs romlásával jár. A legmagasabb arányokat pedig a legnépesebb világvárosok mutatják, hazánkban Budapest. A csekélyebb forgalmú, csendesebb vidék jobb családias erkölcsű, hitéhez ragaszkodóbb, mint a fővárosi népesség s más vallásúval házasságot közülük kevesebben kötnek, mint a városi lakosság között. A vegyes házasságokról a Magyar Stat. Szemlében írt dolgozatomban[1]) közöltem már az ezekre vonatkozó országos adatokat s kimutattam, hogy az országos arány fejlődési vonala — bár szintén gyarapodást mutat — mindig alacsonyabb színvonalon jár, mint a budapesti. Az országos adatokat 1877-től 1932-ig a 97. táblázatban is összefoglaltuk.

Látható, hogy hazánkban a legújabb években évről-évre kb. 16.000 vegyes vallású házasuló által kötött házasságot jegyezhettünk fel. (1929—1932 átlaga 15.787). Ez az ebben az időszakban kötött összes házasságkötéseknek kb. $^1/_5$ része (20·8%-a). Látható tehát, hogy csak $^4/_7$ része az országos arány a fővárosban mutatkozottnak, mely ugyanakkor 35·4%. Még alacsonyabb a főváros leszámításával képezett vidék aránya, ahol 1929—1932-ben a házasságkötéseknek még csak alig több, mint $^1/_6$ része vegyes. Az 1929—1932. évi átlag szerint ugyanis a vidéken kötött házasságoknak csak 18·4%-a jött különböző vallású házasulók között létre.

Ha végigtekintünk a vegyes házasságkötések 1877 óta vezetett országos statisztikájának adatain, látjuk a fejlődést, de ha a vonatkozó 97. táblázat arányszámait egybevetjük a megfelelő budapesti adatokat tartalmazó 96. táblázat ugyanazon időszakra vonatkozó adataival, szembetűnő, hogy az országos arány a budapestinél mindig alacsonyabb. Látható, hogy félszázaddal ezelőtt (1877—1880) a történeti Magyarországon évente átlag a házasságkötéseknek csak 7·5%-a volt vegyes, innen lassan emelkedik az arány a 90-es évek közepéig, 11·1%-ig (1896—1900. átlaga). Az országos statisztikában is észrevehető azután a többször említett polgári házasságkötés életbelépésének a vegyes házasságkötések arányát emelő hatása épenúgy, mint a székesfővárosi adatok sorában. A XX. század elején a vegyes házasságkötések országos aránya is rohamosabban gyarapodik s tetőpontját a világháború közepette, 1915-ben éri el 22·8%-kal, amilyen magasra az országos arány azóta sem emelkedett, amely arány magasabb a környező békés esztendők eredményeinél is. A háború alatt a vegyes házasságkötések országos aránya többéves átlagban is kiemelkedik a környező évek megfelelő eredményei közül. Az 1915—1917. évi országos átlag 20·7%, amilyen

[1]) L. *Szél T.* : »A vegyes házasság.« A Magyar Stat. Szemle 1933. évi X. számában 705. s. köv. l., 708. l.

magasra sem azt megelőzőleg (1911—1913 = 13·7%), sem azt közvetlen követőleg (1919—1920 = 15·7%) nem emelkedett.

A nagy háború befejezése óta azután az új békés korszak megindultával a vallásilag vegyes házasságok országos aránya is újból gyarapodó: 1919—1920 = 15·7%, 1921—1925 = 19·9%, 1926—1928 = 20·2%, 1929—1932 = 20·8%.

A nagy háború kitöréséig tartott progresszió az 1911—1913. évi 13·7%-ra vezetett. Azt látjuk, hogy a háború után a vegyes vallású házasságkötések országos arányának gyarapodása is ott folytatódik, ahol ez a gyarapodás a háború előtt volt.

A vegyes vallású házasságkötések országos arányánál ez a jelenség annál inkább figyelemreméltó, mert a mai trianoni Magyarország vallásilag sokkal homogénebb, mint a történeti. A mai területen 63·0%-kal a római katolikusok abszolút többségre tettek szert és a görög felekezetek aránya igen kicsivé zsugorodott össze. Ezzel szemben a régi történeti területen a római katolikusok aránya csak 49·0% volt s a népesség másik fele igen különböző vallású protestánsok és egyéb vallásúak között oszlott meg, vagyis vallásilag a mainál kevertebb volt. A vallásilag kevertebb régi területen sem volt tehát a vegyes házasságok aránya oly magas, mint ma a vallásilag homogénebb trianoni Magyarországon. Ebben szerepe van azon körülménynek, hogy a vegyes házasságok vidéki arányánál mindig magasabb hányadot mutató városi lakosság (főleg Budapesté) a mai terület népességében nagyobb arányú, mint a történeti területen. Az a félszázados fejlődés pedig, amelyet a mult század 70-es éveitől napjainkig mutat a vegyes vallású házasságok aránya (az 1877. évi 7·1%-ról az 1932. évi 21·4%-ra), megfelel egyrészt a forgalmi viszonyok azóta mutatkozott szédületes fejlődésének, de másrészről kétségtelenül szerepe van épen ebben a szabados világnézetek azóta mutatkozott terjedésének is.

A vegyes házasságok arányának nemzetközi összehasonlítását érdekes a nagyvárosok statisztikájában végezni, mert hiszen e jelenség legerősebb arányokban ezekben mutatkozik. A vallásilag vegyes házasságok aránya némely európai, ily irányú statisztikával rendelkező nagyvárosban az 1911—1913. és az 1923—1926. évi statisztika szerint és az 1925—1926. évi arányszámok nagyságsorrendjében a 98. táblázatban foglaltatik.

A maximumokat azok a nyugateurópai városok mutatják, melyek népességének vallásilag igen kevert voltát már említettük; a valláserkölcsöt bomlasztó szabados világnézetek s a vegyes házasságok arányát emelni képes vallástalanság ily társadalomban könnyebben ütnek tanyát, mint a vallásilag homogénekben. Érdekes, hogy a mai nagy Prágában a vegyes házasságok aránya már jóval magasabb (1925—1926. átlaga 26·4%), mint a mainál sokkal kisebb népességű és kisebb területű egykori Prágában (3·5%). Igen alacsony Lengyelország fővárosában is az arány. Varsóban

98. A vallásilag vegyes házasságok aránya némely európai nagyvárosban az 1911—1913. s az 1923—1924. évi statisztika szerint s az 1925—1926. évi eredmények nagyság-sorrendjében.

A nagyváros neve	Száz házasságkötés közül azok száma, amelyben a házasulók vallása nem egyezett az		
	1911—1913.	1923—1924.	1925—1926.
	évi eredmények szerint		
Boroszló	33·8	36·2	37·1
Budapest	30·9	34·4	34·8
Amsterdam	25·4	32·1	34·3
Prága	3·5	—	[1]) 26·4
Köln	21·2	25·5	—
Berlin	18·9	22·3	23·3
München	17·8	22·4	—
Lipcse	11·0	17·9	19·9
Hamburg	12·5	15·8	17·8
Drezda	14·4	16·4	16·4
Bukarest	11·0	13·7	13·5
Varsó	5·0	3·5	3·6
Bécs	3·3	—	—

ugyanis a római katolikusokon kívül alig van más keresztény, a zsidósággal pedig — bár az itt a népességben erősen van képviselve — talán épen a lengyelzsidó alacsonyabb műveltségi foka miatt ritka a keresztények összeházasodása. Azt, hogy az egyes nagyvárosokban a vegyes házasságkötések színvonalának magassága mennyiben felel meg a lakosság vallásilag homogénebb, vagy heterogénebb összetételének, a 98. táblázatnak a 99. táblázattal való egybevetése mutatja.

A vallás tekintetében vegyes házasságkötések hónapok szerint való megoszlása az ilyirányú feldogozással rendelkező budapesti statisztika alapján vizsgálható.

A legnagyobb adatot május mutatja: e szerint a vegyes házasságok kötésének fontos rugójaként mutatkozik a tavasz fiziológiai hatása. A vegyes házasságkötéseknél a májusi adat után igen magas a decemberi átlag és index is, amikor pedig az abszolút többségben lévő római katolikusok miatt a házasságkötések országos adata minimumra süllyed. Ha az advent ma már nem is abszolút tilalmi idő a katolikus házasságkötésekre sem, mégis arra még ma is némi csökkentő hatással van, felmentést kevesen kérnek. Az ily vegyes házasságok azonban decemberben szaporodnak épen úgy, mint a protestánsok vagy zsidók házasságkötései, pedig ekkor az ország katolikus népessége, a többség, tartózkodik a házasságkötéstől. (L. részletesebben a vonatkozó számadatok táblázataival együtt jelen munka 6. §-ában.)

[1]) 1921. óta Nagy-Prága.

99. A 98. táblázatban felsorolt európai nagyvárosok népességének vallás szerint való megoszlása.

(Nagyvárosok u. a. sorrendben, mint a 98. táblázatban).

A nagyváros neve	népszámlálásának időpontja	népszámlálásának eredménye	Az oldalt megnevezett nagyváros lakossága közül: keresztény és pedig: római katolikus	nem római katolikus	görög keleti	lutheránus	református	egyéb kereszt.	izraelita	egyéb nem ker. és felek. kívüli	ismeretlen vallásúak	összesen
			az egész népesség százalékában									
Boroszló	1910	512.105	35·8	0·0	0·0	59·3		0·6	3·9	0·4	0·0	100·0
	1925	557.139	32·7	0·0	0·0	58·8		1·2	4·2	3·1	0·0	100·0
Budapest	1910	880.371	59·8	1·1	0·8	4·9	9·9	0·3	23·1	0·1	0·0	100·0
	1920	928.996	59·1	1·1	0·4	4·8	10·9	0·4	23·2	0·1	0·0	100·0
	1925	960.995	60·0	1·0	0·4	4·7	11·4	0·3	21·5	0·7		100·0
Amsterdam	1909	566.131	23·5	0·1	0·0	8·1	44·2	1·5	10·8	11·8	0·0	100·0
	1920	683.166	22·7	0·1	0·0	6·5	37·8	1·5	10·1	21·3	0·0	100·0
Prága	1910	223.737	89·2	0·1	0·1	0·8	1·2	0·1	8·1	0·4	0·0	100·0
	1921	676.657	58·4	0·2	0·5	0·4	0·0	16·9	4·7	18·8	0·1	100·0
Köln	1910	516.527	78·4	0·0	0·0	18·6		0·2	2·3	0·5		100·0
Berlin	1910	2,071.257	11·7	0·0	0·0	81·6		0·5	4·4	1·8		100·0
	1925	4,024.165	10·0	0·1	0·1	75·9	0·0	0·8	4·3	8·3	0·5	100·0
München	1910	596.467	82·1	0·4	0·2	14·5	0·0	0·1	1·9	0·8	0·0	100·0
	1925	680.704	81·4	0·4	0·0	14·9	0·1	0·4	1·5	1·3	0·0	100·0
Lipcse	1910	589.850	4·4	0·0	0·1	91·6	1·3	0·8	1·6	0·2	0·0	100·0
	1925	679.159	2·7	0·0	0·1	83·1	1·1	0·7	1·9	10·3	0·1	100·0
Hamburg	1910	931.035	5·2	0·0	0·0	90·5	0·8	0·4	2·1	0·9	0·1	100·0
	1925	1,079.126	5·3	0·0	0·0	84·3	0·8	0·7	1·8	6·6	0·5	100·0
Drezda	1910	548.308	8·1	0·0	0·0	89·7	0·5	0·8	0·7	0·2		100·0
	1925	619.157	5·6	0·0	0·0	86·9	0·0	0·9	0·8	5·2	0·6	100·0
Bukarest	1913	341.321	7·1	0·0	76·3	0·0	3·3	0·4	12·8	0·1		100·0
Varsó	1921	936.713	63·8	0·1	0·6	1·9		0·0	33·1	0·4	0·1	100·0
Bécs	1910	2,031.421	86·8	0·2	0·2	3·2	0·6	0·2	8·6	0·2	0·0	100·0
	1923	1,865.780	81·3	0·1	0·3	4·3	0·5	0·8	10·8	1·8	0·1	100·0

A Budapesten kötött vegyes házasságkötéseknek a vallások különböző kombinációi szerint való megoszlását a székesfővárosunkban 1926—1932-ig történt házasságkötések statisztikájából a 100. táblázat tartalmazza.

Minthogy a Budapesten legnépesebb négy hitfelekezet a legutóbbi két budapesti népszámlálás alkalmával a népességben rendre a következő arányokban szerepelt :

	1925-ben	1930-ban
róm. katolikus	59·9%	60·7%
izraelita	21·6 «	20·3 «
református	11·4 «	12·1 «
ág. hitv. evangelikus	4·8 «	5·0 «

azért ebből látható, hogy *a vegyes házasságok körében* — úgy a vőlegények, mint a menyasszonyok oldalán — *népszámlálásbeli arányukat csak a protestáns felekezetek múlják felül.* Leginkább a zsidók maradnak el tőle és pedig inkább a menyasszonyok, semmint a vőlegények oldalán, mert hiszen az engedékenyebb nő inkább felveszi férje vallását s így a zsidó nők keresztény férfival való házasságkötés előtt nagyobb arányban keresztelkednek ki, mint megfordítva, a zsidó férfiak keresztény nővel való egybekelésük előtt.

Abszolút számra nézve persze legtöbb vegyes házasságkötésnél a róm. katolikusok szerepelnek, de ez csak annak a következménye, hogy székesfővárosunk népességében is abszolút többségük van. Mindkét utóbbi népszámlálás szerint Budapest lakosságának $^{6}/_{10}$ része róm. katolikus, de azért a római katolikusoknak vegyes házasságkötésekre való hajlandósága kisebb annál, mint aminőt ily házasságkötésekre a főváros lakossága átlag mutat. A vegyes házasságkötések körében mutatkozó arányuk ugyanis elmarad a népszámlálásbelinél, a vőlegények közül a vegyes házasságkötések körében nem is $^{4}/_{10}$ rész, a menyasszonyok körében pedig nem egészen $^{5}/_{10}$ rész esik a róm. katolikusokra a népszámlálásban mutatkozó $^{6}/_{10}$ résszel (1925-ben 59·9%, 1930-ban 60·7%) szemben. A különböző vegyes házasságoknak az egyes párok valláskombinációinak különböző fajtái szerint való részletezését célszerűbb az országos statisztikában vizsgálni, mert e tekintetben a budapesti anyag már nagyon elaprózódnék és egyébként is csak négy, a Budapesten legnépesebb felekezet hívői szerepelnek a székesfővárosi vegyes házasságkötések körében oly számmal, hogy adataiknál a nagy számok törvényének érvényesülését láthatjuk. A különböző vegyes házasságok egyes fajtáinak gyakoriságát hazánk 1929—1931. évi statisztikája szerint a 101. táblázat tárja elénk. (L. a 101. táblázatot.)

A különböző vegyes házasságok egyes fajtái közül az országos statisztika szerint is a róm. katolikus vőlegényű, illetve menyasszonyú kombinációk szerepelnek a legnagyobb számban, megfelelően annak, hogy Magyarországon is épen úgy, mint Budapesten ma a róm. katolikusok abszolút többségben

100. A Budapesten kötött vegyes házasságoknak a vallások különböző kombinációi szerint való megoszlása 1926—1928-ban és 1929—1932-ben.

A menyasszony hitfelekezete	A vőlegény vallása								
	róm. kat.	gör. kat.	gör. kel.	ág. ev.	református	unitárius	izraelita	egyéb és ismeretlen	összesen
1926—1928.									
a) *Abszolút számokban (a három év adatainak összegeiben).*									
Római katolikus	—	253	116	1.199	2.749	57	827	19	5.220
Görög katolikus	287	—	9	24	87	2	23	—	432
Görög keleti	81	2	—	7	17	—	9	—	116
Ágostai evangélikus	934	26	15	—	252	8	92	2	1.329
Református	2.230	52	31	219	—	25	133	5	2.695
Unitárius	49	2	—	11	31	—	2	—	95
Izraelita	632	13	5	86	173	12	—	10	931
Egyéb és ismeretlen	4	2	—	3	4	—	5	1	19
Összesen..	**4.217**	**350**	**176**	**1.549**	**3.313**	**104**	**1.091**	**37**	**10.837**
b) *Százalékokban.*									
Római katolikus	—	2·3	1·1	11·1	25·4	0·5	7·6	0·2	48·2
Görög katolikus	2·6	—	0·1	0·2	0·8	0·0	0·2	—	3·9
Görög keleti	0·7	0·0	—	0·1	0·2	—	0·1	—	1·1
Ágostai evangélikus	8·6	0·2	0·1	—	2·3	0·1	0·9	0·0	12·2
Református	20·6	0·5	0·3	2·0	—	0·2	1·2	0·1	24·9
Unitárius	0·5	0·0	—	0·1	0·3	—	0·0	—	0·9
Izraelita	5·8	0·1	0·1	0·8	1·6	0·1	—	0·1	8·6
Egyéb és ismeretlen	0·1	0·0	—	0·0	0·0	—	0·1	0·0	0·2
Összesen..	**38·9**	**3·1**	**1·7**	**14·3**	**30·6**	**0·9**	**10·1**	**0·4**	**100·0**
1929—1932.									
a) *Abszolút számokban (a négy év adatainak összegeiben).*									
Római katolikus	—	423	150	1.576	3.872	91	1.092	34	7.238
Görög katolikus	355	—	4	38	104	1	26	—	528
Görög keleti	93	3	—	7	25	1	10	1	140
Ágostai evangélikus	1.234	25	12	—	358	7	108	5	1.749
Református	3.180	105	33	332	—	24	221	9	3.904
Unitárius	59	3	—	5	23	—	5	—	95
Izraelita	927	13	6	114	232	9	—	21	1.322
Egyéb és ismeretlen	16	1	—	3	2	—	7	2	31
Összesen	**5.864**	**573**	**205**	**2.075**	**4.616**	**133**	**1.469**	**72**	**15.007**
b) *Százalékokban.*									
Római katolikus	—	2·8	1·0	10·5	25·8	0·6	7·3	0·3	48·3
Görög katolikus	2·4	—	0·0	0·2	0·7	0·0	0·2	—	3·5
Görög keleti	0·6	0·0	—	0·0	0·2	0·0	0·1	0·0	0·9
Ágostai evangélikus	8·2	0·2	0·1	—	2·4	0·0	0·7	0·0	11·6
Református	21·2	0·7	0·2	2·2	—	0·2	1·5	0·1	26·1
Unitárius	0·4	0·0	—	0·0	0·2	—	0·0	—	0·6
Izraelita	6·2	0·1	0·0	0·8	1·5	0·1	—	0·1	8·8
Egyéb és ismeretlen	0·1	—	—	0·1	—	—	0·0	0·0	0·2
Összesen	**39·1**	**3·8**	**1·3**	**13·8**	**30·8**	**0·9**	**9·8**	**0·5**	**100·0**

101. A Magyarországon kötött vegyes házasságoknak megoszlása a felek vallása szerint 1929—1931-ben.

A menyasszony hitfelekezete	A vőlegény vallása								
	róm. kat.	gör. kat.	gör. kel.	ág. ev.	reform.	unitár.	izraelita	egyéb és ism.	összesen
	a) *Abszolút számban (a három év adatainak összegeiben).*								
Róm. kat.	131.901	2.055	404	4.297	13.572	134	1.140	53	153.556
Gör. kat.	2.012	2.169	22	99	1.057	4	28	1	5.392
Gör. kel.	282	20	591	29	184	1	10	5	1.122
Ág. evang.	3.887	127	64	8.183	1.592	16	116	25	14.010
Református	11.883	995	214	1.563	31.875	49	236	49	46.864
Unitárius	84	2	—	10	43	14	3	—	156
Izraelita	1.006	19	11	120	282	4	9.996	22	11.460
Egyéb és ismeretlen	27	5	8	16	38	—	5	[1])120	219
Összesen	**151.082**	**5.392**	**1.314**	**14.317**	**48.643**	**222**	**11.534**	**275**	**232.779**
	b) *Az egyes vallásokhoz tartozó vőlegények százalékában.*								
Róm. kat.	87·3	38·1	30·7	30·0	27·9	60·4	9·9	19·3	66·0
Gör. kat.	1·3	40·2	1·7	0·7	2·2	1·8	0·2	0·4	2·3
Gör. kel.	0·2	0·4	45·0	0·2	0·4	0·4	0·1	1·8	0·5
Ág. evang.	2·6	2·4	4·9	57·2	3·2	7·2	1·0	9·1	6·0
Református	7·8	18·5	16·3	10·9	65·5	22·1	2·1	17·8	20·1
Unitárius	0·1	0·0	—	0·1	0·1	6·3	0·0	—	0·1
Izraelita	0·7	0·3	0·8	0·8	0·6	1·8	86·7	8·0	4·9
Egyéb és ismeretlen	0·0	0·1	0·6	0·1	0·1	—	0·0	[1])43·6	0·1
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	c) *Az egyes vallásokhoz tartozó menyasszonyok százalékában.*								
Róm. kat.	85·9	1·3	0·3	2·8	8·9	0·1	0·7	0·0	100·0
Gör. kat.	37·3	40·2	0·4	1·9	19·6	0·1	0·5	0·0	100·0
Gör. kel.	25·1	1·8	52·7	2·6	16·4	0·1	0·9	0·4	100·0
Ág. evang.	27·7	0·9	0·5	58·4	11·4	0·1	0·8	0·2	100·0
Református	25·4	2·1	0·5	3·3	68·0	0·1	0·5	0·1	100·0
Unitárius	53·8	1·3	—	6·4	27·6	9·0	1·9	—	100·0
Izraelita	8·8	0·2	0·1	1·0	2·5	0·0	87·2	0·2	100·0
Egyéb és ismeretlen	12·3	2·3	3·7	7·3	17·3	—	2·3	[1])54·8	100·0
Összesen	**64·9**	**2·3**	**0·6**	**6·1**	**20·9**	**0·1**	**5·0**	**0·1**	**100·0**
	d) *Az egyes vallásokhoz tartozó vőlegények százalékában, de csak a vegyes vallásúak által kötött házasságokat véve figyelembe.*								
Róm. kat.	—	63·8	55·9	70·0	80·9	64·4	74·1	33·2	45·1
Gör. kat.	10·5	—	3·0	1·6	6·3	1·9	1·8	0·6	6·7
Gör. kel.	1·5	0·6	—	0·5	1·1	0·5	0·7	3·1	1·1
Ág. evang.	20·3	3·9	8·9	—	9·5	7·7	7·5	15·6	12·2
Református	62·0	30·8	29·6	25·5	—	23·6	15·4	30·6	31·3
Unitárius	0·4	0·1	—	0·2	0·3	—	0·2	—	0·3
Izraelita	5·2	0·6	1·5	1·9	1·7	1·9	—	13·8	3·1
Egyéb és ismeretlen	0·1	0·2	1·1	0·3	0·2	—	0·3	[1]) 3·1	0·2
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	e) *Az egyes vallásokhoz tartozó menyasszonyok százalékában, de csak a vegyes vallásúak által kötött házasságokat véve figyelembe.*								
Róm. kat.	—	9·5	1·9	19·8	62·7	0·6	5·3	0·2	100·0
Gör. kat.	62·4	—	0·7	3·1	32·8	0·1	0·9	0·0	100·0
Gör. kel.	53·1	3·8	—	5·5	34·6	0·2	1·9	0·9	100·0
Ág. evang.	66·7	2·2	1·1	—	27·3	0·3	2·0	0·4	100·0
Református	79·3	6·7	1·4	10·4	—	0·3	1·6	0·3	100·0
Unitárius	59·2	1·4	—	7·0	30·3	—	2·1	—	100·0
Izraelita	68·7	1·3	0·7	8·2	19·3	0·3	—	1·5	100·0
Egyéb és ismeretlen	26·0	4·8	7·7	15·4	36·5	—	4·8	[1]) 4·8	100·0
Összesen	**40·0**	**6·7**	**1·5**	**12·8**	**35·1**	**0·4**	**3·2**	**0·3**	**100·0**

[1]) Beleszámítva baptista és egyéb felekezetek és felekezetnélküllek egymás közötti házasságát (összesen 5 esetet).

vannak. Hazánk népességének vallás szerint való megoszlása az 1930. évi népszámlálás szerint ugyanis a következő:

	Absz. szám	%
Róm. katolikus	5,634.103	64·9
Görög katolikus	201.093	2·3
Református	1,813.162	20·9
Ág. hitv. evangélikus	534.065	6·1
Görög keleti	39.839	0·5
Izraelita	444.567	5·1
Egyéb és ismeretlen	21.490	0·2
Összesen	8,688.319	100·0

Látható tehát, hogy az 1930. évi népszámlálás szerint a róm. katolikusok országos aránya szintén maximum, 64·9%. Ezen erős abszolút többségük következménye tehát az is, hogy ők szerepelnek a vegyes házasságkötések országos statisztikájában is a leggyakrabban. Azonban épen a róm. katolikusok hajlandósága nem erős vegyes házasságkötésekre. Figyelemreméltó ugyanis, hogy a vegyes házasságkötések között arányuk messze elmarad a népszámlálásbeli arányuk mögött. A házasságkötések 1929—1931. évi országos statisztikája szerint ugyanis, mint az a 101. táblázatban látható, a menyasszonyok körében a róm. katolikusok aránya csak 45·1%, a vőlegények körében pedig csak 40·0%. Tehát épen ők nem szerepelnek a vegyes házasságkötések körében azzal a gyakorisággal, amely megfelelhet az ország népességében lévő abszolút többségüknek.

A katolikusokon kívül még csak az izraelitákra jellemző az, hogy arányuk a vegyes házasságkötések körében kisebb a népszámlálásbelinél. Az 1929—1931. évi országos statisztika szerint az izraelita menyasszonyok aránya a vegyes házasságkötések körében 3·1, a vőlegényeké pedig 3·2% volt, szemben az 1930. évi népszámlálás szerint mutatkozó 5·1%-os országos arányukkal. A zsidóknál a többi keresztényekkel szemben mutatkozó faji különbség is akadálya lehet annak, hogy az ország más vallású népességével népszámlálásbeli arányuknak megfelelő arányban keveredjenek.

A görög felekezetek és a protestánsok szerepe a hazánkban kötött vegyes házasságok körében évről-évre felülmúlja népszámlálásbeli arányukat. Az 1929—1931. évi országos statisztika szerint a menyasszonyok körében a reformátusok 31·3%, a vőlegények körében 35·1%-ot tettek, szemben az 1930. évi népszámlálásnál mutatkozó 20·9%-os országos arányukkal. Az ág. evangélikusok aránya a menyasszonyoknál 12·2%, a vőlegényeknél 12·8% a népszámlálásbeli 6·1%-kal szemben. A görög katolikusok aránya ugyanakkor a házasságkötéseknél a menyasszonyok és vőlegények részén egyaránt 6·7%, a népszámlálásnál mutatkozott 2·3%-kal szemben. A görög keletiek aránya is meghaladja az 1·0%-ot a házasságkötéseknél, pedig a népszámlálásbeli arányuk csak 0·5%. Szerepe van ebben e keresztény hitfelekezetek

hívői szétszórtan lakó voltának s a protestánsok nagyobb lelkiismereti szabadságának is. Jellemző, hogy a mozgékonyabb, munkakeresés miatt lakóhelyét gyakrabban elhagyó férfiak aránya e protestáns és görög felekezetű házasuló féllel bíró vegyes házasságkötésekben mindig magasabb, mint a megfelelő vallású nőké. Ezt a férfiaknak a házasságkötésnél aktívabb szerepe, kérőként fellépő volta is magyarázza. Az 1929—1931. évi országos statisztika szerint a vegyes házasságkötéseknél szerepeltek:

	a vőlegényeknél	a menyasszonyoknál	az összes lakosságban
	%	%	%
Római katolikusok	40·0	45·1	64·9
Reformátusok	35·1	31·3	20·9
Ág. evangélikusok	12·8	12·2	6·1
Görög katolikusok	6·7	6·7	2·3
Görög keletiek	1·5	1·1	0·5
Unitáriusok	0·4	0·3	—
Izraeliták	3·2	3·1	5·1
Egyéb és ismeretlen	0·3	0·2	0·2

Egyedül a római katolikusoknál látható a népszámlálási aránytól való messze elmaradással együtt az a jelenség, hogy a menyasszonyok aránya magasabb a vegyes házasságkötések körében, mint a vőlegényeké. Az a körülmény tehát, hogy a legkülönbözőbb protestáns felekezetű vőlegények igen magas arányban vesznek el róm. katolikus menyasszonyokat, elsősorban ezek magas népszámlálásbeli arányával magyarázható. Innen van az, hogy a vegyes házasságot kötő református vőlegények $^4/_5$-része (az 1929—1931. évi országos statisztika szerint 80·9%-a) római katolikus menyasszonnyal lép házasságra. Távolról sem jelenti ez azonban azt, hogy a róm. katolikus leányok szerepe 64·9%-os népszámlálásbeli arányukat felülmúlná, mert ha az összes református vőlegényeket vesszük számba, azt látjuk, hogy náluk is megvan a saját hitükhöz való ragaszkodás és csak 8·9%-uk lép róm. katolikus menyasszonnyal házasságra és 68·0%-uk tartózkodik a vegyes házasságkötéstől, vagyis református menyasszonyt választ.[1]) Az a körülmény, hogy megfordítva a református menyasszonyt választó róm. katolikus vőlegények valami kevéssel némiképen mégis ritkábbak, mint a róm. katolikus menyasszonyt választó reformátusok, abban leli magyarázatát, hogy a házasságkötésnél a férfi szerepe az aktívabb, ő lép kérőként fel. A református nőtlen legények nagyobb arányban hagyják is el lakhelyüket, a református lakosságú falvakat munkakeresés és egyéb ok miatt, mint az inkább otthon maradó leányok. Így nagyobb valószínűsége van annak, hogy az országban bárhol, a vándorló református legény katolikus menyasszonyt talál, mint annak, hogy katolikus legény téved az ország területén kisebb arányt kép-

[1]) L. a 101. táblázat *c)* pontját.

viselő református falvakba s ott választ élettársat. Látható tehát, hogy a vegyes házasságok létrejötténél a népesség vallás szerint való megoszlása és lakottság szerint való elhelyezkedése nagy befolyással van. Ugyanezt látjuk a katolikus—luteránus és a katolikusoknak egyéb vallásúakkal kötött házasságainál is.

A 101. táblázatból kitűnik, hogy a reformátusoknál, evangélikusoknál és a legtöbb más vallásnál is mindig a saját hitbelivel való párok a leggyakrabbak és nem a vegyes vallású, vagy a bármely más vallásúval kötött házasságok. A saját hithez való ragaszkodás így az egyes vallásoknál mutatkozik s téves ítéletre csak az vezet, ha nem vigyázunk arra, hogy a megoszlási százalékot csak a vegyes vallású házasságkötésekben vagy az összes házasságkötésekben számítottuk-e. Ha valamely vallású házasulókról ítéletet mondunk, hogy milyen vallásúakkal házasodnak össze, akkor az e felekezethez tartozó összes házasulókra kell százalékunkat vonatkoztatni.

A 102. táblázatból pedig — mely jelenleg csak az 1920. évi népszámlálást környező évekről készíthető el — a népességhez viszonyított tiszta gyakorisági arányok is kiolvashatók. Ez a viszonyítás a *b)* részben az egyes vallások gyermekgazdagságától is független s mutatja, hogy a katolikus—protestáns házasságoknál a kétféle nem szerint való kombináció — t. i., hogy a férj, vagy a feleség-e a katolikus — gyakoriságában egymástól tényleg különbözik épen úgy, mint azt a százalékszámítások mutatják. Látható, hogy a róm. katolikusok vegyes házasságai körében kevéssel mindig gyakoriabbak azok a párok, ahol a menyasszony a katolikus, semmint azok, ahol a vőlegény az.[1]) E viszonyításban, — tehát a lehetséges párok lélekszámához való viszonyításában — az 1920—1921. évi országos statisztika szerint[2]) ezer 15 éven felüli nem házas egyénre eső házasságkötések száma a róm. katolikusok vegyes házasságai körében, ahol a katolikus féllel házasságra lépő másik fél vallása az oldalt megnevezett:

	A vőlegényeknél	A menyasszonyoknál
Görög katolikus	14·8	17·6
Református	8·7	11·3
Ág. evangélikus	10·0	12·2
Görög keleti	6·8	18·0
Unitárius	19·8	22·8
Izraelita	1·6	2·8
Egyéb	2·2	6.9

[1]) Egyházi lapok is ismételten kutatták az okát annak, hogy a katolikus—protestáns vegyes házasságok közül miért gyakoriabbak azok a párok, melyekben a menyasszony a róm. kat., mint azok, amelyekben a vőlegény ily vallású. L. erre vonatkozólag pl. a »Magyar Kultúra« 33. évf. 9. sz. 408. l., vagy az «Evangélikus Élet« c. Orsz. Luther Szövetség által kiadott lap 1933. évi 22. sz. 6. l.

[2]) Könyvünk írásakor az 1930. évi népszámlálás anyaga vallás, családi állapot és kor kombinatív feldolgozásában még nem készült el.

102. A házasulók vallása szerint részletezett házasságkötések gyakorisága a népesség házasságkötésre képes részéhez viszonyítva, az 1920—1921. évi magyarországi statisztika szerint.

A menyasszony hitfelekezete	Esett ezer 15 éven felüli nem házas egyénre házasságkötés									
	Magyarországon									Budapesten
	ha a vőlegény vallása									
	róm. kat.	gör. kat.	reform.	ág. ev.	gör. kel.	unitárius	izraelita	egyéb	összesen	
	a) *Az egyes vallásokhoz tartozó összes egyéneket tekintetbe véve.*									
Róm. kat.	38·7	1·0	4·9	1·9	0·4	0·1	0·5	0·0	34·8	22·7
Gör. kat.	1·1	22·1	1·6	0·5	0·5	0·0	0·1	0·0	2·1	1·0
Református	4·9	1·4	32·6	1·9	0·5	0·1	0·2	0·0	16·2	7·2
Ág. evang.	2·2	0·6	2·2	31·7	0·4	0·1	0·2	0·1	6·2	3·3
Gör. kel.	0·1	0·3	0·3	0·2	30·5	0·1	0·1	0·1	0·6	0·3
Unitárius	0·1	0·1	0·1	0·1	0·1	4·7	0·0	—	0·1	0·4
Izraelita	0·4	0·1	0·3	0·2	0·1	0·1	28·9	0·1	4·7	12·4
Egyéb	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	—	0·1	9·9	0·1	0·1
Összesen	**33·1**	**1·8**	**14·7**	**5·3**	**0·7**	**0·1**	**4·1**	**0·1**	**43·7**	—
Csak Budapesten	20·4	0·7	6·0	2·7	0·5	0·2	10·1	0·1	—	29·9
	b) *A lehetséges párok lélekszámához viszonyítva.*[1])									
Róm. kat.	42·9	17·6	11·3	12·2	18·0	22·8	2·8	6·9	40·4	24·1
Gör. kat.	14·8	23·1	7·9	0·9	0·9	0·4	0·2	0·4	45·2	31·5
Református	8·7	8·5	35·1	4·6	7·7	10·4	0·5	2·6	41·7	28·6
Ág. evang.	10·0	1·2	4·2	34·3	1·9	2·7	2·5	1·4	44·5	25·0
Gör. kel.	6·8	0·7	4·3	1·1	32·9	0·2	0·4	0·1	46·2	30·9
Unitárius	19·8	1·1	11·2	3·5	0·4	4·8	0·9	—	41·9	42·5
Izraelita	1·6	0·2	0·5	0·3	0·6	0·4	31·8	1·9	28·8	27·9
Egyéb	2·2	0·1	1·6	0·5	0·1	—	1·3	10·1	15·6	16·9
Összesen	**48·4**	**50·9**	**49·2**	**51·9**	**57·6**	**41·6**	**35·4**	**23·4**	**47·9**	—
Csak Budapesten	36·0	38·8	39·1	37·8	53·4	44·8	34·1	23·0	—	36·2

Ebből a táblázatból, a 102.-ből az is látható, hogy mennyivel gyakoriabbak minden felekezetnél — kivéve mégis a szétszórtan lakó unitáriusokat — a saját felekezetűekkel való összeházasodások, mint a más felekezetűekkel való keveredés.

[1]) A lehetséges párok lélekszámát két-két különböző vallású és nemű 15 éven felüli nem házas népességből mindig a kisebbik lélekszáma határozza meg. Annak az a kétszerese. Pl. a gör. kat. 15 éven felüli nem nős férfiak száma 23.155, a róm. kat. ugyanilyen korú nem férjes nőké 792.241. Legfeljebb azonban 23.155 ilyen vegyes házasságkötés történhet. E kombinációban tehát 46.310 a legfeljebb lehetséges párok lélekszáma. Ehhez kellett a hazánkban 1920—1921-ben évente átlag gör. kat. férfiak és róm. kat. nők között tényleg létrejött házasságkötések számát (814·5) viszonyítani. Ebből a viszonyításból származik e 102. sz. táblázat *b)* részében megfelelő helyen közölt 17·6‰.

Az egyes felekezeteknek ezer 15 éven felüli nem házas egyénre eső házasságkötési arányai a csak Budapestre vonatkozó összesítésekben némiképen elmaradnak a megfelelő országos végösszegek mögött. Budapesten azért alacsonyabbak az egyes vallások házasságkötési tiszta arányszámai, mint országszerte, mert a nem házas egyének aránya székesfővárosunkban, mint minden nagyvárosban, lényegesen kisebb, mint a vidéken. A lehetséges párok lélekszámához viszonyítva minden vallásnál magasabbak a háború utáni vérveszteség által 1920—1921-ben nagyarányú nőtöbblet idején a férfiak házasságkötési tiszta arányszámai, mint a nők megfelelő adatai.

A vegyes vallású házasságkötések körében különös figyelmet érdemelnek a keresztény—zsidó házasságkötések. Ezek rendszerint nemcsak vallási, hanem faji különbséget is jelentenek. Az ily házasulók között sokkal mélyebb vallási, erkölcsi és életfelfogásbeli különbségek vannak, mint más különböző felekezetű házasulóknál. *Madzsar* József szerint az ily házasságkötések között a műveltebb és magasabb társadalmi osztályok aránya erős. Ez azonban nagyrészt csak a zsidók városlakó voltának következménye, mely miatt a városias foglalkozások szerepe a házasságkötések körében nagy. Az ily keresztény—zsidó házasságkötések legnagyobb része tényleg a városból, főleg pedig Budapestről származik, ahol az izraeliták képviselete a népességben erős (20·3% az országos 5·1%-kal szemben). A zsidók városlakó volta miatt főleg itt van alkalmuk a keresztényekkel való keveredésre. Budapesten az 1929—1931. évi statisztika szerint az összes házasságkötések 6·5%-a esik a keresztény—zsidó házasságkötésekre, az országban ugyanekkor csak 1·3%. Csak a vegyes házasságkötéseket véve számba, székesfővárosunkban a fentnevezett átlag szerint 18·4% esik a vegyes házasságkötésekre, az országban ugyanekkor 6·3%. A vegyes házasságkötések lehetőségét megadó polgári házasságkötés életbeléptét követő 1895. évtől 1932-ig a vegyes házasságkötések székesfővárosi és országos aránya a 103. táblázaton látható módon fejlődött.

A keresztény—zsidó házasságkötések aránya 1895-ben volt a legalacsonyabb, amikor Magyarországon az összes ezévi házasságkötéseknek csak 0·2, a vegyes házasságkötéseknek meg 2·0%-a esett keresztény—zsidó házasságkötésre. A székesfővárosra vonatkozó számsor is ezévben mutat legkisebb adatokat: 1·4, illetve 7·0%. Budapesten maximumuk 1918-ban következett be, az összes házasságkötések százalékában kifejezve 7·1, csak a vegyes házasságkötésekre vonatkoztatva 21·2%-kal. Innen a zsidóság elhelyezkedésével foglalkozó mozgalmak által is előmozdított sűrű kikeresztelkedések révén arányuk 5·7, illetve 17·4%-ig gyengült. Újabban arányuk ismét erősödőben van. Az országos arány is gyarapodást mutatott a háború alatt. A keresztény—zsidó házasságkötések országos aránya maximumát 1915-ben érte el 6·3%-kal. A háború befejezését közvetlen követőleg az országos arány is visszaesett, így 1919-ben 0·8, illetve 5·2% volt. Azóta

103. A keresztény—zsidó házasságkötések száma és aránya 1895-től 1932-ig.

Év, átlag	A keresztény — zsidó házasságkötések				
	száma	az összes	a vegyes	az összes	a vegyes
		házasságkötések százalékában			
		Magyarországon		Budapesten	
1895	265	0·2	2·0	1·4	7·0
1896	525	0·4	3·7	4·3	16·9
1897	351	0·3	2·4	2·3	9·3
1898	339	0·3	2·3	2·3	9·8
1899	378	0·3	2·3	2·7	10·5
1900	411	0·3	2·5	3·0	11·4
1901	383	0·3	2·3	2·6	10·3
1902	481	0·3	2·8	3·6	13·9
1903	457	0·3	2·9	3·2	12·0
1904	500	0·3	2·7	3·0	11·1
1905	480	0·3	2·7	3·1	11·4
1906	531	0·3	2·8	3·5	12·7
1907	643	0·4	2·9	4·0	15·0
1908	669	0·4	3·2	4·0	13·5
1909	671	0·4	3·2	4·1	14·3
1910	729	0·5	3·4	4·0	13·9
1911	785	0·5	3·4	4·3	14·3
1912	815	0·5	3·7	4·4	14·5
1913	930	0·5	3·9	5·0	15·7
1914	949	0·7	4·6	5·0	14·7
1915	880	1·4	6·3	6·4	18·3
1916	761	1·2	5·9	6·4	18·6
1917	846	1·1	5·8	6·8	20·2
1918	1.185	0·9	5·4	7·1	21·2
1919	1.242	0·8	5·2	6·6	20·5
1920	1.043	1·0	5·5	5·7	17·6
1921	958	1·0	5·5	5·7	17·4
1922	1.067	1·2	6·1	6·2	18·0
1923	1.007	1·3	6·2	6·5	18·6
1924	1.210	1·6	8·1	6·3	18·7
1925	951	1·3	6·4	6·8	19·8
1926	968	1·3	6·3	6·8	19·0
1927	990	1·3	6·4	6·4	18·6
1928	1.017	1·3	6·3	6·2	18·4
1929	920	1·2	5·8	6·1	17·0
1930	1.050	1·4	6·5	6·6	18·5
1931	1.032	1·4	6·5	6·8	19·1
1932	1.012	1·4	6·7	6·7	19·0
1895—1900	378·2	0·3	2·7	2·7	10·9
1901—1905	460·2	0·3	2·7	3·2	11·7
1906—1910	648·6	0·4	3·1	3·9	13·9
1911—1913	843·3	0·5	3·7	4·6	14·9
1915—1917	829·0	1·3	6·0	6·6	19·0
1919—1920	1.142·5	0·9	5·3	3·6	18·8
1921—1925	1.038·6	1·3	6·4	6·3	18·5
1926—1930	989·0	1·3	6·3	6·2	18·2
1929—1932	1.003·5	1·3	6·4	6·5	18·4

arányuk itt is gyarapodik s a vegyesekhez viszonyítva ma már a 8·1%-ot is elérte. Azt, hogy a keresztény—zsidó házasságkötések körében a zsidó fél milyen keresztény felekezetűekkel szeret leginkább házasságra lépni, a fentebb közölt 101. táblázatból kiolvashatjuk, ahol a vegyes házasságok vallás szerint részletezett különböző kombinációinak statisztikáit közöltük. Ebből látható, hogy a zsidó vőlegény menyasszonyaként, avagy zsidó menyasszony férjeként állandóan csak a róm. katolikusok szerepelnek nagyobb arányban, mint amekkora arány — zsidók nélkül számított — népszámlálásbeli arányuknak megfelelne. Nevezetesen az izraelita vőlegények közül vegyes házasságot kötő 74·1%-a róm. katolikus menyasszonnyal lép házasságra — l. a 101. táblázat *d)* részét —, pedig a róm. katolikus országos arányuk, mint fentebb láttuk, csak 64·9%. A vegyes házasságra lépő zsidó leányoknak pedig 68·7%-a megy róm. katolikus férfihoz feleségül, tehát szintén magasabb arányban, mint amekkora a róm. katolikusok népszámlálásbeli arányának megfelelne.

A keresztény—zsidó házasságkötéseknek a zsidóval összeházasodott keresztény felekezetek szerint való megoszlása székesfővárosunkban 1895-től 1932-ig a 104. táblázaton látható.

104. A keresztény—zsidó házasságkötéseknek a zsidóval összeházasodott keresztény felekezetek szerint való megoszlása Budapesten 1895-től 1932-ig.

Többéves átlagok	Száz izraelita															
	vőlegénnyel								menyasszonnyal							
	bíró, Budapesten történt keresztény—izraelita házasságkötés közül															
	a menyasszony								a vőlegény							
	róm. kat.	gör. kat.	gör. kel.	ág. ev.	reform.	unitárius	egyéb	összesen	róm. kat.	gör. kat.	gör. kel.	ág. ev.	reform.	unitárius	egyéb	összesen
	vallású volt															
1895—1900 ...	79·3	1·3	0·6	9·0	9·2	0·6	—	100·0	73·0	1·5	1·5	11·8	11·4	0·6	0·2	100·0
1901—1905 ...	80·4	1·1	1·3	7·9	9·0	0·3	—	100·0	75·0	1·4	1·0	9·2	13·0	0·2	0·2	100·0
1906—1910 ...	77·7	1·4	1·6	9·2	9·9	0·2	—	100·0	70·6	1·2	2·2	10·2	15·8	—	—	100·0
1911—1915 ...	74·6	1·7	0·9	9·1	13·3	0·2	0·2	100·0	69·7	2·4	2·1	10·0	15·4	0·3	0·1	100·0
1916—1918 ...	75·6	1·7	1·0	7·8	13·5	0·4	—	100·0	66·9	3·1	2·5	9·1	17·9	0·3	0·2	100·0
1919—1920 ...	75·5	3·0	1·2	7·5	11·0	0·8	1·0	100·0	70·9	1·8	2·0	7·4	17·1	0·2	0·6	100·0
1921—1925 ...	77·0	1·5	1·4	5·9	12·8	0·7	0·7	100·0	69·0	1·1	0·8	9·3	18·0	0·5	1·3	100·0
1926—1928 ...	75·8	2·1	0·8	8·4	12·2	0·2	0·5	100·0	67·9	1·4	0·5	9·2	18·6	1·3	1·1	100·0
1929—1932 ...	74·3	1·8	0·7	7·4	15·0	0·3	0·5	100·0	70·1	1·0	0·5	8·6	17·5	0·7	1·6	100·0

Látható, hogy Budapesten is legnagyobb arányban a róm. katolikusokkal házasodnak össze a zsidók, megfelelően a róm. katolikusoknak székesfővárosunkban is mutatkozó abszolút többségének. Az 1930. évi népszámlálás szerint Budapest népességének 60·7%-a róm. katolikus. Látható, hogy székesfővárosunkban is magasabb arányban szerepelnek a róm. katoli-

kusok a zsidóval való összeházasodásnál, mint amekkora arány népszámlálásbeli arányuknak megfelelne. Megjegyzendő azonban, hogy a róm. katolikusok zsidók nélkül számított népszámlálásbeli aránya 76·2% és ezt a házasságkötéseknél mutatkozó arányuk már nem múlja felül, t. i. a keresztény—zsidó házasságkötéseknél szereplő róm. katolikusokról van szó.

A vegyes vallású házasságkötéseknél a születendő gyermek vallására vonatkozólag a szülők tudvalevőleg egyességet köthetnek. Ezen egyesség s a belőlük egyes hitfelekezetekre háramolható nyereségek és veszteségek statisztikáját az 1923—1932-ig eltelt 10 esztendőre vonatkozólag úgy a budapesti, mint az országos vegyes házasságkötésekre vonatkozólag a 105. táblázat tárja elénk.

A megegyezésekből nyereségük hazánkban évről-évre csak a róm. katolikusoknak van. A legnagyobb veszteséget ezek miatt pedig a zsidóság szenvedi, az ő javukra történő megegyezések ritkák. Nevezetesen látható, hogy hazánkban évről-évre kb. harmadfélszáz, székesfővárosunkban pedig a legújabb években 50 avagy 60 többletet mutatnak a róm. katolikusok javára szóló megegyezések a házasfelek eredeti vallása szerint mutatkozó megoszlással szemben. Az egyes vallásúak által kötött megegyezések százalékában számítva Budapesten a megyezések 20—25%-a a katolikusok részére nyereség, míg az izraeliták által kötött megegyezéseknek több mint fele számukra veszteséget jelent. A protestánsok többéves végső mérlege szintén negatív, vagyis a megegyezések végeredményben az ő részükre is csak veszteséget jelentenek, de kivételesen némely esztendőben, így pl. a reformátusok 1924-ben vagy az evangélikusok 1929-ben, a megegyezésből nyereséget húztak. Ily pozitív mérleg az izraelitáknál sohasem, még kivételes esztendőkben sem mutatkozik, az ő mérlegük minden évben kivétel nélkül nagyarányú veszteség.

A megegyezések székesfővárosi és országos mérlegét hasonlítva össze, mégis szembetűnő, hogy Budapesten a szabados nagyvárosi szellemnek s a zsidók nagyarányú városbatömörülésének megfelelően itt a megegyezésekből a zsidóknak mégis kisebb arányú veszteségük van, mint országszerte. 1929—1932-ben pl. az izraeliták budapesti megegyezéseinek 62·0%-a szólt kárukra, míg országszerte 64·0%-a, 1923—1928-ban a budapesti veszteség csak 50·0%, míg az országos ugyanekkor 56·0%.

A statisztikában a vegyes házasságok két szomorú következménye tűnik szembe, az egyik az ily házasságkötések alacsony termékenysége, a másik, hogy körükben gyakoribb az elválás, mint a megegyező vallásúak által kötött házasságok körében.

A vegyes házasságok termékenységét többféleképen vizsgálhatjuk: a születési statisztika útján, a törvényes szülötteknek különböző vegyes házasságokban való gyakoriságát keresve vagy egyenesen a házassági termékenységre vonatkozó különleges népmozgalmi és népszámlálásbeli

105. Az 1923-tól 1932-ig vegyes házasságot kötő házasulók között gyermekeik vallására vonatkozólag létesült megegyezések száma s azon hitfelekezet szerint való megoszlása, melynek javára a megegyezés szólott, székesfővárosunkban s az egész országban.

Év, átlag	A megegyezések	Ebből nyereség (+), veszteség (—) a				A tényleges megoszlás a római katolikusoknál	A megegyezés nélkül várható megoszlás a római katolikusoknál	A nyereség (a tényleges és a várható megoszlás különbsége), az illető vallásnak által kötött megegyezések %-ában	A tényleges megoszlás az izraelitáknál	A megegyezés nélkül várható megoszlás az izraelitáknál	A nyereség (a tényl. és a várható megoszlás különbsége), az illető vallásnak által kötött megegyezések %-ában
		róm. kat.	reform.	ág. ev.	izraelita						
		vallás javára				megoszlás			megoszlás		
	abszolút számban					a római katolikusoknál			az izraelitáknál		
						a) *Budapesten*					
1923	489	+ 42	— 4	— 12	— 18	269	227	+ 18·5	25	43	— 41·9
1924	326	+ 11	+ 13	— 2	— 18	160	149	+ 7·4	20	38	— 47·4
1925	335	+ 39	— 8	— 6	— 19	190	151	+ 25·8	15	34	— 55·9
1926	349	+ 26	+ 1	— 6	— 17	184	158	+ 16·5	17	34	— 50·0
1927	426	+ 23	— 8	+ 3	— 15	218	195	+ 11·8	18	33	— 45·5
1928	465	+ 33	+ 6	— 7	— 24	247	214	+ 15·4	14	38	— 63·1
1929	446	+ 32	— 16	+ 5	— 16	237	205	+ 15·6	11	27	— 59·3
1930	501	+ 53	— 9	— 12	— 28	282	229	+ 23·1	11	39	— 71·8
1931	456	+ 60	— 27	— 8	— 19	267	207	+ 29·0	19	38	— 50·0
1932	543	+ 53	— 12	— 12	— 28	303	250	+ 21·2	14	42	— 66·7
1923—1928	398·3	+ 29·0	—	— 5	— 18·5	211·3	182·3	+ 15·9	18·2	36·7	— 50·4
1929—1932	486·5	+ 49·5	— 16·0	— 6·7	— 22·7	272·3	222·8	+ 22·2	13·8	36·5	— 62·2
						b) *Magyarországon*					
1923	6.552	+ 343	+ 26·0	—149·0	— 96·5	3.272	2.929	+ 11·7	52	148·5	— 65·0
1924	6.018	+ 265	+ 20·5	—143·0	— 51·5	2.950	2.685	+ 9·8	53	104·5	— 49·3
1925	5.856	+ 250	+ 11·0	—131·5	— 48·0	2.825	2.575	+ 9·7	32	80·0	— 60·0
1926	6490	+ 212	+ 57·5	—124·5	— 61·0	3.038	2.826	+ 7·5	60	121·0	— 50·4
1927	6.255	+ 148	+140·5	—135·5	— 42·5	2.902	2.754	+ 5·4	39	81·5	— 52·1
1928	6.809	+ 282	+ 24·5	—158·0	— 60·0	3.258	2.976	+ 9·5	39	99·0	— 60·6
1929	6.700	+ 256	— 47·0	—106·5	— 49·5	3.201	2.945	+ 8·7	29	78·5	— 63·1
1930	6.885	+ 360	— 44·0	—164·0	— 62·0	3.383	3.023	+ 11·9	27	89·0	— 69·7
1931	6.877	+ 342	— 88·5	—174·5	— 47·0	3.348	3.006	+ 11·4	37	84·0	— 56·0
1932	6.550	+ 369	— 88·5	—175·5	— 61·5	3.237	2.868	+ 12·8	29	90·5	— 68·0
1923—1925	6.142	+285·7	+ 19·2	—141·2	— 65·3	3.015·7	2.730·0	+ 10·5	45·7	111·0	— 58·8
1926—1928	6.518	+213·8	+ 62·2	—139·3	— 54·5	3.066·0	2.852·2	+ 7·5	46·0	100·5	— 54·2
1929—1932	6.753	+331·6	— 67·0	—155·1	— 55·0	3.292·2	2.960·6	+ 11·2	30·5	85·5	— 64·3

adatok alapján. Ez utóbbiakban a vegyes házasságok termékenységéről nem készül rendszeres országos feldolgozás. Némely évre azonban *Madzsar* József[1]) már készített Budapestre szorítkozó ilyen kombinatív statisztikát is. Ez a *Madzsar*-féle feldolgozás még a világháborút megelőző, régi békés esztendőkre vonatkozik. Ezeket az eredményeket a 106. táblázat tárja elénk. Ennek eredményeihez egészen hasonló jelenségek olvashatók ki a vegyes házasságokból származó törvényes élveszülöttek és a különböző vegyes házasságok arányának egybevetéséből, amelyre vonatkozó adatokat az 1926—1928. évi budapesti statisztikából a 107. táblázatban mutatjuk be.

[1]) L. *Madzsar J.*: »Die Entwicklung der Geburtenziffer und der Sauglingssterblichkeit in Budapest.« Zeitschrift f. Sauglingsfürsorge 1918., 10. kötet 5—6. és 9. füzet 129., ill. 143. s. k. l.

106. A budapesti házasságok átlagos termékenységének vallás szerint való részletezése a világháborút megelőző, régi, békés esztendőkben.

Év	Egy-egy budapesti házasságra eső gyermekszám a				
	megegyező			különböző	
	vallásúaknál, nevezetesen				
	a róm. katolikusoknál	a protestánsoknál	az izraelitáknál	a róm. kat. és prot.	a róm. kat. és izr.
				vegyes házasságoknál	
1902	2·7	3·7	3·1	1·9	0·6
1903	2·7	3·5	3·1	1·7	0·7
1904	2·3	3·6	2·8	1·6	0·9
1905	2·3	3·4	2·7	1·6	0·7
1906	2·2	3·0	2·4	1·6	0·7
1907	2·0	2·7	2·3	1·4	0·6
1908	2·1	2·6	2·2	1·5	0·7
1909	2·2	3·3	2·3	1·6	0·7
1910	2·2	2·8	2·2	1·6	0·7
1911	2·1	2·8	2·1	1·4	0·7
1912	2·1	2·8	1·9	1·5	0·8

107. A vegyes házasságokból származó törvényes élveszülöttek és a különböző vegyes házasságok arányának egybevetése az 1926—28. évi budapesti statisztika szerint.

Év, átlag	A kötött házasságok			Az élveszületett törvényes gyermekek		
	közül		összes száma	közül		összes száma
	keresztény	keresztény-izraelita		keresztény	keresztény-izraelita	
	vegyes házasság volt			vegyes házasságból származott		
	a) *Abszolút számban*					
1926	2.820	658	9.866	3.212	356	13.429
1927	2.994	684	10.537	3.002	274	12.770
1928	2.961	665	10.894	3.408	332	13.847
1926—1928	2.925	669	10.432	3.207	321	13.349
	b) *Százalékban*					
1926	28·6	6·7	100·0	23·9	2·7	100·0
1927	28·4	6·5	100·0	23·5	2·1	100·0
1928	27·2	6·1	100·0	24·6	2·4	100·0
1926—1928	28·0	6·4	100·0	24·0	2·4	100·0

Mindkét táblázatból egyformán kiolvasható, hogy különösen a keresztény—zsidó házasságok termékenysége alacsony. A termékenységi táblából látható, hogy a keresztény—zsidó házasságkötések átlagos termékenysége alacsonyabb (egy házasságra átlag 0·6—0·9 gyermek), mint akár a keresztényeké (2·0—3·7), akár az izraelitáké (1·9—3·1 gyermek). Látható azonban,

hogy a keresztények egymás között kötött vegyes házasságainak termékenysége is alacsonyabb (1·4—1·9), mint a benne szereplő keresztény felekezetekéi külön-külön. A 107. táblában szintén az látható, hogy az élveszületett törvényes gyermekek között különösen a keresztény—zsidó házasságból származók aránya marad el mélyen azon arány alatt, amelyet az ily házasságok az összes házasságkötések között évről-évre elfoglalnak. Ez ismét annak a bizonyítéka, hogy az ily keresztény—zsidó házasságkötések termékenysége igen alacsony. Budapesten az 1926—1928-ig kötött házasságoknak 6·4%-a volt keresztény—zsidó házasság, míg az élveszületett törvényes gyermekeknek ily házasságokból csak 2·4%-a származott.[1])

Kérdés, hogy mi az oka a keresztény—zsidó házasságkötések különösen alacsony termékenységének. Ennek okait már 35 évvel ezelőtt kutatta *Fircks*[2]) és azt állította, hogy a keresztény—zsidó házasulók átlagos házasodási kora magasabb, mint más házasulóké s innen az alacsony termékenység. Ez összhangban van *Madzsar* magyarázatával, hogy az ily keresztény—zsidó házasságok a társadalom magasabb rétegeiben gyakoriak. A műveltebb, magasabb társadalmi osztályok ugyanis a hosszú iskolák miatt később házasodnak, átlagos házasodási koruk magas. A műveltebb rétegekben a házassági termékenység a jóléti teória értelmében, *Mombert* és *Brentano* elmélete szerint is alacsonyabb, mint az alacsonyabb társadalmi osztályokban. A fogamzást gátló szerek is inkább a műveltebb társadalmi osztályokban vannak elterjedve. Az ily különböző vallású házasulók lelki világában rejlő különbségek miatt az ily házasságok gyakrabban végződnek válással s így e miatt is rövidebb tartamúak s általában már ezért is alacsonyabb termékenységűek, mint a megegyező vallásúak házasságkötései. Hozzájárulhat ehhez az ily házasulóknak gyakran csökkent vallásossága is, hiszen *Wolf* igazolta már azt, hogy a vallástalanság és a gyermektelenség rokon jelenségek. Mindkettő anyagias világnézetből fakad. *Kovács* Alajos szerint a keresztény—zsidó házasságkötések alacsony termékenységében szerepe lehet annak is, hogy az ily házasságkötések azért is rövid tartamúak, mert rövid fennállás után egyező vallásúakká lesznek. A hosszabb ideig fennállott keresztény—zsidó vegyes házasságok nagyobb részéből ugyanis idővel egyvallású házasság lesz, mert vagy az egyik, vagy a másik — de rendszerint a keresztény — házastárs áttéríti a maga vallására a másik felet. Így épen a hosszabb ideig fennállott keresztény—zsidó házasságkötések hiányoznak — úgy a népszámlálások alkalmával, mint a nő halálával megszűnt házasságok termékenységét mutató halálozásoknál — az ily házasságok termékenységét kutató statisztikák adatainak sorából.

[1]) L. részletesen: *Szél T.*: »A házasságok termékenysége Budapesten.« (Budapest, 1931.) 251. és 252. l.

[2]) L. *Fircks A.*: »Bevölkerungslehre und Bevölkerungpolitik.« (Leipzig, 1898.) 156. l.

Említettük már, hogy a vegyes házasságok egy másik szomorú következménye az, hogy gyakrabban végződnek elválással, mint az egyező vallásúak között létrejöttek. Ezt *Laky*[1]) igazolta az országos statisztikából. Bizonyos, hogy a vallás különbözőségéből származni képes viszálykodások is szaporíthatják azokat a nézeteltéréseket, amelyek következménye azután a házasfelek egymástól való elhidegülése vagy elválása is lehet. Különösen feltűnő az elválások nagy száma a keresztény—zsidó házasságkötéseknél. Az 1921—1922. évi ily irányban kivételesen, különlegesen feldolgozott országos adatok szerint keresztény férjek és zsidó nők közötti házasságok minden hetedikére, a zsidó férfiak és keresztény nők közöttieknek pedig minden negyedikére, vagy ötödikére jutott egy-egy elválás.[2]) Kétségtelen, hogy azok vallásos érzése, akik vegyes házasságot kötnek és tudnak kötni, általában kevésbbé erős, mint az egyező vallásúaké. Kivételek előfordulnak, de ritkán. A házasság erkölcsi tartalmát a vegyes, különösen keresztény—zsidó házasságok körében így rendszerint könnyebben veszti el. A családi kapcsolatok ily esetekben könnyebben és tényleg sűrűbben is lazulnak meg. A vallási különbségek ezért vezetnek ilyenkor azután sűrűbben elválásokra, mint az egyező vallásúaknál, mert hiszen láttuk, hogy az újabb időben emelkedő válási aránynak s mind sűrűbb elválásoknak általában egyik főrugója a hitélet mélységének csökkenése, a valláserkölcs romlása, a szabados világnézet terjedése, ami a családi élet bensőségének széles körben való megromlásával társadalmunk fennállásának alapjait rendíti meg.

12. §. A nemzetiség (anyanyelv) szerint mutatkozó különbségek.

A budapesti házasulóknak nemzetiség, illetőleg anyanyelv szerint való részletezése azt mutatja, hogy a házasulók körében a magyar anyanyelvűek aránya ízig-vérig magyar székesfővárosunkban évről-évre már csak minő egészen csekély aránnyal marad el a 100 százalék mögött, hogy másrészről még most is évről-évre minő következetességgel fejlődik a magyarság aránya a már igen csekély arányú idegenek teljes beolvasztása, a 100 százalék magyarság felé. Budapesten a magyarság túlnyomó többsége révén azonban a házasságkötések statisztikájában is napjainkban már olyan kis számúak az idegen ajkúakra vonatkozó adatok, hogy épen azért a reájuk vonatkozó mai fővárosi arányszámok — a tekintetben, hogy minő nemzetiségek házasságkötési hajlandósága jobb s melyeké gyengébb — ma már nem irányadók. Az 1929—1932. években a Budapesten házasuló vőlegényeknek 98·9, a menyasszonyoknak meg 98·5%-a vallotta magát magyar

[1]) L. *Laky D.*: »Az elválások Magyarországon a háború előtt és után.« (Társad.-tudomány 1925. május—júniusi füzet.)

[2]) »Az elválások és öngyilkosságok okai, leküzdésüknek eszközei.« A Magyar Stat. Társaság értekezlete 1927. II. 14. és 17-én. (Debrecen, 1927.)

anyanyelvűnek. 1926—1928-ban is már 98·1 és 97·5 voltak a megfelelő adatok. Lehet, hogy a nemzetiségi statisztika mai budapesti adatai már nem is kellő pontosságúak. A főváros mai egységes magyarsága mellett megtörténhet, hogy a magyarul beszélő lakos házasulót megkérdezése nélkül is magyar anyanyelvűnek vélelmezik s ilyennek jegyzik be.

E szerint tehát, ha a házasságkötési hajlandóságnak nemzetiségek szerint mutatkozó különbségeire a budapesti házasulók anyanyelvi adatai nem is nyujtanak biztos támpontot, mégis több más érdekes tömegjelenség olvasható ki ezekből az adatokból is. Ilyen pl. az évtizedek óta tartó *magyarosodás folyamata; az idegen ajkúaknak az iskolák s az élet hatása alatt a magyarságba való beolvadása a székesfővárosunkban történt házasságkötések nemzetiség szerint való megoszlására vonatkozó százalékokban is szembetűnik.* E jelenségre vonatkozólag Budapesten 1896-tól, az »egyéni-lapos« házasságkötési statisztika megindulásától kezdve vannak csak adataink, minthogy a régi, lajstromos, egyházi népmozgalmi feljegyzések azelőtt az anyanyelv milyen voltát nem vették számba. A magyarságnak a fővárosi házasulók körében való erősödésére vonatkozó abszolút számokat 1896-tól 1932-ig a 108. és a 109. táblázat tárja elénk, t. i. az előbbi a menyasszonyok, az utóbbi a vőlegények nemzetiség szerint való részletezésében. A budapesti házasulók anyanyelv szerint való megoszlására vonatkozó arányszámokat pedig némely többéves átlagban s egyúttal nemek szerint való részletezésben is a 110. és 111. táblázat mutatja.

Látható, hogy a *mult századvégi Budapesten a magyar mellett még a német és a tót is számottevő nemzetiségek voltak.* A többi idegenajkúak képviselete már akkor is csak elenyésző csekély volt. Az 1896—1900. évi székesfővárosi házasságkötési statisztika szerint a vőlegények között még csak 76·8, a menyasszonyok között pedig 78·6% volt magyar. Ugyanekkor a németség aránya a vőlegények között 13·7, a menyasszonyok oldalán meg 12·9% volt. Ekkor még számba veendő arány esett a tótokra is (3·9, illetve 5·0%). A fővárosi építkezésekhez és a gyárakba, különösen téglagyárakba azelőtt a felvidék szép számmal küldött tót munkásokat s innen régebben vándoriparosok, drótosok, üvegesek stb. is gyakrabban felkeresték azt. Trianon óta az ily nemzetiségűek származási helyével, Ausztriával s az elszakított felvidékkel való kapcsolatunk megszűnése révén az innen származó idegenajkú házasulók aránya is egyre alacsonyabb lett. Épen e miatt ma már az ilyfajta újabb bevándorlás sokkal gyérebb s az itt maradt tótok, németek stb. meg beolvadtak. A házasságkötések statisztikájában is egészen hasonló módon látszik a már évtizedek óta egyre tartó beolvadás jelensége, mint a születésekben. (Lásd erről a Szőv. Statisztikai Közlemények 1929. évi 58. köt. 3. sz. 190. oldalt.) A németség aránya a budapesti házasságkötések körében legújabban már csak 0·5, illetőleg 0·9%, a tótoké meg épen csak alig 1—2 tizedszázalék.

108. A házasságkötések a menyasszony nemzetisége szerint Budapesten 1896-tól 1932-ig.

Év	A házasulók közül a menyasszony nemzetisége szerint										
	magyar	német	tót	oláh	rutén	horvát	szerb	cseh, morva	lengyel	egyéb	mindössze
	volt abszolút számokban										
1896	4.630	704	165	1	—	8	6	35	57	20	5.626
1897	4.791	764	260	2	—	8	4	—	189	—	6.018
1898	4.735	856	367	4	—	17	12	—	243	—	6.234
1899	5.054	880	382	14	1	13	4	—	216	—	6.564
1900	4.963	779	362	15	2	19	10	—	177	—	6.327
1901	5.178	734	315	3	—	14	8	—	189	—	6.441
1902	5.228	689	290	4	—	12	8	54	113	22	6.420
1903	5.229	676	278	5	—	18	5	43	89	15	6.358
1904	5.815	764	333	11	1	14	7	34	89	29	7.097
1905	6.024	695	276	8	—	13	10	28	70	27	7.151
1906	6.444	680	228	10	—	16	11	44	101	30	7.564
1907	7.147	658	214	16	1	19	10	37	83	31	8.216
1908	7.232	661	215	14	—	12	9	46	105	23	8.317
1909	7.026	624	224	27	1	20	9	28	145	35	8.139
1910	7.303	607	173	15	—	16	13	33	91	24	8.275
1911	7.924	580	148	17	2	20	6	34	82	27	8.840
1912	8.344	586	179	29	—	18	8	35	61	28	9.288
1913	8.142	542	188	28	2	17	12	29	47	33	9.040
1914	9.116	604	191	48	3	15	11	38	79	39	10.144
1915	6.681	565	164	40	3	31	9	26	78	17	7.614
1916	6.002	352	65	22	1	15	5	14	49	12	6.537
1917	6.226	326	51	13	—	10	4	21	22	18	6.691
1918	8.550	351	49	18	1	14	2	12	29	15	9.041
1919	21.847	718	116	52	2	18	12	37	90	50	22.942
1920	11.097	370	80	16	2	9	11	19	39	34	11.677
1921	10.357	279	75	12	4	11	6	20	25	30	10.819
1922	10.898	316	75	16	—	16	2	12	51	58	11.444
1923	10.468	288	59	15	3	8	9	39	39	32	10.960
1924	9.572	166	39	13	1	2	7	35	30	27	9.892
1925	9.395	145	38	25	—	10	4	42	38	34	9.731
1926	9.576	175	27	5	—	7	5	9	31	31	9.866
1927	10.259	164	24	2	1	7	2	12	31	35	10.537
1928	10.679	124	13	4	—	6	1	13	23	31	10.894
1929	10.302	112	14	2	—	1	2	5	17	21	10.476
1930	10.602	96	11	4	—	—	1	10	18	40	10.782
1931	10.374	99	5	3	—	5	—	3	12	23	10.524
1932	10.478	87	11	6	—	—	1	6	12	25	10.626

109. A házasságkötések a vőlegény nemzetisége szerint Budapesten 1896-tól 1932-ig.

Év	A házasulók közül a vőlegény nemzetisége szerint										
	magyar	német	tót	oláh	rutén	horvát	szerb	cseh, morva	lengyel	egyéb	mindössze
	volt abszolút számokban										
1896	4.509	740	150	7	2	18	15	63	96	26	5.626
1897	4.697	794	196	12	1	17	13	—	288	—	6.018
1898	4.650	916	267	7	1	25	16	—	352	—	6.234
1899	4.940	955	265	16	3	31	21	—	333	—	6.564
1900	4.839	815	306	17	2	29	22	—	297	—	6.327
1901	5.105	765	223	15	1	27	25	—	280	—	6.441
1902	5.190	696	195	20	5	25	26	72	153	38	6.420
1903	5.144	745	176	17	—	23	17	69	135	32	6.358
1904	5.709	868	242	17	1	20	20	69	119	32	7.097
1905	5.976	742	171	17	2	29	19	64	92	39	7.151
1906	6.384	713	147	26	3	19	29	77	128	38	7.564
1907	7.118	652	150	20	1	30	42	54	114	35	8.216
1908	7.111	724	166	26	1	26	38	70	119	36	8.317
1909	6.912	709	170	30	—	29	28	60	164	37	8 139
1910	7.194	662	114	33	—	17	50	58	114	33	8.275
1911	7.869	576	107	36	1	24	27	58	108	34	8.840
1912	8.287	594	119	44	—	21	34	65	85	39	9.288
1913	8.105	557	134	36	—	13	41	47	68	39	9.040
1914	9.040	625	153	54	—	33	33	60	90	56	10.144
1915	6.661	577	103	35	4	29	33	42	92	38	7.614
1916	5.962	347	45	33	1	21	13	22	70	23	6.537
1917	6.218	291	30	21	3	20	13	32	30	33	6.691
1918	8.502	361	33	24	2	17	8	27	34	33	9.041
1919	21.720	603	58	62	1	65	59	32	105	237	22.942
1920	11.146	299	45	17	1	17	30	20	31	71	11.677
1921	10.406	229	35	16	2	10	18	23	28	52	10.819
1922	11.045	206	45	11	1	4	13	12	41	66	11.444
1923	10.609	162	32	19	—	13	16	21	30	58	10.960
1924	9.622	132	12	12	—	4	5	37	29	39	9.892
1925	9.476	105	18	18	—	3	10	22	31	48	9.731
1926	9.660	116	10	6	—	1	5	10	24	34	9.866
1927	10.312	107	15	—	—	5	7	7	24	60	10.537
1928	10.725	79	8	2	1	1	2	7	21	48	10.894
1929	10.338	68	8	2	—	2	2	2	18	36	10.476
1930	10.653	49	7	2	—	—	4	3	13	51	10.782
1931	10.418	47	4	6	—	3	2	4	5	35	10.524
1932	10.523	35	3	2	—	1	1	4	19	38	10.626

110. A magyarság erősödése a fővárosi menyasszonyok körében 1896-tól 1932-ig.

Többéves átlag	Esett Budapesten az oldalt megnevezett évben kötött házasságkötéseknél a (az)									
	magyar	német	tót	oláh	horvát	szerb	cseh, morva	lengyel	egyéb	összes
	anyanyelvűekre									
1896—1900	78·6	12·9	5·0	0·1	0·2	0·1	0·1	2·9	0·1	100·0
1901—1905	82·1	10·6	4·5	0·1	0·2	0·1	0·5	1·6	0·3	100·0
1906—1910	86·8	8·0	2·6	0·2	0·2	0·1	0·5	1·3	0·3	100·0
1911—1915	89·5	6·4	1·9	0·4	0·2	0·1	0·4	0·8	0·3	100·0
1916—1918	93·3	4·6	0·7	0·2	0·2	0·1	0·2	0·5	0·2	100·0
1919—1920	95·2	3·1	0·6	0·2	0·1	0·1	0·1	0·4	0·2	100·0
1921—1925	95·9	2·3	0·5	0·2	0·1	0·1	0·3	0·3	0·3	100·0
1926—1928	97·5	1·5	0·2	0·0	0·1	0·0	0·1	0·3	0·3	100·0
1929—1932	98·5	0·9	0·1	0·0	0·0	0·0	0·1	0·1	0·3	100·0

Nemek szerint való részletezésben is jellegzetes különbségek mutatkoznak. Régebben, a történeti Magyarország fővárosában mindig a menyasszonyok körében volt több magyar anyanyelvű. Trianon óta épen megfordítva, a Budapesten történt házasságkötések vőlegényei körében több a magyar ajkú, mint a menyasszonyoknál.

111. A magyarság erősödése a fővárosi vőlegények körében 1896-tól 1932-ig.

Többéves átlag	Esett Budapesten az oldalt megnevezett évben kötött házasságkötéseknél a (az)									
	magyar	német	tót	oláh	horvát	szerb	cseh, morva	lengyel	egyéb	összes
	anyanyelvűekre									
1896—1900	76·8	13·7	3·9	0·2	0·4	0·3	0·2	4·4	0·1	100·0
1901—1905	81·1	11·4	3·0	0·3	0·4	0·3	0·8	2·3	0·4	100·0
1906—1910	85·7	8·5	1·9	0·3	0·3	0·5	0·8	1·6	0·4	100·0
1911—1915	89·0	6·5	1·4	0·4	0·2	0·4	0·6	1·0	0·5	100·0
1916—1918	92·9	4·5	0·5	0·3	0·3	0·1	0·4	0·6	0·4	100·0
1919—1920	94·9	2·6	0·3	0·2	0·2	0·3	0·2	0·4	0·9	100·0
1921—1925	96·8	1·6	0·3	0·1	0·1	0·1	0·2	0·3	0·5	100·0
1926—1928	98·1	1·0	0·1	0·0	0·0	0·0	0·1	0·2	0·5	100·0
1929—1932	98·9	0·5	0·1	0·0	0·0	0·0	0·0	0·1	0·4	100·0

Azt, hogy az egyes nemzetiségek házasságkötési hajlandósága között minő különbségek vannak csak az országos — még helyesebben a régi történeti területre vonatkozó — házasságkötési statisztika, esetleg a még jelentékeny idegen nemzetiségeket felmutató multszázadbeli Budapest viszonyai alapján tanulmányozhatjuk, de nem a ma egységesen magyar székesfővárosban, ahol a magyar mellett eltörpülő egyéb idegenajkúak képviselete már felette gyér, arányszámaik színvonala ezért változó, mert a nagy számok törvényének a mai Budapest kisszámú idegen nemzetiségeinek népmozgalmában már nincs kellő érvényesülési lehetősége. A régi Magyarország népmozgalmából (lásd pl. Magy. Statisztikai Közlemények 7. köt. 11.* 1., 50. köt. 8.* 1. és 70. köt. 8.* 1.) pedig ismeretes, hogy *leginkább a szláv, nevezetesen a szerb és a horvát meg* a nálunk alacsony műveltségű *román nemzetiségűek aránya magasabb a házasságkötések körében népszámlálásbeli arányuknál. A magyaroké is jobb annál, a németeké ellenben*

rosszabb. Jelen munkánk 3. §-ában a nagyvárosok házasságkötési arányainak nemzetközi összehasonlításánál is említettük már a szláv fajok nagy házasságkötési hajlandóságát.

A nemzetiségek tekintetében vegyes házasságok mindig sokkal ritkábbak voltak, mint a felekezetileg vegyesek, mint azt a vegyes házasságokról szóló, előző §-ban már említettük is. A nyelv különbözősége az emberek között sokkal nagyobb válaszfal, mint a felekezet eltérő volta. Pl. a régi Magyarország ugyanolyan kevert népességű volt nemzetiség tekintetében, mint a felekezeti megoszlás szempontjából, mégis míg a felekezetileg vegyes házasságok aránya a történeti területen a világháború előtt évente átlag 12% volt, addig a nemzetiség, illetve anyanyelv tekintetében vegyeseké rendszerint alig haladta túl a 4%-ot. A mai területen a nemzetiségek keveredése, a különböző anyanyelvűek között kötött házasságok jelentősége aránytalanul kisebb, mint a régiben, mert hiszen mai területünk nemzetiségileg sokkal egységesebb. Ma a nemzetiségileg vegyes házasságok országos aránya némely évben egészen 2·1%-ig lecsökkent, de újabban 2·7%-nál magasabb már sohasem volt. Ezzel szemben a vallásilag vegyesek országos aránya is sokkal magasabb, 15—20% között áll. *A városokban a különböző anyanyelvűek is sűrűbben házasodnak össze, mint a vidéken,* épen úgy, minthogy a felekezetileg vegyes házasságok aránya is magasabb a városokban, mint a vármegyékben. A Budapesten kötött házasságok körében legutóbb, 1928-ban 2·5% volt a nemzetiségileg vegyes, míg a felekezetileg vegyesek, vagyis a szó szorosabb értelmében vett »vegyes házasságok« aránya — lásd a 11. §-t — ugyanekkor székesfővárosunkban 33·4% volt s 1926-ban még a 35·4%-ot is elérte.

13. §. A házasságkötési hajlandóság foglalkozás szerint való részletezése; a vőlegény foglalkozásának a menyasszony apjáéval való kombinálása; végül az anyagi és társadalmi helyzetnek a házasságkötések gyakoriságára és a házasok arányára való hatása.

A népmozgalom minden ága, így a házasságkötések is foglalkozás szerint való részletezésben sokkal jelentékenyebb különbségeket mutatnak, mint vallás vagy anyanyelv szerint. Egy-egy foglalkozási csoport rendszerint egy-egy társadalmi osztálynak felel meg s túlnyomóan ugyanazon műveltségi, életmódbeli viszonyoknak. Ezek hatása pedig a népmozgalomban az elsősorban fontos, az irányadó. Az egyes vallások, az egyes nemzetiségek ezzel szemben a különböző társadalmi osztályokat, az egyes foglalkozási ághoz tartozókat — ha különböző arányban is — de keverten tartalmazzák, ezért azután népmozgalmukban korántsem mutatnak oly differenciákat, mint a különböző foglalkozási ágak.

A házasságkötések gyakorisága tekintetében a foglalkozási ágak között levő különbségek elsősorban az egyes foglalkozásokhoz tartozók eltérő életmódjának következményei, de azután nagy szerepe van persze

e tekintetben is a különböző foglalkozásúak korkülönbségének, műveltségi és vagyonossági viszonyainak is. A házicselédek rendkívül gyér házasságkötése életmódjuk következménye. Cselédszobában élve, a háztartásban segédkezve, a háziasszony személyes szolgálatára állva nem lehet családalapításhoz fogni. Amikor a házicseléd pedig oly viszonyok közé jut, hogy erre gondolhat, rendesen már nem cseléd, már más foglalkozási csoporthoz tartozik. Igen ritkák azok a vagyonos házak, azok a nagy háztartások, ahol a házicselédnek is oly lakalkalmatossága van s e mellett annyi jövedelme is, hogy megházasodhat, illetve férjhezmehet és megteheti ezt úgy, hogy továbbra is e foglalkozásban marad. Az »egyéb« foglalkozásúaknál, értve ez alatt a demográfiában használt foglalkozási nomenklatúra »egyéb« név alatt összefoglalt főcsoportját, az élemedett korúak magas arányának van legnagyobb szerepe abban, hogy házasságkötési arányuk szintén igen alacsony, bár a vőlegények foglalkozásának korukkal kombinált feldolgozása azt is igazolja, hogy az idetartozó tőkések, nyugdíjasok stb. házasodási hajlama minden korcsoportban alacsonyabb, mint a többi főcsoportoké, bár természetesen átlagos házasodási koruk is magas. Magas ez utóbbi a közszolgálathoz s a szabadfoglalkozásokhoz tartozóknál is, ellenben kedvezően alacsony az iparnál. Az ipari főcsoport épen ezért — különösen régebben, a világháborút megelőző békés esztendőkben — Budapesten a legnépesebb foglalkozási főcsoportok között a legmagasabb házasodási nyers arányszámmal is tűnt ki s csak az újabb időszakban előzik meg e tekintetben a »kereskedelem és hitel«-hez tartozók. A legutóbbi országos statisztikában,[1]) a mai Magyarországon a családalapításra való hajlandóság épen úgy az iparosok és kereskedők között mutatkozik a legnagyobbnak, mint Budapesten, ha az egyes foglalkozási ágak házasságkötési nyers arányszámára avagy a házasulók foglalkozási főcsoportok szerint való megoszlásának a népszámlálás vonatkozó adataival való egybevetésére alapítjuk ítéletünket. Ha azonban a házasságkötési tiszta arányszámokat, az ezer nem házas, kereső férfira eső házasságkötések számát vesszük szemügyre, úgy a mai országos statisztikában is jelentkezik a már *Kenéz*[2]) által megállapított tétel, hogy valójában a közlekedés és a bányászat házasodási hajlandósága a legerősebb, csak az őstermelés maradt ki a legerősebb házasságkötési tiszta arányok sorából, pedig a világháborút megelőző régi békés években őstermelő népünk e tekintetben a bányászok után második helyre sorakozott. A fővárosban a közlekedés vonatkozó aránya a világháborút megelőző békés esztendőkben az ipar házasságkötési arányszáma után sorakozott s csak legújabban mutat a kereskedelemnél is alacsonyabb arányszámok révén további háttérbeszorulást. Az őstermeléshez és bányászathoz tartozóknak a székesfővárosban

[1]) L. *Szél T.*: »A mai Magyarország népmozgalma 1919—1925«. (Budapest, 1929.) 20. l.

[2]) L. *Kenéz B.*: »Magyarország népességi statisztikája«. (Budapest, 1906.) 117. l.

csekély száma miatt, vonatkozó népmozgalmi adataik Budapesten nem irányadók. Az egyes foglalkozási főcsoportokhoz tartozó budapesti vőlegények abszolút számát a 112., ugyanezek százalékos megoszlását 1897-től 1932-ig a 113. táblázat tárja elénk.

A népesség fejlődésének megfelelően a 112. táblázat persze a házasulók abszolút számait, a házicselédek rovatát kivéve, valamennyi foglalkozási főcsoportban gyarapodónak mutatja. Egyedül a házicselédek csoportjában kisebb a budapesti házasságkötések abszolút száma, mint volt 3—4 évtizeddel ezelőtt, megfelelően annak, hogy a vesztes háború következtében és a gazdasági válság miatt is leromlott életszínvonal miatt a házicselédet tartani képes családok száma a népesség fejlődése ellenére is megfogyott. E mellett a házicselédek között is lényegesen megkevesbedett a házasodásra képes színvonalon élő és megfelelő jövedelemmel rendelkezők száma is. A legrohamosabb fejlődést viszont a házasulók abszolút száma tekintetében a fővárosi kereskedők csoportja mutat, ahol a házasulók száma megháromszorozódott négy évtized alatt, megkétszereződött az az értelmiségnél, az iparnál s a napszámosoknál, eltekintve az őstermelés és a bányászat csoportjaitól, amelyekre vonatkozó számok a fővárosban gyér képviseletük miatt nem irányadók.

A 113. táblázaton közölt arányszámok is azt mutatják, hogy a Budapesten házasuló vőlegények közül egyre kisebb hányad esik a házicselédekre, 1931—1932-ben már csak 0·3%, az 1897—1900. évi 1·0%-kal szemben. Az arányszámot nézve stagnál a véderő, a bányászat, az őstermelés, a napszámosok, a tőkéseket és nyugdíjasokat is tartalmazó egyéb és ismeretlen csoport házasulóinak aránya is. Kissé kevesebb ma az ipari és közlekedésbeli vőlegényekre eső hányad is, mint amekkora 35 évvel ezelőtt volt. Nagyobb arányokat csak a kereskedelem s az értelmiség mutat mint amekkorát a XIX. század utolsó éveiben mutatott.

A budapesti házasulók vőlegényeinek foglalkozási főcsoportok szerint való megoszlására vonatkozó adatokat a népességnek a népszámlálás szerint mutatkozó foglalkozási megoszlásával kell egybevetnünk, hogy lássuk, hogy a házasságkötési hajlandóság mely főcsoportokban jobb, melyekben rosszabb az átlagosnál. Budapest népességének foglalkozási főcsoportok szerint való megoszlását úgy az egész népességét, mint a keresőkét 1890-től 1930-ig az ezen időszakban tartott öt népszámlálás szerint a 114. táblázat mutatja.

Látható, hogy a házicselédek aránya népességünkben rohamosan fogy s még e fogyó arány mögött is mindig messze elmarad a vőlegények körében mutatkozó arány. Az 1930. évi népszámlálás szerint Budapest népességének a házicselédek 6·5%-át, a budapesti keresőknek meg épen 11·0%-át teszik. Ezzel szemben a Budapesten kötött házasságok vőlegényeinek 1931—1932-ben, mint fentebb említettük, csak 0·3%-a volt házicseléd.

112. Az egyes foglalkozási főcsoportokhoz tartozó budapesti vőlegények abszolút számai 1897—1932-ig.

Év	A házasulandó vőlegények közül tartoztak												
	I. őstermelés	II. bányászat, ipar, kereskedelem stb.					III. közszolgálat és szabadfogl.	IV. véderő	V. k. m. n. napszámos	VI. házicseléd	VII. egyéb és ismeretlen	mindössze
		bányászat	ipar	kereskedelem	közlekedés	II. összesen						
	foglalkozási főcsoporthoz											
	a) *Abszolút számokban.*											
1897	119	1	3.629	754	421	4.805	628	69	130	63	204	6.018
1898	100	2	3.801	723	390	4.916	706	74	249	76	113	6.234
1899	97	7	3.993	866	451	5.317	697	81	167	72	133	6.564
1900	154	6	3.856	760	472	5.094	676	64	149	63	127	6.327
1901	119	6	3.615	906	646	5.173	664	81	206	65	133	6.441
1902	130	9	3.515	925	651	5.100	741	67	170	81	131	6.420
1903	120	10	3.463	952	620	5.045	787	84	137	65	120	6.358
1904	132	10	4.017	1.047	633	5.707	778	101	181	51	147	7.097
1905	154	10	4.018	1.059	625	5.712	792	86	185	65	157	7.151
1906	152	4	4.207	1.177	718	6.106	831	117	165	54	139	7.564
1907	145	10	4.687	1.183	782	6.662	906	99	192	62	150	8.216
1908	151	12	4.702	1.259	751	6.724	946	86	182	55	173	8.317
1909	128	13	4.481	1.281	763	6.538	951	115	215	61	131	8.139
1910	125	10	4.653	1.315	737	6.715	947	114	169	52	153	8.275
1911	122	6	4.911	1.477	839	7.233	997	147	148	43	150	8.840
1912	156	15	5.045	1.541	823	7.424	1.217	128	145	49	169	9.288
1913	140	14	4.889	1.497	845	7.245	1.111	141	153	62	188	9.040
1914	173	14	5.552	1.595	915	8.076	1.133	224	267	57	214	10.144
1915	175	12	4.233	1.044	645	5.934	787	288	247	30	153	7.614
1916	181	18	3.379	1.018	565	4.980	793	278	180	26	99	6.537
1917	277	17	3.468	1.041	493	5.019	908	289	72	20	106	6.691
1918	345	19	4.653	1.592	643	6.907	1.139	311	156	21	162	9.041
1919	651	32	11.433	3.221	1.671	16.357	3.167	2.046	366	35	320	22.942
1920	375	13	5.504	2.552	965	9.034	1.684	352	94	17	121	11.677
1921	316	22	5.044	2.404	826	8.296	1.599	248	136	28	196	10.819
1922	263	25	5.605	2.565	848	9.043	1.551	178	125	29	255	11.444
1923	229	17	5.188	2.613	781	8.599	1.571	164	132	22	243	10.960
1924	189	14	4.562	2.464	631	7.671	1.459	109	162	29	273	9.892
1925	220	16	4.683	2.198	618	7.515	1.349	132	180	20	315	9.731
1926	208	10	4.691	2.238	679	7.618	1.417	101	212	41	269	9.866
1927	197	15	5.221	2.315	577	8.128	1.512	120	271	26	283	10.537
1928	208	8	5.314	2.453	606	8.381	1.550	160	242	36	317	10.894
1929	228	13	5.322	2.170	579	8.084	1.497	89	257	21	300	10.476
1930	207	9	5.488	2.199	646	8.342	1.527	125	250	22	309	10.782
1931	233	10	5.530	2.064	583	8.187	1.410	123	237	30	304	10.524
1932	216	10	5.605	2.019	548	8.182	1.447	112	328	31	310	10.626
1897—1900	470	16	15.279	3.103	1.734	20.132	2.707	288	695	274	577	25.143
1901—1905	655	45	18.628	4.889	3.175	26.737	3.762	419	879	327	688	33.467
1906—1910	701	49	22.730	6.215	3.751	32.745	4.581	531	923	284	746	40.511
1911—1915	766	61	24.630	7.154	4.067	35.912	5.245	928	960	241	874	44.926
1916—1918	803	54	11.500	3.651	1.701	16.906	2.840	878	408	67	367	22.269
1919—1920	1.026	45	16.937	5.773	2.636	25.391	4.851	2.398	460	52	441	34.619
1921—1925	1.217	94	25.082	12.244	3.704	41.124	7.529	831	735	128	1.282	52.846
1926—1930	1.048	55	26.036	11.375	3.087	40.553	7.503	595	1.232	146	1.478	52.555
1931—1932	449	20	11.135	4.083	1.131	16.369	2.857	235	565	61	614	21.150

113. Az egyes foglalkozási főcsoportokhoz tartozó budapesti vőlegények százalékai 1897-től 1932-ig.

Év	A házasuló vőlegények közül tartoztak												
	I. őstermelés	II. Bányászat, ipar, kereskedelem stb.					III. közszolgálat és szabadfoglalk.	IV. véderő	V. k. m. n. napsz.	VI. házicseléd	VII. egyéb és ismeretlen	mindössze
		bányászat	ipar	kereskedelem	közlekedés	II. összesen						
	foglalkozási főcsoporthoz											
	b) *Százalékokban.*											
1897	2·0	0·0	60·3	12·5	7·0	79·8	10·4	1·1	2·2	1·1	3·4	100·0
1898	1·6	0·0	61·0	11·6	6·3	78·9	11·3	1·2	4·0	1·2	1·8	100·0
1899	1·5	0·1	60·8	13·2	6·9	81·0	10·7	1·2	2·5	1·1	2·0	100·0
1900	2·4	0·1	60·9	12·0	7·5	80·5	10·7	1·0	2·4	1·0	2·0	100·0
1901	1·9	0·1	56·1	14·1	10·0	80·3	10·3	1·2	3·2	1·0	2·1	100·0
1902	2·0	0·2	54·7	14·4	10·2	79·5	11·6	1·0	2·7	1·2	2·0	100·0
1903	1·9	0·2	54·5	15·0	9·7	79·4	12·3	1·3	2·2	1·0	1·9	100·0
1904	1·9	0·2	56·6	14·7	8·9	80·4	10·9	1·4	2·6	0·7	2·1	100·0
1905	2·1	0·2	56·2	14·8	8·7	79·9	11·1	1·2	2·6	0·9	2·2	100·0
1906	2·0	0·1	55·6	15·5	9·5	80·7	11·0	1·6	2·1	0·7	1·9	100·0
1907	1·8	0·1	57·1	14·4	9·5	81·1	11·0	1·2	2·3	0·8	1·8	100·0
1908	1·8	0·1	56·6	15·1	9·0	80·8	11·4	1·0	2·2	0·7	2·1	100·0
1909	1·6	0·2	55·1	15·7	9·4	80·4	11·7	1·4	2·6	0·7	1·6	100·0
1910	1·5	0·1	56·3	15·9	8·9	81·2	11·4	1·4	2·0	0·6	1·9	100·0
1911	1·4	0·1	55·5	16·7	9·5	81·8	11·2	1·7	1·7	0·5	1·7	100·0
1912	1·7	0·2	54·3	16·6	8·8	79·9	13·1	1·4	1·6	0·5	1·8	100·0
1913	1·5	0·2	54·1	16·5	9·3	80·1	12·3	1·6	1·7	0·7	2·1	100·0
1914	1·7	0·1	54·8	15·7	9·0	79·6	11·2	2·2	2·6	0·6	2·1	100·0
1915	2·3	0·2	55·6	13·7	8·4	77·9	10·3	3·8	3·3	0·4	2·0	100·0
1916	2·8	0·3	51·7	15·6	8·6	76·2	12·1	4·2	2·8	0·4	1·5	100·0
1917	4·1	0·3	51·8	15·5	7·4	75·0	13·6	4·3	1·1	0·3	1·6	100·0
1918	3·8	0·2	51·5	17·6	7·1	76·4	12·6	3·4	1·7	0·3	1·8	100·0
1919	2·8	0·1	49·9	14·0	7·3	71·3	13·8	9·0	1·6	0·1	1·4	100·0
1920	3·2	0·1	47·1	21·9	8·3	77·4	14·4	3·0	0·9	0·1	1·0	100·0
1921	2·9	0·2	46·6	22·2	7·7	76·7	14·8	2·2	1·3	0·3	1·8	100·0
1922	2·3	0·2	49·0	22·4	7·4	79·0	13·6	1·6	1·1	0·3	2·1	100·0
1923	2·1	0·2	47·3	23·9	7·1	78·5	14·3	1·5	1·2	0·2	2·2	100·0
1924	1·9	0·2	46·1	24·9	6·4	77·6	14·8	1·1	1·6	0·3	2·7	100·0
1925	2·3	0·2	48·1	22·6	6·3	77·2	13·9	1·3	1·8	0·2	3·3	100·0
1926	2·1	0·1	47·5	22·7	6·9	77·2	14·3	1·0	2·2	0·4	2·8	100·0
1927	1·9	0·1	49·5	22·0	5·5	77·1	14·3	1·1	2·6	0·3	2·7	100·0
1928	1·9	0·1	48·8	22·5	5·6	77·0	14·2	1·5	2·2	0·3	2·9	100·0
1929	2·2	0·1	50·8	20·7	5·5	77·1	14·3	0·8	2·5	0·2	2·9	100·0
1930	1·9	0·1	50·9	20·4	5·9	77·3	14·2	1·2	2·3	0·2	2·9	100·0
1931	2·2	0·1	52·5	19·6	5·5	77·7	13·4	1·2	2·3	0·3	2·9	100·0
1932	2·0	0·1	52·7	19·0	5·2	77·0	13·6	1·1	3·1	0·3	2·9	100·0
1897—1900	1·9	0·0	60·8	12·4	6·9	80·1	10·8	1·1	2·8	1·0	2·3	100·0
1901—1905	2·0	0·2	55·7	14·6	9·4	79·9	11·2	1·3	2·6	0·9	2·1	100·0
1906—1910	1·7	0·2	56·1	15·3	9·3	80·9	11·3	1·3	2·3	0·7	1·8	100·0
1911—1915	1·8	0·1	54·8	15·9	9·1	79·9	11·8	2·1	2·2	0·2	2·0	100·0
1916—1918	3·6	0·2	51·6	16·5	7·6	75·9	12·8	3·9	1·8	0·3	1·7	100·0
1919—1920	3·0	0·1	48·9	16·7	7·6	73·3	14·0	6·9	1·3	0·2	1·3	100·0
1921—1925	2·3	0·2	47·5	23·2	6·9	77·8	14·3	1·6	1·4	0·2	2·4	100·0
1926—1930	2·0	0·1	49·5	21·7	5·9	77·2	14·3	1·1	2·3	0·3	2·8	100·0
1931—1932	2·1	0·0	52·7	19·3	5·4	77·4	13·5	1·1	2·7	0·3	2·9	100·0

Még nagyobb volt a különbség négy évtizeddel ezelőtt, mert 1890-ben a budapesti keresőknek még 15·1%-a volt házicseléd, ami az egész népesség 8·6%-a, ám akkor a vőlegények körében a házicselédek aránya még 1·0% körül volt.

A házicselédek csoportjához hasonló rohamos visszafejlődésben levő foglalkozási ág székesfővárosunkban a napszámosoké, melyek körében törvénytelen születések ugyancsak gyakoriak és gyérek a házasságkötések. 1890-ben a napszámosok úgy Budapest egész népességének, mint a keresőknek még 12·0%-át tették. Ezzel szemben az 1930. évi népszámlálás alkalmával számbavett székesfővárosi népességnek már csak 1·7, csak a keresőknek pedig 1·8%-a volt napszámos. A XIX. század végén a vőlegények körében a napszámosok aránya messze elmarad a népszámlálásbeli arány mögött, csak 2·8%, jeléül annak, hogy az akkor rohamosan építkező főváros e munkálatokhoz a vidék nőtlen és hajadon elemeit nagyobb arányban szívta fel magába, mint a házasokat. A mai budapesti napszámosok körében a családi állapot annyival javult, hogy a vőlegények körében mutatkozó arány (1931—1932-ben 2·7%) kissé jobb, mint a népszámlálásbeli.

114. Budapest népességének megoszlása foglalkozási főcsoportok szerint.

Népszámlálás éve	Budapest népességéből az oldalt megnevezett évben tartott népszámlálás szerint												
	I. őstermelés	II. Ipar, forgalom					III. közszolg. és szab. foglalk.	IV. véderő	V. k. m. n. napszámos	VI. házicselédek	VII. egyéb és ismeretlen	mindössze
		a) bányászat	b) ipar	c) kereskedelem	d) közlekedés	II. összesen						
	foglalkozási főcsoporthoz tartozott											
	a) *Abszolút számokban*											
	1. Az összes népességben											
1890	17.523	114	171.888	54.211	35.507	261.720	42.402	15.292	60.877	43.053	64.896	505.763
1900	14.220	486	307.707	103.648	60.307	472.148	68.294	18.321	36.521	59.500	63.318	732.322
1910	11.978	881	398.069	132.212	71.707	602.869	90.097	19.447	16.699	72.004	67.277	880.371
1920	11.756	1.676	366.828	168.041	73.400	609.945	120.681	24.994	9.296	54.470	97.854	928.996
1930	10.824	1.198	410.079	167.230	61.775	640.282	123.875	12.136	16.803	65.062	137.202	1,006.184
	2. Csak a kereső népességben											
1890	5.616	87	104.966	28.196	16.102	149.351	18.182	13.825	35.908	43.053	20.079	286.014
1900	5.660	240	161.039	46.731	22.863	230.873	31.240	15.846	19.195	57.204	26.323	386.341
1910	5.294	389	218.068	64.881	30.462	313.800	43.753	16.636	11.485	70.117	31.890	492.975
1920	5.202	713	187.864	82.859	31.824	303.260	63.357	16.846	5.502	52.175	43.204	489.546
1930	5.334	523	234.540	91.153	27.073	353.289	65.765	7.406	10.411	63.294	67.662	573.161
	b) *Százalékokban*											
	1. Az összes népességben											
1890	3·5	0·0	34·0	10·7	7·0	51·7	8·4	3·0	12·0	8·6	12·8	100·0
1900	2·0	0·1	42·0	14·2	8·2	64·5	9·3	2·5	5·0	8·1	8·6	100·0
1910	1·3	0·1	45·2	15·0	8·2	68·5	10·2	2·2	1·9	8·2	7·7	100·0
1920	1·3	0·2	39·5	18·1	7·9	65·7	13·0	2·7	1·0	5·8	10·5	100·0
1930	1·1	0·1	40·7	16·6	6·1	63·5	12·3	1·2	1·7	6·5	13·7	100·0
	2. Csak a kereső népességben											
1890	1·9	0·0	36·7	9·9	5·6	52·2	6·4	4·8	12·6	15·1	7·0	100·0
1900	1·4	0·1	41·7	12·1	5·9	59·8	8·1	4·1	5·0	14·8	6·8	100·0
1910	1·0	0·1	44·2	13·2	6·2	63·7	8·9	3·4	2·3	14·2	6·5	100·0
1920	1·1	0·2	38·4	16·9	6·5	62·0	12·9	3·4	1·1	10·7	8·8	100·0
1930	0·9	0·1	40·9	15·9	4·7	61·6	11·5	1·3	1·8	11·0	11·9	100·0

Igen rossz házasságkötési hajlandósággal bíró harmadik csoport az élemedett korú tőkéseket és nyugdíjasokat magábafoglaló egyéb és ismeretlen csoport is, amelynek aránya a keresők körében azonban növekedő, az 1930. évi népszámlálás szerint 11·9% az 1890. évi 7·0%-kal szemben. A növekedést elsősorban a nyugdíjasok számának fejlődése okozza. Számuk az ismételt státusrendezések, a nyugdíjasokká vált nagyszámú menekültek, a gazdasági és politikai okokból napjainkban ismételt és széleskörű nyugdíjazások miatt gyarapodó. A házasulók körében az egyéb és ismeretlen csoport vőlegényei 1931—1932-ben 2·9%-kal szerepeltek.

A véderőhöz tartozó vőlegények aránya szintén mindig kisebb volt a véderő népszámlálásbeli arányánál. Mégis a mai zsoldos hadseregben, amikor a házasulási engedélyeket már kissé liberálisabban kezelik s a kaució letevése is könnyebb s néhány év előtt volt időszak, mikor nem is volt szükséges, már kevésbbé marad el a véderő e népmozgalmi aránya a népszámlálásbeli aránynál. A Budapesten történt házasságkötések vőlegényei ugyanis úgy 1931—1932-ben, mint 1897—1900-ban 1·1% véderőhöz tartozó egyént foglaltak maguk között. Ezzel szemben az 1930. évi népszámlálás szerint a budapesti keresőknek 1·3, az 1890. évi szerint pedig 4·8% volt a véderő aránya. Az 1890-től 1930-ig eltelt négy évtized alatt fokozatosan csökkent a véderőhöz tartozók aránya. A legmagasabb a véderőhöz tartozó vőlegények aránya 1919—1920-ban volt, amikor 6·9%-ra rúgott a katonaság hazatértével járó sűrű házasságkötések révén.

A székesfővárosunkban csekély számú őstermelőktől és bányászoktól eltekintve, Budapesten ma a kereskedelem főcsoportja mutat legjobb házasságkötési hajlandóságot. A népszámlálásban mutatkozó 16—17%-os arányukkal szemben a vőlegények körében a legutolsó évtizedben 19—23%-kal szerepelnek. A kereskedők aránya a vőlegények körében különben régebben is mindig magasabb volt, mint a népszámlálás szerint keresők körében, vagy akár az egész népességben. Régebben azonban a különbség kisebb volt, úgyhogy nyilvánvaló, hogy a kereskedők házasulási hajlandósága Budapesten a multhoz képest megjavult. Az 1890. évi népszámlálás szerint ugyanis a budapesti keresők 9·9%-a volt kereskedő, az egész pesti népességnek pedig 10·7%-a. Ezzel szemben a XIX. század végén a vőlegényeknek székesfővárosunkban 12·4%-a volt kereskedő. A legközelebb esett a kereskedők e népmozgalmi aránya a népszámlálásbelihez a világháborút megelőző legutolsó békés esztendőben pedig, amikor székesfővárosunk népességében a kereskedők aránya már 15·0%-ot ért el, de amikor a vőlegények körében is csak 15·3—15·9% között mozgott.

Az ipar fejlődési lehetőségei legújabban tudvalevőleg elmaradnak a kereskedőkéi mögött, sőt a budapesti gyáripar, nehézipar fejlődésének a háború után mutatkozott letörése révén az iparosok aránya Budapest népességében tudvalevőleg még ma sem éri el azt az arányt, amelyet a nagy

világégés előtt elért. Az 1930. évi népszámlálás szerint ugyanis a budapesti keresőknek még mindig csak 40·9%-a iparos, szemben az 1910. évi népszámlálásnál mutatkozott 44·2%-kal, pedig a mai 40·9% is már fejlődést mutat az 1920. évi népszámlálás alkalmával mutatkozott 38·4%-kal szemben. A Budapesten történt házasságkötések vőlegényeinek 1931—1932-ben 52·7%-a iparos, mely aránynak a népszámlálásbelinél magasabb volta az iparosoknak jó házasságkötési hajlandóságát ma is mutatja. Mégis régebben az iparosok házasságkötési hajlandósága jobb volt, akkor még a kereskedőkét is felülmúlta és így az iparosoknál megfordítva a házasságkötési hajlandóság csökkenése mutatkozik Budapesten, szemben a kereskedőknél mutatkozó javulással. A XIX. század végén ugyanis a budapesti vőlegényeknek még $^3/_5$ része (1897—1900 szerint 60·8%-a) volt iparos, ami annál figyelemreméltóbb, mivel a fővárosi ipar akkori fejletlensége mellett a budapesti keresőknek csak 36·7%-a, a főváros egész népességének meg épen 34·0%-a volt iparos, tehát akkor még az iparosok népszámlálásbeli aránya is kisebb volt, mint ma.

A házasulók körében a népszámlálásbeli aránynál magasabb arányt mutatnak végül a közlekedéshez tartozók s az értelmiség is. A közlekedéshez tartozó népesség azonban székesfővárosunkban fogyást mutat az értelmiségnél mutatkozó gyarapodással szemben. A budapesti keresőknek az 1930. évi népszámlálás szerint már csak 4·7%-a tartozott a közlekedéshez, szemben az 1920. évi 6·5%-okal. A vőlegények közül 1931—1932-ben 5·4% volt közlekedésbeli. Régebben a közlekedéshez tartozó népesség házasságkötési hajlandósága jobb volt. A világháború előtt 1911—1915-ben még 9·1, 1901—1905-ben még 9·4 volt a közlekedésbeli vőlegények aránya, mely majdnem kétszerese az 1900. évi népszámláláskor mutatkozott arányuknak, mely a keresők körében 5·9%.

Hasonlóképpen visszafejlődésben van az értelmiség házasságkötési hajlandósága is, bár az értelmiséghez tartozók száma újabban Trianon után gyarapodó. 1920-ban mutat a székesfővárosi keresők körében a megelőző népszámláláshoz képest a Budapesten lakos értelmiség a menekültek révén a legnagyobb ugrást, amikor is a keresők 12·9%-a vallotta magát értelmiségi foglalkozásúnak az 1910. évi népszámlálásnál mutatkozott 8·9%-kal szemben. A budapesti házasulók körében az értelmiség, a közszolgálat és szabad foglalkozások vőlegényeinek aránya 1931—1932-ben 13·5%, ami tehát már csak kevéssel magasabb, mint e foglalkozási főcsoportok keresőinek a megelőző 1930. évi népszámlálás szerint megállapítható aránya, ami 11·5% volt. A XIX. század végén még nagyobb volt a különbség. Az 1897—1900. évi átlag a házasulók körében 10·8% értelmiségi vőlegény, az értelmiségi keresőknek akkor mutatkozott 6·4%-os arányával szemben.

Az egyes foglalkozási főcsoportok házasságkötési hajlandósága között levő különbségeket még szabatosabban mérhetjük, ha kiszámítjuk az egyes

XIX. A BUDAPESTEN LEGNÉPESEBB FOGLALKOZÁSI FŐCSOPORTOK HÁZASSÁGKÖTÉSI HAJLANDÓSÁGA

1899-ről 1926ig az egyes foglalkozási főcsoportokhoz tartozó egész népességhez viszonyítva.

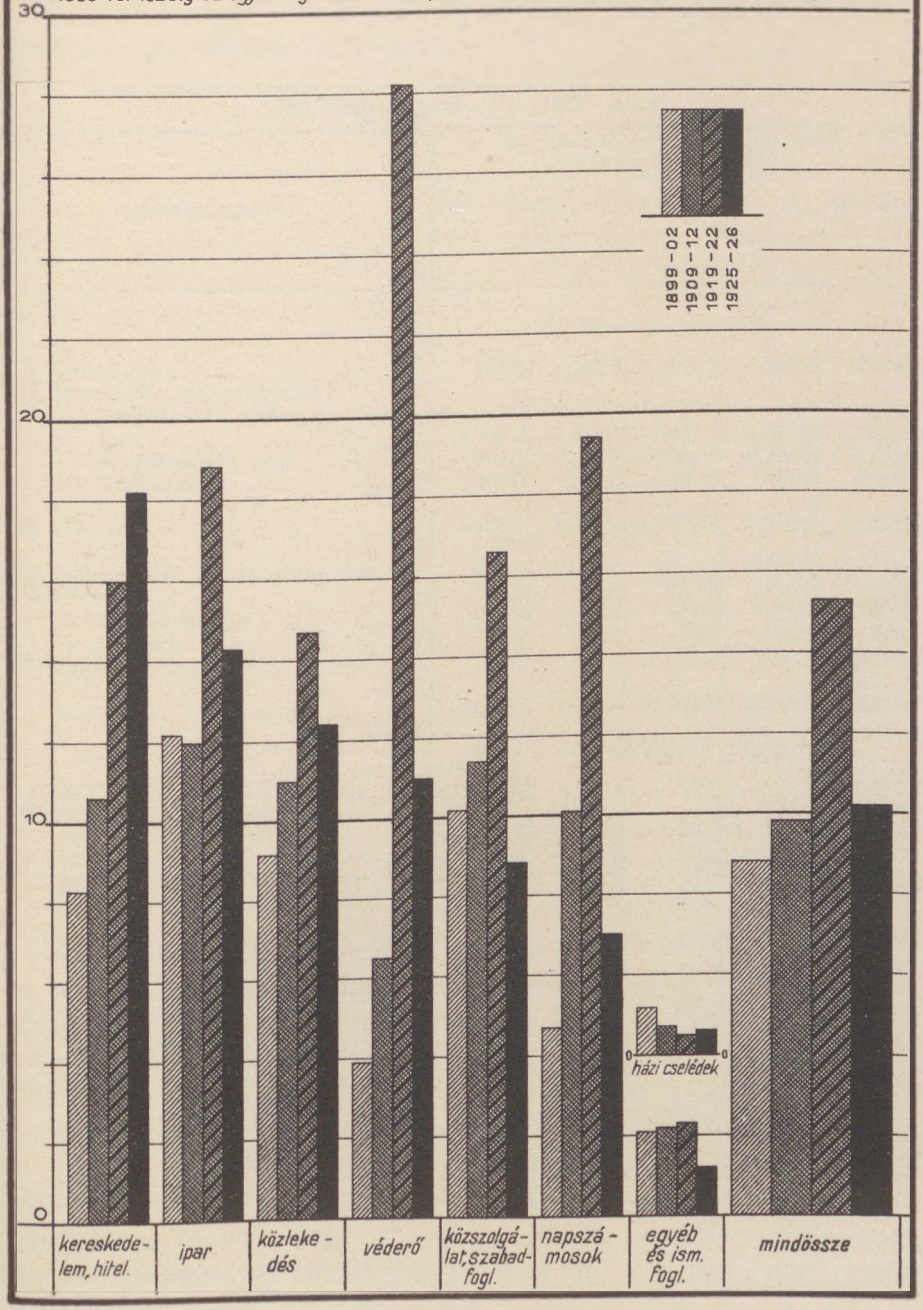

foglalkozási főcsoportokhoz tartozó népesség ezrére eső házasságkötések arányszámait, vagyis a házasságkötések foglalkozási főcsoportok szerint részletezett ezer lélekre eső nyers arányszámát. A házasságkötések foglalkozási főcsoport szerint részletezett ezen arányszámait 1899-től 1932-ig öt különböző, az egyes népszámlálásokat környező évek adataiból számított átlagban a 115. táblázat tárja elénk.

115. A házasságkötések foglalkozási főcsoportok szerint Budapesten abszolút számban és 1000 lélekre számítva. — 1899—1932.

Foglalkozási főcsoport	Esett házasságkötés az oldalt megnevezett foglalkozási főcsoportra az évek átlaga szerint				
	1899–1902	1909–1912	1919–1922	1925–1926	1929–1932
	a) *Abszolút számokban*				
I. Őstermelés	125·0	132·8	401·3	214·0	221·0
II. Bányászat, ipar, forgalom:					
A) Bányászat, kohászat	7·0	11·0	23·0	13·0	10·5
B) Ipar	3.744·8	4.772·5	6.896·5	4.687·0	5.486·2
C) Kereskedelem, hitel	864·3	1.403·5	2.685·5	2.218·0	2.113·0
D) Közlekedés	555·0	790·5	1.077·5	648·5	589·0
II. Együtt	**5.171·1**	**6.977·5**	**10.682·5**	**7.566·5**	**8.198·7**
III. Közszolgálati és szabadfoglalkozás	694·5	1.028·0	2.000·2	1.383·0	1.470·3
IV. Véderő	73·2	126·0	706·0	116·5	112·3
V. K. m. n. napszámos	173·0	169·2	180·2	196·0	268·0
VI. Házicselédek	70·2	51·2	27·3	30·5	26·0
VII. Egyéb és ismeretlen	131·0	150·8	223·0	292·0	305·7
Mindössze	**6.438·0**	**8.635·5**	**14.220·5**	**9.798·5**	**10.602·0**
	b) *Ezer lélekre eső arányban*				
I. Őstermelés	8·8	11·1	34·1	25·2	20·4
II. Bányászat, ipar, forgalom:					
A) Bányászat, kohászat	14·4	12·5	13·7	19·8	8·8
B) Ipar	12·2	12·0	18·8	14·3	13·4
C) Kereskedelem, hitel	8·3	10·6	16·0	18·2	12·6
D) Közlekedés	9·2	11·0	14·7	12·4	9·5
II. Együtt	**10·9**	**11·6**	**17·5**	**15·0**	**12·8**
III. Közszolgálati és szabadfoglalkozás	10·2	11·4	16·6	8·8	11·9
IV. Véderő	3·9	6·5	28·2	11·0	9·3
V. K. m. n. napszámos	4·7	10·1	19·4	7·0	15·9
VI. Házicselédek	1·2	0·7	0·5	0·6	0·4
VII. Egyéb és ismeretlen	2·1	2·2	2·3	1·2	2·2
Mindössze	**8·8**	**9·8**	**15·3**	**10·2**	**10·6**

Látható, hogy a foglalkozási főcsoportok házasságkötési hajlandósága között levő nagy különbségeknek megfelelően a foglalkozási főcsoportok házasságkötési általános vagy nyers arányszámai között levő különbségek is igen szélsőségesek. Az 1929—1932. évi átlag szerint a házicselédek ezrére

pl. évente csak 0·4 házasság esik, az 1925—1926. évi átlag szerint 0·6. Vagyis évente kb. csupán 2500 (illetve 1700) házicselédre esik egy-egy újonnan házasuló házicseléd vőlegény. Ennek okát fentebb említettük, hogy életmódjuk olyan, hogy nem engedi meg a házasságkötést, amivel kapcsolatos a törvénytelen születéseknek e foglalkozási ághoz tartozók körében magas aránya. Az egyéb és ismeretlen csoportbelieknél ugyanekkor 2·2‰ (1925—1926-ban 1·2) a megfelelő arányszám. Említettük, hogy e csoport jórészét magas életkora tartja vissza a házasságkötéstől, körükben sok az öreg tőkés, nyugdíjas.

A másik szélsőséget, a legmagasabb házasságkötési általános arányszámot az egyes foglalkozási főcsoportok közül a budapesten kevésbbé népes őstermeléstől és bányászattól eltekintve, a kereskedelem és az ipar mutatja. Az 1925—1926. évi átlag szerint a kereskedelem és hitel főcsoportjának házasságkötési általános arányszáma 18·2‰, az iparosoké 14·3‰. Az 1929—1932. évi megfelelő átlagok 12·6 és 13·4‰. Régebben az ipar házasságkötési általános arányszáma sokkal jobb volt, mint a kereskedőké, az 1899—1902. évi átlag szerint az iparosok ezrére évente átlag 12·2, a kereskedőkének ezrére pedig ugyanekkor évente átlag 8·3 házasságkötés esett. A napszámosok házasságkötési hajlandósága 1925—1926-ban még csak 7·0‰-es általános arányszámban nyert kifejezést, de 1929—1932-ben 15·9‰-re javult. A közszolgálat és szabad foglalkozások (1929—1932 : 11·9‰) és a közlekedéshez tartozók (9·5) házasságkötési általános arányszáma elmarad a kereskedőké és az iparosoké mögött.

A véderő házasságkötési általános arányszáma a háború befejezését közvetlen követő időben a zsoldos hadsereg létesítésének időpontjában volt különösen magas. 1919—1922. évi általános arányuk 28·2‰. Napjainkban a véderő házasságkötési általános arányszáma évről-évre csak kevéssé különbözik a székesfőváros egész népességére vonatkozó átlagtól. Így 1925—1926-ban 11·0‰ az egész népességre vonatkozó 10·2‰-kel szemben, 1929—1932-ben 9·3‰ az egész népességre vonatkozó ekkori 10·6‰-kel szemben. Régebben azonban, a világháború előtt a véderő ezer lélekre eső házasságkötési aránya — l. a 115. táblázaton az 1899—1902., 1909—1912. évi házasságkötési arányok oszlopait — egyike volt a legkedvezőtlenebbeknek. Akkor a véderőhöz tartozók ezrére csak 3·9, illetve 6·5 volt az egy-egy évben átlag kötött házasságok száma.

Arra vonatkozólag, hogy a házasságkötési arányszámok foglalkozási főcsoportok szerint mutatkozó különbségeiben a vőlegények házasulási korának különbségei minő szerepet játszanak az őslapokból különleges feldolgozást végeztettünk. Két esztendőre, az 1925. és 1926. évi budapesti házasulókra vonatkozólag elkészítettük a vőlegények foglalkozásának és házasodási korának kombinált statisztikáját. Az e két év budapesti házasulóiból ily kombinációban kiszámolható abszolút számokat a 116. táblázatban mutatjuk be. Ezekből számítjuk ki az egyes foglalkozási főcsoportokhoz

116. A Budapesten kötött házasságok megoszlása a vőlegény foglalkozása és kora szerint 1925-ben és 1926-ban.

A vőlegény foglalkozása	A vőlegény életkora volt							
	20 éven aluli	20—24 éves	25—29 éves	30—39 éves	40—49 éves	50—59 éves	60 éven felüli	összesen
	a) *1925-ben.*							
1. Őstermelés	—	45	69	76	14	9	7	220
2. Bányászat	—	3	4	9	—	—	—	16
3. Ipar:								
önállók	—	31	135	188	101	59	23	537
tisztviselők	2	67	146	126	42	11	3	397
segédszemélyzet	53	1.148	1.345	816	240	111	36	3.749
3. együtt	**55**	**1.246**	**1.626**	**1.130**	**383**	**181**	**62**	**4.683**
4. Kereskedelem és hitel:								
önállók	1	78	207	255	106	40	26	713
tisztviselők	—	205	349	315	92	32	12	1.005
segédszemélyzet	6	134	184	108	28	12	8	480
4. együtt	**7**	**417**	**740**	**678**	**226**	**84**	**46**	**2.198**
5. Közlekedés:								
önállók	1	6	14	7	5	3	2	38
tisztviselők	—	14	42	53	30	8	1	148
segédszemélyzet	4	130	126	100	43	23	6	432
5. együtt	**5**	**150**	**182**	**160**	**78**	**34**	**9**	**618**
6. Közszolg. ágak és szabad foglalkoz.	2	175	415	464	199	70	24	1.349
7. Véderő	—	10	50	53	17	2	—	132
8. K. m. n. napszámosok	4	54	43	32	23	15	9	180
9. Házicselédek	—	8	6	3	1	2	—	20
10. Egyéb és ismeretlen foglalkozások	4	33	59	77	55	39	48	315
Mindössze	**77**	**2.141**	**3.194**	**2.682**	**996**	**436**	**205**	**9.731**
	b) *1926-ban.*							
1. Őstermelés	—	35	68	66	23	10	6	208
2. Bányászat	—	—	1	5	3	1	—	10
3. Ipar:								
önállók	1	36	127	150	73	33	18	438
tisztviselők	—	41	120	96	43	11	1	312
segédszemélyzet	46	1.194	1.417	867	256	122	39	3.941
3. együtt	**47**	**1.271**	**1.664**	**1.113**	**372**	**166**	**58**	**4.691**
4. Kereskedelem és hitel:								
önállók	3	68	180	230	80	39	29	629
tisztviselők	3	180	427	378	98	32	12	1.130
segédszemélyzet	8	136	174	113	28	14	6	479
4. együtt	**14**	**384**	**781**	**721**	**206**	**85**	**47**	**2.238**
5. Közlekedés:								
önállók	—	9	10	13	8	6	1	47
tisztviselők	2	22	64	64	40	13	—	205
segédszemélyzet	10	111	133	92	59	18	4	427
5. együtt	**12**	**142**	**207**	**169**	**107**	**37**	**5**	**679**
6. Közszolg. ágak és szabad foglalkoz.	5	158	416	558	177	79	24	1.417
7. Véderő	—	14	38	34	11	4	—	101
8. K. m. n. napszámosok	4	58	61	51	15	16	7	212
9. Házicselédek	—	9	15	13	3	1	—	41
10. Egyéb és ismeretlen foglalkozások	4	33	37	59	48	37	51	269
Mindössze	**86**	**2.104**	**3.288**	**2.789**	**965**	**436**	**198**	**9.866**

tartozó vőlegények 1925—1926. évi budapesti statisztika szerint mutatkozó átlagos házasodási korát, melyeket a 117. táblázat tár elénk.

117. Az egyes foglalkozási főcsoportokhoz tartozó vőlegények átlagos házasodási kora az 1925—1926. évi budapesti statisztika szerint.

(Mérlegelt aritmetikai átlagok a vőlegényeknek minden egyes koréve szerint részletezett statisztikai számsorból számítva.)

Foglalkozási főcsoport	Az oldalt megnevezett foglalkozási főcsoportokban Budapesten 1925—1926-ban számbavett vőlegények	
	összes száma	átlagos házasodási kora években
I. Őstermelés	428	32·64
II. Bányászat, ipar és forgalom:		
A) Bányászat, kohászat	26	33·51
B) Ipar	9.374	30·61
C) Keresk. és hitel	4.436	32·17
D) Közlekedés	1.297	32·32
II. Együtt	**15.133**	**31·22**
III. Közszolgálat és szabad foglalkozások	2.766	33·74
IV. Véderő	233	32·17
V. K. m. n. napszámos	392	32·76
VI. Házi cseléd	61	30·40
VII. Egyéb és ismeretlen	584	41·33
Mindössze	**19.597**	**31·95**

A legidősebb házasulók aránya a tőkéseket és nyugdíjasokat magábafoglaló »egyéb és ismeretlen« csoportbeli vőlegények között a legmagasabb; a foglalkozási főcsoportok átlagos házasulási korának adatai sorában is ezé a csoporté a maximum. Az 1925—1926. évi budapesti statisztika szerint az e foglalkozási főcsoporthoz tartozó vőlegények átlagos házasodási kora 41·33 év, ami közel egy évtizeddel magasabb az összes budapesti vőlegények ezen kétévi házasodási statisztikájából kiszámítható átlagos házasodási kornál, mert az csak 31·95. Ezek között magas a palingam házasulók aránya is. Magas azután még az értelmiség, a közszolgálatban állók s az úgynevezett »szabad foglalkozások«-hoz tartozók átlagos házasodási kora is. Az »egyéb és ismeretlen« foglalkozási főcsoport vonatkozó adata után közvetlenül sorakozva a második helyen áll, 33·74 év. Az értelmiség ezen adatát azonban túlmagasnak tartjuk ahhoz, hogy azt csak az értelmiség hosszú ideig tartó iskoláztatása, nehéz önállósulása, hivatalnoki pályán a gyakran soká késő véglegesítés következtének tekintsük, minthogy tanulmányaival még az egyetemet végző értelmiség is 23—24 éves korában készül el s minthogy ugyanekkor a budapesti protogam házasulók átlagos házasulási kora is csak 29·2 év volt. Az egész értelmiség átlagos házasulási korának e magas adatában ismét annak a körülménynek tulajdonítunk még fontos szerepet, ami a tőkések és nyugdíjasok átlagos házasulási korát is jelentősen emelte: t. i. a palingam házasságkötések magas arányának. Minél műveltebb, minél vagyonosabb társadalmi osztályt figyelünk meg, annál magasabb az elválások

aránya, annál gyakoribb az ismételt házasságkötés, amely házasulók pedig már idősebb korúak. A palingam házasságkötések pedig az intelligenciánál gyakoriak. Gyakoribbak, mint a többi foglalkozási főcsoportnál. E körülménynek az értelmiség átlagos házasodási korának emelésére azután szintén lényeges hatása van. Minél magasabb társadalmi osztályt vizsgálunk, az átlagos házasulási kort annál magasabbnak találjuk.

A másik szélsőséget, a legfiatalabb átlagos házasulási kort a házi cselédek (30·40) és közvetlen utánuk sorakozva majdnem ugyanolyan alacsony színvonalat az ipar (30·61) főcsoportjához tartozó budapesti vőlegények mutatnak. Mégis nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk az iparnál jelentkező alacsony átlagnak, mint a házi cseléd vőlegényre vonatkozónak, minthogy az ipar székesfővárosunk legnépesebb foglalkozási főcsoportja, míg a házi cselédeké, bár szintén népes, mégis a házasságkötések statisztikájában csak felette gyér képviseletű. Az 1925—1926. évben Budapesten kötött házasságok vőlegényeinek 47·83%-a (9374 vőlegény) tartozott az iparhoz, míg házi cseléd csak 0·31%-uk (abszolút számban 61) volt. Ennél fogva más időszakokban a házasulási átlagos korra vonatkozólag a jelenleg közölt mérlegelt arithmetikai átlagoktól a házi cselédek körében majdnem sokkal inkább különböző adatokat nyerhetünk, semmint az iparnál.

Megemlíthetjük még, hogy a férfiaknál az egyes foglalkozási főcsoporthoz tartozók átlagos házasulási kora tekintetében minden bizonnyal nagyobb különbségek vannak, mint a nőknél. Ezek átlagos házasulási kora egyöntetűbb, többségük eltartott.

A foglalkozási főcsoportok házasulási kora tekintetében mutatkozó eltéréseket az átlagos házasulási kor bemutatása után érdemes korcsoportok szerint való részletezésben is megvizsgálni, legalább is, hogy a Budapesten legnépesebb foglalkozási főcsoporthoz tartozó lakosok koruk, illetve főéletkorszakaik szerint minő eltéréseket mutatnak a házasságkötések gyakorisága tekintetében. Ezt ugyancsak az 1925—1926. évben kötött budapesti házasságok statisztikájából többéves korcsoportok szerint részletezett ezer megfelelő foglalkozású lakoshoz (az 1925. évi budapesti népszámlálás adataihoz) viszonyított nyers arányszámokban a 118. táblázat szemlélteti.

Látható, hogy a fiatalkorú — a 25 éven aluli — vőlegények aránya a nyugdíjasokból és tőkésekből álló »egyéb« csoportban a legkisebb, csupán 2·7‰. Alacsony azonban ez a véderőnél (5·4‰) és a közszolgálat és szabad foglalkozások főcsoportjában (10·0‰) is. Ezek a későn nősülők főcsoportjai. Az elsőbe már eleve csak öregeket sorolunk, nagyrészt olyanokat, akik fiatalabb korukban más foglalkozási főcsoporthoz tartoztak. A véderőnél a nősüléshez szükséges kaució az állások magasabb fokozataiban alacsonyabb, ami a katonatisztek fiatalkori nősüléseit megnehezíti. Azután jön a későn nősülő értelmiség, kit a hosszas tanulmányok, a magas iskolák, az elhelyezkedés vagy az önállósulás nehézségei tartanak a házasságra-

lépéstől sokáig vissza, úgyhogy a fiatalkorú vőlegények budapesti átlagos arányának (21·0%) az idetartozók még felét sem érik el. A Budapesten legnépesebb foglalkozási csoportok közül a legtöbb fiatalkorú vőlegényt viszont a közlekedés (39·3%), az ipar (36·1%), a kereskedelem és hitel (35·0%) mutatnak fel.

118. A Budapesten legnépesebb foglalkozási főcsoportok házasságkötési nyers arányszámai a vőlegény kora szerint részletezve, az 1925—1926. évi statisztika adatai szerint.

Foglalkozási főcsoport	Esett házasságkötés az oldalt megnevezett foglalkozási főcsoportban a (az)							
	15—19	20—24	25—29	30—39	40—49	50—59	60 éven felüli	összes legalább 15 éves
	éves							
	vőlegényeknél ezer megfelelő korú lakosra							
1. Ipar	1·3	34·8	45·2	18·7	8·5	6·1	4·0	18·1
2. Keresk. és hitel	1·1	33·9	53·7	28·5	11·3	6·7	6·5	22·5
3. Közlekedés	2·7	36·6	36·7	14·7	10·1	7·3	3·2	16·3
4. Közszolgálat és szabad foglalkozás	0·4	9·6	18·2	14·7	8·0	5·5	3·1	10·7
5. Véderő	—	5·4	28·4	19·4	11·4	7·7	—	13·4
6. K. m. n. napszámos	2·0	22·7	19·1	9·1	5·0	4·4	3·0	9·0
7. Egyéb foglalkozás	0·1	2·6	4·7	3·9	2·3	1·8	1·5	2·4
Összesen	**0·9**	**20·1**	**29·4**	**15·5**	**7·4**	**4·8**	**2·8**	**12·5**

Az egyes foglalkozási főcsoportokhoz tartozó vőlegényeket önállók és segédszemélyzet szerint részletezve látható, hogy *az önállók rendszerint később házasodnak*, amit az önállósulás nehézségei, késői bekövetkezése magyaráznak, miért is az idősebbek aránya az önállók között magasabb, mint a segédszemélyzetnél. Az 1925—1926. évi budapesti statisztika szerint az átlagos házasulási kor az egyes foglalkozási főcsoportokhoz tartozók körében a 119. táblázat adatai szerint alakult.

119. Az átlagos házasulási kor az egyes foglalkozási főcsoportokban, önállók és segédszemélyzet szerint részletezve, az 1925—1926. évi budapesti statisztika szerint.

Foglalkozási főcsoport	Az átlagos házasodási kor az oldalt megnevezett foglalkozási főcsoportokban az (a)	
	önállóknál	segédszemélyzetnél
	években	
I. Őstermelés	34·01	30·76
II. Bányászat, ipar és forgalom:		
A) Bányászat, kohászat	34·16	32·89
B) Ipar	36·57	29·74
C) Keresk. és hitel	31·68	29·89
D) Közlekedés	41·66	31·30
II. Együtt	**34·02**	**29·90**
III. Közszolgálat és szabadfoglalkozás	33·92	33·20
IV. Véderő	—	30·71
V. K. m. n. napszámos	—	32·76
VI. Házi cseléd	—	30·40
Összesen:		
a) napszámosokkal és cselédekkel együtt	**35·05**	**30·22**
b) azok nélkül	**35·05**	**30·12**

XX. A BUDAPESTEN LEGNÉPESEBB FOGLALKOZÁSI FŐCSOPORTOK HÁZASSÁGKÖTÉSI HAJLANDÓSÁGA A VŐLEGÉNY ÉLETKORA SZERINT RÉSZLETEZVE

az 1925-26. évi népmozgalmi statisztika s az 1925. évi fővárosi népszámlálás egymáshoz viszonyított adatai alapján.

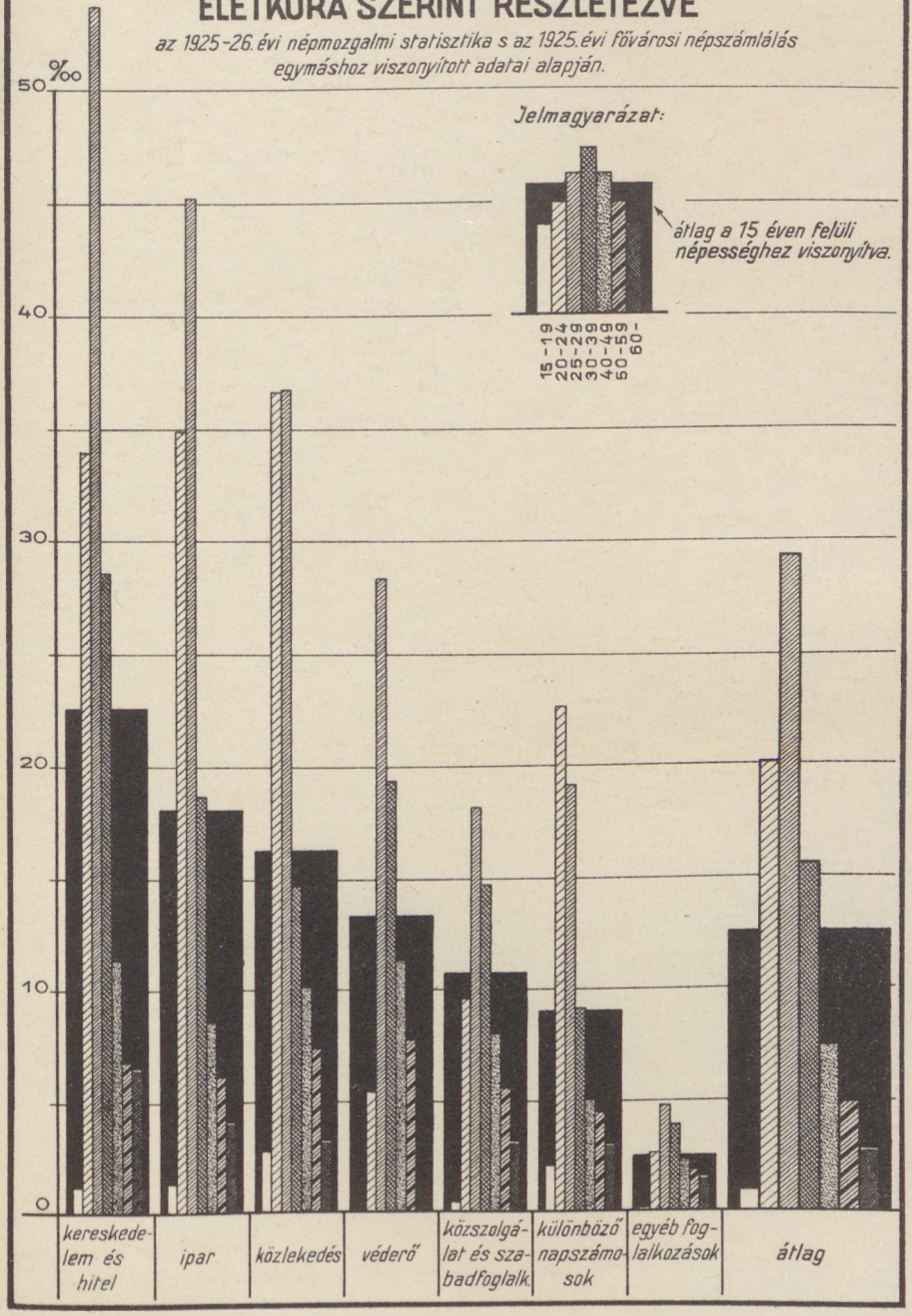

Ezen újabb budapesti kombinatív feldolgozás szerint *az önálló és segédszemélyzethez tartozó vőlegények átlagos házasulási kora között átlag 5 évnyi különbség van.* Átlag 5 évvel nősülnek később az önállók a segédszemélyzethez tartozóknál. A legnagyobbnak e korkülönbséget a közlekedés önállóinak és segédszemélyzetének átlagos nősülési kora között találtuk (10·33 évnek). A legkisebbnek (0·72 évvel) az az értelmiségnél mutatkozott. Csekély ez a szintén művelt, egyéb városias foglalkozásoknál, így pl. a kereskedelemhez és hitelhez tartozóknál is (1·78 év).

A foglalkozási főcsoportok házasulási arányszámai után külön megvizsgáljuk a tisztviselőkét s az egyes iparágakhoz tartozókét. Az országos statisztikából (lásd Stat. Közlemények 79. kötet, 20. l.) ismert az a tény, hogy a tisztviselő vőlegények házasságkötési arányszámai — talán az ipari tisztviselőket kivéve — kedvezően alakulnak s hogy a tisztviselővőlegények aránya a tisztviselők közismert súlyos gazdasági helyzete mellett is minden évben és minden foglalkozási ágban rendszerint magasabb, mint megfelelő népszámlálásbeli arányuk. E jelenség látható a budapesti házasságkötések statisztikájában is. A tisztviselők ezer lélekre eső házasságkötési nyers arányszámait a Budapesten történt házasságkötések statisztikájából némely többéves eredményt egybefoglaló átlagban a 120. táblázat mutatja.

120. A tisztviselők házasodási nyers arányszámai Budapesten, 1899-től 1932-ig, többéves átlagokban.

Tisztviselők	A házasságkötések ezer, oldalt megnevezett foglalkozású tisztviselőre eső évi átlagos száma az				
	1899—1902	1909—1912	1919—1922	1926—1928[1])	1929—1932
	évi budapesti statisztika szerint				
Mezőgazdasági tisztviselő	19·7	27·3	37·2	51·2	35·9
Ipari «	9·7	11·7	14·4	11·4	9·5
Kereskedelmi «	9·4	13·3	21·7	32·0	16·4
Közlekedési «	11·1	10·7	13·5	11·6	10·5
Tulajdonképeni értelmiség	10·5	13·0	18·4	11·9	18·0
Katonatisztek	11·1	17·7	24·7	25·6	12·2

A jelenleg rendelkezésünkre álló legújabb eredményeket — a 120. táblázat legutolsó oszlopát — véve először figyelembe, látható, hogy az ipari tisztviselőket kivéve, az ezer lélekre eső házasságkötési arányok minden foglalkozási főcsoportban magasabbak a tisztviselőknél, mint az illető főcsoportra általában vonatkozó arányszámok. Ez utóbbiakat fentebb a 115. táblázaton közöltük. 1929—1932-ben ugyanis az ezer lélekre eső évi átlagos házasságkötések száma Budapesten a következő volt:

	A tisztviselőknél	Az egész foglalkozási főcsoportban
Őstermelés	35·9	20·4
Kereskedelem	16·4	12·6
Közlekedés	10·5	9·5
Tulajdonképeni értelmiség	18·0	11·9
Katonatisztek	12·2	9·3

[1]) Az 1925. évi budapesti népszámlálás foglalkozási főcsoportjai szerint megosztott 1927. évi évközepi népességhez viszonyítva s az egyes főcsoportokból a tisztviselők arányát azoknak az 1920. évi népszámlálásnál talált arányai szerint választva el.

Csak az ipari tisztviselők házasságkötési általános arányszáma kisebb 1929—1932-ben is, épen úgy, mint régebben az egész ipari főcsoportnak vonatkozó megfelelő arányszámnál. Ezer ipari tisztviselőre 1929—1932-ben évente átlag 9·5 házasságkötés esett, míg az egész ipari főcsoport lélekszámának ezrére ugyanekkor 13·4%.

A Budapesten házasodott tisztviselők magas arányában szerepe lehet annak is, hogy épen az értelmiségi foglalkozású egyének és tisztviselők által kötött székesfővárosi házasságkötések körében gyakoriak az idegenek, vagyis a nem budapesti vőlegények. Nyilvánvaló, hogy tanulás, szórakozás, farsangolás stb. miatt a műveltebb társadalmi osztályokhoz tartozó vidéki lakosok mindenkor nagyobb arányban keresik fel a fővárost — a nélkül, hogy állandó budapesti lakosokká válnának — mint a kevésbbé műveltek. E körülménynek lényeges szerepe van abban, hogy a legtöbb foglalkozási főcsoportban a tisztviselők, valamint a tulajdonképeni értelmiség házasságkötési általános arányszámai magasabbak, mint az egész foglalkozási főcsoportban.

A régebbi időkkel szemben a tisztviselők Budapesten kötött házasságainak arányszámai gyarapodó irányzatúak. Kivéve mégis az ipari és közlekedésbeli tisztviselőket, még különösen javulók a kereskedelmi tisztviselők, a katonatisztek, a tulajdonképeni értelmiség arányszámai, nem is szólva a fővárosban gyér képviseletű mezőgazdaság tisztviselőinek adatairól. Ez a gyarapodás is a mellett szól, hogy a tisztviselő házasságkötések arányszámait a nem budapesti lakosok erősen duzzasztják, láttuk ugyanis, hogy székesfővárosunk egész népességének házasságkötési arányszámai évtizedek óta gyarapodnak, de elsősorban csak az idegen házasulók arányának gyarapodása miatt. (L. a 2. §-ban.) Nyilvánvaló, hogy mindazon néprétegek, amelyek házasságkötési arányszámainak történeti idősora erőteljesen gyarapodó, megvizsgálandó mindig a tekintetben, hogy minő szerepe van azon néprétegben az idegeneknek.

Az egyes iparágakhoz tartozó iparosok Budapesten kötött házasságainak ezer ugyanezen iparághoz tartozó élőre eső évi átlagos számait az 1910., az 1920. és az 1930. évi népszámlálást környező 4—4 esztendő házasságkötési statisztikájából a 121. táblázatban foglaltuk egybe.

Az egyes iparágak közül — ezen budapesti adatok szerint — székesfővárosunkban leggyakrabban a kovácsok, a lakatosok és a kőművesek házasodnak. Ezek tudvalevőleg többnyire erős testű egyének, sőt gyakran épen robusztus testalkatúak, legalább is az ezen iparhoz tartozók nagyarányban egészséges emberek. A testi épséget és erősséget foglalkozásuk is megkívánja. A leggyérebben viszont ezen budapesti adatok szerint a szabók, varrónők, takácsok és posztószövők kötnek házasságot. Ezek ülő, poros foglalkozást űző, vérszegény, gümőkórral gyakran terhelt egyének. Sőt az egyenesen betegek is sűrűn fordulnak elő soraikban. Az iparosok körében

mutatkozó szélsőségek elég nagyok, a házasságkötési arányok számszerű különbségeit tekintve. A szabók, varrónők, stb. 1909—1912. évi házasságkötési aránya 6·8‰, a takácsok és posztószövők 1919—1922. évi adata 7·5‰. Ezzel szemben a kovácsok és lakatosok körében mutatkozó maximum 1919—1922-ben 37·6‰, az 1909—1912. évi statisztika szerint a kőműveseknél mutatkozó maximum pedig 18·7‰. Látható tehát, hogy a maximum a minimumnak 1919—1922-ben ötszöröse és 1909—1912-ben is háromszorosa.

121. Az egyes iparágak házasodási nyers arányszámai Budapesten az 1909—1912., 1919—1922. és az 1929—1932. évek adatai szerint.

Iparág	A házasságkötések ezer, oldalt megnevezett iparághoz tartozó lakosra eső évi átlagos száma az		
	1909—1912	1919—1922	1929—1932
	évi budapesti statisztika szerint		
Asztalos, ács, bognár, stb.	14·9	20·0	20·0
Borbély és fodrász	16·1	18·8	15·0
Cipész és csizmadia	13·7	21·3	19·0
Korcsmáros, vendéglős, stb.	9·5	14·0	10·1
Kovács, lakatos, stb.	17·8	37·6	92·4
Kőműves	18·7	24·4	23·6
Könyv- és kőnyomdász	11·0	17·3	6·3
Mészáros és hentes	14·0	23·1	19·8
Molnár	11·6	15·4	10·6
Pék	13·9	26·3	15·9
Szabó, varrónő, stb.	6·8	9·5	6·5
Szűcs	13·8	18·9	10·3
Takács, posztószövő, stb.	12·5	7·5	3·6
Egyéb iparágak	10·8	16·4	8·6
Iparosok átlag	**11·9**	**19·0**	**13·9**

Igen alacsony a házasságkötési arányszám a foglalkozásuknál s környezetüknél fogva kissé talán szabadosabb világnézetű vendéglősöknél is. 1909—1912-ben ezer vendéglős, korcsmáros, kávés, stb.-re csak 9·5 házasságkötés esett évente átlag, az 1919—1922. évi házasságkötési hosszban is kevesebb (14·0‰), mint amekkora az iparosok csoportjának ezen időszakbeli házasságkötési átlagos általános arányszáma (19·0‰). A korcsmárosok, vendéglősök stb. körében a nőtlenek gyakoriak s az e foglalkozású iparosok házassági termékenysége is alacsony, mint azt a budapesti házasságok termékenységéről szóló munkámban néhány éve már kimutattam.[1]) Általában megállapítható, hogy magas házasságkötési arányszám, jó családalapítási hajlandóság rendszerint kedvező termékenységgel is jár együtt, míg viszont azok a néprétegek, melyek nem szívesen s csak gyéren házasodnak, házasságukban rendszerint csak kevés gyermekkel is bírnak, vagyis házasságuk átlagos termékenysége alacsony. Ami pedig a vendéglősök

[1]) L. *Szél T.*: »A házasságok termékenysége Budapesten.« Szőv. Stat. Közlemények. 60. kötet, 2. sz. (Budapest, 1932.)

alacsony termékenységének okát még külön is illeti, megemlíthető, az alkohol protoplazmaméreg volta a csírasejtek életképességét csökkentő hatása, e mellett az alkoholizmus a teljesen terméketlen házasságkötések arányát lényegesen emelni képes nemibetegségek terjedését is elősegíti, az alkohol ugyanis fokozza a libidot, egyidejűleg csökkentve az ítélőképességet, ami a nemi objektumok megválasztásánál könnyelművé tesz. A borhoz és a nőhöz könnyen hozzájutó korcsmárosnál mindezen körülmények eredője az alacsony házasságkötési arányszám s az egyébként is gyéren kötött házasságok csekély termékenysége.

Az egész ipari segédszemélyzetnek és más foglalkozási főcsoportokban dolgozó munkásoknak házasságkötési statisztikájából meglepő részletességű adatgyüjteményt közölt legutóbb *Illyefalvi* I. L.[1]). Amikor a budapesti vőlegényeket *Illyefalvi* munkásokra és polgárokra választja szét, e szétválasztást a házasulók korával is kombinálja. Az 1929. évi budapesti statisztikából a munkásházasulók, valamint a munkások és polgárok összeházasodásainál szereplő vőlegények és menyasszonyok kormegoszlására vonatkozó ezt a statisztikát a 122. táblázat tárja elénk.

122. A házasuló munkások és a polgárok kormegoszlása az 1929. évi budapesti statisztika szerint.

Korcsoport	Esett az oldalt megnevezett korcsoportra házasuló					
	munkásoknál		polgároknál		egész népességben	
	absz. számban	%-ban	absz. számban	%-ban	absz. számban	%-ban
	a) *A vőlegényeknél.*					
20 éven aluli	58	1·3	13	0·2	71	0·7
20—24 éves	1.332	27·3	674	12·0	2.006	19·1
25—29 «	1.793	37·0	1.839	32·7	3.632	34·7
30—39 «	1.115	23·0	1.891	33·6	3.006	28·7
40—49 «	340	7·0	737	13·1	1.077	10·3
50—59 «	149	3·0	332	5·9	481	4·6
60 éven felüli	65	1·4	138	2·5	203	1·9
Összesen	**4.852**	**100·0**	**5.624**	**100·0**	**10.476**	**100·0**
	b) *A menyasszonyoknál.*					
17 éven aluli	47	1·0	29	0·5	76	0·7
17—19 éves	546	11·3	429	7·6	975	9·3
20—24 «	1.703	35·1	1.770	31·5	3.473	33·2
25—29 «	1.164	24·0	1.503	26·7	2.667	25·5
30—39 «	1.005	20·7	1.343	23·9	2.348	22·4
40—49 «	298	6·1	415	7·4	713	6·8
50 éven felüli	89	1·8	135	2·4	224	2·1
Összesen	**4.852**	**100·0**	**5.624**	**100·0**	**10.476**	**100·0**

[1]) L. *Illyefalvi L.*: »A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten.« (Budapest, 1930.) c. munkának 69. s k. l.

Látható, hogy mennyivel korábban nősülnek a munkások, mint a polgárok. A Budapesten házasságkötő munkásoknak közel $^3/_{10}$-része (28·6%-a) fiatalkorú, vagyis 25 éven aluli, míg a polgároknál a vőlegényeknek csak $^1/_8$-része (12·2%-a) 25 éven aluli. A 30 éven felüliek, vagyis a már agglegényeknek nevezhetők köréből kerül ki a polgárvőlegényeknek több, mint a fele (55·1%-a), míg az ily idős vőlegények a munkás vőlegényeknek csak $^1/_3$-részét (34·4%-át) teszik.

A menyasszonyok oldalán a munkás és polgár házasulók kora között levő különbségek nem oly nagyok, de itt is kedvezőbb a helyzet a fiatalkorúak aránya tekintetében a munkásoknál. A munkásoknál nagyobb arányú fiatalkorú vőlegények ugyanis természetszerűleg több fiatalkorú menyasszonyt is visznek oltár elé, másrészt polgároknál a nők oldalán is szerepe van az iskoláknak, mint a házasodási kort kitoló akadálynak. A munkásmenyasszonyok 12·3%-a volt fiatalkorú, az 1929. évi budapesti statisztika szerint, míg a polgármenyasszonyoknak csak 8·1%-a.

Érdekes megfigyelni, hogy a munkásvőlegények kedvező kormegoszlására vonatkozó jelenség még erőteljesebben mutatkozik azon fizikai munkát végző munkásvőlegényeknél, akik törvénytelen születésű menyasszonyokkal keltek egybe és azoknál is még, akik fizikai munkákat végző apák leányaival házasodtak össze. Kevésbbé mutatkozik azon munkásvőlegényeknél, akik a polgári osztályhoz tartozó apák leányaival léptek házasságra, nevezetesen a fiatalkorú vőlegények aránya a törvénytelen születésű menyasszonyokkal egybekelt munkásvőlegényeknél 28·8%, míg a fizikai munkát végző apák leányaival, tehát munkásleányokkal egybekelt munkásvőlegényeknél a fiatalkorúak aránya 28·9%, még kisebb, csak 28·1% a polgári osztályhoz tartozó apák leányaival egybekelt munkásvőlegényeknél. Megfordítva a polgári osztályhoz tartozó azon vőlegényeknél, akik munkásleányokat vettek feleségül, vagy pedig akik törvénytelen születésű menyasszonyt választottak élettársul, a fiatalkorúak aránya a magasabb, mint a polgári osztályhoz tartozó vőlegényeknél általában, t. i. 15·7 és 14·7% a polgárokra általában vonatkozott 12·2%-kal szemben. A munkások és polgárok összeházasodásainak korviszonyait részletesen a 123. táblázat tárja elénk.

Látható, hogy a menyasszonyoknál is alacsonyabb a fiatalkorúak aránya a polgárokhoz feleségül ment munkásmenyasszonyoknál (8·0%), mint a munkásokhoz nőül menteknél (11·8%). A törvénytelen születésű menyasszonyok közül is több fiatalkorút vesz el a munkás (9·0%), mint a polgár (7·7%).

Érdekes figyelemmel kísérni, hogy a különböző foglalkozási ágakhoz tartozók minő arányban vesznek el szüleitől eltartott, illetve minő arányban kereső menyasszonyt. Megjegyzendő, hogy a kereső menyasszonyok aránya a nőnek önállósulása és a kenyérkereső pályákon való előretörése következtében általában erősödőben van. Az 1929—1932. évi budapesti vőlegényeknek

123. A munkásházasulók, valamint a munkások és polgárok összeházasodásainál szereplő vőlegények és menyasszonyok kormegoszlása az 1929. évi budapesti statisztika szerint.

Korcsoport	Esett az oldalt megnevezet korcsoportra									
	a fizikai munkát végző						a polgári osztályhoz tartozó			
	azon vőlegények házasságaiban, akik									
	fizikai munkát végző apák leányaival		a polgári osztályhoz tartozó apák leányaival		törvénytelen születési menyasszonyokkal		fizikai munkát végző apák leányaival		törvénytelen születési menyasszonyokkal	
	k e l t e k e g y b e									
	számban	%-ban	számban	%-ban	számban	%-ban	számban	%-ban	számban	%-ban
	a) *A vőlegényeknél.*									
20 éven aluli .	31	1·1	18	1·0	9	2·0	6	0·5	1	0·4
20—24 éves ..	754	27·8	460	27·1	118	26·8	179	15·2	39	14·3
25—29 « ..	995	36·7	621	36·6	177	40·1	387	33·0	89	32·7
30—39 « ..	616	22·7	406	23·9	93	21·1	350	29·8	75	27·6
40—49 « ..	198	7·3	114	6·7	28	6·4	149	12·7	39	14·3
50—59 « ..	82	3·0	54	3·2	13	2·9	71	6·1	23	8·5
60 éven felüli .	37	1·4	25	1·5	3	0·7	32	2·7	6	2·2
Összesen	**2.713**	**100·0**	**1.698**	**100·0**	**441**	**100·0**	**1.174**	**100·0**	**272**	**100·0**
	b) *A menyasszonyoknál.*									
17 éven aluli ..	21	0·8	21	1·2	5	1·1	8	0·7	1	0·4
17—19 éves ..	298	11·0	213	12·6	35	7·9	86	7·3	20	7·3
20—24 « ..	941	34·7	602	35·4	160	36·3	366	31·2	65	23·9
25—29	661	24·3	402	23·7	101	22·9	285	24·3	73	26·8
30—39 éves ..	569	21·0	327	19·3	109	24·7	297	25·3	82	30·2
40—49 « ..	174	6·4	100	5·9	24	5·5	104	8·8	23	8·5
50 éven felüli .	49	1·8	33	1·9	7	1·6	28	2·4	8	2·9
Összesen	**2.713**	**100·0**	**1·698**	**100·0**	**441**	**100·0**	**1.174**	**100·0**	**272**	**100·0**

már több, mint $^1/_3$ része (37·0%-a) vett kereső menyasszonyt feleségül, míg az 1926—1928. évieknek csak 30·2%, az 1923—1925. évieknek meg éppen csak 23·7%-a, vagyis nem is $^1/_4$ része. A kereső menyasszonyok aránya az egyes foglalkozási főcsoportokhoz tartozó vőlegények házasságkötéseinél Budapesten 1923-tól 1932-ig némely többéves átlagban a 124. táblázatban foglalt képet mutatja.

Látható, hogy a kereső menyasszonyok aránya a házicselédeknél a legmagasabb, de ezenkívül magas még a közlekedés és az ipar foglalkozási főcsoportjához tartozó vőlegények házasságkötéseinél is. Csak a Budapesten legnépesebb foglalkozási főcsoportokat tekintve a legalacsonyabb arányszámokat a lovagias gondolkozású — a menyasszony kereső voltát nem kívánó — véderőnél, az értelmiségnél s némely szintén igen művelt, városias foglalkozásnál, különösen a kereskedelem és hitel csoportjához tartozóknál találjuk. A maximum a házicselédeknél mutatkozó arány ($^2/_3$ rész) a véderőnél található minimumnak (17%, alig $^1/_5$ rész) több mint kétszerese.

124. A kereső menyasszonyok aránya az egyes foglalkozási főcsoportokhoz tartozó vőlegények házasságkötéseinél Budapesten 1923-tól 1932-ig többéves átlagokban.

Foglalkozási főcsoport	Kereső foglalkozású menyasszonyok összes száma az évi budapesti házasságkötéseknél			az összes menyasszonyok %-ában		
	1923—1925	1926—1928	1929—1932	1923—1925	1926—1928	1929—1932
I. Őstermelés	115	162	267	18·0	26·4	30·2
II. Bányászat, ipar és forgalom						
A) Bányászat, kohászat	11	7	19	23·4	21·2	45·2
B) Ipar	3.834	5.045	8.873	26·6	33·1	40·4
C) Keresk. és hitel	1.433	1.753	2.672	19·7	25·0	31·6
D) Közlekedés	493	636	887	24·3	34·2	37·7
II. Együtt	**5.771**	**7.441**	**12.451**	**24·3**	**30·8**	**38·0**
III. Közszolgálat és szabadfoglalkozás	955	1.237	1.928	21·8	27·6	32·8
IV. Véderő	70	86	102	17·3	22·6	22·7
V. K. m. n. napszámos	133	229	473	28·1	31·6	44·1
VI. Házicseléd	28	39	51	39·4	37·9	49·0
VII. Egyéb és ismeretlen	191	243	422	23·0	28·0	34·5
Mindössze	**7.263**	**9.437**	**15.694**	**23·7**	**30·2**	**37·0**

Különböző társadalmi osztályok és különböző foglalkozási ágak összeházasodásainak arányszámaiban a gazdasági és szociális környezet erős vonzóereje nyilvánul meg. Országos statisztikákban a legmagasabb arányban az őstermelő népesség lép saját foglalkozásához tartozó apa leányával házasságra. Az ipar rendszerint kisebb arányban nősül saját foglalkozásába tartozó apától származó leánnyal, már azért is, mert az iparosok a belső vándorlásokban nagyobb arányban szerepelnek, mint a földművesek. A földművest foglalkozása helyhez köti, a felszabaduló iparoslegény vándorbotot vesz kezébe és más társadalmi osztályok körében gyakrabban fordul meg és azokkal tartósabb érintkezési lehetősége van, mint a mezőgazdaság fiatalságának. *Winkler*[1]) közli, hogy a bajor országos statisztikai hivatal 1927. évi házasságkötési statisztikája szerint az ez évben házasságra lépett 7851 mezőgazdasági önálló foglalkozású (önálló földbirtokos vagy földműves közül házasságra lépett:

5.316 (67·7%) parasztleánnyal,
980 (12·5%) mezőgazdasági munkásnővel,
287 (3·7%) önálló földbirtokosnővel,
275 (3·4%) háztartási alkalmazottal,
259 (3·3%) iparos leányával,
202 (2·6%) kereskedelmi és forgalmi családfő segítő családtaggal.

Míg 23.737 ipari foglalkozású vőlegény közül:

7.462 (31·4%) ipari munkásnővel,
3.280 (13·8%) háztartási alkalmazottal,
2.644 (11·1%) földműves-paraszt leányával,
2.204 (9·3%) mezőgazdasági munkásnővel,
1.719 (7·2%) ipari munkásnő leányával,
1.172 (4·9%) kereskedelmi és ipari alkalmazottal,
1.082 (4·6%) önálló iparosnővel

[1]) L. *Winkler W.*: »Grundriss d. Statistik« II. Gesellschafts statistik (Berlin, 1933.) 61. l. — vagy Beitrage zur Statistik Bayerns 117. köt., 164. l.

lépett házasságra. A gazdasági és szociális környezet erős vonzóereje e számokból is látható ; bár földművesek fiainál érthető okokból erősebben hatásos, mint ipari munkásoknál.

A különböző társadalmi osztályok összeházasodására vonatkozó statisztikában (a vőlegény foglalkozásának a menyasszony atyjáéval való kombinálásának eredményeiben) *Inama-Sternegg* állapított meg két jellegzetes szabályszerűséget. Ezek :

1. hogy azon foglalkozási ágak körében, ahol sok a kereső nő, ott gyakoriak az olyan házasságkötések, ahol ugyanazon foglalkozási ágból származó férfi veszi a kereső nőt feleségül. Különösen gyakori ez tanítónők, varrónők, üzletben alkalmazott leányok, árusok, gyárimunkásnők és kocsmárosnők körében,

2. hogy bármely foglalkozású férfiak kedvelik a háztartáshoz értő nőket s azok aránya menyasszonyaik körében magas. Ilyenek a gazdasszonyok, varrónők, szobalányok, szakácsnők, mosónők stb. Ezen foglalkozású menyasszonyok elég egyenletesen oszlanak el a különböző foglalkozási ágak között.

Kenéz még a történeti Magyarországon a világháborút megelőző régi, békés esztendőkben kötött házasságoknak statisztikájából olvasta ki vonatkozó tételeit. Szerinte az összes vőlegényeknek körülbelül kétharmada nősül saját foglalkozásához tartozók köréből. A saját foglalkozásbelivel való összeházasodás az őstermelőosztálynál a leggyakoribb, mely a világháború előtt a régi országban szerinte 86%-ban választott saját, vagyis az őstermelőosztályhoz tartozó menyasszonyt. Legritkábban az értelmiség választja menyasszonyát saját foglalkozási csoportjához tartozók közül, hanem $^2/_3$ részük más, főképen iparos, őstermelő és kereskedő családból nősült. Ezen arányok kialakulásában azonban nemcsak a műveltebb társadalmi osztályhoz tartozó vőlegény szabadabb ítélőképessége, hanem a népességnek foglalkozási főcsoportok szerint való megoszlására vonatkozó arányok között levő különbségek is nagy szerepet játszanak. Az őstermelőknek a régi országos statisztikában magas, az értelmiségnek meg alacsony aránya természetessé is teszi, hogy (a menyasszonyok között való egészen egyforma válogatás esetén is) gyakrabban találkozik az őstermelő ifjú saját foglalkozásához tartozó leánnyal össze, mint az értelmiségbeli.

Kenéz megállapításának másik érdekes csoportjával meg azt igazolta, hogy *a társadalmi előítéletek útjában állanak annak, hogy a vőlegények az övéknél magasabb társadalmi osztályokba emelkedhessenek.* Így például az őstermelőosztálybeli vőlegények — a régi történeti Magyarország házasságkötési statisztikája szerint — saját foglalkozásuknál »magasabban« álló osztályokból egyáltalán nem, vagy csak igen kivételesen házasodtak, de mintegy 10%-uk évről-évre a napszámosok köréből vette feleségét. »Az iparosvőlegényeknek meg csak 2·3%-a emelkedett fel élettársának elnyeré-

sénél — mondja *Kenéz* — az értelmiség körébe, 30%-uk az őstermelő-osztályból emelte magához hitvesét.«

Érdekes megfigyelni azt is, hogy minő arányú székesfővárosunkban a fizikai és a szellemi munkások összeházasodása. *Illyefalvi* I. Lajos[1]) munkás-kötetében közölt adatokból kiszámítható, hogy 1929-ben Budapesten házasságot kötött munkásvőlegények (4852) közül házasságra lépett

fizikai munkát végző apák leányaival	2.713	azaz	55·9%-uk,
polgári osztályhoz tartozó apák leányaival	1.698	«	35·0%-uk,
törvénytelen születésű menyasszonnyal	441	«	9·1%-uk,
összesen	4.852	azaz	100·0%-uk.

Látható a saját társadalmi osztályhoz való ragaszkodás, hogy a fizikai munkáslegények legnagyobb arányban saját osztálybeliekkel, munkásapák leányaival lépnek oltár elé. Megfordítva a polgárvőlegények menyasszonyainak legnagyobb része is polgárleány. Nevezetesen a Budapesten ugyanez évben nősült 5624 polgári osztályhoz tartozó vőlegény közül feleségévé

4.178 polgári osztályhoz tartozó apa leányát választotta, azaz	74·4%-uk,
1.174 vett csak el munkásleányt, azaz	20·8%-uk,
272 menyasszonya volt törvénytelen születésű, azaz	4·8%-uk.
5.624 polgárvőlegény összesen, azaz	**100·0**%-uk.

Érdekes megfigyelni azt, hogy a polgári osztályhoz tartozó apák leányaival a háború által elősegített már nagyobb nőtöbblet idején a munkásvőlegények nagyobb arányban kelnek egybe (35·0%), mint aminő arányban polgári osztályhoz tartozó vőlegények vesznek el manapság munkásleányt (20·8%ban).

Egészen hasonló jelenség látható a menyasszonyok oldalán is. Az ez évben Budapesten menyasszonnyá lett 3887 munkásleány közül

2.713 férje munkás lett, azaz	69·8%-uké, míg csak
1.174 férje lett polgári vőlegény, azaz	30·2%-uké
összesen **3.887**, azaz	**100·0**%.

Az 1929. évben székesfővárosunkban férjhezment 5876 polgárleány közül pedig

4.178 ment polgári vőlegényhez, azaz	71·2%-uk, míg csak
1.698 ment munkásvőlegényhez, azaz	28·8%-uk,
összesen **5.876**, azaz	**100·0**%-uk.

Látható tehát a menyasszonyok oldalán ugyanaz a tömegjelenség, hogy akár a munkás, akár a polgári osztályokhoz tartozó házasulók legnagyobb arányban rendszerint saját osztálybeliekhez tartozókkal lépnek házasságra.

[1]) L. *Illyefalvi I. L.*: »A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten.« (Budapest, 1930.) 77—79. l.

Érdekes a Budapesten egymással összeházasodott munkások és polgárok korviszonyait, családi állapotát és hitfelekezet szerint való megoszlását is megfigyelni. Az egymással székesfővárosunkban összeházasodott fizikai és szellemi munkások kormegoszlására vonatkozó adatokat fentebb a 123. táblázaton már közöltük. Láttuk ott, hogy mennyivel korábban nősülnek a munkások, mint a polgárok, különösen korán nősülnek pedig azok a munkások, akik törvénytelen születésű menyasszonyokkal kelnek egybe. A fiatalabb korcsoportok azután azoknál a munkásvőlegényeknél is erősebbek még, akik fizikai munkát végző apák leányait vették feleségül, mint azoknál, akik polgárleányokkal léptek házasságra. Megfelelő jelenségek láthatók a menyasszonyok oldalán is.

Az egymással székesfővárosunkban összeházasodott fizikai és szellemi munkásoknak a házasságkötést megelőző családi állapot szerint való megoszlására vonatkozó adatokat a 125. táblázat tárja elénk.

125. Munkások és polgárok összeházasodásainál szereplő vőlegények és menyasszonyok családi állapota az 1929. évi budapesti statisztika szerint.

Családi állapot	Esett az oldalt megnevezett családi állapotra									
	fizikai munkát végző						polgári osztályhoz tartozó			
	azon vőlegények házasságaiban, akik									
	fizikai munkát végző		polgári osztályhoz tartozó		törvénytelen születésű menyasszonyokkal		fizikai munkát végző apák leányaival		törvénytelen születésű menyasszonyokkal	
	apák leányaival									
	keltek egybe									
	absz. számban	%-ban	absz. számban	%-ban	absz. számban	%-ban	absz. számban	%-ban	absz. számban	%-ban
	a) *A vőlegényeknél*									
Nőtlen	2.344	86·4	1.477	87·0	379	85·9	980	83·5	217	79·8
Özvegy	180	6·6	93	5·5	32	7·3	92	7·8	25	9·2
Elvált	189	7·0	128	7·5	30	6·8	102	8·7	30	11·0
Összesen ...	**2.713**	**100·0**	**1.698**	**100·0**	**441**	**100·0**	**1.174**	**100·0**	**272**	**100·0**
	b) *A menyasszonyoknál*									
Hajadon	2.221	81·9	1.390	81·9	362	82·1	849	72·3	191	70·2
Özvegy	248	9·1	162	9·5	43	9·7	175	14·9	37	13·6
Elvált	244	9·0	146	8·6	36	8·2	150	12·8	44	16·2
Összesen ...	**2.713**	**100·0**	**1698**	**100·0**	**441**	**100·0**	**1.174**	**100·0**	**272**	**100·0**

Látható, hogy a munkások házasságaiban a nőtlenek és hajadonok aránya magasabb, mint a polgárokéiban. A munkásvőlegények 86—87%-a nőtlen, a polgárok körében csak 80—84%-uk. Hasonlóképen a menyasszo-

nyok oldalán is a munkásházasságokban 82% hajadon, míg a polgári vőlegények menyasszonyainak csak 70—72%-a az. A palingam házasságok aránya általában nő a műveltséggel s ezzel csökkent a protogamoké, minthogy a magasabb társadalmi osztályokban az elválások is gyakrabban fordulnak elő. Még a fizikai munkát végző apák azon leányainak családi állapot szerint való megoszlása is kedvezőtlenebb, akik polgári osztályhoz tartozó vőlegényekhez mentek nőül. Körükben az 1929. évi budapesti statisztika csak 72·3% hajadont tüntetett fel, kevesebbet, mint az ú. e. évben munkásokkal házasságra lépett munkásleányok körében. Ez megfelel a polgári vőlegényekhez nőül ment budapesti munkásleányok kormegoszlása tekintetében látott azon jelenségnek, hogy azok körében az idősebbek korcsoportjai erősebbek. Általában látjuk egymástól lényegesen különböző világnézetű, foglalkozású vagy épen egymással szemben ellentétes érzülettel viseltető néprétegek összeházasodásainál, hogy az ilyen házasságokban az idősebb korú házasulók aránya magas. A fiatalabbak házasságaiban a saját osztálybelihez való vonzódás, a közvetlen környezet hatása inkább érvényesül; az idősebbeknek meg inkább van lelkierejük a társadalmi előítéletekkel való szembeszállásra. Hasonló ehhez, hogy a német—francia házasságokban, vagy hogy a keresztény—zsidó házasságkötésekben magas az idős házasulók aránya. (L. részletesen a munka 11. §-át.)

A Budapesten 1929-ben összeházasodott polgárok és munkások vallás szerint való megoszlására vonatkozó adatokat a 126. táblázatban foglaltuk össze.

Látható, hogy a munkások körében a róm. katolikusok aránya magasabb, mint a polgári osztályhoz tartozó házasulók körében. Hasonlóképen magas a róm. katolikus vőlegények aránya a törvénytelen születésű menyasszonyokkal induló házasságokban. (71—74%). Ezzel szemben a polgári osztályhoz tartozó vőlegények házasságaiban — még azokban is, amelyek munkásleányokkal indulnak, — a róm. katolikusok aránya alacsonyabb (61—67%), megfelelően annak, hogy a vagyonosabb, műveltebb néprétegekben hazánkban a protestantizmus nagyobb arányban terjedt el, mint a szegényebb rétegekben, meg azért is, mert az izraeliták aránya is a polgári osztályhoz tartozó vőlegényeknél magasabb (17—19%), ami a róm. katolikusok arányát visszaszorítja. A fizikai munkát végző vőlegények körében az izraeliták aránya csak 3—4% között váltakozik, szemben a lakosságban székesfővárosunkban mutatkozó 20·3%-kal. Az izraelita vallású polgári osztályhoz tartozó menyasszonyok aránya munkásvőlegények házasságaiban is magas. Feltűnő gyér az izraelita menyasszonyok aránya a törvénytelen születésű menyasszonyok körében is, különösen a munkásokhoz feleségül ment törvénytelen születésű leányok körében, megfelelően annak, hogy az izraelitáknál a törvénytelen születések ritkák.

126. Munkások és polgárok összeházasodásainál szereplő vőlegények és menyasszonyok vallása az 1929. évi budapesti statisztika szerint.

Vallás	Esett az oldalt megnevezett vallásra									
	fizikai munkát végző						polgári osztályhoz tartozó			
	azon vőlegények házasságaiban, akik									
	fizikai munkát végző apák leányaival		polgári osztályhoz tartozó apák leányaival		törvénytelen születésű menyasszonyokkal		fizikai munkát végző apák leányaival		törvénytelen születésű menyasszonyokkal	
	keltek egybe									
	absz. számban	%-ban	absz. számban	%-ban	absz. számban	%-ban	absz. számban	%-ban	absz. számban	%-ban
	a) *A vőlegényeknél*									
Róm. kat.	2.004	73·9	1.069	63·0	323	73·2	786	66·9	194	71·3
Gör. kat.	64	2·3	23	1·3	9	2·1	17	1·4	7	2·6
Gör. kel.	12	0·4	2	0·1	1	0·2	9	0·8	2	0·7
Ág. evang. ...	138	5·1	69	4·1	20	4·5	55	4·7	13	4·8
Református ...	395	14·6	213	12·5	74	16·8	202	17·2	32	11·8
Unitárius	11	0·4	1	0·1	—	—	3	0·3	—	—
Izraelita	87	3·2	321	18·9	13	3·0	100	8·5	24	8·8
Egyéb	—	—	—	—	1	0·2	1	0·1	—	—
Felekezet nélküli	2	0·1	—	—	—	—	1	0·1	—	—
Összesen ...	**2.713**	**100·0**	**1.698**	**100·0**	**441**	**100·0**	**1.174**	**100·0**	**272**	**100·0**
	b) A menyasszonyoknál									
Róm. kat.	1.930	71·2	1.070	63·0	317	71·9	715	61·0	156	57·4
Gör. kat.	47	1·7	25	1·5	7	1·6	23	1·9	8	2·9
Gör. kel.	13	0·5	10	0·6	2	0·5	11	0·9	—	—
Ág. evang. ...	149	5·5	96	5·6	22	5·0	64	5·5	19	7·0
Református ...	457	16·9	211	12·4	72	16·3	230	19·6	45	16·5
Unitárius	4	0·1	3	0·2	1	0·2	5	0·4	1	0·4
Izraelita	109	4·0	282	16·6	20	4·5	126	10·7	42	15·4
Egyéb	4	0·1	1	0·1	—	—	—	—	—	—
Felekezet nélküli	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0·4
Összesen ...	**2.713**	**100·0**	**1.698**	**100·0**	**441**	**100·0**	**1.174**	**100·0**	**272**	**100·0**

Az anyagi és társadalmi helyzetnek a házasságkötési hajlandóságra lévő hatását területi számsorok egybevetésével is vizsgálhatjuk, olyképen, hogy nagy többségben gazdag, művelt és előkelő lakosságot felmutató területek házasságkötési arányait állítjuk szembe szegényebb, alacsonyabb műveltségű proletárok által lakott kerületek megfelelő arányaival. Ilymódon közvetve lehet az anyagi és társadalmi helyzet hatására következtetni, t. i. különböző területek megvizsgálásának útján. Ily közvetett módszerrel az anyagi és társadalmi helyzetnek a házasságkötési hajlandóságra lévő hatását tulajdonképen már munkánk 4. §-ában megvizsgáltuk, amikor a székesfőváros különböző kerületeinek anyakönyvvezetői előtt kötött házasságok arányait, valamint a házasok népszámlálásbeli arányának kerületenkint való alakulását mutattuk be. Azt láttuk ott, hogy úgy a műveltségi, mint a vagyonossági jelzőtábla arányai a legkedvezőbben Buda-

pest leggazdagabb kerületében, a IV. kerületben alakulnak, utána a II. és az V. kerület adatai sorakoznak, míg viszont a másik szélsőséget, a legkedvezőtlenebb műveltségi és vagyonossági jelzőszámokat székesfővárosunk legszegényebb kerületei, a X. és III. kerület mutatják. Láttuk viszont, hogy bár a gazdag, előkelő kerületekben, — így Budapesten különösen a IV. és V. kerületben — népességükhöz viszonyítva aránylag több házasságkötés történik, mint a szegényebb városrészekben, de csak az idegen házasulóknak ezekben magas aránya révén. A házasok aránya épen a gazdag, előkelő kerületek jómódú, művelt lakossága körében alacsony. Ezek családalapítási hajlandósága nem erős. Budapest leggazdagabb kerületeiben bár az elválások gyakoriak, mégsem lehet azt mondani, hogy a gazdagok házasságkötési dinamikája jobb, mint a szegényeké s csak a statikája, a népszámlálás szerint mutatkozó házasok aránya rosszabb. Ha ugyanis a gazdag kerületekben a házasok és elváltak arányát együttesen számítjuk ki a 15 éven felüli népességben, a gazdag kerületekben akkor is alacsonyabb arányt kapunk, mint a szegényebbekben. Munkánk 4. §-ában a házasulókat lakhelyük és nemcsak a házasságkötés helye szerint is feldolgozó külföldi nagyvárosok adatait is közöltük, melyek szerint épen a gazdag, előkelő kerületek saját lakosságának házasságkötései gyérek. A területi módszernek is az az eredménye tehát, hogy a magasabb műveltségű, előkelő társadalmi osztályok házasságkötési hajlandósága, család- és gyermekszeretete nem alakul kedvezőbben, mint a szegényebb, műveletlenebb osztályoké, sőt rendszerint azoknál kedvezőtlenebb.

B) Az elválások és az elváltak.

14. §. Az elválásokra és az elváltakra vonatkozó statisztika általában; alapfogalmak és módszerek; a polgári jogszolgáltatás statisztikájának s a népszámlálásoknak vonatkozó felvételi és feldolgozási eljárásai.

A házasságok kétféleképen szünhetnek meg: elválás vagy az egyik házastárs elhalálozása által. Az utóbbi, a halál miatt való felbomlás passzív, a házastársak akaratán kívül fekvő, kényszerű; míg ezzel szemben az elválás tudatos, aktív felbontás, — kivéve az igen szórványos érvénytelenítéseket, ahol a bontó pert a királyi ügyész indítja meg, (testvérek, korhatáron aluliak házassága stb.), amelyeknél a házasfelek viselkedése szintén lehet passzív is. Az elválás lényeges szakítás az eddigi életmóddal, legalább is annak az egykori házastárssal vonatkozásban levő körülményeivel. Némikép tényleg hasonló az öngyilkossághoz, amikor is az elviselhetetlen teherként jelentkező megelőző élettől az ember önmagának elpusztítása révén menekül. Különösen rokon azonban e két tömegjelenség moralstatisztikai jelentősége: emelkedésük dekadens korok ismert jellemvonása. Méltán említették a régi francia írók őket együtt: »suicide e divorce« és nyomukban szokássá vált »az elválókról és az öngyilkosokról« ily című monografiákat írni s őket mint rokon jelenségeket együtt vizsgálni.[1]) A Nemzetközi Statisztikai Intézet kiadványai ezzel szemben a házasságok megszűnésének esetei között sorolják fel az elválásokat, a halál által megszűntek mellett s szembeállítják őket ugyanazon fejezetben a kötött új házasságok számával. Az öngyilkosságok pedig ezen rendszerben egészen máshová kerülnek: a haláloki statisztikába. E technikai, formai rendszert számos statisztikai hivatal követi évkönyveiben, népmozgalmi kiadványaiban, így hazai országos és fővárosi statisztikai kiadványaink is. A házasságkötésekre vonatkozó hivatalos szövegben szoktunk az elválásokról is megemlékezni.[2]) Ezt a rendszert követjük jelen

[1]) Az ily című magyar munkák közül nevezetesek: *Bernát J.*: »Az elválók és öngyilkosok« (Budapest, 1927) és *Laky D.*: »Az elválások és az öngyilkosságok okai és leküzdésüknek eszközei«. A Magyar Statisztikai Társaság értekezlete 1927 február hó 14. és 17-én. (Debrecen, 1927.)

[2]) L. az 1913—1918. évi országos népmozgalmi hivatalos kiadvány 7. és az 1919—25. évi 12* lapját. A fővárosi évkönyvek közül pedig pl. az 1928. éviben a 76. s k. lapot.

munkánkban is s ez teszi lehetővé, hogy a fennálló házasságok számára hatással levő tényezőket (házasságkötések, elválások és házasok elhalálozása) egybevetve a kötött házasságok többlete körében mutatkozó statisztikai jelenségekkel is foglalkozhassunk. Ha nem *az elválások* erkölcsstatisztikai jelentőségét nézzük, hanem népmozgalmi szempontból vizsgáljuk e tömegjelenséget, úgy az a házasságkötések s a halál által megszűnt házasságok számával együtt az úgynevezett *közvetett népmozgalom eleme.* E tömegjelenségeknek ugyanis egyike sem hat közvetlenül a népesség számára, hanem csak közvetve, a családi állapot megváltoztatása útján, a szaporodásra nézve nagyfontosságú házasságkötések számának emelésével (házasságkötések) vagy csökkentésével (elválások).

A jogerőssé vált elválások számát hazánkban a polgári jogszolgáltatás statisztikája évről-évre számbaveszi s egyben a népességben levő elváltak számának változását előidéző, hozzájuk csatlakozó, új elvált családi állapotú egyének legfontosabb demografiai ismérveit is kimutatja. Az összes elvált családi állapotú egyének személyi adatait azután nagyobb időközönkint — jelenleg 10 évenkint — a népszámlálások jegyzik fel. A polgári jogszolgáltatás statisztikájának az elválásokra vonatkozó részét Budapestre vonatkozólag is az országos statisztikát művelő Központi Statisztikai Hivatal készíti elő s ő küldi el a feldolgozás után a kész adatokat a Fővárosi Hivatalnak évkönyve számára. Ezzel szemben a népszámlálás s a népmozgalom többi része Budapestet illetőleg a Fővárosi Statisztikai Hivatalnál készül s ezekben meg a Fővárosi Statisztikai Hivatal közli csupán a végeredményeket a központival, a vidéki adatok kiegészítése végett. Ez a statisztikai feldolgozás rendje legtöbb más országban is, például Ausztriában, Svájcban, Németországban stb., mert a törvénykezés állami feladat lévén, annak — s így a polgári jogszolgáltatás eredményei közé tartozó elválásoknak — számbavétele statisztikai szempontból is az állami hivatalokkal forr egybe; nem községi feladat, kívül esik a municipiális jellegű városi hivatalok munkakörén. Nálunk ez a rend az 1897. év óta áll fenn.[1]) Azelőtt az elválási statisztikát is, mint a polgári jogszolgáltatásra vonatkozó egyéb adatokat, az igazságügyminisztérium gyüjtötte. Ez közölte azután az évi eredményeket a statisztikai hivatalokkal. Mikor azonban az egyházpolitikai törvénycikkek, elsősorban pedig a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. t.-c. életbeléptek s kívánatosnak látszott ezen törvények hatásainak megvilágítására eddig nem gyüjtött irányú adatok birtokába jutni s az elválásokra vonatkozó statisztikát szélesebb alapokra fektetni, akkor került a polgári jogszolgáltatás statisztikájából az elválásokra vonatkozó rész a Központi Statisztikai Hivatalhoz. Az erre a célra megtervezett s azóta is használatos egyéni lap (lásd a 127. táblázatot) a házasfeleknek fontosabb személyi viszonyait (korát,

[1]) Az 1897. évi január hó 6-án 458. szám alatt kelt igazságügyi rendelet léptette életbe.

127. A mai magyar elválási lap.

.....törvényszék. *A jogerős ítélet törvényszéki iktató száma*

19.....év.
.....szám

Statisztikai lap

jogerős ítélettel befejezett házassági perről.

1. Mikor adatott be a pert megindító kereset?
193.....év.....hó.....n.
Milyen szám alatt volt beiktatva?.....
2. Ki adta be a keresetet: kir. ügyész, árva-ügyész, férj, feleség, vagy ki más — jogilag érdekelt — fél?.....
3. A per minősége a kereset tárgya szerint: semmiségi, megtámadási per, vagy bontási, illetőleg ágytól és asztaltól való elválásra irányuló per?.....
4. Semmiségi, vagy megtámadási per esetén, ha nem a kir. ügyész adta be a keresetet, a per folyamán beavatkozott-e a perbe s a felperes vagy az alperes javára érvényesítette-e beavatkozását?.....
5. A házasság, melyre a per vonatkozik, hol és mikor (év, hó és nap) köttetett?

   Ha a házasság Magyarországon, 1895. évi október hó 1-je után köttetett, melyik kerület anyakönyvébe és mily szám alatt van bevezetve?.....
6. A férj: *a)* születési éve:..... *b)* vallása:.....
   c) anyanyelve:..... *d)* foglalkozása:[1])
7. A feleség: *a)* születési éve:..... *b)* vallása:.....
   c) anyanyelve:.....
8. A házasságból születtek-e gyermekek? És pedig hány fiú?.....
   Hány leány?.....
   A per adatai szerint hány kiskorú gyermek van életben? Hány fiú?.....
   Hány leány?.....
9. A házasfelek állandó és utolsó együttlakásának helye? (Község, törvényhatóság, külföldi együttlakás esetén az ország).....

   Ha a házasfelek nem laktak együtt:
   a) a férj lakóhelye:.....
   b) a feleség lakóhelye:.....
10. A per folyamán elrendeltetett-e és mikor (év, hó és nap) az 1894: XXXI. t.-c. 99. §-a értelmében az ágytól és asztaltól való különélés?.....

    A különélés mennyi időtartamra állapíttatott meg?.....
11. A per érdemében az elsőfokú ítélet mikor hozatott?

    19.....év.....hó.....nap.
12. A másodfokú ítélet kelte: 19.....év.....hó.....nap.
13. A harmadfokú ítélet kelte: 19.....év.....hó.....nap

[1]) Tüzetes megnevezéssel; tehát oly általános kifejezések, mint: napszámos, földműves, iparos, gyáros, kereskedő, hivatalnok s más efféle, — kerülendők, hanem mindig *pontosan* meg kell jelölni, pl.: földműves napszámos, különféle ágban napszámos, kisbirtokos, kisbirtokos napszámos, lakatosmester, asztalossegéd, önálló fűszerkereskedő, vaskereskedősegéd stb.

127. A mai magyar elválási lap. (Vége.)

14. Az *elsőfokú* ítélet tartalma a házassági kötelék fennállása szempontjából: *a)* érvénytelenné nyilvánítás? *b)* felbontás? *c)* ágytól és asztaltól való elválasztás? (1894 : XXXI. t.-c. 104. és 105. §.), *d)* a kereset elutasítása?.....

Az ítélet ezen része az 1894 : XXXI. t.-c. melyik §-án vagy §-ain alapszik s melyik felet (vagy mindkét felet) mondja ki vétkesnek, mindegyik félnél a megfelelő §-okra való hivatkozással?.....

15. A *másodfokú* ítélet tartalma a házassági kötelék fennállása szempontjából: *a)* érvénytelenné nyilvánítás? *b)* felbontás? *c)* ágytól és asztaltól való elválasztás? (1894 : XXXI. t.-c. 104. és 105. §.), *d)* a kereset elutasítása?.....

Az ítélet ezen része az 1894 : XXXI. t.-c. melyik §-án vagy §-ain alapszik s melyik felet (vagy mindkét felet) mondja ki vétkesnek, mindegyik félnél a megfelelő §-okra való hivatkozással?.....

16. A *harmadfokú* ítélet tartalma a házassági kötelék fennállása szempontjából: *a)* érvénytelenné nyilvánítás? *b)* felbontás? *c)* ágytól és asztaltól való elválasztás? (1894 : XXXI. t.-c. 104. és 105. §.), *d)* a kereset elutasítása?.....

Az ítélet ezen része az 1894 : XXXI. t.-c. melyik §-án vagy §-ain alapszik s melyik felet (vagy mindkét felet) mondja ki vétkesnek, mindegyik félnél a megfelelő §-okra való hivatkozással?.....

17. A jogerős ítélet tartalma a házasságból származott kiskorú gyermekek elhelyezése és tartása szempontjából: érdemlegesen rendelkezik, vagy csak az ügyiratoknak a gyámhatósághoz való áttételét rendeli el?.....
Ha a jogerős ítélet a kiskorú gyermekek elhelyezése és tartása iránt érdemlegesen rendelkezik, mily értelemben?.....

18. A jogerős ítélet tartalma a nő tartása szempontjából:.....

Kelt ..... 19 ..... év..... hó ..... n.

Az ügylapot kiállító bíró aláírása:

.....

Megjegyzés. Amikor és amely részben a másodfokú ítélet az elsőfokúval, vagy a harmadfokú valamely előzővel azonos, ismétlés helyett elég megemlíteni, hogy az ítélet a megfelelő korábbi (első- vagy másodfokú) ítélettel megegyezik.

vallását, foglalkozását) s a per menetét is leírja. Így azt, hogy ki indította a pert, miért s kinek vétkessége nyert megállapítást, mely törvénycikk alapján, mikor és mely bíróság bontotta fel vagy érvénytelenítette a házasságot. A vonatkozó rendelet értelmében ez a statisztikai lap — mint említettük — egyéni, azaz minden egyes jogerős ítélettel befejezést nyert házassági perről, a befejezés alkalmával, vagyis az ítélet jogerőssé válásakor külön-külön kiállítandó. Ezen az egyéni lapon kívül az elválási statisztika jelenleg is életben levő módszerét meghatározó fentemlített miniszteri rendelet még egy lajstromos kimutatást is rendszeresített, mely az egyes törvényszékeknél egy-egy évben folyamatban volt összes válóperek ügyforgalmát mutatja. Ezek a minden törvényszék által évente egyszer kiállítandó ügyforgalmi kimutatások nemcsak az illető évben jogerős ítélettel befejezett, hanem az év folyamán indított összes válóperek s a mult évekről hátralékos, még el nem intézett perek számát is kimutatják. Ezen lajstromos rendszerű ügyforgalmi kimutatást a következő (128.) táblázat tárja elénk.

Látható, hogy a válóperek statisztikájában hazánkban mindenütt egyformán s így a budapesti törvényszék területén is használatos ügyforgalmi kimutatások a bennök már meglevő összegelések révén leginkább alkalmasak arra, hogy a közlésre szánt budapesti és országos főeredmények gyorsan megállapíthatók legyenek. Az elválások összes számát épen ezen kimutatásokból állapítjuk meg, évente rendszeresen elsősorban ezeket vesszük munkába és pedig kir. ítélőtáblai, illetve ezeken belül kir. törvényszéki kerületek szerint. Ezen kimutatások valamivel előbb, már 1895. évi október 1-től kezdve lettek kiállítva, míg az egyéni statisztikai lapok csak 1897. január 1-től kezdve. A házassági perek statisztikáját megszabó említett miniszteri rendelet rendelkezett ilymódon.

Az elválások részletes, az elválási egyéni lapokon (lásd fentebb a 127. táblázatot) alapuló statisztikája a Központi Statisztikai Hivatalnál szintén kir. táblák, illetve törvényszékek szerint való részletezésben készül. Itt készül — mint említettük — a budapesti törvényszékre vonatkozó is. A férj foglalkozása, a házasfelek anyanyelve, hitfelekezete és elváláskor levő életkora, a házasság tartama, a kereset beadója, a különélés el vagy el nem rendelése, a gyermeklétszám, a megállapított vétkesség és a vétkes fél neme, az ítéletnek alapjául szolgáló törvényszakasz, az érvénytelenítések s a felbontott ágy- és asztaltól elválasztott házasságok szétválasztásával, rendszeresen — évről-évre — számbavétetnek. Különleges feldolgozásokat a budapesti törvényszék területéről jelen munka számára készítettünk: így 1. a fővárosi közigazgatási kerületek szerint való részletezést a felbomlott házasság megkötésekor szereplő anyakönyvi hivatal (az 5. kérdés a 127. táblázaton) helyére vonatkozó adatok alapján, 2. a házasodási kor megállapítását a tartamra vonatkozó adat (a 127. táblázaton az 5., illetve 11., 12. vagy 13. kérdés válaszának egybevetéséből) s a férj és feleség születési évének (7. és 8. pont)

128. A magyarországi törvényszékek részéről a házassági perekre vonatkozólag évenkint egyszer kiállított lajstrom.

Kimutatás

a ..... kir. törvényszéknél az 19.....évi január hó 1-től december 31-ig folyamatban volt házassági perekről és a hozott jogerős határozatokról.

A) Rendes eljárás alá tartozó perek.

Ügyforgalom	Semmiségi	Megtámadási	Bontási, illetőleg ágytól és asztaltól való elválásra irányuló	Házassági perek összesen
1. Azon házassági perek száma, melyek az 19.....év december hó 31-én tárgyalás alatt maradtak, vagyis jogerősen be nem fejeztettek.....				
2. Azon házassági perek száma, melyek az 19.....év folyamán beadott keresetek alapján indíttattak...				
3. Házassági perek az 19.....évben összesen (1. és 2. együtt)				
4. Az 19.....év folyamán jogerősen elintéztetett:				
I. jogerős végzéssel				
II. jogerős ítélettel:				
a) a házasság érvénytelenné nyilvánításával...				
b) a házasság felbontásával				
c) ágytól és asztaltól történt elválasztással (1894 : XXXI. t.-c. 104. és 105. §.).....				
d) a kereset elutasításával (a házasság érvényben tartásával).....				
II. *a), b), c), d)* összesen.....				
4. I. és II. együtt.....				
5. Az 1894 : XXXI. t.-c. 100. §-a alapján megszüntnek tekintendő házassági perek száma.....				
6. Az 19.....év december hó 31-én tárgyalás alatt maradt, vagyis jogerősen be nem fejeztetett [3—(4+5.)]				

B) Kivételes eljárás szerint, vagyis az 1894 : XXXI. t.-c. 107., 115., 141. és 142. §-ai alapján indított bontási perek.

Ügyforgalom	A házasságjogi törvény §-a alapján indított bontási perek száma				A kivételes eljárás alá eső bontási perek összesen
	107.	115.	141.	142.	
1. Azon házassági perek száma, melyek az 19.....év december hó 31-én tárgyalás alatt maradtak, vagyis jogerősen be nem fejeztettek.....					
2. Az 19.....év folyamán beadott keresetek száma					
3. Keresetek az 19.....évben összesen (1. és 2. együtt)					
4. Ebből az 19....év folyamán jogerősen elintéztetett:					
I. jogerős végzéssel					
II. jogerős ítélettel:					
a) a házasság felbontásával.....					
b) a kereset elutasításával.....					
Jogerősen elintéztetett összesen (4. I. és II. *a, b)*					
5. Az 19..év december hó 31-én tárgyalás alatt maradt, vagyis be nem fejeztetett (3.-ból levonva a 4. pontot)					

Kelt ..... 19.....év.....hó.....n.

.....

bevonásával, 3. a két elvált fél egykori házasodási korának kombinatív és a tartammal külön-külön kombinált feldolgozását, 4. a tartamnak az elvált férj foglalkozásával és vallásával való egybevetését.

A polgári jogszolgáltatás statisztikájának az elválásokra vonatkozó része más és más államokban kisebb-nagyobb eltéréseket mutat a mi eljárásunkkal szemben. E tekintetben a nagyvárosok és az országos statisztikák felvételi lapjai között csak kevés helyütt van különbség (például Svájcban az országos és a külön statisztikai hivatallal bíró városok: Bern, Zürich stb. lapja különbözőek), már csak azért sem, mert — mint említettük — a törvénykezés állami feladat s az állami országos hivataloknak szolgál adataival s nem a községi statisztika céljait ellátó városiaknak. Így, mint nálunk, úgy Berlinben s más német nagyvárosokban, Bécsben, Londonban s számos más helyen szintén az állami statisztikai hivatalok dolgozzák fel a nagyvárosokra vonatkozó elválási statisztikát is. Az elválások törvényes szabályozásában is számos különbség van s így különösen a válóokokra s a per menetére vonatkozó kérdések azok, amelyek az illető ország viszonyai szerint felette változatosak s amelyek a magyar statisztikában nagyrészt nem alkalmazhatók. Némely helyen ágy-asztaltól elválás is van, másutt az érvénytelenítés mellett különböző válási és bontási válfajok vannak (különösen Cseh-Szlovákiában). A válásra vonatkozó törvények paragrafusai az elválási lapokon gyakran szintén elő vannak nyomva (így Zürichben, Bernben s általában Svájcban, Berlinben s általában a porosz válási lapokon stb.), ezek azután a mi viszonyainktól teljesen elütő fogalmakat is mutatnak fel, például önkéntes válás Prágában vagy elmebaj miatt való elválás Hamburgban stb. A válási lapon levő egyéb kérdések, különösen a házastársak személyi állapotára, a házasságból származó gyermekekre meg a felbomlott házasságot megelőző házasságokra vonatkozók között azonban már több olyant fogunk találni, amelyekkel a magyar statisztika felvételi lapjának kiegészítése a mi eljárásunk tökéletesbedésére vezetne.

A jelenleg használatban levő *párizsi elválási lap* (lásd a 129. táblázatot) a magyartól abban különbözik, hogy az elvált házastársak születésének nemcsak időpontját, hanem helyét is megkérdezi és ami nevezetes, tudakolja, hogy az elválás útján felbomlott házasságot megelőzően a (jelenleg elváló) házastársak minő családi állapotúak voltak és pedig külön-külön, hogy a férj és a feleség nőtlen, illetve hajadon, özvegy avagy már akkor is elvált volt-e? Ez módot ad arra, hogy kimutassuk, miszerint a palingam házasságok gyakrabban végződnek elválással, mint a protogamok.[1]) Kevesebb viszont a párizsi elválási statisztika felvételi lapja a mienknél azért, mert nem kérdi az elvált házastársak vallását, sem a per minőségét, tudniillik, hogy semmiségi,

[1]) L. erre vonatkozólag »Annuaire statistique de la ville de Paris«. (Paris, Direction de l'hygiene, du travail et de la prévoyance sociale. Service de la statistique municipale, 1927) 53. l.

129. A jelenleg használatban lévő párizsi elválási lap.

Seinei elöljáróság (prefectura)

Egészségi, munkaügyi és népjóléti igazgatóság

Községi statisztika Victoria avenue 1.

Francia köztársaság.

Elválási lap.[1])

Jegyzet: Minden egyes az esettel ellenkező szó áthuzandó, vagy pedig keresztet kell tenni az annak megfelelő szavakra.

Párizs városa

Anyakönyvvezetőség a ..... kerületnek

Ügyiratszám: .....

Az elválás sorszáma .....

A férj neve és előneve: .....

A feleség neve és előneve: .....

Az elválást { kimondta ..... *év* ..... *hó* .....-án { a ..... *törvényszék* / a ..... *kúria* } / *az anyakönyvvezetőségnek megjelentették* ..... *év* ..... *hó* ..... *napján* }

	Válasz a férjre vonatkozólag	Válasz a feleségre vonatkozólag
1. Lakás		
2. Születés időpontja		
3. Mely községben		
Mely kerületben		
4. Nemzetiség		
5. Családi állapot a házasságkötést megelőzőleg: Nőtlen, hajadon		
özvegy		
elvált		
6. Foglalkozás: Önálló[2])		
Alkalmazott[2])		
Munkás[2])		

7. A felbomlott házasságból származó, jelenleg élő gyermekek száma: .....
8. A felbomlott házasság kötésének időpontja: .....
9. A házasságkötéskor kötöttek-e valamely szerződést? .....
10. Azon házastárs neme, aki kérelmezte az elválást .....

Párizs ..... év ..... hó ..... nap.

a polgármester, vagy az anyakönyvvezető.

[1]) Ezen adatok legnagyobbrészt a jogerőre emelkedett ítélet alapján elválasztott házastársak házasságleveléből veendők, vagy pedig a kérelmező féltől is megszerezhetők.
[2]) Amennyire csak lehet, meg kell határozni a foglalkozást a megfelelő kihagyott üres helyen, a szerint, hogy az illető önálló, alkalmazott vagy munkás.

megtámadási, bontási, illetőleg ágytól és asztaltól való elválásra irányuló per-e, sem az ítélet indokolását, tudniillik az elválás okát, sem annak tartalmát a vétkesség, a nő tartása vagy a per folyamán elrendelt különélés időpontja, oka, időtartama stb. szempontjából. A válással felbomlott házasság termékenységére vonatkozólag Párizsban csak az elváláskor élő gyermekek számát kérdezik meg, míg hazánkban a született összes gyermekekét, azok nemek szerint való megoszlását s azt is, hogy hány kiskorú közülök s a kiskorúak nem szerint való részletezését is számbaveszik. A felvétel módszere pedig abban is különbözik a miénktől, hogy Párizsban az elválási statisztikai lapot nem a bíró tölti ki az általa elintézést nyert válási per jogerőssé válásakor, hanem vagy a polgármester vagy az anyakönyvvezető, akinek az elválást a törvényszéktől jelentik s ő küld erről a jelentésről a statisztikai hivatalnak elválási lapot, feljegyezve arra, hogy az illető törvényszék vagy kúria őt az elválásról viszont mikor értesítette.

A németbirodalmi statisztika az elválások felvétele tekintetében nem egységes: az egyes német államokban más és más felvételi lapok állanak alkalmazásban. *A Berlinben* és egész Poroszországban egyformán alkalmazott porosz elválási lap (lásd a 130. táblázatot) kevesebb kérdést tartalmaz, mint a magyar: a per lefolyását nem követi oly híven, annyi kérdéssel, mint a mienk. A porosz statisztika csak az elválásra vonatkozó ítélet jogerőssé válásának időpontját veszi fel, de nem a per érdemében hozott összes ítéletekét, mint mi. Arról sem számol be a porosz elválási lap, hogy a per folyamán az ágytól és asztaltól való különélést elrendelték-e s ha igen, mikor és minő időtartamra, sem arról, hogy a nő tartása szempontjából a jogerős ítélet rendelkezett-e. Amíg a párizsi lap az elvált házasulók vallását nem kérdezi, ez — a porosz lap — a nemzetiség felvételét hagyja el. A hitfelekezeti hovátartozandóságot pedig a házasság megkötésekor kérdi, nem az elválás időpontjában, mint a magyar. A termékenységet illetőleg a porosz lap is csak a kiskorú gyermekek számát kérdezi, mint a párizsi s ezzel is kevesebbet nyujtanak a mi statisztikánknál.

Hamburgban — az egész hamburgi kerület területén, nemcsak a szó szoros értelmében vett Hamburg városban — az elválási statisztikai lapon a mi lapunktól eltérő következő kérdések vannak:

1. A családi állapot a házasságot megelőzően (hasonlóan a párizsi statisztikához, de ami a berliniből hiányzik);

2. a termékenység részletezése a tekintetben, hogy mekkora az összes élő gyermekek száma, nemcsak a kiskorúaké, de ezeké is; továbbá, hogy hány és hány kiskorú gyermeket hozott a házasságba a megelőző más házasságból, külön az apa és külön az anya; végül, hogy ezen utóbbi e gyermekei között hány törvénytelen van s ezek körében is hány kiskorú;

3. szegényjogot kérelmezett-e a férj vagy a feleség?

4. a foglalkozásnál a férj állása?

130. A jelenleg használatban lévő porosz elválási lap.

Poroszország. S.

Törvényszék : ..... Év 193.....

Számlálólap

elválásra vonatkozó jogerős ítéletek számára, beleértve az érvénytelenített [1]) házasságkötéseket is.

1. Ügyiratszám :.....

2. A férjnek a törvényszék illetőségét meghatározó illetőségi-, tartózkodási vagy utolsó lakhelye :

   Városban..... Vidéken.....

   Közigazgatási kerület .....

3. *a)* A panaszos : A férfi? A nő? } (A megfelelő szó aláhuzandó!)
   b) Ismeretlen panaszos : A férfi? A nő? }

4. A házasságkötés napja :..... hónapja : ..... éve : .....

5. Az elválásra vonatkozó ítélet jogerőssé válásának napja : ..... hónapja : ..... éve : .....

6. Születés-napja { a férfinek ..... hónapja : ..... éve : .....
   { a nőnek ..... hónapja : ..... éve : .....

7. Hitfelekezeti hovátartozandóság a házasságkötéskor { a férfinél .....
   { a nőnél .....

8. E házasságból származott kiskorú gyermekek : .....

9. A férfi foglalkozása : .....

   Ipar, az üzem módja :.....

   Állás : hogy önálló, alkalmazott, segéd, munkás stb. :.....

Ez a tér a feldolgozás céljaira üresen marad !

10. A németországi polgári törvénykönyv mely paragrafusa alapján mondották ki az elválást? Vétkesnek találtatott :

    §. 1565? ..... a férfi? a nő?
    §. 1566? ..... a férfi? a nő?
    §. 1567? ..... a férfi? a nő?
    §. 1568? ..... a férfi? a nő?

    (A megfelelő szó aláhuzandó, és-pedig mindkettő az esetben, ha mindkét házastársat vétkesnek nyilvánították!)

    Elmebajba esett

    §. 1569? ..... a férfi? a nő?

    (Nincs aláírás.)

[1]) Ha csak érvénytelenítés történt, úgy e számlálólapon az »*érvénytelenített*« szó aláhúzandó!

Kevesebb a hamburgi lap a magyarnál azért, mert nem kérdezi az elválók nemzetiségét, csak azt, hogy a férfi birodalmi német-e vagy külföldi. A per folyamatát (nőtartás, a per érdemében hozott ítéletek, stb.) illetőleg is épen úgy kevésbbé részletes a magyarnál, mint a porosz statisztika felvételi lapja.

A szász nagyvárosokban kötött, de Szászországon kívül felbomlott házasságok statisztikáját *Drezda*, *Lipcse*, stb., külön vörös színű felvételi lappal veszik számba. A német statisztikában az elválásokat így nem törvényszéki kerületek szerint való részletezésben dolgozzák fel, hanem visszafut a jelentés ahhoz a statisztikai hivatalhoz, amelynek hatáskörébe tartozó anyakönyvvezetőség előtt a házasságot kötötték. Azért a magyar statisztika is számbaveszi a házastársak eredeti lakhelyét és illetőségét, ha eredetileg törvényszéki kerületek szerint is indul a mi feldolgozásunk és ilyen területi lakóhely szerint való részletezésben is közli adatait az országos statisztikai évkönyvekben. A szász nagyvárosok elválási lapján, mint a Németbirodalomban általában, az elválási lapon nem kérdik az anyanyelvet vagy a nemzetiséget, csak a férjnél az állampolgárságot. A per folyamatából épenúgy csak azt regisztrálják, amit Berlinben vagy Hamburgban. A termékenység számbavétele is hiányos: csak a született és az összes gyermekek számát kérdezik meg. A szász nagyvárosokban az elválással megszűnt házasságból származó gyermekek nem, kiskorúság, származás és törvényesség szerint való megoszlását elváláskor nem jegyzik fel.

A svájci nagyvárosok elválási statisztikáinak felvételi lapjai is meglehetősen hasonlók. Egyformán felveszik külön a férj és külön a feleség nevét, foglalkozását, születési idejét, külön eredeti hazáját, származását a házasság előtt és lakását a válás időpontjában s a vallást is. A nemzetiséget vagy anyanyelvet Svájcban nem kérdezik. *A berni* lap a házasokra más kérdést nem tesz fel, a *zürichi* azonban megkérdezi az elválással megszűnt házasságkötést megelőző családi állapotot is. A termékenységre vonatkozólag viszont Bern kérdez többet, a válással felbomlott házasságból származó gyermekek nem szerint való részletezését is megkérdezi, míg a zürichi csak összes számukat regisztrálja. Egyformán megkérdik a svájci válási statisztikában, hogy ki volt a panaszos: a férj-e, a feleség-e vagy mindkettő s elöl van minden svájci lapon nyomva a vonatkozó svájci törvény paragrafusainak hatféle száma, hogy aláhúzással megjelöltessék, hogy melyiknek alapján történt a válás.[1])

Az újjászervezett *prágai* statisztika az elválásokon kívül az ágy-asztaltól való elválásokat is külön számbaveszi, nem úgy mint mi, kik az ily elválasztásoknak nem rendelünk külön számlálólapot és azoknak csak végső számát állapítjuk meg. Prágában négy különböző felvételi lap van. Külön lap (zöld színű) szolgál a bontóperrel megszűnt, jogerőssé vált elválások és külön lap

[1]) A svájci válóokokat l. ismertetve e kötet 19. §-ában.

(kék színű) az érvénytelenítések számbavételére. Az ágytól és asztaltól való elválasztások felvételére is kétféle — egyformán 21 kérdéses — számlálólapjuk van és pedig sárga az önkéntes és vörös a kényszerű elválások regisztrálására. A bontóperekkel jogerősen felbontott házasságokra vonatkozó prágai elválási lap (lásd a 131. táblázatot), mely homlokán viseli a magyar házassági törvény év- és paragrafus-számát jeléül annak, hogy Cseh-Szlovákiában e tekintetben jelenleg magyar törvények szerint ítélkeznek, annyiban bővebb, mint a mienk, hogy szintén a cseh viszonyoknak megfelelően megkérdezi, hogy a bírói ítélettel megszüntetett házasság polgári vagy egyházi volt-e, minthogy a mi viszonyainktól eltérően náluk lehet még ma is csak egyházi házasságot kötni. Megkérdezi a prágai lap a még élő gyermekek életkorát is, nemcsak összes számukat s a közülük életben levők számát. Tudakolja azt is, hogy a megszűnt házasság külön a férjnek és külön a feleségnek hányadik házassága volt s ha voltak előző házasságok, miképen szűnt meg az előző első, második stb. házasság. Megkérdezik, hogy a bírói békítő kísérletek miért maradtak eredménytelenek és a bontóperrel megszűnt házasságok, vagyis a tulajdonképeni elválások felvételi lapján több kérdést tesznek fel az ágy-asztaltól való elválasztásokra vonatkozólag, így hogy az elválasztás jogerőssé válása előtt bírói határozat vagy ítélet ágy-asztaltól való elválásra vonatkozólag rendelkezett-e s ha igen, mikor, miért, hogyan és hányszor? Az érvénytelenítésre vonatkozó kék felvételi lapról persze hiányzanak az ágy-asztaltól való elválasztásra vonatkozó kérdések, de egyébként úgy ezek, mint az ágytól és asztaltól bíróilag történt elválasztások felvételére szolgáló külön számlálólapok épen olyan részletesek, mint a 90. táblázatban közölt bontóperekkel jogerősen felbontott házasságokra vonatkozó prágai elválási lap. Mindezek az itt külön kiemelt kérdések hiányzanak a magyar elválási statisztikából. A nőtartásra és a per folyamára vonatkozó — fentebb külön kiemelt — specifikusan részletes magyarországi kérdések azonban a prágai statisztikából is hiányzanak.

Az elválások statisztikája némely nagyvárosban is felette elmaradott állapotban van; így nemcsak némely *angol* nagyváros, de *Bécs*, *Varsó* is csak abszolút számukat regisztrálják és semmi egyebet. *Brüsszelben* sem sokkal többet vesznek ennél ma számba, bár az elválás okát, hogy az kölcsönös beleegyezés, egymás elhagyása vagy más ok volt-e, hogy hányadfokú bíróság, kinek a vétkessége szerepelt s hogy a tárgyalásnál francia vagy flamand nyelvet használtak-e, mégis feljegyzik.

Az elválásokra vonatkozó statisztika módszerének nemzetközi összehasonlítása útmutatással szolgál a tekintetben is, hogy minő irányban lehetne amúgyis részletes és magas színvonalon álló magyar statisztikánkat célszerűen továbbfejleszteni. A legnevezetesebb és a magyar statisztika kiegészítése céljából legfigyelemreméltóbb kérdések volnának az elválással megszűnt, már megelőzőleg palingam házasságkötések viszonyainak számba-

131. A jelenleg használatban lévő prágai elválási lap.

Állami Statisztikai Hivatal Prágában. C) Minta. Év.....

A számlálólap sorszáma :.....

.....törvényszék.....-ben.

Elválásokra vonatkozó számláló lapja.

(Az 1919. évi május hó 22-i törvény, a törvények és rendeletek gyüjteményének 320. pontja alatt, valamint az 1894. évi XXXI. t.-c. 73. és következő §-ai alapján történt válásokra.)

A házasság felbontását kimondták 19.....év.....hó.....napján.....alapján

1. A felbomlott házasságot kötötték.....-án
2. Polgári vagy egyházi esketés történt-e?.....
3. A házastársak állampolgársága.....
4. Az utolsó együttes lakás helye....., kerület.....
5. Az ezen házasságból származó gyermekek száma :....., ebből életben .....
6. A még élő gyermekek életkora. (A házasság felbomlásáig betöltött életévek száma.)

	a férjnél	a feleségnél
7. A születés időpontja		
8. A születés helye	kerület	
9. Jelenlegi lakás.....	kerület	
10. Nemzetiség[1])		
11. Vallás		
12. Foglalkozás		
13. Állás[2])		
14. Hányadik volt a felbomlott házasság		
15. A régebbi elválások módja : az elsőé ..... a másodiké		

16. Panaszt nyujtottak be vagy válópert indítottak?..... kicsoda?.....
17. Az elválást kimondották : *a)* (kinek) panaszára.....miért.....
b) kinek határozatára? .....a válási törvény .....§-a alapján.....
18. Kinek vétkességét állapitották meg?.....
19. A bírói békítőkisérletek miért maradtak eredménytelenek? .....
20. Az elválás jogerőssé válása előtt a házasfelek ágy-asztaltól bíróilag elváltak-e? .....szabad akaratból vagy kényszerüen? .....hányszor?
21. Mikor járult a bíróság hozzá az ágytól és asztaltól való elváláshoz?
22. Melyik bíróság?.....
23. Ítélettel vagy határozat útján? .....
24. Miért engedélyezték az elválást?.....
25. Kit találtak vétkesnek az elválásban?.....

..... 193.....hó .....-án.

.....

aláírás.

[1]) és [2]) ugyanazok a megjegyzések, mint a prágai házassági lapon (l. munkánk 4. táblázatát) a [1]) és a [2]) lapaljai megjegyzés.

vételére vonatkozók, tudniillik, hogy a jogerőssé vált válóperrel megszűnt házasságok hányadik házassága volt külön a férjnek s külön a feleségnek, ezek a megelőző házasságok miképen szűntek meg s így minő családi állapotból házasodtak ismételten az elvált házastársak és mennyi volt a két-két házasság között házasságon kívül eltöltött idő tartama. Feldolgozásunknak csak a jelenlegi kérdések mellett megmaradó felvételi rendszer esetén is értékes bővítése volna a házasodási kor visszaszignálása a jelenlegi felvételi lapokon megadott elválási korból a megszűnt házasságnak ugyanott feltüntetett fennállási tartama alapján. A válóperek különböző hosszú ideig tartó elhúzódása miatt a jelenlegi magyar válási statisztikában kimutatott elválási korstatisztika ugyanis egészen más szabályszerűségeket mutat, mint amelyek az elválással megszűnt házasságok házasfeleinek házasulási kora tekintetében jelentkeznek. Ezt a házasulási kort, valamint a fennállás időtartamát is a házasfelek vallásával és a férj foglalkozásával, valamint a két házasuló házasulási korcsoportjait egymásközt is felette érdekes kombinálni, úgymint azt e dolgozat számára a budapesti törvényszék előtt 1928-ban jogerőssé vált elválásokra vonatkozólag elvégeztük.

15. §. Az elválási arány gyarapodásának története Budapesten; az elválások alakulásában levő időbeli és térbeli különbségek; az elválások gyakoriságára hatással levő körülmények.

Az elválásokra vonatkozó statisztika legfontosabb tanulsága az, hogy *az elválások évtizedek óta következetesen gyarapodnak.* A házasság teljes felbontását nálunk az 1894. évi törvény (ez évi XXXI. t.-c.) mondta ki, innen válik különösen rohamossá az elválások gyarapodása, akár a népességhez, akár a fennálló, akár az új házasságkötések számához viszonyítva. A világháborús évek — mint alább látni fogjuk — e tekintetben is némi visszafejlődést hoztak, de a háborús s a háborút közvetlen követő egy-két év törvénykezéseinek lanyhasága, sőt a vonatkozó statisztika szünete után az újból meginduló adatgyüjtések szerint ismét csak újból gyarapodnak a jogerős ítélettel befejezett válóperek. Különösen szaporodik ezek száma székesfővárosunkban, hiszen *az elválások száma a városokban viszonylag mindig magasabb, mint a vidéken, különösen pedig a nagyvárosokban, hazánkban tehát elsősorban Budapesten.* Azt, hogy némely legújabb évben, így Budapesten az 1926. évi maximum óta az elválások számában újból kisebb visszafejlődés mutatkozik, mint alább részletesen kifejtjük, még nem tekinthetjük az elválási arányban évtizedek óta mutatkozó progresszió végleges letörésének. Ezt az eljövendő évek válási adatai valószínűleg rövidesen igazolni is fogják. A háborús s a háborút közvetlen követő évek törvénykezéseinek lanyhasága, sőt szünete után ugyanis néhány évvel ezelőtt, főleg pedig 1923-tól 1926-ig, kissé feltorlódtak

a jogerősen elintézett elválások számai s így az elválások számában és arányában azóta mutatkozó kismérvű remisszió valószínüleg nem jelenti még a népesség elválásokra való hajlamának gyengülését, az elválások történeti idősorában évtizedeken át mutatkozott szomorú fejlődés végpontját.

Az elválásoknak a mult század vége óta tehát számszerűen is,majdnem egészen napjainkig egyre tartó, több évtizedes gyarapodását többféle módszerrel igazolhatjuk. A legnagyobb mérvű gyarapodást természetszerűleg az egyes években jogerőssé vált elválások abszolút számának számsora mutatja. Csakhogy tekintetbe kell venni, hogy a vizsgált időszakban a népesség is fejlődött, meg a házasságok száma is gyarapodott, ami pedig az elválásra való hajlandóság változatlansága mellett is előidézné az elválások számának emelkedését. A viszonyszámok: 1. az elválások általános vagy nyers elválási arányszáma, az elváltaknak az egyéves száma, mely az összes elváltakból ezer — vagy tízezer — lélekre esik és 2. az elválások tiszta arányszáma az ezer fennálló házasságból egy-egy év alatt elválás útján felbomlók száma, mely ítéletünket a népesség s a házasságoknak néprétegenkint, valamint időben és térben különböző számának változásaitól függetleníti. Évről-évre az évközepi kiszámított népességhez viszonyítva azonban csak az általános vagy nyers elválási arányszám számítható ki, a tiszta nem — legalább kellő pontossággal nem —, minthogy a házas nők száma, amit a nők nagyobbfokú helybenlakásának következtében a fennálló házasságok számával (annak pontos ismerete hiányában) egyenlőnek lehet venni, csak népszámlálások alkalmával ismeretes. Az élénk belső vándormozgalom miatt a nagyvárosokban az elválási tiszta arányszámot népszámlálástól távoleső évekre épen ezért nem is célszerű kiszámítani. 3. Kedvező megítélési alapot nyujt s évről-évre is kiszámítható: az elválások ezer új házasságkötésre eső aránya, mely egyébként az elválási és házasságkötési hajlandóság egybevetésének tekinthető. 4. Más viszonyítási módok: így pl. a 15 éven felüli népességhez való viszonyítása, mely alig használatos számítási eljárás; a 15 éven felüli nem házas népességhez való viszonyítás pedig egyenlő a házas népességhez való viszonyítással, melyet — mint említettük — legcélszerűbb a házas nők számával való egybevetés alakjában kifejezni.

Felsorakoztatjuk először az elválásokra vonatkozó budapesti abszolút számok s az évről-évre kiszámítható nyers arányszámok számsorait s csak azután térünk majd rá a népszámlálást környező évek elválási tiszta arányszámainak bemutatására. A jogerős ítélettel befejezett elválások (a mindig igen csekélyszámú érvénytelenítésekkel együtt) abszolút számban, ezer új házasságkötésre és ezer lélekre eső arányban székesfővárosunkban 1876-tól 1932-ig a következőképen alakultak. (Lásd a 132. táblázatot.)

132. Az elválás által Budapesten megszűnt házasságok száma és az új házasságkötésekhez, valamint a népességhez viszonyított aránya Budapesten 1876-tól 1932-ig.

Év, átlag	Az elválás által Budapesten megszűnt házasságok		
	abszolút száma	ezer, az illető évben Budapesten kötött új házasságra eső	ezer lélekre eső (az évközepi népesség alapulvételével számított)
		aránya	
1876	22	9·1	0·1
1877	17	7·4	0·0
1878	21	8·8	0·1
1879	15	5·3	0·0
1880	24	8·3	0·1
1881	14	4·4	0·0
1882	19	5·5	0·0
1883	20	5·5	0·0
1884	33	8·8	0·1
1885	27	6·9	0·1
1886	30	7·7	0·1
1887	44	11·2	0·1
1888	28	7·2	0·1
1889	36	9·3	0·1
1890	34	8·3	0·1
1891	34	7·7	0·1
1892	41	8·7	0·1
1893	41	7·4	0·1
1894	47	8·0	0·1
1895	76	12·2	0·1
1896	36	6·4	0·1
1897	65	10·8	0·1
1898[1])	161	25·8	0·2
1900	255	40·3	0·4
1901	291	45·2	0·4
1902	299	46·6	0·4
1903	394	62·0	0·5
1904	509	71·7	0·7
1905	464	64·9	0·6
1906	414	54·7	0·5
1907	705	85·8	0·9
1908	530	63·7	0·6
1909	527	64·7	0·6
1910	659	79·6	0·7
1911	743	84·0	0·9
1912	876	94·3	1·0
1913	754	83·4	0·8
1914	757	74·6	0·8
1915	482	63·3	0·5
1916	488	74·7	0·5
1917[2])	633	94·6	0·6
1921	1.538	142·2	1·6
1922	1.813	158·4	1·9
1923	1.888	172·2	2·0
1924	1.655	167·3	1·7
1925	1.597	164·1	1·7
1926	2.026	205·4	2·1
1927	1.645	156·1	1·7
1928	1.783	163·7	1·8
1929	1.494	142·6	1·5
1930	1.696	157·3	1·7
1931	1.397	132·8	1·4
1932	1.478	131·5	1·4
1876—1880	20	7·7	0·1
1881—1885	23	6·2	0·1
1886—1890	34	8·7	0·1
1891—1895	48	9·0	0·1
1896—1900[3])	[3]) 129	[3]) 21·3	[3]) 0·2
1901—1905	391	58·4	0·5
1906—1910	567	69·7	0·7
1911—1913	791	87·3	0·9
1914—1915	620	69·8	0·6
1916—1917	561	84·8	0·6
1921—1925	1.698	160·2	1·8
1926—1928	1.818	174·3	1·9
1929—1932	1.516	143·7	1·5

[1]) 1899-ről nincs adat.
[2]) 1918—1920-ig nincs adat.
[3]) Csak négyévi átlag, az 1899. évi eredmény hiányzik.

Látható, hogy az elválások száma fővárosunkban a mult század hetvenes, nyolcvanas éveiben még igen csekély volt, évről-évre mindössze csak 14 és 44 között váltakozott; 1881-ben 14, ami ezer új házasságkötésre ez évben mindössze 4·4 elválást jelentett. Az elválások száma azután körülbelül ezen a színvonalon maradt egészen 1894-ig, a házasságkötésekre s azok felbontására vonatkozó említett új törvény életbeléptéig. 1895-ben azután már gyarapodik az elválások száma. A fővárosban ez évben 76 válási per emelkedett jogerőre, ami oly sok, mint amennyit egy év alatt azelőtt sohasem észleltek. Innen megindul a válóperek s a jogerős ítélettel befejezett válások gyarapodása s ez a gyarapodás 1914-ig, a világháború kitöréséig tart. A válás lehetősége szüli a válást. Amíg az reménytelen volt s amíg a válóper megindítása csak biztos ügyvédi költséget, de csak igen kétes és ritka esetben bekövetkező eredményt sejtetett, addig ritka volt. Másrészt abban a tudatban, hogy az elválás most már biztosan lehetséges, a nem elég óvatosan kötött házasságok száma is gyarapodásnak indult, a könnyelműen kötött s elválással gyakrabban végződő házasságok mind sűrűbbek lettek. A házasfelek a felmerült viszályoknak s azok okainak elhárításán sem buzgólkodtak többé kellő komolysággal és kitartással, új divat támadt, modern és korszerű megoldás kínálkozott: az immár törvényesen lehetséges, teljes elválás. Hibák a házastársak megválasztásában, avagy azon lehetőségek megítélésében, amelyekre a házasság bizonyos adott esetekben felépül, e szerint már a mult század végén egyre sűrűbben fordultak elő. Avagy legalább is mind sűrűbben történt ezekre hivatkozás s egyre gyarapodtak a bíróilag kimondott jogerős elválások. Már a századfordulón, 1900-ban Budapesten 255 elválás vált jogerőssé, tízszer annyi, mint egy negyedszázaddal azelőtt, a hetvenes évek közepén s ez ezer új házasságkötésre már 40·3 törvényes elválást jelentett. Már 1904-ben számuk újból megkétszereződött. Ez évben ugyanis már 509 elválás volt a fővárosban. 1906-ról 1907-re azután az elválások száma hirtelen emelkedett úgy Budapesten (414-ről 715-re), mint az egész országban (3849-ről 7103-ra) s a következő években azután az 1906. évi színvonalra többé vissza nem süllyedt. Annak idején az a felfogás került felszínre, hogy *az elválások 1907. évi hirtelen gyarapodását törvényhozásunk okozta, t. i. az 1907. évi XVII. t.-c.*, mely a m. kir. kúria tehermentesítését célozta.[1]) Ez a törvény törölte ugyanis el a régebbi perrendtartásnak megelőzőleg fennállott azon rendelkezését, hogy a házassági pereket a törvényszékektől a felsőbbfokú bíróságokhoz (a táblához), a táblától a kúriához, felülvizsgálat céljából minden esetben hivatalból kell felterjeszteni s így külön fellebbezés ehhez nem is szükséges, bár ha a felek vagy a királyi ügyész azt óhajtotta, egyben az is kifejezhető

[1]) L. erre vonatkozólag a Magyar Statisztikai Évkönyv és népmozgalmi kiadvány megfelelő kötetét és *Laky D.*: »Az elválások Magyarországon a háború előtt és a háború után«. (Társadalomtudomány 1925. évi kötet 105. s k. l.) 108. l.

volt. Ez a törvény így azután nagyon meggyorsította a válóperek elintézését s hirtelen sok per befejeződést is nyert, mert meglevő első- vagy másodfokú ítélete azonnal jogerőssé is vált. Így nyilvánvalóan ez a törvénykezési újítás volt a törvényes elválások 1907. évi hirtelen gyarapodásának oka, de a további években is nagy szerepe lehetett számuk emelésében, mert hiszen a válóperek lefolyását meggyorsította s így az elválást megkönnyítette. Mindazon házastársak közül tehát, kik a válópertől hosszadalmassága és nehézkes volta miatt ezeddig tartózkodtak s egymással való szakításukat nyilvánosságra még nem hozták, sokan siettek, hogy a reformhozta lényeges könnyebbség révén a bírói ítélettel állapotukat véglegesítsék. A világháború kitörését kevéssel megelőzőleg, 1912-ben következett be azután az elválások számának a világháborút megelőzőleg észlelt fővárosi maximuma: 876 elválással, ami ezer új budapesti házasságkötésre 94·3 ugyanitt jogerőssé vált törvényes elválást jelentett.

A világháború alatt azután — mint már fentebb említettük — az elválások száma és aránya épen úgy csökkent, mint számos más népmozgalmi ág, mint pl. a házasságkötések vagy a születések eseteinek száma és aránya. A bevonult férj távolléte miatt a válóper szünetelt, az idézésre a tárgyaláson meg nem jelenhetett, azt el kellett halasztani. Sok azelőtt tervezett per a háború kitörése miatt meg sem indult. A nagy világégés idején sokan együttmaradtak, kik békés időben elváltak volna. A nőben rokonszenvet, szeretetet, aggódást ébresztett a férj besoroztatása; a férj a bevonulás gondja és lelkesedése közepette könnyebben elfelejtkezett apró családi viszályairól, mint máskor. Sok kínos családi perpatvar után meg épen a férj hősi halála tett végzetes pontot. A bevonult bírák és igazságszolgáltatási tisztviselők miatt az igazságszolgáltatás menetének integritása is szenvedett; a háború végén, 1918-ban pedig már majdnem teljesen meg is szűnt. 1919-ben törvénykezési szünet is volt. Törvénykezési statisztikánk 1918-tól 1920-ig nincs, legalább is az e három év alatt jogerőssé vált válásokról nincsen. A polgári jogszolgáltatás statisztikai adatgyüjtését azután ismét az 1921. évben kezdtük megint részletesen művelni. 1921-ben, amikor a megcsonkult hazában minden téren újból megindult már a kultúrmunka, mutatva, hogy megfogyva bár, detörve nem, mégis tovább él a nemzet e hazán . . .

A legkevesebb jogerős elválást fővárosunkban a világháborús évek közül 1915-ben regisztráltunk: csupán 482-őt, ezer új házasságkötésre 63·3-at. Innen úgy számuk, mint arányuk Budapesten emelkedő, az országban nem. Az országban 1916-ban következett be az elválások abszolút számának minimuma 2323 elválással; az ezer új házasságkötésre eső arány pedig 1917-ben minimum 36·1-del. Eltekintve persze ismét az 1918-tól 1920-ig eltelt évektől, amelyekről nincs elválási statisztikánk.

Megjegyzendő, hogy az elválások számának háborús csökkenése az új házasságkötésekhez viszonyítva nem oly nagymérvű, mint a népesség számá-

val való egybevetésnél, mert hiszen — amint azt e munkánk 2. §-ában ismertettük — a világháború az új házasságok számát, a házasságkötési lehetőségeket és kedvet is nagymértékben szintén csökkentette. Budapesten ezer új házasságkötésre a háborús évek közül csak 1914—1916-ban esik kevesebb elválás, mint 1913-ban s e viszonyításban az 1917. évi arány (ezer új házasságkötésre 94·6 elválás) Budapesten az 1913. évi adathoz (83·4) még emelkedést is jelent s az 1912. évivel (94·3) egyező eredmény. (Lásd a 132. táblázatot.)

Trianon után, az 1921. évben az elválások arányszáma sokkal magasabb színvonalon áll, mint a világháborút megelőző békés években és 1923-ig még arról is további gyarapodásnak indul. Budapesten 1921-ben ezer új házasságkötésre 142·2 elválás esett, sokkal több, mint bármely évben azelőtt. Abszolút számban az egy év alatt 1538 elválást jelent. Az új házasságkötésekre eső arány 1926-ban éri el maximumát ezer új házasságkötésre 205·4 elválással; a fővárosban történt elválások abszolút száma 1926-ban szintén maximum: 2026. Innen a legújabb években azután az elválási mozgalom kevéssel ismét engedett intenzitásából. A Trianon után bekövetkezett nagy elválási láznak több oka volt: szerepe van persze az elválások általában gyarapodó irányzatának, mely — mint említettük — már a világháborút megelőző békés esztendőkben világszerte észlelhető volt s amely a nagy kataklizma után az új békés években ismét folytatódott. Szerepe van azonban az új válási hullámban annak is, hogy a háború alatt az elválások száma csökkent volt s hogy a válóperek elintézése a kommunizmus ideje alatt s a háborút közvetlen követő években is nagyon meglassúbbodott, sőt szünetelt s így azután feltorlódott az elválni akarók száma, ami azután Trianon után az új békés korszak megindulásakor e tömegjelenségben is hullámhegyre vezetett épen úgy, mint azt más népmozgalmi ágaknál, pl. a házasságkötéseknél vagy a születéseknél is megfigyelhetjük. Azt, hogy e torlódásnak a Trianont közvetlen követő évek magas elválási arányszámaiban minő szerepe van, jellegzetesen szemlélteti az elválási aránynak 1923-tól 1926-ig tartott kismérvű, újabb visszafejlődése is. Országszerte az elválási arány ezen 1923 után mutatkozott lassú csökkenése még 1926 után is egyre tart, mint az a XXI. grafikon *A)* részén is jól szembetűnik s amelyre utóbb még visszatérünk.

A világháborút követő legújabb békés időszakban az 1923 után bekövetkezett ezen kismérvű visszafejlődés mellett is bármelyik évben több elválás történt, mint a nagy világháborút megelőzőleg. A budapesti törvényszék előtt — mint azt a fentemlített 132. táblázat szemlélteti — a legutóbbi évtizedek bármelyik évében mindig több mint kétszer avagy körülbelül kétésfélszer annyi házasság bomlott fel, mint 1913-ban. Méltán utalhatunk arra, hogy az ország gazdaságtársadalmi helyzete is mélyrehatóan megváltozott az 1913. évi helyzethez képest és a háborús demoralizáció révén a házasságkötésről is szabadosabban vélekedő lett. A házasság

XXI. AZ ELVÁLÁSOK GYAKORISÁGÁNAK ALAKULÁSA

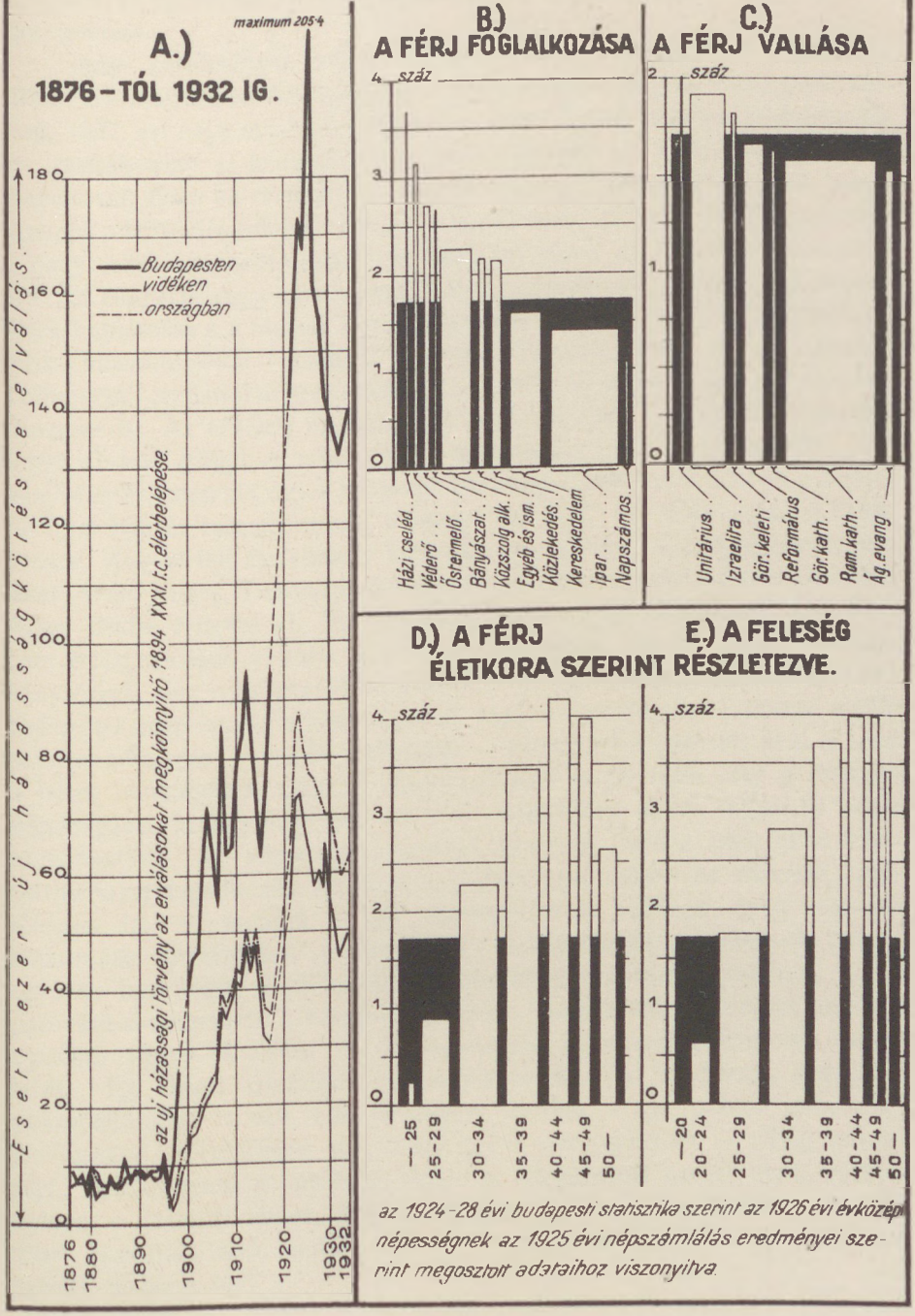

az 1924-28 évi budapesti statisztika szerint az 1926 évi évközépi népességnek az 1925 évi népszámlálás eredményei szerint megosztott adataihoz viszonyítva.

egész életre szóló volta, felbonthatatlansága mind szűkebb körben marad meg az eszményi piedesztálon és mind megdöbbentőbben bontakozik ki az elválások számának és arányának eddig sohasem ismert mérvű rohamos gyarapodása.

Ilyen körülmények között — az elválások számának és arányának 1926. évi kimagasló eredményei után — gyűlt egybe a Magyar Statisztikai Társaság 1927. évi nagy országos értekezletre, hogy *Bernát* 1926. évi feldolgozásához csatlakozóan az öngyilkosságok és az elválások új epidemiájának okait megvitassa. Ezen az értekezleten azután egész gyüjteményét nyertük mindazoknak a körülményeknek, okoknak s tüneteknek, melyek a világháború után a nagy lelki megrendülésben levő társadalomban az elválások rendkívüli arányát előidézik vagy annak létrejöttével kapcsolatosak. »Az anyagias élvezetek hajhászása s a családi kapcsok lazítása ma már fenyegetően veszélyeztetik a közerkölcsöket — mondta *Thirring*, a Társaság elnöke —, nemkülönben az importált léha irodalom és művészet és a minden szépet és nemeset gáncsoló cinizmus is«. Az erkölcsi és vallási érzés csökkenését *Kenedy* Géza, *Bernát*, *Ruffy*, *Geöcze*, *Balogh* és a felszólalók nagyrésze szintén hangsúlyozták. Törvényes intézkedéseket úgy a házassági törvényt (1894. évi XXXI. t.-c.), mint főkép a Kúriát tehermentesítő törvényt (az 1907. évi XXII. t.-c.) *Kenedy*, *Sztehló*, *Angyal* Pál és *Némethy* tartották károsaknak. A családi élet leromlását *Andor* Endre, Trianon terhét *Gonda* Dezső, az elmeorvosi szempontokat *Kluge* Endre fejtette ki. Ez utóbbiakat talán kissé túlságosan is. A meg nem értést, családi viszályt elsősorban paranoiás constitucióval, túlérzékenységgel, meg nem engedhető könnyen sértődöttséggel, kórosan fokozott önérzettel magyarázva s hangsúlyozva, hogy a cselekedeteit indokoló elváló psychopatha más — rendes ítélkezésü — ember előtt gyakran nem is teszi a beteg benyomását, csak az elmeorvos éles szeme látja meg a fennálló házasságától *lelkileg* szenvedő és attól menekülni akaró félben a kóros psychopathát. Az »elmeorvos ugyanis nemcsak azzal a pszichikus felépítménnyel foglalkozik, amellyel a statisztikus, hanem az elmebeli alapréteggel is« — mondja *Kluge*. Kétségtelen is azonban, hogy vannak abnormális elmetípusok és abnormis kedélyállapotok, amellyel terhelt egyének házasságai a többiekénél gyakrabban vezetnek elváláshoz. Így a paronoid elmetípusok, a krónikusan civódó mániakusak, a fokozottan érvényesülni vágyó hisztériás s a hallucinálgató úgynevezett schizoid karakterek. Így némi párhuzam az elmebetegek s az elválások számának gyarapodásában is van, főleg a nagyvárosokban s így nálunk elsősorban Budapesten. Kétségtelen így, hogy egész okkomplexum — főleg gazdasági, valláserkölcsi és modern elme- és idegéletbeli orvosi okok gyüjteménye — szerepel abban, hogy az elválások aránya napjainkban — bárminő számítási mód szerint is — oly magas színvonalon áll, amilyenen azelőtt sohasem volt.

A békés esztendők elválási adataiban mutatkozó félszázados fejlődésnek végső eredményeit, az évi esetlegességektől független alaptörvényszerűséget a 132. táblázaton közölt egyes évi eredményekből több évi eredményt összefoglaló kiegyenlítéssel vagy többéves átlagok számításával lehet szemléltetőbb módon bemutatni. E mellett a lélekszámhoz s az új házasságkötésekhez való viszonyításon kívül a fennálló házasságkötésekhez való viszonyítás is szükséges, vagyis legalább a népszámlálást környező évekre az elválási tiszta arányszámok bemutatása, melyek az elválások hajlandóságának az előbbi általános vagy nyers arányszámoknál helyesebb mértékei.

1880-tól 1932-ig a népszámlálásokat környező évek átlaga szerint a Budapesten történt elválások egy-egy évre eső átlagos száma s annak ezer lélekre, ezer új házasságkötésre s ezer házas nőre eső arányai, valamint az e félszázad alatt mutatkozó fejlődésnek a százzal egyenlővé választott 1880—1881. évi eredményre vonatkoztatott indexei a 133. táblázatban foglalt képet mutatják. (L. a 133. táblázatot.)

133. Az elválások gyakoriságának növekedése különböző számítási eljárások s az ezekre vonatkozó indexek szerint Budapesten 1880-tól 1931-ig a népszámlálások időpontját környező átlagokban.

Átlag	Az elválások							
	egy-egy évre eső átlagos abszolút száma	ezer			indexei, ha az 1880—1881. évi átlagos			
		eső aránya			abszolút számuk	ezer eső arányuk egyenlő százzal		
		lélekre	új házasságkötésre	házas nőre (= fennálló házasságkötésre)		lélekre	új házasságkötésre	házas nőre (= fennálló házasságkötésre)
1880—1881	19	0·05	6·27	0·32	100·0	100·0	100·0	100·0
1890—1891	34	0·07	8·00	0·44	178·9	140·0	127·6	137·5
1900—1901	273	0·39	42·76	2·30	1.436·8	780·0	682·0	718·8
1910—1911	701	0·80	81·91	4·65	3.689·4	1.600·0	1.306·4	1.453·1
1920—1921	1.538	1·66	136·74	8·43	8.094·7	3.320·0	2.180·9	2.634·4
1925—1926	1.812	1·89	184·92	[1])9·61	9.536·8	3.780·0	2.949·3	3.003·1
1930—1931	1.547	1·53	145·17	7·25	8.142·2	3.060·0	2.315·3	2.265·6

A Budapesten az 1930—1931. években történt elválások abszolút számának évi átlagát a székesfővárosunkban a 80-as évek elején történt elválások számával vetve egybe, látható, hogy az abszolút szám közel százszoros gyarapodást mutat. Különösen magas a budapesti elválások abszolút számának 1925—1926. évi indexe: 9536·8, ha az 1880—1881. évi elválások évi átlaga = 100, vagyis ez a félszázados fejlődés 95-szörös gyarapodást jelent. A legújabb évek elválási adatainak Budapesten 1926 óta mutatkozó

[1]) Az 1925. évi budapesti népszámlálás a családi állapotot nem regisztrálta, így azt az 1920. évben talált arány alapján számítottuk ki az 1925. évi népszámlálás végszámából.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

fentebb említett kisebb visszafejlődése révén az 1930—1931. évi index csak 8142·2, vagyis az 1930—1931. évi budapesti elválások átlaga az 1880—1881. évi budapesti eredményhez képest csak 81-szeres gyarapodást mutat, mert a Budapesten történt elválások 1930—1931. évi átlagos száma csak 85%-a az 1925—1926. évi átlagnak. Azonban székesfővárosunkban 1930—1931-ben míg így is kb. két és félszer annyi elválás történt, mint amennyit a világháborút megelőző békés esztendők vonatkozó budapesti statisztikája jelez. Így a budapesti elválások 1930—1931. évi abszolút száma pl. az 1910—1911. évinél 2·2-szer nagyobb, ahhoz képest pontosan 122·0%-os gyarapodást mutat.

A Budapesten történt elválásokat székesfővárosunk lélekszámához viszonyító ú. n. általános válási arányszám a népesség egyidejű fejlődése miatt azonban természetesen már sokkal kisebb gyarapodást mutat, mint az elválások abszolút száma. A mult század 80-as évei óta, vagyis a legutóbb eltelt félszázadban az általános válási arányszám 1930—1931-ig csak 30·6-szeres (1925—1926-ban 37·8-szeres) gyarapodást mutat az abszolút számok ugyanezen idő alatt fentebb említett közel százszoros gyarapodásával szemben. Még kisebb a fennálló házasságokhoz (ill. a helybenlakónak vélelmezhető házas nők számához) viszonyító elválási tiszta arányszám ugyanezen időben mutatkozó gyarapodása, mely csak 30-szoros gyarapodást jelent 1925—1926-ig, amikor az ezer lélekre eső elválási arány gyarapodása még 37·8-szeres volt. Még egy árnyalattal kisebb a házasságkötési számmal történő összehasonlítás arányszámának, vagyis az ezer új házasságkötésre eső elválási aránynak ugyanekkor mutatkozó visszafejlődése, mely az 1880—1881. évi megfelelő eredményhez képest 1925—1926-ban csak 29·5-szeres gyarapodást jelent, ez utóbbi 1930—1931. évi eredménye a 80-as évek említett megfelelő adatához képest meg épen csak 23·1-szeres megnagyobbodást jelent. Ha ezek az arányszámok nem is oly gyarapodók, mint az abszolút számok, mégis a vonatkozó tömegjelenségnek székesfővárosunkban félszázad óta rendkívüli módon való erősbödését jelentik. Akik figyelemmel kísérik a viszonyokat, csak sötétnek láthatják a jövőt. A házasságnak valaha oly szilárd alapja nálunk elsősorban az ország fővárosában rendült meg. A vidéken az elválások gyérebbek s a multhoz képest sokkal kevésbbé gyarapodók. Az egész országban és az országnak Budapest leszámításával értett vidéki részein az elválások abszolút száma és ezer új házasságkötésre eső aránya 1876-tól 1932-ig a 134. táblázaton látható átalakulást mutatja.

Látható, hogy a legújabb években az egész országra vonatkozó statisztikában ezer új házasságkötésre csak félannyi jogerős elválással felbomlott házasság esett, mint székesfővárosunkban. 1932-ben pl. hazánkban ezer új házasságkötésre 62·9 az elválások aránya, míg ugyanakkor székesfővárosunkban (vesd össze a 134. táblázatot a 132.-kel) 131·5 a megfelelő arány. Néhány év előtt a különbség még nagyobb volt. 1926-ban, amikor a székes-

134. Az elválások száma és ezer új házasságkötésre eső aránya Magyarországon és a vidéken, valamint a megfelelő budapesti arányok ezekhez viszonyított indexei 1876-tól 1932-ig.

Év	Az elválás miatt megszűnt házasságok				Az ezer új házasságkötésre eső budapesti elválási arány indexe, ha a megfelelő	
	száma		ezer új házasságkötésre eső aránya		országos	vidéki
	Magyarországon	a vidéken	Magyarországon	a vidéken	elválási arány = 100	
1876	910	888	6·7	6·7	135·8	135·8
1877	914	897	7·3	7·3	101·4	101·4
1878	977	956	7·5	7·5	117·3	117·3
1879	1.006	991	7·2	7·2	73·6	73·6
1880	1.249	1.225	10·0	10·0	83·0	83·0
1881	1.070	1.056	7·8	7·9	56·4	55·7
1882	964	945	6·8	6·8	80·9	80·9
1883	946	926	6·5	6·5	84·6	84·6
1884	1.047	1.014	7·2	7·2	122·2	122·2
1885	968	941	6·8	6·8	101·5	101·5
1886	845	815	6·0	6·0	128·3	128·3
1887	999	955	7·5	7·4	149·3	151·3
1888	1.162	1.134	8·3	8·4	85·7	85·7
1889	1.114	1.078	9·1	9·1	102·2	102·2
1890	1.123	1.089	9·1	9·1	91·2	91·2
1891	1.088	1.054	8·3	8·3	92·8	92·8
1892	1.287	1.246	9·1	9·1	95·6	95·6
1893	1.321	1.280	9·1	9·2	81·3	80·4
1894	1.413	1.366	9·9	9·9	80·8	80·8
1895	1.331	1.255	9·9	9·8	123·2	124·5
1896	387	351	3·0	2·9	213·3	220·7
1897	667	602	5·1	4·8	211·8	225·0
1898	1.343	1.182	10·0	9·2	258·0	280·4
1899[1])	1.888	—	12·7	—	—	—
1900	2.094	1.839	14·1	12·9	285·8	312·4
1901	2.493	2.202	16·8	15·5	269·1	291·6
1902	2.612	2.313	17·8	16·5	261·8	282·5
1903	2.871	2.477	20·7	18·8	299·6	329·8
1904	3.577	3.068	22·8	20·5	314·5	349·8
1905	3.581	3.117	24·3	22·2	267·1	292·4
1906	3.849	3.435	25·4	23·5	215·4	232·8
1907	7.103	6.398	39·8	37·6	215·6	228·2
1908	6.203	5.673	37·5	36·1	169·9	176·5
1909	6.339	5.812	40·2	38·9	161·0	166·3
1910	6.912	6.253	43·8	41·7	181·8	190·9
1911	7.397	6.654	43·2	40·9	194·4	205·4
1912	8.187	7.311	50·8	48·2	185·6	195·6
1913	7.842	7.088	45·6	43·5	182·9	191·7
1914	6.906	6.149	50·7	48·7	147·2	153·2
1915	2.625	2.143	43·1	40·2	147·0	157·5
1916	2.323	1.835	36·9	32·6	202·4	229·1
1917[2])	2.739	2.106	36·1	30·5	262·0	314·8
1921	6.188	4.650	66·3	55·7	214·5	255·3
1922	7.419	5.606	84·4	73·4	187·7	215·8
1923	6.933	5.045	88·0	74·5	195·7	212·6
1924	6.105	4.450	81·3	68·3	205·8	244·9
1925	5.750	4.153	77·3	64·2	213·3	255·6
1926	5.853	3.827	76·2	57·1	269·5	359·6
1927	5.666	4.021	73·6	60·5	212·1	258·0
1928	5.615	3.832	70·5	55·7	232·2	293·9
1929	5.162	3.668	65·8	53·9	216·7	264·5
1930	5.495	3.799	70·5	56·6	223·0	277·9
1931	4.357	2.960	57·1	45·0	232·6	295·1
1932	4.476	2.988	62·9	49·5	209·0	265·6

[1]) 1899-ről nincs adat. [2]) 1918—1920-ig nincs adat.

fővárosi arány kimagaslóan nagy volt (205·4), országszerte csak $^1/_3$-rész ekkora volt a megfelelő arány (76·2). Kétségtelen tehát, hogy elsősorban a főváros túlmodern társadalma, a szabados gondolkodás és a vallástalanság ezen melegágya az, mely az elválások sűrűsödését mutatja. A vidéki házasságoknak erkölcsi tartalma ma is jobb, mint a városiaké. A falusi nép a városból hozzá a modernség leple alatt kiszűrődő eszmeáramlatoknak talán inkább ellenáll. Konzervatívabb, új törvényekhez, új joghoz, a házaséletnek — némelyek szerint általános emberi szempontból érthető — szabadabb felfogásához talán nehezebben szokik hozzá?

Az bizonyos, hogy több évtizeddel ezelőtt, a mai házassági törvényt megelőző időkben város és falu között az elválások gyakorisága tekintetében nem volt oly különbség, mint ma. Az egyes évi eredményeket feltüntető s a budapesti és országos arányszámokat egymáshoz viszonyító 134. táblán is látható, hogy a mult század 80-as és 90-es éveiben többször még az is előfordult, hogy a budapesti elválási arány volt az országos elválási aránynál alacsonyabb. Így 1879—1883-ig, majd ismét 1888-ban, a 90-es években pedig 1890-től 1894-ig kisebbek az ezer új házasságkötésre eső országos és vidéki arányok azoknál a megfelelő évjáratbeli arányoknál, amelyeket a 132. táblán székesfővárosunkra vonatkozólag közöltünk. Szemléltetően jut ez kifejezésre a 134. táblán közölt azon indexekben, melyek a budapesti elválási arány színvonalát százzal egyenlőnek választott országos arányhoz mérik. Ezek az indexek az újabb években állandóan kétszáz felett vannak, sőt a vidéki index több évben 300-at is elért. Így pl. 1926-ban, 1928-ban és 1931-ben (359·6, 293·9 és 295·1). Régebben ellenben, különösen a XIX. században ezek az indexek csak kevéssel voltak a 100 felett s 1879-től 1883-ig, majd 1888-ban és 1890-től 1894-ig kevéssel el is maradtak a fentebb említettek értelmében a 100 alatt. Azt a fejlődést, amelyet az elválások országos színvonala mutat, az egyes évi esetlegességektől független többéves átlagok szemléltetőbben feltüntetik, ezt foglalják magukban különböző számítási eljárások szerint a 135. táblázat adatai.

Látható, hogy az elválások országos arányai akár ezer lélekre, akár ezer új házasságkötésre számítva csak hétszeres gyarapodást mutatnak napjainkban a mult század 80-as éveihez képest, ezzel szemben, mint fentebb láttuk, a budapesti arány harmincszoros gyarapodást mutat. Ezer házas nőre az országos arány 1930—1931-ben évente átlag csak 2·62% elválás, míg székesfővárosunkban ugyanakkor 7·25. A 80-as évek megfelelő arányával szemben ez az arány Magyarországon csak hatszoros gyarapodást mutat a székesfővárosi aránynak ugyanezen időszak alatt mutatkozó huszonháromszoros gyarapodásával szemben. Látható, hogy a legkülönbözőbb elválási arányok országos adatai nemcsak alacsonyabbak a budapestieknél, hanem évtizedről-évtizedre mutatkozó állandó gyarapodásuk is kisebb mérvű, mint aminő a megfelelő módon számított székesfővárosi arányok

ugyanazon időszakban mutatkozó gyarapodása. A székesfővárosi és az országos elválási arány között lévő különbség pedig különösen a mult század 90-es éveinek végén válik feltűnővé s azóta egyre fennáll. Az addig majdnem azonos arányról onnan kezdve mutat az elválások fővárosi aránya rohamosabb és nagyobb mérvű fejlődést, mint a vidéki arány.

135. Az elválások országos gyakoriságának növekedése különböző számítási eljárások s az ezekre vonatkozó indexek szerint, valamint ezeknek a megfelelő budapesti arányhoz való viszonyításai a népszámlálások időpontját környező átlagokban.

Átlag	A magyarországi elválások							A budapesti elválások		
	abszolút száma	ezer lélekre eső aránya	ezer új házasságkötésre eső aránya	ezer házas nőre (= fennálló házasságra) eső aránya	indexei, ha az 1880—81. évi átlagos ezer lélekre eső országos arány egyenlő százzal	indexei, ha az 1880—81. évi átlagos ezer új házasságkötésre eső országos arány egyenlő százzal	indexei, ha az 1880—81. évi átlagos ezer házasnőre (= fennálló házasságra) eső országos arány egyenlő százzal	indexei, ha a megfelelő időszakra vonatkozó ezer lélekre eső országos arány egyenlő százzal	indexei, ha a megfelelő időszakra vonatkozó ezer új házasságkötésre eső országos arány egyenlő százzal	indexei, ha a megfelelő időszakra vonatkozó ezer házas nőre (= fennálló házasságra) eső országos arány egyenlő százzal
1880—1881 ...	1.160	0·08	8·85	0·41	100·0	100·0	100·0	62·5	70·9	78·1
1890—1891 ...	1.106	0·07	8·67	0·35	87·5	98·0	85·4	100·0	92·3	125·7
1900—1901 ...	2.294	0·13	15·44	0·67	162·5	174·4	163·4	300·0	277·0	343·2
1910—1911[1] ..	7.155	0·39	43·41	1·92	487·5	490·5	468·2	205·1	188·7	242·2
1920—1921 ...	6.188	0·77	66·32	3·76	962·5	749·4	917·1	215·6	206·1	224·2
1925—1926 ...	5.802	0·70	76·73	3·29	875·0	867·0	802·4	270·0	241·0	292·1
1930—1931 ...	4.926	0·57	63·86	2·62	712·5	721·6	634·4	268·4	227·4	277·0

Eddig a fővárosban történt, ott jogerőssé vált, vagyis a budapesti törvényszék előtt lefolyt elválások adatait ismertettük. Ezt vetettük egybe az ország többi részein levő törvényszékeken kimondottakkal. Számolnunk kell azonban még azzal is, hogy ez még nem is a budapesti lakosság elválási aránya: az még ennél is rosszabb. Rosszabb és pedig nem azért, mintha a vidéki törvényszékek előtt is nagyarányú volt a budapestiek házasságainak felbontása, mert hiszen éppen ellenkezőleg: a fővárosi törvényszékek elé kerül több nem budapesti, vidéki házassági per, mint megfordítva, vidékre budapesti, hanem ez az arányszám rosszabb azért, mert a fővárosban történt házasságkötések sem kizárólag budapesti lakosokéi s csak a budapesti vőlegényekhez való viszonyításban nagyobb arányokat kapunk, nagyobbakat még a hasonlókép korrigált elválási szám mellett is.

Képletesen a korrigálás módszerét röviden a következőképen mutathatjuk be. Ha valamely esztendőben:

B_e jelöli az ott működő törvényszékek által jogerősen felbontott és érvénytelenített,

[1]) 1920—1921-től a mai, azelőtt a történeti területre vonatkozó adatok.

B_k pedig az ugyanazon területen kötött házasságok számát, úgy az elválásoknak az illető területen történt eseményei ezer új házasságkötésre a következő (E_t) viszonyszámmal fejezhetők ki:

$$E_t = \frac{1000 \cdot B_e}{B_k}$$

Ettől azonban az illető területbeli lakosok elválási arányszámának kiszámításánál tekintetbe kell venni az illető területen idegen, nem ott lakos házasok elválásait (i_e), valamint azt, hogy az illető területen működő törvényszék hatásköre a vizsgált területtől eltér s e miatt az e törvényszék előtt jogerőssé vált elválások valamely részét (T_e) szintén levonásba kell helyezni. Az új házasságkötések számából is levonásba jönnek az idegenekéi (i_k) s az elválások illető területbeli lakosokra eső számát csak az illető területbeli lakosok új házasságkötéseinek ezrére adhatjuk ez esetben meg. A vizsgált területbeli lakosok így korrigált elválási arányszáma (E_l) tehát a következő:

$$E_l = \frac{1000 \cdot (B_e - i_e - T_e)}{B_k - i_k}$$

Budapestre vonatkozólag a 136. táblázatban közölt korrigált elválási arányszámokat e módszerrel számítottuk ki, minthogy további korrekciót a budapesti lakosság nem Budapesten történt közvetett népmozgalmára vonatkozó statisztika hiányában, valamint az elváltak vándormozgalmának rendszeres regisztrálása nélkül már nem végezhettünk. (Lásd a 136. táblázatot.)

136. A budapesti törvényszék előtt lefolyt összes jogerőssé vált elválások és a budapesti lakos házastársak jogerős elválásai között lévő különbség.

Év	A budapesti törvényszék előtt lefolyt összes elválásoknak (Be)	Állandó budapesti lakos vagy utóljára Budapesten együtt lakott házastársak elválásainak $(Be - ie - Te)$	A budapesti lakosok elválásai és a budapesti törvényszék előtt megszünt összes elválások között lévő különbség $[Be - (Be - ie - Te)]$	Esett ezer új házasságkötésre ugyanazon évben jogerőssé vált elválás	
	abszolút száma			nyersen, a fővárosban kötött és budapesti törvényszék előtt megszünt összes házasságok egybevetése útján (Et)	korrigálva, csak az állandó budapesti lakosok elválásait viszonyítva azon új házasságkötésekhez, ahol legalább a vőlegény budapesti lakos volt[1]) (El)
1911	743	673	— 70	84·0	82·4
1912	876	803	— 73	94·3	94·3
1924	1.655	1.716	+ 61	167·3	187·5
1925	1.597	1.516	— 81	164·1	168·5
1926	2.026	1.890	— 136	205·4	209·6
1927	1.645	1.541	— 104	156·1	161·3
1928	1.783	1.655	— 128	163·7	167·6
1929	1.494	1.391	— 103	142·6	148·6
1930	1.696	1.579	— 117	157·3	163·1
1931	1.397	1.328	— 69	132·8	141·1
1932	1.478	1.396	— 82	139·0	146·3

[1]) L. a 18. táblázat 4. oszlopát.

E szerint az e tekintetben 1924-től 1932-ig kiszámított legújabb ezer új házasságkötésre eső elválási arányszámok, ha csak a budapesti lakosság válási és házasságkötési adataira szorítkozunk, mindig nagyobbak, mint ha a budapesti elválásoknak és a Budapesten történt házasságkötéseknek összes eredményeit vetjük egybe. 1932-ben pl. nyersen számítva, vagyis a fővárosban kötött összes házasságok és a budapesti törvényszék előtt jogerőssé vált összes elválások egybevetése után számított ezer új házasságkötésre eső elválási arány csak 139·0 volt, míg korrigálva csak az állandó budapesti lakosok elválásait viszonyítva azon új házasságkötésekhez, ahol legalább a vőlegény budapesti lakos volt, az ezer új házasságkötésre eső ezévi elválási arány 146·3. Hasonlóképen 1931-ben a nyersen számított 132·8-del szemben a korrigált 141·1 áll és így tovább, lásd a 136. táblán közölve, egészen 1924-ig, mindig magasabb és a trianoni béke óta minden évben magasabb is volt a székesfővárosi korrigált arányszám, a nyersen számítottnál. Ezzel szemben a világháborút megelőző években — l. ugyancsak a 136. táblázaton közölve a megfelelő 1911. és 1912. évi adatokat — az elválások akkor sokkal alacsonyabb színvonala mellett székesfővárosunkban a nyers és a korrigált elválási arányszám között nem volt még oly éles, évről-évre mutatkozó különbség, mint napjainkban. E szerint tehát Budapest és a vidék elválási hajlandósága között lévő különbség napjainkban évről-évre némiképen még erősebb is, mint azt a 134. és 135. táblázattal fentebb szemléltettük, mert *»a budapesti lakosok« elválási arányszámai ma magasabbak, mint a »Budapesten történt« elválásokéi.*

Az elválások jogszolgáltatási folyó statisztikájához, vagyis más szóval a közvetett népmozgalom e részének alakulására vonatkozó ezen budapesti adatokhoz még egy számsort fűzhetünk, melyet a legutolsó félszázad alatt tartott népszámlálások nyujtanak az elváltak fővárosi arányára vonatkozólag. Ezt a számsort is a budapesti lakosságnak a Budapesten történt elválásoktól különböző, annak nagyobb, fentebb bemutatott arányszámokkal jellemezhető elválási hajlandósága fejleszti, mert hiszen a nem budapesti lakosság adataiból azok vidékre való eltávozása révén nagyrészt mentesül. Ez a számsor másrészt azután eredményét is mutatja a válási mozgalomnak, hogy e réven tehát minő és a multhoz képest minő arányban gyarapodó a székesfőváros népességében az elvált családi állapotúak száma és aránya. Ezeket az adatokat 1869-től 1930-ig tartott 7 népszámlálás eredményei szerint a 137. táblázat tárja elénk.

Látható, hogy a népszámlálásbeli adatok a népmozgalmiakban mutatkozott jelenségnek megfelelően a XX. században az elváltak arányának gyarapodását igazolják. A XIX. század végén ezzel szemben az elváltak népességi aránya egészen 1900-ig csökkenőben volt, bár abszolút számuk akkor is fejlődött. *Az új házassági törvényt* (1894. évi XXXI. t.-c.)

megelőző években azonban az elválásnak akkor még felette nehéz és hosszadalmas volta miatt *az elváltak száma sokkal lassabban gyarapodott még, mint a népesség* s ezért az elváltak népszámlálásbeli aránya egyre kisebbnek mutatkozott. Budapesten a 15. éven felülieknek 1869-ben 0·9%-a volt elvált; arányuk fogyása 1900-ig 0·5-re ért, majd a jelen században az 1920. évi népszámlálásig 1·3%-ra, 1930. évig pedig tovább 2·2%-ra erősödött. Abszolút számra nézve ez azt jelenti, hogy az 1930. évi népszámlálás székesfővárosunkban már 18.945 elváltat talált, ami több mint kétszerese az elváltaknak 10 évvel azelőtt, az 1920. évi népszámlálás alkalmával megállapított számának (9263). A világháborút megelőző legutolsó népszámlálás eredményéhez (5879 elvált) képest számuk több mint megháromszorozódott; félszázad alatt (az 1869. évi 1732-höz képest) több mint megtizszereződött.

137. Az elváltak számának és arányának gyarapodása Budapesten 1869-től 1930-ig.

A népszámlálás éve	A törvényesen elvált családi állapotú				Mindkét nemű elváltak együtt	
	férfiak	nők	férfiak	nők		
	száma		aránya			
			a népességben			a 15 éven felüliek között
1869	673	1.059	0·5	0·8	0·6	0·9
1880	524	1.018	0·3	0·6	0·4	0·6
1890	695	1.211	0·3	0·5	0·4	0·5
1900	807	1.614	0·2	0·4	0·3	0·5
1910	1.843	4.036	0·4	0·9	0·7	0·9
1920	2.727	6.536	0·6	1·3	1·0	1·3
1930	5.869	13.076	1·3	2·4	1·9	2·2

A nők között mindig több az elvált, mint a férfiak között, az elvált férfiaknak az elvált nőknél nagyobb házasságkötési hajlandósága miatt. (Lásd e munka 8. §-t.) Az elvált férfi rendszerint újra nősül, az elvált nő ezzel szemben nagyobbrészt elvált családi állapotú marad. Legalább is nagyobb arányban marad ilyen családi állapotú, mint aminő arányban az elvált férfiak. *Budapesten az elvált nők népszámlálásbeli aránya rendszerint kétszer akkora, mint az elvált férfiaké.* Már az 1920.évi népszámlálás székesfővárosunkban a nők körében 1·3, míg a férfiak oldalán csak 0·6% elváltat talált. 1930-ban ezek az arányok rendre 2·4, illetve 1·3%-ig gyarapodtak. Tehát a legújabb adatok szerint is majdnem kétszer akkora az elváltak aránya a nők körében, mint amekkorának a férfiaknál mutatkozik. Abszolút számra nézve pedig több, mint kétszerakkora az elvált nők száma, mint az elvált férfiaké; az 1930. évi népszámlálás pl. székesfővárosunkban 13.076 elvált nőt talált s csak 5869 törvényesen elvált családi állapotú férfit.

Az elválások budapesti arányát más európai nagyvárosok megfelelő adataival hasonlítva egybe, arra az eredményre jutunk, hogy hazánk fővárosa

a két szélsőség (Moszkva 444·0 elválás ezer új házasságkötésre és Bréma 80·9 ugyanolyan jelentésű arány) között körülbelül a középhelyen áll. Az 1925—1926. évek eredményeinek átlaga szerint ugyanis — amely időpontban az európai nagyvárosokra vonatkozó ezen összehasonlításunk készült — székesfővárosunk ezer új házasságkötésre évente átlag 184·9 elválást jelent. Érdekes ezen összehasonlításban (lásd a 138. táblázatot) jelentkező szélső értékek kialakulásának okait is behatóbban vizsgálni. Moszkva és Leningrad állanak e tekintetben az európai nagyvárosok élén! A mai orosz erkölcsök, a mai vörös orosz politika szomorú moralstatisztikai jelzőszámai ezek. A minimum az északnyugateurópai tengerparton Bremában s a puritán erkölcsű németalföldi városokban, Amsterdamban és Rotterdamban mutatkozik. A maximum a minimumnak ötszöröse! Budapesten az elválások aránya körülbelül kétszer akkora, mint az e tekintetben legalacsonyabb aránnyal szereplő európai nagyvárosokban.

138. Az elválási arányszám alakulása a legnépesebb európai nagyvárosokban 1911—1926-ig.

A nagyváros neve	Esett elválás ezer házasságra az			lélekre az		
	1911—1913	1923—1924	1925—1926	1911—1913	1923—1924	1925—1926
	évek átlaga szerint					
Moszkva	—	268·4	444·0	—	4·0	5·8
Leningrad	—	243·7	251·4	—	3·3	3·4
Berlin	99·0	195·0	206·9	1·1	1·8	1·8
Hamburg	[1]) 109·2	163·1	204·2	[1]) 1·0	1·7	1·8
Bécs	59·0	176·6	[3]) 186·2	0·5	1·8	[3]) 1·7
Budapest	**87·3**	**170·0**	**184·9**	**0·9**	**1·9**	**1·9**
Odessa	—	178·9	—	—	3·3	—
Genf	97·2	141·7	[3]) 161·8	1·0	1·3	[3]) 1·5
Bukarest	170·9	130·1	158·9	1·7	0·9	1·0
München	54·2	143·8	152·0	0·5	1·3	1·3
Zürich	90·5	136·6	148·8	0·9	1·4	1·6
Köln	58·7	133·3	—	0·6	1·4	—
Frankfurt	51·6	125·1	132·0	0·5	1·1	1·1
Stockholm	66·5	117·3	129·4	0·6	1·1	1·2
Koppenhága	92·6	124·9	129·3	0·8	1·2	1·2
Boroszló	58·0	124·0	126·7	0·5	1·0	0·9
Párizs	87·1	116·3	114·7	1·0	1·4	1·4
Bern	91·4	105·7	114·7	0·8	1·0	1·0
Oslo	67·0	97·3	[3]) 112·5	0·8	1·1	[3]) 1·2
Prága	—	96·3	107·8	—	1·4	1·2
Basel	53·4	89·4	103·3	0·4	0·8	0·9
Stuttgart	39·9	97·2	102·4	0·4	0·8	0·9
Helsingfors	39·4	89·8	[3]) 98·7	0·3	0·8	[3]) 0·9
Drezda	84·9	94·0	—	0·7	0·8	—
Lyon	90·6	102·2	[4]) 91·6	0·7	0·8	[4]) 0·7
Lipcse	88·0	—	—	0·8	—	—
Brüsszel	74·8	105·6	87·0	0·9	1·3	0·9
Rotterdam	61·3	64·6	86·2	0·5	0·6	0·7
Amsterdam	54·0	69·7	82·7	0·3	0·7	0·7
Bréma	82·9	[2]) 80·9	—	0·7	0·9	—

[1]) 1912., 1913. évi adat. — [2]) Csak 1923. évi adat. — [3]) Csak 1925. évi adat. — [4]) Csak 1926. évi adat.

Az elválási arányszámoknak az európai nagyvárosokban mutatkozó gyarapodó irányzata vizsgálatának céljából az 1925—1926. évi arányokat az 1911—1913. évi eredményekkel vetjük egybe. Minthogy azonban a legújabban épen legmagasabb elválási arányokat mutató orosz nagyvárosok 1911—1913. évi adatai nem állanak rendelkezésünkre, azért e szempontból velük nem foglalkozhatunk. Az 1925—1926. évi elválási arányok indexeit az 1911—1913. évi adatokhoz viszonyítva a 139. táblázat épen ezért az orosz nagyvárosok nélkül mutatja.

139. A legnépesebb európai nagyvárosok 1925—1926. évi elválási arányszámainak a megfelelő 1911—1913. évi eredményekhez képest való fejlődését mutató indexek.

A nagyváros neve	Az 1925—1926. évi ezer új házasságkötésre	lélekre
	eső elválási arányszám indexe, ha a megfelelő 1911—1913. évi eredmény = 100	
Bécs	316	315
München	280	262
Stuttgart	257	223
Frankfurt	256	224
Helsingfors	251	273
Boroszló	218	192
Budapest	**212**	**217**
Berlin	209	172
Stockholm	195	202
Basel	193	212
Oslo	168	158
Genf	167	153
Zürich	164	174
Amsterdam	153	245
Rotterdam	141	144
Koppenhága	140	143
Párizs	132	144
Bern	126	117
Brüsszel	116	106
Lyon	101	112
Bukarest	93	57

A 139. táblán közölt indexek sorrendjének élén osztrák és német városok haladnak. A rendelkezésünkre álló adatok közül Bécs indexe a legmagasabb, 316·0, vagyis az elválási aránynak a háború előtt mutatkozott kialakulásához képest 1925—1926-ig megháromszorozódását jelenti. Bécs után München, Stuttgart és Strassburg indexei sorakoznak, ugyanekkor 280·0, 257·0 és 256·0. Az említett sorrend végén pedig a román főváros, francia és belga városok foglalnak helyet. Bukarest indexe csak 93·0, sőt nem az új házasságkötésekhez, hanem az ezer lélekre eső elválási indexek tekintetében csak 57·0. Lyon indexe 101·0, Brüsszelé 116·0. Az orosz városok után bizonyára a háborúban vesztes Németország nagyvárosainak demoralizálódása volt a háborút közvetlen követő években a legintenzívebb. Erre mutat az is, hogy az elválások aránya nemcsak hogy körükben a legmagasabb hanem, hogy a háborút megelőző időkhöz képest is leginkább gyarapodó. Láttuk, hogy Bécs indexe az elválási arány megháromszorozódását

jelenti, sőt közel áll ehhez a német nagyvárosok indexe is, székesfővárosunk elválási arányait meghaladja, egykori békebeli színvonalának kétszerese. A bukaresti népesség elválási arányának igen alacsony voltában s a régi arányokhoz képest mutatkozó fogyásában, 100-nál alacsonyabb indexeiben csak a román főváros újabban tévesen, túl magasra becsült népességének helytelen adata tükröződik vissza. Azt, hogy Bukarest népességét a román statisztika a valóságnak meg nem felelő módon túl magasnak adja meg, irodalmunkban *Kovács* Alajos[1]) mutatta ki. Az entente-államok s az egykori nagy háború alatt semleges magatartást tanusított országok nagyvárosaiban mutatkozó alacsony indexek nagyvárosainak úgy morális, mint gazdasági tekintetben a központiakénál kedvezőbb helyzetére mutatnak vissza. Morális alatt értve pl. az angolszász népek puritán világnézetét, prostituciót nem ismerő, családiasabb erkölcseit, abolició mellett élő népét. Gazdasági alatt értve, hogy a győzők mégis csak kedvezőbb helyzetbe kerültek a legyőzötteknél, hiszen gyarmataikat elvették, jóvátételt kaptak, úgy területben, mint pénzben, bár tudvalevő, hogy a gazdasági válságok s a munkanélküliség az ő országaikat sem kímélik.

Az európai országok elválási arányainak újabb adatai körében is Oroszországé a szomorú elsőség, épen úgy, mint ahogy a nagyvárosok vonatkozó arányszámai között is az oroszokéi állanak első helyen. Az országokra vonatkozólag e tekintetben rendelkezésünkre álló 1923—1926. évi adatokat a 140. táblázat tárja elénk.

140. Az elválási arányszám alakulása az országokban az 1923—1924. és 1925—1926. évek átlagában.

Az országok nevei	Esett elválás ezer			
	házasságra az		lélekre az	
	1923—1924	1925—1926	1923—1924	1925—1926
	évek átlaga szerint			
Oroszország	93·1	147·3	1·1	1·5
Ukrajna	119·0	—	1·4	—
Ausztria	99·1	[2]) 92·0	0·8	[2]) 0·8
Svájc	71·0	78·9	0·5	0·6
Magyarország	**84·8**	**76·7**	**0·8**	**0·7**
Dánia	67·2	73·7	0·5	0·6
Németország	69·0	72·0	0·6	0·6
Franciaország	62·5	57·1	0·6	0·5
Románia	48·4	49·3	0·5	0·4
Svédország	42·1	46·6	0·3	0·3
Németalföld	36·3	41·5	0·3	0·3
Norvégia	40·4	41·0	0·2	0·2
Cseh-Szlovákia	41·4	37·9	0·4	0·3
Belgium	38·8	32·9	0·4	0·3
Finnország	26·0	28·9	0·2	0·2

[1]) L. *Kovács A.*: »A nemzetiségi statisztika problémája.« A Magyar Stat. Szemle 1929. évi 2. sz., 73. s. köv. l. Bukarestről 78—79. lapon emlékezik meg.

[2]) Csak 1925. évi adat.

Oroszországban e szerint az 1925—1926. évben ezer új házasságkötésre évente átlag 147·3 elválás esett, több mint ötszörannyi, mint az e tekintetben a másik szélsőséget képviselő Finnországban (28·9). Igen alacsony még a belga (32·9), a cseh-szlovák (37·9), a norvég (41·0) és a németalföldi arány (41·5) is. A világháborút megelőző régi békés években, különösen a mult század nyolcvanas éveihez képest, így több tekintetben megváltozott az elválási arány nemzetközi összehasonlításának tanulsága, hiszen *Willcox* [1]) a mult század nyolcvanas éveiben még arra a megállapításra jutott, hogy Európában a népesség számához viszonyítva legtöbb elválás Svájcban és Dániában történik. Azonban akkor még ezeknek az országoknak az elválási aránya sem volt oly magas, mint az Amerikai Egyesült-Államoké. Akkor — a mult század nyolcvanas éveiben — csak néhány svájci kanton mutatott magasabb arányszámokat. A legalacsonyabb arányok ezzel szemben Angol- és Irországban, az angol gyarmatokban, Kanadában és Ausztráliában jelentkeztek. Igen alacsony volt még akkor Norvégia, Orosz- és Olaszország elválásainak gyakorisága. Napjainkban ezzel szemben a svájci és a dán elválási arány már épen nem magas, de a régi, cári Oroszország gyér elválásokat jelentő állama helyett ma Szovjetoroszország áll fenn s az elválások tekintetében Európában ma övé az irígylésre épen nem méltó elsőség. Változatlanul alacsony azonban ma is, mint régen, a norvég arány s némely angol gyarmat is bizonyára Európánál kedvezőbb helyzetben lesz még ma is.

Bármelyik állam országos elválási arányszáma alacsonyabb, mint az illető ország városaié vagy épen a nagyvárosoké. Említettük már, hogy a válópereknek a nagyváros a melegágya, hogy ez az arány a kultúra fokának emelkedésével gyarapodó statisztikai mértékek közé tartozik. Város és vidék között a legnagyobb különbség azonban nem ott mutatkozik, ahol az elválások napjainkban — úgy a nagyvárosokban, mint a vidéken — a legsűrűbbek, nem épen Oroszországban, hanem Finnországban. Helsingfors és Finnország aránya között, ha az országos elválási arány (az új házasságkötésekhez viszonyító számításnál) egyenlő százzal, három és félszeres különbség van. Ha ugyanis Finnország 1925. évi ezer új házasságkötésre eső arányát (l. 140. táblázat) 100-zal tesszük egyenlővé, akkor Helsingfors megfelelő elválási arányának (l. a 138. táblázatot) indexe 348·8. A másik számítási módnál (a népességhez viszonyítónál) Helsingfors és Finnország elválási arányai között levő különbség négy és félszeres (az index 450·0). E tekintetben azonban Oslonak Norvégiával való egybevetése még nagyobb, körülbelül hatszoros differenciát mutat (az index 600·0). A többi nagyváros elválási arányainak a megfelelő országos arányokkal való egybevetését a következő, a 141. táblázat foglalja magában.

[1]) L. *Willcox W.*: »The divorce problem. A study in statistics«. (New-York, 1897.) 11. l.

141. Az európai nagyvárosok elválási arányszámainak indexei, ha a megfelelő országok ugyanarra vonatkozó arányszámai 100-zal vétettek egyenlőnek.

a) Ha az országos elválási arány az új házasságkötésekhez viszonyítva = 100		*b)* Ha az országos elválási arány ezer lélekre eső adata = 100	
Helsingfors, Finnország[1])	348·8	Oslo, Norvégia[1])	600·0
Bukarest, Románia	322·3	Helsingfors, Finnország[1])	450·0
Moszkva, Oroszország	301·4	Prága, Cseh-Szlovákia	400·0
Berlin, Németország	287·4	Stockholm, Svédország	400·0
Oslo, Norvégia[1])	286·3	Moszkva, Oroszország	386·7
Prága, Cseh-Szlovákia	284·4	Berlin, Németország	300·0
Hamburg, Németország	283·6	Hamburg, Németország	300·0
Stockholm, Svédország	277·7	Brüsszel, Belgium	300·0
Brüsszel, Belgium	264·4	Párizs, Franciaország	280·0
Budapest, Magyarország	**241·1**	**Budapest, Magyarország**	**271·4**
München, Németország	211·1	Zürich, Svájc	266·7
Rotterdam, Németalföld	207·7	Bukarest, Románia	250·0
Genf, Svájc[1])	204·6	Genf, Svájc[1])	250·0
Bécs, Ausztria[1])	202·4	Amsterdam, Németalföld	233·3
Párizs, Franciaország	200·9	Rotterdam, Németalföld	233·3
Amsterdam, Németalföld	199·3	Leningrad, Oroszország	226·7
Zürich, Svájc	188·6	München, Németország	216·7
Frankfurt, Németország	183·3	Bécs, Ausztria[1])	212·5
Boroszló, Németország	176·0	Koppenhága, Dánia	200·0
Koppenhága, Dánia	175·4	Frankfurt, Németország	183·3
Leningrad, Oroszország	170·7	Bern, Svájc	166·7
Lyon, Franciaország[2])	158·2	Boroszló, Németország	150·0
Bern, Svájc	145·4	Stuttgart, Németország	150·0
Stuttgart, Németország	142·2	Basel, Svájc	150·0
Basel, Svájc	130·9	Lyon, Franciaország	140·0

Ezen összehasonlítás szerint Svájcban és Franciaországban van némely város elválási aránya s a megfelelő országos adat között a legkisebb különbség: így különösen Basel, Lyon, s azután Bern arányai állanak a megfelelő országos arányokhoz a legközelebb. Az új házasságkötésekhez viszonyító arány tekintetében a baseli elválási arány indexe a 100-zal egyenlővé választott svájci arányhoz képest 130·9, míg az ezer lélekre eső elválási arányok tekintetében Basel indexe 150·0. Lyon az ezer lélekre eső elválási arány tekintetében tér el kevéssé a francia országos aránytól, indexe csak 140·0. A német városok közül egész Németország átlagos elválási arányszámának színvonalához a német nagyvárosok közül különösen Stuttgart adata áll közel, az új házasságkötésekhez való viszonyításban megadott arányszámok tekintetében indexe csak 142·2. Az igen magas elválási arányt jelentő orosz városok az orosz országos adathoz képest még különböző mértékű eltávolodást jelentenek. Az északorosz városok, így Leningrad elválási arányai az országos adatoktól kevésbbé különböznek. Leningradnak a 141. táblázaton 170·7-es indexe is van. Nagyobb eltérést mutatnak ahhoz képest a közép- és déloroszországi városok, különösen a szovjet fővárosa, Moszkva, melynek elválási aránya az orosz országos arányhoz képest, ha

[1]) Csak 1925. évi adat. — [2]) Csak 1926. évi adat.

az országos arány = 100-zal, úgy az új házasságkötésekhez viszonyító számítási mód szerint 301·4-es indexű, az ezer lélekre eső számítási módnál pedig 386·7-es. Budapest és Magyarország elválási arányainak egybevetéséből származó index a nagyvárosok közölt indexeinek sorában kb. a középhelyen áll: az új házasságkötésekhez viszonyító számításmódnál Budapest indexe 241·4, a népességre vonatkoztatónál 271·4. Ezen indexek mindegyike a 141. táblázatban közölt szélsőségek között kb. a középhelyen áll.

A magyar városok közül az elválások gyakoriabbak az iparos- és gyárvárosokban, a városiasabb városokban, a régi kereskedelmi gócpontokban, mintsem az alföldi, falusiasabb jellegű, mezőgazda városokban. Az elválások ezer új házasságkötésre eső aránya törvényhatósági joggal felruházott városaink közül mindig a székesfővárosban a legmagasabb; persze, legnagyobb népességű lévén, az abszolút szám is itt a legerősebb. Utána rendszerint Miskolc következik. A minimum meg Székesfehérvárott vagy Sopronban mutatkozik; de igen alacsony még Kecskemét vonatkozó arányszáma is. Mindezt az 1926—1932. évi elválási statisztikából — az elváltak illetékes lakóhelye szerint való részletezésben — a 142. táblázat tárja elénk.

142. Az elválások számának és ezer új házasságkötésre eső arányának alakulása törvényhatósági joggal felruházott városainkban 1926—1928-ig és 1929—1932-ig.

(Városok az 1926—1928. évi átlagos arányszám nagyságsorrendjében.)

Tj. város, vármegye, vidék, ország	Az elválás által megszűnt házasságok			
	abszolút száma		ezer új házasságkötésre eső aránya	
	1926—1928	1929—1932	1926—1928	1929—1932
Sopron	48	56	63·3	52·2
Székesfehérvár	59	104	64·1	83·5
Kecskemét	171	234	83·3	97·7
Győr	108	122	92·2	76·4
Szeged	389	329	109·2	77·2
Debrecen	327	370	113·1	101·4
Hódmezővásárhely	199	181	116·8	92·9
Baja	72	89	118·0	97·6
Pécs	193	270	122·2	124·8
Miskolc	220	243	138·9	113·3
Budapest	5.086	5.694	162·5	134·3
Tj. városok összesen	**6.872**	**7.692**	**142·8**	**120·6**
Vármegyék összesen	**9.891**	**11.412**	**53·4**	**47·5**
Budapesten kívül fekvő vidék (Országos adat-főváros)	11.677	13.410	57·7	51·3
Országos átlag:				
a) külföldi illetőségűek nélkül	16.763	19.104	71·8	62·8
b) azokkal együtt	17.134	19.490	73·4	64·1

Látható, hogy az 1929—1932. évi adatok szerint a székesfővárosban mutatkozó 134·3-es arányszám, mint maximum után Pécs (124·8) és Miskolc (113·3) elválási arányszámai sorakoznak. A legalacsonyabb Sopron arányszáma, ami 52·2.

Érdekes rámutatni arra, hogy hazánkban külföldi illetőségűek elválásai is elég gyakoriak. 1926—1928-ban hazánkban jogerőssé vált 17.134 elválás közül 371 külföldi volt, ami a magyarországi elválásoknak körülbelül 2%-a. 1929—1932-ben 19.490 elválás közül 386 volt külföldi, ami szintén kb. 2·0% (1·98).

Az elválások népmozgalmi statisztikájának tj. városainkra vonatkozó eredményeit a megfelelő népszámlálásbeli eredményekkel kívánva egybevetni, a 143. táblázatban az elváltak népszámlálásbeli arányának tj. városainkban való alakulására vonatkozó adatainkat közöljük.

143. Az elváltak aránya tj. városainkban.

Tj. város, vármegye, ország	Száz közül törvényesen elvált volt						
	egyén	férfi	nő	20—59 éves férfi	20—59 éves nő	15—49 éves férfi	15—49 éves nő
						15 éven felüli férfi	15 éven felüli nő
	a) *Az 1920. évi népszámlálás időpontjában*						
Pécs	0·8	0·7	1·1	1·1	1·5	0·9	1·4
Székesfehérvár	0·4	0·2	0·4	0·4	0·6	0·4	0·6
Győr	0·3	0·2	0·3	0·4	0·5	0·3	0·5
Komárom-Újváros	0·2	0·2	0·3	0·4	0·5	0·3	0·5
Sopron	0·3	0·2	0·3	0·4	0·3	0·4	0·4
Baja	0·4	0·3	0·6	0·4	0·8	0·4	0·8
Hódmezővásárhely	0·6	0·4	0·8	0·7	1·1	0·6	1·0
Szeged	0·6	0·3	0·8	0·5	1·2	0·5	1·1
Budapest	**1·0**	**0·6**	**1·0**	**0·9**	**1·6**	**0·8**	**1·6**
Kecskemét	0·5	0·4	0·5	0·6	0·8	0·6	0·8
Miskolc	0·6	0·3	0·9	0·5	1·3	0·5	1·2
Debrecen	0·6	0·6	0·9	0·5	1·2	0·5	1·2
Tj. városok összesen	0·8	0·5	1·0	0·8	1·4	0·7	1·4
Vármegyék összesen	0·2	0·1	0·3	0·3	0·5	0·3	0·5
Magyarország összesen	0·4	0·2	0·5	0·4	0·7	0·4	0·7
	b) *Az 1930. évi népszámlálás időpontjában*						
Pécs	1·4	0·9	1·9	1·4	2·5	1·1	2·3
Székesfehérvár	0·7	0·5	0·8	0·7	1·1	0·6	1·1
Győr	0·6	0·4	0·8	0·7	1·0	0·5	1·0
Sopron	0·6	0·6	0·6	1·0	0·7	0·8	0·8
Baja	1·1	0·8	1·4	1·3	2·1	1·0	1·9
Hódmezővásárhely	1·3	0·9	1·6	1·4	2·2	1·2	2·0
Szeged	1·0	0·7	1·3	1·1	1·7	0·9	1·6
Budapest	**1·9**	**1·3**	**2·4**	**1·7**	**2·9**	**1·5**	**2·8**
Kecskemét	0·7	0·5	1·0	0·9	1·3	0·8	1·3
Miskolc	1·2	0·7	1·6	1·2	2·2	1·0	2·0
Debrecen	1·1	0·7	1·5	1·1	2·1	0·9	2·0
Tj. városok összesen	1·5	1·0	2·0	1·5	2·5	1·3	2·4
Vármegyék összesen	**0·5**	**0·3**	**0·6**	**0·6**	**0·9**	**0·5**	**0·8**
Magyarország összesen	0·7	0·4	0·9	0·8	1·3	0·6	1·2

Látható, hogy tj. városainknak az elváltak arányára vonatkozó népszámlálásbeli adatai a népmozgalmiakkal párhuzamosan alakulnak. A legtöbb elvált székesfővárosunkban él, ahol az 1920. évi népszámlálás szerint a népességnek 1·0, az 1930. évi népszámlálás szerint pedig 1·9%-a törvényesen elvált volt. A legkevesebb népességükhöz viszonyítva Komáromban, Sopronban és Győrben mutatható ki. Az 1920. évi népszámlálás szerint az akkor még tj. város jellegével bírt Komárom-Újváros népességének 0·2%-a volt elvált családi állapotú, Győrnek és Sopronnak egyaránt 0·3%-a.

Nemek szerint való részletezésben tj. városaink az elváltaknak aránya tekintetében ugyanazokat a szélsőségeket mutatják, de a nők körében minden városban több az elvált, mint a férfiaknál, minek már többször említett oka, hogy az elvált férfinak új házasságkötésre nagyobb a hajlandósága, mint az elvált nőnek. A nők körében a Budapesten mutatkozó maximum 2·4%. Utána Pécs (1·9%) és Miskolc (1·6%) sorakoznak. A férfiak körében a megfelelő adatok szerint Budapesten csak 1·3%-kal mutatkozik a maximum, de utána e tekintetben is Pécs (0·9%), Hódmezővásárhely (0·9), Baja (0·8) és Miskolc (0·7%) sorakoznak. Az elvált nők aránya tekintetében a soproni minimum 0·6%, ám az elvált férfiaknál Győré a legalacsonyabb arány, 0·4%-kal.

Az elváltak aránya tekintetében tj. városaink között lévő különbségeket még élesebben mutatják a csak a 15 éven felüli népességben számított arányok. Így az elvált nők aránya székesfővárosunkban az 1930. évi népszámlálás időpontjában a 15 éven felüli nők körében 2·8%ra rúg, míg az összes nők körében csak 2·4% volt az arány. Míg a maximum a két számítási mód szerint 0·4%-nyi különbséget mutat, addig a minimum, mely Sopronban mutatkozott az egész népességre vonatkozó számításnál 0·6-kal, a 15 éven felüli nőkre vonatkozó számítási módnál csak 0·2%-kal magasabb, vagyis 0·8%. Látható tehát, hogy az elváltak aránya tekintetében törvényhatósági joggal felruházott városaink között lévő különbségek a csak a 15 éven felüli népességre vonatkozó számításmódnál jobban kiéleződnek, a szélsőségek egymástól még inkább eltávolodnak. A férfiak oldalán a csak a 15 éven felüli férfiakra vonatkozó számításmódnál az elváltak aránya az e tekintetben maximumot mutató Budapesten 1·5%, míg a Győrben jelentkező minimum csak 0·5%.

A nagyvárosok egyes kerületei között is jellegzetes különbségek vannak. Az elválások aránya a cityben, a gazdagabb, régibb kerületekben, az óváros helyén lévőkben, mindig magasabb, mint a munkásnegyedekben, a perifériákon, a kültelkeken s általában a szegény néposztály által lakott kerületekben. A házasságoknak elválás által való felbomlása székesfővárosunk két legszegényebb külső kerületében, a X.-ben és a III.-ban fordul a legritkábban elő, ahol az elválásoknak ezer új házasságkötésre eső aránya az 1926—1928. évi statisztika szerint csak 71·5, illetve 77·4 volt. Szabato-

sabban kifejezve ezek a számítások azt jelentik, hogy az 1926—1928-ban Budapesten felbomlott házasságok közül hány volt a X., illetve III. kerületben egykoron a házasságkötés idején kötve és hogy ezek közül hány esik ezen kerületekben kötött új házasságkötések ezrére. Az elválási lapból ugyanis csak az tűnik ki, hogy a fővárosi törvényszék, tábla vagy kúria előtt felbomlott házasságok hol köttettek és e szerint lehet az elválási lapokat a székesfőváros egyes kerületei szerint szétosztani. Az új házasságkötéseket sem a házasulók lakása, hanem csak a házasság megkötésének kerülete, az anyakönyvvezető pecsétje alapján tudtuk az új feldolgozásnak alávetni. Az elválásoknak kerületek szerint való részletezésére az 1926—1928. évi budapesti statisztikából végzett különleges feldolgozásunk, melyet tehát évről-évre hivatalosan nem készítenek el, csak megközelítő eredményre vezet, az ősanyagból végzett ezirányú különleges feldolgozásunk tehát voltaképen csak azt mutatja meg, hogy 1926—1928-ban valamely budapesti kerületi anyakönyvvezetőség előtt kötött házasságok ezrére hány Budapesten felbomlott oly házasság esett, amelyet annakidején a főváros ezen kerületében kötöttek. A kerületek szerint részletezett elválási gyakoriságot ilymódon megközelítve megadó adatainkat a 144. táblázat foglalja magába és a XXII. grafikon szemlélteti.

144. Az elválások arányának a székesfőváros kerületeiben való alakulása az 1926—1928. évi statisztika szerint.

Kerület, part	Az 1926—1928-ban Budapesten felbomlott házasságok közül az oldalt megnevezett kerületben (városrészben) kötöttek		
	abszolút száma	évente átlag ezer	
		lélekre	új — az illető kerületben (városrészben) kötött — házasságra eső aránya
I.	276	0·89	99·1
II.	194	1·26	129·0
III.	129	0·76	77·4
Jobbpart	**599**	**0·95**	**100·6**
IV.	117	1·48	103·9
V.	305	1·39	121·0
VI.	778	1·57	134·6
VII.	822	1·50	133·8
VIII.	647	1·47	133·0
IX.	333	1·11	108·2
X.	131	0·65	71·5
Balpart	**3.133**	**1·37**	**129·4**
Két part együtt	3.732	1·28	119·2
Idegen[1]) és ismeretlen	1.722	—	—
Összesen	**5.454**	**1·87**	**174·3**

[1]) Nem Budapesten kötött házasságoknak a budapesti törvényszék előtt való felbomlása.

XXII. AZ ELVÁLÁSOK GYAKORISÁGA A SZÉKESFŐVÁROS KERÜLETEIBEN

az elválással felbomlott házasságoknak a házasság kötése szerint illetékes kerületekre vonatkozó statisztikája alapján az 1926-28. évben jogerősen felbomlott házasságkötéseknek ezer uj házasságkötésre eső arányában kifejezve.

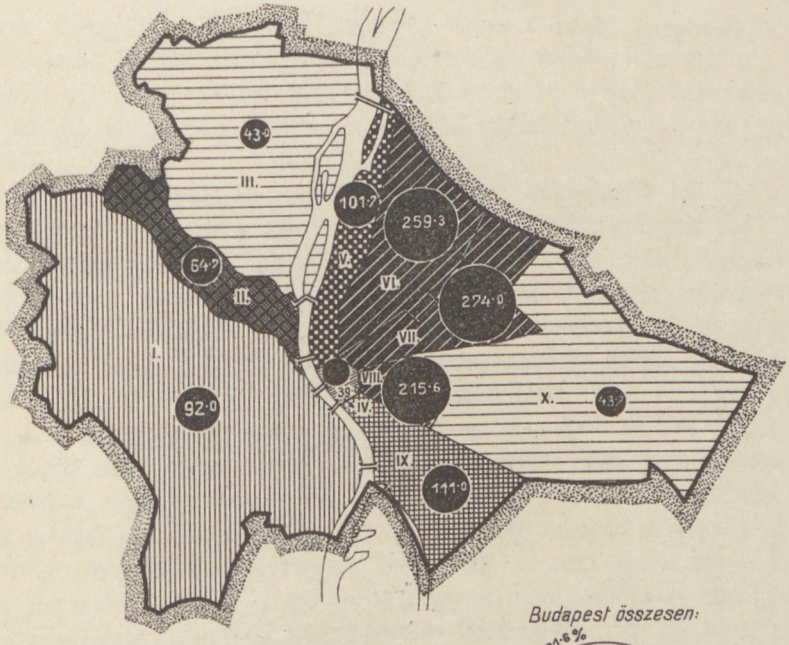

Budapest összesen:

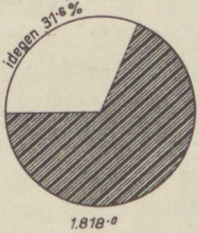

1.818·0

Jobbpart:

199·2

Balpart:

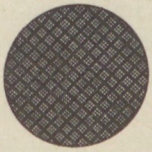

1.044·3

ahol az abszolut számok az elválások évi átlagos abszolut száma a körök területével, a területek bevonalkázása pedig az alábbi jelmagyarázat szerint az elválások ezer uj házasságkötésre eső számával arányosak.

JELMAGYARÁZAT:

‰ az illető kerületben vagy parton az elválások ezer uj házasságkötésre eső aránya.

Látható, hogy a legmagasabb elválási gyakoriságot ezen megközelítő számítás szerint a VI., VII. és VIII. kerület mutatja (134·6, 133·8 és 133·0). Az elváltak magas népszámlálásbeli aránya és kevés gyermekszámot, családi életre való gyenge hajlandóságot mutató IV. kerület vonatkozó aránya kisebb, csak 103·9%. Látható tehát, hogy bár az elváltak aránya Budapesten a IV. kerületben a legmagasabb s az itt lakos népesség elválási hajlandósága a legerősebb, az ilymódon mért elválási gyakoriság mégis alacsonyabb, egyrészt, mert a IV. kerületben kötött új házasságok aránya az idegenek itt gyakori házasságkötései miatt magas s ezt a csak az anyakönyvvezető pecsétje szerint haladó feldolgozásnál nincs módunkban leszámítani, másrészt csökkenti az itt kötött házasságok e kerületben való felbomlásának számát az itteni gazdag népességnek belső vándorlásokban való élénk részvétele.

Az 1926—1928-ban Budapesten felbomlott házasságok közül az egykoron az egyes kerületben kötötteket az illető kerületbeli lakosok lélekszámához viszonyítva, az elválási gyakoriságnak egy másik — szintén kerületek szerint részletezett számsorához jutunk, amelyet ugyancsak a 144. táblázatban mutathatunk be. Az elválások ezer lélekre eső gyakorisága is épenúgy a X. és III. kerületben a legalacsonyabb (0·65, illetve 0·76), mint ahogy az elválásoknak az illető kerületben kötött új házasságok ezrére eső aránya is e kerületekben volt minimum. A legmagasabb a VI. és a VII. kerület vonatkozó aránya, (1·57, illetve 1·50). Közvetlen utána sorakozik a IV. kerület arányszáma (1·48), amelyet tehát e számításmódnál nem előz meg a VIII., V., vagy II. kerület, mint ahogy az új házasságkötésekhez viszonyított elválási gyakoriságnak kerületek szerint részletezett számsorában. Ez is arra mutat, hogy minő nagy a nem budapesti lakosoknak, vagyis idegeneknek Budapest legelőkelőbb kerületében, a IV.-ben kötött házasságainak aránya.

A székesfővárosnak a Duna által meghatározott két városrésze közül a kedvezőbb születési aránnyal, jobb házassági termékenységgel és családias érzésének erősebb voltával kitűnő jobbparton az elválások ritkábban fordulnak elő, mint a balparton. Budán ezer új házasságkötésre csak 100·6 oly Budapesten felbomlott házasság esik, melyet egykoron Budán kötöttek, míg Pesten statisztikánk szerint a megfelelő arányszám 129·4. Ugyanezen feldolgozásunkból az ezer lélekre eső elválási gyakoriság Budán csak 0·95, míg Pesten 1·37; a két part aránya együttesen 1·28‰.

Ugyanezt a jelenséget, hogy a szegény, műveletlen kerületekben az elválás ritka, a gazdagokban pedig gyakori, más statisztikai adatgyüjtéssel is igazolhatjuk: a népszámlálásnál, az elváltaknak kerületenkint különböző arányára vonatkozó adatokkal. Célszerű az elváltak arányát az egyes kerületek legalább 15 éves népességében mutatni ki, hogy a születési arány kerületenkint különböző magasságától, vagyis a gyermekrétegnek kerüle-

tenkint eltérő erősségétől arányszámaink függetlenek legyenek. Ezeket az arányszámításokat az 1920. évi népszámlálásból az egykoron X. kerületet megkülönböztető beosztás szerint, az 1930. évi népszámlálás szerint pedig a mai Budapest XIV. kerületére vonatkozólag a 145. táblázatban adjuk meg s grafikusan a XXIII. grafikonban mutatjuk be. A táblázaton egyúttal az elvált családi állapotúak nem szerint való részletezését is megadjuk, amikor közöljük az egyes kerületekben lakó elváltak közül férfiak arányszámát. (L. a 145. táblázatot és a XXIII. grafikont.)

145. Az elváltak száma és a legalább 15 éves népességben lévő aránya a székesfőváros kerületeiben a férfi elváltak arányának külön feltüntetésével az 1920. és 1930. évi népszámlálás szerint.

Kerület, part	Az elvált családi állapotúak		
	abszolút száma	a legalább 15 éves népességben lévő aránya	közül fi volt az összes elvált családi állapotúak %-ában
	a) *Az 1920. évi népszámlálás szerint.*		
I.	901	1·2	30·3
II.	464	1·2	30·0
III.	279	0·7	30·1
Jobbpart	**1.644**	**1·1**	**30·2**
IV.	448	1·8	31·9
V.	835	1·4	28·9
VI.	1.558	1·2	30·6
VII.	1.947	1·4	28·7
VIII.	1.677	1·4	28·5
IX.	890	1·2	28·4
X.	264	0·6	31·1
Balpart	**7.619**	**1·3**	**29·3**
A két part együtt	**9.263**	**1·3**	**29·4**
	b) *Az 1930. évi népszámlálás szerint.*		
I.	488	2·2	27·3
II.	949	2·1	29·5
III.	709	1·5	31·7
XI.	736	1·8	29·1
XII.	695	1·9	29·5
Jobbpart	**3.577**	**1·9**	**29·6**
IV.	714	3·1	28·4
V.	1.606	2·7	29·8
VI.	2.561	2·9	32·4
VII.	3.190	2·7	29·5
VIII.	3.117	2·6	31·9
IX.	1.748	2·1	30·1
X.	649	1·3	34·0
XIII.	934	1·6	36·5
XIV.	849	1·6	32·5
Balpart	**15.368**	**2·3**	**31·3**
A két part együtt	**18.945**	**2·2**	**31·0**

XXIII. AZ ELVÁLTAK ARÁNYA A SZÉKESFŐVÁROS KERÜLETEIBEN

az 1920. évi népszámlálás szerint a 15 éves és azon felüli népességben a férfi elváltak arányának feltüntetésével.

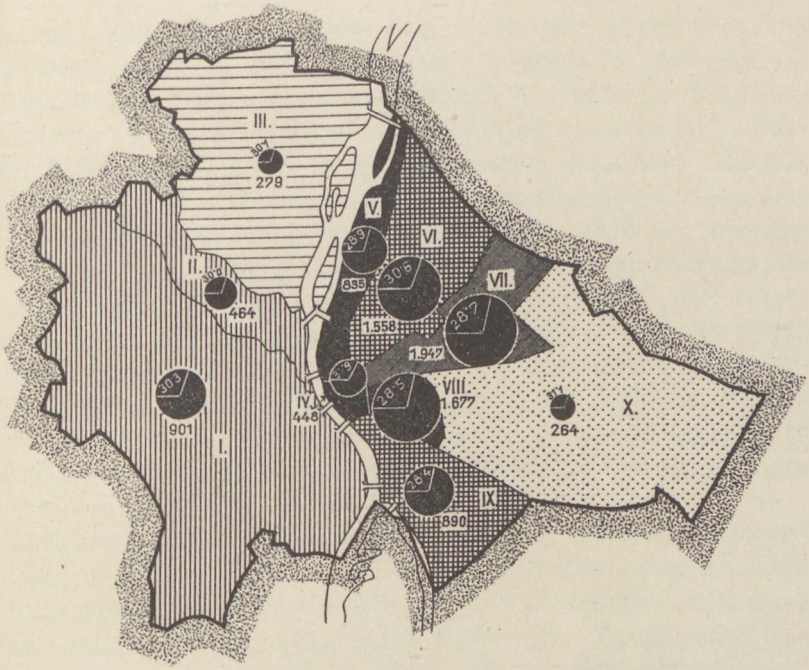

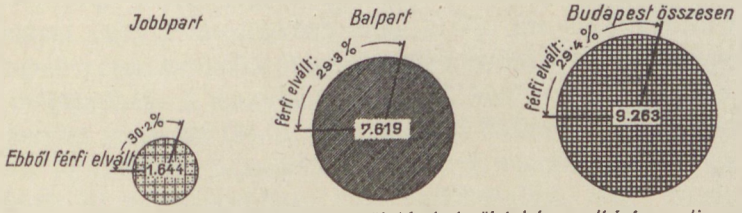

ahol az abszolút számok a körök területével, a területek bevonalkázása pedig az alábbi jelmagyarázat szerint az elváltak százalékával arányosak.

JELMAGYARÁZAT:

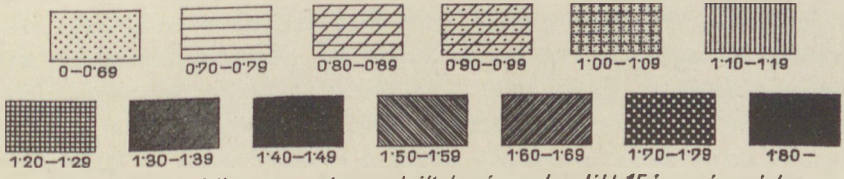

% *az illető kerületben vagy parton az elváltak aránya a legalább 15 éves népességben.*

Amíg a X. kerületben a legalább 15 éves népességben az 1920. évi népszámlálás szerint csak 0·6%-a volt elvált családi állapotú és az ily családi állapotúak a III. kerületben is csak 0·7%-ot tesznek, addig a IV. kerületben az ugyanily módon számított arányszám 1·8 s a VIII.-ban is 1·4% elváltat talál. A születési arány kerületenkint mutatkozó különbségei pedig, t. i., hogy az ép a III. és X. kerületben magas, a IV. kerületben s a gazdag kerületekben alacsony, még inkább eltorzítaná számításunk, ha az elváltak arányát az egész népességben vizsgáljuk. Az egész népességben még nagyobb különbségeket találnánk szegény és gazdag kerületek között, mint a csak a 15 éven felüli népességre vonatkozó számításnál, az alacsony születési arány miatt ugyanis az egész népességre vonatkozó arányban az elváltak aránya jobban kidomborodik, mint magas születési arány mellett.

A székesfőváros új kerületi beosztása szerint az 1930. évi népszámlálás időpontjában is ugyanazok a szélsőségek mutatkoznak az elváltak arányai tekintetében, mint az 1920. évi népszámlálás alkalmával, mert hiszen az új kerületi beosztás az elváltak aránya tekintetében szélsőséges budapesti kerületek területén nem változott. Az 1930. évi népszámlálás szerint a legalább 15 éves népességben az elváltak aránya a székesfőváros IV. kerületében volt a legmagasabb, (3·1%) és a X.-ben (1·3%) a legalacsonyabb. Igen magas volt még a VI. kerület aránya is (2·9%), másrészt igen alacsony a III. kerületé is (1·5%).

A balparton, vagyis Pesten az elváltak népszámlálásbeli aránya (2·3%) is épen úgy magasabb, mint a jobbparton (1·9%), mint ahogy az elválások gyakorisága a népmozgalmi statisztikában is kedvezőtlenebb — magasabb — arányokat mutat az elválás gyakorisága tekintetében Pesten, mint Budán.

Az elvált férfiak aránya az elváltak között az 1930. évi népszámlálás alkalmával székesfővárosunkban átlag 31·0% (az 1920. évi 29·4%). Ennél az átlagnál a pesti kerületek arányai az 1930. évi népszámlálás szerint nagyobbrészt magasabbak. A maximumot a XIII. kerület mutatja (36·5%). Utána a X. kerület sorakozik (34·0), ahol az elvált férfiak aránya az elváltak körében már az 1920. évi népszámlálás szerint is magas volt (31·1%). Az elvált férfiaknak új házasságkötésre való hajlandósága, mely mindig erősebb, mint az elvált nőké, e szerint tehát újabban a szegényebb kerületekben gyengülőben van s nem múlja felül oly arányban az új család alapítására vonatkozólag a nőknél mutatkozó arányokat, mint a gazdagabb kerületekben.

Ha együttesen vizsgáljuk a 15 éven felüli népességben a házasok és elváltak arányának összegét, azt látjuk, hogy ezek az együttes arányok is a IV. kerületben vezetnek minimumra, mint ahogy a házasok aránya egymagában is itt a legalacsonyabb, míg szegény kerületben, mint az új kerületek közül az angyalföldi és a zuglói kerület, a régiek közül pedig a III. és a X. kerület, ezen együttes arányok tekintetében is a többi kerüle-

teket felülmúló, magas arányszámokat mutatnak, épen úgy, mint ahogy csak a házasokra vonatkozó számításnál. Az elváltak és a házasok együttes aránya az 1930. évi népszámlálás szerint a székesfőváros egyes kerületeiben a következő arányszámot mutatja:

XIII. kerület	58·3%	XII. kerület	51·2%
XIV. «	58·2%	V. « kerület	51·0%
III. «	56·5%	VI. «	50·9%
X. «	56·0%	VIII. «	50·8%
XI. «	53·4%	II. «	49·8%
IX. «	51·8%	I. «	48·1%
VII. «	51·2%	IV. «	47·1%

Látható tehát, hogy 47·1%-kal az elváltak és házasok együttes aránya is a IV. kerületben a legalacsonyabb, épúgy, mint ahogy csak a házasok aránya 44·0%-kal is e kerületben volt legalacsonyabb, (l. munkánk 5. §-ában a 45. táblázatot.). Kétségtelen tehát, hogy a házasságkötési hajlandóság, a családalapításra való készség is rosszabb a IV. kerületben s általában a gazdagabb kerületekben, mint a főváros szegényebb kerületeiben. Ezen együttes adatok is kétségtelenné teszik, hogy a népmozgalomban a IV. kerület s a gazdag kerületek házasságkötési arányszámát csak az idegenek duzzasztják fel s nem azért marad kevés házas a gazdag kerületekben a népszámlálásra, mert időközben sokan elválnának, mert hiszen a házasok és elváltak együttes aránya is alacsony a gazdag kerületekben és ez az együttes arány is a IV. kerületben minimum, épen úgy, mint a házasok aránya. Az elválási arány magas volta egyébként a legkülönbözőbb néprétegekben a családalapításra való készséggel ellentétes jelentőségű s rendszerint alacsony gyermekszámmal, csekély házassági termékenységgel is jár együtt és pedig nemcsak az elválással felbomlott házasságok körében, hanem az egész néprétegben, amelyben az elválások aránya magas. Neomalthizmus, feminizmus, szabados világnézetek, valamint a kereső nők magas aránya rendszerint jellemzőek az elválások magas arányát mutató néprétegekre.

16. §. Az elváltak házasodási és elválási kora; az elválással megszűnt házasságkötések fennállásának átlagos időtartama.

A házasságoknak elválás útján való felbomlása általában fiatalabb korban történik, mint a házasságoknak az egyik házastárs elhalálozása miatt való felbomlása és gyakrabban fordul elő fiatalabb korban kötött, mint az idősebbek házasságai között, különösen gyakori pedig az elválás oly házasságoknál, melyek csak rövid időtartamig állottak fenn. A kellő megfontolás nélkül, elhamarkodva kötött házasságok aránya is a fiatalabbak körében magasabb, mint az idősebbeknél s ezért válik ezek közül aránylag több szerencsétlenné s elválással ezért közülük több végződik, mint az

idősebbek házasságai közül. Ha nem az elváltak egykori házasulási korát vizsgáljuk, hanem az elváláskor, annak jogerőssé válásakor mutatkozó kormegoszlásról készítünk statisztikát, akkor az egykori házasodási korhoz képest persze ez természetszerűleg kissé eltolódik a fiatalabb korcsoportoktól az idősebbek felé. A válóperek különböző hosszú ideig tartó elhúzódása miatt az elválási kor így egészen más szabályszerűségeket mutat, mint az elváltak egykori házasodási kora. Az elválással megszűnt házasságok fennállásának statisztikailag kimutatott átlagos időtartama hosszabb az ily házasságok átlagos tényleges házaséleténél: a válóperek többéves lefolyását is magába foglalja, amikor pedig a válófélben levő házastársak már régen külön élnek, ágytól-asztaltól elváltak, magukat rendszerint már elváltaknak is tekintik, pedig perük még csak folyamatban van.

A magyar hivatalos statisztika az elváltak korát évről-évre rendszeresen csak az elváláskor megállapítható életkoruk szerint állapítja meg. E hivatalos feldolgozás azt mutatja, hogy Budapesten a legtöbb elvált férfi a harmincas életévekben levők köréből kerül ki. Budapesten az elválás által felbomlott házasságoknak az elvált férj kora szerint való részletezése, a népességhez és a megfelelő korban kötött új házasságokhoz való viszonya ugyanis az 1924—1928. és 1929—1932. évi elválási statisztikából számított átlagok szerint a következőképen alakult.

146. Az elválás által felbomlott házasságok számának és gyakoriságának alakulása a férj elválási kora szerint részletezve az 1924—1928. és az 1929—1932. évi budapesti statisztika szerint.

A férj kora az elválás jogerőssé váltakor	Az elválás által megszűnt házasságok				
	abszolút száma	évi átlaga	évente átlag ezer lélekre[1])	nős férfira	ugyanezen időszakbeli új házasságkötésre eső aránya
a) *Az 1924—1928. évi adatok szerint.*					
15—25 éves[1])	278	55·6	0·3	0·7	24·9
25—29 «	1.507	301·4	2·8	6·3	89·9
30—34 «	2.097	419·4	4·5	10·3	227·0
35—39 «	1.794	358·8	4·4	9·6	345·7
40—44 «	1.344	268·8	3·8	7·8	418·9
45—49 «	792	158·4	2·6	5·5	397·8
50 éves és azon felüli	890	178·0	1·1	2·4	263·9
Ismeretlen	3	0·6	0·0	0·1	—
Összesen[1])	**8.705**	**1.741·0**	**2·2**	**4·8**	**171·0**
b) *Az 1929—1932. évi adatok szerint.*					
15—25 éves[1])	91	22·8	0·1	0·3	10·3
25—29 «	850	212·5	2·0	4·2	69·1
30—34 «	1.623	405·7	3·7	8·2	157·2
35—39 «	1.309	327·2	3·6	8·4	314·5
40—44 «	962	240·5	3·1	6·8	384·8
45—49 «	571	142·8	2·1	4·4	344·5
50 éves és azon felüli	656	164·0	1·2	1·9	252·3
Ismeretlen	3	0·8	1·8	4·8	—
Összesen[1])	**6.065**	**1.516·3**	**1·8**	**4·0**	**143·0**

[1]) Csak a 15 éven felüli lélekszámhoz viszonyítva.
[2]) Az 1925., illetve 1930. évi népszámláláshoz viszonyítva.

Látható, hogy az elválás által felbomlott házasságok abszolút száma a férj harmincas életéveiben a legnagyobb. Budapesten az 1929—1932. évi adatok szerint évente átlag 733 oly házasság bomlik fel, melyben a férj a 30-as életévekben van, ami több a férfiak életének bármely más évtizedében mutatkozó elválások számánál. 1924—1928-ban a megfelelő abszolút szám 778 volt. Úgy abszolút számban, mint ezer lélekre eső arányban azonban a 30-as életévek első felére esik a súlypont (l. a 146. táblázatot). E budapesti statisztika szerint a 30—34 évesek körében ezer megfelelő korú élőre 1929—1932-ben évente átlag 3·7 Budapesten elválás miatt megszűnt házasság esett, míg a 35—39 évesek körében csak 3·6. A megfelelő 1924—1928. évi adatok szerint a 30—34 évesek elválási aránya 4·5‰, míg a 35—39 éveseké csak 4·4. Valamennyi korcsoportot egybefoglalva pedig az általános elválási arány Budapesten 1929—1932-ben 1·8‰, 1924—1928-ban 2·2‰ volt. Messze kimagaslik tehát a valamennyi korcsoportot egybefoglaló általános elválási arány felett a 30-as életévekben mutatkozó arányszám.

Az ezer új házasságkötésre eső elválások száma még későbbi életkorban mutatja a maximumot, mint az ezer lélekre számító arányok. A férj elválási kora szerint részletezett ezer új házasságkötésre eső elválási arány a 40—44 évesek korcsoportjában mutat székesfővárosunkban legmagasabb viszonyszámot. Az 1929—1932. évi statisztika átlaga szerint ezer 40—44 éves korban kötött új házasságkötésre 384·8 ily korban elválás miatt megszűnt házasság esett, több, mint a férjek bármely más életkorában. Valamennyi korcsoportot egybefoglalva, ezen időszakban székesfővárosunkban ezer új házasságkötésre 143·0 elválás miatt megszűnt házasság esett. Hasonlóképen az 1924—1928. évi adatok szerint is a 40—44 évesek körében jelentkezik az ezer új házasságkötésre eső elválások arányának maximuma, ekkor 418·9-del. Valamennyi korcsoportot egybefoglalva, székesfővárosunkban ezen időszakban az ezer új házasságkötésre eső elválás 171·0. Az új házasságkötések számához való viszonyításnál azért esik későbbi korcsoportra, a 40-es életévek elejére az elválási arány maximuma, mert az idősebb korosztályokban újonnan kötött házasságok száma rohamosabban gyérül, mint az ily korban jogerőssé vált elválásoké. Ebben persze a válóperek több évig tartó lefolyásának, gyakran hosszadalmas voltának, elhúzódásának is szerepe van, meg annak is, hogy az elválást megelőzőleg a házastársak néhány évig rendszerint mégis csak együtt éltek s így ez a jelenség épen nem áll ellentétben azzal, hogy az elválás által megszűnt házasságok gyakoriabbak a fiatalabb korban, különösen a 20-as életévek első felében, könnyelműen kötött házasságok körében. Ez ugyanis a házasodási és nem az elválási életkorra vonatkozó megállapítás.

A leghelyesebb viszonyításmód persze az egyes korcsoportokban fennálló házasságok számához, vagyis az egyes korcsoportokban élő nős férjek számához való viszonyítás. Ez független az előbbi számításmódokban

szereplő azon zavaró körülmények hatásától, hogy a különböző korcsoportokban a házasok aránya s az új házasságkötések gyakorisága is eltérő s ezért az ezer lélekre és az új házasságkötésekre való viszonyításnál az egyes korcsoportbeli férfiak elválási arányának színvonala ezen körülményektől is függ, nemcsak az elválásra való hajlandóság alakulásától. A családi állapot a korral és a nemmel való kombinációban azonban nem áll rendelkezésünkre oly részletes feldolgozásban, mint csak a lélekszám vagy az új házasságkötések száma. Az 1929—1932. évi budapesti statisztika szerint ezer nős férfira az alább megnevezett korcsoportokban a következő számú elválás esett :

a 15—29 éveseknél	9·3
a 30—39 «	11·7
a 40—49 «	6·8
az 50 éven felülieknél	2·4
összesen	7·1

Látható tehát, hogy a legmagasabb elválási arányt a nős férfiak számához viszonyító számításnál is a 30—39 évesek mutatják épen úgy, mint az ezer lélekre eső számításnál, pedig a 30—39 éves férfiak körében a házasok aránya még kisebb, mint az ennél idősebb korcsoportokban. (L. e munkánk 23. táblázatát.) Az 1930. évi népszámlálás szerint a 30—39 évesek körében 71·2% a házas, míg a 40—59 éveseknél 84·0%. Érdekes a 15—29 éves férfiaknál jelentkező magas elválási arány, mely az ezer nős férfira való számításmódnál 9·3, s alig különbözik a 30—39 éves férfiak közül nősek ezrére eső elválási aránytól (11·7). Az ezer lélekre eső elválási arány ezzel szemben lényegesen alacsonyabb volt a 30 éven aluli korcsoportokban, mint a 30—39 évesek körében. Még a 25—29 éves férfiak elválási aránya is csak félakkora, mint a 30—34 éveseké, a családi állapotot tekintetbe nem vevő teljes lélekszámhoz való viszonyításnál. Az 1929—1932. évi statisztika szerint székesfővárosunkban pl. ezer 25—29 éves férfira évente átlag 2·0 elválás miatt megszűnt házasság esett, míg a 30—34 évesek körében majdnem kétszerannyi, (3·7). (L. a 146. táblázatot.) Ennek az az oka, hogy a 25—29 évesek körében a férfiak oldalán alig félannyi a házas, csak 37·0%, mint a 30-as életévekben lévőknél. A házasok eltérő aránya így tehát lényeges zavaró körülmény az ezer lélekre eső elválási arány számításánál s csak a családi állapotot is tekintetbevevő, a megfelelő számú nős férfiakhoz viszonyító arányok függetlenek e zavaró körülmény hatásától.

A nő elválási kora szerint való részletezés, ugyancsak az 1929—1932. évi budapesti statisztika szerint következő abszolút számokkal és a népességhez, valamint az új házasságkötésekhez viszonyítva a következő arányokkal szolgál. (Lásd a 147. táblázatot.)

147. Az elválás által felbomlott házasságok számának és gyakoriságának alakulása a nő elválási kora szerint részletezve az 1924—1928. és az 1929—1932. évi budapesti statisztika szerint.

A nő kora az elválás jogerőssé váltakor	Az elválás által megszűnt házasságok				
	abszolút száma	évi átlaga	évente átlag ezer		
			lélekre[2])	férjes nőre	ugyanezen időszakbeli új házasság kötésre eső aránya
	a) *Az 1924—1928. évi adatok szerint*				
20 éven aluli[1])	47	9·4	0·1	0·2	9·4
20—24 éves	1.011	202·2	1·9	3·6	61·1
25—29 «	2.293	458·6	4·2	7·6	173·0
30—34 «	2.177	435·4	4·7	8·4	281·8
35—39 «	1.443	288·6	3·5	6·5	370·5
40—44 «	839	167·8	2·4	4·5	399·3
45—49 «	471	94·2	1·5	2·9	399·8
50 éves és azon felüli	417	83·4	0·5	0·9	343·5
Ismeretlen	7	1·4	0·1	0·5	—
Összesen[1])	**8.705**	**1.741·0**	**2·2**	**4·1**	**171·0**
	b) *Az 1929—1932. évi adatok szerint*				
20 éven aluli[1])	44	11·0	0·1	0·2	10·4
20—24 éves	560	140·0	1·3	2·3	38·9
25—29 «	1.431	357·8	3·3	6·3	136·3
30—34 «	1.588	397·0	3·6	6·6	253·7
35—39 «	1.154	288·5	3·2	5·6	338·7
40—44 «	630	157·5	2·0	3·6	382·4
45—49 «	335	83·7	1·2	2·3	332·7
50 éves és azon felüli	319	79·8	0·4	0·8	343·0
Ismeretlen	4	1·0	2·3	3·9	—
Összesen[1])	**6.065**	**1.516·3**	**1·8**	**3·2**	**143·0**

A nő életkora szerint való részletezésben a praedilectios elválási kor kissé fiatalabb korcsoportban mutatkozik, mint a férj elválási kora szerint való fentebb ismertetett részletezésben. Ez természetes következménye annak, hogy a feleség rendszerint néhány évvel fiatalabb, mint a férj. Ez a széles körben mutatkozó korkülönbség így azután az elválások elválási kor szerint való részletezésénél is megnyilvánul, ha az elvált férj és az elvált feleség kora szerint részletezett elválási gyakoriságokat vetjük egymással szembe.

Az elválás által Budapesten megszűnt házasságok abszolút száma is épen úgy a 30-as életévekben lévő nők körében a legmagasabb, mint ahogy a férjek kora szerint való részletezésben is ebben az életévtizedben jelentkezett a legtöbb elválás. Mégis a nőknél a 30—34 évesek körében jelentkező elválási szám csak kevéssel magasabb a 25—29 években lévőknél, sőt több évjáratban a nők oldalán a 25—29 évesek korcsoportja több elválást mutat,

[1]) Csak a 15 éven felüli lélekszámhoz viszonyítva.

[2]) Az 1925., illetve az 1930. évi népszámláláshoz viszonyítva.

mint a 30—34 éveseké. Az 1929—1932. évi budapesti válási statisztika pl. a 30—34 éves nők körében évente átlag 397·0 elválást mutatott ki, csak kevéssel többet, mint a 25—29 évesek korcsoportjában, ahol évente átlag 357·8 elválás mutatkozott. Az 1924—1928. évi budapesti statisztika szerint meg épen a 25—29 éves nők elválásai mutatnak nagyobb számot (évi átlag 458·6), mint a 30—34 éveseknél (435·4). Látható tehát, hogy a nőknél a 30—34 évesek körében nem domborodik ki az elválások abszolút száma olymódon, mint a férfiaknál s inkább eltolódik ez a maximum a nőnek férjénél rendszerint fiatalabb volta miatt kissé a 20-as életévek végére.

Az ezer lélekre eső általános válási arányszám ugyan a nőknél is a 30—34 évesek körében szerepel a legnagyobb értékkel (l. a 147. táblázatot), de ez a viszonyszám korántsem oly magas, mint a férfiak megfelelő korcsoportbeli adata (l. a 146. táblázatot). Az ezer új házassághoz való viszonyításból származó arányszámok a nőknél is elhúzódnak 40-es életéveikre — épen úgy, mint azt a férfiaknál láttuk —, de a 40-es életévekben is kisebbek a nők ezer új házasságkötésre eső elválási arányai, mint a megfelelő korcsoportbeli férfiak adata. A nők fiatalabb korosztályai pedig épen ezért mindkétfajta arányszámnál úgy az ezer megfelelő korú lélekre, mint az ezer megfelelő korban kötött új házasságra vonatkozó számításmódnál nagyobb elválási arányokkal szerepelnek, mint a férfiakéi.

Az elválások gyakoriságában az elvált nők kora szerint való részletezésnél mutatkozó különbségeket persze leghelyesebb az egyes korcsoportokban fennálló házasságok számához, vagyis a különböző korcsoportbeli férjes nők számához való viszonyításban vizsgálni. Ez a számításmód lesz csak független azon zavaró körülmény hatásától, hogy a különböző korcsoportok női körében a férjesek aránya nem egyforma s ezért már az elválásra való hajlandóságnak különbségei nélkül is eltérők volnának a különböző korú nők elválási arányszámai. Az 1929—1932. évi budapesti statisztika szerint ezer férjes nőre évente átlag az alább megnevezett korcsoportokban a következő számú elválás esett:

a 20 éven aluliaknál	6·8
a 20—29 éveseknél	11·4
a 30—39 «	9·6
a 40—49 «	4·6
az 50 éven felülieknél	1·8
összesen	7·1

Látható tehát, hogy a legmagasabb elválási arányszámokat a férjes nők számához viszonyító számításmód a 20—29 éves korcsoportban mutatja, ez az, amire már fentebb is utaltunk, hogy a nő életkora szerint való részletezésben a praedilectios elválási kor kissé fiatalabb korcsoportban mutat-

kozik, mint a férj elválási kora szerint való részletezésnél, ami természetes következménye annak, hogy a feleség általában néhány évvel fiatalabb, mint a férj. Míg a férfiaknál a 30-as életévek elején, addig a nőknél a 20-as életévek végén mutatkozik a legmagasabb elválási arány.

Érdekes a budapesti elváltak kor szerint való megoszlását a vonatkozó statisztika kezdeteitől rendelkezésünkre álló negyedszázados fejlődésében is nyomon követni s a jelenlegi kialakulást a világháborút megelőző békés évek, valamint a háborús időszak elválási statisztikáinak eredményeivel egybevetni. Negyedszázaddal ezelőtt az 1903—1906. évi, valamint az 1915. évi háborús adatok szerint s a fentebb tárgyalt legújabb átlagokkal való egybevetésnél a Budapesten történt elválások a férj kora szerint való megoszlásban a 148. táblázatban foglalt képet mutatják.

148. Az elválások megoszlása a férj elválási kora szerint Budapesten 1903-tól 1932-ig.

Év, összeg	Az elváltak közül a férj életkora						
	25 éven aluli	25—29	30—39	40—49	50 éven felüli	ismeretlen	összesen
		év					
	a) *Abszolút számban.*						
1903—1906	24	279	844	474	157	3	1.781
1915	2	51	206	136	84	3	482
1924—1928	278	1.507	3.891	2.136	890	3	8.705
1929—1932	91	850	2.932	1.533	656	3	6.065
	b) *Százalékokban.*						
1903—1906	1·3	15·7	47·4	26·6	8·8	0·2	100·0
1915	0·4	10·6	42·8	28·2	17·4	0·6	100·0
1924—1928	3·2	17·3	44·7	24·6	10·2	0·0	100·0
1929—1932	1·5	14·0	48·3	25·3	10·8	0·1	100·0

A 148. táblázatban foglalt adatok szerint a negyedszázaddal ezelőtt (1903—1906-ban) mutatkozó megoszláshoz képest az elváltaknak az elvált férj kora szerint való mai megoszlása 1929—1932-ben kevés eltérést mutat. Lényegesnek látszik azonban az elválási kormegoszlás háborús elváltozása és annak a háborút követő években mutatkozó kialakulása. A háborús időszak lecsökkent számú elválásai között a fiatalabb korú férjek aránya feltűnően csökkent volt s akkor a 40 éven felüliekre viszonylag több elválás esett. Pl. 1915-ben a 25 éven aluliak az elváltak körében csak 0·4%-ot képviseltek a háborút megelőzőleg mutatkozott 1·3%-kal és a napjainkban jelentkező 1·5%-kal szemben. (L. részletesen a 148. táblán.) Hasonlóképen a 25—29 éves férjek az elváltak körében az említett háborús esztendőben székesfővárosunkban csak 10·6%-kal szerepeltek, a világháborút megelőző 15·7 s a mai 14·0%-kal szemben. Csökkent volt a háborús elváltak körében a 30—39 éves férjek képviselete is, a 40 éven felüli korcsoportokban viszont a háború alatt viszonylag több elvált férjet látunk, mint a békés esztendőkben.

Igen kimagasló az 50 éven felüli férjekre eső háborús elválási arány, 1915-ben az elvált férjek 17·4%-a volt 50 éven felüli, míg a háború előtt csak 8·8, azontúl 10·8%-uk. E koreltolódásnak oka az a már többször említett jelenség, hogy a fiatalabb férjek nagyobb arányban vonultak be, mint az idősebb korcsoportokhoz tartozók. A bevonult férfiak válópereit pedig leszüneteltették, minthogy a férj idézésre nem jelent meg. Másrészt a háború alatt az ily korosztálybeliek részéről kevesebb válóper is indult. A katonai szolgálatra bevonult férj a nagy világégés idején elhalasztotta családi ügyeinek elintézését, sőt a háborús élet viszontagságai és rendkívüli történelmi események el is moshatták lelkében kicsiny, egyéni ügyeit, gyűlölködését, a háborús években sokan olyanok is együtt maradtak, akik békés időkben elváltak volna. Ugyancsak e körülmények következménye, hogy a háborút közvetlen követő években viszont több a fiatalkorú férj az elváltak körében, mint az más békés időben. Még 1924—1928-ban is 3·2% az elvált férjek körében a 25 éven aluli, a régi békés 1·3%-kal, a mai 1·5%-kal szemben. Kimagaslik ekkor még a 25—29 évesek aránya is, t. i. 17·3%, pedig békés években aránya 14—16% között mozgott. Az, hogy a fiatalabb férjek elválásai a háborút közvetlen követő években gyakoriabbak, mint más békés időszakokban, a háborús évek alatt szünetelt válópereik továbbfolytatása mellett annak is következménye, hogy a hitvesi hűségben való csalatkozás a nagyobb arányban bevonult fiatalabb férjek körében gyakrabban fordult elő, mint az idősebbek körében, kik a háború alatt egyébként is nagyobb arányban maradtak otthon.

A nő kora szerint való részletezésben az elválási kormegoszlás 1903-tól 1932-ig tartó történeti fejlődését ugyanazon kiválasztott békés átlagok s ugyancsak az egyedül 1915-ről meglévő polgári jogszolgáltatási statisztika szerint a 149. táblázat mutatja.

149. Az elválások megoszlása a nő elválási kora szerint Budapesten 1903-tól 1932-ig.

Év, összeg	Az elváltak közül a nő életkora							
	20 éven aluli	20—24	25—29	30—39	40—49	50 éven felüli	ismeretlen	összesen
	év							
	a) *Abszolút számban.*							
1903—1906	40	275	459	660	276	67	4	1.781
1915	9	47	95	200	88	40	3	482
1924—1928	47	1.011	2.293	3.620	1.310	417	7	8.705
1929—1932	44	560	1.431	2.742	965	319	4	6.065
	b) *Százalékokban.*							
1903—1906	2·2	15·4	25·8	37·1	15·5	3·8	0·2	100·0
1915	1·9	9·7	19·7	41·5	18·3	8·3	0·6	100·0
1924—1928	0·5	11·6	26·3	41·6	15·1	4·8	0·1	100·0
1929—1932	0·7	9·2	23·6	45·2	15·9	5·3	0·1	100·0

Az elvált nők elválási kor szerint való megoszlására vonatkozó adatok a férjekre vonatkozó megfelelő százalékoktól elsősorban ismét a házastársak között rendszerint meglévő korkülönbség miatt különböznek. 30 éven alul minden korcsoportban nagyobb arányt képviselnek az elvált nők, mint amekkora arány az elvált férfiak körében esik a korcsoportokra. (V. ö. a 149. táblázatot a 148. megfelelő adataival.) A Budapesten történt elválások körében a férfiaknak csak $^1/_7$-része (1929—1932 : 15·5%-a) volt 30 éven aluli, míg a nőknek $^1/_3$-része ugyanekkor (33·5%-a) volt ily fiatalkorú. A 30 éven felüli korcsoportokban az elváltak körében azután mindig a férfiak aránya magasabb, mint a megfelelő korú elvált nőké, t. i., ha az egyes korcsoportokra eső arányokat mindig a megfelelő nembeliek körében vizsgáljuk. Ha azonban a két nemet egybefoglaljuk, akkor az elváltak nem szerint való megoszlására korcsoportok szerint való részletezésben a következő adatokat nyerjük: pl. az 1929—1932. évi budapesti statisztika szerint az ezen időszakban elváltak egyes korcsoportjaiban a férfiak aránya a következő volt:

A 25 éven aluliak körében	.....	13·1%
A 25—29 évesek «	.....	37·3%
A 30—39 « «	.....	51·7%
A 40—49 « «	.....	61·4%
Az 50 éven felüliek «	.....	67·3%
Összesen	.....	50·0%

Az elválásoknak a nők kora szerint való százalékos megoszlása 1903-tól 1932-ig majdnem olyan átalakulást mutat, mint a férfiaknál (V. ö. a 149. táblázatot a 148.-kal), mégis a nők oldalán a fiatalabb korcsoportok háborús gyérülése, valamint az öregebbek ekkor viszonylag erős képviselete nem oly kifejezett, mint a férfiak oldalán. A két nembeli elváltak kormegoszlásának történeti idősoraiban mutatkozó átalakulások természetszerűleg azért hasonlóak egymáshoz, mert a fiatalabb férjek túlnyomóan fiatalabb, az idősebbek pedig legnagyobbrészt idősebb menyasszonyt vesznek feleségül. Ezért a férjeknél a bevonulás által okozott koreltolódás a feleségekre vonatkozó statisztikákban is mutatkozik, és pedig jelentkezik itt, az elválásokra vonatkozó adatokban is, épen úgy, mint ahogy ez a házasságkötésekre vagy a születésekre vonatkozó kormegoszlási statisztikában is látszik. Ám persze a nők oldalán ez a háborús koreltolódás minden népmozgalmi ágban kevésbbé kifejezett, mint a férfiaknál. A nőknél ez a koreltolódás csak elmosódva jelentkezik, mert ez az ő körükben csak másodlagos hatás. Az előidéző ok, a bevonulás a férfiak oldalán hatott. A nők egy része ugyanis férjhezmenetelében mégsem követi az általában mutatkozó szabályt, hogy életkora a férjénél fiatalabb, vagyis hogy fiatalabb férfiaknál túlnyomóan a nők is fiatalabb korcsoportbeliek s ezért az idősebb férjek körében feleségeik is nagyobbrészt az idősebb korcsoportokba tartoznak. Ez az, ami a nők oldalán elmossa e tömegjelenség kialakulását. Mégis az elvált nők körében is látható, hogy a háború alatt pl. az idősebb, így a 30 éven felüli nők nagyobb arányban

szerepelnek, mint aminőben akár a világháborút megelőző, akár az azt követő békés esztendőkben.

A budapesti elválásoknak az elválási kor szerint való részletezését a vonatkozó magyar országos eredményekkel vetve egybe, arra az eredményre jutunk, hogy a vidéken több a fiatalabb korban elvált, mint a fővárosban. Több ott a fiatalabb korcsoportbeli házas is, mert hiszen a vidéki lakosság fiatalabb korban házasodik, mint a budapesti. *Laky* 1910—1911. évi adatai szerint hazánkban az elvált férfiaknak $^1/_3$-része, 33·3%-a volt 30 évnél fiatalabb, az asszonyoknak pedig több, mint fele. A háború után, 1921—1922 szerint a fiatalabb korban történt válások megfelelő arányszáma a férfiaknál 22·4, a nőknél meg 50%. Franciaországban 30 éven alul kevesebben válnak el, mint nálunk, 1913-ban a férjeknek 12·9, a feleségeknek meg 10·8%-a volt 30 évnél fiatalabb. 1919-ben meg épen 8·2 és 6·1 a két megfelelő arányszám.

A korkombinációk tekintetében már *Földes*[1]) megállapította azt az érdekes szabályt, hogy *különösen azon elválások aránya magasabb, mint a megfelelő házasságkötéseké, ahol a fiatalabb férjnek idősebb felesége van.* Az 1926—1928. évi magyar országos statisztika szerint, ha úgy az elválásoknál, mint az ugyanazon évi új házasságkötéseknél azon ötéves korcsoportok arányát számítjuk ki, amelyekben a feleség idősebb csoportbeli, mint a férj, úgy a következő eredményre jutunk:

	A férj (illetve vőlegény) fiatalabb korcsoportbeli volt, mint a nő (illetve a menyasszony) az összes esetek százalékában		
	1926-ban	1927-ben	1928-ban
Az elválásoknál	8·9	9·7	8·9
A házasságkötéseknél	6·8	6·6	6·4

Látható tehát, hogy a legújabb magyar országos statisztikában is igazolható, hogy azon házasságok, melyekben a nő férjénél idősebb, az elválások körében nagyobb arányban szerepelnek, mint a házasságkötéseknél, tehát a házastársak ily kedvezőtlennek mondható korviszonyát felmutató házasságok a többieknél sűrűbben bomlanak fel.

A székesfővárosunkban sűrű válásokra meg épen ez a körülmény jellemző, hogy körükben magas azon házasságok aránya, ahol a férfi feleségénél fiatalabb. A budapesti törvényszék előtt jogerőssé vált elválások közül pl. a férj

1926-ban 18·2%-ban volt feleségénél fiatalabb (368 esetben)
1927-ben 21·5%-ban « « « (352 «)
1928-ban 19·8%-ban « « « (352 «)

Ezek az arányok az országos arányoknál persze azért is magasabbak, mert valamennyi oly esetet magukba foglalnak, ahol a férj feleségénél fiatalabb volt, míg az országos statisztikából csak az ily irányú eltérést mutató korcsoportokat volt módunkban egybefoglalni a házasulók hasonló módon

[1]) L. *Földes* B.: »Statisztikai előadások« II. sorozat (Budapest, 1905). 66. l.

kiválasztott részével való összehasonlítás céljából, de nem minden esetet, nem minden korévet kombinálva, pedig az egyes korcsoportokon belül is lehetnek olyan esetek, ahol a nő idősebb, mint a férje, ha ugyan még ugyanabba a korcsoportba is tartozik, amelybe a férje.

Azt, hogy az elválások főleg a fiatalabb korban kötött házasságoknál s azoknál a házasságoknál gyakoriak, ahol a férj feleségénél fiatalabb, közvetlenül bizonyítja a budapesti elválásoknak az elválók egykori házasulási kora szerint való feldolgozása, valamint az elválásoknál szereplő két házasfél házasulási korkombinációinak kiválasztása s ezeknek az eredményeknek a Budapesten ugyanakkor kötött új házasságkötések megfelelő korcsoportjaihoz való viszonyítása. A budapesti törvényszék előtt 1928-ban jogerőssé vált elválásokat dolgoztuk ily módon fel — az elválóknak nem az elváláskor mutatkozó, hanem egykori házasulási kora szerint — és az így nyert adatokat az ugyanazon évben Budapesten kötött új házasságoknak megfelelő korcsoportjaihoz viszonyítottuk. E munkánk eredményét tárja elénk a 150. táblázat.

150. Az elválások gyakoriságának alakulása a két házastárs házasulási korkombinációi szerint való részletezésben a budapesti törvényszék előtt 1928-ban felbontott házasságkötéseknél.

A férj házasulási kora	Esett 1928-ban elválás a budapesti törvényszék előtt						
	20 éven aluli	20—24	25—29	30—39	40—49	50 éven felüli	Összesen
		é v e s korban férjhez ment feleségre					
	a) *Abszolút számban.*						
20 éven aluli	40	25	9	1	—	—	[1] 77
20—24 éves	203	255	75	31	3	1	568
25—29 «	146	252	116	56	3	—	573
30—39 «	58	137	105	81	9	4	394
40—49 «	5	18	26	43	15	6	[1] 114
50—59 «	2	2	3	8	6	6	27
60 éven felüli	1	—	1	—	5	2	9
Összesen	[1] 456	689	335	220	41	19	[1] 1.768
	b) *Ezer, Budapesten 1928-ban kötött megfelelő korcsoporthoz tartozó párból álló új házasságkötésre.*						
20 éven aluli	1.333·33	833·33	714·28		—		1040·54
20—24 éves	404·38	220·59	187·03	240·31	400·00		258·42
25—29 «	356·97	157·79	107·01	101·08	75·00		155·96
30—39 «	397·59	188·45	106·17	73·57	76·47		125·28
40 éven felüli		222·22	134·53	69·19	53·68		55·10
Összesen	411·92	191·39	123·80	87·44	62·18		162·29

[1]) Az ismeretlen korúakkal együtt.

Látható, hogy ezer, Budapesten 1928-ban kötött 20 éven aluli házasulókból álló párra 1.333 ugyanakkor elválás miatt felbomlott házasság esett. Ily magasra a 150. táblázat egyik arányszáma sem szökik fel, szépen bizonyítja ez a legfiatalabb korban kötött házasságoknál a sűrű elválásokat. Látható azután, hogy mindazon korcsoport-kombinációkban magasabb az elválási gyakoriság tiszta arányszáma, ahol a férj feleségénél fiatalabb, mint azokban a megfelelő korcsoport-kombinációkban, amelyek számszerűen ugyanazon két korcsoport házasulóira vonatkoznak, de amelyekben a férj az idősebb. Pl. a 20—24 éves korban férjhezment feleségek és a 20 éven aluli férjek ezer új házasságkötésére 833 elválással felbomlott házasság esett, míg a 20—24 éves férjek és 20 éven aluli feleségek csoportjára csak 404.

Ugyanezen táblázatban jól megfigyelhető az arányszámnak mindkét házasuló kora szerint való csökkenése. Érdekes, hogy az a férjeknél rohamosabb és nagyobb határok között változik, mint a nőknél. Az 1928. évi említett különleges budapesti statisztika szerint a 20 éven aluli férjek körében ezer új házasságkötésre 1.041 ugyanilyen korban házasodott férj elválással felbomlott házassága esett s ez az arányszám a férj korának gyarapodásával minden korcsoportban kisebb és kisebb, mígnem 40 éven felüli férjeknél csak 55. A nőknél ugyanekkor a 20 éven aluli korcsoportokban ezer új házasságkötésre eső 412 elválástól kezdve a 40 éven felüliekig ugyanez az arányszám csak 62-re esik vissza.

A késő öregkorban az elválás már ismét egyre ritkább lesz s az elváltak sorait a népességben ekkor már mind nagyobbmérvű elhalálozásuk is ritkítja. Ezt mutatják a népszámlálásbeli adatok is, melyek szerint az elváltak száma és aránya a népességben csak körülbelül a 40. életévig nő, azután ismét csökken. Budapesten a megfelelő korú élő népesség százalékában kifejezve az elváltak aránya a 30—39 évesek körében maximum: az 1920. évi népszámlálás szerint 1·97%, az 1930. évi szerint pedig 3·59%. Az elváltak életkor szerint való részletezésére az 1920. és az 1930. évi budapesti népszámlálás alapján rendelkezésünkre álló egyéb adatokat a 151. táblázat foglalja magába.

Látható, hogy 10 esztendő alatt az elváltak aránya minden korcsoportban gyarapodott, azonban a 30 éven aluliak körében az arány gyarapodása az elváltak átlagos gyarapodásánál kisebb mérvű. Az átlagos gyarapodás az 1920. évi 1·0%-ról az elváltaknak az 1930. évi népszámlálás szerint mutatkozó 1·88%-ig való erősödése volt. A legnagyobb mérvű gyarapodás a 40—59 éves korcsoportban mutatkozik, ahol az elváltak aránya megháromszorozódott, az 1920. évi népszámlálásnál megállapítható 0·97%-kal szemben az 1930. évi népszámlálás időpontjában 3·14%.

Nem szerint való részletezésben a férfiak körében idősebb korcsoportban mutatkozik az elváltak arányának legmagasabb adata, mint a nők körében. A rendelkezésünkre álló népszámlálásbeli adatok szerint csak a 40—59 éves

férfiaknál mutatkozik (2·47%-kal) az elváltak arányának maximuma, míg a nőknél ez a maximum a 30—39 évesek körében jelentkezik (4·59%-kal), vagyis abban a korcsoportban, ahol az elválás népességi aránya a legmagasabb. Látható végül, hogy mindkét nemben kissé eltolódik az idősebb korcsoport felé az elváltak népszámlálásbeli maximuma, ahhoz a korcsoporthoz képest, amely a népmozgalomban mutat a tiszta számításmód szerint legmagasabb elválási arányt. Az 1920. évi népszámlálás szerint is a 40—59 éves férfiak (1·40%) és a 30—39 éves nők (2·67%) körében volt a legtöbb jogerősen elvált családi állapotú, épen úgy, mint az 1930. évi népszámlálás szerint, csakhogy persze akkor ezek a népszámlálásbeli adatok még alacsonyabbak voltak.

151. Az elváltak életkor szerint való részletezése a legújabb budapesti népszámlálások alapján.

Kor	Az elvált				Az összes elváltak
	férfiak	nők	férfiak	nők	
	száma		aránya a megfelelő korú és nemű népességben		
	a) *Az 1920. évi népszámlálás szerint*				
15—19 éves	—	22	—	0·05	0·02
20—24 «	22	275	0·05	0·55	0·30
25—29 «	207	1.095	0·39	1·52	1·05
30—39 «	900	2.403	1·17	2·67	1·97
40—59 «	1.354	2.367	1·40	2·26	1·85
60 éven felüli	243	364	0·92	1·00	0·97
Ismeretlen	1	10	0·43	1·74	1·36
Összesen	2.727	6.536	[1]) 0·63	[1]) 1·31	[1]) 1·00
	b) *Az 1930. évi népszámlálás szerint*				
15—19 éves	2	26	0·01	0·05	0·03
20—23 «	15	279	0·04	0·56	0·33
24—29 «	389	1.791	0·64	2·60	1·68
30—39 «	2.042	5.118	2·32	4·59	3·59
40—59 «	2.847	5.014	2·47	3·70	3·14
60 éven felüli	572	845	1·52	1·67	1·61
Ismeretlen	2	3	1·19	1·16	1·17
Összesen	5.869	13.076	[1]) 1·28	[1]) 2·39	[1]) 1·88

A nők körében nemcsak végső számban és arányban (az 1930. évi népszámlálás szerint 2·39%) több az elvált, mint a férfiak körében (1·28%), hanem minden korcsoportban. A legnagyobb különbség a 25 éven aluliak körében mutatkozik, amikor az elvált nők száma és aránya 12-szer, sőt némely évjáratban 15-ször s még többször is magasabb, mint az elvált férfiaké. Érdekes megfigyelni, hogy az 1920. évi és az 1930. évi népszámlálás között

[1]) Az egész népességben, nemcsak a 15 éven felüliek körében.

eltelt tíz esztendő alatt a férfiak körében nagyobb arányban gyarapodott az elváltak aránya, mint a nők körében. A férfiak aránya ugyanis ezen tíz esztendő alatt megkétszereződött, 1930-ban 1·28% az 1920. évi 0·63-mal szemben. Ezzel szemben a nők aránya nem kétszereződött meg, 1·31%-ról csak 2·39%-ra emelkedett. Mégis mindig több elvált családi állapotút találnak népszámlálásaink, mint férfit. Az elvált férfiaknak újabb családalapítására való nagy hajlandósága miatt.

Az elválási és házasulási kor átlagának különbsége adja az elválással megszűnt házasságok egykori fennállásának átlagos időtartamát. Ez az időtartam persze hosszabb annál az időtartamnál, amelyet a házastársak tényleg együttélve töltöttek, mert magábafoglalja a válóperek lefolyásának több évesidőtartamát is, amikor a válófelek már régen külön élnek. A polgári jogszolgáltatás statisztikájából azonban csak a házasság felbomlásának jogerőssé válása állapítható meg, de természetszerűleg nem az a csak a per ügyirataiban, feljegyzéseiben lévő időpont, amikor a házastársak életközösségüket megszüntették, ha együttlaktak, ágytól és asztaltól elváltak. A budapesti törvényszék előtt jogerősen megszűnt házasságok fennállásának a válóper lefolyásával ilykép együttesen számított átlagos időtartama napjainkban kb. 9 esztendő. Az 1924—1928. években sűrűbb elválások idején ez a fennállási átlagos időtartam valamivel kisebbnek, csak 8½ évnek mutatkozott. Úgy látszik a 20-as évek közepén sűrű elválások idején a válófelek utánajártak, szorgalmazták ügyük elintézését. Különösen magasnak mutatkozik a háború alatt megszűnt házasságok fennállásának átlagos időtartama: 1915-ben 10·72 év. Valószínű, hogy ebben csak a válóperek háborús elhúzódásának van szerepe, a bírák s a férjek bevonulásának, a tárgyalások elnapolásának. Érdekes megfigyelni, hogy a világháborút megelőző békés években különösen pedig a válóperek gyorsabb elintézését lehetővé tevő 1907. évi XVII. t.-c. életbelépése előtt az átlagos elválási kor szintén magasabb volt, olyik évben 10 esztendő. Így 1905-ben 9·9 év. Az elválással megszűnt házasságok átlagos házasságkötési és elválási korát, valamint az ily házasságkötések fennállásának átlagos időtartamát a budapesti törvényszék előtt jogerőssé vált elválások statisztikájából 1903-tól 1932-ig a 152. táblázat mutatja.

E táblázatban közölt számsorokból érdekes háborús hatásként állapítható meg, hogy a budapesti törvényszék előtt jogerőssé vált elválások által megszűnt házasságok 1915-ben nemcsak igen magas átlagos fennállási időtartamot mutatnak, hanem hogy az ezen években megszűnt házasságoknál úgy az elvált férjek, mint feleségeik átlagos elválási kora is olyan magas, amilyen magas elválási kort az előttünk fekvő negyedszázados számsorban sem azelőtt, sem azután nem találunk. A férjek átlagos elválási kora ugyanis székesfővárosunkban 1915-ben 40·5 esztendő, pedig békés években az ő elválási koruk 37 és 38 esztendő között szokott váltakozni. Ugyanekkor,

152. Az elválással megszűnt házasságok házasulóinak átlagos házasságkötési és elválási kora, valamint az ily házasságkötések fennállásának átlagos időtartama Budapesten 1903-tól 1932-ig.

Év, átlag	A budapesti törvényszék előtt az oldalt megnevezett évben elválással megszűnt házasságok				
	férjeinek	feleségeinek	férjeinek	feleségeinek	fennállásának átlagos időtartama
	átlagos				
	házasulási		elválási		
	kora				
1903	28·49	21·97	37·68	31·16	9·19
1904	28·81	23·49	37·81	32·49	9·00
1905	28·92	23·83	38·82	33·73	9·90
1906	28·70	23·91	37·93	33·14	9·23
1908	29·61	23·92	39·06	33·37	9·45
1912	28·70	24·34	38·50	34·14	9·80
1915	29·81	24·73	40·53	35·45	10·72
1922	28·85	25·09	36·76	33·00	7·91
1924	29·86	25·69	38·29	34·12	8·43
1925	29·22	25·69	37·70	34·17	8·48
1926	28·36	24·71	36·83	33·18	8·47
1927	29·21	25·25	37·49	33·53	8·28
1928	31·08	26·07	39·79	34·78	8·71
1929	28·52	24·62	37·33	33·43	8·81
1930	29·18	25·63	38·68	35·13	9·50
1931	28·41	24·68	37·89	34·16	9·48
1932	28·56	24·73	37·68	33·85	9·12
1903—1906	28·69	23·27	38·07	32·65	9·38
1924—1928	29·29	25·45	37·77	33·93	8·48
1929—1932	28·68	24·94	37·91	34·13	9·23

vagyis 1915-ben az elvált nők átlagos elválási kora 35½ esztendő, pedig az ő elválási koruk meg 33 és 34 esztendő között szokott váltakozni. Békés esztendőkben a Budapesten elválással megszűnt házasságok nőinek elválási kora némi fejlődést is mutat, de még napjainkban sem ért el arra a színvonalra, amelyben a kivételes háborús időszakban állott. A nők elválási kora székesfővárosunkban némely békés esztendő adatainak átlagában ugyanis a következő:

1903—1906-ban a nők elválási kora ..... 32·65 év
1924—1928-ban « « « « ..... 33·93 «
1929—1932-ig « « « « ..... 34·13 «

Annak megvilágítása céljából, hogy az elválással megszűnt budapesti házasságok fennállási átlagos időtartamában, valamint e házasságoknál szereplő férjek elválási korában lévő 1915. évi háborús eltolódás miképen fejlődött ki, az ezévi budapesti elválásokat tartamévek, illetve tartamévcsoportok szerint való megoszlásban vetjük egybe néhány újabb s néhány régibb békés esztendőben Budapesten történt elválások hasonló megoszlásával. Ezen százalékok, amelyeket a 153. táblázatból számított 154. táblázat tár elénk, meggyőzően mutatják, hogy 1915-ben a válóperek háborús elhúzódása miatt az ez évben fővárosunkban jogerőssé vált elválások körében

a 10 évnél rövidebb ideig tartó fennállás után megszűnt házasságok aránya a békés évek eredményeihez képest csökken, azonfelül pedig — minden egyes tartamcsoportban — emelkedett volt. 1915-ben a 10 évnél rövidebb fennállás után megszűnt házasságokra az ez évben elválás útján megszűnt házasságoknak csak fele esik (50·2%-a), míg más békés esztendőkben $^2/_3$ részük szűnik meg ily rövid fennállás után. 1929—1932-ben pl. 65·4, 1924—1928-ban 70·6%-uk 10 évnél rövidebb fennállás után szűnik meg.

153. A budapesti törvényszék előtt jogerőssé vált elválásoknak a házasság tartama szerint való részletezése 1903-tól 1932-ig.

Év	Az oldalt megnevezett évben a budapesti törvényszék előtt elválással megszűnt házasságok közül										
	0	1	2	3	4	5—9	10—14	15—19	20—24	25-ön felül	Összesen
	év időtartamig állott fenn										
1903	18	24	23	40	30	122	64	42	18	13	394
1904	20	47	39	30	34	164	85	45	25	20	509
1905	11	34	29	40	36	136	80	50	23	25	464
1906	12	35	28	27	41	129	67	40	19	16	414
1908	22	41	45	40	36	146	100	48	30	22	530
1912	36	61	44	65	72	271	145	95	40	47	876
1915	23	35	33	24	29	117	96	57	41	27	482
1922	99	155	256	196	110	450	307	127	74	39	1.813
1924	90	147	111	140	198	436	274	155	67	37	1.655
1925	67	136	137	135	123	507	245	151	57	38	1.596
1926	84	158	175	149	180	688	299	169	61	63	2.026
1927	58	129	112	128	130	659	227	107	55	40	1.645
1928	80	123	124	112	143	686	262	128	60	65	1.783
1929	61	117	107	99	103	568	254	95	49	41	1.494
1930	57	127	113	126	104	555	334	153	58	69	1.696
1931	46	94	97	94	87	455	300	132	55	37	1.397
1932	45	122	106	87	110	483	328	106	62	29	1.478

Az elválás által megszűnt házasságok tartam szerint való megoszlására vonatkozó, a 154. táblázatban közölt budapesti adatokban e jelenség negyedszázados fejlődését figyelemmel kísérhetjük. (L. a 154. táblázatot.)

154. Az elválások megoszlása a házasság tartama szerint Budapesten 1903-tól 1932-ig.

Év, összeg	A házasság tartama										
	0	1	2	3	4	5—9	10—14	15—19	20—24	25 és azon felüli	összesen
	év										
	a) *Abszolút számban.*										
1903—1906	61	140	119	137	141	551	296	177	85	74	1.781
1915	23	35	33	24	29	117	96	57	41	27	482
1924—1928	379	693	659	664	774	2.976	1.307	710	300	243	8.705
1929—1932	209	460	423	406	404	2.061	1.216	486	224	176	6.065
	b) *Százalékokban.*										
1903—1906	3·4	7·9	6·7	7·7	7·9	30·9	16·6	9·9	4·8	4·2	100·0
1915	4·8	7·3	6·8	5·0	6·0	24·3	19·9	11·8	8·5	5·6	100·0
1924—1928	4·3	8·0	7·6	7·6	8·9	34·2	15·0	8·2	3·4	2·8	100·0
1929—1932	3·4	7·6	7·0	6·7	6·7	34·0	20·0	8·0	3·7	2·9	100·0

A budapesti elválások fennállási időtartam szerint való részletezésében az 1903—1932-ig tartó történeti fejlődésben csak a békés esztendők eredményeit véve szemügyre, a rövidebb ideig fennálló, nevezetesen a 10 éves fennállás előtt megszűnt házasságok arányának erősödését látjuk. Ez a jelenség megfelel annak, hogy a férj és a feleség válási kora szerint való részletezés is a fiatalabb korban megszűnt házasságok arányának gyarapodását mutatja napjainkban, a régebb békés esztendőkkel szemben. A háború alatt — természetesen egyrészt a válóperek elhúzódása miatt, másrészt azért, mert a fiatalabb s így nagyobbrészt rövidebb idő óta házas férjek nagyobb arányban voltak bevonulva, mint az idősebbek — a hosszabb ideig, nevezetesen a 10 évnél hosszabb ideig tartott fennállás után megszűnt házasságok aránya bármely tartamcsoportban erőteljesebb volt, mint akár a világháborút megelőző régi, akár az azt követő új békés esztendők budapesti elválási statisztikái szerint.

Az elválás által megszűnt házasságok fennállásának átlagos időtartamát az elvált házastársak egykori házasodási kora szerint részletezve látható, hogy az idősebb korú házasulók rövidebb tartamú házasélet után válnak el, mint a fiatalabbak. Lehet, hogy az idősebb házasok hamarább ítélik meg a helyzetet, gyorsabban határozzák el magukat. Az idősebbek között ugyanis több a palingam házasuló, aki már élt házasságban, aki már átment egy vagy több elváláson, tudja, hogy mit tesz feleségtől elválni. Az elválás neki nem idegen esemény, mint az azon még át nem ment fiatalnak. A fiatal házas inkább vár még az élettől s házastársától. Világnézete alkalmazkodóbb, közöttük a dogmatikusok aránya nagyobb, míg az idősebbek között több a kritikus, sőt szkeptikus gondolkozású egyén. Lehet azonban, hogy az öregebb házasok koruknál nagyobb tekintélyük, magasabb társadalmi állásuk és a fiataloknál szélesebb körben vagyonosabb voltuk révén válópereik lefolytatásán eredményesebben is buzgólkodnak és ez is elősegíti azt, hogy az öregebbek elválással megszűnt házasságai átlag rövidebb fennállásúak, mint a fiatalabb korban kötött házasságokéi. T. i., hogy az öregebbek válóperei a fiatalabbakénál hamarabb is válnak jogerőssé. Kétségtelen, hogy ez a körülmény is kurtítja az öregebb korban kötött házasságok statisztikailag számbavett átlagos fennállási időtartamát, mert hiszen említettük, hogy ebben az időtartamban a tényleges együttes házasélet és a válóper lefolytatásához átlag szükséges idő együttesen, egybefoglalva jelentkezik. Számos egyéb körülmény említhető azonban, mely arra hat, hogy az öregebb korban kötött házasságok elválással rövidebb fennállási időtartammal szűnjenek meg, mint a fiatalabb egyének házasságkötései. A teljesen terméketlenül-maradás, a gyermektelenség pl. az elválást lényegesen elősegítő körülmény, mert hiányzik a közös gyermek szeretetének összekötő kapcsa s azt látjuk, hogy az elválással megszűnt házasságok körében a teljesen gyermektelenek aránya 90·0%-ra rúg a Budapesten

egyébként mutatkozó 30·0%-os teljesen terméketlenül maradással szemben. A teljesen terméketlen házasságok aránya pedig az idősebb és idősebb korban kötött házasságok körében egyre magasabb és magasabb. Néhány év alatt nyilvánvalóvá válik, hogy az idős korban kötött frigy valószínűleg teljesen terméketlen marad, ami azután a válást gyorsítja. Spekulatív szempontok öregebbek házasságainál gyakoriabbak, a kölcsönös megértés és szeretet rendszerint kevesebb házasságnál mutatkozik, ami a házastársak gyors elhidegülését könnyebben létrehozza, mint a szív által is egymáshoz kapcsolt fiatalabb egyének életközösségénél.

A budapesti törvényszék előtt 1928-ban jogerősen felbomlott házasságkötések statisztikájában az átlagos házasulási és elválási kor, valamint az elválással megszűnt házasságok fennállásának átlagos időtartama, a házasulók egykori házasságkötési korcsoportjai szerint való egyidejű részletezésben a 155. táblázatban foglalt képet mutatják.

155. Az átlagos házasulási és elválási kor s az elválással megszűnt házasságok fennállásának átlagos időtartama, a házasulók házasulási korcsoportjai szerint részletezve, a budapesti törvényszékeknél 1928-ban felbomlott házasságkötéseknél.

Házasulási korcsoport	A budapesti törvényszék előtt 1928-ban jogerősen felbomlott házasságoknál volt					
	a férj	a feleség	a férj	a feleség	az így megszűnt házasságok fennállásának átlagos időtartama	
	átlagos					
	házasodási		elválási			
	kora				a férj	a feleség
					kora szerint	
20 éven aluli	18·64	18·13	28·95	28·77	10·31	10·64
20—24 éves	22·97	22·60	32·95	31·77	9·98	9·17
25—29 «	27·22	26·92	36·78	34·91	9·56	7·99
30—39 «	33·76	33·87	41·42	40·34	7·66	6·47
40—49 «	43·76	43·57	49·55	48·85	5·79	5·28
50—59 «	53·41	52·97	58·02	58·29	4·61	5·32
60 éven felüli	65·06	—	68·67	—	3·61	—
Összesen	**28·60**	**24·46**	**37·41**	**33·27**	**8·81**	**8·81**

Látható, hogy a 20 éven aluli korban házasulók elválással megszűnt házasságainak átlagos fennállása e budapesti statisztika szerint tíz és egynéhány tized év (a férjeké 10·3, a feleségeké 10·6 év) és megfigyelhető, hogy ez az átlagos fennállási időtartam az idősebb korcsoportok felé haladva egyre csökken, mígnem a 60 éven felüli férjeknél 3·6 évvel éri el minimumát. Ez a rendkívül alacsony minimum azután már azt is kétségtelenné teszi, hogy az ily késő öregkorban válni kívánók e szándékával szemben a bírák is több megértést mutatnak s így azok már e miatt is símábban és sokkal gyorsabban válnak, mint a fiatalabb korcsoportbeliek válópereinél. Hiszen

a 3 év átlagos fennállásában nemcsak a házasság fennállásának, hanem a válóper lefolyásának átlagos időtartama is benne van, pedig ismeretes, hogy egyébként a válóperek egymaguk is hosszabb időre is elhúzódhatnak.

Azt, hogy a különböző életkorban kötött házasságok közül az elválással megszűnteknél mutatkozó házasulási kor és átlagos fennállásaik egymással minő összefüggésben vannak, más módszerrel is megvilágítjuk: a különböző házasulási korcsoportokhoz tartozó elválás által megszűnt házasságoknak tartamcsoportok szerint való részletezésében. A budapesti törvényszék előtt jogerőssé vált elválások statisztikájából ezt az 1928. évi munkánk részére magából az ősanyagból készült kivételes feldolgozást a 156. táblázat tárja elénk.

156. Az elválással megszűnt házasságok tartamcsoportok szerint való megoszlása a különböző korban kötött ily házasságokban, a budapesti törvényszék vonatkozó 1928. évi statisztikája szerint.

Házasulási korcsoportok	Esett 1928-ban a budapesti törvényszék által kimondott jogerős elválások közül a (az)				
	5 éven aluli	5—9 éves	10—19 éves	20 éven felüli	összes
	időtartamig fennállott házasságokra				
	a) *Az elvált nő házasodási kora szerint részletezve.*				
20 éven aluli	21·3	37·7	31·1	9·9	100·0
20—24 éves	28·0	41·5	22·8	7·7	100·0
25—29 «	32·3	44·0	18·6	5·1	100·0
30—39 «	50·0	31·8	14·6	3·6	100·0
40 éven felüli	58·3	28·3	11·7	1·7	100·0
Összesen	**30·8**	**39·3**	**22·7**	**7·2**	**100·0**
	b) *Az elvált férj házasodási kora szerint részletezve.*				
20 éven aluli	10·4	59·7	19·5	10·4	100·0
20—24 éves	24·3	40·9	25·5	9·3	100·0
25—29 «	29·5	37·5	24·4	8·6	100·0
30—39 «	36·3	40·1	20·1	3·5	100·0
40 éven felüli	57·3	28·0	13·3	1·4	100·0
Összesen	**30·8**	**39·3**	**22·7**	**7·2**	**100·0**

Látható, hogy az öt éven aluli időtartamig fennállott házasságokra eső arány az életkorral mindkét nemnél egyaránt emelkedik. A nőknél a 20 éven aluli korban házasulók közül elváltak körében mutatkozó 21·3%-ról a 40 éven felüliekig 58·3%-ig, a férfiaknál ugyanakkor, ugyanúgy 10·4%-ról 57·3%-ig. Ezzel szemben a 10-nél több évig tartó fennállás után megszűnt házasságok aránya minden korcsoportban fogyó, a nőknél ezen összeg a 20 éven aluliaknál mutatkozó 41·0%-ról a 40 éven felülieknél levő 13·4%-ig, a férfiaknál ugyanúgy 29·9%-ról 14·7%-ig. Közben az 5—9 éves tartamnál aránya a korral kezdetben párhuzamosan emelkedett, majd vele fordított arányban változik.

Az elválás miatt megszűnt házasságok fennállásának átlagos időtartamát vallás szerint részletezve azt látjuk, hogy az az izraelitáknál alacsonyabb, mint a többi, keresztény felekezeteknél. A per alatt aktívabb viselkedés, a ravaszságra, fondorlatokra hajlamosabb izraelitáknál bizonyára a házassági pert rövidítő hatású s inkább ennek, semmint annak tulajdonítható a zsidóknál kisebb átlag, hogy ők hamarább észrevennék a két házasuló egymással össze nem férő voltát. A budapesti törvényszék előtt 1928-ban jogerőssé vált elválások statisztikájában, a válással megszűnt házasságok egykori fennállásának átlagos időtartama

a zsidóknál	8·38 évnek,
a kereszténveknél	9·09 «

volt kiszámítható. A keresztények között is magasabb volt a római katolikusoké (9·26), mint a protestánsoké. Maximum a görög-keletieknél (15·73), kiknek felette passzív viselkedése, vallásuk misztikus, dogmatikus tanításaival s alacsonyabb műveltségüknél fogva így válópereiknél is valószínű.

Foglalkozási főcsoportok szerint való részletezésben is a legműveltebb foglalkozásúak, a közszolgálat és szabadfoglalkozásúak nyujtják az elválással megszűnt házasságok fennállásának legrövidebb időtartamát, ami ismét a válóperek aktívabb és eszesebb vitelének hatására mutat. A budapesti törvényszék előtt 1928-ban jogerőssé vált elválások statisztikájából a válással megszűnt házasságok egykori fennállásának időtartama

a közszolgálat és szabadfoglalkozásnál	8·00 évnek
a kereskedelem és hitelnél	8·01 «
a véderőnél	8·55 «
az iparnál	8·98 «
a közlekedésnél	9·29 «
a napszámosoknál	10·89 «
a tőkések és nyugdíjasoknál (»egyéb« csoport) ...	12·10 «
őstermelésnél	13·58 «
házicselédeknél	14·90 «

adódott. Kellő súllyal azonban csak az első öt főcsoport szerepel s már ez az első öt szám is mutatja a csökkenő műveltségi fokkal a válóperek elhúzódásának gyakoribb előfordulását.

Végül megemlíthető, hogy *az érvénytelenítés miatt megszűnt házasságok fennállásának átlagos időtartama rövidebb, mint a válóperrel felbontottaké.* A budapesti törvényszék előtt 1928-ban érvénytelenített 15 házasság fennállásának átlagos időtartama csak 4·43 év volt, míg a felbontottaké ugyanezen évben, mint fentebb láttuk, kétszer ekkora, t. i. átlag 8·81 év. Nyilvánvaló, hogy ahol érvénytelenítő ok (vérrokonság, alacsony kor stb., név-

és személycsalás stb.) forog fenn, az ily körülmények gyorsan napvilágra kerülnek s a kir. ügyész képviseli az érvénytelenítő szándékot, az ily per így gyorsan folyik le s innen a kettőt statisztikailag együtt regisztráló átlagos tartam rövidsége.

17. §. Az elváltak vallása és anyanyelve.

Ha a fővárosi elválások számát az elváltak vallása szerint részletezzük, úgy akár a férj, akár a nő vallása szerint részletezett elválások statisztikájában egészen hasonló szabályszerűségeket látunk: a székesfővárosban legnépesebb négy felekezet — róm. katolikus, evangélikus, református és az izraelita — közül *az ezer új házasságkötésre eső elválások aránya mindig az izraelitáknál a legmagasabb.* Az anyagias gondolkozás és elsősorban saját érdeke által vezérelt zsidó hagyja tehát székesfővárosunkban leggyakrabban el élettársát, gyakrabban, mint bármely más felekezethez tartozó. A materiális gondol-

157. Az elválások száma és aránya külön a férj és külön a feleség vallása szerint részletezve, az 1924—1928. és 1929—1932. évben Budapesten történt elválások statisztikája szerint.

Vallás	Esett Budapesten történt elválás					
	a férj			a feleség		
	oldalt megnevezett vallására					
	abszolút számban	ezer		abszolút számban	ezer	
		fira	új házasságkötésre		nőre	új házasságkötésre
		eső arányban			eső arányban	
	a) *Az 1924—1928. évi adatok.*					
Róm. kat.	4.809	3·8	163·1	5.026	3·1	162·0
Gör. kat.	102	4·6	164·8	102	4·2	141·3
Gör. keleti	57	5·4	184·5	51	5·4	200·7
Ág. evang.	465	4·3	158·6	452	3·8	177·3
Református	1.149	4·4	166·6	1.046	3·6	174·6
Unitárius	36	5·1	201·1	25	4·1	154·3
Izraelita	1.996	3·9	191·8	1.905	3·6	187·3
Egyéb és ismeretlen	91	5·6	919·1	98	5·8	1.921·6
Összesen	**8.705**	**4·0**	**171·0**	**8.705**	**3·3**	**171·0**
	b) *Az 1929—1932. évi adatok szerint.*					
Róm. kat.	3.220	3·0	128·9	3.435	2·5	130·4
Gör. kat.	79	3·9	131·7	78	3·5	140·5
Gör. kel.	40	4·3	169·5	38	5·5	222·2
Ág. ev.	342	3·6	142·6	294	2·8	141·9
Református	791	3·4	131·2	661	2·6	124·3
Unitárius	25	4·8	174·8	21	4·3	200·0
Izraelita	1.538	3·9	193·6	1.510	3·6	193·7
Egyéb és ismeretlen	30	9·4	337·1	28	8·4	583·3
Összesen	**6.065**	**3·3**	**143·0**	**6.065**	**2·8**	**143·0**

158. A budapesti törvényszék előtt jogerőssé vált elválások abszolút számai 1903—1932-ig, a férj és feleség vallása szerinti részletezésben.

Év	A budapesti törvényszék előtt az oldalt megnevezett évben jogerőssé vált elválások közül a (az)									összesen
	róm. kat.	gör. kat.	gör. kel.	ág. ev.	ref.	unit.	izr.	egyéb	ismeretlen	
	vallásra esett									
	a) *Az elvált feleség vallása szerinti részletezésben.*									
1903	200	3	3	32	38	3	115	—	—	394
1904	267	6	3	29	38	1	165	—	—	509
1905	244	4	3	21	49	1	140	1	1	464
1906	231	9	2	20	37	—	115	—	—	414
1908	279	3	3	26	57	1	161	—	—	530
1912	477	12	4	40	99	3	237	1	3	876
1915	285	9	1	29	40	1	114	2	1	482
1922	992	15	10	104	209	7	447	3	26	1.813
1924	971	19	10	116	172	4	357	4	2	1.655
1925	900	32	9	98	175	4	347	31	—	1.596
1926	1.168	24	14	79	291	4	434	12	—	2.026
1927	954	16	5	80	200	6	357	27	—	1.645
1928	1.033	11	13	79	208	7	410	22	—	1.783
1929	839	24	9	68	162	3	379	10	—	1.494
1930	925	21	16	97	205	5	422	5	—	1.696
1931	781	13	12	83	146	8	341	13	—	1.397
1932	849	17	7	60	146	5	390	4		1.478
	b) *Az elvált férj vallása szerinti részletezésben.*									
1903	205	3	3	27	39	3	114	—	—	394
1904	248	5	5	29	53	3	166	—	—	509
1905	239	3	2	24	51	5	139	—	1	464
1906	221	6	6	22	44	—	115	—	—	414
1908	285	6	3	23	54	2	157	—	—	530
1912	460	7	8	51	103	7	235	2	3	876
1915	283	5	7	23	46	1	114	2	1	482
1922	1.049	15	14	84	198	7	416	3	27	1.813
1924	907	15	10	94	227	8	391	2	1	1.655
1925	890	15	14	83	191	6	367	30	—	1.596
1926	1.130	26	7	95	308	7	438	15	—	2.026
1927	914	26	14	91	208	6	359	27	—	1.645
1928	968	20	12	102	215	9	441	16	—	1.783
1929	776	17	8	87	203	6	386	11	—	1.494
1930	966	24	10	83	207	5	400	1	—	1.696
1931	737	20	7	84	198	6	333	12	—	1.397
1932	782	21	9	74	185	8	397	2		1.478

kozás, a szabados világnézetek, az elsősorban az értelemre és nem a jellemre nevelő valláserkölcs következményeinek tekinthetők ez adatok. A legalacsonyabb arányt viszont rendszerint a róm. katolikusok vagy a tanaik dogmatizmusa tekintetében hozzájuk legközelebb álló evangélikusok mutatják. A reformátusok elválási aránya rendszerint a középhelyen áll a róm. katolikusok és az izraeliták vonatkozó adatai között. A budapesti elválások statisztikája némely újabb esztendőben a vallás szerint való részletezésben a következő arányokkal szolgál :

	Esett ezer új házasságkötésre elválás a nő vallása szerint		a férfi vallása szerint való részletezésben	
	1924—1928	1929—1932.	1924—1928.	1929—1932.
	években			
Az izraelitáknál	187·3	193·7	191·8	193·6
A reformátusoknál	174·6	124·3	166·6	131·1
Az ágostai evangélikusoknál	177·3	141·9	158·6	142·6
A római katolikusoknál	162·0	130·4	163·1	128·9

A kevésbbé népes felekezetek elválási arányai váltakozók és a hívők csekély száma miatt az illető vallásúak elválási hajlandósága tekintetében nem is irányadók. Ezen adatoknál nincs meg a nagy számok törvénye kellő érvényesülésének lehetősége. A kérdésre vonatkozó budapesti adatokat az említett 1924—1932. évi időszakról az abszolút számokkal s az ezer lélekre viszonyító arányokkal együtt a 157. táblázat foglalja magába s a fentebb közölt, XXI. grafikon *c)* része szemlélteti. Az egyes évekre vonatkozólag rendelkezésünkre álló abszolút számokat a 158. táblázatban közöljük.

A Budapesten kevésbbé népes felekezetűeknél szereplő abszolút számok nyilvánvalóvá teszik, hogy az ő elválási hajlandóságukat legfeljebb csak az országos statisztikából ítélhetjük meg. Budapesten a legnépesebb négy hitfelekezeten kívül eső többi felekezet elváltjainak száma még a népszámlálások szerint is igen alacsony, úgyhogy még az ott szereplő százalékok nagyságszínvonala is igen változó, ezen egyéb felekezetek hívőinek elválási hajlandóságával párhuzamba alig állítható.

Az elváltak vallás szerint való részletezését székesfővárosunkra vonatkozólag a népszámlálásból a 159. táblázatban mutatjuk be.

159. Az elváltak vallás szerint való részletezése az 1920. évi budapesti népszámlálás alapján.

Hitfelekezet	Elvált családi állapotú volt az oldalt megnevezett vallású				
	férfiak	nők	férfiak	nők	összes egyének
	között				
	abszolút számban		százalékban		
Róm. kat.	1.426	3.728	0·58	1·23	0·94
Görög kat.	29	76	0·60	1·46	1·05
Görög keleti	17	45	0·68	2·45	1·43
Ág. hitv. ev.	173	315	0·80	1·36	1·09
Református	340	861	0·68	1·67	1·19
Unitárius	15	37	1·08	2·56	1·84
Izraelita	719	1.462	0·68	1·33	1·01
Egyéb	8	12	0·90	1·95	1·33
Összesen	**2.727**	**6.536**	**0·63**	**1·31**	**1·00**

Ha a 159. táblázatból ismét csak a Budapesten legnépesebb négy hitfelekezethez tartozó elváltak arányát ragadjuk ki, azt látjuk, hogy ezek aránya a római katolikusoknál a legalacsonyabb (0·94%), míg az izraeli-

táknál az arány 1·01%. Érdekes azonban, hogy az 1920. évi budapesti népszámlálás szerint az elváltak népszámlálásbeli arányát a protestánsok kissé magasabbnak mutatják, mint az izraeliták. A református vallásúaknál 1·19, az ág. evangélikusoknál 1·09%. A városi zsidóság intenzív válási hajlandóságát, mely a polgári jogszolgáltatás statisztikájában, mint fentebb láttuk, megnyilvánult, a népszámlálásbeli adatok kissé elmossák. Ennek egyrészt az az oka, hogy az elvált izraelita sűrűbben lép új házasságkötésre, mint az elvált keresztény, másrészt pedig az, hogy a nem házas kiskorúak aránya körükben a protestánsoknál gyakran erősebb. Az egykés protestánsokkal szemben ugyanis az izraeliták házassági termékenysége jó, csak a születési arány alacsony.

A Budapesten kevésbbé népes felekezetek, valamint a vegyes házasságok elválási viszonyait— mint fentebb említettük — az országos statisztikában kell vizsgálni, ha az a célunk, hogy a különböző vallásúak házasságkötési hajlandóságára megbízható számszerű adatokat nyerjünk. A fővárosi statisztika adatai épen úgy, mint az elváltakat vallás szerint részletező fővárosi népszámlálás adatai e tekintetben nagyon elaprózódnak, nem irányadók. Azzal, hogy az elváltak hitfelekezetek szerint való részletezése az országos statisztikából minő tanulságokkal szolgál, már többen foglalkoztak. *Bud* a háborút megelőző országos állapotokról, *Laky* a csonka területről adott számot. Mindkettőről megemlékezett *Bernát* s a Magyar Statisztikai Társaság 1927. évi nagy országos értekezlete, mely feladatául tűzte az elválások és öngyilkosok újabb rendkívüli szaporodásának vizsgálatát, okainak felderítését. (Lásd Magy. Statisztikai Társaság kiadványai 3. sz. Bp. 1927.)

Az országos statisztikában az elválások a római katolikus egyház hívőinél, akik a házasságot a szentségek sorában tisztelik s akik azt felbonthatatlannak tartják s akiknél a polgári házasságot felbontónak új egyházi házasságkötéséhez az egyház nem is járul hozzá, alacsonyak, a zsidóknál s a reformátusoknál magasak. *Bud* tanulmánya szerint a római katolikusokon kívül a görög felekezeteknél is gyér a válás, de magas az az unitáriusoknál s a többi protestáns felekezeteknél is. Az országos statisztikából végzett legújabb feldolgozásunk is a görög katolikusok rendkívül alacsony válási arányszámait igazolja, a maximumot a legújabb országos statisztikában is az izraeliták mutatják, az ezer új házasságkötésre eső válási arányszámok sorában. Az elválások száma és aránya külön a férj és külön a feleség vallása szerint részletezve az 1924—1932. évben Magyarországon történt elválások statisztikája szerint a 160. táblázaton látható.

Látható, hogy az 1929—1932. évi statisztika szerint ezer új házasságkötésre a zsidó férfiaknál 149·4 elválás esik, a zsidó nőknél pedig 148·2, ami több, mint bármely más felekezetnél. Az izraeliták után az elválási arány magassága tekintetében az unitáriusok sorakoznak, az 1929—1932. évi statisztika szerint 136·8, illetve a nők oldalán 141·5-es aránnyal. Az igen

szétszórtan lakó és igen kevert fajú unitáriusok ezer lélekre eső válási aránya, nemkülönben az 1924—1928. évi országos statisztika szerint mutatkozó válási adatai még az izraelitákéinál is magasabbak. A görög katolikusok körében jelentkező másik szélsőség a maximumnak nem is $^1/_3$-része, a férfiak oldalán az 1929—1932. évi országos statisztika szerint ezer új házasságkötésre évente átlag csak 42·4, a nők oldalán pedig 42·6 elválás. Közvetlen a görögkatolikusokéi után sorakozik a másik katolikus vallás országos válási aránya, mely ugyanakkor a férfiak oldalán ezer új házasságkötésre 54·3, a nők oldalán 55·3 elválás. Az országos átlagos elválási arány alatt, mely 1929—1932-ben 64·1 ezer új házasságkötésre, e szerint csakis a katolikus felekezetek válása körében mutatkozik. Kétségtelen szerepe van ebben annak, hogy a katolikus egyház az egyházi házasságot nem bontja fel avagy csak egészen kivételes esetben s az elvált katolikus, ha új házasságot akar kötni, csak mint más felekezetű köthet a polgári házasság mellett egyházi házasságot is. A katolikus felfogás szerint a szentségek sorába tartozó házas-

160. Az elválások száma és aránya, külön a férj és külön a feleség vallása szerint részletezve, az 1924—1932. évben Magyarországon történt elválások statisztikája szerint.

Vallás	Esett Magyarországon történt elválás					
	a férj			a feleség		
	oldalt megnevezett vallására					
	abszolút számban	ezer		abszolút számban	ezer	
		fira	új házasságkötésre		nőre	új házasságkötésre
		eső arányban			eső arányban	
	a) *Az 1924—1928. évi statisztika szerint.*					
Róm. kat.	15.775	1·2	64·5	16.172	1·2	65·2
Gör. kat.	454	0·9	52·7	414	0·8	47·6
Református	7.461	1·7	92·0	7.313	1·7	93·1
Ág. ev.	1.856	1·5	75·5	1.801	1·4	74·0
Gör. kel.	307	2·2	127·4	236	1·9	114·7
Unitárius	62	3·6	145·9	41	2·9	145·4
Izraelita	2.927	2·5	141·3	2.851	2·3	138·7
Egyéb és ismeretlen	147	6·7	367·5	161	6·4	504·7
Összesen	**28.989**	**1·4**	**75·7**	**28.989**	**1·3**	**75·7**
	b) *Az 1929—1932. évi statisztika szerint.*					
Róm. kat.	10.709	1·0	54·3	11.068	1·0	55·3
Gör. kat.	303	0·8	42·4	303	0·7	42·6
Református	4.744	1·3	74·8	4.485	1·2	79·2
Ág. ev.	1.228	1·2	65·7	1.187	1·1	64·6
Gör. kel.	160	1·9	93·3	138	1·9	95·8
Unitárius	42	3·0	136·8	30	2·7	141·5
Izraelita	2.259	2·7	149·4	2.236	2·4	148·7
Egyéb és ismeretlen	45	1·7	116·9	43	1·3	134·4
Összesen	**19.490**	**1·1**	**64·1**	**19.490**	**1·1**	**64·1**

ságnak ez a felbonthatatlansága az a visszatartó erő, mely a katolikus számára az elválást megnehezíti, mert hiszen az nála egyúttal egyházától való elszakadását is jelenti.

Már *Laky* igazolta, hogy a vegyes házasságok az elválások országos aránya tekintetében szintén rosszabbul állanak, mint azok a házasságok, amelyek egyező vallásúak között jöttek létre. A különböző vallásból származható viszálykodások is szaporíthatják azokat a nézeteltéréseket, amelyek következménye azután a házasfelek egymástól való elhidegülése vagy elválása is lehet. Azzal, hogy mennyivel gyakoriabbak az elválások a vegyes házasságok körében, már munkánk I 1. §-ában, a vegyes házasságokról szólóban részletesen foglalkoztunk. Láttuk ott azt is, hogy különösen feltűnő az elválások nagy száma a keresztény—zsidó házasságkötéseknél. Ezek az adatok a vallástalanságnak a válást sűrűbbé tevő hatására is visszamutatnak. Kétségtelen ugyanis, hogy azok vallásossága, kik vegyes házasságot kötnek és tudnak kötni, általában kevésbbé erős, mint az egyező vallásúaké. Kivételek előfordulnak, de ritkán. Az érzékek kielégülése után a két lélek különbsége éles ellentét. Más a kereszténység erkölcse; egész gondolkodásmódja elüt az elsősorban az önérdek által irányított, mindenekelőtt saját hasznára törekvő zsidóétól. A faji ellentétek, a hazaszeretetben mutatkozó különbségek, a két fél gazdasági számításai rugóinak a mindennapi életben egyre kiütköző különbségei így azután gyakran vernek éket a vegyes, különösen a keresztény-zsidó házasulók közé.

18. §. Az elválások gyakoriságában foglalkozás, valamint az anyagi és társadalmi helyzet szerint mutatkozó különbségek.

Az elválások gyakorisága a műveltséggel gyarapodó irányzatú. Minél képzettebb, minél vagyonosabb néprétegeket, minél tanultabb foglalkozási csoportokat, avagy *minél magasabb társadalmi osztályokat veszünk azonos törvények alatt élő népben egy országon belül szemügyre, körükben az elválások aránya annál magasabb.* A válás mai rendszere Magyarországon még nem oly régi és azt a népesség minden rétege különböző műveltsége miatt sem ismeri. A teljes elválás lehetőségét nálunk csak az új házassági törvény (1894. évi XXXI. t.-c.) mondta ki. Ezt és ennek rendelkezéseit s azon okokat, amelyek fennforgása esetén a válás lehetséges, a tanult, művelt, sok iskolát járt és sok ujságot olvasó közszolgálatbeliek és a szabadfoglalkozáshoz tartozók ismerik leginkább, azután még a szintén főleg városlakó kereskedők, tőkések stb. Már kevésbbé az iparosok vagy a közlekedés foglalkozási csoportjában levők, legkevésbbé pedig az őstermelő nép, a falvak lakossága. *A nagyobb műveltség mellett az ezzel együtt járó nagyobb érzékenység is közrehat a válások számának szaporodására* és az intelligensebb embert társadalmi pozíciója is arra kényszeríti, hogy családi életén foltot ne tűrjön,

házasságtörést, hűtlen elhagyást válóperrel is megtoroljon. *A foglalkozási csoportok műveltségével a közülük városlakók aránya is emelkedik: a városoknak házasságok erkölcseit vagy mondhatnók házasságromboló hatását pedig már említettük.* Ezekben fészkel a szabados világnézetű sajtó, itt van a házastárs cserélgetését jó szemmel néző szociáldemokrácia melegágya. E tekintetben azután, mint a városrészek között levő különbségek is, azt mutatják, hogy a válások aránya ott magas, ahol e szabados világnézetnek melegágya van, ahol magas a zsidó lakosság aránya. A műveltség mellett *a vagyonosság kedvezőbb volta is gyarapítja számuk. A gazdagabb kerületekben pl. sűrűbb az elválás, mint a szegényebbekben.* Hasonlóképen a városok belső részeiben gyakoribb a válás, mint az ipari proletariátus által lakott periferián.

Hazánkban főleg *Bud*, *Laky* és *Bernát* foglalkoztak az előző — §-okban már említett munkáikban — az elválások foglalkozás szerint való részletezésével; külföldön *Oettingen*,[1]) *Bertillon*[2]) *Bosco*[3]) és *Mayr*[4]) munkái nevezetesek e tekintetben. A magyar szerzők eddig az elválások országos statisztikáját foglalkozás szerint való részletezésben vizsgálták s nem a fővárosiét: abban a nagy számok törvénye jobban is érvényesül. Az országos adatokban sokkal inkább kidomborodik a válások gyakoriságának a műveltséggel, vagy a vagyonossággal emelkedő volta, a felsőbb társadalmi osztályokban kedvezőtlenebb alakulása is, mint a Budapestre vonatkozó adatokban. Székesfővárosunkban ugyanis némely foglalkozási ág, különösen a bányászat és az őstermelés csak gyéren van képviselve és így a válások tekintetében ezek Budapesten ezért, a házicselédek meg a házasoknak körükben csekély száma miatt, irányadó arányszámokkal nem szerepelhetnek. A mi országos viszonyainkra vonatkozólag *Bud* tanulmánya csak a nagy háborút megelőző időszakra vonatkozik, ezért inkább csak *Laky* e nyomokon tovább épített tanulmányának főbb eredményeit ismertetjük, mert ő a csonka terület országos válási statisztikájának foglalkozás szerint való részletezését is elkészítette már. Igen érdekes az újabb időkre vonatkozó országos adatoknak a világháborút megelőzőkkel való egybevetése is, mert ez mutatja a minden foglalkozási ágnál mutatkozó rosszabbodást. Elsősorban ezt az egybevetést mutatjuk be. Hazánkban ezer megfelelő foglalkozású új házasságot kötő vőlegényre eső elváló férjek száma (az újabb adatok nagyságsorrendjében) a következő volt:

---

[1]) L. *Oettingen:* »Moralstatistik« (Erlangen, 1874.) 155. l.

[2]) L. *Bertillon J.:* Études demographiques du divorce (Paris, 1886.)

[3]) *Bosco:* »Divorzi et le separazioni personali dei coniugi.« (Roma, 1903.)

[4]) L. *Mayr Gy.:* »Statistik und Gesellschaftslehre.« III. kötet. (»Moralstatistik mit Einschluss der Kriminalstatistik.« Tübingen, 1917.) Az elválásokról a 184. s k. lapon szól.

	1910—1911-ben	1920—1922-ben
Az állami tisztviselőknél	99·0	152·4
Az orvosoknál	112·3	149·1
Az ügyvédeknél	54·3	146·6
A házicselédeknél	45·9	144·4
A középbirtokosoknál	117·5	139·9
A közlekedési tisztviselőknél	76·8	124·6
A tanároknál és tanítóknál	47·7	116·3
A gazdasági tisztviselőknél	50·2	104·2
A kereskedelmi segédszemélyzetnél	35·5	97·4
A katonáknál	32·5	94·7
Az ipari munkásságnál	39·7	80·9
Az ipari tisztviselőknél	24·8	73·3

A viszonyok elfajulását bizonyítják a számok s a számsor élén az államot vezető intelligencia, a tisztviselők és a legmagasabbrendű szabadfoglalkozású értelmiség, az egyetemet végzett szabadfoglalkozásúak közül az orvosok s az ügyvédek haladnak.

A vagyon hatását *Laky* még más viszonylatban is igazolta: a házasok számához viszonyítva. Kimutatta, hogy a történeti Magyarországon (1910—1911-ben) százezer lakosra legtöbb elválás a nagybirtokosoknál esett 670, míg a középbirtokosoknál csak 240; felette magas volt e viszonyításban is a közszolgálat és a szabadfoglalkozások arányszáma, együttesen 510.

Ezek után térjünk át a budapesti törvényszék előtt jogerőssé vált elválásoknak foglalkozási főcsoportok szerint való részletezésére. A székesfővárosunkban történt elválások számait az elvált férj foglalkozása szerint való részletezésben 1903-tól 1932-ig a 161., ugyanezeket némely többéves átlagban és ezer új házasságkötésre eső arányban pedig a 162. táblázat tartalmazza.

A 161. táblázat abszolút számait, vagy a 162. táblázat *a)* oszlopcsoportjaiban közölt abszolút számokat nézve, rögtön szembetűnik, hogy a foglalkozási főcsoportok némelyike, (elsősorban a bányászat, a házicselédek, napszámosok stb.) székesfővárosunkban oly csekély válási adatokkal szerepel, hogy azokról az illető foglalkozásbeliek válási hajlandóságának alakulására való következtetéseinkben aligha támaszkodhatunk. Látható ugyanitt, hogy Budapesten az elvált férjek legnagyobb része az ipar, a kereskedelem és hitel, a közszolgálat és szabad foglalkozások és a közlekedés csoportjaihoz tartoznak: ezek a Budapesten legnépesebb foglalkozási főcsoportok. Csak az ezekre vonatkozó arányszámokat ragadva ki látható, hogy közülök mindig az értelmiség elválási aránya a legmagasabb. Az 1903-tól 1932-ig terjedő negyedszázadot magába foglaló időszak két szélső évcsoportjában a *székesfővárosban* legnépesebb, fentemlített foglalkozási főcsoportban

161. A budapesti törvényszék előtt jogerőssé vált elválásoknak az elvált férj foglalkozása szerint való részletezése 1903-tól 1932-ig.

Év	Az oldalt meg nevezett évben a budapesti törvényszék előtt elválással megszűnt házasságok közül										
	I. Őstermelés	II. Bányászat	III. Ipar	IV. Kereskedelem és hitel	V. Közlekedés	VI. Közszolg. és szab. foglalk.	VII. Véderő	VIII. K. m. n. napszámos	IX. Házicseléd	X. Egyéb és ismeretlen foglalk.	Mindössze
	volt az elvált férj foglalkozása										
1903	3	1	165	56	40	85	7	10	5	22	394
1904	11	—	207	70	37	130	13	8	3	30	509
1905	28	—	178	74	39	95	9	15	5	21	464
1906	19	—	166	77	30	82	1	13	1	25	414
1908	19	—	236	75	47	108	5	18	8	14	530
1912	32	—	373	156	69	176	15	18	9	28	876
1915	15	—	174	87	39	115	11	11	4	26	482
1922	54	3	712	304	142	418	43	30	13	94	1.813
1924	63	3	738	271	156	297	61	19	7	40	1.655
1925	52	4	710	351	140	238	38	7	2	54	1.596
1926	64	5	755	503	131	361	40	34	21	112	2.026
1927	38	3	585	307	106	464	47	30	17	48	1.645
1928	60	2	737	436	137	282	40	20	9	60	1.783
1929	41	3	577	435	89	254	30	14	8	43	1.494
1930	54	4	650	476	103	297	33	26	3	50	1.696
1931	48	—	560	386	91	243	16	11	11	31	1.397
1932	51	4	566	423	95	263	26	7	8	35	1.478

162. A budapesti törvényszék előtt jogerőssé vált elválásoknak az elvált férj foglalkozása szerint való részletezése 1903-tól 1932-ig.

Foglalkozási főcsoport	Esett az oldalt megnevezett foglalkozási főcsoportra elválás által megszűnt házasság							
	a) abszolút számban				*b)* ezer új házasságkötésre eső arányban			
	1903—1906	1908—1912 [1])	1924—1928	1929—1932	1903—1906	1908—1912 [1])	1924—1928	1929—1932
I. Őstermelés	61	51	277	194	109·3	166·1	271·0	219·4
II. Bányászat, stb.								
a) Bányászat és kohászat	1	—	17	11	29·4	—	269·8	261·9
b) Ipar	716	609	3.525	2.353	45·6	62·5	144·0	107·2
c) Kereskedelem és hitel	277	231	1.868	1.720	65·4	82·5	160·1	203·5
d) Közlekedés	146	116	670	378	56·2	73·7	215·4	160·4
II. Összesen	**1.140**	**956**	**6.080**	**4.462**	**50·5**	**67·6**	**154·7**	**136·1**
III. Közszolgálat és szabad-foglalkozások	392	284	1.642	1.057	123·0	131·3	225·3	179·7
IV. Véderő	30	20	226	105	77·3	93·5	363·3	233·8
V. K. m. n. napszámos	46	36	110	58	68·9	110·1	103·1	54·1
VI. Házicseléd	14	17	56	30	59·6	163·5	368·4	288·4
VII. Egyéb és ismeretlen	98	42	314	159	174·1	122·8	215·5	160·0
Mindössze	**1.781**	**1.406**	**8.705**	**6.065**	**63·2**	**79·9**	**171·0**	**143·0**

[1]) Csak 1908. és 1912. adata.

ezer megfelelő foglalkozáshoz tartozó új házasságkötésre ugyanis a következő számú elválás esett:

	1903—1906.	1924—1928. években	1929—1932.
A közszolgálatnál és a szabadfoglalk. ..	123·0	225·3	181·6
A kereskedelem és hitelnél	65·4	160·1	196·5
A közlekedésnél	56·2	215·4	160·5
Az iparnál	45·6	144·0	107·3

Az értelmiség szomorú vezetőszerepe ezen budapesti adatokban is szembetűnő: *és mennyivel magasabbak ezek a nagyvárosi arányszámok, mint a fentebb közölt országos adatok!* A professiones liberales! Ez az, amire már *Oettingen* figyelmeztetett még a mult század hetvenes éveiből származó, régi nagyhírű erkölcsstatisztikájában (Moralstatistik. Erlangen, 1874. 155. l.), hogy az elválások a felsőbb társadalmi rétegekben sűrűk s ritkábbak az alsókban. Az pedig, hogy ezt *Oettingen* már több, mint félszázadja megállapította, annál inkább figyelemreméltó, mert abban az időben az elválások lehetősége még igen szűk határok között mozgott. Csak az ágytól és asztaltól való elválasztás, de nem a házasság végleges felbontása volt csak lehetséges akkor a polgári házasságkötés törvényes szervezése előtt való régmult időkben.

A nagyvárosokban és így Budapesten is a városi lakosok s főleg *az értelmiség* ténylegesen elvált, illetve *különválva élő házasainak száma* pedig ennél is nagyobb: *nagyobb a törvényesen, nyiltan, jogerősen elváltak számánál.* Ezt már *Mayr* hangsúlyozta. Felhívta figyelmünket a moralstatisztikai szempontból szomorú és számszerűen, pontosan nehezen megállapítható, de minden tapasztalat szerint a nagyvárosokban, a felsőbb osztályokban nagyszámú elhagyott nőkre, Berlinben *Mayr* szerint már a mult század végén több mint kétszer akkora volt a házas, de férjüktől különváltan élő, elhagyott nők száma, mint a törvényesen elváltaké. E tekintetben persze az egyes országok törvényei között levő különbségekkel is számolni kell s ahol a házasság teljes felbonthatósága még nincs elismerve vagy nehéz, ott az ágy-asztaltól elválasztottak s válóper nélkül különélők száma nagy lehet, a teljesen elváltakkal — a törvényesen külföldön és külföldi törvények szerint törvényesen elváltakkal — szemben.

A szabadfoglalkozásúak közül úgy az 1926—1928., mint az 1929—1932. évi budapesti statisztika átlagai szerint az ügyvédek elválási aránya volt a legmagasabb. A budapesti törvényszék ezen időszakokban jogerőssé vált elválások ezer, Budapesten ugyanekkor új házasságot kötő ugyanazon foglalkozású vőlegényekre eső átlagai ugyanis

	1926—1928.	1929—1932.
	években	
Az ügyvédeknél	293·1	259·5
A tanároknál és tanítóknál	248·1	183·3
Az orvosoknál	146·1	117·7

A tisztviselők közül az államiaké a szomorú elsőség, a legkedvezőbben viszont a vármegyei tisztviselők aránya alakul, kik túlnyomóan vidéki lakosok s épen vidéki voltuk miatt kétségtelenül kisebb válási hajlandóságúak. A budapesti elválási statisztikában a különböző tisztviselőkategóriákban ezer megfelelő tisztviselőcsoportbeli új házasságot kötő vőlegényre a következő számú elválások estek:

	1926—1928. években	1929—1932. években
Állami tisztviselőknél	213·8	145·4
Ipari tisztviselőknél	213·4	74·1
Közlekedési tisztviselőknél	180·7	85·5
Kereskedelmi és hiteli tisztviselőknél	139·3	213·4
Megyei tisztviselőknél	121·9	113·0

A legkülönbözőbb foglalkozási főcsoportbeli önállók elválási aránya rendszerint magasabb, mint az ugyanott alkalmazott segédszemélyzeté. Ezt az önállóknak a segédszemélyzetnél általában magasabb kora és vagyonosabb volta magyarázza. Láttuk, hogy a jobb anyagi helyzetben levő, vagyonosabb és műveltebb néprétegekben több a válás, mint a szegényebbekben és a kevésbbé tanultakban. A budapesti statisztikában ezer új házasságkötésre a legnépesebb foglalkozási főcsoportokban önállók és segédszemélyzet szerint részletezve — de a tisztviselők leszámításával — a következő elválások jutottak:

	Az önállóknál		A segédszemélyzetnél	
	1926—1928.	1929—1932.	1926—1928.	1929—1932.
	években			
Az iparban	357·6	209·1	111·8	73·5
A kereskedelem és hitelben	815·8	225·1	128·2	172·5
A közlekedésben	—	—	73·6	388·6

A közszolgálatnál alkalmazott szolgák és a tisztviselőkhöz nem tartozó egyéb segédszemélyzetnél képzettelenségüknek és alacsony műveltségüknek megfelelően az 1926—1928. évi budapesti statisztikából is alacsony elválási arányszám számítható. A budapesti törvényszék előtt körükből jogerőssé vált elválásoknak ezer új házasságkötésre eső aránya ezen időszakban csak 125·5 volt.

Az elválásoknak — jelen kötet 15. §-ában közölt — a főváros kerületei szerint való részletezése példát mutatott már arra is, hogy a városok gazdagabb kerületeiben, így Budapesten a IV. és V. kerületben, de meg a VIII-ban is a válások arányszámai magasabbak, mint a szegényebb és műveletlenebb néprétegek által lakott városrészekben, így főleg a III. és X. kerületben. A székesfővárosban a Duna két oldala közül a városiasabb s a szabados sajtó által inkább mételyezett Pesten az elváltak aránya s a válások gyakorisága egyaránt magasabb, mint a csendesebb, családiasabb Budán. Így az úgynevezett *közvetett vagy területi bizonyító mód a fővárosi statisztikából is igazolja a jómódnak s a vagyonosságnak az elválási arányt emelő hatását.*

19. §. Az elválás okai és a vétkesség.

Az elválás okaira vonatkozó statisztikai adatok messze vannak attól, hogy a házasfelek elválásainak tényleges indokait megmutassák, csak azt tárják fel, hogy az elválni akarók a törvényszék előtt szándékukat mivel indokolják. Ez az indokolás pedig rendszerint a házassági törvény vonatkozó paragrafusaihoz símuló, olyan, hogy a bíró a törvényt alkalmazhassa s a házasságot felbonthassa. Ezt az indokolást a felek ügyvédeikkel, sőt gyakran egymásközt is előre megbeszélik, a szerint, hogy csak az egyik vagy mindkét fél kívánja az elválást. A magyar házassági törvény (az 1894. XXXI. t.-c.) a házasság felbomlását a vétkességhez köti; ahhoz — in thesi — nem elég, még ha mindkét házastárs is el akar válni. In praxi azonban a két házastárs válást kívánó akarata a váláshoz rendszerint mégis elég: a válni akarók ugyanis megegyeznek oly színlelt — esetleg elő nem is fordult — esemény hangoztatásában, amelyet a törvény váló oknak elismer. Az ily törvény morálisabb mégis, mert legalább látszatra ragaszkodik a házasságnak önkényesen fel nem bonthatóságához s ahhoz a bűnösség fennforgása s a feleken kívül álló államhatalom képviselőjének, a bíróságnak hozzájárulása — mintegy büntetése — szükséges. Kisebb részben — bizonyára kisebb részben — persze a valóságos okok is felszínre kerülnek, különösen ott, ahol tanukkal igazolt erkölcstelen élet, elzárás, rovott mult vagy ismeretlen tartózkodás esete forog fenn, részben még ott is, ahol a házastársi kötelesség megszegését bizonyítják be. Ezen utóbbiban azonban már csak részben, mert e megszegés gyakran kölcsönös megegyezéssel történő vagy épen hamis tanukkal igazolt. Ez utóbbi, vagyis a házastársi kötelesség megszegéséhez tartozó elválások közül másrészt meg sokat elnyel »a házastárs hűtlen elhagyásának« nevezett leggyakrabban előforduló és sokszor színlelt takaróok vagy álok. A házasságtörést és más inkább szégyenleni való körülményt ugyanis a felek a nyilvánosság előtt szívesen elhallgatnak s annak fennforgása esetén is — válásuk nyilvános tárgyalása alkalmával — a kevésbbé feltűnő és reájuk is kevésbbé kényelmetlen válási okul a »hűtlen elhagyással« érvelnek.

A válóperben a »hűtlen elhagyásnak« nevezett válóokkal való takarózásnak (melyet a mi törvényünk 77. §-a ír körül) ezen jelenségét, valótlanságát, vagyis a vonatkozó statisztikai adatoknak meg nem felelő voltát bizonyítja az is, hogy ennek a válóoknak aránya a fővárosban — ahol az értelmiség aránya a népességben nagyobb és a valóságnak meg nem felelő válóokok színlelései gyakrabban fordulnak elő — magasabb, mint a vidéken. Ugyanerre mutat az is, hogy székesfővárosunkban ez az arány a régebbi évek eredményeivel szemben is rohamos gyarapodást mutat, mint a vidéken s az egész országban. A budapesti polgári jogszolgáltatási statisztikából a válóokra vonatkozó adatokat 1903-tól 1932-ig a 163. táblázat tárja elénk.

163. A Budapesten 1903-tól 1932-ig történt elválások megoszlása a házasság megszűnésének oka szerint.

A házasság megszűnésének oka	Esett az oldalt megnevezett okra jogerős elválás útján megszűnt házasság az																			
	1903.	1904.	1905.	1906.	1908.	1912.	1915.	1922.	1924	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1903—1906	1908—1912	1924—1928	1929—1932
	években																	években összesen			
	a) *Abszolút számban.*																				
A házastárs hűtlen elhagyása	205	288	256	251	342	653	362	1.644	1.470	1.450	1.829	1.498	1.614	1.354	1.510	1.211	1.308	1.000	995	7.861	5.383
A házastársi kötelesség megszegése	90	121	127	92	105	131	79	118	119	93	132	93	100	89	128	128	126	430	236	537	471
Ismeretlen tartózkodás	18	13	19	23	28	54	27	20	37	18	30	21	31	24	35	25	21	73	82	137	105
Erkölcstelen élet, elzárás, rovott mult	43	86	57	44	50	33	10	26	17	20	13	13	23	15	12	16	11	230	83	86	54
Rokonság	2	—	2	—	1	1	1	3	5	10	8	6	6	5	5	7	3	4	2	35	20
Egyéb	36	1	3	4	4	4	3	2	7	5	14	14	9	7	6	10	9	44	8	49	32
Összesen	394	509	464	414	530	876	482	1.813	1.655	1.596	2.026	1.645	1.783	1.494	1.696	1.397	1.478	1.781	1.406	8.705	6.065
	b) *Százalékban.*																				
A házastárs hűtlen elhagyása	52·0	56·5	55·2	60·6	64·5	74·5	75·1	90·7	88·8	90·9	90·3	91·1	90·5	90·6	89·0	86·7	88·5	56·2	70·8	90·3	88·8
A házastársi kötelesség megszegése	22·9	23·8	27·4	22·2	19·8	15·0	16·4	6·5	7·2	5·8	6·5	5·7	5·6	6·0	7·5	9·2	8·5	24·1	16·8	6·1	7·8
Ismeretlen tartózkodás	4·6	2·6	4·1	5·6	5·3	6·2	5·6	1·1	2·2	1·1	1·5	1·3	1·8	1·6	2·1	1·8	1·4	4·1	5·8	1·6	1·7
Erkölcstelen élet, elzárás, rovott mult	10·9	16·9	12·3	10·6	9·4	3·8	2·1	1·4	1·0	1·3	0·6	0·8	1·3	1·0	0·7	1·1	0·8	12·9	5·9	1·0	0·9
Rokonság	0·5	—	0·4	—	0·2	0·1	0·2	0·2	0·3	0·6	0·4	0·3	0·3	0·3	0·3	0·5	0·2	0·2	0·1	0·4	0·3
Egyéb	9·1	0·2	0·6	1·0	0·8	0·4	0·6	0·1	0·5	0·3	0·7	0·8	0·5	0·5	0·4	0·7	0·6	2·5	0·6	0·6	0·5
Össszesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Látható, hogy Budapesten napjainkban, vagyis az 1929—1932. évi eredmények szerint a jogerőssé vált elválások 88·8, az 1924—1928. évi eredmények ötéves átlaga szerint az elválásokkal megszűnt házasságok 90·3%-a »hűtlen elhagyás«-sal volt indokolva. Látható tehát, hogy ma a válások $^9/_{10}$ részénél a hűtlen elhagyással való indokolás szerepel. Ezzel szemben negyedszázaddal ezelőtt az 1903—1906. évi budapesti polgári jogszolgáltatás statisztikája szerint hűtlen elhagyás címén csak a megindult válóperek 56·2%-ánál kérték a felbontást. A házasság megszűnésének okára vonatkozó válási statisztika egyes évi eredményei közül a hűtlen elhagyásos válások aránya 1927-ben a legmagasabb, 91·1%, az 1903. évi eredmény a legkisebb, 52·0%. Látható tehát, hogy egy negyedszázaddal ezelőtt a felek válási kérelmüket csak felerészben, míg ma — mint említettük — $^9/_{10}$ részben indokolják hűtlen elhagyással. Figyelemreméltó a hűtlen elhagyásos válóokok arányának az 1927. évi maximumról azóta mutatkozó visszafejlődése is. A maximum időpontja kb. egybeesik a válások gyakoriságában is mutatkozott maximummal s mióta néhány éve kevéssé a válások gyakorisága is csökken, azóta csekély mértékben a hűtlen elhagyásos válóokok aránya is megkisebbedett.

A házasság felbontását kérő válási keresetnek hűtlen elhagyással való indokolása az országban ma is ritkábban fordul elő, mint székesfővárosunkban. *Lakynak* Társadalomtudomány című folyóirat 1925. évi kötetében közölt 1921—1922. évi országos válásstatisztikai átlaga szerint a válóperekben a hűtlen elhagyás aránya országszerte csak 75·8%. Korábban (1901-ben), amikor a válás még nehezebb és hossszadalmasabb pert igényelt, mint az 1907. évi, fentebb ismertetett törvény óta, az elválások indokolása körében a hűtlen elhagyások országos átlaga meg épen csak 48·9% volt. Akkor is kisebb volt azonban az országos százalék, mint a megfelelő fővárosi arány (52·0).

A hűtlen elhagyáson kívül eső egyéb válóok jelentősége a budapesti statisztikában annál kisebb, a multban mutatkozott szereplési arányhoz képest még további visszafejlődést is mutat. A házastársi kötelesség súlyos megszegése, házasságtörés (a törvény 80. §-a) a budapesti törvényszék előtt 1929—1932-ben jogerőssé vált elválásoknak 7·8%-a, 1924—1928-ban pedig csak 6·1%-ánál szerepel válóokként. Ezen válóokok csoportja tehát a budapesti válóperek körében újabban kb. negyedrészt akkora arányt képvisel, mint aminő jelentőségük székesfővárosunkban ezen válóokoknak 1903—1906-ban volt (24·1%).

Még ezen válóokoknál is ritkábban szerepel székesfővárosunkban az »ismeretlen tartózkodás«, mint a válóok, vagyis a törvény 77. §-ának *b)* pontjára való hivatkozás. A budapesti törvényszéken 1929—1932-ben jogerőssé vált elválások körében aránya csak 1·7%, 1924—1928-ban pedig csak 1·6%. Az ismeretlen tartózkodás miatt felbomlott házasságok aránya is lényegesen

csökken a multhoz képest; az 1903—1906. évi perekben ez a válóok még 4·1%-kal szerepel.

Az »erkölcstelen élet«, fegyház, börtön és nyereségvágy miatt elviselt fogház, mint válóok, vagyis a törvény 80. §-ának *c)* és *d)* pontjára való hivatkozás 1929—1932-ben a budapesti válóperek 0·9%-ában képviselte a bontóokot, 1924—1928-ban 1·0%-uknál. A válóokok ez a csoportja mutat a régebbi évek válópereiben mutatkozott jelenséghez képest a legrohamosabb visszafejlődést. 1903—1906-ban ezen okok aránya még 13-szor ekkora volt; ezen időszakban a válóperek 12·9%-ánál szerepelt.

Rokonság (0·3%) és egyéb ok (0·5%) még ritkább esetben fordulnak elő. A rokonság a gyéren előforduló érvénytelenítő perek keresetének alapja, nemkülönben a tévedés és a megtévesztés is. A válópereknek túlnyomó többsége a házasság felbontását kéri, az érvénytelesítést kérő perek száma székesfővárosunkban: 1924—1928-ban 50, ami 0·57%, 1929—1932-ben 46, ami 0·76%.

Érdekes megfigyelni a válóokok eltolódásának folyamatát, amely az 1903—1932. évig tartó székesfővárosi válóoki statisztikában mutatkozott. Amikor ma abszolút számra nézve évről-évre négyszer, sőt némely évben, 1926-ban ötszörannyi válás válik jogerőssé (1500—2000), mint 1903-ban (394), akkor egyedül a házastárs hűtlen elhagyásából álló válóok mutat abszolút számra nézve ennek megfelelő gyarapodást. Az 1903. évi 205-tel szemben ma 1200—1600 (sőt 1926-ban 1829) esetben szerepel, míg a többi válóokok abszolút számai a válások gyakoriságának nagyarányú növekedése mellett is alig változtak, sőt megmaradtak. (L. részletesen a 163. táblázatot.) Ennek következménye azután a válóokok százalékos megoszlásában mutatkozott átalakulása, mely a hűtlen elhagyásos válóok túlnyomó többségére vezetett és arra, hogy manapság a törvény többi paragrafusaira való hivatkozás e mellett nálunk eltörpül. Különösen pedig akkor éleződik ki a hűtlen elhagyás szerepe, amikor a válóperek gyakorisága is legmagasabb arányokat mutat, így Budapesten 1926-ban, 1927-ben, ami szintén arra mutat, hogy az önkénynek, a válniakarásnak és a színlelésnek épen ezen válóok szereplésében van nagy szerepe.

Külföldön a válásokra vonatkozó törvények mások, épen ezért ezekhez alkalmazkodóan más országokban más a válni akarók által adott indokolás és ennek megfelelően külállamokban más a statisztikailag számbavett jogerős válásoknak válóokok között való megoszlása is. A svájci törvény pl. az elmebajt is válóoknak ismeri el, nem úgy, mint a mienk, mely az ily beteg ember elhagyását immoralisnak tartván, ahhoz nem járul hozzá. Így Svájcban évről-évre jelentős (1929-ben 1·7%) az egyik házastárs elmebaja miatt megszűnt házasságok száma.[1]) A leggyakoribb ok Svájcban

[1]) L. »Die Bewegung der Bevölkerung in der Schweiz im Jahre 1929« (Statistische Quellenwerke der Schweiz, Bern 1930) 10. füzet, 26. l.

»a házas viszony elromlása, megszűnése« (1929-ben történt 2733 elválás 75·2%-a) körülbelül ami »hűtlen elhagyás«-os válóokunknak megfelelő. Második náluk a házasságtörés (12·0%), azután a súlyos sértés, életveszélyes fenyegetés, durvaság (7·1%), majd büntetett és erkölcstelen élet (3·4%) és ismeretlen helyen való tartózkodás (0·7%) következnek.

A német statisztikában is válóok az elmebaj. Az e tekintetben rendelkezésünkre álló legújabb, 1927. évi német birodalmi statisztika szerint [1]) az ez évben számbavett 35.405 elválás között 388 esetben (1·1%) szerepelt elmebaj, mint válóok. A leggyakoribb válóok — avagy a leggyakoribb egyik válóok — minthogy Németországban rendszerint többszörös indokolás, egyszerre több törvénycikk alapján kimondott válás gyakori, a házassági kötelességek megsértése s a tiszteletlen viselkedés is szerepelt 1927-ben 21.547 esetben, ami 60·9%, de nem sokkal kisebb volt a megadott — vagy egyúttal megadott — házasságtörések száma is, tudniillik 18.595 (52·5%). A hűtlen elhagyásra e német birodalmi statisztika szerint az eseteknek csak 4·0%-ában hivatkoztak.

Cseh-Szlovákiában — mint azt jelen kötet 14. §-ában leközölt prágai elválási statisztikai felvételi lap is mutatja — elválásokra vonatkozó perekben jelenleg jórészt a magyar házassági törvény szerint ítélkeznek s így a válóoki statisztikájuk is közel van a magyarhoz, nevezetesen a »hűtlen elhagyás« benne szintén nagyjelentőségű; bár kölcsönösen beleegyezéssel s bírói ítélettel is megpecsételt ágy-asztaltól való elválás Cseh-Szlovákiában lehetséges és ezzel kapcsolatban válások is történhetnek, ami már tőlünk eltérő okokat is szerepeltet.

Egészen más azonban a válóokok osztrák statisztikája, minthogy ott a *»kölcsönös beleegyezés«* a főok s ez ott az osztrák törvény értelmében lehetséges válóok s a jogerőssé vált válásoknak háromnegyedrészében szerepel. Utána sűrűn emlegetik Ausztriában az »engesztelhetetlen gyűlöletet«, mert ott ez is válóok.

Badenben és *Franciaországban* durva sértések a leggyakoribb okok s azután a házasságtörés; az *angol* szigetországokban a házasságtörés és pedig gyakrabban a feleségé, mint a férfié áll első helyen.

Nyilvánvaló, hogy azon országok, ahol a kölcsönös beleegyezésre, engesztelhetetlen gyűlöletre, avagy durva bánásmódra és sértésekre is eredményes a válni akarók hivatkozása, a válóokok statisztikájában a valóságos okokhoz, az igazsághoz közelebb állanak, mint azok, ahol ilyen indokolás az elváláshoz nem elég s amelyekben a válni akaróknak a »hűtlen elhagyás«-nak nevezett takaróindokoláshoz, vagyis másszóval a színlelt

[1]) L. »Die Bewegung der Bevölkerung in den Jahren 1925 bis 1927 mit vorlaufigen Ergebnissen für die Jahre 1928 und 1929«. (Statistik des Deutschen Reichs. 360. köt. Berlin, 1930) 20. l.

hűtlen elhagyáshoz kell házasságuk felbontása végett fordulniok s ahol ezért a válóoki statisztika sem adja ezen válások okainak hű képét.

Azt, hogy Budapesten a fentebb ismertetett, a magyar törvényekhez simuló válóokok megállapítása esetén ezen válóperekben melyik házasfelet minő számban és arányban mondották ki vétkesnek, a budapesti törvényszék előtt jogerőssé vált elválások statisztikájából szintén 1903-tól 1932-ig a 164. táblázat tárja elénk.

Látható napjainkban, hogy székesfővárosunkban a válóperek kétharmad része a férj vétkessége miatt eredményes. 1929—1932. évi budapesti statisztika szerint a férj vétkességét a perek 64·9%-ában az 1924—1928. évi adatok szerint 62·1%-ában állapította meg a bíróság. A budapesti válóperek másik $^1/_3$ részében (1929—1932-ben 33·7%-ban, 1924—1928-ban 36·7%-ban) a feleség vétkessége volt a válóok. Mindkét házasfél vétkességét (0·8%) csak szórványosan állapítják meg. A vétkességre vonatkozó adatok történeti fejlődése azt mutatja, hogy egyre nagyobb arányban szerepel a férj vétkességének megállapítása, míg a feleség vétkessége, valamint a mindkét fél vétkességét megállapító ítéletek aránya fogyóban van. Kérdés, mi az oka ennek az átalakulásnak? Azóta talán a férfiak erkölcsei inkább romlottak, mint a nőké; talán kicsapongásaik, házasságtöréseik váltak sűrűbbekké? Talán a háborús demoralizációnak is van ebben szerepe. Az, hogy az inkább érintette a háborúban közvetlenül szereplő férfiakat, mint nőket. Alig hihető ugyanis, hogy napjainkban a fővárosi férjek egyre lovagiasabbakká válnának és egyre nagyobb és nagyobb arányban fordulna elő az, hogy önként készek a vétkességet magukra vállalni. A vétkességnek ugyanis anyagi következményei vannak s a vétkes fél bizonyos esetekben tartásdíj fizetésére kötelezhető.

Megemlíthetjük, hogy szórványosan előfordul az is, hogy a válóperben egyik felet sem mondják ki vétkesnek (0·6%), de ez nem a bontó perek, hanem az érvénytelenítések esete, amikor pl. a felek előtt ismeretlen közeli vérrokonság miatt a bíróság érvényteleníti a már megkötött házasságot.

Az a megoszlás, amelyet az elválások a két fél között a vétkesség tekintetében, t. i. a bíróság által megállapított és a felbontás alapjául szolgáló vétkesség szempontjából mutatnak, épen ellenkezője annak, amelyben a perek a kereset beadója szerint való részletezésnél vannak. (L. erre vonatkozólag a XXIV. grafikon *b)* és *d)* részét.) Budapesten ugyanis rendszerint az a helyzet, hogy túlnyomórészt a feleség indítja meg a válópert és a férj a vétkes. A székesfővárosi válópereknek a kereset beadója szerint való részletezése azt mutatja, hogy a keresetet a feleség

1924—1928-ban	5.434 esetben, a perek	62·4%-ában
1929—1932-ben	3.955 « « «	65·2%-ában

XXIV. AZ ELVÁLÁSOK MEGOSZLÁSA

az 1924–28 évi budapesti statisztika alapján

a) A HÁZASSÁG-MEGSZÜNÉSEK OKA.

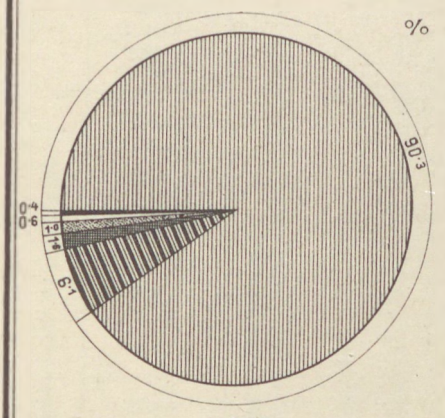

8.705

Házastárs hűtlen elhagyása
Erkölcstelen élet, elzárás, rovott múlt
Házastársi kötelesség megszegése
Egyéb
Tartózkodás ismeretlen
Rokonság

b) A MEGÁLLAPITOTT VÉTKESSÉG.

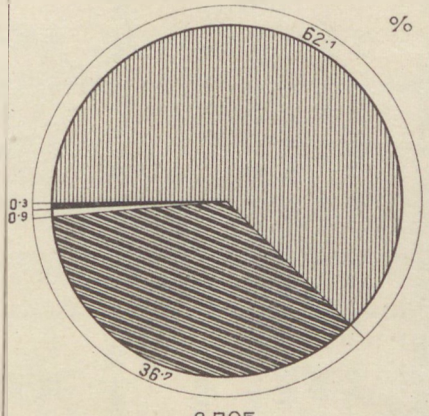

8.705

Férj
Egyik sem
Feleség
Mindkettő

c) A KISKORU GYERMEKEK ELHELYEZÉSE.

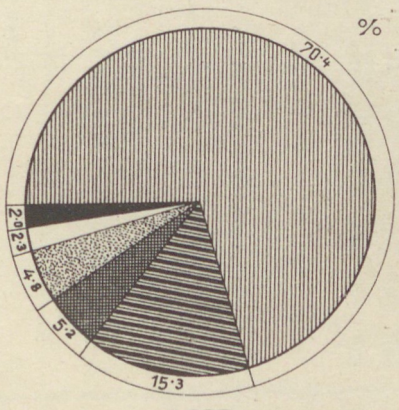

2.907

Mind
- a férjnél
- a feleségnél végleg
- a feleségnél ideiglenesen

Megosztva
- a férjnél
- a feleségnél végleg
- a feleségnél ideiglenesen

d) A KERESET BEADÓJA SZERINT.

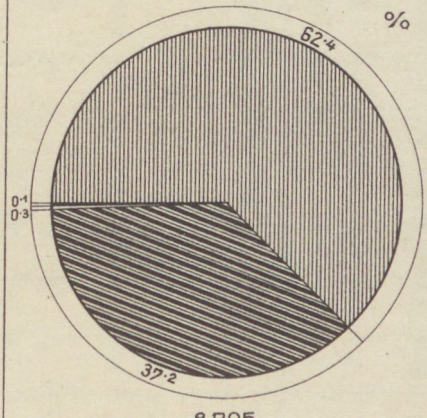

8.705

Feleség
Kir. ügyész
Férj
Más jogilag érdekelt fél

164. A Budapesten 1903-tól 1932-ig történt elválások megoszlása a válásban vétkes fél szerint.

A vétkes házastárs volt	Vétkes volt az oldalt megnevezett házastárs az																			
	1903.	1904.	1905.	1906.	1908.	1912.	1915.	1922.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1903—1906.	1908—1912.	1924—1928.	1929—1932.
	években																	években összesen			
	jogerősen felbomlott házasságok statisztikája szerint																				
	a) *Abszolút számban.*																				
Férj	178	241	237	218	264	427	244	1.009	992	962	1.276	1.056	1.117	997	1.108	889	944	874	1.944	5.403	3.938
Feleség	199	251	217	191	249	439	228	795	647	613	726	564	645	481	563	483	519	858	1.711	3.195	2.046
Mindkettő	8	14	2	5	10	6	4	3	5	4	5	10	5	6	18	14	7	29	23	29	45
Egyik sem	9	3	8	—	7	4	6	6	11	17	19	15	16	10	7	11	8	20	23	78	36
Összesen	**394**	**509**	**464**	**414**	**530**	**876**	**482**	**1.813**	**1.655**	**1.596**	**2.026**	**1.645**	**1.783**	**1.494**	**1.696**	**1.397**	**1.478**	**1.781**	**3.701**	**8.705**	**6.065**
	b) *Százalékban.*																				
Férj	45·2	47·3	51·1	52·6	49·8	48·7	50·7	55·7	59·9	60·3	63·0	64·2	62·6	66·7	65·3	63·6	63·9	49·1	52·5	62·1	64·9
Feleség	50·5	49·3	46·8	46·1	47·0	50·1	47·3	43·8	39·1	38·3	35·8	34·3	36·2	32·2	33·2	34·6	35·1	48·2	46·3	36·7	33·7
Mindkettő	2·0	2·8	0·4	1·3	1·9	0·7	0·8	0·2	0·3	0·3	0·3	0·6	0·3	0·4	1·1	1·0	0·5	1·6	0·6	0·3	0·8
Egyik sem	2·3	0·6	1·7	—	1·3	0·5	1·2	0·3	0·7	1·1	0·9	0·9	0·9	0·7	0·4	0·8	0·5	1·1	0·6	0·9	0·6
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

indította meg. Vagyis azoknak kb. akkora részében, amekkora arányban ugyanezen válóperekben a férj bűnösségét megállapították. Láttuk ugyanis, hogy a férj volt bűnös a székesfővárosunkban jogerőssé vált elválások statisztikája szerint

1924—1928-ban	5.403 esetben, a perek	62·1%-ában
1929—1932-ben	3.938 « « «	64·9%-ában

Épen ezért, mert túlnyomórészben a feleség perel és a férj a vétkes, a kiskorú gyermekeknek a per végén legnagyobbrészt a gyermekek anyjánál helyezik el, kinek az elvált férj ezekért is tartásdíjat fizet. (L. a XXIV. grafikon *c)* részét.) A székesfővárosunkban 1924—1928-ban és 1929—1932-ben jogerőssé vált elválásokkal megszűnt házasságokból származó gyermekek elhelyezésére vonatkozólag a törvényszék a következőképen ítélkezett.

A gyermekeket elhelyezte mind:	1924—1928 években	1929—1932.
a feleségnél végleg	70·4%-ban	74·3%-ban
a férjnél	15·3%-ban	17·4%-ban
a feleségnél ideiglenesen	2·3%-ban	1·4%-ban
A gyermekeket elhelyezte megosztva:		
a feleségnél végleg	5·2%-ban	5·4%-ban
a férjnél	4·8%-ban	1·2%-ban
a feleségnél ideiglenesen	2·0%-ban	0·3%-ban
Összesen	**100·0%-ban**	**100·0%ban**

Látható tehát, hogy a gyermekeknek közel $^4/_5$-része a perbeli ítélet szerint az anyához kerül. Persze a válópereknek csak egy kisebb töredékében van gyermekről szó, mert hiszen az elválással megszűnő házasságok túlnyomó többsége teljesen terméketlen. Budapesten az 1924—1928-ban jogerőssé vált válóperek száma 8705, de az e perekkel megszűnt házasságok közül csak 2741-ben kellett a gyermek elhelyezéséről ítélkezni, vagyis e házasságok 31·5%-ánál. 1929—1932-ben 6065 válóper közül 1803 vonatkozik oly házasságra, melyből gyermek is született, vagyis csak 29·2%. Így ez években székesfővárosunkban a válóperrel megszűnt házasságok 70·0%-a volt teljesen terméketlen, míg a nő halálával megszűnt házasságoknak Budapesten csak 30·0, az országban meg épen csak 17·0%-a maradt teljesen terméketlenül.

C) Az egyik házastárs elhalálozásával megszűnt házasságkötések és az özvegyek.

20. §. A halálozások statisztikájában a házasokra s a népszámlálásban az özvegyekre vonatkozó kérdések, források és módszerek.

Az özvegyülés folyó, népmozgalmi statisztikáját a »halálozási lapok« szolgáltatják. Ennek az elhalt családi állapotára vonatkozó kérdése. A halál miatt felbomlott házasságok és egyben velük teljesen megegyezően persze az özveggyé váltak száma az illető időszakban elhalt házasokéval egyenlő. Így az egyes évek halottainak családi állapot szerint való feldolgozása nemcsak a közvetlen, hanem a közvetett népmozgalomban is fontos adat, mert ez vezet a megszűnt házasságkötések fórészének — az egyik házastárs elhalálozása miatt megszűnteknek — regisztrálására. A családi állapotra vonatkozó kérdést a népszámlálások is felteszik : ebből állapítható meg az összes özvegyeknek — nem mint a halálozási lapról csak bizonyos időszakban özveggyé váltaknak — száma és néprétegenkint különböző aránya. Az özvegyülés népmozgalmi folyó statisztikájának valamely területre vonatkozó vizsgálatakor nem szabad elfeledkezni a népszámlálások alkalmával ugyanazon területen számbavett özvegyek statisztikájával való egybevetésről sem; ez az egybevetés mutatja, hogy az özvegyülés folyó, úgynevezett közvetett népmozgalmi jelenségének intenzitásában levő különbségek menynyiben felelnek meg az élő özvegyek számában és arányában az egyes néprétegekben hasonló eltéréseknek. A két jelenség között eltéréseket a vándormozgalom, de meg az is okozhat, hogy az özvegyek aránya nemcsak az özvegyülés intenzitásától, hanem az egyéb családi állapotúak számában beálló változásoktól és így tovább az azokra hatással levő körülményektől (például születési arány alakulása, elválások gyakorisága stb.) is függ. A népszámlálás vizsgálata ezenkívül az özvegyekre vonatkozólag ott levő egyéb kérdések (hadiözvegy-e, segélyezett-e stb.), valamint az özvegyek főbb demográfiai ismérvek szerint való megoszlásának ebből történő megállapítása miatt is érdekes, mert ily irányú feljegyzést az özvegyülés úgynevezett népmozgalmi folyó statisztikájában nem tesznek. Ezt a közvetett népmozgalomban csak a házasságkötéseknél és az elválásoknál regisztráljuk. A »halá-

lozási lapon« az elhalt házas életben maradt özvegyére vonatkozólag ugyanis nincsenek kérdések.

Az özvegyülés intenzitásának mérésére többféle számítási eljárás kínálkozik. A valamely területen valamely időszakban a halál által megszűnt házasságok számának az ugyanazon területen ugyanazon időszakban kötöttekével való egybevetése a rendszerint használt mérték s elsősorban azt mutatja, hogy a közvetett népmozgalom alakulásában legfontosabb két tömegjelenség egymáshoz képest minő viszonylatban van. Ezeket a viszonyszámokat a hazai statisztikai évkönyvek évről-évre rendszeresen közlik. A népességhez viszonyítva az özvegyülésnél is számíthatunk általános vagy nyers és tiszta arányszámokat. Az egy-egy évben özvegységre jutottak számának az évközepi népességhez való viszonyítása, vagyis az ezer lélekre eső szám adja az elsőt, az egyes években özveggyé váltaknak az összes élő házasokhoz való viszonyítása meg a másodikat. Ez utóbbi — a tiszta arányszám — többféleképen számítható ki, így 1. a két nem egybefoglalásával mindkét nembeli egy-egy évben özveggyé váltakat mindkét nembeli élő özvegyekhez viszonyítva s ezer lélekre eső számban kifejezve, vagy 2. az özvegyülésnek a fennálló házasságkötések számához való viszonyítását célozva s a nők nagyobb helybenlakóságára tekintettel az ezzel egyenlőnek vett házas nők számával vetve egybe egy-egy évben mindkét nemből özveggyé váltakat, így azután ezer házasságkötésre (pontosabban házas nőre) eső számban kifejezve, avagy 3. nem szerint való olyan részletezésben, hogy az egy-egy évben özveggyé vált nők és férfiak külön-külön kerülnek a megfelelő nemű népszámlálásbeli özvegyekkel összehasonlításra s így azután ezer özvegy nőre, avagy ezer özvegy férfira eső számban fejezve ki az özvegyülés intenzitásának nem is egységes, hanem már nem szerint részletezett folyamatát.

Az özvegyülés folyamatának valamely területen történt eseményei azonban nem jelentik azt, hogy az illető területbeli lakosság körében az özvegyek száma ilymódon változnék. Különösen nem a fővárosban, ahol a fejlett kórházintézmények révén az idegen halottak aránya magas. A nagyvárosokban intenzív belső vándorlások, különösen nyugdíjas özvegyek vidékre költözködései s a túlnyomóan nőtlen elemekből álló urbanizálódás, városbatódulás jelensége az özvegyeknek részben számában vagy részben csak arányában, szintén jelentékeny eltolódásokat okoz. Az özvegyülés adatainak a kötött új házasságkötésekhez való viszonyításakor meg még arra is tekintettel kell lenni, hogy a viszonyítás alapja sem vonatkozik kizárólag a vizsgált területen lakosokra. Az idegen lakosok aránya a fővárosban kötött házasságkötések között is magas. A fővárosi lakosok házasságkötéseinek számát a fővárosi lakos vőlegényekével lehet azonban első megközelítésben egyenlőnek venni, minthogy további helybenlakásra ezek vélelmezhetők idegen lakos mennyasszony esetén is.

A zavaró tényezők kiküszöbölésére végzendő korrekciós számításoknál, tehát az özvegyülés fent leírt összes arányszámainál szó lehet a következő változatokról:

1. Az egy-egy évben valamely területen özveggyé váltak összes számának valamely az illető területen történt népmozgalmi vagy arra vonatkozó népszámlálásbeli viszonyításáról. *Ez az illető területen történt* népmozgalmi események nevezetesen *özvegyülések vizsgálata.*

2. Az egy-egy évben valamely területen az illető területbeli lakosok közül özveggyé váltak vonatkozó arányainak vizsgálata és pedig ismét kétféleképen:

a) az illető területre vonatkozó valamely más jellemző adat (például népesség, új házasságkötések, jelenlevő házasok) teljes — minden korrekció nélkül való — számához viszonyítva;

b) helyesebben az illető területen lakosok — vagyis ismét az idegenek leszámításával megállapított — valamely adatával való egybevetésben.

Ezek *az illető területbeli lakosok özvegyüléseinek vizsgálatai.*

3. Az illető területbeli lakosok özvegyüléseinek vizsgálata azonban mégsem adja meg azt pontosan, hogy minő *az illető területbeli lakosok özvegyüléseinek valóságos gyakorisága, mondjuk hajlandósága.* Ehhez ugyanis még az illető területben illetékeseknek azonkívül történt özvegyüléseit is hozzá kell számítani. Ha a viszonyítás alapját az új házasságkötések adják, akkor meg az illető területen lakosok máshol történt házasságkötéseit is figyelembe kell venni. Ezt a korrekciót azonban vajmi kevés helyen lehet keresztülvinni; erre is módot ad azonban például a házasságkötések bécsi statisztikája. (Lásd munkánk e kötetének 1. §-át.)

4. *Ha pedig* az özvegyülés úgynevezett népmozgalmi folyamatának alakulásából *a valamely területen élő özvegyek számának megváltoztatására akarunk következtetni, úgy* a 2. alatt közölt korrekciót, *az illető területbeli lakosok özvegyülési adatait még a vándormozgalom mérlegével is egybe kell vetni.*

E korrekciókat képletesen az általunk leginkább használt arányszámra, az egyik házastárs elhalálozása miatt felbomlott házasságok ezer új házasságkötésre eső számára vonatkozólag mutatjuk be. Ha B_h jelenti valamely esztendőben a vizsgált területen az egyik házastárs elhalálozása miatt megszűnt házasságok (vagyis az ott elhalt házasok) számát, B_k pedig az ugyanott, ugyanakkor kötöttekét, úgy akkor, ha az özvegyülés ezer lélekre eső nyers arányszáma az 1. pont alatt közölt vizsgálat szerint az illető területbeli özvegyülést $\ddot{O}_t$ jelenti, akkor ez az

$$\ddot{O}_t = \frac{1000 . B_k}{B_h}$$

Ha azonban a 2. vizsgálat szerint az illető területbeli lakosok özvegyülésének mértékére vagyunk kiváncsiak, akkor a házasságkötéseknél valami i_k, az özvegyüléseknél pedig valami i_h idegen — nem a vizsgált területen lakos — egyén közvetett népmozgalmának a vizsgált területen történt eseményeit kell levonásba helyezni. Ezeket a 2. *b)* pont helyesebb eljárás értelmében a viszonyításnak úgy számlálójában, mint nevezőjében is egyszerre tekintetbevéve, az illető területbeli lakosok özvegyülésének mértékét $(\ddot{O}_l)$ a következő formula adja:

$$\ddot{O}_l = \frac{1000.(B_k - i_k)}{B_h - i_h}$$

Ha pedig tovább a 3. pont alatt leírt vizsgálatról van szó, az illető területbeli lakosoknak nem az illető területen kötött házasságait (b_k^i) és özvegyüléseit (b_h^i) is tekintetbe kell venni s az özvegyülési hajlandóság arányszámát a vizsgált területen illetékes lakosok új házasságkötéseihez viszonyítva $(\ddot{O}_h)$ a következőképen számíthatjuk:

$$\ddot{O}_h = \frac{1000\,(B_k - i_k + b_k^i)}{B_h - i_h + b_h^i}$$

Végül, ha a vizsgált területen lakos özvegyek számában folyó változás (a 4. pont alatti) vizsgálata feladatunk, úgy a vándormozgalom özvegyeinek, az el- és kivándorolt (w_e) és az oda- és bevándorolt (w_o) özvegyeknek számbavétele szükséges. Ez esetben arányszámunkat $(\ddot{O}_{sz})$ a következő képlet adja:

$$\ddot{O}_{sz} = \frac{1000\,(B_k - i_k + b_k^i)}{B_h - i_h + b_k^i - w_e + w_o}$$

Egyidejűleg persze helyesebb a fennálló házasságkötések a vizsgált területen élő családok vándormozgalmát, az el, illetve ki, valamint a be, illetve odavándorolt házas családfőket $(cs_e$ és $cs_o)$ is hasonlóképen tekintetbe kellene venni s helyesebben hozzájuk viszonyítani. Az így korrigált $\ddot{O}_{sz}^k$ a következő lesz:

$$\ddot{O}_{sz}^k = \frac{1000\,(B_k - i_k + b_k^i - cs_e + cs_o)}{B_h - i_h + b_k^i - w_e + w_o}$$

Amennyiben ugyanezen vizsgálatokat nem az új házasságkötések számához való viszonyításban kívánjuk elvégezni, úgy a közölt arányszámok képleteiben csak a számláló zárójelbe foglalt tagja változik. Az egész népességhez való viszonyításkor az évközepi népesség *(N)*, a házasok számához valónál pedig azok népszámlálásbeli adata *(H)*, végül pedig a fennálló házasságkötések számával való egybevetéskor a házas nők száma (H_n) helyettesítendő a képletünk számlálójában levő zárójel helyébe.

21. §. Az özvegységrejutás gyakoriságában és az özvegyek arányában lévő időbeli és térbeli különbségek, különös tekintettel Budapestre s a hadiözvegyekre.

Az özvegységrejutás gyakorisága elsősorban a családi élet módjától és a halandóság alakulásától függ. Minthogy a házasok halandósága — ami a másik házastárs özvegyülését jelenti — a felnőttek átlagos halandóságánál kisebb mérvű, az özvegyülések bármely korcsoportbeli aránya elmarad a megfelelő korúak átlagos halandósága mögött. A házasságon kívül élők éjtszakázásaival, kicsapongásaival szemben a házasoknál a házitűzhely kényelme, a feleség gondoskodása áll. Az idősebb korcsoportokban levő nőtlenek és hajadonok, úgynevezett agglegények és vénkisasszonyok között e mellett a nyomorék és beteges emberek aránya is magas, akiket épen ezen fogyatékosságuk tartott vissza a házasságkötésektől. Elmebaj, öngyilkosság, fiatalkori excessusok in venere et Bacho következtében fellépett betegségek a nőtlenek között gyakoriabbak, mint a házasok körében. A higgadtabb, óvatosabb házasok aránya a halálos baleseteknél is kisebb, mint a többi családi állapotúaké. A nőknél is megvan a férjeseknek a halandóság tekintetében a nem férjeseknél kedvezőbb helyzete, még a szülés veszedelmeinek leginkább kitett korosztályokban is: ám náluk a különbség kisebb, mint a férfiaknál. A házasok és a házasságban még sohasem éltek halandósága között a legnagyobb különbség a 35—49 évesek korosztályában van, amikor a férfiaknak 90%-a házasságban él. Hazánkban a kor és családi állapot szerint való kombinációban az 1930. évi népszámlálás adataihoz viszonyítva az 1929—1930. évek átlagára évente átlag esett elhalálozás ezer

	20—29 éves	30—39 oldalt	40—49 megjelölt családi	50—59 állapotú férfira
A házasoknál	4·2	5·5	8·7	16·0
A törvényesen elváltaknál	6·0	9·8	15·4	26·3
Az özvegyeknél	11·4	12·8	18·6	27·0
A nőtleneknél pedig végül	7·0	9·6	16·4	28·2

Látható, hogy *a házasok halandósága* a felsorolt korcsoportokban *lényegesen kisebb, mint a más családi állapotúaké. Az özvegyülés* — amit a házasok elhalálozása idéz elő — *lassúbb ütemben halad előre, mint a felnőttek halálozása általában.* Más korcsoportok szerint való részletezésben is foglalkoztam már e kérdéssel, az országos hivatalos népmozgalmi kiadványokban,[1]) valamint az Orvosi Könyvkiadó Társulat által kiadott Egészségügyi Statisztikámban.[2]) Minden korcsoportban jobb a házasok, mint a nem házasok halandósága.

[1]) L. Magyar Statisztikai Közlemények. 74. köt., 49. l., avagy a Statisztikai Tudósító. (STUD. 1934. évi 9. sz., 1. l.)

[2]) L. *Szél T.:* »Egészségügyi Statisztika, orvosok és orvostanhallgatók számára«, (Budapest, 1930.) 41. §. »A halandóság alakulása családi állapot szerint.« 317. l.

Ugyanezek a különbségek a házas és nem házas állapotúak halandósága között a nők oldalán — mint említettük — nem oly élesek, mint a férfiak részén, de ott is megvannak. Épen ezért a nők özvegyülése is kisebb arányú, mint az a nők halandóságának általában megfelelne. A férjes nők halandósága az 1929—1932. évi országos statisztika szerint más családi állapotúakkal szemben a következő különbségeket mutatja. Esett hazánkban 1929—1932-ben évente átlag elhalálozás ezer

	20—29 éves	30—39 oldalt megjelölt	40—49 családi	50—59 állapotú nőre
A férjeseknél	5·8	5·8	7·2	12·9
A törv. elváltaknál	5·9	5·2	8·9	13·9
Az özvegyeknél	8·4	6·9	8·2	15·6
A hajadonoknál	6·6	7·8	11·0	19·0

Ahogy csökken, illetve ahogy emelkedik a halandóság, épúgy változik az özvegyülés folyamata is. A halandóság több, mint félszázadja egyre tartó lényeges csökkenése az özvegyülés gyérülését, a házasságok fennállása átlagos időtartamának nagyobbodását vonja maga után. Ha a halandóság hirtelen felszökik, rendkívüli körülmények következtében, így járványok vagy háborúk idején, úgy egyszerre felduzzad az özvegyek szomorú serege is. Azt, hogy székesfővárosunkban a világháború idején a halál által felbomlott házasságoknak ezer új házasságkötésre eső aránya, az özvegyülés gyakoriságának ez a mértéke minő rendkívül magasra szökött fel, másrészt azt, hogy a halandóságnak a mult század második felétől napjainkig egyre tartó javulása révén békés időszakokban ugyanez az arányszám miképen csökkent, a vonatkozó vidéki és országos viszonyokkal egybevetve a 165. táblázat tárja elénk. Ugyanezt szemlélteti a XXV. grafikon is.

A halál által felbomlott házasságkötéseknek ezer új házasságkötésre eső aránya e szerint tehát Budapesten napjainkban évente átlag 600—650 körül van, éppen úgy, mint volt a világháborút megelőző legutolsó békés esztendőkben (1913 : 612·3). Annak, hogy székesfővárosunkban ez az arányszám a háborút közvetlen megelőző békés esztendők megfelelő eredményeivel szemben nem mutat javulást, hanem csak a mult század hetvenes és nyolcvanas éveinek adataival szemben, az az oka, hogy székesfővárosunkban az idegen halottak aránya a székesfővárosi kórházak egyre erősbödő felszívó ereje révén azóta megnagyobbodott. E miatt a Budapesten elhalt idegen házasok, a Budapesten felbomló nem budapesti házasságok aránya is nagyobb ma, mint volt a világháborút megelőző békés esztendőkben. 1929—1930. évek átlagában a székesfővárosi idegen halottak száma évente átlag 3708 (1926—1928-ban 3356). Ezek közül 1669·0 (1926—1928-ban 1548·3) volt házas.[1]) A székesfővárosunk-

[1]) 1931-től kezdve a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal az idegen halottaknak családi állapot szerinti részletezését nem számítja ki s ezért innen kezdve e korrekció nem hajtható végre.

XXV. AZ EGYIK HÁZASTÁRS ELHALÁLOZÁSA ÁLTAL FELBOMLOTT HÁZASSÁGOK

ezer uj házasságra eső arányszámának alakulása 1876–1932-ig Budapesten, Magyarországon és a vidéken.

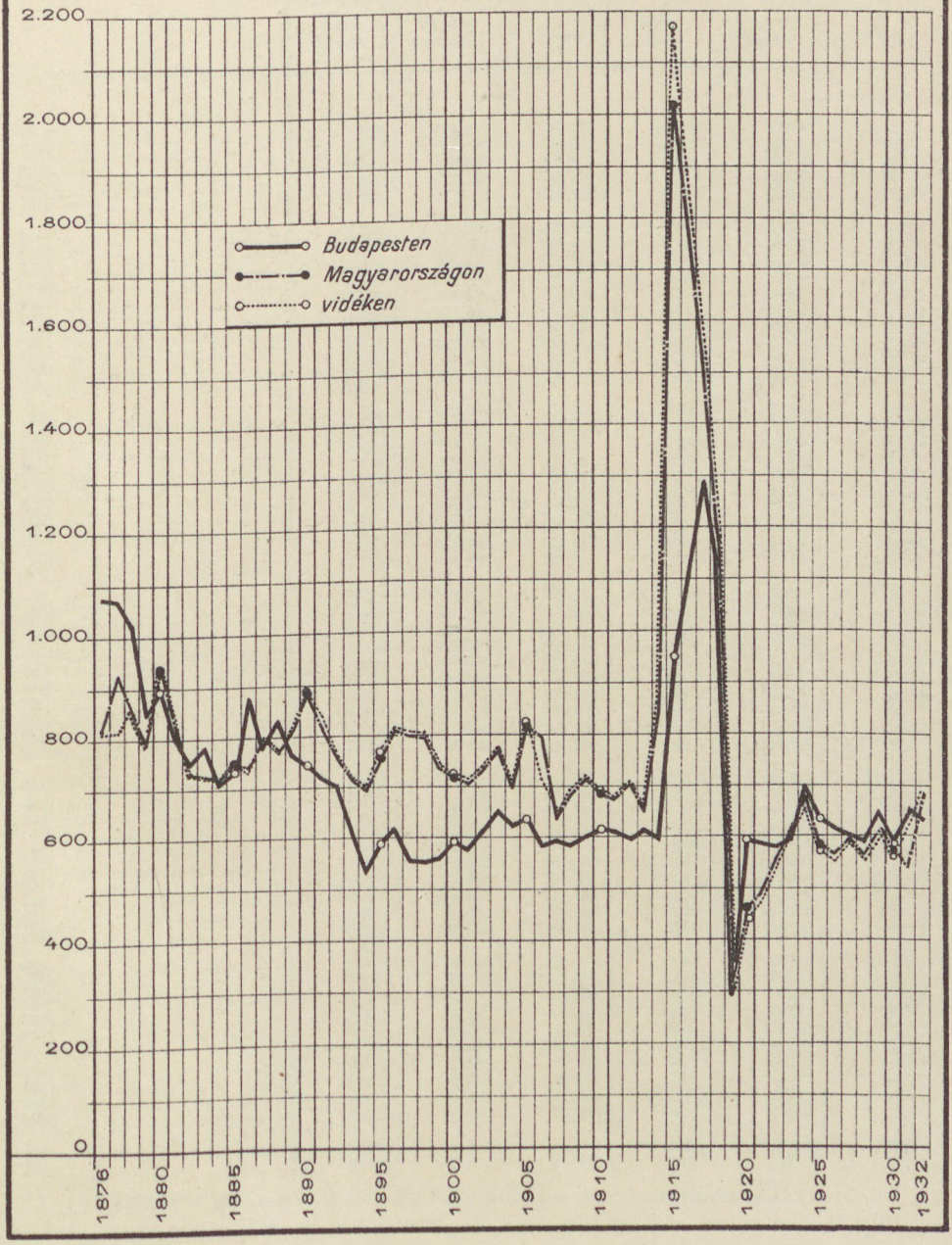

165. Az egyik házastárs elhalálozása miatt felbomlott házasságok ezer új házasságkötésre eső száma 1876-tól 1932-ig Budapesten, Magyarországon és a vidéken.

Év	A halál által felbomlott házasságok abszolút számai			Esett ezer új házasságkötésre halál által felbomlott házasság		
	az oldalt megnevezett évben					
	Budapesten	Magyarországon[1])	a vidéken[1])	Budapesten	Magyarországon[1])	a vidéken[1])
1876	2.600	110.487	107.887	1.077·9	818·4	813·6
1877	2.458	115.400	112.942	1.071·0	921·5	918·7
1878	2.436	112.001	109.565	1.026·1	864·7	861·9
1879	2.399	111.251	108.852	850·1	792·2	791·0
1880	2.594	117.453	114.859	896·3	939·5	940·5
1881	2.532	112.245	109.713	801·0	818·1	823·4
1882	2.576	104.061	101.485	753·4	732·0	731·5
1883	2.824	104.915	102.091	781·6	722·3	720·8
1884	2.798	102.874	100.076	708·0	711·0	711·1
1885	2.855	106.854	103.999	731·3	749·1	749·6
1886	3.438	103.827	100.389	879·1	741·5	737·6
1887	3.086	105.780	102.694	784·2	797·2	797·6
1888	3.245	107.705	104.460	837·7	779·8	771·9
1889	2.957	99.332	96.375	763·3	811·0	812·6
1890	3.057	109.330	106.273	743·8	882·9	887·7
1891	3.141	107.644	104.503	715·6	818·9	822·5
1892	3.299	107.344	104.045	701·6	759·3	761·3
1893	3.363	102.684	99.321	609·7	710·8	714·8
1894	3.149	99.693	96.544	535·8	695·5	702·4
1895	3.643	102.604	98.961	586·7	761·8	770·2
1896	3.473	102.474	99.001	617·3	807·2	816·0
1897	3.320	104.801	101.481	551·8	799·7	811·7
1898	3.437	106.693	103.256	551·3	793·0	804·8
1899	3.672	108.589	104.917	559·4	734·1	742·3
1900	3.731	106.909	103.178	589·6	719·3	725·1
1901	3.710	104.823	101.113	576·0	705·9	711·7
1902	3.957	106.907	102.950	616·3	728·8	734·0
1903	4.135	106.542	102.407	650·4	769·7	775·4
1904	4.348	108.551	104.203	612·7	692·6	696·5
1905	4.566	120.214	115.648	638·4	814·7	823·7
1906	4.423	108.587	104.164	584·7	705·0	711·4
1907	4.864	113.799	108.935	592·0	638·5	640·8
1908	4.858	113.578	108.720	584·1	686·6	691·9
1909	4.895	111.889	107.006	600·0	710·2	716·3
1910	5.095	108.265	103.170	615·7	683·6	687·7
1911	5.375	115.551	110.176	608·0	674·2	678·0
1912	5.555	112.904	107.349	598·0	700·8	707·1
1913	5.536	111.655	106.119	612·3	649·0	651·0
1914	6.062	115.295	109.233	797·6	845·9	865·6
1915	7.209	122.926	115.717	946·8	2.016·9	2.169·1
1916	7.221	111.323	104.102	1.104·6	1.770·0	1.848·1
1917	8.603	113.606	105.003	1.285·8	1.499·0	1.520·6
1918	10.221	149.685	139.464	1.130·5	1.179·6	1.183·4
1919	6.880	48.486	41.606	299·9	302·0	302·4
1920	6.944	48·000	41.056	594·7	461·0	444·1
1921	6.346	45.506	39.160	586·5	487·6	474·7
1922	6.641	49.109	42.468	580·3	559·0	555·7
1923	6.512	47.151	40.639	593·3	599·0	599·9
1924	6.914	51.127	44.213	698·9	681·2	678·5
1925	6.156	43.379	37.223	632·6	583·2	575·8
1926	6.042	43.496	37.454	612·4	566·0	559·2
1927	6.333	45.659	39.326	601·0	592·6	591·5
1928	6.418	45.045	38.627	589·1	565·7	562·0
1929	6.875	48.471	41.596	655·5	617·3	611·3
1930	6.333	44.337	38.004	587·5	569·1	566·0
1931	6.790	48.509	41.719	645·5	635·4	633·7
1932	6.780	49.910	43.130	638·1	701·0	712·0

[1]) 1919-től a mai, azelőtt a történeti Magyarországon (Horvát-Szlavónia nélkül).

ban elhalt, nem budapesti lakos, idegen házasulók nélkül számítva — mert ezek Budapesten történt elhalálozása nem jelenti budapesti házasság felbomlását — székesfővárosunkban a halál által felbomlott házasságoknak ezer új házasságkötésre[1]) eső aránya:

1926—1928-ban[2])	442·5
1929—1930-ban	464·3
míg 1911—1913-ban	469·6

E korrekció után az özvegyülés budapesti arányszámának a háborút megelőző békés esztendők vonatkozó eredményeihez képest való — a halandóság ezen időkkel szemben való javulásának következményeképen előállott csökkenése is szembetűnik. Minden módosítószámítás nélkül is látható azonban ez a multszázadbeli Budapest megfelelő adataival szemben (lásd a 165. táblázatot és a XXV. grafikont), amikor az akkori kedvezőtlen halandósági viszonyok között évente átlag 7—900 halál miatt felbomlott házasság esett ezer újra. Hasonlókép korrekció nélkül látható a javulás az országos arányszámokban. Ezek a rendelkezésünkre álló legújabb arányszámok szerint 600-nái kisebbek, a világháborút közvetlen megelőző régi békés években meg annál *minden évben* nagyobbak voltak, sőt még 1922-ben is elérték a 700-at. A kilencvenes években arányuk 700 és 800, a hetvenes és nyolcvanas években meg 800 és 900 között mozgott.

A halál miatt felbomlott házasságoknak ezer újra eső aránya ezren felül Budapesten az 1876—1932-ig rendelkezésünkre álló számsorban csak két rendkívüli időszakban állott és pedig a hetvenes évek második felében a székesfővárosban akkor dühöngött nagy kolerajárvány idején és a világháború alatt! Ez azt jelenti, hogy a felbomlott házasságok száma a kötöttekét csak e két időszakban múlta felül, a több mint félszázaddal ezelőtt kitört rendkívüli járvány s a közelmult nagy világégése idején. Az előttünk fekvő budapesti számsor maximuma 1917-ben 1285·8, minimuma 1919-ben 299·9. A háború után, a hadseregek hazatérte — s nálunk még a kommunizmus szabados erkölcse — miatt is sűrű 1919. évi házasságkötésekhez viszonyítva ez évben oly alacsony az egyik házastárs elhalálozása miatt felbomlott házasságok aránya, mint azt sem azelőtt, sem azután még sohasem észlelhettük. A vidéken és országszerte a maximum 1915-ben következett be — két évvel előbb, mint a fővárosban — a vidék népessége hamarabb és nagyobb

[1]) A Budapesten elhalt budapesti lakos házasok számát nem az összes Budapesten kötött új házasságkötésekhez, hanem csak a budapesti lakos vőlegényekhez viszonyítva, az 1926—1928. évi arány 486·8, az 1929—1930. évi arány 518·4, az 1911—1912. évi pedig 510·1. 1913-ról a vőlegények lakóhely szerint való részletezése nem készült el.

[2]) Feltéve, hogy 1911—1913-ban a házas idegen halottak száma is olyan arányban volt kisebb az 1926—1928. évinél, mint aminő arányban az 1911—1913. évi összes idegen halottak (8.040) állanak az 1926—1928. évi összes idegen halottakhoz (10.068). Az 1911—1913. évi budapesti idegen halottak családi állapot szerint való részletezését ugyanis nélkülözzük.

arányban vonult be s inkább vérzett, mint a székesfővárosé. A vidék kevésbé fejlett közegészségügyi berendezkedése révén a háborús járványokat is inkább érezte meg, mint a székesfőváros. Mindezek miatt a vidéken az özvegyülés gyorsan s már a háború kezdetén (1915. évi 2169-es vidéki özvegyülés ugyanazon évben kötött ezer új házasságra!) oly arányt öltött, amilyent a fővárosban a háború egyik évében sem ért el. A minimum az országos statisztikában is 1919-ben jelentkezett.

A népszámlálások a népességben az özvegyek arányának hasonló változásait mutatják, mint az özvegyülésnek az új házasságkötésekhez viszonyított arányszámai. Ezt tárja elénk 1869-től 1930-ig tartott hét népszámlálás szerint a 166. táblázat.

166. Az özvegyek száma és aránya a budapesti népszámlálások szerint 1869-től 1932-ig.

A népszámlálás éve	Az özvegy				Az összes özvegyek	
	férfiak	nők	férfiak	nők		
	száma		aránya (%) a népességben			a 15 éven felüliek között
1869	3.625	14.973	2·6	11·2	6·9	9·3
1880	4.939	22.354	2·9	12·2	7·7	10·5
1890	6.049	28.269	2·6	11·3	7·1	9·6
1900	8.064	36.006	2·4	9·9	6·3	8·5
1910	9.789	44.189	2·3	9·9	6·1	8·0
1920	10.727	57.420	2·5	11·5	7·3	9·2
1930	11.475	65.662	2·5	12·0	7·7	9·1

Látható, hogy az özvegyek aránya a népességben — abszolút számuknak a népesség fejlődésével kapcsolatosan 1869-től mindmáig egyretartó gyarapodása mellett — 1910-ig csökkenő. Ekkor arányuk Budapest egész népességéhez csak 6·1, a 15 éven felüliek körében pedig csak 8·0%-ra esett vissza. Ez különösen az 1880. évi (az egész népességben 7·7%-os, a 15 éven felüliek körében pedig 10·5%-os) arányokhoz képest nagy visszafejlődés! 1920-ban azután a háborús vérveszteség s a járványok miatt a régebbi évek eredményeihez képest a budapesti özvegyek aránya is emelkedett: az egész népességben 7·3-ig, a 15 éven felüliek körében pedig 9·2%-ig. 1930-ban az összes özvegyek aránya az egész népességben még tovább fejlődött 7·7%-ig, a 15 éven felüliek körében azonban nem, mert az ő körükben az özvegyek 1930. évi aránya csak 9·1%. A születési arány csökkenése révén ugyanis székesfővárosunkban a 15 éven aluliak száma 1920-tól 1930-ig 191.000-ről 156.000-re esik vissza, másszóval a fővárosi lakosság 20·5%-áról annak 15·5%-ára. Ezért a csak a 15 éven felüliek körében az 1930. évi népszámlálás időpontjában az özvegyek megnövekedett abszolút számuk mellett sem domborodnak erőteljesebben ki, mint a megelőző népszámlálás, az 1920. évi, időpontjában.

A nők körében a hadiözvegy nők révén az özvegy nők aránya 1920-ban 11·5%-ra kúszik fel, az 1910. évi 9·9%-kal szemben. 1930-ban pedig az özvegy nők aránya már 12·0%. Ezzel szemben a férfiak körében úgy az 1920., mint az 1930. évi népszámlálás szerint az özvegyek aránya csak 2·5%, ami nem sokkal magasabb, mint az özvegy férfiak 1910. évi aránya (2·3%). A nők körében minden népszámlálás szerint — régebben is — több mint négyszer akkora volt az özvegyek aránya, mint a férfiak oldalán. Ezek a népszámlálásbeli adatok is az özvegy férfiaknak az özvegy nőknél új házasságkötésre való nagyobb hajlandósága mellett bizonyítanak. Egészen hasonló ez az elváltak körében látott jelenséghez, hogy az elvált férfi sokkal gyakrabban lép új házasságra, mint az elvált nő. Kérőként aktíve a házasságkötésnél a férfi lépvén fel, választása az özvegy és elvált családi állapotból nősülőnek is gyakrabban esik hajadonra, mint a házasságkötésben már élt idősebb nőkre.

A halál által felbomlott házasságok nyers arányszámának — ezer lélekre eső arányának — nemzetközi összehasonlítását, illetve a vonatkozó fővárosi aránynak más európai nagyvárosok megfelelő arányával való egybevetését a 167. táblázat tartalmazza.

167. A halál által felbomlott házasságok nyers arányszáma némely európai nagyvárosban az 1911—1913., 1916—1918. és 1925—1926. évi eredmények átlagában.
(Nagyvárosok az 1925—1926. évi ezrelék nagyságsorrendjében.)

A nagyváros neve	Esett ezer lélekre évente átlag halál által felbomlott házasság az		
	1911—1913.	1916—1918.	1925—1926.
	évek statisztikája szerint		
Milánó	5·3	6·6	—
Budapest	6·0	8·8	6·3
Brüsszel	6·3	8·4	6·3
Köln	4·3	5·9	—
Párizs	5·7	5·6	—
Lipcse	4·6	7·0	5·0
Berlin	5·0	7·0	[4]) 5·0
Drezda	4·8	8·1	5·0
Róma	[2]) 4·9	6·5	5·0
Hamburg	4·5	5·3	4·9
Bécs	4·9	—	—
Prága	5·1	5·8	4·6
Zürich	4·2	4·8	4·5
Koppenhága	[1]) 4·3	4·5	[4]) 4·4
Leningrad	—	—	4·1
Genova	5·4	5·6	4·0
Stockholm	4·0	4·0	3·9
Amsterdam	4·1	4·8	3·7
Boroszló	5·9	6·7	[4]) 3·4
Rotterdam	3·5	4·2	3·3
Bukarest	5·6	[3]) 5·5	3·2

[1]) Csak 1913. évi adat. — [2]) Csak 1912—1913. évi átlag. — [3]) Az 1917. évi évközepi népességhez viszonyítva, mert az 1916—1918. évi átlag nem volt kiszámítható. — [4]) Csak 1925. évi adat.

Székesfővárosunk vonatkozó adata a közölt nemzetközi adatok számsoraiban vagy maximum vagy a legelsők között áll. A mi népünk házasságkötési hajlandósága nagy, láttuk e kötet 3. §-ában, hogy Európa-szerte alig találni párját. Ennek megfelelően a fővárosi arány is magas európai viszonylatban. Ám a házasságok kötése is külterjes minálunk olyan értelemben, hogy sokat kötnek, de a művelt nyugatnál magasabb halandóságunk miatt, abból halál által évről-évre felbomlottak száma igen magas. Nálunk 1925—1926-ban ezer lélekre évente átlag 6·3 halál miatt felbomlott házasság — ennyi új özvegy — esett, ezzel szemben a másik szélsőséget képviselő Rotterdam, Boroszló vagy Antwerpenben alig több, mint ennek fele 3·3—3·7‰. Az, hogy a bukaresti adat még a németalföldi nagyvárosokéinál is kisebb, ugyanakkor csak 3·2‰, nem irányadó, mert a románok — mint azt a munkámban már említettem, (lásd a 3. §-t) — fővárosuk népét újabban tévesen túlmagasra becsülik: innen az, hogy az arányszámok meg abnormisan alacsonyak.

Hazánkban, a mi vidéki városainkban (lásd a 168. táblázatot) az özvegyek aránya úgy az 1920. évi, mint az 1930. évi népszámlálás szerint Baján a legmagasabb (10·2%, illetve 8·9%). Különösen magas a bajai arány a nők oldalán, hol 15·5, illetve 13·8%. A férfiak körében Hódmezővásárhely aránya kedvezőtlenebb, mint a bajai, az 1920. évi népszámlálás szerint Hódmezővásárhelyt a férfiak 4·4%-a volt özvegy, míg Baján csak 3·7%. Az 1930. évi népszámlálás szerint Hódmezővásárhely aránya az özvegy férfiakra vonatkozólag 4·0%, míg a bajai ugyanekkor 3·4%. Székesfővárosunkban az özvegyek aránya a tj. városokra vonatkozó adatok sorában elég kedvező, az 1920. évi népszámlálás szerint az átlaggal egyező és 1930. évi népszámlálás szerint is csak kevéssel van (7·7%) az átlag (7·5%) felett. Különösen kedvező a budapesti adat 1920-ban a 15 éven felüli nők körében, csak két város (Győr és Sopron), illetve Komárom-Újvárost számítva, 3 előzi meg.

A vármegyékben magasabb az özvegyek aránya, mint a törvényhatósági jogú városokban. A vidéki népesség halandósága magasabb, mint a városié. Magasabb a hadiözvegyek aránya is a vármegyéknek, mert — mint azt ismételten említettük — a vidéki népesség hadiszolgálatra nagyobb arányban vonult be, mint a városi. Az özvegyek arányát az egész népességben kimutató nyers népszámlálási százalékokban ez a jelenség persze nem mutatkozik mindig kellőképen, mert az egész népességben számított özvegy-százalékot a városokban az alacsony születési arány s e miatt a gyermekréteg gyér képviselete emeli a vidékiéhez képest, ahol a születési arány jobb, a gyermekréteg erősebb. Ezen zavaró körülménytől számításainkat csak csak úgy mentesíthetjük, ha az özvegyek arányát a 15 éven felüliek körében is kiszámíthatjuk. Az 1930. évi népszámlálás szerint a vármegyékben a 15 éven felüli nők körében az özvegyek aránya 14·7% volt, míg a tj. városokban

csak 14·3%. Az 1920. évi népszámlálás szerint a nők körében 15·3% áll a 14·8%-kal szemben. A férfiak oldalán az özvegyek megyei aránya 4·4% a tj. városi 3·2%-kal szemben (illetve 1920-ban 4·9%, 3·4%-kal szemben). Látható, hogy a nők oldalán az özvegyek aránya tekintetében város és vármegye viszonya közelebb áll egymáshoz, mint a férfiak oldalán. Ez a körülmény arra mutat, hogy főleg a városi férfiak özvegyeinek új házasságkötései sűrűek s ez emeli az özvegyek arányában a férfiak oldalán város és vidék között mutatkozó különbséget.

168. Az özvegyek aránya tj. városainkban.

Tj. város, vármegye, ország	Száz						
	egyén	férfi	nő	20—59 éves	15—49 éves	15 éven felüli	
				férfi	nő	férfi	nő
	közül özvegy volt						
	a) *Az 1920. évi népszámlálás időpontjában.*						
Pécs	9·0	3·1	14·1	2·1	8·7	4·2	17·8
Székesfehérvár	7·3	2·6	12·0	1·9	6·3	3·7	16·3
Győr	6·4	2·2	10·6	1·4	5·4	3·0	14·2
Komárom-Újváros	4·9	1·6	8·7	0·9	5·5	2·3	12·7
Sopron	6·0	2·3	9·8	1·7	4·9	3·1	13·3
Baja	10·2	3·7	15·5	2·5	7·8	5·2	20·6
Hódmezővásárhely	8·1	4·4	11·7	3·0	6·4	6·0	15·8
Szeged	7·3	2·3	12·1	1·8	7·5	3·2	16·6
Budapest	**7·3**	**2·5**	**11·6**	**2·0**	**6·3**	**3·2**	**14·2**
Kecskemét	6·4	2·9	9·7	2·4	5·8	4·3	14·5
Miskolc	7·0	2·0	11·9	1·5	6·6	2·8	16·2
Debrecen	7·0	2·3	11·1	2·2	7·3	3·7	15·5
Tj. városok összesen	**7·3**	**2·6**	**11·6**	**2·0**	**6·4**	**3·4**	**14·8**
Vármegyék összesen	**7·0**	**3·3**	**10·5**	**2·4**	**6·7**	**4·9**	**15·3**
Magyarország összesen	**7·0**	**3·1**	**10·7**	**2·3**	**6·6**	**4·6**	**15·2**
	b) *Az 1930. évi népszámlálás időpontjában.*						
Pécs	8·5	2·9	13·5	1·6	6·2	3·7	16·8
Székesfehérvár	7·3	2·5	11·8	1·3	5·1	3·2	15·1
Győr	6·6	2·3	10·5	1·5	4·2	3·1	13·3
Sopron	6·2	2·4	9·7	1·4	3·8	3·2	12·6
Baja	8·9	3·4	13·8	1·9	6·7	4·6	17·7
Hódmezővásárhely	8·2	4·0	12·2	2·0	5·6	5·2	15·7
Szeged	7·5	2·6	12·1	1·6	6·1	3·5	15·7
Budapest	**7·7**	**2·5**	**12·0**	**1·6**	**5·2**	**3·0**	**14·0**
Kecskemét	6·0	2·5	9·4	1·7	4·5	3·7	13·1
Miskolc	7·1	2·1	11·6	1·3	5·3	2·8	14·8
Debrecen	6·7	2·4	10·6	1·6	5·3	3·3	13·9
Tj. városok összesen	**7·5**	**2·6**	**11·8**	**1·6**	**5·3**	**3·2**	**14·3**
Vármegyék	**6·8**	**3·1**	**10·5**	**1·7**	**5·4**	**4·4**	**14·7**
Magyarország	**6·9**	**3·0**	**10·7**	**1·7**	**5·4**	**4·1**	**14·6**

Érdekes azután az özvegyek arányát a termékenységre képes korcsoportok, vagyis a 20—59 éves férfiak és a 15—49 éves nők körében is megvizsgálni. Az e korcsoportnál idősebbek körében az özvegyülés különböző arányának a szaporodásra már nincs hatása. Érdekes e korcsoportokkal már ezért is külön foglalkozni, mert az 1920. évi népszámlálásban, de még napjainkban is elsősorban e korcsoportokat sujtja a háború káros hatása. A fentebb már említett 168. táblázat mindezen számításmódok szerint mutatja a törvényhatósági joggal felruházott városainkban élő özvegyek arányát a két legutolsó népszámlálás eredményei szerint. (L. a 168. táblázatot.)

Az 1930. évi népszámlálás szerint a termékenységre képes nők körében is Baján jelentkezik a maximum 6·7%-kal, de a férfiak oldalán e tekintetben is jobb Hódmezővásárhely aránya: 2·0%. Baján 1930-ban a 20—59 éves férfiaknak csak 1·9%-a volt özvegy, még nagyobb különbség mutatkozott e tekintetben Baja és Hódmezővásárhely között 1920-ban, amikor a 20—59 éves férfiaknak Hódmezővásárhelyt 3·0%-a, míg Baján csak 2·5%-a volt özvegy. Székesfővárosunk aránya a termékenységre képes korcsoportokban élő özvegyekre vonatkozólag a nőknél 1930-ban 5·2%, a férfiaknál 1·6%, ami megfelel a tj. városokra vonatkozó átlagnak. A vármegyei arányok e korcsoportokban csak igen kevéssel jobbak a tj. városokra vonatkozóknál. (L. részletesebben a 168. táblából).

Székesfővárosunk kerületeiben a két legutolsó népszámlálás szerint az özvegyek száma és a 15 éven felüli népességben levő aránya, valamint az özvegyek nem szerint való megoszlása a 169. táblázatban foglalt képet mutatja. Ugyanezt a XXVI. grafikon is szemlélteti.

Az özvegyeknek a legalább 15 éves népességben levő aránya a még a régi kerületi beosztás szerint haladó 1920. évi adatok szerint a II., III. és a VIII. kerületben kb. egyformán igen magas (9·85, illetve 9·84%). A legalacsonyabb arányt viszont a X. kerület mutatja, 7·88%-kal. A férfiak aránya az özvegyek között a III. és a X. kerületben a legmagasabb. Ezekben sűrű a házasfél korai halála, az e kerületekben gyakori szülés, vagyis az e kerületekben magas születési és elhalálozási arányokkal párhuzamosan. A férfiak aránya az özvegyek között viszont a IV. kerületben, Budapest cityjében, a leggazdagabb, a legműveltebb kerületben a legalacsonyabb. Ez a kerület a születési és a halálozási viszonyok színvonalának alakulása tekintetében épen az ellenkező szélsőséget képviseli. A minimumot jelenti a III., vagy a X. kerületben mutatkozó maximummal szemben.

Az új kerületi beosztás szerint a legalább 15 éves népességben az új beosztás szerint megállapított I. kerület aránya a legmagasabb, 10·81%, utána a II. kerületé sorakozik, melynek területe változatlan maradt s amely a régi beosztás szerint az 1920. évi népszámlálás alkalmával is a legmagasabbnak mutatta az özvegyek arányát. A második szélsőséget, a X. kerületbeli minimumot is túlszárnyalja két új kerület, az angyalföldi és a zuglói,

az új XIII. és XIV. kerület aránya. Az özvegyek körében a férfiak aránya is magasabb az új népszámlálási eredmények szerint a XIII. és XIV. kerületben, mint a régi X. és III. kerületben, amelyek régebben mutatták ezen arányszámok maximumát. A minimum ismét két gazdag kerületben, a IV. és II. kerületben mutatkozik.

169. Az özvegyek száma és a legalább 15 éves népességben levő aránya a székesfőváros kerületeiben az özvegy férfiak arányának külön feltüntetésével.

Kerület, part	Budapesten számbavett özvegyek		
	abszolút száma	legalább 15 éves népességben levő aránya	közül fi volt az összes özvegyek %-ában
	a) *Az 1920. évi népszámláláskor.*		
I. kerület	7.241	9·48	16·0
II. «	3.885	9·85	14·6
III. «	3.736	9·84	17·9
Jobbpart	**14.862**	**9·66**	**16·1**
IV. kerület	2.082	8·58	15·0
V. «	5.130	8·70	15·6
VI. «	11.357	8·95	15·5
VII. «	13·065	9·22	15·8
VIII. «	11.583	9·85	15·1
IX. «	6.696	9·29	15·7
X. «	3.372	7·88	17·6
Balpart	**53.285**	**9·12**	**15·6**
A két part együtt	**68.147**	**9·23**	**15·8**
	b) *Az 1930. évi népszámláláskor.*[1])		
I. kerület	2.361	10·81	13·6
II. «	4.377	9·76	13·3
III. «	4.424	9·14	16·0
XI. «	3.269	8·21	14·7
XII. «	3.039	8·43	14·6
Jobbpart	**17.470**	**9·15**	**14·5**
IV. kerület	2.033	9·00	13·4
V. «	5.148	8·78	13·4
VI. «	8.147	9·22	14·3
VII. «	11.259	9·46	15·2
VIII. «	11.877	9·75	14·3
IX. «	7.766	9·34	14·9
X. «	4.258	8·25	15·6
XIII. «	4.868	8·10	17·6
XIV. «	4·311	8·05	17·0
Balpart	**59.667**	**9·05**	**15·0**
A két part együtt	**77.137**	**9·08**	**14·9**

[1]) Az új beosztás szerint.

XXVI. AZ ÖZVEGYEK ARÁNYA A SZÉKESFŐVÁROS KERÜLETEIBEN

az 1920. évi népszámlálás szerint a 15 éves és azon felüli népességben.

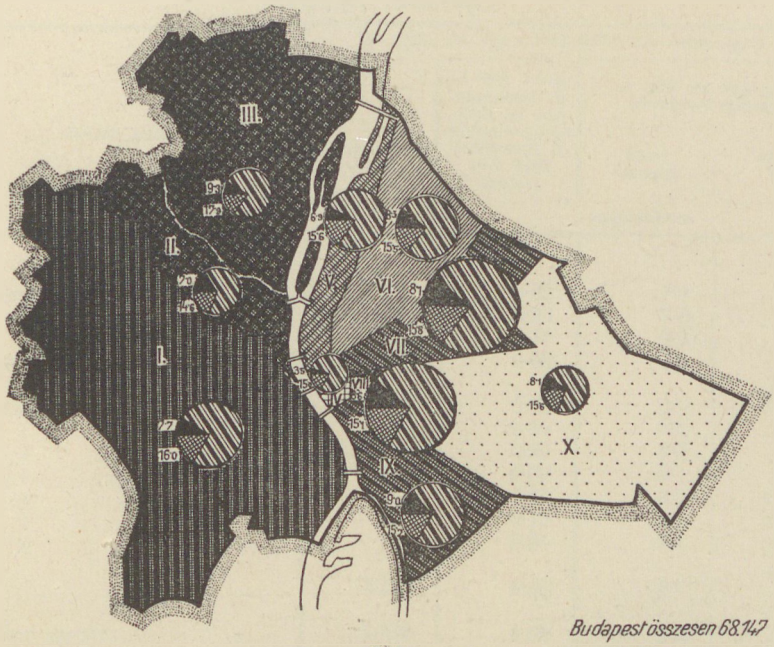

Budapest összesen 68.147

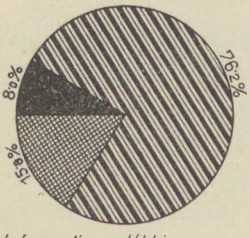

Balpart 53.285

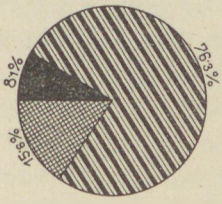

Jobbpart 14.862

ahol az abszolút számok a körök területével, a területek bevonalkázása pedig az alábbi jelmagyarázat szerint az özvegyek százalékával arányosak.

JELMAGYARÁZAT:

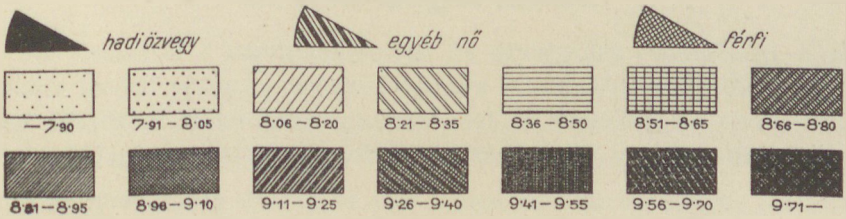

% az illető kerületben vagy parton az özvegyek aránya a legalább 15 éves népességben.

A hadiözvegyek számát és arányát kerületek szerint való részletezésben a hadiözvegyek 1928. évi felvétele szerint, valamint az e tekintetben rendelkezésre álló 1920. évi népszámlálás szerint a 170. táblázat mutatja, grafikusan pedig ugyancsak a már említett XXVI. budapesti térkép tárja elénk.

170. A hadiözvegyek száma, a legalább 15 éves népességben és az özvegyek között levő aránya a székesfőváros kerületeiben az 1928. év végén[1]) az 1920. évi népszámlálás eredményeihez viszonyítva.

Kerület, part	Az 1928. év végén Budapesten élő hadiözvegyek			
	abszolút száma	az 1928. évvégi népességből az 1925. évi népszámlálás szerint leválasztott 15 éven felüli részének	az 1920. évi népszámlálás alkalmával számbevett	
			összes özvegyek	özvegy nők
		százalékában		
I. kerület	557	0·65	7·7	10·1
II. «	273	0·83	7·0	9·0
III. «	346	0·77	9·3	12·7
Jobbpart	**1.176**	**0·69**	**7·9**	**10·4**
IV. kerület	72	0·31	3·5	4·2
V. «	354	0·57	6·9	8·9
VI. «	942	0·69	8·3	10·9
VII. «	1.061	0·69	8·1	10·7
VIII. «	992	0·81	8·6	11·2
IX. «	604	0·75	9·0	12·0
X. «	275	0·54	8·1	11·0
Balpart	**4.300**	**0·68**	**8·1**	**10·6**
A két part együtt	**5.476**	**0·68**	**8·0**	**10·5**

A hadiözvegy nők aránya a külső kerületekben, különösen a III.-ban magas, hol az özvegy nők 12·7%-a hadi. Ezután a IX. kerület sorakozik, a legalacsonyabb a legműveltebb, leggazdagabb kerületé — amely legkisebb arányban vonult be — csak 4·2% ; s a bevonultak között is több a háború veszélyeitől jobban védett orvos, szekerész, népfelkelő mérnök stb. a magasabb társadalmi osztályok nagyobb arányát mutató belső kerületekben. A Lipótvárosban is alacsony az arány, itt csak 6·9%-os a hadiözvegy nők aránya az összes özvegy nők között.

22. §. Az özvegyek életkora.

Az életkorral a népmozgalomban az özvegyülés gyakorisága, a népszámlálás szerint pedig az özvegyek aránya rohamosan emelkedik. E tekintetben adatokkal székesfővárosunkban csak a népszámlálás szolgál, mert a halálozási lapon az életbenmaradt házastárs életkora, vagyis az özvegységre-

[1]) Az 1919—1928-ig eltelt tíz év alatt a háborúban szerzett betegség miatt elhalt férjek özvegyeit a háborúban elesett férjek özvegyeihez hozzászámítva.

jutás kora nincs számbavéve. A budapesti népszámlálások szerint az özvegyek aránya a 60 éven felüliek körében a legmagasabb, az ily korúaknak több, mint $^2/_5$ része, közel fele özvegy családi állapotú. Az 1930. évi népszámlálás szerint a 60 éven felüliek körében 41·9% az özvegy; az 1920. évi népszámlálás megfelelő adata 45·2%.

Minden korcsoportban lényeges különbség mutatkozik férfiak és a nők körében özvegyek arányában. A nők előbb és nagyobb arányban jutnak özvegységre, mint a férfiak, a férfiaknak a nőknél nagyobb arányú halandósága miatt még a háború hatásától el is tekintve. Az özvegy férfiaknak az özvegy nőnél nagyobb házasságkötési hajlandósága miatt azután még erőteljesebb az a különbség, amit a népszámlálás mutat az özvegyek aránya tekintetében minden korcsoportban, férfiak és nők között. Általában a nők körében láttuk, hogy fővárosunkban négyszer akkora az özvegyek képviselete, mint a férfiak oldalán. Az 1930. évi népszámlálás szerint az özvegy férfiak aránya 3·0%, a férfiak körében, míg az özvegy nőké a nők oldalán 14·0%. 1920-ban a megfelelő adatok 2·5% és 11·5% voltak. A férfi- és a nőözvegyek arányában minden korcsoportban meglevő különbséget a két legutolsó népszámlálás szerint a 171. táblázat tárja elénk.

171. A Budapesten élő özvegyek életkor szerint való részletezése.

Kor	Az özvegy				Az összes özvegyek
	férfiak	nők	férfiak	nők	
	száma		aránya a megfelelő korú és nemű népességben		
	a) *Az 1920. évi népszámlálás szerint.*				
15 éven aluli	—	—	—	—	—
15—19 év	—	38	—	0·08	0·04
20—24 «	34	348	0·08	0·69	0·41
25—29 «	222	2.233	0·42	3·10	1·97
30—39 «	1.083	7.342	1·40	8·16	4·39
40—59 «	4.062	24.378	4·21	23·32	14·14
60 éven felüli	5.321	22.995	20·16	63·41	45·18
Ismeretlen	5	86	2·16	14·96	11·28
Összesen	**10.727**	**57.420**	**2·49**	**11·54**	**7·34**
	b) Az 1930. évi népszámlálás szerint.				
15 éven aluli	—	—	—	—	—
15—19 év	3	16	0·01	0·03	0·02
20—24 «	18	151	0·05	0·30	0·19
25—29 «	238	917	0·39	1·33	0·89
30—39 «	952	5.790	1·08	5·19	3·38
40—59 «	3.656	28.421	3·17	20·98	12·79
60 éven felüli	6.607	30.335	17·59	59·90	41·86
Ismeretlen	1	32	0·60	12·35	7·73
Összesen	**11.475**	**65.662**	**3·01**	**14·00**	**9·08**

A legerőteljesebbnek a hősi halottak vérveszteségе által is leginkább sujtott 40—59 évesek korcsoportjában látjuk a férfi és özvegy nők aránya között levő különbséget. Az 1930. évi népszámlálás szerint a 40—59 éves nők 21·0%-a özvegy, míg ugyane korcsoportban a férfiak körében az özvegyek aránya csak $^1/_7$ rész akkora, (3·2%). Sem a megelőző, sem a következő korcsoport nem mutatja az özvegy nőknek az özvegy férfiak arányához képest való ilyen mértékű eltolódását. A 60 éven felüliek körében — bár a legmagasabb mindkét nemnél az özvegyek aránya — de a nők oldalán csak háromszor oly magas, mint a férfiaknál. A 30—39 évesek korcsoportjában a nők oldalán levő arány ötször akkora, mint a férfiak oldalán mutatkozó.

Az özvegy nők közül a hadiözvegyek életkor[1]) szerint való megoszlása a járulékaik miatt székesfővárosunkban nyilvántartott hadiözvegyek körében az 1928. év végén a következő volt:

legfeljebb	30	éves hadiözvegy	33	azaz	0·6%
31—40	«	«	1278	«	23·4%
41—60	«	«	3972	«	72·5%
legalább	61	«	193	«	3·5%

Bár a hadiözvegyek korcsoportjai a népszámlálásban megadott, az összes özvegyekre vonatkozó korcsoportoktól egy évvel eltolódnak, látható, hogy a hadiözvegy nők zöme (72·5%-a) 1929. január 1-én, vagyis egy évtizeddel a világháború befejezése után már a 41—60 évesek korcsoportjába tartozik. Ám az a korcsoport, amelybe az összes özvegy nőknek közel kétharmadrésze tartozik, a 60 éven felüliek korcsoportja, a hadiözvegy nők körében még napjainkban is csak igen gyér képviseletű. 1929. január 1-én a hadiözvegy nőknek 3·5%-a volt legalább 61 éves. Az 1920. évi népszámlálás idején persze a hadiözvegy nők között is nagyobb volt a fiatalok aránya, azóta a férj háborúban szerzett betegsége miatt a fiatalabbak közül már csak kevesebben jutottak a hadiözvegyi sorsra, a legfeljebb 40 éves hadiözvegyek aránya 1920-ban a népszámlálás időpontjában még körülbelül 74% az 1928. év végén mutatkozó 24%-kal szemben.

A régi békés esztendőkben, nevezetesen az 1910. évi népszámlálás szerint Budapesten a 60 éven felüli özvegyekre nagyobb arány esett, mint a vonatkozó újabb eredmények szerint. Nevezetesen 1910-ben a nőknél a 60 éven felüliek aránya 64·3, a férfiaknál meg 22·5% volt, ami a háborúra s a járványokra vezethető vissza. A hősi halált halt vagy eltűnt férjek s a járványokban (influenza) elhalt fiatal nők fiatalabb korcsoportbeli özvegyei révén. A 40—59 évesekre akkor az özvegyeknek még szintén kissé nagyobb

[1]) L. *Illyefalvi I. Lajos*: »A kenyérkereső nő Budapesten« (Budapest, 1930) X. rész. »Hadiözvegyek« 397. l.

aránya jutott, a nőknél 24·3, a férfiaknál meg 4·8%. Ezzel szemben a többi özvegyi korcsoportok aránya ma nagyobb. Az 20—29 éves özvegyekre 1910-ben a nőknél 3·8, a férfiaknál pedig csak 0·8% jutott, 1920-ban 11·95, illetve 1·90%. A mult századbeli még régebbi népszámlálásokkal szemben, a halandóság általános javulása miatt tudvalevőleg[1]) azonban épen ellenkezőleg az özvegyek körében is az idősebb korcsoportok lassú fejlődését regisztrálhattuk.

23. §. Az özvegyek vallása, anyanyelve s különböző más szempontok szerint meghatározott néprétegek között való megoszlása.

A halandóság különböző műveltségű és vagyonosságú néprétegekben eltérő alakulásának következményeképen az özvegyek arányában megfelelő eltérések mutatkoznak. Az egyes hitfelekezetek, nemzetiségek s más társadalmi rétegek körében a hadiözvegyek aránya a hősi halottak vallás, anyanyelv, foglalkozás stb. szerint különböző száma miatt más. Minthogy azonban népszámlálásunk a budapesti özvegyek vallás, anyanyelv stb. szerint való részletezését tovább életkorukkal nem kombinálja, azért az egész népességre vonatkozó százaléknál számolni kell a születési arány színvonalában s e miatt a gyermekréteg különböző erősségében mutatkozó eltérésekkel is.

Az összes budapesti özvegyek számát vallás és egyúttal nem szerint való részletezésben az 1920. évi népszámlálás alapján a 172. táblázat tárja elénk.[2]) A Budapesten legnépesebb négy hitfelekezet — római katolikus, izraelita, református és ág. evangélikus — adataira szorítkozva látható, hogy közülök az evangélikusok aránya (7·66%) a legmagasabb, a reformátusoké meg a legalacsonyabb (6·40%). A nők oldalán az ág. evangélikusoknál az özvegyek aránya 12·34%-ra szökik fel, a férfiaknál a reformátusoknál 2·28%-ra esik. Ha a kevésbbé népes budapesti felekezeteket is figyelembe vesszük, úgy a görög-keleti nőknél jelentkező 12·88% a maximum s az unitárius férfiaknál levő 1·81% a minimum.

A háborús véráldozat hitfelekezetek szerint különböző arányaira *Mike* Gyula[3]) nemrégiben mutatott rá. Adatai szerint úgy a háborús sebesültek, mint az innen származó rokkantak között hazánkban egész népességükhöz képest az izraeliták a leggyérebbek. Ennélfogva a hadiözvegyek körében is az izraeliták képviselete marad el leginkább attól, amelyet népszámlálásbeli arányuk alapján várhatnánk. Hazánk történeti területén az 1910. évi

[1]) L. a hivatalos népszámlálási kiadványoknak a népesség családi állapot szerint való megoszlására vonatkozó részeit.

[2]) Az 1930. évi népszámlálás hitfelekezet és családi állapot kombinátió feldolgozása munkánk írásakor még nem kész.

[3]) L. *Mike Gy.* : »A Magyarbirodalom és a mai Magyarország vérvesztesége a világháborúban«. (Magyar Statisztikai Szemle 1927. évi 7. sz. 623. l.)

férfilakosságához viszonyítva, közülük csak 6·5% sebesült, a 9·3%-os országos átlaggal szemben. Férfinépességük 1·6%-a vált rokkanttá, az országos 2·0%-kal szemben. Leginkább a görög-katolikusok és a reformátusok véreztek (10·1, illetve 9·9%). A rokkantsági arány is ez utóbbinál, a magyar vallásnak nevezett reformátusok között a legmagasabb (2·1%). Abszolút számra persze a rokkantak között is a római katolikus a legtöbb, megfelelően az ország mai népességében levő számbeli túlsúlynak (63%).

172. Az özvegyek vallás szerint való részletezése az 1920. évi budapesti népszámlálás szerint.

Hitfelekezet	Özvegy volt az oldalt megnevezett vallású				
	férfiak	nők	férfiak	nők	összes egyének
	között				
	abszolút számban		százalékban		
Római katolikus	6.167	34.691	2·52	11·42	7·45
Görög katolikus	95	567	1·96	10·89	6·58
Görög keleti	63	237	2·51	12·88	6·90
Ág. hitv. evangélikus	575	2.866	2·65	12·34	7·66
Református	1.132	5.340	2·28	10·38	6·40
Unitárius	25	123	1·81	8·52	5·23
Izraelita	2.662	13.540	2·53	12·29	7·52
Egyéb	8	56	0·90	9·11	4·27
Összesen	**10.727**	**57.420**	**2·49**	**11·54**	**7·34**

Foglalkozás szerint az értelmiség, a közszolgálat és a szabadfoglalkozások hősi halottainak és hadiözvegyeinek aránya kisebb, mint a kevébbé művelt néprétegeké. A hadiözvegyek arányának székesfővárosunk kerületei szerint való részletezésében (lásd a 21. §-t) láttuk, hogy a leggazdagabb, legelőkelőbb IV. és V. kerületben van aránylag legkevesebb hadiözvegy. A könnyebb, kevésbbé veszélyes katonai szolgálatoknak (például katona-orvos, katonamérnök) a művelt néprétegekben gyakoribb volta, valamint a közszolgálatban nélkülözhetetlenségük miatt felmentettek hatását látjuk e jelenségben.

A nemzet háláját a hadiözvegyeknek állami kedvezményekkel, rendszeres ellátási járulékokkal, hadiözvegyi járulékokkal aligha tudja leróni, ezek a járadékok azonban módot nyujtanak arra, hogy számukat és összes személyi adataikat továbbra is nyilvántarthatjuk. A Budapesten élő hadi-

özvegyek statisztikáját a járadék nélkül lévőkkel együtt 1929 január 1-ig legutóbb *Illyefalvi*[1]) állította össze. Rendkívül részletes adatgyüjteménye a budapesti hadiözvegyeket nemcsak személyi adataik, gyermekeik száma és a férj foglalkozása szerint részletezi, hanem kimutatja a hősi halált halt férj elhalálozásának körülményeit, katonai rangfokozatát, esetleges rokkantságának fokát, a hadiözvegység alapján élvezett állami kedvezmény milyen voltát, járulékai nagyságát és az erre való igényjogosultságát befolyásoló egyéb körülményeket is.

[1]) L. *Illyefalvi I. L.*: »A kenyérkereső nő Budapesten«. (Budapest, 1930) X. rész. »Hadiözvegyek.« 395. s k. l.

D) A kötött házasságok többlete.

24. §. A kötött házasságok többletére vonatkozó statisztika forrásai s a vonatkozó számítások módszerei.

A valamely területen, valamely időtartam alatt kötött házasságok többlete az ott kötött és az ott ugyanakkor — részben az egyik házastárs elhalálozása, részben elválás révén — megszűnt házasságkötések különbözete. A kötött házasságok többletének évenkint szokásos meghatározására szolgáló adatok ennek megfelelően *három forrásból* származnak: 1. az anyakönyvvezetők által kitöltött »*házassági lapok*«-ból, vagyis a házasságkötések népmozgalmi statisztikájából, 2. az ugyanonnan származó »*halálozási lapok*«-ról, amelyekből e tekintetben a házasok elhalálozására vonatkozókat vesszük számba és 3. a polgári jogszolgáltatásnak a törvényszéki bírák által szolgáltatott statisztikájából, tudniillik az egyes években jogerősen befejezett elválási perekre vonatkozó »*elválási lapok*«-ról.

Amikor valamely területen kötött és felbomlott házasságok adatait ilyképen egybevetjük, nem kapjuk meg pontosan azt a tényleges többletet, amely valamely területen fennálló házasságkötések számában a vizsgált időszak alatt létrejött. *Számításainkat a belső vándorlások zavarják* és pedig többféleképen. Elsősorban azért, mert valamely területen házasságot kötők között idegen lakosok vannak s így a házasságkötések számának azon területen valamely időszakban tényleg bekövetkező gyarapodását csak az idegen házasulók leszámításával lehet kiszámítani s ha ez nem áll rendelkezésünkre, az összes kötött házasságok többet adnak, mint a lakosság házasságkötéseinek tényleges gyarapodása. Ha meg az illető területen lakosok házasságkötési hajlandóságát kívánnók megítélni, akkor meg még az ott illetékes lakosok máshol kötött házasságait is tekintetbe kellene venni s az ott kötöttekhez hozzáadni. Hasonló eltérés van a halál által felbomlott házasságok számában is, a valamely területen idegen lakosok haláleseteiből a házasokat le kell vonni s ezt a levonásból kihagyni, mert e nélkül meg többet vonunk le a házasságkötések számának tényleges fogyásánál. Az elválások statisztikájában is sok az idegen; a kötött házasságok többlete tekintetében vizsgált területen működő törvényszék hatásköre is különbözhet az illető területétől.

A belső vándorlások ezen elemeit korrekciós számításokkal avagy az ősanyagból származó ilyirányú új feldolgozásokkal még némikép tekintetbe lehet venni, teljesen lehetetlen azonban az mindazon belső vándorlásokra vonatkozólag, amelyek nem kapcsolatosak a házasságok kötésének vagy megszűnésének tényével, mindazokra, amelyek tehát a házasságkötés után s annak megszűnése előtt létesülnek. A belső vándorlások nincsenek évről-évre rendszeresen számbevéve, csak a külsők, a kivándorlás vagy a külföldiek letelepedése. A kötött házasságok többletére vonatkozó számokat a házasságkötések számának valamely területén, valamely időben bekövetkező tényleges változása szempontjából pedig csak akkor lehetne felhasználni, ha két-két házastárs, vagyis egy-egy család belső vándorlása évről-évre külön feljegyzés tárgyát képezné. Azt pedig, hogy hány család telepedik valahol le és hány távozik el, a népmozgalom statisztikája nem regisztrálja. Így azután, ha népszámlálás után a népmozgalom alapján évről-évre számítással határozzuk meg a házasságkötések vagy a házasok számát, jóslásaink már ezen körülmények miatt sem vezetnek a következő népszámláláskor megállapított pontos számra, teljesen eltekintve most attól, hogy nagy, milliós tömegeknél lelkiismeretlen adatszolgáltatók hibás adatbevallásainak előfordulására is kell gondolni s hogy statisztikai számbavétel eredménye s az egyes jelenségeknek a valóságban való tényleges alakulása között némi különbség mindig lehet.

Nagyvárosokban, ahol a belső vándorlás igen számottevő, ahol az urbanizálódás révén annak mérlege évről-évre rendszeresen egyirányú eltérést mutat s ahol a házasulóknak szintén nagyrésze idegen, vidéki lakos, ki csak ideiglenesen tartózkodik a nagyvárosban s végül, ahol az ott működő törvényszékek hatásköre is túlterjed a város területén, a kötött házasságok többletének az illető városban kötött és felbomlott házasságok egybevetése útján való kiszámítása még sokkal kevésbbé mutatja meg azt, hogy az illető nagyvárosban fennálló házasságok száma mennyivel változik, mint valamely vidéki területre vagy épen az egész országokra vonatkozó országos statisztikákban. Az egész országra vonatkozó eredményeket a belső vándorlások nem is zavarják. A külföldiek házasságkötései s az ide válni jött vagy történetesen nálunk elhalt házas családi állapotú külföldiek száma is csekély — a válási statisztikában külön is van tartva — s az ország egész területén kötött és ugyanott megszűnt házasságok egybevetése útján számított házasságkötési többlettől a valóságos többlet eltérése így aránytalanul kisebb, mint a belső vándorlásoktól felette szenvedő nagyvárosi statisztikákban. A külföldiek forgalma is főleg a nagyvárosokra koncentrálódik s azok népességéhez képest sokkal nagyobb jelentőségű is, mint az ország egész népességéhez viszonyítva. Napjainkban, amikor a kivándorlás minimumra redukálódott, a nyersen számított országos házasságkötési többlet még inkább megegyezik a ténylegessel, mint a világháborút megelőző években, amikor

a tengerentúlra, de meg a minket környező államokba (főleg Ausztriába és Romániába) irányuló külső vándorlások is csökkentették az ország területén élő házasok s az ott fennálló házasságok számát.

Ha valamely esztendőben

B_k jelöli a valamely területen kötött,

B_e az ott működő törvényszékek által jogerősen felbontott és érvénytelenített,

B_h az egyik házastárs elhalálozása által megszűnt házasságkötések (vagyis az ott elhalt házasok) számát, úgy az illető területen kötött házasságok ez évi többlete

$$K = B_k - (B_e + B_h)$$

Két-két népszámlálás között eltelt esztendők (nálunk tíz év) során előálló $K_1\ K_2\ \ldots\ K_{10}$ összege, ami tehát

$$\sum_{i=1}^{i=10} K_i = \sum_{i=1}^{i=10} B_{ki} - (B_{ei} + B_{hi})$$

nem fogja megadni azt a 2_h különbözetet, amely a házasságoknak e 10 esztendőt megelőző (h_m) és követő (h_k) népszámlálásbeli száma között van. Az összegelés valami H különbségre vezet, amely

$$H \neq h, \text{ hanem } = h + \delta$$

A δ eltérés az idegen, nem az illető területen lakosok ott történt közvetett népmozgalmának, meg a 10 év alatt létrejött belső vándorlásoknak következménye. Ha idegenek nélkül az illető területen lakosok

házasságkötéseinek száma ..... b_k'
az elválásaiké pedig ..... b_e
az özvegységre jutottaké végül ..... b_h

úgy a tényleges házasságkötési többlet (k) kiszámításakor még ezeken kívül még az ott levő családok közül elvándoroltakat cs_e és az odavándoroltakat cs_o kell tekintetbe venni. Az illető területen kötött házasságok tényleges többlete tehát egy-egy évben lesz:

$$k = b_k + cs_o - (b_e + b_h + cs_e)$$

Két-két népszámlálás között pedig

$$\sum_{i=1}^{i=10} k_i = b_{ki} + cs_{oi} - (b_{ei} + b_{hi} + cs_{ei})$$

a különbözet

$$\sum_{i=1}^{i=10} K_i - \sum_{i=1}^{i=1} k_i = \sum_{i=1}^{i=10} (K_i - k_i) = \sum_{i=1}^{i=10} B_{ki} + b_{ei} + b_{hi} + cs_{ei} - \\ - (B_{ei} + B_{hi} + b_{ki} + cs_{oi})$$

Ez az az eltérés, mely nagyvárosokban nagyobb, vidéken kisebb, az egész országban pedig — főleg nálunk a mai kivándorlásszegény években — legkisebb, alig számbajövő.

Valamely terület lakosságának tényleges házasságkötési hajlandóságát azonban még ezek a korrekciók sem adják meg teljesen, mert számolni kell még az ott illetékesek máshol kötött házasságaival, másutt megszűnt házasságaival is, még akkor is, ha a házasságkötést követő odavándorlás révén nem is lesznek számbavéve avagy a házasságkötést követő elvándorlás nem a vizsgált évben történt.

Ha B_k = valamely terület lakosságának egyévi házasságkötéseit,

B_e = valamely terület lakosságának elválás által az évben megszűnt házasságait,

B_h = valamely terület lakosságának elhalálozás által ugyanazon évben megszűnt házasságait jelenti, úgy az illető terület lakosságának tényleges házasságkötési többlete

$$K = B_k - (B_e + B_h)$$

ahol $B_k = b_k + b_k^i$, ahol b_k^i az illető terület lakosainak az évben idegenben kötött házasságait jelenti.

Ezeket nem lehet mindenütt számbevenni. A nagyvárosok közül Bécs tűnik ki a bécsiek idegenben kötött házasságainak szabatos statisztikai számbavételével. Hasonlóképen

$$B_e = b_e + b_e^i$$

$$\text{és } B_h = b_h + b_h^i$$

Az illető terület lakosságának tényleges házasságkötési és elválási hajlandóságából és illetékes lakosainak tényleges elhalálozási arányaiból számítható tényleges házasságkötési többletnek nyers arányszáma $K\,^0/_{00}$ pedig, ha a népesség N, úgy a következő

$$K : N = K\,^0/_{00} : 1000$$

$$K\,^0/_{00} = \frac{1000 \cdot K}{N} = \frac{1000}{N}\left[B_k - (B_e + B_h)\right] \equiv$$

$$\equiv \frac{1000}{N}\left[b_k + b_k^i - (b_e + b_e^i + b_h + b_h^i)\right]$$

Minthogy pedig a nyersen számbavett B_k, B_e és B_h az illető terület lakosságának az illető területen történt tényleges közvetett népmozgalmának ezen elemeitől b_k, b_e és b_h abban különbözik, hogy az illető területen idegenek ott történt házasságkötéseinek (i_k), elválásainak (i_e) és elhalálozás által megszűnt házasságainak (idegen házas halottak) számával (i_h) kisebb,

valamint végül az illető területen működő törvényszék hatásköre s az illető terület között és különbsége miatt is tér el s e miatt az elválások száma meg még valamivel (T_e) kisebb, azért fennállanak az egyenletek, hogy

$$b_k = B_k - i_k$$
$$b_e = B_e - (i_e + T_e)$$

és végül $$b_h = B_h - i_h$$

A behelyettesítések után az illető területbeli lakosság tényleges házasságkötési és elválási hajlandóságának megfelelő, valamint házasainak valóságos halálozási arányai szerint számított az illető területbeli lakosságra jellemző házasságkötési többlet ezer lélekre a következőképen fejezhető ki:

$$K\,^0/_{00} = \frac{1000}{N}\left[b_k + b_k^i - (b_e + b_e^i + b_h + b_h^i)\right] \equiv$$

$$\equiv \frac{1000}{N.}\left[B_k + b_k^i + i_k + T_e + i_h - (B_e + b_e^i + B_h + b_h^i)\right]$$

Ez azután lényegesen elüt attól a $K^0/_{00} = \frac{1000\ B_k - (B_e + B_h)}{N}$-től,

amelyet a kötött házasságok valamely területre vonatkozott többlete tekintetében számítani szokás s amelyet közönségesen kiszámítani lehet s amelyek ismertetésével a 25. §-ban elsősorban foglalkozni fogunk, csak megközelítőleg becsülve fel a szükséges korrekciók hatását.

Két-két népszámlálás között pedig a házasságkötések tényleges többlete az illető területen tényleg történt közvetett népmozgalomból a következőképen számítható ki:

$$\sum_{i=i}^{i=10} k_i = b_{ki} + cs_{oi} - (b_{ei} + b_{hi} + cs_{oi}) \equiv$$

$$\equiv B_{ki} + cs_{oi} + i_{ki} + T_{ei} + i_{hi} - (B_{ei} + B_{hi} + cs_{ei})$$

A számított és a ténylegesen mutatkozó többlet δ eltérése pedig a következő lesz:

$$\delta = \sum_{i=1}^{i=10} K_i - \sum_{i=1}^{i=10} k_i = \sum_{i=1}^{i=10} (K_i - k_i) \equiv$$

$$\equiv \sum_{i=1}^{i=10} B_{ki} + b_{ei} + b_{hi} + cs_{ei} - (B_{ei} + B_{hi} + b_{ki} + cs_{oi})$$

Behelyettesítve s a zárójeleket feloldva tehát

$$\equiv \sum_{i=1}^{i=10} (B_{ki} + B_{ei} - (i_{ei} + T_{ei}) + B_{hi} - i_{hi} + cs_{ei} - B_{ei} - B_{hi} - B_{ki} + i_{ki} - cs_{oi})$$

ami a rövidítések után

$$\equiv \sum_{i=1}^{i=10} i_{ki} + cs_{ei} - (cs_{oi} + i_{hi} + i_{ei} + T_{ei})$$

Levonandók tehát az idegenek illető törvényszék előtt történt elválása, amivel több illető törvény hatásköre az illető terület lakosainál, levonandó a halálozásból az idegen házas halottak száma s csak a fennmaradó rész vetendő egybe a kötött házasságoknak szintén idegenek nélkül képzett számával. A különbözet tehát: $i_{ki} + cs_{ei}$ = családok elvándorlása és idegenek házasságkötései, amivel ellenkező irányú $cs_{oi} + i_{hi} + i_{ei} + T_{ei}$, vagyis családok odavándorlása az idegen házasok ott történt elhalálozása és elválása s a törvényszék hatásköri különbsége.

Ha ezzel a δ-val korrigálhatnánk az illető területen történt közvetett népmozgalom kiszámított többletét, úgy két-két népszámlálás között a statisztikai számbavétel nehézkességéből származó objektív s az adatszolgáltatók természetében rejlő szubjektív hibáktól eltekintve, már pontosan megadhatnánk a fennálló házasságok vagy házasok számában a közvetett népmozgalom mérlegének alakulása szerint bekövetkezett változást. Minél többet veszünk tekintetbe a korrekció végett szükséges, említett tényezőkből, annál pontosabban lehetséges azt tényleg megadni.

25. §. A Budapesten kötött házasságoknak az u. o. megszűntek felett fővárosunkban mutatkozó többlete, ennek története, nemzetközi összehasonlítása s területi részletezése; e többlet kialakulására hatással levő körülmények.

A kötött házasságok többletének kiszámításához első lépés a felbomlott összes házasságok kiszámítása, — az elválás miatt megszűnteknek, melyeket jelen munkánk *B)* pontja alatt közöltünk, az egyik házastárs elhalálozása miatt megszűnt és e munkánk *C)* pontja alatt felsorolt házasságokkal való összevonása, — azután következik az ugyanazon területen ugyanazon idő alatt kötött új házasságkötésekkel (jelen munkánk *A)* pontja) való egybevetés. Ez a többlet a közvetett népmozgalom valamely területen történt eseményeinek különbözete: ennek a lélekszámhoz való viszonya a nyers többlet nyers vagy általános arányszáma, elsősorban ennek alakulásával és történetével fogunk foglalkozni s csak azután térünk át az előző §-ban leírt korrekciókra, hogy a budapesti lakosságra és a többletből Budapesten maradó részre jellemző arányszámokat is bemutassuk. Nemzetközi összehasonlításokat csak a nyers többlet nyers arányszámával lehet végezni, mert a korrekcióhoz szükséges adatok az európai nagyvárosok statisztikáinak legnagyobb részéből manapság még hiányzanak.

A Budapesten felbomlott összes házasságok számát halál és elválás miatt felbomlottak szerint való részletezésben, valamint ezeknek és a felbomlott összes házasságoknak ezer lélekre eső együttes nyers arányszámát — mindjárt a megfelelő országos és vidéki eredményekkel egybevetve — 1876-tól 1932-ig a 173. táblázat és a XXVII. grafikon mutatja.

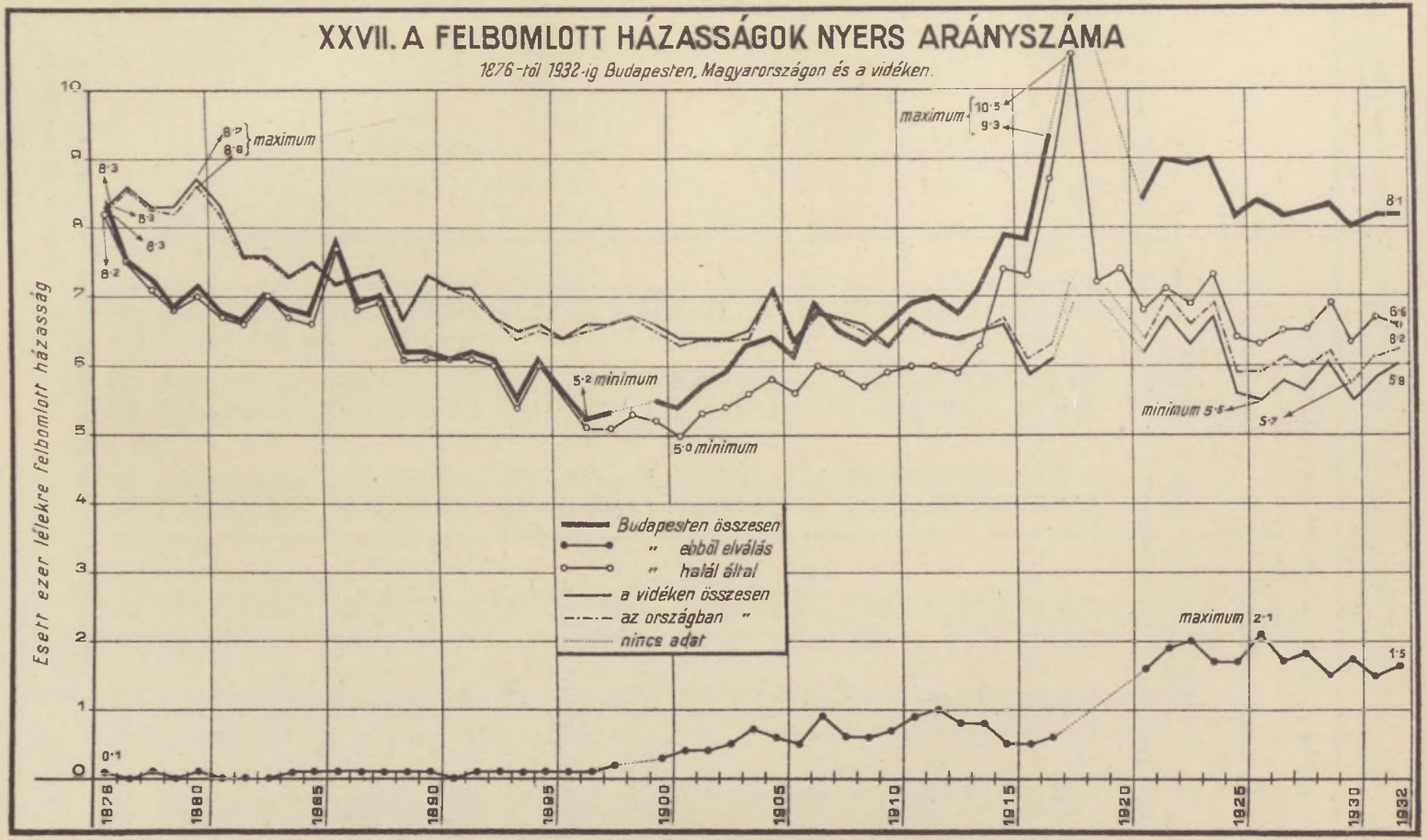
XXVII. A FELBOMLOTT HÁZASSÁGOK NYERS ARÁNYSZÁMA
1876-tól 1932-ig Budapesten, Magyarországon és a vidéken.
Esett ezer lélekre felbomlott házasság
maximum
8·7
8·6
8·3
8·3
8·3
8·2
5·2 minimum
5·0 minimum
maximum
10·5
9·3
8·1
6·6
8·2
5·8
minimum 5·5
5·7
maximum 2·1
1·5
0·1
Budapesten összesen
" ebből elválás
" halál által
a vidéken összesen
az országban "
nincs adat
0
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
1876
1880
1885
1890
1895
1900
1905
1910
1915
1920
1925
1930
1932

173. A felbomlott összes házasságok (a halál és az elválás miatt felbomlottak együttes) száma és aránya 1876-tól 1932-ig Budapesten, Magyarországon és a vidéken.

É v	Az oldalt megnevezett években számbavett összes felbomlott házasságok					
	abszolút száma			ezer lélekre eső aránya		
	Budapesten	Magyar-országon	a vidéken	Budapesten	Magyar-országon	a vidéken
1876	2.622	111.397	108.775	8·3	8·3	8·3
1877	2.475	116.314	113.839	7·5	8·6	8·6
1878	2.457	112.978	110.521	7·2	8·3	8·3
1879	2.414	112.257	109.843	6·8	8·2	8·3
1880	2.618	118.702	116.084	7·1	8·6	8·7
1881	2.546	113.315	110.769	6·7	8·2	8·3
1882	2.595	105.025	102.430	6·6	7·6	7·6
1883	2.844	105.861	103.017	7·0	7·6	7·6
1884	2.831	103.921	101.090	6·8	7·3	7·3
1885	2.882	107.822	104.940	6·7	7·5	7·5
1886	3.468	104.672	101.204	7·8	7·2	7·2
1887	3.130	106.779	103.649	6·9	7·3	7·3
1888	3.273	108.867	105.594	7·0	7·4	7·4
1889	2.993	100.446	97.453	6·2	6·7	6·7
1890	3.091	110.453	107.362	6·2	7·3	7·3
1891	3.175	108.732	105.557	6·1	7·1	7·0
1892	3.340	108.631	105.291	6·2	7·0	7·1
1893	3.404	104.005	100.601	6·1	6·7	6·7
1894	3.196	101.106	97.910	5·5	6·4	6·5
1895	3.719	103.935	100.216	6·1	6·5	6·6
1896	3.509	102.861	99.352	5·6	6·4	6·4
1897	3.385	105.468	102.083	5·2	6·5	6·6
1898	3.598	108.036	104.438	5·3	6·6	6·6
1899[1])	3.672	108.589	104.917	—	6·7	—
1900	3.986	109.003	105.017	5·5	6·5	6·6
1901	4.001	107.316	103.315	5·4	6·3	6·4
1902	4.256	109.519	105.263	5·7	6·4	6·4
1903	4.529	109.413	104.884	5·9	6·4	6·4
1904	4.857	112.128	107.271	6·3	6·4	6·5
1905	5.030	123.795	118.765	6·4	7·1	7·1
1906	4.837	112.436	107.599	6·1	6·4	6·4
1907	5.569	120.902	115.333	6·9	6·8	6·8
1908	5.388	119.781	114.393	6·5	6·7	6·7
1909	5.410	118.228	112.818	6·3	6·5	6·6
1910	5.754	115.177	109.423	6·6	6·3	6·3
1911	6.118	122.948	116.830	6·9	6·7	6·7
1912	6.431	121.091	114.660	7·0	6·5	6·5
1913	6.290	119.497	113.207	6·7	6·4	6·4
1914	6.819	122.201	115.382	7·1	6·5	6·5
1915	7.691	125.551	117.860	7·9	6·7	6·6
1916	7.709	113.646	105.937	7·8	6·1	5·9
1917	9.236	116.345	107.109	9·3	6·3	6·1
1918[1])	10.221	149.685	139.464	10·5	8·1	8·0
1919[1])	6.880	48.486	41.606	7·0	5·9	5·8
1920[1])	6.944	48.000	41.056	7·4	5·8	5·6
1921	7.884	51.694	43.810	8·4	6·4	6·2
1922	8.454	56.528	48.074	9·0	7·0	6·7
1923	8.400	54.084	45.684	8·9	6·6	6·3
1924	8.569	57.232	48.663	9·0	6·9	6·7
1925	7.753	49.129	41.376	8·1	5·9	5·6
1926	8.068	49.349	41.281	8·4	5·9	5·5
1927	7.978	51.325	43.347	8·2	6·1	5·8
1928	8.201	50.660	42.459	8·4	6·0	5·6
1929	8.369	53.633	45.264	8·5	6·3	5·9
1930	8.029	49.832	41.803	8·1	5·8	5·5
1931	8.187	52.866	44.679	8·1	6·1	5·8
1932	8.258	54.386	46.128	8·1	6·2	5·9

[1]) Csak az özvegyülések arányai, e négy évről nincs válási statisztikánk.

Látható, hogy a Budapesten felbomlott házasságok összes száma legújabban évről-évre körülbelül 8000 az 1929—1932. évi átlag 8210·8 felbomlott házasság, az 1926—1928. évi 8082·3, ami az újabb években ezer lélekre évente átlag 8·1—8·5-es viszonyszámmal kifejezhető felbomlási gyakoriságot jelent. A házasságok felbomlásában a házasságkötéseknek az egyik házastárs elhalálozása miatt való megszűnése sokkal nagyobb jelentőségű, mint a jogerőssé vált elválás miatt való felbomlás. Napjainkban székesfővárosunkban kb. három és félszer olyan gyakori a házasságoknak elhalálozásos, mint elválásos vége. Az 1929—1932. évi statisztika szerint a Budapesten felbomlott házasságkötések 18·5%-a szűnt meg elválás miatt, vagyis nem is egészen $^1/_5$-részük, 1926—1928-ban az akkor magasabb elválási arány miatt 22·5%-uk, az összes megszűnt házasságoknak majdnem $^1/_4$-része.

Az elválás jelentősége a házasságkötések megszűnése körében több, mint félszázados időszak évi eredményeit felsoroló statisztikánkban egyre nagyobb lesz. Két okból is. Nemcsak azért, mert az elválási hajlandóság erősödése révén az elválások gyakoribbak, hanem azért is, mert az özvegyülés történeti idősora még a népesség fejlődésének megfelelő arányban sem tud növekedni, mert a halandóság, különösen pedig a házasok halandósága csökkenő irányzatú. E körülmények következtében a régebbi évek eredményeivel egybevetve látható, hogy az elválás miatt megszűnt házasságkötések abszolút száma sokkal rohamosabban gyarapodik, mint az egyik házastárs elhalálozása miatt megszűnteké, ezért a felbomlott összházasságokból az elválásokra a legújabb években eső 18·5%-kal, sőt az 1926—1928. évekre kiszámított, fentemlített 22·5%-os aránnyal szemben az 1911—1913. évi budapesti statisztika szerint az elválásokra a Budapesten felbomlott házasságokból még csak 12·6% esett. Az új házassági törvényt megelőző időkben, vagyis 1894 előtt pedig még ennél is sokkalta kisebb arányt foglaltak el az elválások az ugyanazon időszakban megszűnt összes házasságkötések körében. A 70-es évekből rendelkezésünkre álló legrégibb adatok átlaga az 1876—1878. évi átlag szerint a Budapesten megszűnt házasságoknak csupán 0·8%-a, vagyis $^1/_{125}$-öd része esett akkor az elválásokra.

A népességhez viszonyítva, vagyis a felbomlott összes házasságok (a halál és az elválás miatt felbomlottak együttes) nyers arányszáma tekintetében az 1929—1932. évek időszakára vonatkozó budapesti adat 8·2‰, az 1926—1928. évi 8·3. Ezen új felbomlási nyers arányok tehát kb. megegyeznek az erre vonatkozó 1876. évi budapesti arányszámmal. Közben azonban a felbomlott házasságok ezer lélekre eső székesfővárosi aránya — mint azt a 173. táblázat 4. oszlopa és a XXVII. grafikon is szemlélteti — számos változáson ment keresztül. Színvonalának már a 70-es években meginduló csökkenése egészen a XIX. század végéig tartott: az arány minimum az 1897. évben, 5·2‰. Nyilvánvaló, hogy a székesfővárosunkban felbomlott házasságok ezer lélekre eső nyers arányszámában a XIX. század

végén mutatkozó javuló irányzat a halandóság multszázadvégi csökkenésének következménye s a budapesti halandóság történeti idősorában a mult század végén jelentkező egyre kedvezőbb kialakulást akkor sem az idegen halottak, sem az elválások arányának gyarapodása még nem ellensúlyozta. Budapest kórházintézményeinek fejlődése a mult század végén még nem volt oly rohamos, mint napjainkban, amikor annak erőteljes lökést a háború sebesültjeinek ápolása adott. Ennek következménye lett azután a nem budapesti lakos idegen, vidéki betegeknek a háború után nagyobb arányú fővárosbatódulása, mert a háború végével a hadikórházak jórészt a polgári lakosság használatába mentek át. Mindezzel együtt járt a jelen század 20-as éveinek elején az idegen házasok fővárosi kórházakban történt haláleseteinek gyarapodása is. Kb. a mult század végéig az elválások aránya is csak alig gyarapodott, hiszen ennek növekedését is csak a 90-es évek elején alkotott új házassági törvény, az 1894. évi XXXI. t.-c. mozdította elő. Mindez érthetővé teszi a Budapesten felbomlott házasságok nyers arányszámában 1897-ben bekövetkező minimumot.

A XX. század elejétől kezdve azután a Budapesten felbomlott házasságok ezer lélekre eső adata, vagyis annak nyers arányszáma egészen a világháború kitöréséig lassabban, majd onnan kezdve a hadiözvegyek és a háborús járványok révén 1918-ig bezárólag gyorsabban gyarapodó irányzatú. A vizsgált budapesti arányszám maximuma a világháború utolsó évében, a spanyoljárványos 1918. évben következett be. Ebben az évben csak az egyik házastárs elhalálozása miatt Budapesten megszűnt házasságok ezer lélekre eső száma is 10·5 volt. A törvényszéki statisztika 1918—1920. évi hiánya miatt ebben az esztendőben az elválásokról nem tudunk beszámolni. Abban, hogy a Budapesten felbomlott házasságok nyers arányszáma legújabban kedvezőtlenebb, t. i. nagyobb (az 1929—1932. évi átlag 8·2‰, az 1926—1928. évi 8·3‰), mint volt a világháborút megelőző békés esztendőkben (az 1911—1913. évi átlag pl. 6·9‰) két ok szerepel: 1. az elválások számának azóta az egykori színvonal kétszeresét is meghaladó magasságra történt gyarapodása 2. a halál által Budapesten felbomlott összes házasságoknak a székesfővárosunkban elhalt idegen házas halottak számának gyarapodása miatt mutatkozó növekedése. Ezen körülmények a mai és a régi békés Budapest házasainak halandóságában azóta bekövetkezett javulást nemcsak, hogy ellensúlyozzák, hanem a házasságok felbomlási arányának idősorát progresszióba is viszik.

A vidéken és ezzel együtt az egész országban felbomlott házasságok legújabb nyers arányszámai a világháborút megelőző régi békés évek eredményeihez képest nem mutatnak oly romlást, mint a megfelelő székesfővárosi arányok. A házasságkötések felbomlásának országos és vidéki arányainak színvonala — ha a háborús perturbációtól eltekintünk — a 70-es évektől mindmáig csökkenő. A székesfővárosnak az országból való leszámításával értett

»vidéken« felbomlott házasságok ezer új házasságkötésre eső nyers arányszáma a mult században, 1880-ban volt a legmagasabb (8·7‰) s az újabb időszakban, 1926-ban a legalacsonyabb (5·5‰). Ennek magyarázata a halandóságnak békés időszakokban félszázad óta egyretartó javuló irányzata, amit a fővárosinál sokkal alacsonyabb színvonalon álló vidéki elválási arányszámnak a fővárosinál sokkalta kisebb mérvű gyarapodása nem ellensúlyoz. A felbomlással megszűnt házasságok vidéki arányának színvonalához közelálló a házasságok felbomlásának országos arányszáma. Az országos arány az 1880-ban és 1877-ben egyaránt 8·6‰ s erről a maximumról 1930-ig 5·8‰-re esett vissza. Hasonló alacsony színvonalon (5·9‰) azonban 1925-ben, 1926-ban és 1928-ban is állott már. Látható tehát, hogy a házasságkötések felbomlásának országos aránya félszázaddal ezelőtt sokkal közelebb állott a megfelelő vidéki arányhoz, mint napjainkban. Ezt a főváros népességének fejlődése, az ország területének megcsonkulása, de meg a Budapesten elhalt vidéki házas halottaknak a fővárosi kórházakban elhalt idegen halottak számának és arányának gyarapodásával járt növekedése is indokolja.

A felbomlott összes házasságkötésekre vonatkozó számsorainkat az új házasságkötésekre vonatkozókkal vetve egybe (lásd az utóbbiakat a jelen munkánk 2. §-ában levő 8. táblázatban) és az így nyert különbözeteket, a kötött házasságok többletének abszolút számait az évközepi népesség megfelelő területre vonatkozó adataival vetve egybe, a kötött házasságok többletének általános vagy nyers arányszámaihoz jutunk. Ennek alakulását mutatja 1876—1932-ig Budapesten, Magyarországon és vidéken a 174. táblázat és a XXVIII. grafikon.

A nyers többlet, a közvetett népmozgalom Budapesten történt eredményeinek mérlege a legújabb években évről-évre körülbelül két és fél házasság ezer lélekre (az 1929—1932. években a többlet arányszáma 2·4‰, 1926—1928-ban ugyancsak 2·4‰), ami kisebb, mint amekkora a kötött házasságok nyers többletének nyers arányszáma székesfővárosunkban a világháborút megelőző régi békés esztendőkben volt (1911—1913 átlaga 3·1‰).

A nagy háború mélyreható hatással volt a házasságkötések többletének alakulására is. A nagy világégés idején a házasságok számában változást előidéző közvetett népmozgalom mérlege évről-évre negatív volt, fogyással zárult. Ahogy a természetes szaporodás, úgy a házasságok számának gyarapodása is megszűnt a háború alatt. Természetes szaporodás helyett a háborús években természetes fogyást, vagyis születési többlet helyett születési hiányt láttunk. A háborús években hasonlóképen lényegesen megfogyott a fennálló házasságok száma is. A XXVIII. grafikon érdekesen szemlélteti a fogyás kialakulását, mutatva, hogy az 1876—1878. évi budapesten lefolyt nagy himlőjárvány óta a házasságkötések többletének nyers arányszáma ilyen eltorzulást sohasem szenvedett, de azóta e mérleg nem is volt soha negatív. Járvány és világháború így kerülnek egymás mellé, a nemzet

XXVIII. A KÖTÖTT HÁZASSÁGOK TÖBBLETÉNEK NYERS ARÁNYSZÁMA

1876-tól – 1932-ig Budapesten, Magyarországon és a vidéken.

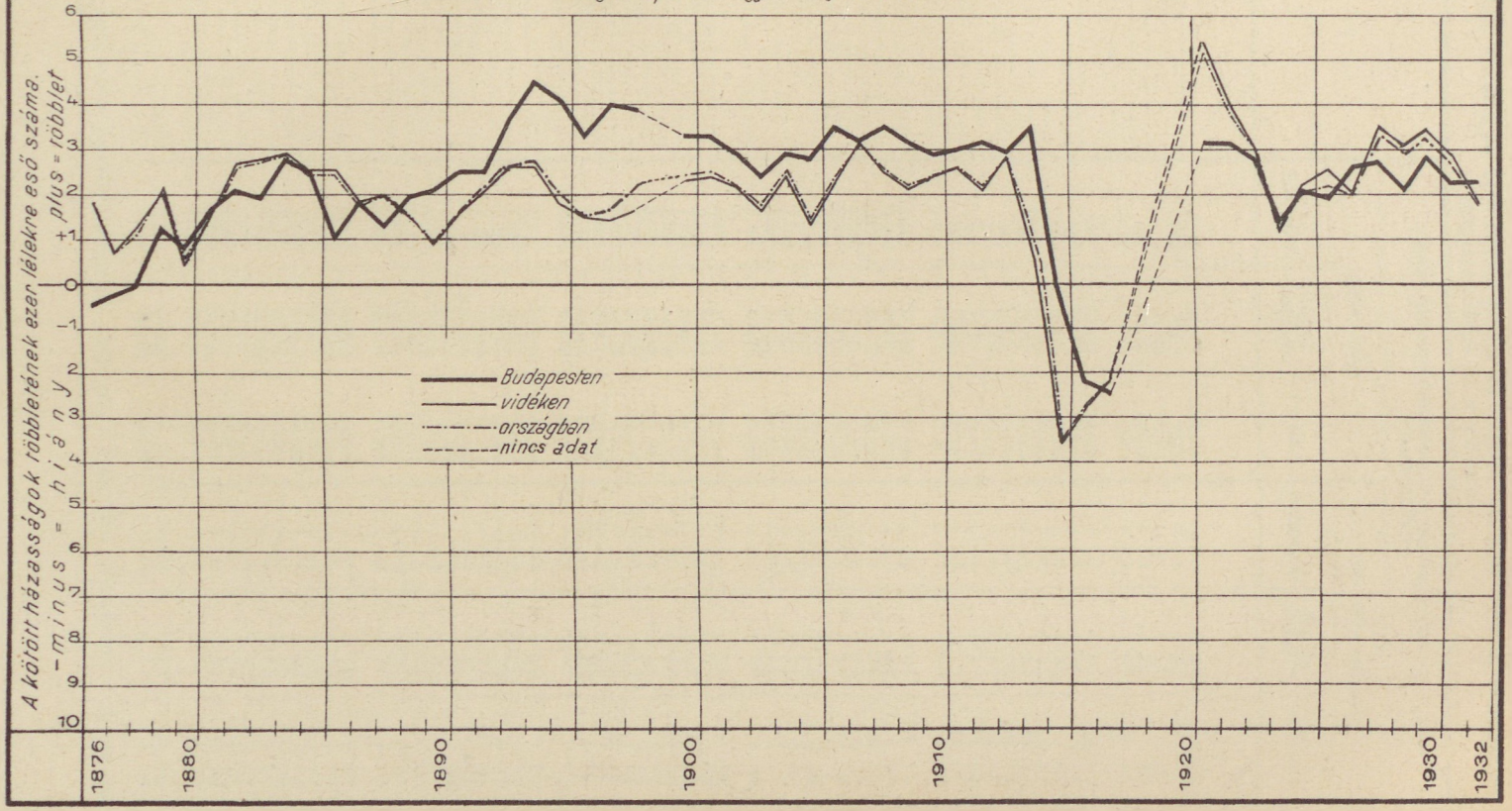

174. A kötött házasságok többletének száma és aránya 1876-tól 1932-ig Budapesten, Magyarországon és a vidéken.

Év	A kötött házasságok többletének (+), vagy fogyásának (—) az oldalt megnevezett évben					
	abszolút száma			ezer lélekre eső aránya		
	Budapesten	Magyarországon[2])	a vidéken	Budapesten	Magyarországon[2])	a vidéken
1876	— 210	23.614	23.824	— 0·5	+ 1·8	+ 1·8
1877	— 180	8.917	9.097	— 0·3	+ 0·7	+ 0·7
1878	— 83	16.548	16.631	— 0·1	+ 1·2	+ 1·3
1879	408	28.181	27.773	+ 1·3	+ 2·1	+ 2·0
1880	276	6.319	6.043	+ 0·8	+ 0·5	+ 0·4
1881	615	23.895	23.280	+ 1·7	+ 1·7	+ 1·6
1882	824	37.136	36.312	+ 2·1	+ 2·6	+ 2·7
1883	769	39.391	38.622	+ 1·9	+ 2·8	+ 2·8
1884	1.121	40.760	39.639	+ 2·8	+ 2·9	+ 2·9
1885	1.022	34.830	33.808	+ 2·5	+ 2·4	+ 2·5
1886	443	35.344	34.901	+ 1·0	+ 2·4	+ 2·5
1887	805	25.915	25.110	+ 1·8	+ 1·7	+ 1·8
1888	601	30.331	29.730	+ 1·3	+ 2·0	+ 2·0
1889	881	22.030	21.149	+ 1·9	+ 1·5	+ 1·5
1890	1.019	13.372	12.353	+ 2·1	+ 0·9	+ 0·9
1891	1.214	22.719	21.505	+ 2·5	+ 1·5	+ 1·6
1892	1.362	32.739	31.377	+ 2·5	+ 2·2	+ 2·1
1893	2.112	40.462	38.350	+ 3·7	+ 2·6	+ 2·6
1894	2.682	42.228	39.546	+ 4·5	+ 2·7	+ 2·6
1895	2.491	30.760	28.269	+ 4·1	+ 2·0	+ 1·8
1896	2.117	24.095	21.978	+ 3·3	+ 1·5	+ 1·5
1897	2.633	25.577	22.944	+ 4·0	+ 1·6	+ 1·4
1898	2.636	26.505	23.869	+ 3·9	+ 1·6	+ 1·6
1899[1])	2.892	39.323	36.431	+ 4·1[1])	+ 2·2	—
1900	2.341	39.626	37.285	+ 3·3	+ 2·4	+ 2·3
1901	2.440	41.178	38.738	+ 3·3	+ 2·5	+ 2·4
1902	2.164	37.152	34.988	+ 2·9	+ 2·2	+ 2·2
1903	1.829	29.017	27.188	+ 2·4	+ 1·7	+ 1·6
1904	2.240	44.473	42.333	+ 2·9	+ 2·6	+ 2·5
1905	2.121	23.758	21.637	+ 2·8	+ 1·4	+ 1·3
1906	2.727	41.556	38.829	+ 3·5	+ 2·4	+ 2·3
1907	2.647	57.319	54.672	+ 3·2	+ 3·2	+ 3·3
1908	2.929	45.671	42.742	+ 3·5	+ 2·6	+ 2·5
1909	2.729	39.301	36.572	+ 3·2	+ 2·2	+ 2·1
1910	2.521	43.122	40.601	+ 2·9	+ 2·4	+ 2·4
1911	2.722	48.406	45.684	+ 3·0	+ 2·6	+ 2·6
1912	2.857	40.014	37.157	+ 3·2	+ 2·2	+ 2·1
1913	2.750	52.553	49.803	+ 3·0	+ 2·8	+ 2·8
1914	3.325	14.136	10.811	+ 3·5	+ 0·7	+ 0·6
1915	— 77	—64.603	—64.526	— 0·1	— 3·5	— 3·6
1916	—1.172	—50.780	—49.608	— 1·2	— 2·7	— 2·8
1917	—2.545	—40.600	—38.055	— 2·5	— 2·2	— 2·2
1918[1])	—1.180	—22.791	—21.611	— 1·2	— 1·2	— 1·2
1919[1])	16.062	112.064	96.002	+17·0	+14·5	+14·1
1920[1])	4.733	56.122	51.389	+ 4·8	+ 7·3	+ 7·6
1921	2.935	41.616	38.681	+ 3·1	+ 5·2	+ 5·4
1922	2.990	31.343	28.353	+ 3·2	+ 3·8	+ 4·0
1923	2.560	24.622	22.062	+ 2·8	+ 3·0	+ 3·0
1924	1.323	17.828	16.505	+ 1·4	+ 2·2	+ 2·2
1925	1.978	25.253	23.275	+ 2·0	+ 3·0	+ 3·2
1926	1.798	27.500	25.702	+ 1·9	+ 3·2	+ 3·5
1927	2.559	25.701	23.142	+ 2·6	+ 3·0	+ 3·0
1928	2.693	28.974	26.281	+ 2·7	+ 3·4	+ 3·5
1929	2.107	24.885	22.778	+ 2·1	+ 2·9	+ 3·0
1930	2.753	28.075	25.322	+ 2·8	+ 3·2	+ 3·3
1931	2.337	23.488	21.151	+ 2·3	+ 2·7	+ 2·7
1932	2.368	16.816	14.448	+ 2·3	+ 1·9	+ 1·9

[1]) Az illető évben megszűnt házasságok közül csak a halál által felbontottak. — [2]) 1919-től trianoni terület.

gyarapodását szolgáló házasságkötések száma miattuk egyformán fogyott. Megemlíthető még, hogy az 1886. évi budapesti kolera és hímlőjárvány következtében ez évben is felette alacsony volt (+1·0‰) a többlet nyers arányszáma, de ez évben nem vált negatívvá.

Az egyes háborús évek közül székesfővárosunkban a házasságkötések fogyásának arányszáma 1917-ben volt a legmagasabb, vagyis legkedvezőtlenebb — 2·5‰-kel, ami ötszörakkora arányú fogyás, mint amekkorát a hímlő révén 1876-ban láttunk (— 0·5‰). Közvetlen a háború befejeződése után a házasságkötéseknek a háborúból hazatért katonák új házasságkötései révén a kötött házasságok többletének arányszáma is magasra szökik. Azt, hogy mekkorára, pontosan nem tudjuk, mert a polgári jogszolgáltatás statisztikájának 1918—1921. évi szünete miatt e három évről nincs elválási statisztikánk s így ezen időszakban az új házasságkötésekből csak az egyik házastárs elhalálozása miatt megszűnt házasságokat tudjuk leszámítani. A valóságos többlet arányszáma ezen években tehát nem volt olyan magas, mint aminőnek számításuk az elválások nélkül adja, mégis bizonyos, hogy 1919-ben, ha nem is 17‰ a kötött házasságok többletének székesfővárosi arányszáma, mégis valószínű, hogy ahhoz igen közelálló magas, bár bizonyos, hogy ezen színvonalából az elválások ez évben ezer lélekre eső ismeretlen arányszáma ez évben többet vonna le, mint máskor. A kommunizmus szabados erkölcse révén ugyanis 1919-ben az elválások száma és aránya is magas volt. A vidéken és egyben országszerte — mint azt a 174. táblázat 5. és 6. oszlopa, valamint a XXVIII. grafikon mutatja — a kötött házasságok többletének nyers arányszáma legújabban rendszerint kedvezőbben alakult, mint a fővárosban. A vidéken 1922-től 1932-ig ezer lélekre 2·7—4·0 házasságkötési többlet esett (országszerte 2·7—3·8), ezzel szemben a fővárosban — mint említettük — csak 2·1—3·2 között mozog az arány s minden évben alacsonyabb a megfelelő országos vagy vidéki arányszámnál, csupán 1932-ben látható az újabb években máskor nem észlelt az a jelenség, hogy a székesfővárosunkban kötött házasságok többletének a népességhez viszonyított aránya magasabb, mint az egész ország vagy a vidék megfelelő arányszáma. Ez évben országszerte csökkent a házasságkötési arányszám, az országos halandóság pedig magasabb volt (17·9‰), mint bármely környező évben (1930 : 15·5, 1931 : 16·6‰, 1933 aránya pedig meg épen 14·6‰.) A világháború előtt azonban épen megfordítva, mindig a budapesti többlet nyers arányszáma volt magasabb, mint a vidéki. E színváltozást a közvetett népmozgalom Budapesten történt eredményeinek a vidékiekkel való egybevetésénél egyrészt ismét az elválásoknak mai magas budapesti aránya, másrészt pedig ismét a székesfővárosi kórházakban elhalt vidéki házasok napjainkban egyre gyarapodó száma indokolja. E két utóbbi tényezőre vonatkozó arányszámok napjainkban a világháborút megelőző régi, békés évekhez képest sokkal inkább megerősödtek, mint az új házasságkötéseknek

fővárosunkban szintén gyarapodó nyers arányszáma s ez idézte elő a kötött házasságok többletére vonatkozó budapesti nyers arányszám olyatén fogyását, hogy az az épen ellenkező irányú átalakulást, vagyis gyarapodást mutató vidéki eredmények mögött napjainkban az évek nagyobbik részében emiatt már rendszerint elmarad.

A fővárosi lakosság házasságkötéseinek többlete a közvetett népmozgalom Budapesten történt eseményeinek mérlegétől — mint azt már fentebb említettük — lényegesen különbözik. Azt, hogy az idegen házasulók és az idegen házas halottak, valamint a nem budapesti lakosok Budapesten történt elválásainak leszámítása és végül a vándormozgalom figyelembevétele a megelőző §-ban — munkánk 24. §-ában — közölt korrekciós számítások módszerével minő eredményekre vezet, néhány újabb esztendő budapesti statisztikájának eredményei alapján a 175. táblázat tárja elénk.

E táblázat korrigált adataival a budapesti lakosok házasságkötési többletének legújabb adatait az idegenek közvetett népmozgalmának budapesti eseményeitől s a vándormozgalomtól független eredményeit mutatjuk be. Ezzel szemben az e fejezetben eddig eszközölt nyers számításoknál a fővárosban kötött összes házasságokat vettük egybe az ott megszűnt összesekkel, vagyis mindazon elválással megszűnt házasságokkal, amelyek felbomlása vagy érvénytelenítése a fővárosi törvényszék előtt vált jogerőssé s a fővárosban elhalt házasok — illetve az e miatt megszűnt házasságok — összes számával. Eddig tehát nem voltunk figyelemmel arra, hogy hol lakos, hol született, honnan származik és hová költözik az, aki Budapesten családot alapított, avagy akinek meglevő házassága itt felbomlott. Épen ezek mértékét és hatását akarjuk megállapítani a korrekciós számításokkal és az ezektől független budapesti eredmények 1926—1931. évi átlagának abszolút számait, valamint ezer lélekre eső viszonyszámait foglaltuk egybe az említett 175. táblázaton. Az 1932. évtől a budapesti statisztika az idegen halottak családi állapot szerint való részletezését már nem közli s ezért innen kezdve a 175. táblázaton közölt korrekció sem hajtható már végre.

A nyers többlet: a közvetett népmozgalom Budapesten történt eseményeinek mérlege ezer lélekre 1929—1931-ben évente átlag 2·42 házasságkötés (1926—1928-ban 2·42). Ha azonban a többlet ezen általános vagy nyers arányszámának kiszámításánál az új házasságkötéseknél csak azokat vesszük tekintetbe, amelyeket budapestieknek tekinthetünk, vagyis azokat, ahol a vőlegény budapesti lakos volt, úgy ez az arányszám a vizsgált három év átlagában 1·29‰-re (1926—1928-ban 1·44‰-re) szállt le. Ha azonban ellenkezőleg, a többlet kiszámításán a megszűnt házasságkötések körében szorítkozunk csak a budapesti lakosokéira, úgy az arányszám az 1929—1931. évi időszakban meg viszont 4·17‰-re (1926—1928-ban 4·14‰-re) emelkedik. Ezen két korrekciós arányszámnál jobban érdekel minket azonban az a harmadik, hogy mekkora a többlet ezer lélekre, ha úgy a kötött, mint

175. A Budapesten kötött házasságok többletének és ezek arányának korrekciója a nem budapesti lakosok közvetlen népmozgalmára s a belső vándorlásokra vonatkozó adatokkal 1926-tól 1931-ig.

Sorszám	Megnevezés	A korrigált házasságkötési többlet alakulása Budapesten az							
		1926.	1927.	1928.	1929.	1930.	1931.	1926—1928	1929—1931
		év ben						átlagában	
	a) *Abszolút számban*								
1	A Budapesten kötött új házasságkötések	9.866	10.537	10.894	10.476	10.782	10.524	10.432·3	10.594·0
2	A Budapesten megszűnt összes házasságkötések	8.068	7.978	8.201	8.369	8.029	8.187	8.082·3	8.195·0
3	A nyers többlet: a közvetett népmozgalom Budapesten történt eseményeinek mérlege	1.798	2.559	2.693	2.107	2.753	2.337	2.350·0	2.399·0
4	Azon házasságkötések, ahol a vőlegény budapesti lakos volt s így a házasságkötések közül budapestinek tekinthetők	9.017	9.554	9.874	9.363	9.681	9.414	9.481·7	9.486·0
5	A többlet a 4. alatt felsorolt házasságkötésekre tekintettel számolva	949	1.576	1.673	994	1.652	1.227	1.399·3	1.291·0
6	A Budapesten történt elválások közül a budapesti lakosokra esik	1.890	1.541	1.655	1.391	1.579	1.328	1.695·3	1.432·7
7	Az elhalálozások száma a házas idegenek levonásával	4.628	4.773	4.747	5.187	4.683	5.090	4.716·0	4.986·7
8	Elválás és elhalálozás által megszűnt házasságok közül budapesti lakosoké összesen	6.518	6.314	6.402	6.578	6.262	6.418	6.411·3	6.419·3
9	A többlet a megszüntek közül csak budapestiekre szorítkozva	3.348	4.223	4.492	3.898	4.520	4.106	4.021·0	4.174·7
10	A többlet úgy a kötött, mint a megszűnt házasságkötéseknél, tehát az egész közvetett népmozgalomban csak a budapesti lakosokra eső részt véve figyelembe	2.499	3.240	3.472	2.785	3.419	2.996	3.070·3	3.066·7
11	A Budapestre vándoro házas családfők száma	1.501	3.027	1.786	868	1.015	1.588	2.104·7	1.157·0
12	A Budapestről kivándorolt házas családfők száma	59	60	44	61	38	91	54·3	63·3
13	A vándormozgalom számbavehető mérlege	1.442	2.967	1.742	807	977	1.497	2.050·3	1.093·7
14	A házasságkötési többlet a vándormozgalom mérlegével korrigálva	3.240	5.526	4.435	2.914	3.730	3.834	4.400·3	3.492·7
15	Házasságkötési többlet a közvetett népmozgalom budapesti lakosokra eső részére szorítkozva (mint 10. alatt) és egyidejűleg a vándormozgalom mérlegével (mint 14. alatt) is korrigálva	3.941	6.207	5.214	3.592	4.396	4.493	5.120·6	4.160·3
	b) *Ezer lélekre eső arányban*								
1	A Budapesten kötött új házasságkötések	10·23	10·85	11·14	10·56	10·78	10·42	10·74	10·59
2	A Budapesten megszűnt összes házasságkötések	8·37	8·21	8·39	8·44	8·03	8·11	8·32	8·19
3	A nyers többlet: a közvetett népmozgalom Budapesten történt eseményeinek mérlege	1·87	2·63	2·75	2·12	2·75	2·31	2·42	2·40
4	Azon házasságkötések, ahol a vőlegény budapesti lakos volt s így a házasságkötések közül budapestinek tekinthetők	9·35	9·84	10·10	9·44	9·68	9·32	9·76	9·48
5	A többlet a 4. alatt felsorolt házasságkötésekre tekintettel számolva	0·98	1·83	1·71	1·00	1·65	1·21	1·44	1·29
6	A Budapesten történt elválások közül a budapesti lakosokra esik	1·96	1·59	1·69	1·40	1·58	1·31	1·75	1·43
7	Az elhalálozások száma a házas idegenek levonásával	4·80	4·91	4·85	5·23	4·68	5·04	4·86	4·98
8	Elválás és elhalálozás által megszűnt házasságok közül budapesti lakosoké összesen	6·76	6·50	6·55	6·63	6·26	6·35	6·60	6·42
9	A többlet a megszüntek közül csak budapestiekre szorítkozva	3·47	4·35	4·59	3·93	4·52	4·07	4·14	4·17
10	A többlet úgy a kötött, mint a megszűnt házasságkötéseknél, tehát az egész közvetett népmozgalomban csak a budapesti lakosokra eső részt véve figyelembe	2·59	3·34	3·55	2·81	3·42	2·97	3·16	3·06
11	A Budapestre vándorolt házas családfők száma	1·56	3·12	1·83	0·87	1·01	1·57	2·17	1·16
12	A Budapestről kivándorolt házas családfők száma	0·06	0·06	0·05	0·06	0·04	0·09	0·06	0·06
13	A vándormozgalom számbavehető mérlege	1·50	3·06	1·78	0·81	0·98	1·48	2·11	1·09
14	A házasságkötési többlet a vándormozgalom mérlegével korrigálva	3·36	5·69	4·54	2·94	3·73	3·80	4·53	3·49
15	Házasságkötési többlet a közvetett népmozgalom budapesti lakosokra eső részére szorítkozva (mint 10. alatt) és egyidejűleg a vándormozgalom mérlegével (mint 14. alatt) is korrigálva	4·09	6·39	5·33	3·62	4·39	4·45	5·27	4·16

a megszűnt házasságkötéseknél, tehát az egész közvetett népmozgalomban csak a budapesti lakosokra eső részt vesszük figyelembe. Azért, mert ez jellemző a budapesti lakosságra. Ez az adat ugyancsak az 1929—1931. év átlagában ezer lélekre 3·06 (1926—1928-ban 3·16) házasságkötés. Ezek az adatok tehát kissé magasabbak is, mint a közvetett népmozgalom Budapesten történt összes eredményeinek megfelelő mérlegei. Az idegenekkel együtt számított nyers többlet ezer lélekre ugyanis — mint fentebb láttuk — 1929—1931-ben csak 2·40, 1926—1928-ban pedig csak 2·42 házasság volt. A budapesti lakosok házasságkötési többletének a nyers többletet felülmúló magassága egyrészt onnan származik, hogy a budapesti lakosok elválási arányszáma is magasabb, mint a Budapesten történt elválásoké (lásd munkánk 15. §-át), másrészt onnan, hogy a budapesti kórházakban elhalt nem budapesti lakos idegen házasok is nagyobb arányt képviselnek a Budapesten elhalt összes házasok között, mint amekkorát az idegen vőlegények tesznek ki a Budapesten történt új házasságkötéseknél. Amíg a korrekció nélkül a házasságkötések budapesti többlete a vidékié mögött elmarad, — lásd a 174. táblázatot — addig a korrekció után a vonatkozó nyers arányszám azzal ma is egyenrangú, ha nem is múlja azt oly annyira felül, mint a világháborút megelőző legutolsó békés esztendőkben. Megjegyzendő azonban, hogy a budapesti lakosokra számított 3·06, illetve 3·16‰-es korrigált többlet sem adja meg egészen pontosan a budapesti lakosok közvetett népmozgalmának mérlegét, mert a budapesti lakosok közül vidéken elhalt házasok s a vidéken történt új házasságkötések, vagyis a budapesti lakosok közvetett népmozgalmának vidéken történt eseményeit számításainknál nem tudjuk tekintetbe venni. Igen érdekes e tekintetben a bécsi statisztika szervezete, — lásd e munkánk 1. §-át — minthogy a bécsieknek Ausztria vidéki részein történt házasságkötéseit az illetékes bécsi anyakönyvvezetőknek is jelenteni kell.

Ha a budapesti házasságkötések többletének arányszámait a vándorlások eredményeivel is korrigálni kívánjuk a célból, hogy olyan többlet arányszámokat számíthassunk, amelyek a Budapesten fennálló házasságkötések számában évenkint bekövetkező változások nagyságával magával arányosak, a vándormozgalom mérlegét kell megállapítani. Ezt azonban kellő pontossággal a belső vándorlások statisztikájának mai rendszere mellett még nem tudjuk végrehajtani. Ismeretes ugyan évről-évre a Budapestre vándorolt s ott letelepedett házas családfők száma a lakásbizonylatok alapján, de az onnan eltávozott házas családfők közül csak a kivándorlottak száma ismeretes, az ország vidéki részeire eltávozottaké nem. Innen az, hogy a budapesti statisztikából a vándormozgalom mérlegével korrigált házasságkötési többlet ezer lélekre eső száma 1929—1931-ben 3·49, 1926—1928-ban pedig magasabb, mint a fentebb már ismertetett nyers többlet arányszáma, illetve (2·42). Még magasabb a budapesti statisztikából számítható házasság-

kötési többlet nyers arányszáma, ha a nyers többlet adatát nemcsak a vándormozgalom mérlegével korrigáljuk, hanem egyúttal a közvetett népmozgalomban is csak a budapesti lakosokra eső részt vesszük tekintetbe. Az 1929—1931. évi budapesti statisztikából úgy a vándormozgalom mérlegével, mint az idegen lakosok közvetlen népmozgalmának budapesti eseményeivel korrigált házasságkötési többlet ezer lélekre eső száma 4·16-nak, 1926—1928-ból ugyanez az arány meg épen 5·27-nak adódik.

Említettük, hogy a kötött házasságok többletére vonatkozó arányszám nemzetközi összehasonlítását csak a nyers többletnek, vagyis az egyes nagyvárosokban történt közvetett népmozgalmi események összes adatainak figyelembevételével végezhetjük el, mert az európai városok legnagyobb részéből hiányzanak a korrekciós számításokhoz szükséges adatok. A kötött házasságok többletének nyers arányszáma az európai nagyvárosok népmozgalmából rendelkezésünkre álló némely többéves átlag szerint a 176. táblázatban foglalt nemzetközi összehasonlítást teszi lehetővé. (Lásd a 176. táblázatot.)

176. A kötött házasságok többletének nyers arányszáma némely európai nagyvárosban 1911—1913., 1916—1918. és 1925—1926. évek eredményeinek átlagában.

(Nagyvárosok az 1925—1926. évi ezrelék nagyságsorrendjében.)

A nagyváros neve	Esett ezer lélekre évente átlag házasságkötési többlet az		
	1911—1913.	1916—1918.	1925—1926.
	évek statisztikája szerint		
Leningrad	—	—	6·0
Párizs	4·4	1·6	[6] 5·9
Prága	—	—	5·6
Köln	4·6	1·6	[6] 4·8
Stockholm	4·7	4·4	4·4
Zürich	4·7	2·3	4·4
Rotterdam	4·1	3·2	4·3
Amsterdam	4·1	3·3	4·1
Koppenhága	[1] 3·7	4·1	[5] 3·9
Bécs	3·9	—	—
Brüsszel	4·6	— 2·5	3·4
Boroszló	2·0	— 0·2	[5] 3·2
Milánó	1·9	— 3·1	[6] 2·5
Drezda	2·2	— 2·3	[6] 2·4
Génua	0·9	— 1·5	2·1
Hamburg	[3] 3·6	— 0·1	2·1
Róma	[2] 2·3	— 2·2	2·0
Budapest	3·0	[4] — 1·3	2·0
Bukarest	2·3	[3] — 1·1	1·9
Berlin	4·7	0·8	[6] 1·8

[1]) Csak 1913. év adata. — [2]) Csak 1912—1913. évi átlag. — [3]) Az 1917. év évközepi népességhez viszonyítva, mert az 1916—1918. évi átlag nem volt kiszámítható. — [4]) Csak 1916—1917. évi átlag. — [5]) Csak 1925. év adata. — [6]) 1923—1924. évi átlag.

A kötött házasságok többletének nyers arányszáma ezen táblázat tanulsága szerint az ezidő szerint a nagyvárosok nagyobb részéből rendelkezésünkre álló 1925—1926. évi átlag szerint az orosz nagyvárosokban alakul a legkedvezőbben. A számsor élén Leningrad áll 6·0‰-kel, bizonyos azonban, hogy ez az oroszok, általában a szláv népek nagy házasságkötési hajlandósága mellett sem épen kedvező tünet, mert nem jelenti sem a házasok halandóságának Oroszországban kedvező alakulását, sem a házasok népességi arányának náluk való erősödését, hanem nagyrészben inkább csak a házastárs sűrű váltogatását. Ezen orosz arányszám magas színvonala a gyakori elválásokat megengedő mai szovjetorosz rendszer következménye. Leningrad után Párizs és Prága következik: ezek magas arányszáma már sokkal kedvezőbb jelnek tekinthető. Számsorunk végén Berlin foglal helyet 1·8‰-es arányszámmal, amely a vesztes háborútól, nehéz gazdasági helyzetben levő és házasságkötési hajlandóságban is erősen szenvedő német főváros vígasztalan helyzetének tükörképe. Berlin után Bukarest következik, melynél itt is éppen úgy, mint összes többi népmozgalmi adatainak rendkívüli alacsonyságában elsősorban ismét népességüknek tévesen, túl magasra történt becslésének következményét láthatjuk. Budapest arányszáma — 1925—1926. átlagában — ezer lélekre évente átlag 2·0 házasságkötési nyers többlet, amely arány az európai nagyvárosokkal való egybevetéskor elég kedvezőtlennek tetszik. A budapesti arányszám az orosz maximumnak csak $^1/_3$ része s a legtöbb nyugateurópai nagyváros megfelelő arányszámának is csak a fele. Szomorú bizonyítéka ez annak, hogy a közvetett népmozgalom székesfővárosunkban ma is még nagyon extenzíven alakul. Népünk nagy házasságkötési hajlandóságánál fogva nálunk sok új házasságot kötnek, de minthogy halandóságunk is magas s az elválások gyakorisága is mindinkább növekedik, a közvetett népmozgalom mérlege kedvezőtlenül alakul, a kötött házasságok többletének nyers arányszáma székesfővárosunkban kedvezőtlen, alacsony. A budapesti arányszám mögött a rendelkezésünkre álló adatok sorában csak a bukaresti és a berlini arányszám marad el.

Befejezés.

A közvetett — a népesség számára hatással csak közvetve levő — népmozgalommal, vagyis a házasságok kötésének és megszűnésének tömegjelenségeivel foglalkoztunk e kötetben, azonban mindig ellenőriztük a népszámlálásokban azt, hogy a közvetett népmozgalom intenzitásában néprétegenkint mutatkozó különbségek mennyiben vezetnek ott megfelelő eltérésekre. Megvizsgáltuk azt, hogy a megfelelő családi állapotúak száma és aránya a népességben hasonlóképen változik-e, amint azt a házasságkötések, az özvegyülések és végül az elválások arányszámainak alakulása nyomán várni lehetne. Kutattuk azt, hogy mennyiben mutatkoznak a vándormozgalom mérlege — a belső s az ország határain túlmenő külső vándorlások— következményeképen a népmozgalmi és népszámlálásbeli adatgyüjtésekből elénk táruló szabályszerűségek között ezekre visszavezethető különbségek. A fővárosi lakosság házasodási avagy elválási hajlamának vizsgálatakor az idegenek — a nem budapesti lakosok Budapesten történt — népmozgalmi adatainak levonásáról épen ezért nem feledkezhettünk meg. Ugyanezekre a közvetett népmozgalom intenzitásának az egyes néprétegek (pl. nemzetiség, vallás, foglalkozás, vagyonosság, műveltség, korcsoportok stb.) szerint való részletezésében mutatkozó különbségeinek vizsgálatánál avagy a fővárosi és a vidéki eredmények szembeállításánál, a budapesti arányszámoknak a többi európai városokéval való összehasonlításánál avagy a városrészek vagy közigazgatási kerületek szerint való részletezésénél is tekintettel kell lennünk. A közönséges megoszlási százalékok és az általános vagy nyers arányszámok mellett »tiszta«, a vizsgált népmozgalomban résztvenni képes néprétegre vonatkozó arányszámokat, a népesség koreloszlásának megváltozásától független standard viszonyszámokat és különös módszerű, több fejezetben új képletekkel is megadott, más korrekciós számításokból származó viszonyszámokat is számítottunk, hogy a következtetéseket zavaró körülményektől — különösen a vándormozgalomnak hatásaitól — ítéleteinket függetlenítsük, illetve közvetlenül azért, hogy e zavaró körülmények hatásának arányát és mértékét is megvilágíthassuk. Célunk mindig az volt, hogy a jelenségek teljes súlyát, valódi fontosságát, a reájuk hatással levő gazdaságtársadalmi, fiziológiai, életmódbeli vagy más természeti és társa-

dalmi tényezők hatásának igazi mivoltát, helyes mértékét állapítsuk meg, hogy általános jellegű törvényszerűségeket adjunk oknyomozó statisztikánk gyümölcseképen. Az évi eredményekben levő esetlegességektől többéves átlagok képzésével iparkodtunk függetlenedni s ha a kombinatív eljárás ismételt alkalmazása alatt a részletekre irányuló mohó kíváncsiságunk a számokat már nagyon elaprózta, csak az illető megvilágításban legjelentősebb népcsoportokat ragadtuk ki s csak azokat rögzítettük, figyelemmel arra, hogy meg legyen még a nagy számok törvényének kellő érvényesülési lehetősége. Befejezésképen az így megállapított törvényszerűségeknek csak legfontosabbjait foglaljuk röviden össze, hogy a házasságkötési hajlandóságnak s a Trianont követő években erősbödött elválási láznak, de meg az özvegyülés elválási szomorú folyamatának is főeredményeit bemutassuk és könyvünk tanulságait leszürhessük.

A székesfővárosi lakosság házasságkötési hajlandóságának vizsgálatakor tehát nem elégedhetünk meg azzal, hogy az egyes években e nagyvárosban kötött házasságok számát vagy azok többéves átlagát az egész népességhez viszonyítsuk. Az ezer lélekre eső általános vagy nyers házasságkötési arányszám alakulása Budapesten igen csalóka: napjainkban magasabb színvonalon áll, mint az országos. Pedig ki ne ismerné a régi tételt, hogy a városi népesség családalapítási hajlandósága sokkal kevésbé erős, mint a vidékié és hogy az rendszerint azokénál csak később, idősebb korban elégül ki. Régebben, különösen még a mult században a házasságkötéseknek még nyers arányszáma is magasabb volt székesfővárosunkban, mint országszerte. Ma a fővárosi gyermekréteg azelőtt sohasem észlelt gyengesége és a Budapesten házasuló nem budapesti lakosok — különösen nem budapesti vőlegények — magas aránya miatt a nyers számokból ez a tény már nem olvasható ki s csak a házasodni képes korban levő 15 éven felüli, nem házas népességhez viszonyító tiszta arányszámok domborítják azt ki s tovább erősítik azt a vándormozgalom alakulásától függetlenítő korrekciós számítások. A fővárosi lakosság városias jellegű társadalmi és demográfiai összetételének következményeképen, a nagyvárosokban gyakori szabados világnézetűeknek házasságra nem törekvő életfelfogása és a későn vagy egyáltalán nem nősülő intelligenciának magas aránya miatt a budapestiek házasságkötésre való hajlandósága ma is kisebb s régebben is mindenkor kisebb volt, mint a vidékieké. Ez a városias jelleg: a házasságkötésre alacsony, az elválásra pedig nagy hajlandóság!

Kétségtelen azonban másrészről, — s ezt munkánk egyik legfontosabb végső tanulságaként szűrhetjük le, amit mindennemű erre vonatkozó korrekciós számításaink is megerősítenek — hogy a multtal szemben nemcsak a székesfővárosban kötött házasságkötéseknek, hanem az itteni lakosság házasságkötéseinek sem száma, sem aránya nem csökken, de nem is stagnál, hanem inkább még kissé erősbödőben is van. A világháborús időszaktól

eltekintve s a mai békés időszak, budapesti házasságkötéseinek arányait vetve a világháborút megelőző régi békés kor Budapestjének megfelelő adataival össze, a mai új adatokat mindig magasabbnak találjuk, akár a nyers vagy általános, akár a tiszta, vagy a standard vagy más korrigált házasságkötési arányokat vagy végül akár a házasoknak a népességben avagy a 15. éven felüliek körében való arányait vizsgáljuk. A budapesti lakosság házasságkötései is sűrűbbek ma, főleg két okból: egyrészt az elválások mai arányának fővárosunkban a régebbi időkben mutatkozót felülmúló magassága és újabban a vidékinél intenzívebb erősödése s az ezt követő — főleg az elvált férj részéről történő — új házasságkötések miatt, másrészt az özvegyek számának és arányának — főleg a hadiözvegyek révén — a régebbi időkben mutatkozottat felülmúló színvonala révén. Mindkét okból a megelőzőleg már házasságban éltek házasságkötései, a palingam házasságkötések szaporodtak meg a fővárosban s így a házasságkötési standard és tiszta arányszámok némelyike is némikép csak azért erősebb, mert a már egyszer házasságban éltek ismételt házasságkötései sűrűbbek; a házastárs váltogatása, cserélgetése gyakoribb ma, mint egykoron, a nagy háború előtt. A Budapesten történt összes házasságkötések gyakorisága persze még egyéb okból is gyarapodó. A születési arány közel félszázadja egyre tartó csökkenése miatt ugyanis a felnőttek ugyanazon házasságkötési hajlandósága mellett is nagyobb nyers arányszámot kapunk ma, mint egykoron, meg azután a nem budapesti lakos idegen házasok aránya is számottevő s a forgalom fejlődésével szintén gyarapodó. Országszerte ellenben nem lehet szó a házasságkötési hajlandóság erősödéséről. Országszerte csak a házasságkötési nyers arányszám színvonala erősbödő s csak ez magasabb, mint volt a világháborút megelőző régi békés esztendőkben. Ennek azonban csak a születési arány csökkenése az oka. Az ezen zavaró körülmény hatásától mentes országos házasságkötési tiszta arányszám ma már alacsonyabb, mint egykoron a nagy világégés előtt, jeléül annak, hogy a nagy háborús vérveszteség s a súlyos gazdasági terheket is jelentő békekötés után a megcsonkult ország egész lakosságának házasságkötési hajlandósága, az özvegyek és elváltak palingam házasságkötéseinek némikép országszerte is mutatkozó gyarapodása ellenére sem éri el már annak a világháborút megelőző időszakban mutatkozott erősségét. A házasulási tiszta arányszámok országszerte csak a nagy világégést közvetlenül követő évben voltak a régi békés arányszámoknál magasabbak, legújabban már nem érik el azt. Mégis a házasságkötések arányában távolról sincs olyan visszafejlődés, mint a születésekében, nem a házasságkötések gyérülése a lényeges, hanem termékenységük csökkenése. Az a körülmény, hogy a fogamzást gátló szerek és eljárások terjednek, hogy a nép erkölcse a gyilkossággal rokon magzatelhajtásokat és fogamzásgátlásokat tűri s végül is az is, hogy a házasságok mind nagyobb részét kötik idősebb és idősebb korban, amikor a termékenységre képes korra eső

házasságban élés már nem is kellő időtartamú ahhoz, hogy a házasság kedvező, magas termékenységű lehessen.

A házasságkötési hajlandóságra hatással levő körülményekre a házasságkötési arányszámok évi eredményeinek vizsgálata s az azok színvonalában levő változásoknak a gazdasági helyzet alakulásával, a törvényes intézkedésekkel, a külpolitikai helyzettel stb. való egybevetése világított rá. Jóterméső évek után, kedvező konjuktúra idején, mint azt már *Földes* és követői is kimutatták, a házasságkötések száma gyarapodik. Törvényes intézkedések közül az általános sorozási kötelesség idején, főleg a sorozásra való jelentkezésre köteles korhatárt megváltoztatók, meg a házasságjogot szabályozók hatása szembetűnő. A külpolitikai helyzet, a háborúk kitörése és a békekötés a házasságkötések gyakoriságának alakulásában minden más körülménynél jelentősebb hullámzást idéz elő; a háború kitörésének időpontja körül a bevonuló ifjak gyors házasságkötései révén a házasságkötések aránya kissé gyarapodik, majd a háború alatt a bevonultak távolléte miatt mélyen lezuhan, utána a békekötéskor, a hadseregek hazatérte után a megelőző békés színvonalat is felülmúló arányokat ölt. A közegészségügy s vele kapcsolatosan elsősorban a halandóság alakulása elsősorban azért hathat a házasságkötések gyakoriságára is, mert ha valamely évben a halandóság emelkedése miatt a megszűnt házasságok száma növekedik, úgy nő az özvegyek száma is, kik ismét új házasságot köthetnek. Ugyanilyen a háború után a hadiözvegyek hatása is.

A magyarság rég ismeretes nagy házasságkötési hajlandósága révén az országos házasságkötési arányszámok — különösen az azt jobban kidomborító országos tiszta arányszámok — Európa-szerte ritkítják párjukat, csak Oroszország s némely délszláv állam, így Szerbia stb. — régebben a nagy háború előtt még Szászország is — múlták csak felül. A nagyvárosok házasságkötési nyers arányszámainak sorában, — a Budapesten történt összes házasságok tekintetbevétele esetén — székesfővárosunk is egyike a legelsőknek. Legújabban csak némely orosz nagyváros így pl. Moszkva, Leningrad, azután Párizs, Prága és Riga házasságkötési nyers arányszáma volt a budapestinél magasabb. Ám a tiszta arányszámok avagy a házasoknak népszámlálásbeli aránya tekintetében fővárosunknak az európai nagyvárosok megfelelő adataival való egybevetése már nem vezet ily kedvező eredményre. Népünk nagy házasságkötési hajlandósága mögött a fővárosi lakosságé már messze elmarad, a házasok népszámlálásbeli arányát pedig a nyugateurópai államokénál kedvezőtlenebbül alakuló halandósági viszonyaink is rontják, mert az özvegyek arányát emelik. Az idegen házasulókkal együtt történő számítási módnál a nyers arányszám kedvező helyzetét az ilyen idegen lakosok házasságkötéseinek fővárosunkban gyakori volta segíti elő. Kevésbbé népes városoknál — mint azt külföldi példákkal is igazoltuk — az idegen házasulók aránya kisebb s az a népesedés nagyságával fordított arányban

változik ; kevésbbé népes városoknál így a házasságkötési arányt az idegen házasulók csak kevéssel torzítják.

Ám minél műveltebb, minél nagyobb népességű valamely város, saját ottlakó városi népességének házasságkötési hajlandósága annál kisebb, bár a házasságkötési nyers arányszám — mint említettük — épen a nagyobbakban alakul kedvezőbben, de csak az ottlakos, idegen házasulók és az ily nagyobb városokban alacsony színvonalú születési arányszám miatt is. Ez a tanulsága a magyar városok házasságkötési statisztikájának is. A vidéki törvényhatósági jogú városok népessége korábban és sűrűbben köt házasságot, mint a budapesti lakosság, még jobban felülmúlja azonban azt a vármegyék, a falvak népének mohó családalapítási vágya. A fővárost szinte gyűrűszerűen övezik a házasoknak mind magasabb és magasabb arányát felmutató községek. Ám maga a nyers házasságkötési arányszám — az említett okokból — éppen a fővárosban magasabb, mint a többi tj. városban s ezek közül is a népesebbekben nagyobb, mint a kevésbbé népesekben.

A főváros egyes kerületei közül a belső, gazdag és művelt részeken a házasok aránya alacsony, míg a külsőbb fekvésűeken, a szegény ipari proletáriátus által lakott periférián magas. Ezzel szemben a házasságkötések gyakorisága épen ellenkezőleg a belső kerületekben magasabb s az a cityben maximum, ahol pedig a házasok népszámlálásbeli aránya mindenkor felette alacsony. Ez — mint láttuk — az idegenforgalom következménye, a belső gazdag városrészekben, a cityben sok a szálloda is. E kerületekben a legtöbb az idegen házasuló. Ezek szöktetik fel a belső kerületekben kötött házasságkötések számát. Ám a cityben lakos előkelő polgárok között sok a nőtlen, sőt agglegény és az elvált családi állapotú egyén is, ezért itt a házasok aránya és a citybeli lakosok házasságkötési hajlandósága alacsony. Ezer lélekre legtöbb házasságkötést Budapesten mindig a belvárosi (IV. kerületbeli) anyakönyvvezető előtt kötött új házasságok jelentenek, a népszámlálás szerint pedig a házasok aránya a 15 éven felüli népességben az összes budapesti kerületek közül itt a legalacsonyabb. Elváltakkal együtt is itt a legkisebb a házasok aránya, a city házasságkötési dinamikája is rossz, nemcsak a statikája.

A házasságkötések gyakoriságának hónapok és évszakok szerint való részletezésében mutatkozó különbségek bizonyos gazdasági, vallási és fiziológiai körülmények szerint alakulnak. Ám elmult századok régi statisztikájában a házasságkötések havi eredményei között sokkal nagyobb eltérések voltak, mint ma. Régen a farsangnak, a februári jókedvnek és mulatozásnak, a társas érintkezés ekkor intenzívebbé válásának a házasságkötések arányát emelő hatása, pl. igen jellegzetes volt. Trianon óta a megcsonkult országban azonban többé talán már nem is farsangolnak olyan kedvvel, mint régen. A vallási hatások is gyengülőben, az advent s a nagyhét tilalma a decemberi és a márciusi házasságokat nem gyéríti úgy, mint néhány évtizeddel ezelőtt,

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

mert hiszen az erre vonatkozó felmentési kérelmeket ma már a katolikusoknál is könnyebben, liberálisabban kezelik. A fiziológiai hatások is csökkennek; a természettől az ember életnyilvánulásai, szaporodása, tömegjelenségei ma függetlenebbek, mint a mult században, különösen pedig függetlenebb attól a nagyvárosi ember. A nagyvárosok közvetett népmozgalmának havi alakulása más tekintetekben is kiegyenlítettebb, kevésbbé változó, mint az országé, melynek túlnyomóan földműves népessége az évszakonkint változó időjárástól, a mezőgazdasági munka alakulásától annál jobban függ s annál vallásosabb is s így házasságkötéseinek gyakoriságában az ezek következményeképpen alakuló, jellegzetesebb évszaki hullámzások jelentkeznek. Egészen hasonlóan más európai nagyvárosokban, Bécsben, Párizsban stb. szintén megfigyelhetjük a házasságkötések újabb havi eredményeinek a budapestiekéhez hasonló kiegyenlítettségét. A foglalkozás szerint különböző egyes nagyvárosi néprétegek közül azonban a műveltség alacsonyabb fokán állók, pl. a munkások házasságkötéseinek havi eredményei kevésbbé kiegyenlítettek, a tavasz fiziológiai hatását is inkább mutatják, mint a műveltebb városi néprétegek vagy a velük szemben megkülönböztetett polgárok. A zsidó vallásúak házasságkötéseinek gyakoriságában nyáron levő maximum őstermelő népünk tulajdonságaival szöges ellentétben levő izraelita tömegjelenség; a nyári szorgos munka idején földművelő népünk házasságkötései felette gyérek, ám az akkor nyaraló zsidóságnál ugyanakkor emelkedett arányuk. A vegyes házasságok aránya decemberben maximum, azokra ugyanis e hónap nem tilalmi idő. Ezek rendszerint nem egyházi, csak polgári házasságkötések! A tavasz fiziológiai hatása a protogam házasságkötésekre erősebb, mint a palingamokra. A budapesti házasulók havi eredményeinek megelőző családi állapot szerint való megoszlásában a nőtlenekre és hajadonokra májusban esik a legnagyobb arány. Ezeknek van legnagyobb részük a házasságkötések májusi gyarapodásában.

A házasulók életkora a nagyvárosokban általában magasabb, mint országszerte. Az értelmiség, a városias foglalkozások átlagos házasodási kora mindenütt magasabb, mint az őstermelő népé; székesfővárosunkban pedig az értelmiség, a kereskedők s az iparosok népességi aránya népességének nagyobb hányada, mint bárhol másutt az országban. Csak a munkások átlagos házasodási kora áll székesfővárosunkban az országos átlaghoz közel; alacsonyabb, mint a polgároké. A műveltség emelkedésével fokozódó igények, a tanulással eltöltött idő, az önállósulás nehézségei, késő teljesülése mind-mind a házasságkötést késleltető hatásúak. Ezek a hatások pedig még erősbödnek is, a mai budapesti házasulók kor szerint való megoszlásában az idősebb korosztályok mindkét nemnél kissé magasabb arányúak, mint voltak a világháborút megelőző években. A palingam házasulók átlagos házasulási kora azonban ma kissé csökkent a világháborút megelőző régi békés évekhez képest; az emelkedés Budapesten csak a protogam háza-

sulók átlagos korára jellemző. A házatársak átlagos korkülönbsége a palingamoknál nagyobb, mint a protogamoknál. E korkülönbség a férj korával, valamint a műveltség emelkedésével párhuzamosan is gyarapodó irányzatú. A fiatalkorú házasulók aránya hazánkban a más európai országbeli viszonyokhoz képest magas ; némely déli ország főleg csak a nők oldalán mutat nálunk kedvezőbb arányokat. A háború alatt a bevonulók között a fiatalabb korosztályok képviselete erősebb volt; ekkor e miatt a házasulók körében a fiatalabb korosztályok rendkívüli csökkenését figyelhetjük meg. Egészen hasonló jelenség ez a születési statisztikában mutatkozott azon szabályszerűséghez, hogy ott a háborús években a fiatalabb korcsoportbeli szülők aránya volt kivételesen alacsony.

A házasságkötési hajlandóság Budapesten mindkét nemnél a huszas életévek második felében lévőknél a legmagasabb. Ám a férfi a nőnél rendszerint később — idősebb életkorban — lép a házasság kötelékébe. Az azonos korú férfiúi és női korcsoportok házasságkötési hajlandósága között levő különbség az idősebb korcsoportok felé emelkedő irányzatú. Ám a népességben a házasok aránya körülbelül csak a 60 évesekig gyarapodik, onnan csökken, az özvegyeknek innen már rohamosan erősbödő képviselete miatt. A házasságkötési hajlandóság minkét házasuló életkora szerint való egyidejű részletezésben mathematikai statisztikai szempontból sajátságos hegyalakú felszínnel kifejezhető szabályszerűség, melynek csúcsa a 25—29 éves vőlegényeknek a 20—24 éves menyasszonyokkal kötött házasságainál van. A házasságok átlagos termékenységének a két házastárs kora szerint változó felületén azonban nem itt van a csúcs, hanem két csúcs van és pedig mindig ott, ahol a fiatalabb korcsoportokban a két házastárs között nagyobb korkülönbség van.

A palingam házasságoknak fővárosunkban rohamosan gyarapodó s a vonatkozó országos eredménynél mindig magasabb aránya európai viszonylatban is felette magas, csak a mai felette szabados erkölcsű szovjet orosz nagyvárosokban, Leningradban és Moszkvában látunk e tekintetben a budapestinél magasabb arányt. Itt a házasságok könnyű és gyors felbonthatósága, a teljes valiástalanság vezet a házastárs sűrű, könnyelmű s gyakran fájdalmasan erkölcstelen és szívtelen cserélgetésére. A két-két házasságkötés között eltelt időre vonatkozó sajátságos hamburgi és drezdai statisztikák azt mutatják, hogy a férfiak rövidebb házassági szünet után lépnek újabb házasságra, mint a nők ; az elváltak meg hamarább, mint az özvegyek. A leggyorsabban az elvált férfi, leglassabban — leghosszabb szünet után — az özvegy nő házasodik újra.

A vérrokonok által kötött házasságok aránya csekély, de némely veleszületett fejlődési rendellenességek, különösen a recessív öröklési menetet követő congentalis süketségnek az ily házasságokból származó gyermekek körében gyakori volta miatt, a reájuk vonatkozó adatgyüjtés orvosstatisz-

tikai szempontból nagyjelentőségű. Budapesti adatok alapján is kimutattuk, hogy a vérrokoni házasságok különösen a zsidóság körében sűrűbbek, minek következtében úgy az intézetben ápolt, mint a népszámlálás idején számbavett siketnémák között magasabb a zsidók aránya, mint a népességben. A siketnémák budapesti intézetében ápoltak között általában — vallásra való tekintet nélkül is — felette magas a rokoni házasságokból származók aránya, sokkal magasabb, mint aminőt a házasságkötéseknek akár budapesti, akár országos statisztikájában a rokoniak képviselnek.

Az egyes hitfelekezetekre vonatkozó arányszámok között levő különbségeket a házasságkötések statisztikájában sem lehet egyenesen és teljes egészében a különböző vallások tanításaiban avagy a hívőik valláserkölcsében levő eltéréseknek tulajdonítani. Az ok és az okozati kapcsolat megállapításánál a felekezetek népmozgalmának vizsgálatánál mindig nagyon óvatosan kell eljárni. A különböző vallások hívői között a vagyonosság, foglalkozás, társadalmi állás, műveltség és életmód tekintetében levő és egyéb szempontok szerint való megoszlásukban mutatkozó aránytalanságok a házasságkötési hajlandóság alakulására is hatással vannak s zavarólag hatnak arra, hogy a vallási tanok eziránvú hatását a maguk tisztaságában felismerhessük. Budapesten rendszerint a két görög felekezetnek és a protestánsoknak házasulási arányai jobbak, a zsidóké és a római katolikusoké meg rosszabbak az összes házasságkötésekre vonatkozó átlagoknál. Az izraelitáknál a leggyérebbek a fiatalkorú házasok, körükben a legmagasabb az értelmiség aránya s a műveltség színvonala is náluk a legkedvezőbb; mindez a házasságkötési hajlandóságot csökkentő hatású. A zsidó házasságok hosszú ideig tartanak, nehezen frissülnek fel, de gyermekben gazdagok; ez utóbbi azonban már legújabban mindinkább csak az egyszerű falusi zsidókra vonatkozó tétellé válik, — a főváros túlkultúrált zsidóságának termékenysége rohamosan esik. A zsidóság születési aránya azonban nem a házassági termékenység kedvezőtlen aránya, hanem a törvénytelen születéseknek körükben rendkívül gyér volta miatt oly szélsőségesen alacsony. A magyar anyanyelvű budapesti házasulók aránya a széltében »magyar vallásnak« nevezett reformátusok körében a legmagasabb.

A vallásilag vegyes házasságok aránya rohamosan emelkedő, ma a fővárosban kötött házasságoknak $^1/_3$ része vegyes. Ez a házasságoknak kétszer oly nagy része, mint ahányadrésze vegyes félszázaddal ezelőtt volt. A rendszerint nemcsak vallási, hanem faji különbséget is jelentő keresztény-zsidó házasságkötések csak 1895 óta, a polgári házasságkötés létesítése óta lehetségesek. Arányuk újabban (1925-ben is) az 1895. évinek már közel háromszorosa. A vegyes házasulók által gyermekeik vallására vonatkozólag kötött egyességekből Budapesten nyereségük állandóan csak a római katolikusoknak van; a legnagyobb veszteség e réven meg az izraelitákat éri. A vegyes házasságok két szomorú következménye: az alacsony terme-

kenység s az, hogy sokkal gyakrabban végződnek elválással, mint az egyező vallásúak házasságkötései. Mindkét következmény legnagyobb mérvben a keresztény—zsidó házasságkötéseknél jelentkezik.

Nemzetiség szerint való részletezésben a fővárosi magyarság túlnyomó többsége miatt a magyar mellett eltörpülő idegenajkúak budapesti házasságkötési arányszámai ma már nem irányadók, csak a beolvadás jelentőségét mutatják. Budapesten az idegenajkúak gyermekeit is magyarrá neveli az iskola s az élet s mire házasuló korba jutnak, magyarnak vallják magukat.

A foglalkozások közül tudvalevőleg a házicselédek s a túlnyomóan öreg tőkésekből és nyugdíjasakból álló »egyéb« foglalkozásbeliek házasságkötési aránya a legalacsonyabb, de rossz az értelmiségé, a közszolgálathoz és a szabadfoglalkozásokhoz tartozóké is. Budapesti újabb statisztikánk szerint csak ezerhétszáz házicselédre esik egy-egy újonnan házasuló házicseléd-vőlegény! A cseléd, mikor már megházasodhat, rendszerint nincs cselédsorsban, hanem más foglalkozási főcsoporthoz tartozik. E mellett a népmozgalomban csak a cselédvőlegények házasságai soroltatnak ide, míg a népszámlálás — amihez viszonyítunk — a cselédleányokat is ide osztja be. Régebben a véderő házasságkötési hajlandósága is gyenge volt, Trianon óta, a zsoldos hadsereg behozatala óta azonban ez már lényegesen megjavult.

Az átlagos házasulási kor a budapesti statisztika újabb eredményei között az »egyéb és ismeretlen« csoportban közel tíz évvel haladja meg a budapesti átlagot s az értelmiségnél is három évvel magasabb annál. Az önálló foglalkozást űzők átlagos házasulási kora minden foglalkozási főcsoportban magasabb a segédszemélyzeténél; az átlagos korkülönbség 5 esztendő. Ezt az önállósulás nehézségei magyarázzák. Magasabb a polgárok átlagos házasulási kora, mint a munkásoké. Az iparágak közül a kovácsok, lakatosok és a kőművesek házasulási hajlandósága a legkedvezőbb. A kereső menyasszonyok aránya a házicseléd-vőlegényeknél, a közlekedésnél s a napszámosoknál magas; csak a Budapesten legnépesebb foglalkozási főcsoportokat véve számba, a kereskedelem és hitelhez tartozóknál, valamint az értelmiségnél a legalacsonyabbak.

A különböző társadalmi osztályok összeházasodására vonatkozó statisztikában *Inama-Sternegg*, *Kenéz*, *Winkler* és *Illyefalvi* adatait s idevonatkozó tételeit idéztük. Az első szerint a kereső nőt leggyakrabban az ugyanazon foglalkozásban alkalmazott férfi veszi el; ahol sok a kereső nő, azon foglalkozásnál az ugyanahhoz tartozók egybekelése gyakori, másrészről, hogy a háztartáshoz értő nőket bármely foglalkozásbeli férfiak szívesen veszik el. A második, *Kenéz* szerint a magyar országos statisztika tanulsága az, hogy az összes vőlegényeknek közel kétharmada veszi ugyanazon foglalkozási ágból menyasszonyát, az őstermelőknél $^5/_6$ rész azonban arányuk. *Winkler* a bajor statisztikából közölt hasonló adatokat. A leggyérebb a megegyező foglalkozásúak egybekelése az értelmiségnél. A vőlegények az övékénél

magasabb társadalmi osztályokba ritkán emelkednek; gyakoribb az, hogy a magukénál alacsonyabb sorsból emelik magukhoz hitvesüket. *Illyefalvi* a fizikai és szellemi munkások összeházasodásainak arányait adta meg székesfővárosunk újabb statisztikáiból s ezen adatokból is kitűnik a saját osztályhoz való ragaszkodás, hogy nagyobb társadalmi rétegekben mindig a saját osztálybelivel való egybekelés aránya a legmagasabb.

A társadalmi állás javulásával, a jobb anyagi és műveltségi helyzet mellett csökkenő házasságkötési hajlandóságot — ugyanazon időpontban hasonlítva össze különböző néprétegeket — területi, közvetett módszerrel is bemutattuk. A házasok aránya a 15. éven felüli népességben a leggazdagabb pesti kerületben, a IV-ben, Budapest cityjében a legalacsonyabb, míg Kőbánya, Óbuda, meg az I. kerület aránya is magas. Nemkülönben kedvezőek e tekintetben az új budapesti kerületek közül a két pesti külterületi kerület, az angyalföldi és zuglói (XIII. és XIV.) kerületek arányai.

A házasságok felbomlása közül aránytalanul gyakoribb az egyik házastárs elhalálozása miatt való passzív felbomlás, mint az elválás útján való, melyet — mint dekadens családi erkölcsű, csökkenő szaporasággal bíró korokban emelkedő arányt mutató jelenséget — íróink régóta méltán vizsgáltak és azt az öngyilkosság tömegjelenségének alakulásával állítják párhuzamba. Törvényeink az elválást a vétkességhez kötik s ahhoz az elválni akaró házastársak akarata még nem elég. Ezt ugyan ki lehet játszani színlelt hűtlen elhagyással vagy máskép is, mégis az ily törvény morálisabb, mint a szabad válást elismerő.

Az elválások aránya fővárosunkban magasabb s rohamosabban is emelkedő, mint a megfelelő országos eredmény. Különösen Trianon óta intenzív az elválások gyarapodása, amiben a háborús demoralizációnak, de meg a háborús időszakban gyér elválásoknak is szerepük van. Az erkölcsi és vallási érzés csökkenése, a családi élet tisztaságának széles körben való megrendülése, a szabados élet és világfelfogásnak főleg nagyvárosi lakosságban való terjedése és a nehéz gazdasági helyzet, a megélhetés, a mindennapi kenyér megszerzésének nehezebbé válása az elválási arányt mind növelni képes körülmények. Akik figyelemmel kísérik a viszonyokat, csak sötétnek láthatják a jövőt, a házasságnak valaha oly szilárd alapja nálunk elsősorban az ország fővárosában rendült meg. Magának a budapesti lakosságnak elválási arányszáma a vonatkozó korrekciós számítások után, a budapestiek házasságkötéseihez viszonyítva még magasabb is, mint a Budapesten történt összes elválásoké, a Budapesten történt összes házasságkötésekkel egybevetve. Más európai nagyvárosok megfelelő adataival egybevetve az elválások fővárosi arányszáma a két szélsőség, a moszkvai maximum és a brémai minimum között körülbelül a középhelyen áll. A magyar városok közül az elválások gyakoriabbak az iparos és gyárvárosokban, a városiasabb városokban, a régi kereskedelmi gócpontokban, mintsem

az alföldi, falusiasabb jellegű, mezőgazda városokban. A főváros kerületei közül a cityben, a leggazdagabb, legműveltebb városrészben az elválások aránya mindig magasabb, mint a munkásnegyedekben, a perifériákon, a külterületen s általában a szegényebb néposztály által lakott kerületekben.

Az elváltak demografiáját illetőleg az elválási és a házasodási kor, a vallás s a foglalkozás szerint való részletezésben mutatkoztak a legjellegzetesebb szabályszerűségek. Az elválás által felbomlott házasságok abszolút száma fővárosunkban a 25—29 éves nők s a 30—34 éves férfiaknál a legmagasabb. Az átlagos elválási kor székesfővárosunkban a férjeknél 38, a feleségeknél 34 évnek mutatkozik. A házasodási kor tekintetében a fiatalabb korban kötött házasságoknak elválás miatt a többieknél gyakoribb megszűnését említjük fel. Az elválással megszűnt házasságok férjeinek egykori átlagos házasodási kora ugyanis székesfővárosunkban csak 29 év, pedig az összes budapesti vőlegények átlagos házasodási kora 32 év. Hasonlóképen a menyasszonyok oldalán, míg átlagos férjhezmenési koruk 28 év, addig az elválással megszűnt házasságok feleségeinek egykori házasodási kora kisebb átlagot mutat, csak 25 évet. Az elválással megszűnt házasságokban szereplő házastársak korkombinációi tekintetében érdekes szabály, hogy különösen azon korkombinációkban gyakori a válás, ahol a férj feleségénél fiatalabb. Az idősebb korú házasulók átlag rövidebb tartamú házasélet után válnak el, mint a fiatalabbak. A zsidók elválással megszűnt házasságainál is rövidebb a házasság kötésétől az elválás jogerőssé válásáig eltelt időtartam, mint a keresztényeknél. Foglalkozási főcsoportok szerint való részletezésben az elválással megszűnt házasságok egykori fennállásának átlagos időtartama a közszolgálat és a szabadfoglalkozásokhoz tartozóknál minimum, a házicselédeknél maximum. Mindez arra mutat, hogy a tanultabb, műveltebb néprétegek válópereiket gyorsabban hajszolják keresztül, mint a szegényebbek s az alsóbb társadalmi állásúak, ugyanis a fennállási tartamra vonatkozó adat a válóper lefolytatásához szükséges idővel együtt értendő. Vallás szerint az elválások aránya az izraelitáknál maximum, a katolikusoknál minimum. Különösen gyakori a válás a keresztény-zsidó házasságkötéseknél. Ezek csak polgári házasságot köthetnek; őket csak puszta szerződés, de nem az Isten előtt tett eskű fűzi egybe. Az ily házasságok erkölcsi tartamukat is könnyebben vesztik el. Az ily házasfelek között a vallás mély különbsége is nagy ellentét s innen a gyakori szomorú vég: az elválás. Foglalkozás szerint való részletezésben a budapesti statisztika is arra az eredményre vezetett, hogy a nagyobb műveltségű, tanultabb foglalkozásoknál az elválások aránya magasabb, mint a kevésbbé műveltteknél. Maximum az értelmiségé, kik körében a törvényesen elválasztottakon kívül nagy a minden válóper nélkül különváltan élő házasok aránya is. A válási arány az önállóknál magasabb, mint a segédszemélyzetnél; a tisztviselőknél pedig szintén gyakoribb a válás, mint a megfelelő foglalkozási főcsoportnál átlag.

Az elválások okainak statisztikájában — a budapesti törvényszék előtt jogerőssé vált elválásoknál is — a nálunk speciálisan gyakori válóok, amelyet a mi törvényeink rendelkezései is magyaráznak, a »hűtlen elhagyás« a leggyakoribb. Külföldön a válásokra vonatkozó törvények mások, más a válni akarók által adott indokolás és ennek megfelelően más a statisztikailag számbavett jogerős elválásoknak válóokok között való megoszlása is. Nyilvánvaló, hogy azon országokban, ahol a válni akaróknak a kölcsönös beleegyezésre, az engeszthetetlen gyűlöletre avagy a durva bánásmódra és sértésekre való hivatkozása is elég a váláshoz, a válás okára vonatkozó statisztika a valódi okoknak hívebb tükrét adja, mint a mienk.

Budapesten a válóperek $^2/_3$ része ma a férj vétkessége miatt eredményes. Ezzel szemben a kereset beadója nagyobb — körülbelül szintén $^2/_3$ — részben épen ellenkezőleg a feleség. A férj a bűnös s a feleség perel; a per végén a kiskorú gyermekek legnagyobb részét pedig a gyermekek anyjánál helyezik el.

Az özvegyülés gyakorisága, illetőleg vele egyezően az egyik házastárs elhalálozása miatt megszűnt házasságok aránya, elsősorban a halandóságnak — szabatosan a házasoknak az összes felnőttek átlagos halandóságánál mindig kedvezőbben alakuló mortalitásának — színvonalától függ. A halandóság javuló irányzatának megfelelően az özvegyülés mai arányai alacsonyabbak, mint voltak a világháborút megelőző békés esztendőkben. Ez fővárosunk statisztikájából különösen akkor tűnik szembe, ha a nem budapesti lakos halottak, illetve az idegen házas halottak egyre gyarapodó számától eltekinthetünk, mert az a néhány évtizeddel előtt a mainál sokkal kevésbbé fejlett kórházintézménnyel bíró Budapesten alacsony volt s ez a körülmény az összehasonlítást zavarja. Új házasságkötésekre az özvegy férfiak az özvegy nőknél hajlamosabbak. Az özvegyek aránya a népességben az életkor szerint való részletezés népszámlálásbeli statisztikája szerint a 60. éven felüliek körében a legmagasabb, eltekintve persze a túlnyomóan fiatalabb korcsoportokhoz tartozó hadiözvegyektől, akik körében az ily öregek aránya még az 1928. év végén is azoknak alig $^1/_{30}$-ad része, amíg az összes özvegyeknél azok fele, az özvegy nőknél meg épen $^2/_3$ részük esik az ily öreg korcsoportokra. A háborús véráldozat felekezetenkint mutatkozó különbségei révén az izraeliták, foglalkozás szerint pedig a felmentetteket leggyakrabban felmutató közszolgálat s a testi fejlettség és a katonai szolgálatra való alkalmasság tekintetében is kedvezőtlenebb helyzetben levő értelmiség hadiözvegyeinek aránya a legalacsonyabb.

A kötött házasságok többletére vonatkozó adataink, ha a közvetett népmozgalomnak Budapesten történt eseményeit az azokban szereplők rendes lakóhelyére való tekintet nélkül vetjük egybe, távolról sem elégségesek arra, hogy alakulásából a fővárosban fennálló házasságkötések számának fejlődésére avagy a házasok népszámlálásbeli arányának jövő alakulására

következtethessünk. Ahhoz pedig, hogy az idegen házasulók arányán kívül a házasok belső vándorlásait is pontosan nyomon kövessük, ma még nincsenek kellő adataink. Bizonyos, hogy a közvetett népmozgalom mérlege, vagyis a kötött házasságok többlete — a minden korrekció nélkül való számításoknál éppen úgy, mint a lehetséges korrekciók keresztül vitele után — újabban már nem oly kedvező, mint volt a nagy háború befejeződését közvetlen követő években. A háborús és a járványos évektől eltekintve a nyers mérleg mindig pozitív, vagyis többlet a szó szorosabb értelmében és nem fogyás. A nagyvárosok megfelelő adataival való egybevetés igazolja, hogy fővárosunk amazoknál a házasságkötések tekintetében is extenzívebben dolgozik; nálunk nagy a házasságkötési hajlandóság, magasak a házasságkötési arányszámok, de magas a halandóság is, sűrű és korai az özvegyülés; mindezért nálunk a házasságkötések többlete is kedvezőtlenebb arányokat mutat, mint az európai nagyvárosok nagyobb részében. A rendelkezésünkre álló legújabb (1925—1926.) évi adatok szerint, a nyers többlet általános arányszáma csak Bukarestben és Berlinben volt a budapestinél kedvezőtlenebb.

Így alakul a közvetett népmozgalom Budapesten, láttuk mérlegét és eredményeit a népszámlálásoknak a családi állapot szerint való megoszlásra vonatkozó adataiban. A családalapítás intenzitásában, de meg a házasélet megszűnésének módjaiban és gyakoriságában levő különbségeket is megvizsgáltuk és minden részletében feltártuk.

Kérdés mármost, miképen lehet ezeken a viszonyokon segíteni. Miképen kell a házasságkötések extenzív hazai mérlegét intenzívebbé tenni s a házasságkötések minőségét javítani, felbomlásukat megakadályozni s azokat gyermekekben bővebbé tenni. A segítés módjait elsősorban a hibák ismerete írja elő. Az, hogy miben állanak azok s az, hogy mely néprétegekben mutatkoznak. Láttuk, hogy nem épen a házasságkötések gyakorisága csökken, de azok minősége válik a termékenység s a nevelés tekintetében kedvezőtlenebbé. Hogy a késői házasságok száma gyarapszik, melyekben a fennállás időtartama már a házasság későn történt megkötése miatt sem elég a gyermekekben bővebb család kifejlődéséhez. Hogy a palingam házasságkötések s a házastárs gyakran szívtelen cserélgetése vált gyakoribbá. Hogy a könnyelmű elválások válnak sűrűbbé, mely körülményeket mind megsínyli nemcsak a gyermekszám, hanem a gyermekek minősége is. A közerkölcs, a valláserkölcs segítsége pozitív népesedéspolitika s annak törvényes segítése kell!

Pozitív népesedéspolitika! Ma, amikor alig mult el felettünk a gazdasági világválság, amikor világszerte a munkanélküliek hatalmasan felduzzadt serege nem találja megélhetését, sokak szerint nehéz a népesség számának gyarapítására törekvő pozitív népesedéspolitikát követni! Azok, akik nem a gazdasági élet szervezetlenségében, hanem a túlnépességben keresik a válság okait, természetesen nem helyeslik a népesség számának ma is csak gyarapí-

tására törekvő politikát. Neomalthuisták, hedonisták és a túlzott individualizmus más képviselői arra törekszenek, hogy a szaporodás gátlását szolgáló eljárásokat népszerűsítsék. Az országon belül dúló demoralizáló és destruáló nemzetrontó irányokhoz más külső nemzetek uralmon lévő vezető tudományossága is csatlakozik. Az egykor a malthuizmust, majd a neomalthuizmust és a feminizmust útrabocsátó angolok ma az optimum elvét hírdetik. Azt, hogy minden gazdasági berendezkedés mellett egy legkedvezőbb népsűrűségi pont van, amelynek elérése után a népesség további szaporodása nem kívánatos. Amennyiben tehát egyes országokban már túlnépességre jellegzetes gazdasági bajok, a megélhetés megnehezülése, munkanélküliség, válságok stb. mutatkoznak, megvizsgálandó, elérte-e már az illető ország a gazdasági berendezkedésének megfelelő legkedvezőbb pontot, ha igen, vessen gátat a további szaporodásnak!...

Legutóbb különösen *Gini* szállott élesen szembe az angol demografusok ezen antifamiliáris és más nemzetekkel szemben destruktív célzatú tanácsával, mondván, hogy az angolok mindig jól értettek ahhoz, hogy a tudományt saját hazájuk érdekeinek szolgálatába állítsák. Amikor évszázadokkal ezelőtt az angolszász faj szaporodása kedvező volt, angolszászokkal benépesítették az egész világot, különösen Észak-Amerikát, Ausztráliát, de megvetették uralmukat valamennyi földrészen. Akkor nem jutott eszükbe, hogy a szaporodás ellen foglaljanak állást, csak később, amikor az angolszászok szaporodása is kisebbé vált. Ma pedig, amikor a születési arány csökkenése Angliában is óriási méreteket ölt, az angol írók minden igyekezetükkel azon vannak, hogy más nemzeteket is lebeszéljenek a további szaporodásról, nehogy azok náluknál erősebbekké váljanak. Hasonló angol politikaváltozásra más példákat is mutat a tudomány története. Amikor az angol ipar fejlődése a szabad kereskedelem rendszerét reájuk nézve előnyössé tette, az angol közgazdaság tudományosan is elhitette a világgal, hogy egyedül ez a helyes és minden ország fejlődését előmozdító rendszer s nem a védővámos. Ma, hogy érdekei úgy kívánják, ő a legjobban elbarikádozott védvámos autarcha. De nem is bizonyos az, hogy az optimum pont létezik és kérdés, hogy pont-e? Lehet az egy vonal is. És miért kellene az egyes országok gazdasági berendezkedésének állandónak maradnia? Az indusztrializáció és az urbanizáció a műveltség terjedésével a legkülönbözőbb országokban tért hódít és megváltozik az államok gazdasági berendezkedése. Az iparosnépesség aránya Nagy-Britannia egyes államaiban a legmagasabb, különösen a hatalmas ipartelepeket felmutató Skótországban, ahol a nagy háború előtt 1910-ben a kereső népességnek még 47·8%-a élt az iparból, 1920-ban csak 40·2%-a. Magas azután Svájc (44·1%) és Németország (41·4%) iparos keresőinek aránya is (1920. évi adatok.) Ezzel szemben Európa más részein, különösen keleten és délen az indusztrializáció még nagyon elmaradt, alacsony fokon áll. Oroszországban 1920-ban (Jakutsch nélkül) a keresőknek csak

6·1%-a, Litvániában 6·2%-a, Bulgáriában 7·9%-a volt csak iparos. Ugyanezen államokban a kereskedelem is fejletlen. Kereskedő az orosz keresőknek csak 1·4%-a, a litvánok 2·4 s a bulgárok 2·7%-a, úgyhogy Oroszországban az ipar és a kereskedelem keresőinek együttes aránya is csak 7·6%, Litvániában pedig 8·6%, végül Bulgáriában 10·6%. Ezzel szemben a fejlett indusztrializációt mutató államok egyúttal kereskedő népek. Az indusztrializáció legnagyobb fejlettségét mutató európai államok közül az iparosok, a kereskedők együttes aránya Németországban 57·9%, Svájcban 55·8%, Angliában 53·6% stb. A fejlett iparú nyugateurópai országokban tehát a népességnek több mint fele él az iparból vagy a kereskedelemből, míg Kelet- és Dél-Európában a népesség túlnyomó többsége még ma is csak őstermeléssel, elsősorban mezőgazdasággal foglalkozik. Az őstermelés körébe tartozó kereső népesség az összes keresők százalékában kifejezve az 1920. évi népszámlálás szerint Oroszországban, vagyis mint ma szokás mondani, a Szovjetköztársaságok Uniójában volt a legmagasabb, ahol ismét Jakutsch nélkül számítva e százalék 86·7. Igen magas azután az őstermelő keresők aránya Bulgáriában (82·4%), Litvániában (79·4%) és Lengyelországban (77·8%). Lett-, Eszt- és Finnországban és az összes Balkán államokban is magasabb az őstermelő keresők aránya, mint hazánkban, ahol az csak 58·2%. De nem lehetséges-e ezen őstermelő államokban is a sűrűbb népességet eltartani képes iparosodás előrehaladása; kell-e az, hogy ezen államok műveltségük fejlődésének gátat vetve, mai gazdasági rendszerük keretében megmaradjanak s annak optimumát megállapítva népességük további fejlődését is megakasszák s a további szaporodásnak is gátat vessenek. És technikai vívmányok egy és ugyanazon gazdasági berendezkedés mellett is nem tolhatják-e messze ki az illető területen lévő relatív túlnépesedés határát?

Ám töltse el a hatalmas angol nemzetet a túlnépesedéstől való félelem, a maroknyi magyarságot soha! A mi célunk csak a méltatlan békével porig alázott nemzet fejlődésének előmozdítása, a családalapítás megkönnyítése, a házasságok erkölcsi tartalmának és gyermekgazdagságának emelése lehet. Népesedéspolitikánk csak populacionista lehet, csak a nemzet erősítése lehet a célunk. Ám tették legyen Taigetos sziklára az ókori görögök a gyengét, ám legyenek Ázsiában kínaiak, akik tűrik a leánygyermekek kitételét, mi nem dobhatjuk egyéni önkény martalékául a jövő nemzedéket. Nekünk a nálunk szaporább szlávság tengerében életkérdés a magyar családok létesítése, a magyarság házasságkötési és születési arányának megjavítása!

És nem is a túlnépesedés a válság oka! Nem a gyér átlagos népsűrűséggel bíró Egyesült-Államok mutatják fel a legtöbb munkanélkülit? Az Egyesült-Államok, — ahol egy-egy km²-re csak 15 lakos esik — nagyarányú, sokmilliós munkanélkülisége mellett az 1930-ban 1—1 km²-re 268 lakost mutató Belgium és 239-es népsűrűségű Németalföld néhány 10.000-es munkanélküliségi adata eltörpül. Az ok csak a szervezetlenség, a nagy háború

utáni rázkódtatások külpolitikában, gazdasági életben, a termelés irányainak megváltozása, piacok hirtelen elvesztése és szerzése. A háború után megindult termelésnek nem volt kellő iránytűje, bizonyos árukban túltermelés, árubőség állott elő. Elégették a kávét, Ausztráliában juhnyájakat öltek le és temettek el, mi meg gabonabőségről és árának csökkenéséről panaszkodunk. És válság volt Oroszországban is, de egészen más természetű, a kapitalista válság ellenképe. Ott éhínséggel kísért termelési válság és áruhiány volt, míg a szorgalmas népű kapitalista nyugaton piachiány, fogyasztóhiány és túltermelés volt a válság. Hát nem szervezetlenség és zavar az, ami a gazdasági életünk válságait okozta?

És lemondhat a nemzet a szaporodásról és nem kell-e a nép a jövőben az önvédelemhez és csak létének fennmaradásához is? Ha a gép és a fegyver sok-sok ember kezét helyettesítheti is, nem az ember száma-e az, amely végső eredményében akár a békés gazdasági, akár a fegyveres háború eldöntője lehet. A kultúra terjedésével kevesebb ember többet termelhet, de a kultúra terjedésének alapja, bázisa, lehetősége végül mégis csak az emberek száma, azok nélkül nincs azt kinek terjeszteni. Az ország fejlődését, erejét végsőképen mégis csak a lakosok száma méri. És végső eredményképen nem jelenti-e bármely népnek egyenesen kipusztulását a szaporodásgátlás megengedése, vagyis a fogamzások megakadályozásából s a terhesség önkényes megszakításából álló születéscsökkentő irányzat és a családi erkölcsök megromlása. A történelem számos példát mutat arra, hogy az erre az útra tért, a születéscsökkentő irányzatnak behódolt nemzetek a lejtőn nem tudtak megállani, nem optimum, hanem teljes kipusztulás volt a vég. Az ókori Róma az erkölcsök megromlásával gazdasági úton hiába próbálta népe depopulációját megakadályozni. Lex Papia-Poppeia, lex Julia, lex de maritandis ordinibus, mind-mind nem tudták megakadályozni a római világbirodalom végét. És jól mondja a magyar költő, hogy a »tiszta erkölcs« az államok talpköve, melynek megdőlése már az ókori Rómát is sírbavitte. A házasság, a családi élet erkölcse az, amelynek leromlása a születések csökkenésének főoka. Különösen pedig nagyvárosokban, hazánknak a fővárosában, mert itt honos a szabados világnézet, itt a szociáldemokrácia főfészke s ez a hedonista individualizmus gócpontja.

Az következik-e azonban ebből, hogy a pozitív népesedéspolitika fegyvertárában nem lehetnek gazdasági eszközök? Nem! Bár tudjuk azt, hogy ezek egymagukban nem elégségesek, de némi segítséget ezek is nyujtanak. És azt látjuk, hogy a népesség fejlesztésére más modern államok is alkalmaznak gazdasági eszközöket. Németországban a német nép uralomra jutott nemzeti szocializmusa kiházasítási segélyeket nyujt s számos, a családalapítást megkönnyítő intézkedést tesz. A jövő nemzedék egészségének védelmében pedig nem marad meg az e célra kevés eredményt ígérő házassági tanácsadás intézményénél, hanem az incorporation is túlmenő erélyes be-

avatkozással ki is zárja a szaporodásból azokat az elemeket, akik átörökölhető bajokban és betegségekben szenvednek. Ezt teszi az 1934. I. 1-én életbelépett új német sterilizációs törvény. A házassági tanácsadás intézményét a mai Németország már be is szüntette, mert bebizonyosodott, hogy nem szolgálják a családi élet erkölcsét. Ezek a szervek különösen a nagyvárosokban a terméketlenítő eljárások fészkeivé lettek.

A gazdasági segítségek legkülönbözőbb módszereit és azok leghosszabb sorát napjainkban Franciaország létesítette a francia családok megsegítésére. A születési segélyekkel, a többgyermekes családoknak nyujtott jutalmakkal, neveltetési, iskoláztatási és adózási kedvezményekkel. Társadalom, helyhatóságok és állam versenyeznek ma Franciaországban a többgyermekes családoknak nyujtott kedvezményekben. És mutatkozik is eredmény, a már-már negatív volt franciaországi természetes szaporodás indexe ismét pozitív, sőt évente átlag 3—4‰-et is elér. Ebben azonban persze a Franciaországhoz csatolt német részek kedvezőbb születési arányának is szerepe van. Nem is tulajdonítható a javulás csak a gazdasági segítségeknek, amelyet a németek gúnyosan »borravaló-rendszernek« és pedig az »elkésett borravaló rendszerének« neveznek. Mi sem könnyebb, mint valamely gazdag államban segélyeket osztani túl sokgyermekes családoknak. Mélyreható gazdasági rendszabályokhoz a franciák minden iparkodásuk mellett sem nyúlnak. Ilyen volna az örökösödés gyökeres reformja pl., hogy nem házas egyén vagyonának csak igen csekély részét, pl. $^1/_3$-át, vagy $^1/_4$-ét örökölhetné át, sőt gyermektelen apa (coelebs) — mint volt a római jogban — is csak a felét. És csak a többgyermekes apa rendelkezhetnék teljesen a felett. Az ilyen törvény azután már fellendítené a házasságkötési és a születési arányszámot. Akár az az angol törvény, amelyet a világháború kezdetén hoztak, hogy elsősorban a nőtlenek kötelesek bevonulni, erre azután felszökött az 1915. évi angolországi házasságkötési arányszám.

A magyar népesedéspolitika útját világpolitikai helyzetünk, új szapora szomszédaink terjeszkedő politikája és hatalmi vágya szabják meg. A családi élet rontása útján szaporodáscsökkentő irányok a nagyvárosokból indulnak ki. Itt kell a túlzott individualizmust, hedonizmust és nemzetrontó születésszabályozó praktikát terjesztő könyveket indexre tenni. A családi életre kell az ifjúságot nevelni és a családi élet korai megalapozásához anyagi segítséget nyujtani. A mezőgazdasági telepítések életerős elemeket vihetnének a faluba egészséges családi életnek s a szaporodásnak. A földosztás s a vitézi telkek adományozása épen olyan helyes gazdasági intézkedések, mint a terméketlen, pl. szikes területek termékenyebbé tétele, az öntöző csatornázások kiépítése, mert a népesség fejlődését mozdítják elő. Különösen, ha ezek az intézkedések a házasoknak szólnak s a családok alapítását elősegítik. Más népesedéspolitikai eszközök hosszú sora említhető: a házasságon kívül való élet minden megnehezítése, az ettől való elriasztás minden eszköze,

a már 30 éven felüli agglegények megadóztatása e szempontból is helyeselhető. Ezzel szemben a házasoknak katonaállítási, adózási, gyermekneveltetési, örökösödési kedvezmények, jutalmak és segélyek osztása méltányos és ezek a nemzet fejlődésére előnyösek. Szociálpolitikánk hatalmas összegeket fordít álhumanisztikus célokra, egész szociális parazitizmust fejlesztve ki. Angolparkokban, jólétben élnek állami intézetekben az állam pénzén az elmebetegek, míg az egészséges, sokgyermekes munkások családja gyakran nélkülözni kénytelen. A nagyváros határában, a téglagyárakban, földes padlójú szobákban nem fejlődik, éhezik, majd a gümőkór martaléka lesz sok hiányosan táplált, soványodó munkásgyerek. Különösen télen, amikor leállnak Óbuda és Kőbánya hatalmas téglagyárai és nincs munka. A börtönökben viszonylagos jólétben élnek a rabok s az odavaló bejutást az ingyenes teljes ellátás a nyomorgónak még kívánatossá is teheti. Azok a telepítési reformtervek, amelyeknek keresztülvitelét közgazdasági, szociális, birtokpolitikai, kulturális s nem utolsó sorban népegészségügyi s tovább fajjavítási és honvédelmi szempontból is szükségesnek tartjuk, s amelyeket az irodalom és a közvélemény az egészséges népesedéspolitika ügyében kívánatosnak tart, sok budapesti munkáscsaládot juttathatna földhöz, jóléthez és egészséghez.

Aki gondolkodik s aki ismeri a statisztika tanulságait, az mind e két forrásból jól tudja, hogy a házasság intézményének gyengítése, a családi élet erkölcsének támadása s az elválásoknak tett minden kedvezmény egyúttal a gyermekszám csökkenésében is nyilvánul. A korai házasodás elősegítése, nemcsak a szaporodásra való közvetlen következménye miatt lehet az államra fontos, hanem magának a családnak a kultusza szempontjából is, mert hiszen a család az, amelyen kívül a gyermeknemzés és nevelés feladatát biztosan megoldani nem lehet. A család az, amelyen e szempontból az állam nyugszik. A család fogalma, főkép a gyermeknevelő családé, annál inkább halványodik el az emberben, minél több időt, életének minél nagyobb részét tölti el a házasságon kívül. A házasságba későn való belépés esetén már nincs is meg a szükséges idő a gyermekek bő számához . . .

Az erkölcsvédelem, a családi erkölcsé, a valláserkölcsé az, amely égető szükséges. Különösen pedig székesfővárosunkban, amelyben való élés bármely népréteg születési arányát csökkentő hatású, ahol a házasságon kívül élők száma nagy, ahol a felvirágzó prostitució mételye a fiatalságot sokáig visszatartja a házasságtól. Miért kell reglementált prostitució? Nem helyesebb-e az angolszász példa, az abolíció? Miért nevezzük szükséges rossznak az erkölcstelenség törvényes egészségvédelmét.

Az erkölcsöt a vallásosság mélyíti s a vallástalanság a legtöbb vegyes házasságot, a legtöbb elválást mutató nagyvárosokban székel, nálunk főleg Budapesten. A házasságot a szentségek sorában tiszteli a katolikus egyház, a magzatelhajtást, de meg a foganzásnak csak gátlását is a gyilkossággal azonos bűnnek minősíti. A néhány éve (1930-ban) megjelent pápai enciklika

is így hirdeti az egyháznak a jövő nemzedéket védő fennkölt álláspontját, amelyet a születések arányának folytonos csökkenése idején a pápa újból nyilvánítani szükségesnek tartott. Ha az embernek akarata az új élet elé akadályokat gördít, úgy az az Isten s a természet törvényeibe ütközik s akik ilyesmit csinálnak, lelkiismeretüket bűnnel szennyezik be. A legfőbb nemzeti cél is a szaporodás, még Nagy-Magyarország visszanyeréséhez is a legbiztosabb út, mert a szapora népességnek új területek kellenek. Pusztán rendkívüli szaporasága vezette a románt is nagy új területekhez. A családalapítás megkönnyítése mellett a vallásosság mélyítése az, amely nagyjelentőségű a házasságok tartamának emelése s gyermekekben gazdagabbá tétele tekintetében. Csak az erkölcsös és vallásos ifjúság biztosíthatja a jövő nemzedék erősödését, csak az vezethet gyermekben bővebb családokhoz s azon keresztül egy a mainál egészségesebb, népesebb, megelégedettebb és boldogabb Magyarországhoz.

IRODALOM.[1])

Allemand : »Traité du mariage et de ses effets«. (Paris, 1853.)

Ansell Ch.: »The age at marriage etc.« (London, 1874.) Régi általános népmozgalmi munkájának része.

Argo W. K. M. A. : »Intermarriages of the Deaf.« (London, 1888.)

Arms H. Th.: »The Intermarriage of the Deaf: its Mental, Moral, and Social Tendencies.« (Philadelphia, 1887.)

Balás K. : 1. »A család és a magyarság.« (Budapest, 1908), — 2. »A magyarság népesedéspolitikai érdekei.« (Budapest, 1918.), Közgazdasagi Szemle, — 59. köt. 5—6. sz. 129. l.), 3. »A népesedés«, (Budapest, 1905.), — 4. »Die neue Bevölkerungsprobleme« (Budapest, 1932.).

Bachi R. : »Gli indici della atrazione matrimoniale.« (l. »Giornali degli economisti.« 1929. évf., 894. s k. l.)

Banchi V. : »Intermarriage of Deaf-Mutes in Italy« (London, 1889).

Barsi J. : »A népesedési mozgalom« (Pest, 1869), Statisztikai Előadások, III. rész.

Bastian A. G. : »Die Frühehe« (München, 1917).

Báthory N. : »Hadiözvegyeink és leányaink jövője« (Budapest, 1917).

Becker K. : »Die internationale Statistik der Bewegung der Bevölkerung.« (Kézirat a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal könyvtárában.)

Bell. A. Graham: »Marriage.« (Washington, 1891., — majd a »Science« XVII. kötetének 424. számában a 160. s k. l. London, 1891.)

Bergmann : »Die Verehelichung Taubstummer« (Correspondenz-Blatt der deutschen Gesellschaft für Psychiatrie und gerichtliche Psychologie. Neuwied, 1859. VI. köt., 213. s k. 1.).

Bernát I. : »Elválók és öngyilkosok.« A Magyar Statisztikai Társaság kiadványai, 2. sz. (Budapest, 1927.).

Bertheau Ch : »Essai sur les lois de la population.« (Paris, 1892).

Bertillon J. : 1. »Sur la nuptialité comparée des célibataires, des veufs et des divorcés.« (Bulletin de la Société d'anthropologie de Paris, 1878.) — 2. »Démographie de la France.« (Különlenyomat a »Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales« című. Párisban 1879-ben megjelent kézikönyvből.) — 3. »Etude démographique du Divorce.« (Paris, 1883.) — 4. »Le probléme de la dépopulation.« (Paris, 1892.) — 5. »La dépopulation de la France.« (Paris, 1911.)

Beth : »Neues Eherecht.« (Wien, 1925.)

[1]) A házasságok kötésének és megszűnésének — különösen az elválásoknak — irodalmából ez a jegyzék a statisztikai munkák címeit sorolja fel, mellőzve szándékosan a csak jogi (házasságjogi és elválásjogi) természetűeket. Ezek tekintetében is elsősorban a magánirodalom termékeit említjük. A városi és állami statisztikai hivatalos kiadványok címei tekintetében a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal könyvtárának könyvjegyzékére utaltunk. A házasságok termékenységére vonatkozó irodalmat lásd az erről szóló székesfővárosi kiadványhoz csatolt függelékben.

Billiet Z. B. : »Influence de la consanguinité sur les produits du mariage.« (Bulletin de l'Académie de médecine. Paris, 1856. XXI. kötet, 746. s k. l.)

Bilz: »Die Ehe im Lichte der kath. Glaubenslehre.« (1918.)

Binner P.: »Intermarriages of the Deaf.« (Facts. and Opinions relating to the Deaf from America. London, 1888. 74. s k. l.)

Black A. M.: »Intermarriages of the Deaf.« (Facts. and Opinions relating to the Deaf from America. London, 1888. 73. s k. l.)

Bloch I. : »Korunk nemi élete stb.« (Budapest, 1910.)

Blumeru I. : »Saggio di statistica demologica.« (Annali di statistica III. sorozat, 1885.)

Bodio L.: 1. »Del movimento della popolazione in Italia e in altri stati.« (Archivio di statistica. I. rész.) — 2. »Le separazioni personali di coniugi e divorzi in Italia e in alcuni altri stati.« (Annali di Statistica. 1882.)

Boeckh R. : 1. »Die Bewegung der Bevölkerung der Stadt Berlin in den Jahren 1869—1878.« (Berlin, 1884.) 32. s k. l. — 2. »Statistik der Ehescheidungen in der Stadt Berlin in den Jahren 1885—1894.« (Bulletin de l'institut international de statistique, Szent-Pétervár, 1899. XI. kötet, 2 rész, 251 l.) — 3. »Verehelichungsziffern der Jungfrauen der verheiratet gewesenen Frauen.« Verehelichungstafel und Aussteuertafel.« (Stat. Jahrbuch der Stadt Berlin, 1886. 12. kötet, 13—16. l.) — 4. »Die Unterscheidung der ersten und späteren Ehen bei Ihrer Lösung.« (Az 1900. évi párisi hygieniai és demográfiai kongresszuson tartott előadás.)

Bonjean G. : »Enfants revoltés et Parents coupables.« (Paris, 1895.)

Böhm F.: »Familienstatistik der bayerischen staatsmässigen Staatsbeamten nach dem Stande vom 1/VIII. 1916.« (Beiträge zur Statistik Bayerns, 1918. 88. füzet.)

Böckenhoff: »Reformehe und christliche Ehe.« 1912.

Bosco : »Divorzi et le separazioni personali dei coniugi.« (Róma, 1903).

Braun L.: »Die Frauenfrage.« (Leipzig, 1901.)

Brenner: »De divortiis apud Romanos.« (Berolini, 1862.)

Bröschicke: »Rückblick auf die Entwicklung der preussischen Bevölkerung von 1875 bis 1900.« (Preussische Statistik. 188. köt. 1904.)

Brown J.: »Intermarriages of the Deaf« (Facts and Opinions relating to the Deaf from America, London, 1888).

Bud J.: »Az elválások újabb alakulása hazánkban.« (Magyar Társ. Tud. Szemle 1911. évi áprilisi szám.)

Buday L.: 1. »Magyarország küzdelmes évei« (Budapest, 1921.) — 2. »A megcsonkított Magyarország.« (Budapest, 1923.) E munka 30. és 39. s k. 1. foglalkozik népességi statisztikával is.

Buday D.: 1. »A házasság társadalmi védelme.« (Budapest, 1902.) — 2. »A házasságjog bölcselete.« (Budapest, 1901.)

Burgdörfer F.: 1. »Das Bevölkerungsproblem, seine Erfassung durch Familienstatistik und Familienpolitik mit besonderer Berücksichtigung der deutschen Reformpläne und der französischen Leistungen.« (München, 1917.) — 2. »Statistik der Ehe.« Marcuse: »Die Ehe« című gyüjteményes munkájában. (Berlin, 1927.) — 3. »Volk ohne Jugend.« (Berlin, 1932.) — 4. »Sterben die weissen Völker ? Die Zukunft der weissen und farbigen Völker im Lichte der biologischen Statistik.« Das Neue Reich. (München, 1934.)

Burke M. A.: »Intermarriages of the Deaf.« (Facts and Opinions relating to the Deaf from America. (London, 1888.)

Burkhardt F. : »Die neuen Heiratstafeln für Sachsen.« (Sachs. Stat. Landesamt című folyóirat 1928/1929. évi 74/75. köt. 116—122. l.)

Buxton D.: »On the Marriage and Intermarriage of the Deaf and Mutes.« (Liverpool Medico-Chirurgical Journal. (Liverpool, 1857, I. köt. 167. s k. 1.)
Caird: »The Morality of Marriage.«
Carrasco G.: »Los progresos demograficos etc.« (Buenos-Aires, 1907.)
Carson W. E.: »The marriage revolt. A study of marriage and divorce.« (New-York, 1915.)
Caspari: »Die soziale Frage über die Freiheit der Ehe.« (Frankfurt a. M. 1905.)
Cauderlier G.: »Les lois de la population en France.« (Paris, 1902.)
Chazarain: »Du mariage entre consanguins« (1859.)
Christian: »Die Ehescheidungsstunde in der Wohlfahrtspflege.« (Concord, 1918. évf. 71. l.)
Cochem: »Die Sektorenehe.« (Drezda, 1923.)
Connor, Wesley O.: »Intermarriages of the Deaf.« (London, 1888.)
Conrad J.: 1. »Bevölkerungsstatistik.« (Jena, 1900.) — 2. »Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie.« (4. Teil, Statistik, Geschichte und Theorie der Statistik, Bevölkerungsstatistik, 1918.)
Coulon: »Le mariage et le divorce de demain.« (1909.)
Crouter A.: 1. »Marriages of the Deaf.« (Annual of the Universal Medical Sciences. Philadelphia, 1889.) — 2. »Intermarriages of the Deaf.« (Facts and Opinions relating to the Deaf from America, (London, 1888.)
Crupenski C.: »Notice sur l'état démographiqe de la Roumaine d'après le mouvement de la population.« (Bulletin de l'Institut International de Stat. IX. kötet.)
Czuber E.: »Mathematische Bevölkerungstheorie.« (135—180. l.)
Darwin G. H.: »Die Ehen zwischen Geschwisterkindern und ihre Folgen.« (Leipzig, 1876.)
Dieterici C. F. W.: »Über das Verhältnis der neugeschlossenen Ehen zu der Anzahl der gleichzeitig Lebenden.« (Berlin, 1857.)
Dike S. W.: »Statistics of Marriage and Divorce.« (»Political Science Quarterly« IV. kötet. New York, 1889.)
Dobyns J.« »Intermarriages of the Deaf.« (London, 1888.)
Doyle Th. S.: »Intermarriages of the Deaf.« (London, 1888.)
Downing R.: »Intermarriages of Deaf-Mutes.« (Proceedings of the Conference of Head-Masters of Institutions for the Deaf and Dumb. London 1877.)
Dumas A. fils: »La question du divorce.« (Paris, 1880.)
Dunant P. L.: »Recherches sur le mouvement de la population etc.« (Zeitschr. für schweizerische Statistik. XII. kötet.)
Édy P.: »Új anyaság.« (Budapest, 1916.)
Edgar J.: »Die Herrschaft der Minderwertigen.« (1930.)
Ehrenberg: »Die Familie in ihrer Bedeutung für das Volksleben.« (Jena, 1916.)
Ehrler J.: »Zunahme der Ehescheidungen in den deutschen Grosstädten.« (Jahrb. f. Nationalökonomie und Statistik. III. évfolyam, 62. köt. 1921.)
Ely Ch. W.: »Intermarriages of the Deaf.« (London, 1888.)
Engel E.: Jahrbuch für Statistik des Königreich Sachsen.« (Dresden, 1853.) Az elválásokra vonatkozólag 1. a 76. s k. 1. és 99. s k. 1. — 2. »Bewegung der Bevölkerung in Sachsen.« 93. s k. 1. — 3. »Der Einfluss des Gesetzes über die Beurkundung des Personenstandes und die Form der Eheschliessung auf die Statistik des Standes und der Bewegung der Bevölkerung im preussischem Staate.« (A nemzetközi statisztikai kongresszusok állandó bizottságának mémoire-jaiban.)
Engelke A.: »Intermarriage of Deaf-Mutes in Germany.« (Repost of the Royal Commission on the Blind, the Deaf and Dumb. függeléke, London, 1889. II. köt. 260. s k. l.)
Emery Th. A.: »Intermarrying of Mutes.« (London, 1888.)
Engländer: »Die Entwicklung des Familienrechtes in Sowjetrussland.« (Zeitschr. f. osteurop. Recht, 1926. 577. s k. l.)

Erhardt: »Ein neues Ehescheidungsrecht.« (München, 1919.)
Esenbeck: »Das Leben der Ehe in der vernünftigen Menschheit und ihr Verhältniss zum Staat und zur Kirche.« (1853.)
Fahsel H.: »Ehe, Liebe und Sexualproblem.« (1928.)
Fáy E. A.: »Marriages of the Deaf in America. An inquiry conceriung the results of marriages of the Deaf in America.« (Washington, 1898.)
Feick: »Gegenseitige Einwilligung als Scheidungsgrund.« (Arch. f. Rechts- und Wirtschaftsphilosophie. IV. köt. 7. melléklet.)
Feld W.: »Die Züricher Heiraten.« Statistische Untersuchungen nebst internationalen Vergleichen und geschichtl. method. Rückblicken auf die Heiratsstatistik. Statistik der Stadt Zürich.« (19. füzet. Zürich, 1916.)
Fircks A.: 1. »Rückblick auf die Bewegung der Bevölkerung im Preuss. Staate während 1816—1874.« (Preussische Statistik. 48. köt.) — 2. »Bevölkerungslehre und Bevölkerungspolitik.« (Leipzig, 1898.)
Foerster F. W.: »A nemi élet etikája és pedagógiája« (Budapest, 1909. 2. kiad. Budapest, 1912.)
Forel A.: »Die sexuelle Frage.« (München, 1905.) — Magyar kiadás: »A nemi kérdés.« (Budapest, 1907.)
Földes B.: 1. »A gabonaárak és termések befolyása a népességi és erkölcsi viszonyokra.« (Statisztikai előadások, Budapest, 1905.) 71. s k. l. — 2. »Az elválások.« (Statisztikai előadások. II. sorozat, Budapest, 1905.) 57. s k. l. — 3. »Az anyagi és társadalmi helyzet befolyása a házasságkötésekre, a születésekre és halálesetekre, különös tekintettel Budapestre.« (Magy. Statisztikai Szemle. 1929. évf. 3. sz. 231. l.)
Frémont : »Traité pratique du divorce et de la séparation«. (Paris, 1884.)
Fürth H.: 1. »Ehe und Ehepflichten«. (Kultur und Fortschritt.) — 2. »Das Geschlechtsproblem und die moderne Moral.« (U. o.)
Gaar V.: »Sopron város népességi mozgalma az 1871—1882 években.« (Sopron, 1887.)
Gautier P.: »Les maladies sociales.« (Paris, 1913.)
Gini C.: »Le Base Scientifiche della Politica della Popolazione.« (Roma, 1932.)
Glatter E.: »Die Volksbewegung Wiens während der letzten 15 Jahre gegenüber anderen Grosstädten.« (Wien, 1869.)
Goehlert J. V.: 1. »Die Bevölkerungsverhältnisse Österreichs im vorigen Jahrhundert im Vergleiche mit jenen der neuern Zeit.« (Wien, 18S5). — 2. »Statistische Untersuchungen über die Ehen.« (Wien, 1870.)
Goetz L. C.: »Zur Soziologie der Ehescheidungen.« A »Die Frau« című folyóirat 1926. évi 34. évf. 1. füzetében 43. s k. l.
Goldzieher K.« »Über die Altersverteilung der Verheirateten.« (L. a Zeitschrift für die gesamte Vers. Wissenschaft 2. kötetének 3. füzetéhez csatolt Blätter für Vers. Mathematik und Verwandte Gebiete« című mellékletét.)
Gothein : »Familie.« (Handwörterb. d. Staatswissenschaft. IV. kötet 21. s k. l. Jena, 1909.)
Guillaume: »Recherches sur le mouvement de la population etc.« (Zeitschr. für schweizerische Statistik. XIII. kötet.)
Gurney A. E.: »The population of the Polish commonwealth.« (London, 1916.)
Halle: »Ehe und Sexualreform.« (L. a Neue Generation« című folyóirat 1927. évi 3. számát.)
Hanauer W.: Die jüdisch—christlichen Mischchen.« (Allgem. Stat. Archiv. 17. köt., 513. s k. l., 1927.)
Henle: 1. »Zur Reform des Ehescheidungsrechts.« (Jw. 1922. 1501. s k. l.) — 2. »Erleichterung der Ehescheidung.« (Rostock, 1927.)
Hildebrand D.: »Die Ehe 1929.«
Howard: »History of Matrimonial Institutions«.

Huber M.: »Table de durée des mariages en France d'après le recensement de 1906, les décès et les divorces de 1906—1909« (Bulletin de l'Inst. intern. de statist.« XX. (2. rész, 1916.)

Hugelmann: »Ehetrennungen in katholischen Ländern.« (Statistische Monatschrift, 1883.)

Huth A. H.: »The marriage of near kin.« (London, 1875.)

Ichenhaeuser E.: »Zur Ehereform.« (Kultur und Fortschritt.)

Illyefalvi I. L.: 1. »Tíz év Budapest székesfőváros életéből a világháború után.« (Budapest, 1930.) — 2. »A kenyérkereső nő Budapesten.« (Budapest, 1930,) — 3. »A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten.« (Budapest, 1930.) III. köt. Népesedési mozgalom a munkásság körében 69. s k. l.

Inama—Sternegg: »Das soziale Connubium in den österreichischen Städten.« (Wien, 1898.)

Isaure—Toulouse: »Manuel pratique du mariage, du divorce et de la séparation de corps.« (Paris, 1894.)

Jacquart C.: »Essais de statistique morale.« (Brüsszel, 1908—1909.)

Jaeckel R.: 1. »Das Heiratsalter im Deutschen Reich 1901—1910.« (Zeitschr. für Sozialwissenschaft 1913. évf. 4. köt. 1—3. füzet), — 2. »Frühheiraten.« (Jahrb. für Nationalökonomie und Statistik. 3. évfolyam. 75. kötet, 1913.) — 3. »Das Heiratsalter im modernen Japan.« (Zeitschr. für Sozialwissenschaft. Új évfolyam, 6. kötet, 1915.) — 4. »Der Ehebruch als Scheidungsgrund in der neueren Ehescheidungsstatistik.« (Jahrb. f. Natökonomie und Statistik. III. évfolyam, 1914. évi 47. kötet 367. s k. l.)

Janssens E.; »Annuaire démographique etc.« (Brüsszel, 1896.)

Juglar C.; »Y a-t-il des périodes pour les mariages etc.« (Bulletin de l'Insitut Internat. de Stat. XIII. köt.)

Kallivoda J.: »Die Volksbewegung etc.« (Osiek, 1882.)

Kapff S.: »Die Frühehe. Ihre Voraussetzungen und Folgen.« (Berlin, 1916.)

Kenéz B.: »Házasságkötések« L. »Magyarország népességi statisztikája.« című Budapesten 1906-ban megjelent munkájának 88. s k. lapját.

Keleti K.: 1. »Magyarország népesedési mozgalma 1864—1872-ben stb.« (Értekezések a társadalomtudomány köréből III. rész.) — 2. »Magyarország népesedési mozgalma 1876-ban, összehasonlítva a megelőző évekkel.« (Budapest, 1879.)

Key E.: »Über Liebe und Ehe.« (13. kiad. 1906.)

Keyserling: »Das Ehebuch 1925.«

Klink K.: »Die Reformbestrebungen im Ehescheidungsrecht.« (Berlin, 1928.)

Knapp G. F.: »Die neueren Ansichten über Moralstatistik.« (Jena, 1871.)

Knecht: »Die Ehescheidung in Religion und Recht.« (Augsburg, 1926.)

Kohler J.: »Zur Urgeschichte der Ehe. Totemismus, Gruppenehe, Mutterrecht.« (Stuttgart, 1897.)

Koller A.: »Statistique demographiques etc.« (Zeitschr. f. schweizerische Statistik. XXXIX. kötet.).

Kollmann P.: »Die Ehescheidungen in Sachsen.« (Zeitschr. d. Sächs. Statistischen Landesamts 1907. 178. s k. l.)

Konek S.: 1. »A magyar korona országainak legújabb népesedési mozgalmai.« Értekezések a társadalomtudomány köréből. (Pest, 1868.) — 2. »Magyarország és egyes törvényhatóságainak népesedési mozgalma.« U. o. (Budapest, 1880.)

Kovács A.: Az általa fogalmazott 1900—1902., 1903—1905., 1906—1908. és 1909—1912. évi hivatalos népmozgalmi kiadványoknak a házasságkötésekre és az elválásokra vonatkozó részei.

Kovács G.: »A népesedés elmélete.« (Debrecen, 1908. II. kiadás. Debrecen, 1930.)

Kőrösy J.: A budapesti hivatalos népmozgalmi kiadványokban, (l. a Fővárosi Statisztikai Közleményeket) a házasságkötések alakulására vonatkozólag az ő igazgatósága alatt általa írt szöveges részek.— l. »Pestváros lakosságának népesedési mozgalma.« (Pestvárosi statisztikai évkönyv 1873., közlemények VII. sz.) — 2. U. a. németül: »Bewegung der Bevölkerung in der Stadt Pest.« — 3. »Mouvement de la population.« (A VIII. nemzetk. stat. kongresszus 1872. évi megbízására.) — A házasságok termékenységéről írt külön monografiáinak címeit l. az erről szóló fővárosi kiadványhoz csatolt függelékben.

Krose H. A.: »Kirchliches Handbuch für das katholische Deutschland, 1918/1919 und 1919/1920 Freiburg i. B.

Kuczynski R.: »Eheschliessungen, Geburten und Sterbefälle.« A Mayr 70. születésnapjára készült s neki ajánlott »Die Statistik in Deutschland nach ihrem heutigen Stand.« Berlin, 1911) című gyüjteményes munka XVI. fejezete a könyv I. kötetének 406—433. l.)

Kühnert F.: »Die Ehescheidungsbewegung in Preussen in den Jahren 1895—1905.« Zeitschrift des K. Preuss. Stat. Landesamts. 47. évf. 1903. 63 s k. l.).

Küttner W.: »Die Eheschliessungen in Sachsen.« (Zeitschrift d. Kgl. Sachs. Stat. Bur. 1885. évf. 19 s k. l. melléklet.)

Laky D.: 1. »Az elválások Magyarországban a háború előtt és után.« (Társad. Tudomány. 1925. máj.—jún.-i. füzet.) — 2. »Az elválások és az öngyilkosságok okai, leküzdésüknek eszközei.« A Magy. Statisztikai Társaság értekezlete 1927. február hó 14. és 17-én (Debrecen, 1927.)

Lazarsfeld: »Die Ehe von heute und von morgen.« (München, 1927.)

Láng L. br.: 1. »Magyarország népmozgalma 1880—1885.« (Budapest, 1888.)— 2. »A statisztika története.« (Budapest, 1913.) E munka 174., 188., 407. stb. lapjain szól a házasságkötésekről.

Lennan M. J. F.: »Studies in ancient history comprising a reprint of primitive marriage.« (London, 1876.)

Lenel: »Die Voraussetzungen der Ehescheidung wegen Geisteskrankheit.« (Deutsche Juristenzeitung 1900. 215. s k. l.).

Levasseur E.: 1. »La population française. Histoire de la population avant 1789 et démographie de la France comparée à celle des autres nations au XIX. siécle etc.« (I—III. kötet, Párizs, 1889., 1891., 1892.) — 2. »Les populations urbaines en France comparée à celles de l'étranger.« (Paris, 1887.)

Levy: 1. »Hergang der römischen Ehescheidung.« (Weimar, 1925), — 2. Verschollenheit und Ehe in antiken Rechten.« (Gedächtnisschrift für Seckel. Berlin, 1927.)

Lexis G.: »Gesamtübersicht der demographischen Elemente.« (Bulletin de l'Institut internat. de stat. VI. rész.)

Lexis W.: »Abhandlungen zur Theorie der Bevölkerungsstatistik.« (Jena, 1903.) 60. s k. l.

Lichtenberger J. P.: »Divorce. A study in social causation.« (New-York, 1909.)

Lingner—Roesle: Stat. »Übersichten der Bevölkerungs- und Med. Stat. etc.« (Berlin, 1908/1909.)

Lischnewska M.: »Die wirtschaftliche Reform der Ehe.« (Kultur und Fortschritt, 117.)

Loening: »Ehescheidungmisere und Reform.« (L. »Deutsche Einheit.« Hamburg, 1927.)

Lommatzsch G.: 1. »Die Bewegung der Bevölkerung etc.« (Zeitschr. d. Sächs. Stat. Landesamts. 1907. évi kötet 109. s k. l.) — 2. »Die Scheidungen und Nichtigkeitserklärungen von Ehen in den Jahren 1906—1910.« (U. o. 1913. évi kötet 260. s k. l.) — 3. U. a. 1911—15-ről. (U. o. 1920/21. évi kötet 34. s k. l.) — 4. U. a. 1916—1920-ról. (U. o. 1923. évi kötet 59. s k. l.)

Losch H.: »Die Bewegung der Bevölkerung etc.« (Württembergische Jahrbücher, 1900.)

Litten: »Die Wirkung geistiger Störungen auf den rechtlichen Verstand der Ehe.« (Monatszeitschr. f. Kriminalpsychol. u. Strafrechtsreform. 1. évf. 397. s k. l.)

Luther: »Vom ehelichen Leben.« (Erlangen, 1879.)

Magnus—Sternberg: »Zusammenstellung über das Eherecht im Ausland.« (Juristische Wochenschrift, 1925. 408. s k. l.)

March L.: 1. »La statistique des familles« (Bulletin de l'Instit. Internat. de Stat. XVII. kötet.) — 2. »Démographie.« 157—192. l. — 3. »La statistique internat du mouvement de la population d'après les registres d'état civil de 1901 à 1910.« (U. a. Bulletin, XX. köt.)

Marshall L. C.: »A statistico-legal study of the divorce problem. (L. Journal of the American Statistical Association 1931. évi 26. köt. 96—106. l.)

Mausbach J.: 1. »Ehe und Kindersegen vom Standpunkte der christlichen Sittenlehre« (1916.) — 2. »Ehe und Kindersegen.« (4. kiadás, 1925.)

May: 1. »Zur Reform der Ehescheidung.« (Juristische Wochenschrift, 1922. 4. s k. l.) 2. »Ehescheidungspsychologie und Ehekunde.« (Preussische Jahrbücher 173. kötet 319. s k. l.) — 3. »Mischehen und Ehescheidungen.« (Schmollers Jahrb. München 1929. évi 53. évf. 3. füzet, 29. l.

Mayet P.: 1. »Die statistische Erfassung der Folgen der Verwandtenehen.« (Az 1898. évi, madridi nemzetközi hygieniai és demographiai kongresszuson tartott előadás.) 2. »Die Verwandtenehe und die Statistik« (Jahrb. der internationalen Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre zu Berlin VI. és VII. kötet 1902. jan. 29-én tartott előadás).

Mayr Gy.: 1. »Bevölkerungsstatisztik.« 752—759. l. — 2. »Bevölkerungsstatisztik.« 1890. 374. s k. l. — 3. »Socialstatistik.« III. köt. »Statistik und Gesellschaftslehre 1909«. 170. s k. l. — 4. »Statistik und Gesellschaftslehre 192.« III. kötet. »Moralstatistik mit Einschluss der Kriminalstatistik.« (Tübingen, 1917.) Az elválásokról a 184. s k. lapon szól. — 5. »Zur Systematik der Bevölkerungsstatistik.« (Allg. Stat. Archív. 1921—1922. évi 13. köt. 63. s k. l.)

Meisel—Hess: »Krieg und Ehe.« (Hannover, 1915.)

Meissner E. A.: »Über die Ehen und die Nachkommenschaft der Taubstummen vom medizinisch-polizeilichen Standpunkte.« (Casper Vierteljahrschr. für gerichtliche und öffentliche Medizin című folyóiratában. XV. kötet 133. s k. l.)

Mesnil: »Die freie Ehe.« (Berlin, 1904).

Meyer: »Die Verehelichung Taubstummer.« (Correspondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Psychiatrie und gerichtliche Psychologie, Neuwied, 1857. IV. kötet.)

Michels R.: »Sittlichkeit in Ziffern? Zur Kritik der Moralstatistik.« 117. s k. l. (München, 1928.)

Milasch: »Die unüberwindliche Abneigung als Ehetrennungsgrund.« (Wien, 1905.)

Moll E.: »Heiratstafeln für Bayern und Hamburg 1880—1911.« (München, 1919.) A Bajor Stat. Hivatal kiadványa.

Mombert P.: 1. »Bevölkerungslehre.« (Jena, 1929.) — 2. »Bevölkerungsentwicklung und Wirtschaftsgestaltung.« (Leipzig, 1932.)

Murray J. W.: »The Marriage Question« (Washington, 1890).

Müller J.: 1. »Deutsche Bevölkerungsstatistik«. 111—129. l. — 2. »Deutsche Bevölkerungsstatistik.« (Jena, 1926.) A »Grundriss der deutschen Statistik« című munka III. része.

Müller—Lyer: »Formen der Ehe.« (München, 1911.)

Nadobnik M.: »Die Abnahme des durchschnittlichen Heiratsalters in Deutschland.« (Greifswald, 1908.)

Naquet A.: »Le divorce.« (Paris, 1881.)

Neubecker: 1. »Das Ehescheidungsrecht der Zukunft.« (Preussisches Jahrbuch. 188. kötet 368. s k. l.) — 2. »Ein neues Ehescheidungsrecht.« (Juristische Wochenschrift, 1919, 921. s k. l.) — 3. »Zur Reform des Eherechts.« (Deutsche Juristenzeitung, 1921, 555. s k. l.)

Ney: »Le mouvement de la population en Suisse, avant et pendant la guerre.« (Zeitschr. f. Schweiz. Statistik und Volkswirtschaft 54. évf. 1. füzet, Bern, 1918. 62. l.)

Norst A.: »Zur Statistik der Eheschliessungen in Wien«. (Stat. Monatschrift, 1920. évi 3. évfolyam, 2. kötet, 204. s k. l.)

North S. N. D.: »A Special Report on Marriage and Divorce, 1867—1906, by the Bureau of the Census.«

Nowak: »Zur Reform der Ehe.« (Wien, 1914.)

Oettingen A.: 1. »Ehescheidung und Wiederverehelichung Geschiedener. Socialethische Bedeutsamkeit der Frage.« (Die Moralstatistik című Erlangenben 1868-ban megjelent munkájának 85. §-a 419. s k. lapon.) — 2. Ugyanerről l. az Erlangenben 1874-ben megjelent erkölcsstatisztikája 155. s k. lapján is. — 3. Ugyanerről szól az 1882. évi 3. kiadásban is. — 4. »Obligatorische und fakultative Zivilehe nach den Ergebnissen der Moralstatistik.« (Leipzig, 1881.)

Paull H.: »Die neue Familie. Ein Beitrag zum Bevölkerungsproblem.« (Stuttgart, 1916.)

Pályi S.: »A hadirokkantak, özvegyek és árvák ügye.« (Budapest, 1916.)

Peipers F.: »Konsanguinität in der Ehe und der Folgen für die Deszendenz.« (L. a Loehr-féle »Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie« című folyóirat 58. kötetének 5. füzetében.)

Perozzo L.: »Neue Anwendungen der Wahrscheinlichkeits-Rechnung in der Statistik, insbesondere bei der Verteilung der Ehen nach dem Lebensalter der Ehegatten.« (Dresden, 1883.)

Pokrovsky B.: »Influence des récoltes et des prix du blé sur le mouvement des époux, suivant les conditions économiques« (Bulletin de l'institut international de statistique. Szent-Pétervár, 1899. XI. kötet 2. rész 176. s k. l.)

Prinzing F.: »Die Wandlungen der Heiratshäufigkeit und des mittleren Heiratsalters.« (Zeitschrift für Socialwissenschaft. Új évfolyam, 5. kötet. 661. s k. l.) — 2. »Die Ehescheidungen in Berlin und anderwärts.« (Zeitschrift f. Sozialwissenschaft. 1901. évi 4. évf. 723. s k. l.). — 3. »Die altern Junggesellen und alten Jungfraun in den europäischen Staaten jetzt und früher.« (Berlin, 1905.)

Pudor H.: »Familienpolitik.« (Kultur und Fortschritt.)

Raseri E.: »Atlante di demografia e geografia etc.« (Róma, 1906.)

Ráth Z.: 1. Az általa fogalmazott hivatalos országos 1892—1893. és 1897. évi népmozgalmi kiadványoknak a házasságkötésekre vonatkozó részei. — Külön monografiát írt a házasságok termékenységére vonatkozó statisztikai módszerről is: l. az erről szóló fővárosi kiadványhoz csatolt függelékben. — 2. »Emlékirat az igazságügyi statisztikai újjászervezése tárgyában.«(Budapest, 1894.) —3. »Heiratstafeln.«(L. Stat. Daten. R. 275. Köt. 38—42. l.) Berlin, 1918. — 4. Közgazdasági Lexikon »Házasság« című része.

Richter: »Beiträge zur Geschichte des Ehescheidungsrechtes.« (Berlin, 1858.)

Rive—Umberg: »Die Ehe.« 1921.

Robinson, Warren M. A.: 1. »Diagnostics of divorce.« (Journal of social Sience. Am. Ass. 1881. évf. XIV. köt. 136. s k. l.) — 2. »Marriage« (Delavan, 1891.)

Roch: »Vorträge über Ehescheidungsfolgen.« (Rechtswissensch. Studien, 1926. 30. füzet.)

Rodestock G.: »Heiratsalter und Beruf mit besonderer Berücksichtigung der Arbeiterehen.« (Zeitschr. des Kgl. Sächs. Statistischen Landesamts, 56. évf. 1910.)

Roesle E.: »Die natürliche Bewegung der Bevölkerung in den europäischen Staaten in dem ersten Jahrfünft dieses Jahrhunderts.« (Zeitschr. f. soziale Medizin. IV. kötet 1. füzet.)

Rosenthal M.: »Ehebruch und Krieg.« (Die neue Generation. Berlin, 1918. évi szept. füzet 296. l.)

Rost I.: »Die Ehescheidungen etc.« (Lipcse, 1927.)

Rothmann: »Die Ehescheidung.« (Zeitfragen des christlichen Volkslebens. XIV. kötet 172. s k. l.)

Rubin M.: »Sur les explorations démographiques etc.« (Bulletin de l'Instit. Internat. de Statistique XIV. kötet.)

Rubin—Westergaard: »Statistik der Ehen.« (Jena, 1890.)

Rusch M.: 1. »Zivilrechtsstatistik« című dolgozatának »Ehescheidungs- und Statusprozesse« című része. A *Mayr* 70. születésnapjára készült s neki ajánlott »Die Statistik in Deutschland nach ihrem heutigen Stand« (Berlin, 1911) című gyüjteményes munka I. kötetének 573. s k. lapján. — 2. »Statistik der Zivilrechtspflege.« Deutsches statistisches Zentralblatt. 1. pótfüzet. (Leipzig, 1912.)

Rutgers J.: »Die Entwickelungsgeschichte des menschlichen Gemeinschaftslebens mit besonderer Berücksichtigung von Mutterrecht und Ehe.« (Kultur und Fortschritt 379/80. sz.)

Savorgnan F.: »Gli indici di attrazione nella scelta matrimoniale.« (Triest, 1910.)—2. »Nuovi contributi allo studio dell'attrazione matrimoniale.« (L. a Giornali degli economisti 1929. évi 44. köt. 863. s k. l.) — 3. »Considerazioni metodologiche a proposito della misura dell'endogamia.« (Roma, 1931.) Az 1931. évi Római Népességtanulmányozási Nagygyűlésen tartott előadás.

Scarlatesco J.: »Mouvement de la population de la Roumani.« (Le Mouvement Économique 1914. évi júl. sz. 106. l. 1916. évi jan. sz. 24. l. stb.)

Scheel H.: »Untersuchungen über den Einfluss der Fruchtpreise auf die Bevölkerungsbewegung.« (Jena, 1866.)

Schenker O.: 1. »Zur Korrelation zwischen den Heiratsaltern der Ehegatten in der Schweiz.« (L. Schweiz. Stat. Volkswissenschaft. 1929. évi 65. köt. 220—233. l.) — 2. »Zur Anhängigkeit der Heiratshaufigkeit von Beruf und von der Konfession.« (L. Schweiz. Stat. Volkswissenschaft. 1930. évi 66. köt., 114. s k. l.)

Scherbel S.: 1. »Verwandtenehen.« (Zeitgeist, 1899. jan. 12-iki szám.) — 2. »Über Ehen zwischen Blutsverwandten.« (Berlin, 1896. 2. kiadás.)

Schneller K.: »Die demologischen Eigenthümlichkeiten der protestantischen Bevölkerung Ungarns.« (Miskolc, 1930.) IX. Eheschliessungen.

Schilde: »Idealehe.« (Leipzig, 1921.)

Schimmer G. A.: »Bewegung der Bevölkerung.« Statistisch administrative Vorträge. (Wien, 1867.)

Schmoller G.: »Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre.« (Leipzig, 1908.) Teil: I.

Schnapper-Arndt: »Socialstatistik.« 234. s k. l. Stat. Daten R. 360. (Berlin, 1930.)

Schnierer Gy.: »Igazságszolgáltatás.« Statisztikai előadások. VIII. rész. (Pest, 1869.)

Schopen: »Die Reform der Ehe.« (Köln, 1922.)

Schrenck B.: »Rigas natürliche Bevölkerungsbewegung etc.« (Oroszország, Városok. Riga, II. melléklet.)

Schütz A.: »A házasság.« (Budapest, 1933.)

Schwartze F. O.: »Übersicht über Zivil- und Strafrechtspflege im K. Sachsen.« (Drezda, 1855.) Az elválásokra vonatkozólag l. a 35. s k. l.)

Séché A.: »Le Dessaroi de la Conscience francaise.« Páris.

Simon: »Die Ehescheidungen in Preussen von 1905—1922.« (Zeitschr. d. Preuss. Stat. Landesamts. 1924. évi 64. évf. 3. és 4. rész 71. s k. l.)

Sparmberg L.: »Über den Einfluss der Ehen zwischen Blutsverwandten auf die Nachkommenschaft.« (Würzburg, 1863.)

Spieler H.: »The Marriage Question.« (Washington, 1890.)

Stammler: »Über Ehe und Ehescheidung.« (Festschrift. f. Natorp, 215. s k. l.)

Statisztikai nemzetközi évkönyvek. — Annuaire Internat. de Statistique. II.: Mouvement de la population (Europe). La Haye, 1917., 1925., 1927., 1929., 1931. etc. — Annuaire Internat. des Grandes Villes. A nagyvárosok nemzetközi statisztikai évkönyvei. (U. o., u. a.)

Statistique Internationale du mouvement de la population etc. Résumé retrospectif depuis l'origine des statistiques de l'état civil jusqu'en 1905. (Paris, 1907.) A »Statistique générale de la France« című francia hivatalos kiadványban.

Stephany H.: »Der Einfluss des Berufes und der Sozialstellung auf die Bevölkerungsbewegung der Grosstädte.«

Stewart D.: »The Saw of Marriage and Divorce as established in England and the United States.« (San-Francisco, 1884.)

Szél (1928 előtt Saile) *T.:* 1. Házasságkötések« című bekezdés az 1913—18. évi hivatalos népmozgalmi kiadvány 3* s k. l. — 2. »A világháború hatása népesedésünkre.« A Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem 1918/19. tanévi Pasquich-díjával kitüntetett pályamunka. Kézirat az egyetemi levéltárban. — 3. Lásd 1. alatti bekezdés az 1919—1925. évi hivatalos népmozgalmi kiadvány 7* lapján. — 4. »A háborús évek népmozgalmának Európaszerte mutatkozó szabályszerűségei.« (Magyar statisztikai Szemle 1923. évi I. évf.) — 5. »Influence de la guerre mondiale sur le mouvement de la population des pays europeéns.« (Revue de la Société Hongroise de Statistique 1923. évi I. évf. 4. sz. A házasságkötésekről szól a 174. s k. l. — 6. »Az európai államok népmozgalma a világháború után (1919—1922).« (Magyar Stat. Szemle 1924. évf. 3—10. szám.) A házasságkötésekről e munka *a)* részében szól. — 7. Lásd 1. és 3. alatt. Ugyanezek a részek »A világháború hatása népmozgalmunk alakulására« (Budapest, 1924) és »A mai Magyarország népmozgalma« (Budapest, 1929) című különlenyomatokban. — 8. Az elválásokról l. Magyar. Stat. Közlemények. Új sorozat 70. köt. 11. és 74. kötet 16. l — 9. »A vérrokonság diszgenetikai hatásai«. (Magyar Stat. Szemle. 1932. 4. sz., 255. l.) — 10. »Les effets disgéniques de la consanguinité.« (Roma, 1932.) — 11. »A háború genetikai hatásai.« (Magyar Stat. Szemle, 1933. évi I. sz.) — 12. »A vegyes házasságok.« (Magyar Stat. Szemle, 1933. évi 10. sz., 705. l.)

Thirring G.: 1. »Budapest főváros 1896. évi népmozgalma.« (Budapest, 1897.) — 2. »Demographia, statisztika stb.« (Közigazgatási Lexikon, Budapest, 1901.) — 3. »A házasságkötések« című fejezet a Budapest félszázados fejlődése 1873—1923« (Budapest, 1925) című munka 68* s k. lapján.

Thompson: »Population Problems«. (New York, 1930.)

Toennies F.: »Moralstatistik« (L. Handw. der Staatsw. 4. kiad. VI. köt. 673. s k. l.)

Torges K. H.: »Die Nebenehe.« (Köln, 1916.)

Tormay K.: »A népesség mozgalmának kimutatása Budapesten 1854-ben és 1855-ben« (Pest, 1857) című könyvének *A)* Házasságkötések című része a könyv 5. lapján.

Totis B.: »Születésszabályozás.« (Budapest, 1932.) — Bírálat. (Magyar Stat. Szemle, 1933. évf., 1. sz., 39. s k. l.)

Uggé A.: »A proposito di tipo antropologico e di scelta matrimoniale.« (L. Giornali degli Economisti. 1929. évi 44. köt. 883. l.)

Valta: »Die Ehescheidungen in Bayern in den Jahren 1908/1910«(Zeitschr. d. K. Bayerischen Stat. Landesamts 1911. évf. 465. s k. l.)

Wadler A.: »Moralstatistik« című dolgozatának V. 1. *b)* része: »Die Statistik der Ehescheidungen.« L. a *Mayr* 70. születésnapjára készült s neki ajánlott »Die Statistik in Deutschland nach ihrem heutigen Stand« (Berlin, 1911.) című gyüjteményes munka 649. s k. lapján.

Wagtendonk W.: »La comptabilité démographique dans les Pays-Bas etc.« (Amsterdam, 1911.)

Walter Fr.: »Sexualetische Probleme der Bevölkerungsfrage.« (Freiburg im. B. 1917. »Des deutschen Volkes Wille zum Leben« című gyüjteményes munka 71. l.)

Wappäus: 1. »Bevölkerungsstatistik« II. rész 351. s k. lapján szól az elválásokról. — 2. Ugyanerről ír a Zeitschr. des statist. Bur. in Berlin 1866. évi VI. kötetének 90. s k. lapján.

Wächter: »Über Ehescheidungen bei den Römern.« (Stuttgart, 1822.)

Weber: 1. »Ehefrau und Mutter in der Rechtsentwicklung.«(Tübingen, 1907.) — 2. »Frauenfragen und Frauengedanken« (Tübingen, 1919.)

Wegener: »Ehereform.« (Freiburg, 1919.)

Weininger A.: »A házasság alapja.« (Magyar Kultúra 1933. évf. 10. sz., 436. l.)

Wernicke J.: »Die Statistik der Ehescheidungen.« (Jahrb. f. Natök. und Stat. 3. évfolyam 6. köt. Jena, 1893, 259. s k. l.)

Westermarck: »The History of Human Marriage.«— Németül: »Geschichte der menschlichen Ehe.« (2. kiadás. Berlin, 1902.) — Magyarul: »Az emberi házasság története.« (Budapest, 1910.)

Winkler W.: 1. »Neue Heiratstafeln.« (L. Jahrbuch f. Nat. Ökonomie u. Stat. 3. évfolyam, 1921. évi 63. köt. 64. s k. l.) — 2. »Zur Reform des Ehescheidungsrechts.« (Juristische Wochenschrift, 1922. 1500 s k. l.) »Die Statistischen Verhältnisszahlen.« (Wien und Leipzig. 1923.) 149—177. l.

Willcox W. F.: »The divorce problem.« A study in statistics (New-York, 1897.) Studies in history, economics and public law. I. kötet 1. sz.

Wittenberg H.: »Was kann in sozialer Beziehung zur Hebung der Sittlichkeit auf dem Lande geschehen?« (Göttingen, 1896.)

Wolf I.: »Die neue Sexualmoral u. d. Geburtenproblem unserer Tage.« (Jena, 1928.)

Wolfrum: »Die Ehescheidungen in Bayern in den Jahren 1911 bis 1913.« (Zeitschr. d. k. Bayerischen Stat. Landesamts 1914. évi 46. évf. 340. s k. l.)

Wright C. D.: »A Report on Marriage and Divorce in the United States, 1867 to 1886« (Washington, 1889. — Javított kiadás 1891-ben.)

Wurzer: »Ist eine Erleichterung der Ehescheidung erforderlich?« (Juristische Wochenschrift 1922. 1000. s k. l.)

Würzburg A.: »Über die Bevölkerungs-Vorgänge in deutschen Städten etc.« (Arbeiten aus dem kais. Gesundheitsamte 1884. évi I., 1878—1887. évi V. és az 1888—1889. VII. kötet.)

Würzburger E. és *Lommatzsch G.:* »Ehestatistik nach den Volkzählungen vom 1905. und 1910.« (Zeitschr. des Sächs. Stat. Landesamts. 1914. évi 82. s k. l.)

Yvernés E. M.: 1. Éssai» d'une Statistique Internationale des Diverces et des Séparations de Copr.« (Bulletin de l'Institut International de Statistique. Szent-Pétervár, 1899. XI. kötet 2. rész 44. s k. l. — 2. Az elválásokról. Bulletin de l'Institut. Internat. de Stat. LXXIX. köt. 9/2. 146 s k. l.

Zahn F.: 1. »Die deutsche Bevölkerung vor dem Kriege«. (Allgemeines Statistisches Archiv, 1920). Foglalkozik a házasságok statisztikájával is. — 2. »Heiratsstatistik«. (Cikk a »Handw. d. Staatswissenschaften« Jena, 1923. c. kézikönyvben, a 233. s k. l.)

Zeuner G.: »Abhandlungen zur mathematischen Statistik.« (Lipcse, 1869.) 149. s k. l.

Zižek F.: »Grundriss der Statistik.« 248. s k. l.

TARTALOMJEGYZÉK.

Oldal

Bevezetés 3

A) **A házasságkötések és a házasok.**

1. §. A házasságkötésekre és a házasokra vonatkozó statisztika forrásai; az adatgyüjtés módszere 9
2. §. A budapesti házasságkötések gyakoriságának és a házasok fővárosi arányának története; a házasodási hajlandóságra hatással levő körülmények 27
3. §. Nemzetközi összehasonlítás; Budapest és az európai nagyvárosok házasságkötési arányszámainak összehasonlítása 70
4. §. A magyar városok házasságkötési statisztikájának egybevetése, a város és a vidék között levő különbségek és a főváros közvetlen környékének vizsgálata 99
5. §. A házasságkötések gyakorisága és a házasok aránya a főváros egyes kerületeiben, valamint a Duna jobb- és balpartján; a city helyzete a házasságok szempontjából Budapesten 114
6. §. A házasságkötések megoszlása hónapok és évszakok szerint 124
7. §. A házasulók életkora 138
8. §. Protogam és palingam házasságkötések; a házasságkötések a házasulók családi állapota szerint 178
9. §. A vérrokonok által kötött házasságok 193
10. §. A hitfelekezetek házasságkötési arányai 205
11. §. A vallásilag vegyes házasságok, különös tekintettel a keresztény-zsidó házasságkötésekre 223
12. §. A nemzetiség (anyanyelv) szerint mutatkozó különbségek 248
13. §. A házasságkötési hajlandóság foglalkozás szerint való részletezése; a vőlegény foglalkozásának a menyasszony apjáéval való kombinálása; végül az anyagi és társadalmi helyzetnek a házasságkötések gyakoriságára és a házasok arányára való hatása 253

B) **Az elválások és az elváltak.**

14. §. Az elválásokra és az elváltakra vonatkozó statisztika általában; alapfogalmak és módszerek; a polgári jogszolgáltatás statisztikájának s a népszámlálásoknak vonatkozó felvételi és feldolgozási eljárásai 280
15. §. Az elválási arány gyarapodásának története Budapesten; az elválások alakulásában levő időbeli és térbeli különbségek; az elválások gyakoriságára hatással levő körülmények 293
16. §. Az elváltak házasodási és elválási kora; az elválással megszünt házasságkötések fennállásának átlagos időtartama 320

Olda

17. §. Az elváltak vallása és anyanyelve 340
18. §. Az elválások gyakoriságában foglalkozás, valamint az anyagi és társadalmi helyzet szerint mutatkozó különbségek 345
19. §. Az elválás okai és a vétkesség 351

C) Az egyik házastárs elhalálozásával megszűnt házasságkötések és az özvegyek.

20. §. A halálozások statisztikájában a házasokra s a népszámlálásban az özvegyekre vonatkozó kérdések ; források és módszerek 359
21. §. Az özvegységrejutás gyakoriságában és az özvegyek arányában levő időbeli és térbeli különbségek, különös tekintettel Budapestre s a hadiözvegyekre 363
22. §. Az özvegyek életkora 373
23. §. Az özvegyek vallása, anyanyelve s különböző más szempontok szerint meghatározott néprétegek között való megoszlása 376

D) A kötött házasságok többlete.

24. §. A kötött házasságok többletére vonatkozó statisztika forrásai s a vonatkozó számítások módszerei 379
25. §. A Budapesten kötött házasságoknak az ugyanott megszűntek felett fővárosunkban mutatkozó többlete, ennek története, nemzetközi összehasonlítása s területi részletezése ; e többlet kialakulására hatással levő körülmények 384

Befejezés 396

Irodalom 415

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára [illegible]/1951. sz.